

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

علم مفاهیم شناسی در قرآن

جلد ۴۱

رسول ملکیان اصفهانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

علم مفاهيم شناسي در قرآن سري جديد جلد 41

نويسنده:

رسول ملكيان اصفهاني

ناشر چاپي:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۶۴	علم مفاهیم شناسی در قرآن سری جدید جلد ۴۱
۶۴	مشخصات کتاب
۶۴	۱- چشم چرانی
۶۴	۱- آثار اجتناب از چشم چرانی
۶۴	۲- آثار چشم چرانی
۶۶	۳- حرمت چشم چرانی
۶۶	۴- کیفیت چشم چرانی
۶۷	۲- چشم روشنی
۶۷	۱- چشم روشنی انفاقگران
۶۷	۲- چشم روشنی متهمدان
۶۷	۳- چشم روشنی مؤمنان
۶۸	۴- درخواست چشم روشنی
۶۸	۵- زمینه چشم روشنی مریم(س)
۶۹	۶- عوامل چشم روشنی
۷۱	۷- عوامل چشم روشنی والدین
۷۲	۳- چشم
۷۲	۱- آثار اجتناب از چشم چرانی
۷۲	۲- آثار چشم چرانی
۷۳	۳- آگاهی چشم از عمل
۷۳	۴- استفاده از چشم
۷۳	۵- پرسش از چشم
۷۵	۶- تاثیر روان در چشم
۷۵	۷- تنوع ادراک چشم

- ۷۵ ۸- جادوی چشم
- ۷۵ ۹- جذابیت چشم زن
- ۷۷ ۱۰- چرخش چشم منافقان مدینه
- ۷۷ ۱۱- چشم پوشی از توطئه اهل کتاب
- ۷۷ ۱۲- چشم پوشی از توطئه دشمنان
- ۷۷ ۱۳- چشم پوشی محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۷۹ ۱۴- چشم جنیان
- ۷۹ ۱۵- چشم روشنی انفاقگران
- ۷۹ ۱۶- چشم روشنی متهمان
- ۸۰ ۱۷- چشم روشنی مؤمنان
- ۸۱ ۱۸- چشم زخم به برادران یوسف
- ۸۱ ۱۹- حجاب چشم کافران
- ۸۱ ۲۰- حرمت چشم چرانی
- ۸۳ ۲۱- خالق چشم
- ۸۳ ۲۲- خیانت چشم
- ۸۳ ۲۳- خیرگی چشم در قیامت
- ۸۵ ۲۴- خیرگی چشم ظالمان
- ۸۷ ۲۵- خیرگی چشم کافران
- ۸۷ ۲۶- خیرگی چشم گناهکاران
- ۸۷ ۲۷- درخواست چشم روشنی
- ۸۹ ۲۸- ذکر نعمت چشم
- ۸۹ ۲۹- زمینه چشم روشنی مریم(س)
- ۸۹ ۳۰- زیبایی چشم زن
- ۹۱ ۳۱- عوامل چرخش چشم
- ۹۱ ۳۲- عوامل چشم روشنی
- ۹۳ ۳۳- عوامل چشم روشنی والدین

- ۳۴- عوامل حجاب چشم ۹۳
- ۳۵- عوامل خیرگی چشم ۹۵
- ۳۶- غفلت از نعمت چشم ۹۵
- ۳۷- فواید چشم ۹۵
- ۳۸- قصاص چشم ۹۷
- ۳۹- کیفر چشم چرانی ۹۷
- ۴۰- گواهی اخروی چشم ۹۹
- ۴۱- لنایذ چشم ۹۹
- ۴۲- محدوده دید چشم ۹۹
- ۴۳- مسخ چشم مشرکان ۱۰۱
- ۴۴- مسؤؤل چشم ۱۰۱
- ۴۵- نعمت چشم ۱۰۱
- ۴۶- نقش چشم ۱۰۳
- ۴- چشمه ۱۰۴
- ۱- آثار روانی جوشش چشمه ۱۰۴
- ۲- برتری چشمه تسنیم ۱۰۴
- ۳- تنوع چشمه های بهشت ۱۰۴
- ۴- جاودانگی چشمه های بهشت ۱۰۵
- ۵- جوشش چشمه کافور ۱۰۵
- ۶- جوشش چشمه های بهشت ۱۰۵
- ۷- چشمه آب ۱۰۷
- ۸- چشمه بهشت ۱۰۷
- ۹- چشمه تسنیم ۱۰۷
- ۱۰- چشمه جوشان جهنم ۱۰۹
- ۱۱- چشمه سلسبیل ۱۰۹
- ۱۲- چشمه سنگی ۱۰۹

- ۱۱۱ - چشمه کافور
- ۱۱۲ - چشمه گِل آلود
- ۱۱۳ - چشمه های آب
- ۱۱۳ - چشمه های اسباط بنی اسرائیل
- ۱۱۵ - چشمه های بنی اسرائیل
- ۱۱۷ - چشمه های بهشت
- ۱۲۳ - چشمه های داغ جهنم
- ۱۲۳ - چشمه های سرزمین مصر
- ۱۲۳ - چشمه های فرعونیان
- ۱۲۴ - چشمه های قوم ثمود
- ۱۲۵ - چشمه های قوم عاد
- ۱۲۵ - چشمه های مصرباستان
- ۱۲۵ - درخواست چشمه آب از محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۱۲۶ - دوازده چشمه بنی اسرائیل
- ۱۲۷ - رنگ چشمه قصه ذوالقرنین
- ۱۲۷ - زیبایی جوشش چشمه های بهشت
- ۱۲۷ - عظمت چشمه های بهشت
- ۱۲۹ - فلسفه خلقت چشمه ها
- ۱۲۹ - فواید چشمه ها
- ۱۲۹ - معجزه چشمه سنگی
- ۱۳۱ - منشأ پیدایش چشمه ها
- ۱۳۱ - منشأ جوشش چشمه ها
- ۱۳۳ - منشأ چشمه کافور
- ۱۳۳ - منشأ چشمه ها
- ۱۳۳ - نعمت چشمه
- ۱۳۳ - نعمت چشمه ها

- ۳۹- نقش چشمه ها ۱۳۵
- ۴۰- ویژگی چشمه های بهشت ۱۳۵
- ۴۱- ویژگیهای چشمه تسنیم ۱۳۵
- ۵- چله نشینی ۱۳۸
- ۱- آثار چله نشینی ۱۳۸
- ۲- چله نشینی موسی(ع) ۱۳۸
- ۳- مکان چله نشینی موسی(ع) ۱۳۹
- ۶- چوب ۱۴۱
- ۱- تشبیه به چوب خشک ۱۴۱
- ۲- تعقل در چوب آتش زا ۱۴۱
- ۳- چوب آتش زا ۱۴۱
- ۴- چوب آتش زا در صدر اسلام ۱۴۲
- ۵- چوب جادوگران فرعون ۱۴۲
- ۶- خلقت چوب آتش زا ۱۴۲
- ۷- چوپانی ۱۴۵
- ۱- تاریخ چوپانی ۱۴۵
- ۲- چوپانی دختران شعیب(ع) ۱۴۵
- ۳- چوپانی در دوران داود(ع) ۱۴۶
- ۴- چوپانی موسی(ع) ۱۴۶
- ۵- چوپانی یوسف(ع) ۱۴۷
- ۶- مکان چوپانی موسی(ع) ۱۴۸
- ۸- چهارپایان ۱۴۹
- ۱- چهارپایان ۱۴۹
- ۲- اجتناب از گوشت چهارپایان ۱۴۹
- ۳- استفاده از چهارپایان ۱۴۹
- ۴- انسان و چهارپایان مفید ۱۵۴

- ۵- باربری با چهارپایان ۱۵۴
- ۶- بارکشی از چهارپایان ۱۵۴
- ۷- بارکشی با چهارپایان ۱۵۴
- ۸- برتری انسان بر چهارپایان ۱۵۶
- ۹- پشم چهارپایان ۱۵۶
- ۱۰- تحریم چهارپایان ۱۵۶
- ۱۱- تحریم چهارپایان در جاهلیت ۱۵۷
- ۱۲- تشابه شیر چهارپایان ۱۵۸
- ۱۳- تشابه شیردهی چهارپایان ۱۵۸
- ۱۴- تشبیه به چهارپایان ۱۵۸
- ۱۵- تعقل در خلقت چهارپایان ۱۵۹
- ۱۶- تغذیه چهارپایان ۱۶۰
- ۱۷- تنوع رنگ چهارپایان ۱۶۰
- ۱۸- چرای چهارپایان ۱۶۰
- ۱۹- چرای چهارپایان در شب ۱۶۲
- ۲۰- چرای چهارپایان در صبح ۱۶۲
- ۲۱- چهارپایان از آیات خدا ۱۶۲
- ۲۲- چهارپایان حلال گوشت ۱۶۴
- ۲۳- حرمت گوشت چهارپایان ۱۶۴
- ۲۴- حکمت خلقت چهارپایان ۱۶۵
- ۲۵- حلیت چهارپایان ۱۶۶
- ۲۶- حلیت گوشت چهارپایان ۱۶۶
- ۲۷- خالق چهارپایان ۱۶۸
- ۲۸- خلقت چهارپایان ۱۶۸
- ۲۹- خوردن گوشت چهارپایان در صدراسلام ۱۷۰
- ۳۰- زکات چهارپایان در جاهلیت ۱۷۲

- ۳۱- زمینه تغذیه چهارپایان ۱۷۲
- ۳۲- زوجیت چهارپایان ۱۷۲
- ۳۳- زیبایی بازگشت چهارپایان از چراگاه ۱۷۲
- ۳۴- زیبایی رفتن چهارپایان به چراگاه ۱۷۴
- ۳۵- عبرت از چهارپایان ۱۷۴
- ۳۶- فلسفه تسخیر چهارپایان ۱۷۵
- ۳۷- فلسفه خلقت چهارپایان ۱۷۶
- ۳۸- فواید پشم چهارپایان ۱۷۸
- ۳۹- فواید پوست چهارپایان ۱۸۰
- ۴۰- فواید چهارپایان ۱۸۰
- ۴۱- فواید شیر چهارپایان ۱۸۶
- ۴۲- فواید کرک چهارپایان ۱۸۶
- ۴۳- فواید موی چهارپایان ۱۸۸
- ۴۴- کرک چهارپایان ۱۸۸
- ۴۵- گوشت چهارپایان ۱۸۸
- ۴۶- لبنیات چهارپایان ۱۹۰
- ۴۷- مالکیت بر چهارپایان ۱۹۰
- ۴۸- مکذبان آیات خدا و چهارپایان ۱۹۲
- ۴۹- منابع تغذیه چهارپایان ۱۹۲
- ۵۰- منابع غذایی چهارپایان ۱۹۳
- ۵۱- موی چهارپایان ۱۹۴
- ۵۲- نعمت چهارپایان ۱۹۴
- ۵۳- نعمت زوجیت چهارپایان ۱۹۶
- ۵۴- نعمت شیر چهارپایان ۱۹۶
- ۵۵- نقش چهارپایان ۱۹۶
- ۹- چهارشنبه ۱۹۹

- ۱- روزه در چهارشنبه ۱۹۹
- ۲- فلسفه نحوست چهارشنبه ۱۹۹
- ۳- نحوست چهارشنبه ۲۰۰
- ۱۰- چهل سالگی ۲۰۱
- ۱- اهمیت چهل سالگی ۲۰۱
- ۲- نقش چهل سالگی ۲۰۱
- ۳- ویژگیهای چهل سالگی ۲۰۲
- ۱۱- حاجیان ۲۰۳
- ۱- آگاهی از اعمال حاجیان ۲۰۳
- ۲- آموزش حاجیان ۲۰۳
- ۳- استفاده حاجیان از قربانی حج ۲۰۳
- ۴- امتحان حاجیان ۲۰۴
- ۵- امنیت حاجیان ۲۰۴
- ۶- تجاوز به حقوق حاجیان ۲۰۶
- ۷- سقایت حاجیان در جاهلیت ۲۰۶
- ۸- فضایل حاجیان ۲۰۶
- ۹- فضیلت سقایت حاجیان ۲۰۶
- ۱۰- قیاس سقایت حاجیان با جهاد ۲۰۸
- ۱۱- ممانعت حاجیان از مکه ۲۰۸
- ۱۲- نشانه های حاجیان ۲۰۸
- ۱۳- ورود حاجیان به خانه ۲۰۸
- ۱۴- هتک حرمت حاجیان ۲۱۰
- ۱۲- حافظ ۲۱۱
- ۱- بهترین حافظ ۲۱۱
- ۲- حافظ انبیا ۲۱۱
- ۳- حافظ انسان ها ۲۱۱

- ۴- حافظ بودن خدا ۲۱۲
- ۵- حافظ نظم آسمان ها ۲۱۲
- ۶- حافظ نظم آفرینش ۲۱۲
- ۷- حافظ نظم زمین ۲۱۲
- ۱۳- حاکمان ۲۱۴
- ۱- آثار اصلاح حاکمان ۲۱۴
- ۲- اذیتهای حاکمان مصرباستان ۲۱۴
- ۳- اصلاح رفتار حاکمان ۲۱۴
- ۴- اهمیت احترام حاکمان بر حق ۲۱۵
- ۵- اهمیت ایثار حاکمان ۲۱۵
- ۶- اهمیت ایمان حاکمان ۲۱۵
- ۷- اهمیت شجاعت حاکمان ۲۱۵
- ۸- بنی اسرائیل و حاکمان ظالم ۲۱۷
- ۹- تکبر حاکمان قوم عاد ۲۱۷
- ۱۰- تواضع برای حاکمان بر حق ۲۱۷
- ۱۱- توصیه به حاکمان ۲۱۹
- ۱۲- حاکمان سرزمین مصر ۲۱۹
- ۱۳- حاکمان مصرباستان و یوسف(ع) ۲۲۰
- ۱۴- حاکمان مکه ۲۲۱
- ۱۵- حاکمان و ظلم ۲۲۱
- ۱۶- حاکمان و قدرت خدا ۲۲۱
- ۱۷- حاکمان هنگام خطر ۲۲۳
- ۱۸- حاکمان یهود ۲۲۳
- ۱۹- خشوع برای حاکمان بر حق ۲۲۳
- ۲۰- دین حاکمان مصرباستان ۲۲۳
- ۲۱- سهولت ملاقات با حاکمان ۲۲۵

- ۲۲۵ ۲۲- شرب خمر حاکمان مصر باستان
- ۲۲۵ ۲۳- عصیان حاکمان قوم عاد
- ۲۲۵ ۲۴- عوامل تواضع حاکمان
- ۲۲۶ ۲۵- لعن بر حاکمان مفسد
- ۲۲۷ ۲۶- مبارزه با حاکمان ظالم
- ۲۲۷ ۲۷- مبارزه با حاکمان ظلم
- ۲۲۷ ۲۸- مبارزه با حاکمان فاسق
- ۲۲۹ ۲۹- مسؤلیت حاکمان
- ۲۳۱ ۳۰- مکر حاکمان مصر باستان
- ۲۳۱ ۳۱- ملاقات مردم با حاکمان
- ۲۳۱ ۳۲- نقش اجتماعی حاکمان
- ۲۳۱ ۳۳- نقش حاکمان
- ۲۳۳ ۳۴- ویژگیهای حاکمان صالح
- ۲۳۳ ۳۵- هدایت حاکمان گمراه
- ۲۳۳ ۳۶- هشدار به حاکمان
- ۲۳۳ ۳۷- حاکمان ظلم
- ۲۳۵ ۳۸- مبارزه با حاکمان ظلم
- ۲۳۶ ۱۴- حاکمیت
- ۲۳۶ ۱- آثار اقرار به حاکمیت خدا
- ۲۳۶ ۲- آثار حاکمیت اسلام
- ۲۳۶ ۳- آثار حاکمیت بر آسمان ها
- ۲۳۷ ۴- آثار حاکمیت بر زمین
- ۲۳۷ ۵- آثار حاکمیت بنی اسرائیل
- ۲۳۷ ۶- آثار حاکمیت خدا
- ۲۴۱ ۷- آثار حاکمیت دین
- ۲۴۲ ۸- آثار حاکمیت سنتهای خدا

- ۹- آثار حاکمیت فرعون ۲۴۳
- ۱۰- آثار حاکمیت فرعونیان ۲۴۳
- ۱۱- آثار درک حاکمیت خدا ۲۴۳
- ۱۲- آثار ذکر حاکمیت اراده خدا ۲۴۵
- ۱۳- آثار ذکر حاکمیت خدا ۲۴۵
- ۱۴- آثار عقیده به حاکمیت خدا ۲۴۹
- ۱۵- ابلیس و حاکمیت خدا ۲۵۱
- ۱۶- اقرار به حاکمیت خدا ۲۵۱
- ۱۷- اهمیت حاکمیت خدا ۲۵۳
- ۱۸- اهمیت حاکمیت دین ۲۵۳
- ۱۹- اهمیت ذکر حاکمیت خدا ۲۵۳
- ۲۰- ایمان به حاکمیت خدا ۲۵۵
- ۲۱- بشارت حاکمیت اسلام ۲۵۷
- ۲۲- بشارت حاکمیت صالحان ۲۵۷
- ۲۳- بی نظیری حاکمیت خدا ۲۵۷
- ۲۴- تجلی اخروی حاکمیت خدا ۲۵۹
- ۲۵- تذکر حاکمیت ربوبیت خدا ۲۵۹
- ۲۶- تضعیف حاکمیت کافران ۲۵۹
- ۲۷- جاودانگی حاکمیت خدا ۲۶۱
- ۲۸- حاکمیت اخروی خدا ۲۶۳
- ۲۹- حاکمیت اخروی قانون ۲۶۷
- ۳۰- حاکمیت اراده خدا ۲۶۸
- ۳۱- حاکمیت اسلام ۲۹۵
- ۳۲- حاکمیت اشراف فرعون ۲۹۷
- ۳۳- حاکمیت الله ۲۹۷
- ۳۴- حاکمیت اوامر خدا ۲۹۹

- ۳۰۰ ۳۵- حاکمیت بر خدا
- ۳۰۱ ۳۶- حاکمیت بر زمین
- ۳۰۱ ۳۷- حاکمیت بر ظالمان
- ۳۰۱ ۳۸- حاکمیت بر عرش
- ۳۰۲ ۳۹- حاکمیت بر قلب ها
- ۳۰۳ ۴۰- حاکمیت بنی اسرائیل
- ۳۰۵ ۴۱- حاکمیت بنی اسرائیل بر مصر
- ۳۰۵ ۴۲- حاکمیت تدبیر خدا
- ۳۰۷ ۴۳- حاکمیت توحید
- ۳۰۷ ۴۴- حاکمیت حرام
- ۳۰۷ ۴۵- حاکمیت خدا
- ۳۵۹ ۴۶- حاکمیت خدا بر جوامع
- ۳۶۰ ۴۷- حاکمیت در قیامت
- ۳۶۱ ۴۸- حاکمیت دین
- ۳۶۱ ۴۹- حاکمیت دین در جزیره العرب
- ۳۶۱ ۵۰- حاکمیت دینداری
- ۳۶۳ ۵۱- حاکمیت ذوالقرنین
- ۳۶۳ ۵۲- حاکمیت ربوبیت خدا
- ۳۶۵ ۵۳- حاکمیت سنتهای خدا
- ۳۶۷ ۵۴- حاکمیت شیاطین
- ۳۶۷ ۵۵- حاکمیت شیعیان
- ۳۶۷ ۵۶- حاکمیت صالحان
- ۳۶۹ ۵۷- حاکمیت طاغوت
- ۳۷۰ ۵۸- حاکمیت ظالمان
- ۳۷۱ ۵۹- حاکمیت عدالت خدا
- ۳۷۱ ۶۰- حاکمیت غیرخدا

- ۳۷۱ ۶۱- حاکمیت فرعون
- ۳۷۳ ۶۲- حاکمیت فرعونیان
- ۳۷۵ ۶۳- حاکمیت قدرت خدا
- ۳۷۹ ۶۴- حاکمیت قریش
- ۳۷۹ ۶۵- حاکمیت قضای خدا
- ۳۸۱ ۶۶- حاکمیت کیفرهای خدا
- ۳۸۱ ۶۷- حاکمیت گوساله پرستان بنی اسرائیل
- ۳۸۱ ۶۸- حاکمیت متقین
- ۳۸۳ ۶۹- حاکمیت محمد(صلی الله علیه و آله) در مدینه
- ۳۸۳ ۷۰- حاکمیت مستضعفان
- ۳۸۳ ۷۱- حاکمیت مشیت خدا
- ۳۹۱ ۷۲- حاکمیت مطلق خدا
- ۳۹۲ ۷۳- حاکمیت معبود راستین
- ۳۹۳ ۷۴- حاکمیت مقدرات خدا
- ۳۹۴ ۷۵- حاکمیت مقررات اجتماعی
- ۳۹۵ ۷۶- حاکمیت ملکه سبأ
- ۳۹۵ ۷۷- حاکمیت نظام زوجیت
- ۳۹۵ ۷۸- حاکمیت ولایت خدا
- ۳۹۵ ۷۹- حاکمیت یوسف(ع)
- ۳۹۷ ۸۰- حاکمیت یهود
- ۳۹۷ ۸۱- حتمیت حاکمیت مؤمنان
- ۳۹۷ ۸۲- حقانیت حاکمیت خدا
- ۳۹۹ ۸۳- درک حاکمیت خدا
- ۳۹۹ ۸۴- دلایل حاکمیت حق
- ۴۰۱ ۸۵- دلایل حاکمیت خدا
- ۴۰۱ ۸۶- ذکر حاکمیت اراده خدا

- ۴۰۱ ۸۷- ذکر حاکمیت جبرئیل
- ۴۰۱ ۸۸- ذکر حاکمیت خدا
- ۴۰۳ ۸۹- زمینه جاودانگی حاکمیت خدا
- ۴۰۳ ۹۰- زمینه حاکمیت
- ۴۰۳ ۹۱- زمینه حاکمیت خدا
- ۴۰۵ ۹۲- زمینه حاکمیت ظالمان
- ۴۰۵ ۹۳- زمینه حاکمیت مؤمنان
- ۴۰۵ ۹۴- شفاعت و حاکمیت خدا
- ۴۰۵ ۹۵- ظهور حاکمیت خدا
- ۴۰۷ ۹۶- عقیده به حاکمیت اراده خدا
- ۴۰۷ ۹۷- عقیده به حاکمیت خدا
- ۴۰۹ ۹۸- عقیده به حاکمیت صالحان
- ۴۰۹ ۹۹- عوامل حاکمیت ظالمان
- ۴۰۹ ۱۰۰- عوامل حاکمیت مؤمنان
- ۴۰۹ ۱۰۱- قبول حاکمیت محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۴۱۱ ۱۰۲- قداست حاکمیت خدا
- ۴۱۱ ۱۰۳- گسترش حاکمیت مسلمانان
- ۴۱۱ ۱۰۴- مانعان از حاکمیت دین
- ۴۱۱ ۱۰۵- مرکز حاکمیت آفرینش
- ۴۱۳ ۱۰۶- مظاهر حاکمیت خدا
- ۴۱۳ ۱۰۷- ممانعت از حاکمیت دین
- ۴۱۳ ۱۰۸- منشأ حاکمیت بر طبیعت
- ۴۱۵ ۱۰۹- منشأ حاکمیت بنی اسرائیل
- ۴۱۵ ۱۱۰- منشأ حاکمیت صالحان
- ۴۱۵ ۱۱۱- منشأ حاکمیت محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۴۱۵ ۱۱۲- منشأ حاکمیت مستضعفان

۴۱۷	۱۱۳- موانع حاکمیت شیاطین
۴۱۷	۱۱۴- موانع حاکمیت ظالمان
۴۱۷	۱۱۵- موانع حاکمیت عصیانگران
۴۱۷	۱۱۶- ناپایداری حاکمیت انسان ها
۴۱۹	۱۱۷- نشانه های حاکمیت اراده خدا
۴۱۹	۱۱۸- نشانه های حاکمیت خدا
۴۲۷	۱۱۹- نظام علیت و حاکمیت خدا
۴۲۷	۱۲۰- نعمت حاکمیت دینداری
۴۲۸	۱۲۱- وسعت حاکمیت بندگان خدا
۴۲۹	۱۲۲- وسعت حاکمیت خدا
۴۳۰	۱۲۳- وعده حاکمیت صالحان
۴۳۱	۱۲۴- وعده حاکمیت مؤمنان
۴۳۱	۱۲۵- ویژگیهای حاکمیت خدا
۴۳۳	۱۵- حالات
۴۳۳	۱- آثار تذکر حالات محتضر
۴۳۳	۲- آثار حالات روانی
۴۳۴	۳- تنوع حالات انسان
۴۳۴	۴- حالات اخروی مکذبان قیامت
۴۳۴	۵- حالات انسان
۴۳۸	۶- حالات بلعم باعورا
۴۳۸	۷- حالات بنی اسرائیل در میقات
۴۳۸	۸- حالات بهشتیان
۴۳۸	۹- حالات جهنمیان
۴۴۰	۱۰- حالات درونی انسان
۴۴۰	۱۱- حالات روانی انسان
۴۴۲	۱۲- حالات عیسی(ع)

- ۴۴۲ ۱۳- حالات مکذبان آخرت
- ۴۴۲ ۱۴- حالات مکذبان آیات خدا
- ۴۴۴ ۱۵- حالات منافقان
- ۴۴۴ ۱۶- ذکر حالات اخروی ظالمان
- ۴۴۴ ۱۷- شگفتی حالات کافران در قیامت
- ۴۴۴ ۱۸- ملائکه و حالات انسان
- ۴۴۶ ۱۹- نقش حالات روانی
- ۴۴۶ ۲۰- آثار حالات روانی
- ۴۴۷ ۲۱- حالات روانی انسان
- ۴۴۸ ۲۲- نقش حالات روانی
- ۴۴۹ ۱۶- حامی
- ۴۴۹ ۱- احکام حامی
- ۴۵۱ ۲- حامی اخروی صابران
- ۴۵۱ ۳- حامی اخروی موحدان
- ۴۵۱ ۴- حامی ادیان آسمانی
- ۴۵۱ ۵- حامی اسلام
- ۴۵۳ ۶- حامی انبیا
- ۴۵۵ ۷- حامی انسان ها
- ۴۵۵ ۸- حامی بنی اسرائیل
- ۴۵۷ ۹- حامی بیعت کنندگان با رهبران دینی
- ۴۵۷ ۱۰- حامی بیعت کنندگان با محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۴۵۷ ۱۱- حامی پیروان انبیا
- ۴۵۷ ۱۲- حامی تائبان
- ۴۵۹ ۱۳- حامی حق
- ۴۵۹ ۱۴- حامی دنیوی صابران
- ۴۵۹ ۱۵- حامی دنیوی موحدان

- ٤٥٩ ١٦- حامى دين
- ٤٦١ ١٧- حامى شاعران
- ٤٦١ ١٨- حامى شهيدان
- ٤٦١ ١٩- حامى صالح(ع)
- ٤٦١ ٢٠- حامى صالحان
- ٤٦٣ ٢١- حامى عابدان
- ٤٦٣ ٢٢- حامى قرآن
- ٤٦٣ ٢٣- حامى لوط(ع)
- ٤٦٣ ٢٤- حامى متقين
- ٤٦٥ ٢٥- حامى متوكلان
- ٤٦٥ ٢٦- حامى مجاهدان
- ٤٦٥ ٢٧- حامى محمد(صلى الله عليه و آله)
- ٤٧٧ ٢٨- حامى مستضعفان
- ٤٧٩ ٢٩- حامى مسلمانان
- ٤٧٩ ٣٠- حامى مظلوم
- ٤٧٩ ٣١- حامى مظلومان
- ٤٨١ ٣٢- حامى مقربان
- ٤٨١ ٣٣- حامى موحدان
- ٤٨١ ٣٤- حامى موسى(ع)
- ٤٨٣ ٣٥- حامى مؤمن آل فرعون
- ٤٨٣ ٣٦- حامى مؤمنان
- ٤٨٩ ٣٧- حامى مؤمنان بنى اسرائيل
- ٤٨٩ ٣٨- حامى مهمانان لوط(ع)
- ٤٨٩ ٣٩- حامى نوح(ع)
- ٤٨٩ ٤٠- حامى وحى
- ٤٩١ ٤١- حامى هارون(ع)

- ۴۲- خدا و حامی ۴۹۱
- ۴۳- عقیده به حامی برای خدا ۴۹۱
- ۱۷- حبس ۴۹۳
- ۱- توطئه حبس محمد(صلی الله علیه و آله) ۴۹۳
- ۲- حبس جایز ۴۹۳
- ۳- حبس در جهنم ۴۹۴
- ۴- حبس زناکار ۴۹۴
- ۵- حبس گواهان ۴۹۶
- ۶- حبس مجرم ۴۹۷
- ۷- حبس محارب ۴۹۸
- ۱۸- حیوبات ۴۹۹
- ۱- دانه های حیوبات ۴۹۹
- ۲- زمینه رویش حیوبات ۴۹۹
- ۳- عوامل رویش حیوبات ۴۹۹
- ۴- فواید حیوبات ۵۰۰
- ۵- منشأ رویش حیوبات ۵۰۰
- ۶- نعمت حیوبات ۵۰۱
- ۷- نقش پوسته حیوبات ۵۰۲
- ۸- نیاز به تنوع حیوبات ۵۰۲
- ۱۹- حج ۵۰۳
- ۱- آثار اقتصادی حج ۵۰۳
- ۲- آثار حج ۵۰۳
- ۳- آداب حج ۵۰۵
- ۴- آدم (ع) و حج ۵۰۶
- ۵- آمیزش در حج ۵۰۶
- ۶- ابراهیم(ع) در حج ۵۰۸

- ۷- اجتماع در حج ۵۰۸
- ۸- اجتناب از باطل در حج ۵۰۸
- ۹- اجتناب از عبث در حج ۵۰۸
- ۱۰- احرام در حج ۵۱۰
- ۱۱- احکام حج ۵۱۰
- ۱۲- اخلاص در حج ۵۳۶
- ۱۳- ارزش حج ۵۳۶
- ۱۴- استطاعت در حج ۵۳۸
- ۱۵- استفاده از قربانی حج ۵۴۰
- ۱۶- استفاده از گوشت قربانی حج ۵۴۲
- ۱۷- استفاده حاجیان از قربانی حج ۵۴۲
- ۱۸- اسحاق(ع) در حج ۵۴۲
- ۱۹- اطعام از قربانی حج ۵۴۴
- ۲۰- اطعام فقرا از قربانی حج ۵۴۴
- ۲۱- اعلام تبری در حج ۵۴۴
- ۲۲- امنیت در حج ۵۴۶
- ۲۳- انکار حج ۵۴۶
- ۲۴- اوقات حج ۵۴۶
- ۲۵- اهمیت حج ۵۴۷
- ۲۶- اهمیت قربانی حج ۵۴۹
- ۲۷- باربری با قربانی حج ۵۵۰
- ۲۸- برکات حج ۵۵۰
- ۲۹- بزرگترین مناسک حج ۵۵۲
- ۳۰- پوست قربانی حج ۵۵۲
- ۳۱- تأخیر تقصیر در حج ۵۵۲
- ۳۲- تأخیر طواف در حج ۵۵۲

۵۵۴	۳۳- تأخیر قربانی حج
۵۵۴	۳۴- تارکان حج در قیامت
۵۵۴	۳۵- تاریخ حج
۵۵۶	۳۶- تجارت در حج
۵۵۸	۳۷- تخییر در قربانی حج
۵۵۸	۳۸- تداوم حج ابراهیم(ع)
۵۵۸	۳۹- ترک حج
۵۶۰	۴۰- تعالیم حج
۵۶۰	۴۱- تعاون در حج
۵۶۰	۴۲- تعظیم قربانی حج
۵۶۰	۴۳- تعلیم مناسک حج
۵۶۲	۴۴- تفاخر در حج
۵۶۲	۴۵- تقصیر در حج
۵۶۴	۴۶- تقوا در حج
۵۶۴	۴۷- تکبیر در حج
۵۶۴	۴۸- تلبیه در حج
۵۶۴	۴۹- توشه حج
۵۶۶	۵۰- جدال در حج
۵۶۷	۵۱- حج افراد
۵۶۸	۵۲- حج برده
۵۶۸	۵۳- حج تمتع
۵۷۰	۵۴- حج در جاهلیت
۵۷۰	۵۵- حج در دوران شعیب(ع)
۵۷۲	۵۶- حج در دین ابراهیم(ع)
۵۷۲	۵۷- حج در صدر اسلام
۵۷۲	۵۸- حج قبل از اسلام

- ۵۹- حج قرآن ۵۷۴
- ۶۰- حج محصور ۵۷۴
- ۶۱- حج محمد(صلی الله علیه و آله) ۵۷۵
- ۶۲- حلالها ۵۷۶
- ۶۳- حلق در حج ۵۷۶
- ۶۴- خوردن قربانی حج ۵۷۸
- ۶۵- خیریت حج ۵۷۸
- ۶۶- دروغ در حج ۵۷۸
- ۶۷- دعا در حج ۵۸۰
- ۶۸- دعوت به حج ۵۸۱
- ۶۹- دنیاطلبی در حج ۵۸۲
- ۷۰- ذبح گاو در حج ۵۸۲
- ۷۱- ذبح گوسفند در حج ۵۸۴
- ۷۲- ذکر خدا در حج ۵۸۴
- ۷۳- ذکر در حج ۵۸۴
- ۷۴- رمی جمرات در حج ۵۸۶
- ۷۵- زمینه برکات حج ۵۸۶
- ۷۶- سرتراشی در حج ۵۸۶
- ۷۷- سواری با قربانی حج ۵۸۸
- ۷۸- سوگند در حج ۵۸۸
- ۷۹- شتر قربانی حج ۵۸۹
- ۸۰- شرایط حج ۵۹۰
- ۸۱- شرایط وجوب حج ۵۹۲
- ۸۲- شیر قربانی حج ۵۹۲
- ۸۳- صید در حج ۵۹۳
- ۸۴- صید وحوش در حج ۵۹۴

- ۵۹۴-----۸۵- طواف در حج
- ۵۹۶-----۸۶- فسق در حج
- ۵۹۶-----۸۷- فضیلت حج
- ۵۹۶-----۸۸- فضیلت حج پیاده
- ۵۹۷-----۸۹- فلسفه حج
- ۵۹۹-----۹۰- فواید حج
- ۶۰۰-----۹۱- فواید قربانی حج
- ۶۰۰-----۹۲- فواید مادی حج
- ۶۰۲-----۹۳- فواید معنوی حج
- ۶۰۲-----۹۴- قداست قربانی حج
- ۶۰۲-----۹۵- قربانی حج
- ۶۰۴-----۹۶- قربانی حج در ادیان
- ۶۰۴-----۹۷- قربانی در حج
- ۶۰۸-----۹۸- کار در حج
- ۶۰۸-----۹۹- کوری اخروی تارکان حج
- ۶۰۸-----۱۰۰- گاو قربانی حج
- ۶۰۸-----۱۰۱- گوسفند قربانی حج
- ۶۱۰-----۱۰۲- گوشت قربانی حج
- ۶۱۰-----۱۰۳- محل قربانی حج
- ۶۱۰-----۱۰۴- مراد از حج اکبر
- ۶۱۲-----۱۰۵- مراد از روز حج اکبر
- ۶۱۲-----۱۰۶- مردم جزیره العرب و حج
- ۶۱۲-----۱۰۷- مرگ در حج
- ۶۱۲-----۱۰۸- معامله در حج
- ۶۱۴-----۱۰۹- ملاقات با رهبران دینی در حج
- ۶۱۴-----۱۱۰- ممانعت از حج

۶۱۵	۱۱۱- ممانعت از قربانی حج
۶۱۶	۱۱۲- مناسک حج
۶۲۰	۱۱۳- منافع اخروی حج
۶۲۲	۱۱۴- منافع حج
۶۲۲	۱۱۵- منافع دنیوی حج
۶۲۲	۱۱۶- نحر شتر در حج
۶۲۲	۱۱۷- نحر شتر قربانی حج
۶۲۴	۱۱۸- نذر در حج
۶۲۴	۱۱۹- نشانه گذاری قربانی حج
۶۲۶	۱۲۰- نقش رهبران دینی در حج
۶۲۶	۱۲۱- نیکی در حج
۶۲۶	۱۲۲- واجبات حج
۶۲۸	۱۲۳- وقت حج
۶۲۸	۱۲۴- وقت ذبح قربانی حج
۶۲۹	۱۲۵- وقت قربانی حج
۶۳۰	۱۲۶- ویژگیهای ایام حج
۶۳۰	۱۲۷- هتک قربانی حج
۶۳۰	۱۲۸- حجر الاسود
۶۳۲	۲۰- حجاب
۶۳۲	۱- آثار بی حجایی
۶۳۲	۲- آثار حجاب قلب
۶۳۳	۳- احکام حجاب
۶۳۷	۴- اهمیت حجاب
۶۳۹	۵- پوشش پا در حجاب
۶۳۹	۶- پوشش سر در حجاب
۶۳۹	۷- پوشش سینه در حجاب

- ۸- پوشش گلو در حجاب ۶۳۹
- ۹- تاریخ حجاب ۶۴۱
- ۱۰- تقوا در حجاب ۶۴۱
- ۱۱- حجاب بهشتیان و جهنمیان ۶۴۱
- ۱۲- حجاب بین محمد(صلی الله علیه و آله) و کافران ۶۴۳
- ۱۳- حجاب پیرزن ۶۴۳
- ۱۴- حجاب چشم کافران ۶۴۵
- ۱۵- حجاب حر ۶۴۵
- ۱۶- حجاب دختران محمد(صلی الله علیه و آله) ۶۴۵
- ۱۷- حجاب در جزیره العرب ۶۴۷
- ۱۸- حجاب زنان مقارن بعثت ۶۴۷
- ۱۹- حجاب زنان مؤمن ۶۴۷
- ۲۰- حجاب قبل از اسلام ۶۴۹
- ۲۱- حجاب قلب دشمنان قرآن ۶۴۹
- ۲۲- حجاب قلب کافران ۶۴۹
- ۲۳- حجاب کنیز ۶۵۱
- ۲۴- حجاب همسران محمد(صلی الله علیه و آله) ۶۵۱
- ۲۵- حرمت کشف حجاب ۶۵۳
- ۲۶- شرایط ترک حجاب ۶۵۳
- ۲۷- عوامل حجاب چشم ۶۵۳
- ۲۸- عوامل حجاب قلب ۶۵۵
- ۲۹- عوامل حجاب گوش ۶۵۵
- ۳۰- فلسفه حجاب ۶۵۵
- ۳۱- کشف حجاب جایز ۶۵۷
- ۳۲- محدوده حجاب ۶۵۷
- ۳۳- محدوده حجاب پیرزن ۶۵۹

- ۳۴- محدوده حجاب خاله ۶۵۹
- ۳۵- محدوده حجاب خواهر ۶۶۱
- ۳۶- محدوده حجاب عروس ۶۶۱
- ۳۷- محدوده حجاب عمه ۶۶۱
- ۳۸- محدوده حجاب مادر ۶۶۱
- ۳۹- محدوده حجاب نامادری ۶۶۳
- ۴۰- وجوب حجاب ۶۶۳
- ۲۱- حجت ۶۶۴
- ۱- آثار اتمام حجت ۶۶۴
- ۲- آثار اتمام حجت با حق ناپذیران ۶۷۸
- ۳- آثار اتمام حجت با کافران ۶۷۹
- ۴- آثار اتمام حجت بر کافران ۶۷۹
- ۵- آثار اتمام حجت خدا ۶۷۹
- ۶- ابرار اتمام حجت ۶۸۱
- ۷- اتمام حجت انبیا ۶۸۱
- ۸- اتمام حجت با آیات خدا ۶۸۳
- ۹- اتمام حجت با انبیا ۶۸۳
- ۱۰- اتمام حجت با انذار ۶۸۶
- ۱۱- اتمام حجت با انسان ها ۶۸۷
- ۱۲- اتمام حجت با اهل کتاب ۶۸۷
- ۱۳- اتمام حجت با بخیلان ۶۸۷
- ۱۴- اتمام حجت با بدکاران ۶۸۹
- ۱۵- اتمام حجت با حق ناپذیران ۶۸۹
- ۱۶- اتمام حجت با دین ۶۸۹
- ۱۷- اتمام حجت با ظالمان ۶۸۹
- ۱۸- اتمام حجت با غیر مسلمان ۶۹۱

- ۱۹- اتمام حجت با قرآن ۶۹۱
- ۲۰- اتمام حجت با کافران ۶۹۳
- ۲۱- اتمام حجت با کتب آسمانی ۶۹۷
- ۲۲- اتمام حجت با گمراهان ۶۹۷
- ۲۳- اتمام حجت با گناهکاران ۶۹۷
- ۲۴- اتمام حجت با مجوس ۶۹۹
- ۲۵- اتمام حجت با مسیحیان ۶۹۹
- ۲۶- اتمام حجت با مشرکان ۶۹۹
- ۲۷- اتمام حجت با معجزه ۷۰۰
- ۲۸- اتمام حجت با مکذبان انبیا ۷۰۱
- ۲۹- اتمام حجت با وحی ۷۰۱
- ۳۰- اتمام حجت با یهود ۷۰۲
- ۳۱- اتمام حجت بر اعراب ۷۰۳
- ۳۲- اتمام حجت بر اقوام پیشین ۷۰۳
- ۳۳- اتمام حجت بر اکثریت ۷۰۵
- ۳۴- اتمام حجت بر امت ها ۷۰۵
- ۳۵- اتمام حجت بر امت های پیشین ۷۰۵
- ۳۶- اتمام حجت بر انسان ۷۰۷
- ۳۷- اتمام حجت بر انسان ها ۷۰۷
- ۳۸- اتمام حجت بر انسانها ۷۰۹
- ۳۹- اتمام حجت بر اهل عذاب ۷۱۰
- ۴۰- اتمام حجت بر اهل کتاب ۷۱۱
- ۴۱- اتمام حجت بر اهل مدین ۷۱۳
- ۴۲- اتمام حجت بر بنی اسرائیل ۷۱۳
- ۴۳- اتمام حجت بر جهنمیان ۷۱۳
- ۴۴- اتمام حجت بر حق ستیزان ۷۱۴

- ۴۵- اتمام حجت بر عرب ۷۱۵
- ۴۶- اتمام حجت بر فرعون ۷۱۵
- ۴۷- اتمام حجت بر فرعونیان ۷۱۷
- ۴۸- اتمام حجت بر قریش ۷۱۹
- ۴۹- اتمام حجت بر قوم ثمود ۷۱۹
- ۵۰- اتمام حجت بر قوم عاد ۷۲۱
- ۵۱- اتمام حجت بر قوم لوط ۷۲۳
- ۵۲- اتمام حجت بر قوم نوح ۷۲۴
- ۵۳- اتمام حجت بر کافران ۷۲۵
- ۵۴- اتمام حجت بر کافران مکه ۷۳۹
- ۵۵- اتمام حجت بر گمراهان ۷۳۹
- ۵۶- اتمام حجت بر گناهکاران ۷۴۰
- ۵۷- اتمام حجت بر مجرمان ۷۴۱
- ۵۸- اتمام حجت بر مشرکان ۷۴۱
- ۵۹- اتمام حجت بر مشرکان مکه ۷۴۵
- ۶۰- اتمام حجت بر مکذبان انبیا ۷۴۵
- ۶۱- اتمام حجت بر مکذبان خدا ۷۴۵
- ۶۲- اتمام حجت بر مکذبان نبوت ۷۴۷
- ۶۳- اتمام حجت بر موسی(ع) ۷۴۷
- ۶۴- اتمام حجت به اقوام پیشین ۷۴۷
- ۶۵- اتمام حجت به کافران ۷۴۷
- ۶۶- اتمام حجت به گمراهان ۷۴۹
- ۶۷- اتمام حجت به مستکبران ۷۴۹
- ۶۸- اتمام حجت به مشرکان ۷۴۹
- ۶۹- اتمام حجت خدا ۷۴۹
- ۷۰- اتمام حجت خدا بر فرعون ۷۷۶

- ۷۱- اتمام حجت در تبلیغ ۷۷۷
- ۷۲- اتمام حجت رسولان خدا ۷۷۷
- ۷۳- اتمام حجت رهبری ۷۷۷
- ۷۴- اتمام حجت شعیب(ع) ۷۷۷
- ۷۵- اتمام حجت صالح(ع) ۷۷۹
- ۷۶- اتمام حجت قرآن ۷۷۹
- ۷۷- اتمام حجت لوط(ع) ۷۷۹
- ۷۸- اتمام حجت مبلغان ۷۸۱
- ۷۹- اتمام حجت محمد(صلی الله علیه و آله) ۷۸۱
- ۸۰- اتمام حجت ملائکه ۷۸۳
- ۸۱- اتمام حجت موسی(ع) ۷۸۳
- ۸۲- اتمام حجت نوح(ع) ۷۸۳
- ۸۳- اتمام حجت هارون(ع) ۷۸۵
- ۸۴- اتمام حجت هود(ع) ۷۸۵
- ۸۵- اهمیت اتمام حجت ۷۸۵
- ۸۶- تداوم اتمام حجت خدا ۷۸۷
- ۸۷- حجت امت ها ۷۸۷
- ۸۸- حجت بر امت ها ۷۸۷
- ۸۹- حجت بر مسلمانان ۷۸۸
- ۹۰- حجت بودن محمد(صلی الله علیه و آله) ۷۸۹
- ۹۱- حجت بودن مسلمانان ۷۸۹
- ۹۲- حجت خدا ۷۸۹
- ۹۳- حجت موسی(ع) ۷۹۰
- ۹۴- حجت هارون(ع) ۷۹۱
- ۹۵- زمینه اتمام حجت با کافران ۷۹۱
- ۹۶- سنت اتمام حجت ۷۹۱

- ۹۷- عذاب بعد از اتمام حجت ۷۹۱
- ۹۸- عوامل اتمام حجت ۷۹۳
- ۹۹- کیفر و اتمام حجت ۷۹۳
- ۱۰۰- کیفیت اتمام حجت ۷۹۳
- ۱۰۱- منشأ اتمام حجت خدا ۷۹۵
- ۱۰۲- موسی(ع) و اتمام حجت ۷۹۵
- ۱۰۳- مؤاخذة قبل از اتمام حجت ۷۹۵
- ۱۰۴- نقش اتمام حجت ۷۹۵
- ۱۰۵- نقش اتمام حجت خدا ۷۹۷
- ۱۰۶- واسطه اتمام حجت خدا ۷۹۷
- ۲۲- حجر ۷۹۸
- ۱- احکام حجر ۷۹۸
- ۲- عظمت آیات سوره حجر ۷۹۸
- ۳- عوامل حجر ۷۹۸
- ۲۳- حدود ۸۰۰
- ۱- آثار التزام به حدود خدا ۸۰۰
- ۲- آثار تجاوز از حدود خدا ۸۰۰
- ۳- آثار تجاوز به حدود خدا ۸۰۱
- ۴- آثار تحقیر حدود خدا ۸۰۱
- ۵- آثار تعظیم حدود خدا ۸۰۱
- ۶- اجتناب از تجاوز به حدود خدا ۸۰۳
- ۷- اجرای حدود ۸۰۳
- ۸- احکام حدود ۸۰۳
- ۹- ارزش حدود خدا ۸۰۶
- ۱۰- اسقاط حدود ۸۰۷
- ۱۱- اعراض از حدود خدا ۸۰۹

- ۱۲- اقامه حدود خدا - ۸۰۹
- ۱۳- اهمیت اجرای حدود - ۸۱۰
- ۱۴- اهمیت تعظیم به حدود خدا - ۸۱۱
- ۱۵- اهمیت حدود خدا - ۸۱۱
- ۱۶- اهمیت ذکر حدود خدا - ۸۱۳
- ۱۷- پاسداران حدود خدا - ۸۱۳
- ۱۸- پاسداری از حدود خدا - ۸۱۳
- ۱۹- تبدیل حدود خدا - ۸۱۴
- ۲۰- تجاوز از حدود خدا - ۸۱۵
- ۲۱- تجاوز به حدود خدا - ۸۱۷
- ۲۲- تشریح حدود - ۸۲۳
- ۲۳- تغییر حدود خدا - ۸۲۳
- ۲۴- چهل به حدود خدا - ۸۲۳
- ۲۵- حد زناى كنيز - ۸۲۳
- ۲۶- حدّ زناى محصنه - ۸۲۵
- ۲۷- حدود خدا - ۸۲۵
- ۲۸- حدود در تورات - ۸۳۳
- ۲۹- ذلت متجاوزان از حدود خدا - ۸۳۳
- ۳۰- رعایت حدود خدا - ۸۳۳
- ۳۱- روش اجرای احکام حدود - ۸۳۵
- ۳۲- زمینه اجرای حدود - ۸۳۵
- ۳۳- زمینه تجاوز از حدود خدا - ۸۳۵
- ۳۴- زمینه چهل به حدود خدا - ۸۳۵
- ۳۵- زمینه حفظ حدود خدا - ۸۳۷
- ۳۶- زمینه سازی قبول حدود خدا - ۸۳۷
- ۳۷- شرایط اجرای حدود - ۸۳۷

- ۳۸- عصیان از حدود خدا ۸۳۷
- ۳۹- فرجام شوم متجاوزان از حدود خدا ۸۳۹
- ۴۰- فلسفه اجرای حدود ۸۳۹
- ۴۱- فلسفه حدود ۸۳۹
- ۴۲- قاطعیت در اجرای حدود ۸۴۰
- ۴۳- کیفر تجاوز به حدود خدا ۸۴۱
- ۴۴- مجاهدان و پاسداری حدود خدا ۸۴۲
- ۴۵- مکذبان حدود خدا ۸۴۳
- ۴۶- موارد حدود خدا ۸۴۳
- ۴۷- مؤمنان و پاسداری از حدود خدا ۸۴۳
- ۴۸- نظارت بر اجرای حدود خدا ۸۴۴
- ۴۹- نهی از سستی در اجرای حدود ۸۴۵
- ۵۰- ویژگی حدود خدا ۸۴۵
- ۵۱- ویژگیهای حدود خدا ۸۴۵
- ۵۲- حدود خدا ۸۴۵
- ۵۳- آثار التزام به حدود خدا ۸۴۷
- ۵۴- آثار تجاوز از حدود خدا ۸۴۷
- ۵۵- آثار تجاوز به حدود خدا ۸۴۹
- ۵۶- آثار تحقیر حدود خدا ۸۴۹
- ۵۷- آثار تعظیم حدود خدا ۸۴۹
- ۵۸- اجتناب از تجاوز به حدود خدا ۸۵۱
- ۵۹- ارزش حدود خدا ۸۵۱
- ۶۰- اعراض از حدود خدا ۸۵۱
- ۶۱- اقامه حدود خدا ۸۵۲
- ۶۲- اهمیت تعظیم به حدود خدا ۸۵۲
- ۶۳- اهمیت حدود خدا ۸۵۲

- ۸۵۵ ----- ۶۴- اهمیت ذکر حدود خدا
- ۸۵۵ ----- ۶۵- پاسداران حدود خدا
- ۸۵۵ ----- ۶۶- پاسداری از حدود خدا
- ۸۵۷ ----- ۶۷- تبدیل حدود خدا
- ۸۵۷ ----- ۶۸- تجاوز از حدود خدا
- ۸۵۹ ----- ۶۹- تجاوز به حدود خدا
- ۸۶۵ ----- ۷۰- تغییر حدود خدا
- ۸۶۵ ----- ۷۱- چهل به حدود خدا
- ۸۶۵ ----- ۷۲- حدود خدا
- ۸۷۳ ----- ۷۳- ذلت متجاوزان از حدود خدا
- ۸۷۳ ----- ۷۴- رعایت حدود خدا
- ۸۷۴ ----- ۷۵- زمینه تجاوز از حدود خدا
- ۸۷۵ ----- ۷۶- زمینه چهل به حدود خدا
- ۸۷۵ ----- ۷۷- زمینه حفظ حدود خدا
- ۸۷۵ ----- ۷۸- زمینه سازی قبول حدود خدا
- ۸۷۵ ----- ۷۹- عصیان از حدود خدا
- ۸۷۷ ----- ۸۰- فرجام شوم متجاوزان از حدود خدا
- ۸۷۷ ----- ۸۱- کیفر تجاوز به حدود خدا
- ۸۷۷ ----- ۸۲- مجاهدان و پاسداری حدود خدا
- ۸۷۹ ----- ۸۳- مکذبان حدود خدا
- ۸۷۹ ----- ۸۴- موارد حدود خدا
- ۸۷۹ ----- ۸۵- مؤمنان و پاسداری از حدود خدا
- ۸۷۹ ----- ۸۶- نظارت بر اجرای حدود خدا
- ۸۸۱ ----- ۸۷- ویژگی حدود خدا
- ۸۸۱ ----- ۸۸- ویژگیهای حدود خدا
- ۸۸۲ ----- ۲۴- حدیبیه

- ۱- آثار صلح حدیبیه - ۸۸۲
- ۲- آثار مسافرت به حدیبیه - ۸۸۹
- ۳- احساس خطر متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۸۸۹
- ۴- اقرار متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۸۹۱
- ۵- انگیزه متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۸۹۱
- ۶- اهمیت صلح حدیبیه - ۸۹۱
- ۷- بسمله در صلح نامه حدیبیه - ۸۹۳
- ۸- بشارت به متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۸۹۳
- ۹- بهانه جویی متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۸۹۳
- ۱۰- بی ایمانی متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۸۹۵
- ۱۱- بی شخصیتی متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۸۹۵
- ۱۲- بینش متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۸۹۵
- ۱۳- پاداش مسافرت به حدیبیه - ۸۹۶
- ۱۴- پشیمانی متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۸۹۷
- ۱۵- تحریفگری متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۸۹۷
- ۱۶- تحلیل غلط متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۸۹۷
- ۱۷- ترس متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۸۹۹
- ۱۸- تلاش متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۸۹۹
- ۱۹- توبه متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۸۹۹
- ۲۰- توجیه گری متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۹۰۱
- ۲۱- تهدید متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۹۰۱
- ۲۲- تهمتهای متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۹۰۱
- ۲۳- خطر مسافرت به حدیبیه - ۹۰۱
- ۲۴- خواسته های متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۹۰۳
- ۲۵- دعوت از متخلفان مسافرت به حدیبیه - ۹۰۳
- ۲۶- دنیاطلبی متخلفان از مسافرت به حدیبیه - ۹۰۳

- ۲۷- رازهای متخلفان از مسافرت به حدیبیه ۹۰۵
- ۲۸- رد پیشنهاد متخلفان از مسافرت به حدیبیه ۹۰۵
- ۲۹- رسول الله در صلح نامه حدیبیه ۹۰۷
- ۳۰- زمان صلح حدیبیه ۹۰۷
- ۳۱- زمینه صلح حدیبیه ۹۰۷
- ۳۲- زمینه مسافرت محمد(صلی الله علیه و آله) به حدیبیه ۹۰۷
- ۳۳- سرگرمی متخلفان از مسافرت به حدیبیه ۹۰۹
- ۳۴- سطحی نگری متخلفان از مسافرت به حدیبیه ۹۰۹
- ۳۵- سوءظن متخلفان از مسافرت به ۹۰۹
- ۳۶- عبرت از صلح حدیبیه ۹۰۹
- ۳۷- عذرخواهی متخلفان از مسافرت به حدیبیه ۹۱۱
- ۳۸- علایق خانوادگی متخلفان از مسافرت به حدیبیه ۹۱۱
- ۳۹- علایق متخلفان از مسافرت به حدیبیه ۹۱۱
- ۴۰- عمره حدیبیه ۹۱۱
- ۴۱- عوامل تخلف متخلفان از مسافرت به حدیبیه ۹۱۳
- ۴۲- غفلت متخلفان از مسافرت به حدیبیه ۹۱۳
- ۴۳- فرجام مسافرت به حدیبیه ۹۱۳
- ۴۴- فلسفه صلح حدیبیه ۹۱۵
- ۴۵- قصه صلح حدیبیه ۹۱۵
- ۴۶- مال دوستی متخلفان از مسافرت به حدیبیه ۹۲۲
- ۴۷- متخلفان از مسافرت به حدیبیه ۹۲۳
- ۴۸- متخلفان از مسافرت به حدیبیه و جهاد ۹۲۳
- ۴۹- متخلفان از مسافرت به حدیبیه و غزوه خیبر ۹۲۳
- ۵۰- محرومیت متخلفان از مسافرت به حدیبیه ۹۲۵
- ۵۱- مسافرت محمد(صلی الله علیه و آله) به حدیبیه ۹۲۵
- ۵۲- منشأ صلح حدیبیه ۹۲۵

۹۲۷	۵۳- نعمت صلح حدیبیه
۹۲۸	۵۴- نقش صلح حدیبیه
۹۲۹	۵۵- نگرانی متخلفان از مسافرت به حدیبیه
۹۲۹	۵۶- وعده به مسافران به حدیبیه
۹۳۰	۲۵- حر
۹۳۰	۱- حجاب حر
۹۳۰	۲- حقوق حر
۹۳۰	۳- قصاص حر
۹۳۲	۲۶- حرام خواران
۹۳۲	۱- حرام خواران در قیامت
۹۳۲	۲- زمینه کیفر حرام خواران
۹۳۲	۳- آثار حرام خواری
۹۳۵	۴- اجتناب از حرام خواری
۹۳۶	۵- زشتی حرام خواری
۹۳۷	۶- زمینه حرام خواری
۹۳۷	۷- سرزنش حرام خواری
۹۳۷	۸- عذاب دنیوی حرام خواری
۹۳۷	۹- کیفر حرام خواری
۹۳۹	۱۰- گناه حرام خواری
۹۳۹	۱۱- موارد حرام خواری
۹۴۰	۱۲- ناپسندی حرام خواری
۹۴۱	۲۷- حرص
۹۴۱	۱- آثار ترک حرص
۹۴۱	۲- آثار حرص
۹۴۲	۳- تنزیه از حرص
۹۴۲	۴- حرص انسان

- ۵- حرص به زندگى دنيوى - - - - - ۹۴۴
- ۶- حرص در رفاه - - - - - ۹۴۴
- ۷- حرص مشركان به زندگى - - - - - ۹۴۴
- ۸- حرص مشركان به عمر طولانى - - - - - ۹۴۶
- ۹- حرص يهود به زندگى - - - - - ۹۴۶
- ۱۰- حرص يهود به عمر طولانى - - - - - ۹۴۸
- ۱۱- مبارزه با حرص - - - - - ۹۴۸
- ۱۲- مصونيت از حرص - - - - - ۹۴۸
- ۱۳- معرضان از حرص - - - - - ۹۵۰
- ۱۴- موانع حرص - - - - - ۹۵۰
- ۱۵- ناپسندى حرص - - - - - ۹۵۲
- ۱۶- نشانه هاى حرص - - - - - ۹۵۲
- ۱۷- نشانه هاى حرص يهود - - - - - ۹۵۲
- ۲۸- حرکت - - - - - ۹۵۵
- ۱- آثار حرکت کشتى ها - - - - - ۹۵۵
- ۲- ارزش حرکت اسب مجاهدان - - - - - ۹۵۵
- ۳- اهداف حرکت موجودات - - - - - ۹۵۵
- ۴- اهميت حرکت ابر ها - - - - - ۹۵۶
- ۵- اهميت حرکت اسب مجاهدان - - - - - ۹۵۶
- ۶- اهميت حرکت روز - - - - - ۹۵۶
- ۷- اهميت حرکت شب - - - - - ۹۵۸
- ۸- اهميت ذکر حرکت کشتيها - - - - - ۹۵۸
- ۹- تداوم حرکت خورشيد - - - - - ۹۵۸
- ۱۰- تداوم حرکت ماه - - - - - ۹۵۹
- ۱۱- تداوم حرکت ماه (گردون) - - - - - ۹۶۰
- ۱۲- حرکت آسمان ها - - - - - ۹۶۰

- ۱۳- حرکت آفرینش ۹۶۱
- ۱۴- حرکت ابر ها ۹۶۴
- ۱۵- حرکت اجرام آسمانی ۹۶۵
- ۱۶- حرکت ارتجاعی ۹۶۶
- ۱۷- حرکت ارتجاعی ۹۶۶
- ۱۸- حرکت بسوی جهنم ۹۶۸
- ۱۹- حرکت به سوی خدا ۹۶۸
- ۲۰- حرکت به سوی مرگ ۹۶۹
- ۲۱- حرکت تاریخ ۹۷۰
- ۲۲- حرکت تکاملی حیوانات ۹۷۱
- ۲۳- حرکت خورشید ۹۷۲
- ۲۴- حرکت در راه خدا ۹۷۲
- ۲۵- حرکت در زمین ۹۷۳
- ۲۶- حرکت در سبیل الله ۹۷۴
- ۲۷- حرکت زمین ۹۷۴
- ۲۸- حرکت سپاه سلیمان(ع) ۹۷۶
- ۲۹- حرکت ستارگان ۹۷۶
- ۳۰- حرکت سریع سپاه در شب ۹۷۶
- ۳۱- حرکت سیارات ۹۷۸
- ۳۲- حرکت عرش ۹۷۸
- ۳۳- حرکت عصای موسی(ع) ۹۷۸
- ۳۴- حرکت کشتی ۹۸۰
- ۳۵- حرکت کشتی در دریا ۹۸۰
- ۳۶- حرکت کشتی نوح(ع) ۹۸۰
- ۳۷- حرکت کشتی ها ۹۸۲
- ۳۸- حرکت کوه ها ۹۸۲

- ۳۹- حرکت کوه های یخی ۹۸۶
- ۴۰- حرکت گناهکاران در جهنم ۹۸۶
- ۴۱- حرکت ماه ۹۸۶
- ۴۲- حرکت موجودات ۹۸۸
- ۴۳- زمان حرکت کشتی نوح(ع) ۹۸۸
- ۴۴- سرعت حرکت اجرام آسمانی ۹۸۸
- ۴۵- سوگند به حرکت اسب مجاهدان ۹۸۹
- ۴۶- سوگند به حرکت شب ۹۹۰
- ۴۷- شرایط حرکت در راه حق ۹۹۲
- ۴۸- شگفتی حرکت کشتی ها ۹۹۲
- ۴۹- شگفتی حرکت کوه ها ۹۹۲
- ۵۰- عبرت از حرکت باد ها ۹۹۴
- ۵۱- عبرت از حرکت کشتی ها ۹۹۴
- ۵۲- عظمت حرکت شب ۹۹۴
- ۵۳- علم خدا به حرکت ۹۹۶
- ۵۴- عوامل حرکت ابر ها ۹۹۶
- ۵۵- عوامل حرکت کشتی نوح(ع) ۹۹۸
- ۵۶- عوامل حرکت کشتی ها ۹۹۸
- ۵۷- فلسفه حرکت آسمان ها ۹۹۸
- ۵۸- فلسفه حرکت خورشید ۹۹۸
- ۵۹- فلسفه حرکت عرش ۱۰۰۰
- ۶۰- فلسفه حرکت ماه ۱۰۰۰
- ۶۱- فواید حرکت روز ۱۰۰۰
- ۶۲- فواید حرکت شب ۱۰۰۰
- ۶۳- کیفیت حرکت جانداران ۱۰۰۲
- ۶۴- مبدأ حرکت کشتی نوح(ع) ۱۰۰۲

- ۶۵- محدوده حرکت در جهنم ۱۰۰۲
- ۶۶- مدت حرکت خورشید ۱۰۰۳
- ۶۷- مدت حرکت کشتی نوح(ع) ۱۰۰۴
- ۶۸- مدت حرکت ماه (گردون) ۱۰۰۴
- ۶۹- مسیر حرکت فرعونیان ۱۰۰۴
- ۷۰- مطالعه حرکت ابر ها ۱۰۰۴
- ۷۱- مطالعه حرکت ابر های باردار ۱۰۰۶
- ۷۲- مطالعه حرکت اجرام آسمانی ۱۰۰۶
- ۷۳- مطالعه حرکت منظومه شمسی ۱۰۰۶
- ۷۴- معجزه حرکت کوه ۱۰۰۸
- ۷۵- منشأ حرکت ۱۰۰۸
- ۷۶- منشأ حرکت ابر ها ۱۰۰۸
- ۷۷- منشأ حرکت ابر های باردار ۱۰۱۰
- ۷۸- منشأ حرکت انسان ها ۱۰۱۰
- ۷۹- منشأ حرکت باد ها ۱۰۱۰
- ۸۰- منشأ حرکت زنبور عسل ۱۰۱۰
- ۸۱- منشأ حرکت سایه ها ۱۰۱۲
- ۸۲- منشأ حرکت کشتی ۱۰۱۲
- ۸۳- منشأ حرکت کشتی بادبانی ۱۰۱۴
- ۸۴- منشأ حرکت کشتی ها ۱۰۱۴
- ۸۵- منشأ حرکت کوه ها ۱۰۱۶
- ۸۶- منشأ حرکت ماهی ها ۱۰۱۶
- ۸۷- نشانه حرکت سایه ها ۱۰۱۶
- ۸۸- نعمت حرکت در زمین ۱۰۱۸
- ۸۹- نعمت حرکت سایه ها ۱۰۱۸
- ۹۰- نعمت حرکت کشتی ها ۱۰۱۸

- ۹۱- نقش حرکت روز ۱۰۱۸
- ۹۲- نقش حرکت شب ۱۰۲۰
- ۲۹- حرم ۱۰۲۱
- ۱- احکام حرم ۱۰۲۱
- ۲- احکام حرم مکه ۱۰۲۲
- ۳- امنیت حرم مکه ۱۰۲۲
- ۴- صید در حرم ۱۰۲۳
- ۵- صید در حرم مکه ۱۰۲۴
- ۶- قبله اهل حرم ۱۰۲۵
- ۷- کفاره صید در حرم ۱۰۲۶
- ۸- گناه صید در حرم ۱۰۲۶
- ۹- محرمات حرم ۱۰۲۶
- ۳۰- حروف مقطعه ۱۰۲۹
- ۱- حروف مقطعه ۱۰۲۹
- ۲- اهمیت حروف مقطعه ۱۰۳۹
- ۳- عظمت حروف مقطعه ۱۰۳۹
- ۴- علم به حروف مقطعه ۱۰۳۹
- ۵- فلسفه حروف مقطعه ۱۰۴۱
- ۶- مراد از حروف مقطعه ۱۰۴۱
- ۳۱- حریر ۱۰۴۶
- ۱- حریر ضخیم ۱۰۴۶
- ۲- حریر نازک ۱۰۴۶
- ۳- زیبایی لباس حریر بهشتیان ۱۰۴۶
- ۴- علاقه به لباس حریر ۱۰۴۷
- ۵- لباس حریر ۱۰۴۷
- ۶- لباس حریر بهشتیان ۱۰۴۹

- ۱۰۵۰ حزب الله -۳۲
- ۱۰۵۰ حزب الله -۱
- ۱۰۵۱ اطمینان حزب الله -۲
- ۱۰۵۱ پیروزی حزب الله -۳
- ۱۰۵۱ حتمیت پیروزی حزب الله -۴
- ۱۰۵۲ حتمیت رستگاری حزب الله -۵
- ۱۰۵۳ رستگاری حزب الله -۶
- ۱۰۵۳ شجاعت حزب الله -۷
- ۱۰۵۳ فرجام حزب الله -۸
- ۱۰۵۳ فضایل حزب الله -۹
- ۱۰۵۶ حزن -۳۳
- ۱۰۵۶ حزن -۱
- ۱۰۵۶ ایمان و حزن -۲
- ۱۰۵۶ حزن در جهاد -۳
- ۱۰۵۷ حزن محمد(صلی الله علیه و آله) -۴
- ۱۰۵۷ حزن همسر عمران -۵
- ۱۰۵۷ عوامل حزن -۶
- ۱۰۵۹ عوامل رفع حزن -۷
- ۱۰۶۰ حس -۳۴
- ۱۰۶۰ آثار حس گرای -۱
- ۱۰۶۰ ابداع حس بینایی -۲
- ۱۰۶۱ ابداع حس شنوایی -۳
- ۱۰۶۱ اقرار حس گرایان -۴
- ۱۰۶۱ بینش حس گرایان -۵
- ۱۰۶۱ حس شنوایی و خواب -۶
- ۱۰۶۳ حس گرای اکتزیت -۷

- ۸- حس گزایی اهل کتاب ۱۰۶۳
- ۹- حس گزایی بنی اسرائیل ۱۰۶۳
- ۱۰- حس گزایی فرعون ۱۰۶۵
- ۱۱- حس گزایی قوم ابراهیم ۱۰۶۵
- ۱۲- حس گزایی قوم عاد ۱۰۶۷
- ۱۳- حس گزایی کافران ۱۰۶۷
- ۱۴- حس گزایی کافران مکه ۱۰۶۹
- ۱۵- حس گزایی مشرکان ۱۰۶۹
- ۱۶- حس گزایی مشرکان مکه ۱۰۷۱
- ۱۷- حس گزایی یهود ۱۰۷۲
- ۱۸- فواید حس ۱۰۷۳
- ۱۹- اقرار حس گزایان ۱۰۷۳
- ۲۰- بینش حس گزایان ۱۰۷۳
- ۲۱- آثار حس گزایی ۱۰۷۵
- ۲۲- حس گزایی اکثریت ۱۰۷۵
- ۲۳- حس گزایی اهل کتاب ۱۰۷۵
- ۲۴- حس گزایی بنی اسرائیل ۱۰۷۶
- ۲۵- حس گزایی فرعون ۱۰۷۷
- ۲۶- حس گزایی قوم ابراهیم ۱۰۷۹
- ۲۷- حس گزایی قوم عاد ۱۰۷۹
- ۲۸- حس گزایی کافران ۱۰۷۹
- ۲۹- حس گزایی کافران مکه ۱۰۸۱
- ۳۰- حس گزایی مشرکان ۱۰۸۱
- ۳۱- حس گزایی مشرکان مکه ۱۰۸۳
- ۳۲- حس گزایی یهود ۱۰۸۵
- ۳۵- حسابرسی ۱۰۸۶

- ۱- آثار ترس از حسابرسی اخروی ۱۰۸۶
- ۲- آثار تکذیب حسابرسی اخروی ۱۰۸۶
- ۳- آثار حسابرسی اخروی امت ها ۱۰۸۷
- ۴- آثار حسابرسی عمل ۱۰۸۷
- ۵- آثار ذکر حسابرسی عمل ۱۰۸۷
- ۶- آثار ذکر حسابرسی نعمت ۱۰۸۹
- ۷- آثار علم به حسابرسی عمل ۱۰۸۹
- ۸- آثار غفلت از حسابرسی خدا ۱۰۸۹
- ۹- ارزش ترس از حسابرسی خدا ۱۰۸۹
- ۱۰- اهمیت ایمان به حسابرسی اخروی ۱۰۹۱
- ۱۱- اهمیت ترس از حسابرسی عمل ۱۰۹۱
- ۱۲- اهمیت حسابرسی خود ۱۰۹۱
- ۱۳- اهمیت حسابرسی در قیامت ۱۰۹۱
- ۱۴- يوم الحساب ۱۰۹۳
- ۱۵- اهمیت حسابرسی عمل ۱۰۹۳
- ۱۶- اهمیت عقیده به حسابرسی عمل ۱۰۹۳
- ۱۷- ایمان به حسابرسی ۱۰۹۵
- ۱۸- ایمان به حسابرسی اخروی ۱۰۹۵
- ۱۹- ایمان به حسابرسی عمل ۱۰۹۵
- ۲۰- پاداش بی حسابرسی ۱۰۹۵
- ۲۱- تذکر حسابرسی اخروی عمل ۱۰۹۷
- ۲۲- تذکر حسابرسی خدا ۱۰۹۷
- ۲۳- تذکر حسابرسی عمل ۱۰۹۷
- ۲۴- ترس از حسابرسی اخروی ۱۰۹۹
- ۲۵- ترس از حسابرسی خدا ۱۰۹۹
- ۲۶- تشویق به ترس از حسابرسی خدا ۱۱۰۰

- ۱۱۰۱- ۲۷- تعدد آیات حسابرسی اخروی
- ۱۱۰۱- ۲۸- تعدد ابزار حسابرسی
- ۱۱۰۱- ۲۹- تعدد حسابرسی در قیامت
- ۱۱۰۱- ۳۰- تقسیم بندی حسابرسی انسان ها
- ۱۱۰۳- ۳۱- حتمیت حسابرسی
- ۱۱۰۳- ۳۲- حتمیت حسابرسی اخروی
- ۱۱۰۴- ۳۳- حتمیت حسابرسی اخروی نعمت
- ۱۱۰۵- ۳۴- حتمیت حسابرسی عمل
- ۱۱۰۷- ۳۵- حسابرسی اخروی از مکذبان الیاس(ع)
- ۱۱۰۷- ۳۶- حسابرسی اخروی از مکذبان انبیا
- ۱۱۰۷- ۳۷- حسابرسی اخروی امت ها
- ۱۱۰۷- ۳۸- حسابرسی اخروی انسان
- ۱۱۰۹- ۳۹- حسابرسی اخروی انسان ها
- ۱۱۱۳- ۴۰- حسابرسی اخروی تجزیه کنندگان قرآن
- ۱۱۱۵- ۴۱- حسابرسی اخروی جن
- ۱۱۱۷- ۴۲- حسابرسی اخروی سعادت‌مندان
- ۱۱۱۷- ۴۳- حسابرسی اخروی صابران
- ۱۱۱۷- ۴۴- حسابرسی اخروی ظالمان
- ۱۱۱۷- ۴۵- حسابرسی اخروی عقیده
- ۱۱۱۹- ۴۶- حسابرسی اخروی عمل
- ۱۱۲۹- ۴۷- حسابرسی اخروی عمل ناپسند
- ۱۱۲۹- ۴۸- حسابرسی اخروی عهدشکنان
- ۱۱۲۹- ۴۹- حسابرسی اخروی فاسدان
- ۱۱۳۱- ۵۰- حسابرسی اخروی قوم الیاس
- ۱۱۳۱- ۵۱- حسابرسی اخروی کافران
- ۱۱۳۳- ۵۲- حسابرسی اخروی کم فروشان

- ۱۱۳۳ ----- ۵۳- حسابرسی اخروی گناهکاران
- ۱۱۳۵ ----- ۵۴- حسابرسی اخروی متقین
- ۱۱۳۵ ----- ۵۵- حسابرسی اخروی معرضان از محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۱۱۳۵ ----- ۵۶- حسابرسی اخروی مکذبان معاد
- ۱۱۳۷ ----- ۵۷- حسابرسی اخروی مؤمنان
- ۱۱۳۷ ----- ۵۸- حسابرسی اخروی نعمت
- ۱۱۳۹ ----- ۵۹- حسابرسی اخروی نعمت ها
- ۱۱۳۹ ----- ۶۰- حسابرسی از امت ها
- ۱۱۳۹ ----- ۶۱- حسابرسی از انبیا
- ۱۱۳۹ ----- ۶۲- حسابرسی از تجزیه کنندگان دین
- ۱۱۴۱ ----- ۶۳- حسابرسی از خود
- ۱۱۴۱ ----- ۶۴- حسابرسی از سلیمان(ع)
- ۱۱۴۱ ----- ۶۵- حسابرسی از شیاطین
- ۱۱۴۱ ----- ۶۶- حسابرسی از عقیده
- ۱۱۴۳ ----- ۶۷- حسابرسی از کافران
- ۱۱۴۳ ----- ۶۸- حسابرسی از معبودان باطل
- ۱۱۴۴ ----- ۶۹- حسابرسی از مقربان
- ۱۱۴۵ ----- ۷۰- حسابرسی از ملائکه
- ۱۱۴۵ ----- ۷۱- حسابرسی از منافقان مدینه
- ۱۱۴۵ ----- ۷۲- حسابرسی از موجودات با شعور
- ۱۱۴۷ ----- ۷۳- حسابرسی اصحاب اخدود
- ۱۱۴۷ ----- ۷۴- حسابرسی امت ها
- ۱۱۴۷ ----- ۷۵- حسابرسی انسان
- ۱۱۴۷ ----- ۷۶- حسابرسی انسان ها
- ۱۱۴۹ ----- ۷۷- حسابرسی جوامع عصیانگر
- ۱۱۵۱ ----- ۷۸- حسابرسی خدا

- ۷۹- حسابرسی خطاکاران ۱۱۶۵
- ۸۰- حسابرسی در قیامت ۱۱۶۵
- ۸۱- حسابرسی دنیوی کافران ۱۱۸۶
- ۸۲- حسابرسی دنیوی مکذبان انبیا ۱۱۸۷
- ۸۳- حسابرسی راز انسان ها ۱۱۸۷
- ۸۴- حسابرسی سخت ۱۱۸۷
- ۸۵- حسابرسی سخن ۱۱۸۷
- ۸۶- حسابرسی شیعیان ۱۱۸۹
- ۸۷- حسابرسی صالحان ۱۱۸۹
- ۸۸- حسابرسی طراح قصه افک ۱۱۸۹
- ۸۹- حسابرسی عصیانگران ۱۱۹۱
- ۹۰- حسابرسی عقیده ۱۱۹۱
- ۹۱- حسابرسی عمل ۱۱۹۱
- ۹۲- حسابرسی عمل انسان ها ۱۲۰۱
- ۹۳- حسابرسی عمل در قیامت ۱۲۰۳
- ۹۴- حسابرسی عمل کافران ۱۲۰۳
- ۹۵- حسابرسی عمل محمد(صلی الله علیه و آله) ۱۲۰۵
- ۹۶- حسابرسی قاتل ۱۲۰۵
- ۹۷- حسابرسی کافران ۱۲۰۵
- ۹۸- حسابرسی گناهکاران ۱۲۰۶
- ۹۹- حسابرسی مجرمان ۱۲۰۷
- ۱۰۰- حسابرسی محمد(صلی الله علیه و آله) ۱۲۰۷
- ۱۰۱- حسابرسی مشرکان ۱۲۰۷
- ۱۰۲- حسابرسی مکذبان محمد(صلی الله علیه و آله) ۱۲۰۹
- ۱۰۳- حسابرسی مکذبان معاد ۱۲۰۹
- ۱۰۴- حسابرسی مؤمنان ۱۲۰۹

- ۱۰۵- حسابرسی نعمت ۱۲۱۱
- ۱۰۶- حسابرسی نیت در قیامت ۱۲۱۱
- ۱۰۷- حقانیت حسابرسی در قیامت ۱۲۱۱
- ۱۰۸- دقت حسابرسی خدا ۱۲۱۳
- ۱۰۹- دقت در حسابرسی اخروی انسان ها ۱۲۱۳
- ۱۱۰- دقت در حسابرسی خدا ۱۲۱۳
- ۱۱۱- دقت در حسابرسی عمل ۱۲۱۴
- ۱۱۲- دلایل حسابرسی اخروی انسان ها ۱۲۱۵
- ۱۱۳- ذکر حتمیت حسابرسی عمل ۱۲۱۵
- ۱۱۴- روزی بی حسابرسی ۱۲۱۵
- ۱۱۵- زمان حسابرسی اخروی ۱۲۱۷
- ۱۱۶- زمینه حسابرسی اخروی ۱۲۱۷
- ۱۱۷- زمینه حسابرسی عمل ۱۲۱۷
- ۱۱۸- زیادی حسابرسی عمل ۱۲۲۰
- ۱۱۹- سختی حسابرسی اخروی ۱۲۲۱
- ۱۲۰- سختی حسابرسی عمل ۱۲۲۱
- ۱۲۱- سختی حسابرسی عمل کافران ۱۲۲۱
- ۱۲۲- سختی حسابرسی عهدشکنان ۱۲۲۱
- ۱۲۳- سختی حسابرسی گناهکاران ۱۲۲۳
- ۱۲۴- سختی حسابرسی معرضان از خدا ۱۲۲۳
- ۱۲۵- سرعت حسابرسی خدا ۱۲۲۳
- ۱۲۶- سرعت در حسابرسی ۱۲۲۵
- ۱۲۷- سرعت در حسابرسی خدا ۱۲۲۵
- ۱۲۸- سهولت حسابرسی اجابت کنندگان خدا ۱۲۲۶
- ۱۲۹- سهولت حسابرسی اخروی انسان ۱۲۲۷
- ۱۳۰- سهولت حسابرسی اصحاب یمین ۱۲۲۷

- ۱۳۱- شرایط حسابرسی عمل ۱۲۲۹
- ۱۳۲- شگفتی تکذیب حسابرسی ۱۲۲۹
- ۱۳۳- عدالت در حسابرسی ۱۲۲۹
- ۱۳۴- عدالت در حسابرسی اخروی ۱۲۳۱
- ۱۳۵- عقیده به حسابرسی ۱۲۳۲
- ۱۳۶- عقیده به حسابرسی اخروی ۱۲۳۳
- ۱۳۷- عقیده به حسابرسی عمل ۱۲۳۳
- ۱۳۸- عمومیت حسابرسی اخروی ۱۲۳۳
- ۱۳۹- عمومیت حسابرسی در قیامت ۱۲۳۵
- ۱۴۰- عمومیت حسابرسی عمل ۱۲۳۵
- ۱۴۱- عوامل سختی حسابرسی اخروی ۱۲۳۵
- ۱۴۲- غافلان از حسابرسی اخروی ۱۲۳۷
- ۱۴۳- غفلت از حسابرسی اخروی ۱۲۳۷
- ۱۴۴- غفلت از حسابرسی عمل ۱۲۳۷
- ۱۴۵- فلسفه حسابرسی اخروی ۱۲۳۹
- ۱۴۶- قانونمندی حسابرسی اخروی ۱۲۳۹
- ۱۴۷- کمی حسابرسی عمل ۱۲۳۹
- ۱۴۸- گواهی در حسابرسی اخروی ۱۲۳۹
- ۱۴۹- لجاجت مکذبان حسابرسی عمل ۱۲۴۱
- ۱۵۰- محور حسابرسی در قیامت ۱۲۴۱
- ۱۵۱- مدت حسابرسی اخروی ۱۲۴۲
- ۱۵۲- مدت حسابرسی اخروی انسان ها ۱۲۴۳
- ۱۵۳- مدت حسابرسی عمل ۱۲۴۳
- ۱۵۴- مکان حسابرسی در قیامت ۱۲۴۳
- ۱۵۵- مکان حسابرسی عمل ۱۲۴۵
- ۱۵۶- مکذبان حسابرسی اخروی ۱۲۴۵

- ۱۵۷- ملاک حسابرسی اخروی ----- ۱۲۴۵
- ۱۵۸- ملاک حسابرسی در قیامت ----- ۱۲۴۷
- ۱۵۹- ملاک حسابرسی عمل ----- ۱۲۴۷
- ۱۶۰- منشأ حسابرسی در آفرینش ----- ۱۲۴۸
- ۱۶۱- منشأ حسابرسی عمل ----- ۱۲۴۹
- ۱۶۲- موانع ذکر حسابرسی اخروی ----- ۱۲۴۹
- ۱۶۳- نزدیکی حسابرسی اخروی ----- ۱۲۴۹
- ۱۶۴- نزدیکی حسابرسی عمل ----- ۱۲۵۰
- ۱۶۵- نعمت حسابرسی عمل ----- ۱۲۵۱
- ۱۶۶- وضوح حسابرسی اخروی ----- ۱۲۵۱
- ۱۶۷- وعده حسابرسی اخروی ----- ۱۲۵۱
- ۱۶۸- وکیل در حسابرسی اخروی ----- ۱۲۵۲
- ۱۶۹- ویژگیهای حسابرسی اخروی ----- ۱۲۵۳
- ۱۷۰- ویژگیهای حسابرسی خدا ----- ۱۲۵۳
- ۱۷۱- هشدار به حسابرسی اخروی ----- ۱۲۵۵
- ۱۷۲- آثار ترس از حسابرسی اخروی ----- ۱۲۵۵
- ۱۷۳- آثار تکذیب حسابرسی اخروی ----- ۱۲۵۵
- ۱۷۴- آثار حسابرسی اخروی امت ها ----- ۱۲۵۷
- ۱۷۵- اهمیت ایمان به حسابرسی اخروی ----- ۱۲۵۷
- ۱۷۶- ایمان به حسابرسی اخروی ----- ۱۲۵۷
- ۱۷۷- تذکر حسابرسی اخروی عمل ----- ۱۲۵۹
- ۱۷۸- ترس از حسابرسی اخروی ----- ۱۲۵۹
- ۱۷۹- تعدد آیات حسابرسی اخروی ----- ۱۲۶۰
- ۱۸۰- حتمیت حسابرسی اخروی ----- ۱۲۶۱
- ۱۸۱- حتمیت حسابرسی اخروی نعمت ----- ۱۲۶۱
- ۱۸۲- حسابرسی اخروی از مکذبان انبیا ----- ۱۲۶۳

- ۱۸۳- حسابرسی اخروی امت ها ۱۲۶۳
- ۱۸۴- حسابرسی اخروی انسان ۱۲۶۳
- ۱۸۵- حسابرسی اخروی انسان ها ۱۲۶۵
- ۱۸۶- حسابرسی اخروی تجزیه کنندگان قرآن ۱۲۶۹
- ۱۸۷- حسابرسی اخروی جن ۱۲۷۱
- ۱۸۸- حسابرسی اخروی سعادت‌مندان ۱۲۷۲
- ۱۸۹- حسابرسی اخروی صابران ۱۲۷۳
- ۱۹۰- حسابرسی اخروی ظالمان ۱۲۷۳
- ۱۹۱- حسابرسی اخروی عقیده ۱۲۷۳
- ۱۹۲- حسابرسی اخروی عمل ۱۲۷۵
- ۱۹۳- حسابرسی اخروی عمل ناپسند ۱۲۸۵
- ۱۹۴- حسابرسی اخروی عهدشکنان ۱۲۸۵
- ۱۹۵- حسابرسی اخروی فاسدان ۱۲۸۵
- ۱۹۶- حسابرسی اخروی قوم الیاس ۱۲۸۶
- ۱۹۷- حسابرسی اخروی کافران ۱۲۸۷
- ۱۹۸- حسابرسی اخروی کم فروشان ۱۲۸۸
- ۱۹۹- حسابرسی اخروی گناهکاران ۱۲۸۹
- ۲۰۰- حسابرسی اخروی متقین ۱۲۹۱
- ۲۰۱- حسابرسی اخروی معرضان از محمد(صلی الله علیه و آله) ۱۲۹۱
- ۲۰۲- حسابرسی اخروی مکذبان معاد ۱۲۹۱
- ۲۰۳- حسابرسی اخروی مؤمنان ۱۲۹۳
- ۲۰۴- حسابرسی اخروی نعمت ۱۲۹۳
- ۲۰۵- حسابرسی اخروی نعمت ها ۱۲۹۴
- ۲۰۶- دقت در حسابرسی اخروی انسان ها ۱۲۹۵
- ۲۰۷- دلایل حسابرسی اخروی انسان ها ۱۲۹۵
- ۲۰۸- زمان حسابرسی اخروی ۱۲۹۵

۱۲۹۶	۲۰۹- زمینه حسابرسی اخروی
۱۲۹۷	۲۱۰- سختی حسابرسی اخروی
۱۲۹۷	۲۱۱- سهولت حسابرسی اخروی انسان
۱۲۹۷	۲۱۲- عدالت در حسابرسی اخروی
۱۲۹۹	۲۱۳- عقیده به حسابرسی اخروی
۱۲۹۹	۲۱۴- عمومیت حسابرسی اخروی
۱۲۹۹	۲۱۵- عوامل سختی حسابرسی اخروی
۱۳۰۱	۲۱۶- غافلان از حسابرسی اخروی
۱۳۰۱	۲۱۷- غفلت از حسابرسی اخروی
۱۳۰۲	۲۱۸- فلسفه حسابرسی اخروی
۱۳۰۳	۲۱۹- قانونمندی حسابرسی اخروی
۱۳۰۳	۲۲۰- گواهی در حسابرسی اخروی
۱۳۰۳	۲۲۱- مدت حسابرسی اخروی
۱۳۰۵	۲۲۲- مدت حسابرسی اخروی انسان ها
۱۳۰۵	۲۲۳- مکذبان حسابرسی اخروی
۱۳۰۵	۲۲۴- ملاک حسابرسی اخروی
۱۳۰۷	۲۲۵- موانع ذکر حسابرسی اخروی
۱۳۰۷	۲۲۶- نزدیکی حسابرسی اخروی
۱۳۰۸	۲۲۷- وضوح حسابرسی اخروی
۱۳۰۹	۲۲۸- وعده حسابرسی اخروی
۱۳۰۹	۲۲۹- وکیل در حسابرسی اخروی
۱۳۰۹	۲۳۰- ویژگیهای حسابرسی اخروی
۱۳۱۱	۲۳۱- هشدار به حسابرسی اخروی
۱۳۱۲	۳۶- حسادت
۱۳۱۲	۱- حسادت
۱۳۱۲	۲- آثار حسادت

- ۳- آثار حسادت رهبران شرک ۱۳۱۳
- ۴- حسادت اهل کتاب ۱۳۱۳
- ۵- حسادت اهل مکه ۱۳۱۳
- ۶- حسادت برادران یوسف ۱۳۱۴
- ۷- حسادت بربرادران یوسف ۱۳۱۵
- ۸- حسادت لبید بن اعصم ۱۳۱۶
- ۹- حسادت مسیحیان ۱۳۱۷
- ۱۰- حسادت منافقان ۱۳۱۷
- ۱۱- حسادت یهود ۱۳۱۷
- ۱۲- ناپستندی حسادت ۱۳۱۷
- ۱۳- آثار حسد ۱۳۱۹
- ۱۴- آثار حسد مسیحیان ۱۳۲۴
- ۱۵- آثار حسد یهود ۱۳۲۵
- ۱۶- انصار و حسد ۱۳۲۵
- ۱۷- اهمیت اجتناب از حسد ۱۳۲۷
- ۱۸- اهمیت رفع حسد ۱۳۲۷
- ۱۹- ترک زمینه حسد ۱۳۲۷
- ۲۰- تهمت حسد به مؤمنان ۱۳۲۷
- ۲۱- حسد اهل کتاب ۱۳۲۹
- ۲۲- حسد به عقیده ۱۳۲۹
- ۲۳- حسد به محمد(صلی الله علیه و آله) ۱۳۳۰
- ۲۴- حسد به نوح(ع) ۱۳۳۱
- ۲۵- حسد علما ۱۳۳۱
- ۲۶- حسد قابیل ۱۳۳۳
- ۲۷- حسد قوم نوح ۱۳۳۳
- ۲۸- حسد مسیحیان صدر اسلام ۱۳۳۳

- ۱۳۳۵ ۲۹- حسد منافقان
- ۱۳۳۵ ۳۰- حسد یهود
- ۱۳۳۷ ۳۱- حسد یهود صدر اسلام
- ۱۳۳۷ ۳۲- شومی حسد
- ۱۳۳۷ ۳۳- عوامل حسد
- ۱۳۴۰ ۳۴- فرجام حسد
- ۱۳۴۱ ۳۵- فسق حسد
- ۱۳۴۱ ۳۶- محدوده حسد
- ۱۳۴۱ ۳۷- حسودان
- ۱۳۴۴ ۳۸- آسیب پذیری از حسودان
- ۱۳۴۵ ۳۹- استعاده از حسودان
- ۱۳۴۵ ۴۰- برخورد با حسودان
- ۱۳۴۵ ۴۱- زمینه مصونیت از حسودان
- ۱۳۴۵ ۴۲- منشأ مصونیت از حسودان
- ۱۳۴۷ ۳۷- حسرت
- ۱۳۴۷ ۱- حسرت
- ۱۳۴۸ ۲- انذار از حسرت اخروی
- ۱۳۴۸ ۳- بی تأثیری حسرت اخروی مشرکان
- ۱۳۴۸ ۴- حسرت اخروی انسان
- ۱۳۴۸ ۵- حسرت اخروی بندگان
- ۱۳۵۰ ۶- حسرت اخروی خطاکاران
- ۱۳۵۰ ۷- حسرت اخروی ظالمان
- ۱۳۵۰ ۸- حسرت اخروی کافران
- ۱۳۵۳ ۹- حسرت اخروی گمراهان
- ۱۳۵۴ ۱۰- حسرت اخروی گناهکاران
- ۱۳۵۴ ۱۱- حسرت اخروی مشرکان

- ۱۲- حسرت اخروی مکذبان معاد ۱۳۵۶
- ۱۳- حسرت باغدار متکبر ۱۳۵۶
- ۱۴- حسرت تارکان انفاق ۱۳۵۶
- ۱۵- حسرت جهنمیان ۱۳۵۶
- ۱۶- حسرت حبیب نجار ۱۳۵۸
- ۱۷- حسرت خطاکاران ۱۳۶۰
- ۱۸- حسرت در قیامت ۱۳۶۰
- ۱۹- حسرت دنیاطلبان ۱۳۶۲
- ۲۰- حسرت دنیوی دنیاطلبان ۱۳۶۳
- ۲۱- حسرت دنیوی کافران ۱۳۶۴
- ۲۲- حسرت طغیانگران ۱۳۶۴
- ۲۳- حسرت ظالمان ۱۳۶۴
- ۲۴- حسرت عمل صالح ۱۳۶۴
- ۲۵- حسرت کافران ۱۳۶۶
- ۲۶- حسرت کافران قریش ۱۳۶۶
- ۲۷- حسرت گناهکاران ۱۳۶۶
- ۲۸- حسرت متخلفان ۱۳۶۸
- ۲۹- حسرت متخلفان از جهاد ۱۳۶۸
- ۳۰- حسرت مجاهدان ۱۳۶۸
- ۳۱- حسرت محمد(صلی الله علیه و آله) ۱۳۷۰
- ۳۲- حسرت مرفهان ۱۳۷۰
- ۳۳- حسرت مسلمانان ۱۳۷۰
- ۳۴- حسرت مشرکان پیرو ۱۳۷۲
- ۳۵- حسرت مکذبان لقاءالله ۱۳۷۲
- ۳۶- حسرت مکذبان معاد ۱۳۷۲
- ۳۷- حسرت منافقان ۱۳۷۲

- ۳۸- حسرت مؤمنان ۱۳۷۴
- ۳۹- حسرت ناپسند ۱۳۷۵
- ۴۰- زمينه حسرت ۱۳۷۶
- ۴۱- زمينه حسرت اخروی ۱۳۷۶
- ۴۲- شدت حسرت کافران ۱۳۷۶
- ۴۳- عوامل حسرت ۱۳۷۶
- ۴۴- عوامل حسرت اخروی ۱۳۸۰
- ۴۵- عوامل حسرت اخروی مکذبان معاد ۱۳۸۴
- ۴۶- عوامل حسرت در قیامت ۱۳۸۴
- ۴۷- عوامل حسرت دنیوی ۱۳۸۶
- ۴۸- غفلت از حسرت اخروی ۱۳۸۶
- ۴۹- موانع حسرت اخروی ۱۳۸۶
- ۵۰- ناپسندی حسرت ۱۳۸۸
- ۳۸- حسن ۱۳۸۹
- ۱- آثار حسن پیشینه ۱۳۸۹
- ۲- آثار حسن نیت ۱۳۸۹
- ۳- ارزش حسن فرجام ۱۳۸۹
- ۴- امیدواری به حسن فرجام ۱۳۹۰
- ۵- امیدواری به حسن فرجام انسان ها ۱۳۹۰
- ۶- امیدواری به حسن فرجام انسانها ۱۳۹۰
- ۷- اهمیت حسن ظن ۱۳۹۲
- ۸- اهمیت حسن فرجام ۱۳۹۲
- ۹- بشارت به حسن فرجام ۱۳۹۴
- ۱۰- بشارت حسن فرجام ۱۳۹۴
- ۱۱- تشخیص حسن عمل ۱۳۹۴
- ۱۲- تضمین حسن فرجام ۱۳۹۶

- ۱۳- حسن پیشینه برادران یوسف ۱۳۹۶
- ۱۴- حسن پیشینه متقین ۱۳۹۶
- ۱۵- حسن پیشینه متهمان ۱۳۹۶
- ۱۶- حسن خلقت موجودات ۱۳۹۸
- ۱۷- حسن سابقه مؤمنان ۱۳۹۸
- ۱۸- حسن عاقبت ۱۳۹۸
- ۱۹- حسن فرجام ابراهیم(ع) ۱۴۰۰
- ۲۰- حسن فرجام اسحاق(ع) ۱۴۰۰
- ۲۱- حسن فرجام اسماعیل(ع) ۱۴۰۰
- ۲۲- حسن فرجام اصحاب یمین ۱۴۰۲
- ۲۳- حسن فرجام الیسع(ع) ۱۴۰۲
- ۲۴- حسن فرجام انبیا ۱۴۰۲
- ۲۵- حسن فرجام انسان ها ۱۴۰۴
- ۲۶- حسن فرجام انفاقگران ۱۴۰۴
- ۲۷- حسن فرجام اولوا الالباب ۱۴۰۴
- ۲۸- حسن فرجام ایوب(ع) ۱۴۰۴
- ۲۹- حسن فرجام پیروان انبیا ۱۴۰۶
- ۳۰- حسن فرجام پیروان نوح(ع) ۱۴۰۶
- ۳۱- حسن فرجام خداترسان ۱۴۰۶
- ۳۲- حسن فرجام داود(ع) ۱۴۰۷
- ۳۳- حسن فرجام دنیا ۱۴۰۸
- ۳۴- حسن فرجام دنیاطلبان ۱۴۰۸
- ۳۵- حسن فرجام ذوالکفل(ع) ۱۴۰۸
- ۳۶- حسن فرجام سلیمان(ع) ۱۴۱۰
- ۳۷- حسن فرجام صابران ۱۴۱۰
- ۳۸- حسن فرجام صالحان ۱۴۱۲

- ۳۹- حسن فرجام قوم یونس ۱۴۱۲
- ۴۰- حسن فرجام متقین ۱۴۱۴
- ۴۱- حسن فرجام محسنان ۱۴۱۶
- ۴۲- حسن فرجام محمد(صلی الله علیه و آله) ۱۴۱۶
- ۴۳- حسن فرجام مخلصان ۱۴۱۸
- ۴۴- حسن فرجام مسلمانان ۱۴۱۸
- ۴۵- حسن فرجام مقربان ۱۴۱۸
- ۴۶- حسن فرجام مؤمنان ۱۴۲۰
- ۴۷- حسن فرجام نمازگزاران ۱۴۲۲
- ۴۸- حسن فرجام نوح(ع) ۱۴۲۲
- ۴۹- حسن فرجام یعقوب(ع) ۱۴۲۲
- ۵۰- حسن معاشرت با مساکین ۱۴۲۴
- ۵۱- حسن معاشرت با یتیم ۱۴۲۴
- ۵۲- حسن نیت معذوران از جهاد ۱۴۲۴
- ۵۳- حسن نیت مؤمنان ۱۴۲۴
- ۵۴- زمینه حسن فرجام ۱۴۲۶
- ۵۵- سرزنش اطمینان به حسن فرجام ۱۴۲۶
- ۵۶- شرایط حسن فرجام ۱۴۲۷
- ۵۷- عوامل حسن عاقبت ۱۴۲۸
- ۵۸- عوامل حسن فرجام ۱۴۲۸
- ۵۹- مشرکان و حسن فرجام ۱۴۳۲
- ۶۰- منشأ حسن فرجام ۱۴۳۴
- ۶۱- منشأ حسن فرجام انفاقگران ۱۴۳۴
- ۶۲- اهمیت حسن ظن ۱۴۳۶
- ۶۳- حسن عاقبت ۱۴۳۶
- ۶۴- حسن عاقبت ۱۴۳۶

- ۱۴۳۷ ۶۵- عوامل حسن عاقبت
- ۱۴۳۸ ۶۶- حسن عقلی
- ۱۴۳۸ ۶۷- آثار حسن نیت
- ۱۴۳۹ ۶۸- حسن نیت معذوران از جهاد
- ۱۴۴۰ ۶۹- حسن نیت مؤمنان
- ۱۴۴۱ ۳۹- حسنات
- ۱۴۴۱ ۱- آثار حسنات
- ۱۴۴۱ ۲- حسنات دنیوی
- ۱۴۴۱ ۳- زمینه حسنات اخروی
- ۱۴۴۲ ۴- زمینه حسنات دنیوی
- ۱۴۴۲ ۵- موارد حسنات
- ۱۴۴۲ ۶- تبدیل سیئه به حسنه
- ۱۴۴۴ ۷- حسنه اخروی
- ۱۴۴۵ ۸- حسنه دنیوی
- ۱۴۴۶ ۹- سنت های حسنه
- ۱۴۴۶ ۱۰- مراد از حسنه
- ۱۴۴۸ ۱۱- موارد حسنه
- ۱۴۴۹ ۴۰- حضور قلب
- ۱۴۴۹ ۱- آثار حضور قلب
- ۱۴۴۹ ۲- اهمیت حضور قلب
- ۱۴۵۰ ۳- حضور قلب در عبادت
- ۱۴۵۰ ۴- حضور قلب در نماز
- ۱۴۵۰ ۵- نشانه های حضور قلب
- ۱۴۵۲ ۴۱- حفصه
- ۱۴۵۲ ۱- افشاگری حفصه
- ۱۴۵۲ ۲- پرسش حفصه

۱۴۵۲-----۳- توصیه توبه به حفصه

۱۴۵۴-----درباره مرکز

مشخصات کتاب

نام کتاب: علم مفاهیم شناسی در قرآن جلد 41

تحقیق و تالیف: رسول ملکیان اصفهانی - 1400 ش

ناشر دیجیتال: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ص: 1

1- چشم چرانی

1- آثار اجتناب از چشم چرانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 9

9- پرهیز از نظر دوختن به نامحرمان و اجتناب از آلودگی به فحشا و فساد جنسی، زمینه ساز طهارت، پاکی، رشد و بالندگی است.

قل للمؤمنین یغضوا من أبصرهم و یحفظوا فروجهم ذلک ازکی لهم

«زکاه» (مصدر «أزکی») هم به معنای «نمو و رشد» و هم به معنای «طهارت و پاکی» است.

2- آثار چشم چرانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 7

7- خیره شدن به نامحرمان و چشم چرانی، زمینه ساز آلودگی به فحشا و فساد جنسی است.

قل للمؤمنین یغضوا من أبصرهم و یحفظوا فروجهم

در آیه شریفه حکم حرمت چشم چرانی و نگاه به نامحرمان، بر حکم عفت گزینی و اجتناب از فحشا، مقدم داشته شده است و این تقدم ذکری، می تواند حکایت از تقدم رتبی و ارتباط میان این دو حکم داشته باشد؛ به این معنا که پرهیز از چشم چرانی، زمینه عفت گزینی و اجتناب از آلودگی جنسی خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - خیره شدن به نامحرمان و چشم چرانی ، زمینه ساز آلودگی به فحشا و فساد جنسی است .

ص: 1

قل للمؤمنت ... يحفظن فروجهنّ

3- حرمت چشم چرانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 2

2 - نظر دوختن به نامحرمان و چشم چرانی ، حرام است .

قل للمؤمنین یغضوا من أبصرهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 2

2 - نظر دوختن به نامحرمان و چشم چرانی ، حرام است .

وقل للمؤمنت یغضن من أبصرهنّ

4- کیفر چشم چرانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 15

15 - کسانی که از نگاه کردن به نامحرمان و شرمگاه دیگران ابایی ندارند ، به مجازات الهی تهدید شده اند .

قل للمؤمنین یغضوا .. إنّ اللّٰه خبیر بما یصنعون

جمله «إنّ اللّٰه خبیر بما یصنعون» - که آگاهی همه جانبه الهی به بشر را یادآوری می کند - هشدار می دهد که احکام یاد شده را رعایت نکنند.

ص: 2

2- چشم روشنی

1- چشم روشنی انفاقگران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 17 - 2

2 - چشم شب زنده داران و انفاق کنندگان در راه خدا، به پاداش های وصف ناپذیر الهی، روشن است.

تتجافی جنوبهم عن المضاجع .. فلا تعلم نفس ما أخفى لهم من قره أعین

«قره» احتمال دارد از «قرّ» به معنای «قرار گرفتن» باشد که کنایه از رضایت و چشم ندوختن به چیزی دیگر است و احتمال دارد از «قرّ» به معنای «سردی» باشد که کنایه از خوشحالی و چشم روشنی است. برداشت بالا براساس احتمال دوم است.

2- چشم روشنی متهددان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 17 - 2

2 - چشم شب زنده داران و انفاق کنندگان در راه خدا، به پاداش های وصف ناپذیر الهی، روشن است.

تتجافی جنوبهم عن المضاجع .. فلا تعلم نفس ما أخفى لهم من قره أعین

«قره» احتمال دارد از «قرّ» به معنای «قرار گرفتن» باشد که کنایه از رضایت و چشم ندوختن به چیزی دیگر است و احتمال دارد از «قرّ» به معنای «سردی» باشد که کنایه از خوشحالی و چشم روشنی است. برداشت بالا براساس احتمال دوم است.

3- چشم روشنی مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 3

5- پیشکش باغ های بهشت به مؤمنان نیک کردار، پاداشی فوق تصور و روشنی بخش دیده آنان است.

فلا تعلم نفس ما أخفى لهم من قره أعين... فلهم جنت المأوى نزلاً

جمله «فلهم جنت المأوى...» می تواند تأکیدی بر «ما أخفى لهم...» و نیز نمادی از آنچه در خفا، برای مؤمنان در نظر گرفته شده، باشد.

4- درخواست چشم روشنی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 74 - 22، 4

4- بندگان خالص خدا، از خداوند خواستار سرور و روشنی چشمان در پرتو اعطای همسر و فرزند به آنان هستند.

و الذين يقولون ربنا هب لنا من أزواجنا وذریتنا قره أعین

22- جمله «و الذين يقولون ربنا هب لنا من أزواجنا وذریتنا قره أعین و اجعلنا للمتقين إماماً» متن دعای همیشگی بندگان خالص خدا

و الذين يقولون ربنا هب لنا من أزواجنا وذریتنا قره أعین و اجعلنا للمتقين إماماً

آمدن آیه شریفه در قالب جمله اسمیه و نیز فعل مضارع «يقولون» حاکی از استمرار و همیشگی بودن آن دعا است.

5- زمینه چشم روشنی مریم (س)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 26 - 3

3- سخن گفتن عیسی (ع) با مادر خود و تأمین آب و غذا به صورت خارق العاده، زمینه های مسرت و چشم روشنی مریم (س) و رفع نگرانی او از آینده بود.

فنادیها... فكلی و اشربی و قری عیناً

«عیناً» تمیز و بیانگر مراد جدی از فاعل است و «قری» از ماده «قرار» (آرام گرفتن) و یا «قر» (سرد شدن) است. در صورت اول جمله «قری عیناً»، یعنی «چشم آرمیده باش» و در صورت دوم، یعنی «خنک چشم باش» (چشمت از اشک سوزان به دور باشد) و در هر صورت، کنایه از خوش دلی و شادمانی است که چشم از نگرانی و اضطراب باز می ایستد و از سوزش اشک اندوه، مصون می ماند. ارتباط جمله «قری عیناً» با جملات قبل، گویای برداشت فوق است.

6- عوامل چشم روشنی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 4

4- فرزنددار شدن ، مایه روشنائی چشم و قرار دل مادر است .

وَقَرَىٰ عَيْنًا

جمله «قری عیناً» می تواند مستقل از جملات قبل باشد؛ در این صورت - به قرینه سیاق - با اصل پیدایش فرزند، مرتبط خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 74 - 3, 5, 2, 1

1 - بندگان خالص خدا، از خداوند خواستار همسر و فرزندان شایسته ای اند که رفتار و سیر و سلوک آنان، مایه چشم روشنی و سرفرازی آنان در زندگی باشد .

و الذین یقولون ربنا هب لنا من أزواجنا وذریّتنا قره أعین

درباره «من» در «من أزواجنا..» دو احتمال وجود دارد: 1- «من» ابتدائیه باشد. در این صورت معنای آیه چنین می شود: «به ما از ناحیه همسران و فرزندانمان، آن ده که مایه روشنی چشمانمان باشد». 2- «من» بیانیه باشد. براساس این احتمال، معنای آیه چنین می شود: «به ما روشنی چشمان - که عبارت از همسر و فرزندان اند ببخش. برداشت یاد شده، مبتنی بر احتمال نخست است.

2 - همسران شایسته ، مایه سرور و روشنی چشمان یکدیگر

و الذین یقولون ربنا هب لنا من أزواجنا .. قره أعین

3 - فرزندان صالح ، مایه سرور و روشنی چشمان پدران و مادران

و الذین یقولون ربنا هب لنا من .. ذریّتنا قره أعین

5 - همسر و فرزند ، مایه سرور و روشنی چشمان انسان است .

و الذین یقولون ربنا هب لنا من أزواجنا وذریّتنا قره أعین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 13 - 8

8 - حضور کودک در کنار مادر ، مایه سرور و روشنی دیدگان و فراق او ، موجب اندوه و نگرانی مادر

فرددنه إلى أمه كي تقرّ عينها ولا تحزن

7- عوامل چشم روشنی والدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 9 - 5

5- فرزند، مایه روشنی چشم والدین و سرور و شادمانی آنان

وقالت امرأت فرعون قرّت عین لی و لک

ص: 5

1- آثار اجتناب از چشم چرانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 9

9 - پرهیز از نظر دوختن به نامحرمان و اجتناب از آلودگی به فحشا و فساد جنسی، زمینه ساز طهارت، پاکی، رشد و بالندگی است.

قل للمؤمنین یغضوا من أبصرهم و یحفظوا فروجهم ذلک أزکی لهم

«زکاه» (مصدر «آزکی») هم به معنای «نمو و رشد» و هم به معنای «طهارت و پاکی» است.

2- آثار چشم چرانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 7

7 - خیره شدن به نامحرمان و چشم چرانی، زمینه ساز آلودگی به فحشا و فساد جنسی است.

قل للمؤمنین یغضوا من أبصرهم و یحفظوا فروجهم

در آیه شریفه حکم حرمت چشم چرانی و نگاه به نامحرمان، بر حکم عفت گزینی و اجتناب از فحشا، مقدم داشته شده است و این تقدم ذکری، می تواند حکایت از تقدم رتبی و ارتباط میان این دو حکم داشته باشد؛ به این معنا که پرهیز از چشم چرانی، زمینه عفت گزینی و اجتناب از آلودگی جنسی خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 7

7 - خیره شدن به نامحرمان و چشم چرانی، زمینه ساز آلودگی به فحشا و فساد جنسی است.

قل للمؤمنت ... يحفظن فروجهنّ

3- آگاهی چشم از عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 20 - 4

4- آگاهی گوش ، چشم و پوست آدمی ، از اعمال و رفتار او

شهد علیهم سمعهم وأبصرهم و جلودهم بما كانوا یعملون

گفتنی است که گواهی دادن فرع بر آن است که گواهی دهنده به آنچه گواهی می دهد آگاه باشد.

4- استفاده از چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 36 - 7

7- بهره نگرفتن صحیح از نعمت شنوایی ، بینایی و قلب برای شناخت حق ، باعث مسؤلیت انسان نزد خداوند است .

ولا تتقف ... إن السمع ... کان عنه مسئولاً

خداوند، به منظور دور کردن انسانها از حرکت‌های غیر علمی، به آنان نعمت شنوایی، بینایی و قلب را یادآور شده است تا آنان، با بهره‌گیری صحیح از آن، به یقین دست یافته و بر اساس آن، حکم کرده و عمل نمایند.

5- پرسش از چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 36 - 11، 9

9- چشم ، گوش و قلب در قیامت ، مورد بازخواست و سؤال قرار خواهند گرفت .

إن السمع و البصر و الفؤاد کلّ أولئک کان عنه مسئولاً

برداشت فوق، مبتنی بر این است که: اولاً، سؤال از موارد یاد شده حقیقی باشد و ثانیاً، طبق همین مبنا - چون در دنیا از آنها سؤال نخواهد شد - مراد از آن، بازخواست و سؤال در قیامت باشد.

11- « عن الحسن بن هارون قال : قال لی أبو عبدالله (ع) : « إن السمع و البصر و الفؤاد کلّ أولئک کان عنه مسئولاً » قال : یسأل السمع

عَمَّا سَمِعَ وَالبَصَرَ عَمَّا نَظَرَ إِلَيْهِ وَالفؤَادَ عَمَّا عَقَدَ عَلَيْهِ ;

حسن بن خارون گوید: امام صادق (ع) به من فرمود: [مراد از آیه] «إِنَّ السَّمْعَ وَالبَصَرَ وَالفؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولاً» [این است که گوش از آنچه شنیده و چشم از آنچه دیده و قلب از آنچه که اعتقاد پیدا کرده است، سؤال می شود].

ص: 7

6- تاثیر روان در چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 19 - 8

8 - ممکن است که حرکت چشم های انسان ، از حالت درونی او تأثیر بپذیرد .

فإذا جاء الخوف . . . تدور أعينهم

7- تنوع ادراک چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 13

13 - دریافت های ادراکی انسان ، از طریق گوش ، تنها به یک کیفیت است ، ولی از طریق چشم و قلب ، متنوع است .

و جعل لكم السمع و الأبصر و الأفئدة

مفرد آورده شدن «سمع» و جمع آورده شدن «أبصار» و «أفئدة» شاید به خاطر این واقعیت خارجی باشد که انسان از طریق گوش، تنها صدا را می شنود در حالی که از طریق چشم، رنگ ها، جسم ها، سکون و حرکت و .. و نیز از طریق قلب، دریافت های گوناگونی دارد.

8- جادوی چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 116 - 2

2 - ساحران پس از رخصت دهی موسی (ع) آنچه را برای جادوگری تدارک دیده بودند ، در مقابل تماشاگران رها کردند و چشم های آنان را سحر کردند .

فلما ألقوا سحروا أعين الناس

9- جذابیت چشم زن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 72 - 4

4 - زیبایی و جذابیت چشم ، از کمالات زن

حور مقصورت فى الخيام

ص: 8

10- چرخش چشم منافقان مدینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 19 - 3

3 - منافقان مدینه، به هنگام خبردار شدن از وقوع جنگ احزاب، به قدری می ترسیدند که چشمان شان بی اختیار، به چرخش می افتاد.

فإذا جاء الخوف رأيتهم ينظرون إليك تدور أعينهم كالذي يغشى عليه من الموت

مراد از «الخوف» به قرینه بحث جهاد و هجوم دشمن، خبر جنگ و قتال است که برای منافقان بسیار ترس آور بود.

11- چشم پوشی از توطئه اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 109 - 16

16 - ضرورت نادیده انگاشتن توطئه های اهل کتاب و پرهیز از درگیری با آنان، حکمی موقت بود.

فاعفوا و اصفحوا حتى يأتي الله بأمره

12- چشم پوشی از توطئه دشمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 109 - 20

20 - نادیده گرفتن توطئه دشمنان و گذشت کردن از آزار های ایشان، مرحله ی تاکتیکی در مبارزه با آنان است.

فاعفوا و اصفحوا حتى يأتي الله بأمره

13- چشم پوشی محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 3 - 4

4 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، تنها قسمتی از ماجرای افشا شدن رازش را، به همسر افشاگر خود فهماند و از بخشی دیگر چشم پوشید

عرّف بعضه و أعرض عن بعض

ص: 9

14- چشم جنیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 179 - 5,8

5 - جنیان ، مانند انسان ها ، دارای ابزار ادراک (قلب ، چشم و گوش) هستند .

لهم قلوب لا يفقهون بها ولهم أعین لا يبصرون بها ولهم آذان لا يسمعون بها

8 - بسیاری از انسان ها و جنیان ، علی رغم برخورداری از چشمهایی بینا و گوشهایی شنوا ، خویشتن را از دیدن و شنیدن آیات الهی محروم می سازند .

ولهم أعین لا يبصرون بها ولهم آذان لا يسمعون بها

15- چشم روشنی انفاقگران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 17 - 2

2 - چشم شب زنده داران و انفاق کنندگان در راه خدا ، به پاداش های وصف ناپذیر الهی ، روشن است .

تتجافی جنوبهم عن المضاجع ... فلا تعلم نفس ما أخفی لهم من قره أعین

«قره» احتمال دارد از «قرّ» به معنای «قرار گرفتن» باشد که کنایه از رضایت و چشم ندوختن به چیزی دیگر است و احتمال دارد از «قرّ» به معنای «سردی» باشد که کنایه از خوشحالی و چشم روشنی است. برداشت بالا براساس احتمال دوم است.

16- چشم روشنی متهمدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 17 - 2

2 - چشم شب زنده داران و انفاق کنندگان در راه خدا ، به پاداش های وصف ناپذیر الهی ، روشن است .

تتجافی جنوبهم عن المضاجع ... فلا تعلم نفس ما أخفی لهم من قره أعین

«قره» احتمال دارد از «قرّ» به معنای «قرار گرفتن» باشد که کنایه از رضایت و چشم ندوختن به چیزی دیگر است و احتمال دارد از «قرّ» به معنای «سردی» باشد که کنایه از خوشحالی و چشم روشنی است. برداشت بالا براساس احتمال دوم است.

17- چشم روشنی مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 19 - 5

5 - پیشکش باغ های بهشت به مؤمنان نیک کردار ، پاداشی فوق تصور و روشنی بخش دیده آنان است .

ص: 10

فلا تعلم نفس ما أخفى لهم من قره عين . . . فلهم جنّات المأوى نزلاً

جمله «فلهم جنّات المأوى. . .» می تواند تأکیدی بر «ما أخفی لهم...» و نیز نمادی از آنچه در خفا، برای مؤمنان در نظر گرفته شده، باشد.

18- چشم زخم به برادران یوسف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 67 - 9

9- یعقوب (ع) نگران از چشم زخم و حسادت بر فرزندان خویش در صورت ورود جملگی آنان به مصر از یک دروازه آن

لاتدخلوا من باب وحد . . . و ما أغنى عنكم من الله من شيء

آیه شریفه در این باره که یعقوب(ع) چه خطری را برای فرزندان خویش و یا برای بنیامین احساس می کرده، بیانی ندارد. بسیاری از مفسران گفته اند از اینکه یعقوب(ع) از آنان خواسته متفرق شوند و از دربهای متعدد وارد گردند، می توان حدس زد که وی از خطر چشم زخم و مانند آن هراسان بوده است.

19- حجاب چشم کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 101 - 1

1- بارزترین ویژگی کافران ، محجوب بودن آنان از دیدن و درک آیات الهی است .

الذین كانت أعینهم فی غطاء عن ذکری

مراد از دیدن ذکر خدا، مشاهده و درک آیات و نشانه هایی است که مایه یاد خداوند هستند (گفتن مسبب و اراده سبب) و مفاد آیه، این است که مشاهده آیات خداوند، کافران را به یاد او نمی افکند، گویا پوششی بر چشم های آنان است که دیدن آن آیات، بر ایشان مقدور نیست.

20- حرمت چشم چرانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 2

2- نظر دوختن به نامحرمان و چشم چرانی ، حرام است .

قل للمؤمنين يغضوا من أبصرهم

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

ص: 11

2 - نظر دوختن به نامحرمان و چشم چرانی ، حرام است .

وقل للمؤمنت يغضضن من أبصرهنّ

21- خالق چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 10

10 - خداوند ، ایجاد کننده گوش و چشم و قلب در انسان است .

و جعل لكم السمع و الأبصر و الأفئده

22- خیانت چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 19 - 8

8 - « قال سألت أبا عبد الله (ع) ، عن قوله عزّ وجلّ « يعلم خائنه الأعين » فقال : ألم ترّ إلى الرجل ينظر إلى الشيء و كأنّه لا ينظر إليه فذلک خائنه الأعين ؛

[راوی] می گوید: از امام صادق(ع) از آیه «يعلم خائنه الأعين» سؤال نمودم، حضرت فرمود: آیا ندیده ای که شخصی به چیزی به گونه ای [زیر چشمی] نگاه می کند که گویا به آن نگاه نمی کند و این همان خیانت چشم ها است».

23- خیرگی چشم در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 97 - 4

4- خیرگی و بهت زدگی کافران هنگام برپایی قیامت

و اقترب الوعد الحقّ فإذا هی شخصه أبصر الذین کفروا

«شخص» به معنای دوختن چشم به یک شیء، بدون تحرک است غالباً چنین حالتی برای افراد مبهوت پیش می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- خيره شدن چشمان ستمگران و مبهوت ماندن آنان از شدت ترس در روز قيامت

ولا تحسبن الله غفلاً عما يعمل الظلمون إنما يؤخّره لهم ليوم تشخص فيه الأبصر

ص: 12

10- قیامت، روز خیره شدن چشم ها از شدت ترس و هولناکی آن

لیوم تشخیص فیه الأبصر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 43 - 3، 2، 1

1- ستمگران، در قیامت، شتابان و با ترس و ذلت سر برافراشته و چشم دوخته، محشور خواهند شد.

و لا تحسبنّ الله غفلاً عمّا يعمل الظلمون . . . مهطعین مقنعی رءوسهم

«اهطاع» به معنای حرکت سریع همراه با ترس است و «اقناع» به معنای سر برافراشتن و خیره شدن چشم به چیزی با حالت ذلت و خواری است (لسان العرب).

2- ستمگران بر اثر وحشت روز قیامت، از حرکت پلک های چشم ناتوان و دلشان تهی از تدبیر و چاره جویی خواهد بود.

يعمل الظلمون . . . لا یرتدّ الیهم طرفهم و أفندتهم هوآء

3- شدت وحشت و اضطراب و بهت زدگی غیر قابل توصیف ستمگران در قیامت

يعمل الظلمون . . . مهطعین مقنعی رءوسهم لا یرتدّ الیهم طرفهم و أفندتهم هوآء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 102 - 4

4- مجرمان در لحظه حضور در قیامت، با نگرانی به فرجام خویش چشم دوخته و مات و حیرت زده خواهند بود.

و نحشر المجرمین یومئذ زرقاً

«زرقاً» حال برای «المجرمین» است و مفرد آن «أزرق» یا «زرقاء» به کسی گفته می شود که سفیدی چشم او سیاهی آن را بپوشاند (لسان العرب). این حالت نشان چشم دوختن و خیره شدن مجرمان است و از اضطراب شدید درونی آنان حکایت دارد. برخی گفته اند: سفید شدن چشم، ملازم با کوری آن است (لسان العرب).

24- خیرگی چشم ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 43 - 3، 2، 1

1- ستمگران ، در قیامت ، شتابان و با ترس و ذلت سر برافراشته و چشم دوخته ، محشور خواهند شد .

و لا تحسبنّ الله غفلاً عمّا يعمل الظلمون . . . مهطعین مقنعی رءوسهم

«اهطاع» به معنای حرکت سریع همراه با ترس است و «اقناع» به معنای سر برافراشتن و خیره شدن چشم به چیزی با حالت ذلت و خواری است (لسان العرب).

2- ستمگران بر اثر وحشت روز قیامت ، از حرکت پلک های چشم ناتوان و دلشان تهی از تدبیر و چاره جویی خواهد بود .

يعمل الظلمون . . . لا یرتدّ إلیهم طرفهم و أفندتهم هوآء

3- شدت وحشت و اضطراب و بهت زدگی غیر قابل توصیف ستمگران در قیامت

يعمل الظلمون . . . مهطعین مقنعی رءوسهم لا یرتدّ إلیهم طرفهم و أفندتهم هوآء

ص: 13

25- خیرگی چشم کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 97 - 4

4- خیرگی و بهت زدگی کافران هنگام برپایی قیامت

و اقترب الوعد الحقّ فإذا هی شخصه أبصر الذین کفروا

«شخص» به معنای دوختن چشم به یک شیء، بدون تحرک است غالباً چنین حالتی برای افراد مبهوت پیش می آید.

26- خیرگی چشم گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 102 - 4

4- مجرمان در لحظه حضور در قیامت، با نگرانی به فرجام خویش چشم دوخته و مات و حیرت زده خواهند بود.

و نحشر المجرمین یومئذ زرقاً

«زرقاً» حال برای «المجرمین» است و مفرد آن «أزرق» یا «زرقاء» به کسی گفته می شود که سفیدی چشم او سیاهی آن را بپوشاند (لسان العرب). این حالت نشان چشم دوختن و خیره شدن مجرمان است و از اضطراب شدید درونی آنان حکایت دارد. برخی گفته اند: سفید شدن چشم، ملازم با کوری آن است (لسان العرب).

27- درخواست چشم روشنی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 74 - 4،22

4- بندگان خالص خدا، از خداوند خواستار سرور و روشنی چشمان در پرتو اعطای همسر و فرزند به آنان هستند.

و الذین یقولون ربّنا هب لنا من أزواجنا و ذرّیّتنا قرّه أعین

22- جمله « و الذین یقولون ربّنا هب لنا من أزواجنا و ذرّیّتنا قرّه أعین و اجعلنا للمتّقین إماماً » متن دعای همیشگی بندگان خالص خدا

و الذین یقولون ربّنا هب لنا من أزواجنا و ذرّیّتنا قرّه أعین و اجعلنا للمتّقین إمام

آمدن آیه شریفه در قالب جمله اسمیه و نیز فعل مضارع «یقولون» حاکی از استمرار و همیشگی بودن آن دعا است.

28- ذکر نعمت چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 8 - 4

4- توجه به خدادادی بودن نعمت بینایی، مایه یقین به پنهان نبودن چیزی از خداوند است.

ایحسب أن لم یره أحد . ألم نجعل له عینین

مطرح کردن نعمت بینایی - در پی سرزنش کسانی که به آگاهی خداوند توجه ندارند - نوعی استدلال بر علم خداوند است. به این بیان که انسان باید خداوند را آگاه تر از خود بداند؛ زیرا او ابزار این آگاهی را در اختیار وی قرار داده است.

29- زمینه چشم روشنی مریم (س)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 26 - 3

3- سخن گفتن عیسی (ع) با مادر خود و تأمین آب و غذا به صورت خارق العاده، زمینه های مسرت و چشم روشنی مریم (س) و رفع نگرانی او از آینده بود.

فنادیها . . فکلی و اشربی و قرّی عیناً

«عیناً» تمیز و بیانگر مراد جدی از فاعل است و «قرّی» از ماده «قرار» (آرام گرفتن) و یا «قرّ» (سرد شدن) است. در صورت اول جمله «قرّی عیناً»، یعنی «چشم آرمیده باش» و در صورت دوم، یعنی «خنک چشم باش» (چشم از اشک سوزان به دور باشد) و در هر صورت، کنایه از خوش دلی و شادمانی است که چشم از نگرانی و اضطراب باز می ایستد و از سوزش اشک اندوه، مصون می ماند. ارتباط جمله «قرّی عیناً» با جملات قبل، گویای برداشت فوق است.

30- زیبایی چشم زن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 48 - 6

6- علاقه به همسر و برگرفتن چشم از غیر او و زیبایی چشم، از کمالات و اوصاف پسندیده زنان

و عندهم قصرت الطرف عین

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که آیه شریفه، در مقام برشمردن کمالات و اوصاف خوب زنان بهشتی و تشویق انسان ها به

دستیابی به آنان در سایه کردار خداپسندانه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 52 - 5

5 - علاقه به همسر و برگرفتن چشم از غیر او و زیبایی چشم ، از کمالات و اوصاف پسندیده زنان

و عندهم قصرت الطرف

ص: 15

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که آیه شریفه، در مقام برشمردن کمالات و اوصاف خوب زنان بهشتی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 72 - 4

4 - زیبایی و جذابیت چشم، از کمالات زن

حور مقصورت فی الخيام

31- عوامل چرخش چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 19 - 8، 3

3 - منافقان مدینه، به هنگام خیردار شدن از وقوع جنگ احزاب، به قدری می ترسیدند که چشمان شان بی اختیار، به چرخش می افتاد.

فإذا جاء الخوف رأيتهم ينظرون إليك تدور أعينهم كالذي يغشى عليه من الموت

مراد از «الخوف» به قرینه بحث جهاد و هجوم دشمن، خبر جنگ و قتال است که برای منافقان بسیار ترس آور بود.

8 - ممکن است که حرکت چشم های انسان، از حالت درونی او تأثیر بپذیرد.

فإذا جاء الخوف . . . تدور أعينهم

32- عوامل چشم روشنی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 26 - 4

4- فرزندان شدن، مایه روشنایی چشم و قرار دل مادر است.

وقرى عيناً

جمله «قرى عيناً» می تواند مستقل از جملات قبل باشد؛ در این صورت - به قرینه سیاق - با اصل پیدایش فرزند، مرتبط خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 74 - 3، 2، 1

1 - بندگان خالص خدا، از خداوند خواستار همسر و فرزندان شایسته ای اند که رفتار و سیر و سلوک آنان، مایه چشم روشنی و سرفرازی آنان در زندگی باشد.

و الذین یقولون ربنا هب لنا من أزواجنا و ذرّیّتنا قرّه أعین

درباره «من» در «من أزواجنا...» دو احتمال وجود دارد: 1- «من» ابتدائیه باشد. در این صورت معنای آیه چنین می شود: «به

ص: 16

ما از ناحیه همسران و فرزندانمان، آن ده که مایه روشنی چشمانمان باشد». 2- «من» بیانیه باشد. براساس این احتمال، معنای آیه چنین می شود: «به ما روشنی چشمان - که عبارت از همسر و فرزندان اند ببخش. برداشت یاد شده، مبتنی بر احتمال نخست است.

2- همسران شایسته، مایه سرور و روشنی چشمان یکدیگر

و الذین یقولون ربنا هب لنا من أزوجنا .. قره أعین

3- فرزندان صالح، مایه سرور و روشنی چشمان پدران و مادران

و الذین یقولون ربنا هب لنا من .. ذریتنا قره أعین

5- همسر و فرزند، مایه سرور و روشنی چشمان انسان است.

و الذین یقولون ربنا هب لنا من أزوجنا و ذریتنا قره أعین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 13 - 8

8 - حضور کودک در کنار مادر، مایه سرور و روشنی دیدگان و فراق او، موجب اندوه و نگرانی مادر

فرددنه إلى أمه کی تقرّ عینها و لاتحزن

33- عوامل چشم روشنی والدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 9 - 5

5- فرزند، مایه روشنی چشم والدین و سرور و شادمانی آنان

وقالت امرأت فرعون قرّت عین لی و لک

34- عوامل حجاب چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 7 - 5

5- آدمی، خود ایجاد کننده حجاب شنیدن و دیدن، بر چشم و گوش خویش است.

و علی سمعهم و علی ابصرهم غشوه

ایجاد «غشاه» بر چشم و گوش - به خلاف مسدود کردن قلبها - به خداوند نسبت داده نشده است. از این مقابله چنین بر می آید که کافران، خود ایجاد کننده «غشاه» بر گوش و چشم خویش هستند.

ص: 17

35- عوامل خیرگی چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 10 - 7

7 - ترس زیاد ، باعث می شود که چشم ، از کارکرد عادی خارج شود و تیره شده و خیره گردد .

إذ جاءوكم . . . واذ زاغت الأبصر

36- غفلت از نعمت چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 8 - 2

2 - بی توجهی به نعمت بینایی و غفلت از وابستگی آن به خداوند ، شگفت آور و ملامت بار است .

ألم نجعل له عينين

استفهام در «ألم نجعل . . .»، برای تعجب و گرفتن اقرار است.

37- فواید چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 7 - 3

3- قلب (دل و اندیشه) ، گوش و چشم از ابزار شناخت

ختم الله على قلوبهم و على سمعهم و على ابصرهم غشوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 36 - 6

6- قوای شنوایی و بینایی و قلب ، ابزار شناخت است .

و لا تقف . . . إن السمع و البصر و الفؤاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 53 - 7

7 - شنوایی و بینایی از جمله ابزار فهم و دریافت هدایت است .

و ما أنت بهد العمى . . . إن تسمع إلا من يؤمن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 66 - 4

ص: 18

4- بینایی ، از ابزار شناخت و هدایت است .

و لو نشاء لطمسنا علی أعینهم .. فأتی بیصرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 40 - 8

8- گوش و چشم ، از ابزار شناخت حق

أفأنت تسمع الصمّ أو تهدي العمی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 26 - 11

11- ابزار حسی چشم و گوش ، وسیله رهیافت حقایق به محدوده ادراک بشر *

جعلنا لهم سمعاً وأبصاراً وأفئده فما أغنى عنهم سمعهم ولا أبصرهم ولا أفئدتهم

تقدم لفظی «سمع» و «بصر» بر «أفئده» ممکن است بیانگر تقدم خارجی نیز باشد.

38- قصاص چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 45 - 4

4- جان در برابر جان ، چشم در برابر چشم ، بینی در برابر بینی ، گوش در برابر گوش و دندان در برابر دندان ، قانون قصاص در تورات

و كتبنا علیهم .. والعین بالعین و الأنف بالأنف و الاذن بالاذن و السن بالسن

39- کیفر چشم چرانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 15

15 - کسانی که از نگاه کردن به نامحرمان و شرمگاه دیگران ابایی ندارند ، به مجازات الهی تهدید شده اند .

قل للمؤمنین یغضّوا .. إنّ الله خبیر بما یصنعون

جمله «إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ» - که آگاهی همه جانبه الهی به بشر را یادآوری می کند - هشدار است به کسانی که احکام یادشده را رعایت نکنند.

ص: 19

40- گواهی اخروی چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 36 - 8

8- شهادت خواهی از چشم ، گوش و قلب در قیامت ، درباره انسان

إن السمع والبصر والفؤاد كل أولئك كان عنه مسئلاً

برداشت فوق، مبتنی بر این است که سؤال از گوش، چشم و قلب، حقیقی و در قیامت باشد. بنابراین، منظور از مورد سؤال قرار گرفتن اعضای یاد شده ممکن است برای نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 20 - 3

3 - گوش ، چشم و پوست دشمنان خدا ، در قیامت علیه آنان شهادت خواهند داد .

و یوم یحشر أعداء الله . . . شهد علیهم سمعهم وأبصرهم و جلودهم

41- لذایذ چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 71 - 12

12 - لذت های چشم ، از برجسته ترین لذت های انسان است . *

و تلذّ الأعین

برداشت یاد شده بنابراین احتمال است که «تلذّ الأعین» از باب ذکر خاص پس از عام بوده و برای بیان اهمیت لذت های چشم آورده شده باشد.

42- محدوده دید چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 103 - 1

1 - رؤیت خداوند با چشم ممکن نیست.

«ابصار» می تواند جمع «بصر» به معنی «چشم» باشد. لذا «ادراک البصر» یعنی دیدن و به چشم آمدن.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 143 - 9

9 - انسان ها ، حتی پیامبران ناتوان از دیدن خداوند با چشمان خویش

ص: 20

43- مسخ چشم مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 110 - 1

1 - وارونه ساختن دل و دیده برخی مشرکان عنود سنت خداوندی است.

و نقلب أفئدتهم وأبصرهم كما لم يؤمنوا به أول مرة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 110 - 1

44- مسؤل چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 36 - 3

3- انسان ، در قبال فعالیت چشم ، گوش و قلب خویش ، در پیشگاه خداوند مسؤل است .

إن السمع والبصر والفؤاد كل أولئك كان عنه مسؤلاً

45- نعمت چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 16

16 - قوای ادراکی انسان (چشم و گوش و قلب) مواهب الهی اند و شایسته است که به خاطر آنها ، به درگاه وی شکرگزاری شود .

ثم سوّيه ونفخ فيه من روحه وجعل لكم السمع والأبصر والأفئدة قليلاً ما تشكرو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 8 - 1

1 - دو چشم انسان ، عطای خداوند و نعمتی بزرگ است .

ألم نجعل له عينين

ص: 21

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 108 - 5

5- قلب ، چشم و گوش ، از ابزار شناخت

طبع الله على قلوبهم وسمعهم وأبصرهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 97 - 7

7- نمود حالت ترس و وحشت انسان در دیدگان وی در قیامت

فإذا همي شخصه أبصر الذين كفروا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 6

6- قوای ادراکی (چشم و گوش و قلب انسان) از نشانه های خداوند است .

اللّٰه الذی أحسن . . . و بدأ خلق الإنسن . . . و جعل لكم السمع و الأبصر و الأفنده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 23 - 15

15 - گوش ، چشم و قلب از مهم ترین ابزار شناخت و ادراک در انسان

و أضلّٰه الله على علم و ختم على سمعه و قلبه و جعل على بصره غشوه

1- آثار روانی جوشن چشمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 66 - 3

3 - تأثیر چشمه های جوشان ، در طراوت و شادابی انسان ها

فیهما عینان نضاختان

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیه شریفه، در سلسله آیاتی قرار دارد که درصدد برشمردن نعمت های روح بخش و طراوت آفرین بهستی است.

2- برتری چشمه تسنیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطفین - 83 - 27 - 2

2 - چشمه « تسنیم » ، دارای شربتی برتر از باده های بهستی است .

و مزاجه من تسنیم

آیه شریفه، در مقام مدح شراب بهستی از امتزاج آن با نوشیدنی چشمه «تسنیم» سخن گفته و این امتزاج را از مزیت های باده بهستی قرار داده است. بنابراین شربت تسنیم، لذیذتر و ارجمندتر از شراب بهستی است.

3- تنوع چشمه های بهست

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 23

9 - حجر - 15 - 45 - 3

3- بهشت متقین ، دارای باغ های مختلف و چشمه های گوناگون

إن المتقین فی جنّات و عیون

4- جاودانگی چشمه های بهشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 12 - 1

1 - بهشت برین ، دارای چشمه ای با عظمت و همیشه جاری

فیها عین جاریه

«عین» نکره است و دلالت بر آن دارد که عظمت چشمه بهشت، فراتر از آن است که بتوان شناخت. توصیف آن با کلمه «جاریه» یا «تجری»، دلالت دارد که جریان آن، مداوم است.

5- جوش چشمه کافور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 6 - 5

5 - چشمه کافور ، در اختیار ابرار قرار دارد و هر جا آنان بخواهند ، می جوشد و روان می شود .

یفجرونها تفجیراً

6- جوش چشمه های بهشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 66 - 1

1 - وجود چشمه های همیشه جوشان در باغ های بهشت

فیهما عینان نضّاختان

«نضّاختان» وصف برای «عینان» است؛ یعنی، دو چشمه ای که دارای جوشش و فوران است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 67 - 2

2- وجود چشمه های جوشان در باغ های بهشت ، نمودی از ربوبیت الهی به جن و انس

فیهما عینان نضّاختان . فبأیّء الآء ربّکما تکذّبان

ص: 24

7- چشمه آب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 24 - 13

13- « عن أبي جعفر (ع) : ضرب عيسى (ع) برجله فظهرت عين ماء تجري ؛

از امام باقر(ع) روایت شده: عیسی(ع) (هنگام ولادت) پای خود را بر زمین زد، پس چشمه آب روانی ظاهر شد».

8- چشمه بهشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 14 - 2

2- نوشیدن از چشمه بهشت با پیاله های آماده ، در حال آرمیدن بر تختخواب خویش ، از نعمت های الهی برای بهشتیان

فیها عین جاریه . فیها سرر مرفوعه . و أکواب موضوعه

ارتباط این آیه با آیات پیشین، بیانگر برداشت یاد شده است.

9- چشمه تسنیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطفین - 83 - 27 - 3، 1

1- باده های بهشتی نیکوکاران ، با شربتی از چشمه « تسنیم » آمیخته است .

و مزاجه من تسنیم

به هر یک از عناصر مخلوط شده با چیز دیگر، «مزاج» گفته می شود. «تسنیم» نام چشمه ای است که مقرّبان در بهشت از آن می نوشند.

ممکن است این نام، از ماده «سنم» - که به معنای علوّ و ارتفاع است - مشتق باشد و بر ارزش والای آن چشمه دلالت کند.

3- « عن أبي جعفر (ع) . . . عن النبي (صلى الله عليه وآله) قال : قوله تعالى « و مزاجه من تسنیم » قال : هو أشرف شراب فی الجنة

یشربه محمّد (صلى الله عليه وآله) و آل محمّد (صلى الله عليه وآله) ، . . . تَسَنَّمُ عليهم من اعالی دُورهم ؛

امام باقر(ع) از پیامبر(صلى الله عليه وآله) روایت کرده که فرمود: [درباره] قول خدای تعالی «و مزاجه من تسنیم». تسنیم بهترین نوشابه

ای است که در بهشت هست و آن را محمد و آل محمد(صلى الله عليه وآله) می نوشند ... و از [منطقه] بالای منزل هایشان بر آنان

جریان پیدا می کند».

ص: 25

10- چشمه جوشان جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 5 - 4، 1

1 - کسانی که در قیامت حضوری ذلت آمیز دارند، به نوشیدن از چشمه ای جوشان وادار خواهند شد .

تسقی من عین ءانیه

فعل «تسقی» مجهول و بیانگر این است که آشامیدن از سوی فرد یا افرادی، بر دوزخیان تحمیل خواهد شد «أنی» (ریشه «آنیه») در چندین معنا از جمله «رسیدن به چیزی» استعمال شده است (مقایس اللغه) و به قرینه سیاق آیه - که نوشیدنی اهل دوزخ را بیان می کند - مراد رسیدن چشمه، به نقطه نهایی حرارت است.

4- وجود چشمه جوشان در جهنم

تصلی نازاً حامیه . تسقی من عین ءانیه

11- چشمه سلسبیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 18 - 2، 1

1 - وجود چشمه سلسبیل در بهشت ابرار

زنجبیلًا . عینًا فیها تسمی سلسبیلًا

2- شراب ابرار در بهشت ، آمیخته با آب چشمه سلسبیل

زنجبیلًا . عینًا فیها تسمی سلسبیلًا

«عینًا» بدل برای «زنجبیلًا» در آیه پیش است.

12- چشمه سنگی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 60 - 15، 10، 8، 6

6- در پی فرود آمدن عصای موسی بر سنگ ، دوازده چشمه آب از آن جوشش کرد .

8 - هر یک از دوازده چشمه جوشیده از سنگ ، مخصوص طایفه ای از طوایف بنی اسرائیل بود .

قد علم کل أناس مشربهم

«مشرب» به آب آشامیدنی و نیز به جایگاهی که از آن آب بر می دارند گفته می شود و مقصود از آن در آیه، چشمه های جوشیده از سنگ است.

10 - هر یک از دوازده چشمه جوشیده از سنگ ، خود دارای علامتی مشخص کننده اختصاص آن به طایفه ای از بنی اسرائیل

قد علم کل أناس مشربهم

ص: 26

چنانچه خود چشمه ها علامت نداشت و پس از جوشیدن علامت گذاری می شد تا اختصاص هر چشمه به طایفه ها معلوم شود، شایسته آن بود که به جای «قد علم کل أناس مشربهم» (هر طایفه ای چشمه خود را می شناخت) گفته شود: «علم . . .» (تعلیم داده شد . . .).

15 - داستان استسقای موسی (ع) و جوشیدن چشمه های آب از سنگ ، داستانی آموزنده و خاطره ای شایسته و بایسته به یاد داشتن

و اذاستسقی موسی لقومه . . . قد علم کل أناس مشربهم

عبارت «اذاستسقی» عطف بر «نعمتی» در آیه 47 است؛ یعنی: «اذکروا اذاستسقی موسی لقومه».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 160 - 13، 14، 12

12 - جوشش دوازده چشمه آب از سنگ در پی فرود آمدن عصای موسی بر آن

أن اضرب بعصاک الحجر فانبعثت منه اثنتا عشرة عینا

«انبجاس» مصدر «انبجست» به معنای جوشیدن و فوران زدن است.

13 - هر یک از دوازده چشمه جوشیده از سنگ ، مخصوص طایفه ای از دوازده طایفه بنی اسرائیل بود .

قد علم کل أناس مشربهم

«أناس» جمع انس (مردم) است و مراد از آن طوایف دوازده گانه بنی اسرائیل می باشد. «مشرب» به آب آشامیدنی و یا جایگاهی که از آن آب برمی دارند گفته می شود و مقصود از آن چشمه هایی است که از سنگ جوشید.

14 - هر یک از دوازده چشمه جوشیده از سنگ ، دارای علامتی مشخص کننده اختصاص آن به طایفه ای از بنی اسرائیل بود .

قد علم کل أناس مشربهم

13- چشمه کافور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 6 - 1، 2

1 - وجود چشمه کافور در بهشت ابرار

کافورًا . عینًا یشرب بها عباد الله

«عیناً»، بدل برای «کافوراً» در آیه پیش است.

2- آب چشمه کافور ، نوشیدنی ابرار

عیناً یشرّب بها عباد الله

14- چشمه گل آلود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 27

2- ذوالقرنین ، با رسیدن به انت های خشکی های غرب ، آبی گل آلود و تیره رنگ را فراروی خویش دید .

حتی إذا بلغ مغرب الشمس وجدها تغرب فی عین حمئه

«حمئه» یعنی دارای «حمأه» به «گل سیاه بدبو» گفته می شود. (کتاب العین)

3- غروب خورشید در نقطه پایانی سفر ذوالقرنین به جانب مغرب ، چونان فرورفتن آن در چشمه ای تیره فام بود .

وجدها تغرب فی عین حمئه

از جمله معانی «عین» چشمه است و به قرینه «وجدها» (آن را چنان یافت که) مراد آیه آن نیست که خورشید، در چشمه ای دارای گل سیاه فرو می رفت، بلکه منظره غروب خورشید را ذوالقرنین آنگونه مشاهده کرد.

15- چشمه های آب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 160 - 28

28 - قوم موسی ناسپاس در برابر نعمت های عطا شده به آنان (جوشیدن چشمه های آب برای آنان و . . .)

و ما ظلمونا و لکن کانوا أنفسهم یظلمون

برداشت فوق مبتنی بر این است که جمله «و ما ظلمونا و لکن . . .» در ارتباط با تمامی قسمتهایی که بیانگر نعمتهای الهی است، ایراد شده باشد.

16- چشمه های اسباط بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 160 - 13,14,15

13 - هر یک از دوازده چشمه جوشیده از سنگ ، مخصوص طایفه ای از دوازده طایفه بنی اسرائیل بود .

قد علم کل أناس مشربهم

«أناس» جمع انس (مردم) است و مراد از آن طوایف دوازده گانه بنی اسرائیل می باشد. «مشرب» به آب آشامیدنی و یا جایگاهی که از آن آب برمی دارند گفته می شود و مقصود از آن چشمه هایی است که از سنگ جوشید.

14 - هر یک از دوازده چشمه جوشیده از سنگ ، دارای علامتی مشخص کننده اختصاص آن به طایفه ای از بنی اسرائیل بود .

قد علم کل أناس مشربهم

15 - هر کدام از طوایف بنی اسرائیل به چشمه مخصوص خویش آگاه بودند .

قد علم کل أناس مشربهم

ص: 28

17- چشمه های بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 60 - 6,8,9,10,13,15

6 - در پی فرود آمدن عصای موسی بر سنگ ، دوازده چشمه آب از آن جوشش کرد .

فانفجرت منه اثنتا عشرة عیناً

8 - هر یک از دوازده چشمه جوشیده از سنگ ، مخصوص طایفه ای از طوایف بنی اسرائیل بود .

قد علم کل أناس مشربهم

«مشرب» به آب آشامیدنی و نیز به جایگاهی که از آن آب بر می دارند گفته می شود و مقصود از آن در آیه، چشمه های جوشیده از سنگ است.

9 - هر کدام از طایفه های بنی اسرائیل آگاه به چشمه مخصوص خویش

قد علم کل أناس مشربهم

10 - هر یک از دوازده چشمه جوشیده از سنگ ، خود دارای علامتی مشخص کننده اختصاص آن به طایفه ای از بنی اسرائیل

قد علم کل أناس مشربهم

چنانچه خود چشمه ها علامت نداشت و پس از جوشیدن علامت گذاری می شد تا اختصاص هر چشمه به طایفه ها معلوم شود، شایسته آن بود که به جای «قد علم کل أناس مشربهم» (هر طایفه ای چشمه خود را می شناخت) گفته شود: «علم ...» (تعلیم داده شد ...).

13 - جوشش چشمه های متعدد از سنگ و ویژگی های مخصوص آنها ، از معجزات ارائه شده به قوم موسی

فانفجرت منه اثنتا عشرة عیناً قد علم کل أناس مشربهم

15 - داستان استسقای موسی (ع) و جوشیدن چشمه های آب از سنگ ، داستانی آموزنده و خاطره ای شایسته و بایسته به یاد داشتن

و إذ استسقی موسی لقومه .. قد علم کل أناس مشربهم

عبارت «إذ استسقی» عطف بر «نعمتی» در آیه 47 است؛ یعنی: «أذكروا إذ استسقی موسی لقومه».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بنی اسرائیل ، وارث سرزمینی آباد و برخوردار از باغ ها و چشمه سار ها ، پس از خارج شدن آنان از مصر

کذلک و اورثنها بنی اسرائیل

ضمیر «ها» در «اورثناها» به مطلق «جئات» بازمی گردد؛ نه جنات مربوط به فرعونیان. بنابراین، آیه یاد شده و آیه قبل، بیانگر این حقیقت است که خداوند، از سویی فرعونیان را از باغ ها و کاخ های شان بیرون کرد و همه آنان را به دریا ریخت و از سوی دیگر بنی اسرائیل را که در مصر فاقد هر گونه امکانات بودند، به جای دیگری منتقل کرد و سرزمینی آباد و پر برکت که عبارت است از ارض مقدس باشد در اختیارشان قرار داد و به آنان فرمود «ادخلوا الأرض المقدسه التي كتب الله لكم»، (مانده (5) آیه 21).

ص: 29

18- چشمه های بهشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 8 - 9 - 10

8 - بهشت ، دارای چشمه سار های روان در زیر پای بهشتیان

تجری من تحتهم الأنهر فی جنت النعیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 45 - 1

1- جایگاه تقوایپیشگان ، باغ ها و چشمه سار های بهشت است .

إن المتقین فی جنّات و عیون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 14 - 4

4- بوستان های بهشت ، دارای چشمه سار های روان از زیر درختان

جنّات تجری من تحتها الأنهر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 23 - 5

5- بوستان های بهشت ، دارای چشمه سارهایی روان از زیر درختان

جنّات تجری من تحتها الأنهر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 52 - 1

1- بوستان ها و چشمه ساران بهشت ، جایگاه امن تقوایپیشگان

إنّ المتقین فی مقام أمين . فی جنّات و عیون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 15 - 2

2 - بهشت ، دارای باغ های پوشیده از درختان و چشمه ساران متعدد

فی جنّات و عیون

«جنّت» (مفرد «جنّات») به باغ پوشیده از درختان گفته می شود و «عیون» (جمع «عین») به معنای چشمه ساران است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 50 - 3، 1

1 - دو بوستان عطا شده به خداترسان ، دارای دو چشمه همیشه جاری

ص: 30

و لمن خاف . . . جنتان ... فیهما عینان تجریان

3 - چشمه های همیشه جاری ، از نعمت های لذت آفرین و دلخواه بهشت

فیهما عینان تجریان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 51 - 4، 1

1 - چشمه های جاری در بهشت خائفان ، نعمتی غیر قابل انکار و تکذیب ناپذیر

فیهما عینان تجریان . فبأیّء الآء ربکما تکذبان

4 - وجود چشمه های همیشه جاری در بهشت ، نمودی از ربوبیت الهی به جن و انس

فیهما عینان تجریان . فبأیّء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 67 - 1

1 - چشمه های جوشان و فوران کننده بهشت ، نعمتی انکارناپذیر و غیر قابل تکذیب

فیهما عینان نضاختان . فبأیّء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 31 - 3

3 - اصحاب الیمین ، شاد و سرخوش در کنار چشمه های همواره ریزان بهشت

و ماء مسکوب

عبارت «و ماء مسکوب» به تقدیر «هم فی ماء مسکوب» است؛ یعنی، ایشان در کنار آب های همیشه ریزان به سر می برند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 6 - 1

1 - وجود چشمه کافور در بهشت ابرار

کافورًا . عیناً یشرّب بها عباد اللّٰه

«عیناً»، بدل برای «کافوراً» در آیه پیش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 18 - 1

1 - وجود چشمه سلسبیل در بهشت ابرار

زنجبیلًا . عیناً فیها تسمّی سلسبیلًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 21 - 10

ص: 31

10 - « عن أبي عبدالله (ع) قال : قال رسول الله (صلى الله عليه وآله) : . . . إذا انتهى إلى باب الجنة . . . فیدخل فإذا هو بشجرة ذات ظلّ ممدود . . . يخرج من ساقها عينان تجريان فينطلق إلى إحدىها فيغتسل منها . . . ثم يشرب من الأخرى فلا يکن فی بطنه مغص ولا مرض ولا لاداء أبداً وذلك قوله تعالى « وسقاهم ربهم شراباً طهوراً » . . . »

امام صادق(ع) از رسول خدا(صلى الله عليه وآله) روایت کرده که فرمود: هرگاه [بنده خدا] به در بهشت برسد.. وارد آن می شود، آن گاه با درختی روبه رو می شود که دارای سایه ای گسترده است... از ساق آن دو چشمه جاری می شود آن گاه به سوی یکی از آن دو می رود و از آن غسل می کند... سپس از چشمه دیگر می نوشد، پس از آن برای همیشه در شکم او هیچ درد، مرض و بیماری نمی باشد و این است سخن خدای تعالی: «وسقاهم ربهم شراباً طهوراً»...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 41 - 2 - 1

1 - جایگاه تقوایشتگان ، در سایه ها و چشمه سار های بهشت است .

إنّ المتّين فی ظلل و عیون

2 - بهشت ، دارای سایه هایی از درختان انبوه و چشمه سارها

فی ظلل و عیون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 44 - 1

1 - محسنان ، بهره مند از سایه ها ، چشمه سار ها ، میوه های دل خواه و انواع خوردنی ها و نوشیدنی های گوارا در بهشت

فی ظلل و عیون . . . کلوا و اشربوا هنیئاً . . . إنّا کذلک نجزی المحسنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 12 - 3 - 2

2 - نوشیدنی بهشتیان ، از چشمه ای همیشه جاری تأمین می گردد .

تسقی من عین ءانیه . . . فیها عین جاریه

این آیه، در مقابل آیه ای است که از نوشتن مایعات چشمه سوزان به جهنمیان، سخن گفته بود. بنابراین در این آیه نیز، ذکر چشمه جاری تنها به منظور بیان زیبایی آن نبوده؛ بلکه توصیف نوشیدنی بهشتیان نیز مراد است.

3 - چشمه های جاری در بهشت ، از نعمت های الهی برای بهشتیان

ناعمه .. فیها عین جاریه

کلمه «عین» اسم جنس نکره و قابل تطبیق بر یک یا چند چشمه می باشد. آیاتی که بهشت را به داشتن چشمه هایی متعدد توصیف کرده است، می تواند قرینه بر اراده تعدد در این آیه نیز باشد. ارتباط این آیه با «ناعمه» در آیات پیشین، بیانگر برداشت یاد شده است.

ص: 32

19- چشمه های داغ جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 44 - 3, 2, 1

1 - حرکت مجرمان دوزخی ، در مداری بسته میان جهنم و چشمه های سوزان آن

یطوفون بینها و بین حمیم ءان

2- وجود چشمه هایی بسیار داغ و سوزان در دوزخ

یطوفون بینها و بین حمیم ءان

«حمیم» به آب داغ گفته می شود و «آنی» چیزی است که حرارت آن به نهایت رسیده باشد.

3 - امکان خروج دوزخیان از جهنم ، تا چشمه های جوشان ؛ و نه فراتر از آن

یطوفون بینها و بین حمیم ءان

در صورتی که چشمه های آب داغ در نقطه ای خارج از جهنم باشد، واژه «یطوفون» می رساند که آنان، قادر به انتخاب مسیر و راه دیگری نیستند. از این رو حرکتشان در مداری بسته است.

20- چشمه های سرزمین مصر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 57 - 4

4 - دیار فرعونیان ، سرزمین باغ ها و چشمه ساران

فأخرجهنم من جنّـت و عیون

21- چشمه های فرعونیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 25 - 1

1- برجای ماندن باغ ها و چشمه های فراوان ، از فرعونیان غرق شده در دریا

کم ترکوا من جنّات و عیون

22- چشمه های قوم ثمود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 147 - 1

1 - ثمودیان ، برخوردار از چشمه ساران و باغستان های پوشیده از درختان میوه

ص: 33

فی جنّات و عیون

«جنّه» (مفرد «جنّات») به معنای باغ پوشیده از درختان و «عین» (مفرد «عیون») به معنای چشمه سار است.

23- چشمه های قوم عاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 134 - 1

1 - عادیان ، برخوردار از چشمه ساران ، و باغ های پوشیده از درختان میوه

و جنّات و عیون

«جنّه» (مفرد «جنّات») به باغ پوشیده از درختان اطلاق می شود و «عیون» (جمع «عین») به معنای چشمه ساران است.

24- چشمه های مصر باستان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 25 - 2

2- سرزمین فرعونیان (مصر) ، حاصلخیز و دارای بوستان ها و چشمه ساران

کم ترکوا من جنّات و عیون

25- درخواست چشمه آب از محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 90 - 2، 1

1- ایجاد چشمه ای پر آب و جوشان در مکه توسط پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای مشرکان ، پیش شرط آنان در ایمان به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

وقالوا لن نؤمن لك حتى تفجر لنا من الأرض ينبوعًا

2- ایجاد چشمه ای جوشان برای مشرکان مکه ، معجزه درخواستی (اقتراحی) آنان از پیامبر (صلی الله علیه و آله)

وقالوا لن نؤمن لك حتى تفجر لنا من الأرض ينبوعًا

26- دوازده چشمه بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 160 - 14، 13، 12

12 - جوشش دوازده چشمه آب از سنگ در پی فرود آمدن عصای موسی بر آن

ص: 34

أن اضرب بعصاك الحجر فانجست منه اثنتا عشرة عينا

«انبجاس» مصدر «انجست» به معنای جوشیدن و فوران زدن است.

13 - هر یک از دوازده چشمه جوشیده از سنگ ، مخصوص طایفه ای از دوازده طایفه بنی اسرائیل بود .

قد علم کل أناس مشربهم

«أناس» جمع انس (مردم) است و مراد از آن طوایف دوازده گانه بنی اسرائیل می باشد. «مشرب» به آب آشامیدنی و یا جایگاهی که از آن آب برمی دارند گفته می شود و مقصود از آن چشمه هایی است که از سنگ جوشید.

14 - هر یک از دوازده چشمه جوشیده از سنگ ، دارای علامتی مشخص کننده اختصاص آن به طایفه ای از بنی اسرائیل بود .

قد علم کل أناس مشربهم

27- رنگ چشمه قصه ذوالقرنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 86 - 2

2- ذوالقرنین ، با رسیدن به انت های خشکی های غرب ، آبی گل آلود و تیره رنگ را فراروی خویش دید .

حتی إذا بلغ مغرب الشمس وجدها تغرب فی عین حمئه

«حمئه» یعنی دارای «حمأه» به «گل سیاه بدبو» گفته می شود. (کتاب العین)

28- زیبایی جوش چشمه های بهشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 66 - 2

2- زیبایی فزاینده مناظر بهشت ، با فوران آب چشمه ها

فیهما عینان نضاختان

29- عظمت چشمه های بهشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بهشت برین ، دارای چشمه ای با عظمت و همیشه جاری

فیها عین جاریه

«عین» نکره است و دلالت بر آن دارد که عظمت چشمه بهشت، فراتر از آن است که بتوان شناخت. توصیف آن با کلمه «جاریه» یا «تجری»، دلالت دارد که جریان آن، مداوم است.

ص: 35

30- فلسفه خلقت چشمه ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 35 - 2

2 - خداوند ، چشمه ساران را به منظور بهره بردن انسان ها از آثار و فواید آنها آفریده است .

و فَجْرْنَا فِيهَا مِنَ الْعَيُونِ . لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ

برداشت یاد شده مبتنی بر این احتمال است که ضمیر در «ثمره» به «تفجیر»؛ یعنی، مصدر «فَجْرْنَا» بازگردد. گفتنی است براساس این احتمال، معنای «ثمر» میوه نیست؛ بلکه به معنای آثار و فواید است؛ چنان که به فایده و سود حاصل از تجارت، ثمره تجارت گفته می شود.

31- فواید چشمه ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 35 - 2,3

2 - خداوند ، چشمه ساران را به منظور بهره بردن انسان ها از آثار و فواید آنها آفریده است .

و فَجْرْنَا فِيهَا مِنَ الْعَيُونِ . لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ

برداشت یاد شده مبتنی بر این احتمال است که ضمیر در «ثمره» به «تفجیر»؛ یعنی، مصدر «فَجْرْنَا» بازگردد. گفتنی است براساس این احتمال، معنای «ثمر» میوه نیست؛ بلکه به معنای آثار و فواید است؛ چنان که به فایده و سود حاصل از تجارت، ثمره تجارت گفته می شود.

3 - روان شدن چشمه ها ، از عوامل پیدایش باغ ها و به ثمر نشستن درختان نخل ، انگور و . . . است .

و جعلنا فيها جنّاتٍ . . . و فَجْرْنَا فِيهَا مِنَ الْعَيُونِ . لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ

جمله «لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ» متعلق به «جعلنا» است و قرار گرفتن آن پس از جمله «فَجْرْنَا فِيهَا مِنَ الْعَيُونِ»، می تواند حاکی از این نکته باشد که روان شدن چشمه ها، نقش اساسی در به ثمر نشستن باغ ها و درختان نخل و انگور دارد.

32- معجزه چشمه سنگی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 60 - 13

13 - جوشش چشمه های متعدد از سنگ و ویژگی های مخصوص آنها ، از معجزات ارائه شده به قوم موسی

فانفجرت منه اثنتا عشرة عیناً قد علم کل أناس مشربهم

ص: 36

33- منشأ پیدایش چشمه ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 35 - 6

6- انسان ، در پیدایش و روان ساختن چشمه ها ، هیچ نقشی نداشته و این کار تنها با قدرت خدا انجام گرفته است .

وفجرنا فيها من العيون . لياكلوا من ثمره و ما عملته ایديهم

برداشت یاد شده مبتنی بر این نکته است که جمله «و ما عملته ایديهم» در موضع حال باشد و «ما» در «ما عملته» نافی و ضمیر آن به تفجیر بازگردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 21 - 13، 3

3- باران ، منشأ پیدایش چشمه سارها در زمین

أنزل من السماء ماء فسلكه ينابيع في الأرض

«ینبوع» (مفرد «ینابيع») به معنای مکان جوشش آب (چشمه) است.

13- طبیعت (جریان نزول باران ، پیدایش چشمه سارها ، رویش کشت های رنگارنگ و خشک و خرد شدن آنها) ، از جلوه های قدرت و ربوبیت خداوند است .

ألم تر أن الله أنزل من السماء ماء .. ثم يجعله حطماً إن في ذلك لذكرى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 12 - 2

2- آمادگی زمین ، برای رویش گیاهان و پیدایش چشمه ساران

و الأرض ذات الصدع

چنانچه «ذات الرجوع» در آیه قبل به باران نظر داشته باشد؛ «ذات الصدع» در این آیه به نتایج باران در زمین اشاره خواهد داشت.

34- منشأ جوشش چشمه ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - انفجار و جوشش چشمه های زمین به اراده الهی ، برای انتقام گرفتن از قوم نوح

وفجّرنا الأرض عیوناً

ص: 37

35- منشأ چشمه کافور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 6 - 8

8 - « عن الصادق (ع) جعفر بن محمد عن أبيه (ع) في قوله عز وجل . . . « عينا يشرب بها عباد الله يفجرونها تفجيراً » قال : هي عين في دار النبي (صلى الله عليه وآله) يفجر إلى دور الأنبياء و المؤمنين . . . » ;

از امام صادق (ع) از پدرش (امام باقر (ع)) درباره سخن خداوند عزوجل . . . « عينا يشرب بها عباد الله يفجرونها تفجيراً » روایت شده که فرمود: این چشمه ای است که اصل آن در خانه پیامبر (صلى الله عليه وآله) است و از آن جا بهوسیله نهرها به خانه های سایر پیامبران و مؤمنان جاری می شود».

36- منشأ چشمه ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - يس - 36 - 34 - 4

4 - خداوند ، چشمه سارانی را در زمین روان ساخته است .

وفجّرنا فيها من العيون

37- نعمت چشمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 134 - 4

4 - باغستان های پوشیده از درخت و چشمه سار های روان در میان آنها ، نمودی از نعمت بخشی و امداد الهی به بشر

أمدّکم . . . و جنّات و عيون

38- نعمت چشمه ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - يس - 36 - 34 - 6

6 - چشمه ها ، از نعمت های الهی برای بشر

وفجرنا فيها من العيون

ص: 38

39- نقش چشمه ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 34 - 5

5- روان شدن چشمه ها ، از نشانه های قدرت خداوند است .

وفجرنا فیها من العیون

40- ویژگی چشمه های بهشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 12 - 1

1 - بهشت برین ، دارای چشمه ای با عظمت و همیشه جاری

فیها عین جاریه

«عین» نکره است و دلالت بر آن دارد که عظمت چشمه بهشت، فراتر از آن است که بتوان شناخت. توصیف آن با کلمه «جاریه» یا «تجری»، دلالت دارد که جریان آن، مداوم است.

41- ویژگیهای چشمه تسنیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مظفین - 83 - 27 - 2

2- چشمه «تسنیم» ، دارای شربتی برتر از باده های بهشتی است .

و مزاجه من تسنیم

آیه شریفه، در مقام مدح شراب بهشتی از امتزاج آن با نوشیدنی چشمه «تسنیم» سخن گفته و این امتزاج را از مزیت های باده بهشتی قرار داده است. بنابراین شربت تسنیم، لذیذتر و ارجمندتر از شراب بهشتی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مظفین - 83 - 28 - 1,3

1 - چشمه «تسنیم» سیراب کننده مقرّبان درگاه خداوند است .

«عیناً» حال برای «تسنیم» است و «باء» در «بها» - که برای استعانت می باشد - قرینه است بر این که در فعل «یشرَب» علاوه بر نوشیدن، معنای «سیراب شدن» نیز تضمین شده است. برخی آن را به معنای «من» گرفته و تضمین معنای سیراب شدن را ضروری نمی دانند.

3 - آشامیدنی مقربان درگاه الهی، تنها از چشمه تسنیم و خالص و ناب خواهد بود.

تسنیم . عیناً یشرَب بها المقربون

در جمله «یشرب بها المقربون»، سخنی از امتزاج به میان نیامده است؛ با آن که درباره «رحیق» ابرار گفته شده: «مزاجه من تسنیم». بنابراین نوشیدنی مقربان، با چیزهای دیگر آمیخته نخواهد بود.

ص: 40

5- چله نشینی

1- آثار چله نشینی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 51 - 6

6 - عبادت و مناجات چهل شبه و به دور از مردم ، دارای اثری خاص

و إذ وعدنا موسی أربعین ليله

2- چله نشینی موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 51 - 3،17

3 - مدت زمان عبادت و مناجات ویژه موسی (ع) ، چهل شب تعیین شد .

و إذ وعدنا موسی أربعین ليله

17 - « عن أبي جعفر (ع) فی قوله : « و إذ واعدنا موسی أربعین ليله » قال كان فی العلم و التقدير ثلثین ليله ثم بدالله فزاد عشرًا فتمّ میقات ربه للأول و الآخر أربعین ليله ;

از امام باقر(ع) درباره سخن خداوند که فرموده «و واعدنا موسی أربعین ليله» روایت شده که در علم و تقدیر الهی این بود که سی شب باشد؛ سپس برای خدا بدا حاصل شد و ده روز اضافه گردید پس میقات موسی (ع) در وعده اول و آخر چهل شب شد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 142 - 3،4

3 - موسی (ع) علاوه بر گذراندن سی شب برای عبادت و مناجات ، موظف به ادامه آن تا ده شب دیگر شد .

و أتممنها بعشر فتم میقت ربه أربعین ليله

ص: 41

«میقات» به معنای زمانی است که برای انجام کاری تعیین گردد. «میقات ربه» یعنی زمانی را که خدا برای انجام عبادت و مناجات موسی تعیین کرد.

4 - مناجات خاص موسی با خداوند با گذشتن چهل شب، در دو مرحله سی شبه و ده شبه، کامل شد و به حد مطلوب رسید.

فتم میقات ربه اربعین ليله

فعل «تَمَّ» متضمن معنای «بلغ» می باشد و بدین لحاظ «اربعین» مفعولٌ به برای آن است؛ یعنی: «فتم میقات ربه بالغاً اربعین ليله».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 144 - 11

11 - تصفیه موسی (ع) با مناجات چهل شبه، مقدمه ای برای دریافت تورات بود.

یموسی اِنی اصطفیتک .. فخذ ماء اتیتک

چون خداوند در پایان داستان مواعده خویش با موسی (ع) و مناجات چهل شبه وی، اعطای پیامهای خویش را، که همان تورات باشد، مطرح ساخته، معلوم می شود آن مواعده و مناجات به سبب اعطای تورات بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 150 - 1

1 - موسی (ع) پس از مناجات چهل شبه خویش با خدا، به سوی قومش بازگشت.

ولما جاء موسی لمیقتنا .. ولما رجع موسی اِلی قومه

3- مکان چله نشینی موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 142 - 14

14 - خداوند از موسی (ع) خواست تا مناجات و عبادت ویژه او در مکانی به دور از بنی اسرائیل باشد.

و وعدنا موسی .. اخلفنی فی قومی

از اینکه موسی برای آمدن به میقات، هارون را به جانشینی خویش معرفی کرد، معلوم می شود وی در مدت میقات در میان بنی اسرائیل نبوده و از آنان فاصله داشته است.

6- چوب

1- تشبیه به چوب خشک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 4 - 6

6 - منافقان ، به رغم ظاهر فریبنده و سخنان زیبایشان ، چونان چوب های تکیه شده بر دیوار ، خشک و بی روح اند .

کأنهم خشب مسندة

2- تعقل در چوب آتش زا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 71 - 3

3 - دعوت از کافران و منکران معاد به مطالعه در چوب آتش زنه ، برای پی بردن به قدرت خداوند و توانایی او بر احیای مردگان

أفرءیتم النار التی تورون

با توجه به این که روی سخن در این آیات با منکران معاد است، توجه دادن به مسأله کیفیت افروختن آتش و روشن کردن آن با عمل ساییدن، گویای برداشت یاد شده است.

3- چوب آتش زا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 71 - 2

2 - بیرون آمدن آتش از چوب آتش زنه ، نشانه ای از قدرت الهی است .

ص: 43

روی سخن در این آیات، با منکران معاد است. دعوت شدن کافران به مطالعه در بهره گیری از چوب آتش زنه برای روشن کردن آتش، ارائه یکی از نمودهای قدرت الهی است تا آنان از این راه پی ببرند کسی که از چوب آتش را بیرون می آورد، می تواند مردگان را نیز زنده کرده و از قبرها بیرون آورد.

4- چوب آتش زا در صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 71 - 1

1 - استفاده مردم صدر اسلام، از نوعی چوب با خاصیت سنگ چخماق، برای روشن کردن آتش

أفرءیتم النار التی تورون

مردم در گذشته، برای روشن کردن آتش از سنگ چخماق و یا از چوب آتش زنه استفاده می کردند استفاده از چوب آتش زنه، به این ترتیب بود که دو چوب را - که یکی بالا- و دیگری پایین قرار می گرفت - به هم می ساییدند تا آتش از آن بیرون بیاید. چوب بالایی را «زند» و چوب پایینی را «زنده» می گفتند. «ایراء» (مصدر «تورون») به همین عمل گفته می شود.

5- چوب جادوگران فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 44 - 1

1 - استفاده ساحران از ریسمان و چوب برای انجام سحر خود

فألقوا حبالهم و عصیهم

«حبال» (جمع «حبل») به معنای ریسمان ها و «عصی» (جمع «عصا») به معنای چوبدستی ها است.

6- خلقت چوب آتش زا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 72 - 3

3 - آفرینش چوب آتش زنه، نشانه ای از توانایی خداوند بر آفرینش مجدد انسان ها و برپایی قیامت

ءأئتم أنشأئتم شجرتها أم نحن المنشون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - واقعه - 56 - 74 - 2

ص: 44

2 - آفرینش انسان از منی ، بر آوردن دانه ها از دل خاک و رشد و نموّ دادن آن ، فرو فرستادن باران از آسمان و ایجاد درخت آتش زنه برای بیابان گردان ؛ بیانگر مبرّا بودن ساحت او از نقص و کاستی

أفرئیتم ما تمنون . . . فسبّح باسم ربّک العظیم

تفریع «فسبّح» بر مطالب آیات پیشین، نشانگر مطلب یاد شده است.

ص: 45

7- چوپانی

1- تاریخ چوپانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 23 - 5

5 - وجود دامداری و شغل چوپانی در عصر داوود (ع)

له تسع و تسعون نعجه

2- چوپانی دختران شعیب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 23 - 14، 6، 7

6 - جلب توجه موسی (ع) به دوزن تنها که به جای آب دادن به گوسفندانشان، آنها را از نزدیک شدن به آب باز می داشتند .

و وجد من دونهم امرأتین تذودان

«ذود» (مصدر «تذودان») به معنای دور کردن است؛ یعنی، آن دوزن گوسفندانشان را دور می کردند و نمی گذاشتند که به آب نزدیک شوند. گفتنی است، که دوزن - چنان که از عبارت های بعد استفاده می شود - دختران شعیب بودند.

7 - پرسش موسی (ع) از دختران شعیب درباره انگیزه آنان از منع کردن گوسفندانشان از آب

قال ما خطبکما

«خطب» معادل «شان» است؛ یعنی، «ما الذی حملکما علی الذود؛ چه چیزی شما را بر این کار وا می دارد؟»

14 - دختران شعیب، برای آب دادن دام های خود، در انتظار پایان یافتن آب دهی چوپانان و بازگشتن آنان بودند .

قالتا لانسقی حتی یصدر الرعاء

«إصدار» (مصدر «یصدر») به معنای بازگرداندن و «رعاء» (جمع «راعی») به معنای چوپانان است. مفعول «یصدر» حذف شده است؛ یعنی، «حتی یصدر الرعاء أنعامهم».

3- چوپانی در دوران داود(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 23 - 5

5- وجود دامداری و شغل چوپانی در عصر داوود (ع)

له تسع و تسعون نعجه

4- چوپانی موسی(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 18 - 5

5- حضرت موسی (ع) در راه مدین به مصر، دارای گوسفندانی بود که خود، آنها را شبانی می کرد.

أهش بها علی غنمی

«غنم» یعنی، گوسفندان. این کلمه از لفظ خود، مفرد ندارد و به یک گوسفند «شاه» گفته می شود (مصباح)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 26 - 7

7- موسی (ع)، از دیدگاه دختر شعیب، بهترین و شایسته ترین مرد برای نگه داری دام هایشان

قالت إحدیهما .. إن خیر من استتجرت القویّ الأمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 27 - 4

4- شعیب (ع)، خواستار حداقل هشت سال و حداکثر ده سال کار (شبانی گوسفندان)، از موسی در قبال ازدواج با یکی از دخترانش بود.

قال إتی أرید أن أنکحک .. علی أن تأجرنی ثمنی حجج فإن أتممت عشرًا فمن عندک

«حجج» جمع «حجه» است و مراد از آن «سنین» می باشد؛ یعنی، «علی أن تأجرنی ثمانی سنین».

5- چوپانی یوسف (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 12 - 11

ص: 47

11- « عن أبي جعفر (ع) : . . . فقالوا كما حكى الله عزوجل « . . . أرسله معنا غداً يرتع ويلعب » أي يرعى الغنم ويلعب ;

از امام باقر(ع) روایت شده است: . . . برادران یوسف همان گونه که خداوند حکایت فرموده، گفتند: «...أرسله معنا غداً يرتع ويلعب» ; یعنی، او را با ما بفرست تا گوسفندها را بچراند و بازی کند».

6- مکان چوپانی موسی(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 18 - 6

6- سرزمینی که موسی (ع) در آن دام داری و شبانی می کرد ، درختانی داشت که برگ آن برای تغذیه دام مناسب بود .

و أهش بها علی غنمی

ص: 48

8- چهارپایان

1- چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 45 - 7

7 - بعضی از جانداران ، بر روی چهار پا راه می روند .

و منهم من یمشی علی أربع

2- اجتناب از گوشت چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 142 - 6

6 - امساک بی بدیل از خوردن گوشت چهارپایان (زهد بیجا) پیروی از راه شیطان است.

و من الأنعم .. کلوا ... و لا تتبعوا خطوت الشیطن

3- استفاده از چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 1 - 5,6,12

5 - حلیت خوردن گوشت برخی از چهارپایان و سایر بهره برداری ها از آن

أحلت لكم بهیمة الانعم الا ما یتلی علیکم

«بهیمة» اسم است برای هر حیوان چهارپای صحرائی و یا دریایی (مجمع البیان). و «انعام» به گاو و شتر و گوسفند گفته می

شود. (مفردات راغب). و اضافه «بهیمه» به «انعام»، اضافه بیانیه است. قابل ذکر است که چون حلیت به خود بهیمه تعلق گرفته نه به خصوص خوردن از گوشت آنها، معلوم می شود علاوه بر استفاده خوراکی، سایر بهره برداریها نیز مورد نظر می باشد.

6 - حرمت خوردن گوشت برخی از چهارپایان و سایر بهره برداری ها از آن

أحلت لكم بهیمه الانعم الا ما یتلی علیکم

12 - حلیت بهره برداری از چهارپایان، مشروط به پرهیز از صید و حرام شمردن آن در حال احرام است. *

أحلت... غیر محلی الصید

بنابر اینکه «غیر محلی»، حال برای ضمیر در «لکم» باشد و با توجه به اینکه حال، عامل خود را مقید می کند؛ بنابراین، حلیت چهارپایان حلال گوشت، در فرض پرهیز از صید و حرام شمردن آن در حال احرام است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 143 - 1

1 - خداوند، آفریننده هشت نر و ماده از گوسفند و بز و شتر و گاو برای بهره برداری آدمیان

ثمانیه ازوج من الضان اثنین

«ثمانیه ازواج» می تواند بدل برای «حموله و فرشا» باشد که خود مفعول «أنشأ» می باشند. در این صورت معنای آیه چنین می شود: «أنشأ من الأنعام ثمانیه ازواج».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 5 - 2,5

2- آفرینش دام ها (شتر، گاو و گوسفند) به منظور بهره گیری انسان از آنهاست .

و الأنعم خلقها لكم

5- قابلیت بهره برداری از فرآورده های دامی (گوشت، لبنیات و...) برای تغذیه آدمی، از مواهب و نعمت های الهی است .

و الأنعم خلقها لكم... و منها تأکلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 7 - 4

4- جواز استفاده از حیوانات و دام ها جهت حمل بار و کالا

و تحمل أثقالكم إلى بلد لم تكونوا بلغيه إلا بشق الأنفس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 21 - 7

7- امکان بهره‌وری گسترده بشر از دام‌ها (شتر، گاو و گوسفند)، نشانی دیگر از لطف و عنایت خدا و نظارت دقیق او بر احوال آفریده هایش

و ما كنّا عن الخلق غفلين . . . وإنّ لكم في الأنعم لعبره . . . و منها تأكلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 50

4 - بهره مندی انسان ها ، فلسفه و حکمت آفرینش شتر ، گاو و گوسفندان

أولم يروا أننا خلقنا لهم مما عملت أيدينا أنعمًا

گفتنی است از «لام» «لهم» (به کار رفته در معنای تعلیل) و نیز از این که آیه شریفه در مقام امتنان است، برداشت یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - خداوند ، دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) را رام انسان و در خدمت او قرار داده است .

أنا خلقنا لهم أنعمًا .. و ذللناها لهم

«تذلیل» (مصدر «ذللنا») به معنای خوار کردن و به خضوع و اداشتن چیزی است. و مقصود از آن در آیه شریفه، رام کردن و در اختیار قرار دادن انعام برای بشر است.

2 - رام و مسخر کردن دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) برای بشر ، جلوه قدرت خدا و لطف او بر بندگان است .

و ذللناها لهم

4 - جواز استفاده از شتر و گاو برای سوار شدن و حمل و نقل

فمنها ركوبهم

6 - بخش زیادی از اجزای بدن شتر ، گاو و گوسفند قابل خوردن است ؛ نه همه آنها .

و منها يأكلون

برداشت یاد شده بر این اساس استوار است که «من» در «منها» برای تبعیض و ناظر به بعضیت در اجزاء باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - شتر ، گاو و گوسفند - علاوه بر خوردن و سوار شدن - دارای منافع بسیار و انواع سود ها برای بشر است .

فمنها ركوبهم و منها يأكلون . و لهم فيها منفع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 32 - 3

3 - حق مالکیت انسان بر دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) و بهره برداری از آنها ، از حقوق پذیرفته شده در اسلام

لأنعمکم

«أنعام» جمع «نعم» است. این کلمه در مورد شتر، گاو و گوسفند به کار می رود؛ هر چند مفرد آن تنها در مورد شتر کاربرد دارد (لسان العرب). اضافه شدن «أنعام» به ضمیر «کم»، حاکی از حق تصرف و مالکیت انسان بر دام ها است.

ص: 51

4- انسان و چهارپایان مفید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 22 - 1

1 - وجود مرکب های راهوار و چهارپایان باربر در خدمت انسان - برای طی مسافت های طولانی بیابان ها - نشانه ربوبیت و پروردگاری خدا

هو الذی یسیرکم فی البر

روی سخن در این آیات با مشرکان و آن دسته از مردمان است که از ربوبیت خدا - که در تار و پود جهان آفرینش جلوه گر است - غافل و بی توجه هستند.

5- باربری با چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 7 - 4

4- جواز استفاده از حیوانات و دام ها جهت حمل بار و کالا

و تحمّل أثقالکم إلی بلد لم تکنوا بلغیه إلاّ بشقّ الأنفس

6- بارکشی از چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 142 - 1

1 - خداوند، آفریننده برخی از چهارپایان برای بارکشی و برخی برای خوراک و پوشاک است.

و هو الذی أنشأ... و من الأنعم حموله و فرشا

«فرشا» در قبال «حموله» قرار گرفته که بیانگر گروه دیگری از چهارپایان است. یعنی حیواناتی که از پوست آنها می توان به عنوان فرش استفاده کرد یا به جهت کوچکی جثه و نزدیک بودن به زمین بدانها فرش اطلاق شده است.

7- بارکشی با چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - جواز استفاده از شتر و گاو برای سوار شدن و حمل و نقل

فمنها رکوبهم

ص: 52

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - 36 - 73 - 1

1 - شتر ، گاو و گوسفند - علاوه بر خوردن و سوار شدن - دارای منافع بسیار و انواع سودها برای بشر است .

فمنها ركوبهم و منها يأكلون . و لهم فيها منفع

8- برتری انسان بر چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 179 - 14

14 - فهم حقایق و معارف دینی و حق بینی و حق شنوی ، ملاک انسانیت و برتری انسان بر چهارپایان است .

أولئك كالأنعم

9- پشم چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 5 - 3 - 16

3- گرم شدن آدمی به وسیله پشم ، کرک و موی دام ها از جمله فواید آنهاست .

و الأنعم خلقها لكم فيها دفءٌ

«دفیء» اسم برای وسیله و چیزی است که آدمی به وسیله آن گرم شده و از سرما محفوظ می ماند.

10- تحریم چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 119 - 7

7 - شیطان ، برانگیزنده مردم به قطع کردن و شکافتن گوش چهارپایان برای حرام پنداشتن استفاده از آنها

و لا مرنهم فلیبتکن ءاذن الأنعم

«یبتک» از مصدر «تبتیک» به معنای شکافتن و قطع کردن است. در میان مشرکان جاهلی رسم بوده که گوش دام را قطع می کردند و یا می

شکافتند تا نشانه حرمت گوشت او یا حرمت بارکشی از آن باشد.

11- تحریم چهارپایان در جاهلیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 53

4- توییح خداوند نسبت به مشرکان عصر جاهلی به سبب تحریم بی دلیل بعضی از چهارپایان و جنین آنها

قل الذکرین حرم أم الأئیین . . . نبؤنی بعلم إن کنتم صدقین

12- تشابه شیر چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 66 - 7

7- سیستم تولید شیر شتر ، گاو و گوسفند و نیز کیفیت مواد غذایی آن ، مشابه هم است .

وإن لکم فی الأنعم لعبره نسقیکم ممّا فی بطونه من بین فرث و دم لبناً خالصاً سائغ

ذکر حیوانات یاد شده با تعبیر مشترک «أنعام»، گویای نکته یاد شده است.

13- تشابه شیردهی چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 66 - 7

7- سیستم تولید شیر شتر ، گاو و گوسفند و نیز کیفیت مواد غذایی آن ، مشابه هم است .

وإن لکم فی الأنعم لعبره نسقیکم ممّا فی بطونه من بین فرث و دم لبناً خالصاً سائغ

ذکر حیوانات یاد شده با تعبیر مشترک «أنعام»، گویای نکته یاد شده است.

14- تشابه به چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 44 - 6

6 - مردمان هواپرست را ، در حق نشنوی و بی خردی ، جز به چهارپایان (شتر ، گاو و گوسفند) نمی توان تشبیه کرد .

إن هم إلا کالأنعم

«أنعام» نامی است که شامل سه نوع حیوان می شود: شتر و گاو و گوسفند.

15- تعقل در خلقت چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 71 - 2

ص: 54

2- تشویق خداوند به تأمل و اندیشه در جلوه های قدرت الهی در طبیعت (مانند شتر، گاو و گوسفند)

أولم يروا أننا خلقنا لهم مما عملت أيدينا أنعمًا

16- تغذیه چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 54 - 6

6- نظام زمین و تناسب آن برای حیات و تغذیه انسان ها و دام های آنان، حاوی نشانه های فراوانی بر ربوبیت الهی است.

جعل لكم الأرض... كلوا... في ذلك لأيت

17- تنوع رنگ چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 28 - 2

2- تنوع رنگ ها در انسان ها، جنبنندگان و دام ها، از نعمت های الهی

و من الناس و الدوابّ و الأنعم مختلف ألونه

18- چرای چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 10 - 4

4- چرای دام ها از جمله فواید مرتع ها و گیاهان است.

و منه شجر فيه تسيمون

«تسیمون» (از اسامه) به معنای چرانیدن گوسفندان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 54 - 1

1- تغذیه انسان و چریدن دام های او از گیاهان و رویدنی های زمین، از هدف های خلقت نباتات

أزوجًا من نبات .. كلوا و ارعوا أنعمكم

«رعی» به معنای چرانیدن است. «ارعوا أنعامکم»؛ یعنی، دام های خود را به چرا ببرید تا از نباتات رویانیده شده تغذیه نمایند.

ص: 55

19- چرای چهارپایان در شب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 6 - 3، 1

1- بردن دام ها در صبحگاهان به چرا و باز گرداندن آنان در پایان روز ، دارای منظره ای زیبا و بهجت انگیز

و لکم فیها جمال حین تریحون و حین تسرحون

3- زیبایی و جمال دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) در شبانگاه به هنگام بازگشت از چراگاه ، بیشتر از صبحگاهان به هنگام رفتن به آن جاست .

و لکم فیها جمال حین تریحون و حین تسرحون

روشن است که حیوانات، صبحگاهان خارج می شوند و شامگاهان برمی گردند و ترتیب ذکری معمولاً مناسب با ترتیب خارجی است؛ ولی در این جا ترتیب ذکری برخلاف ترتیب خارجی است و شاید نکته اش همان برداشت فوق باشد؛ خصوصاً که کلمه «حین» تکرار شده و آهنگ لفظ «تریحون» و «تسرحون» با آیات قبل و بعد سازگار است.

20- چرای چهارپایان در صبح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 6 - 3، 1

1- بردن دام ها در صبحگاهان به چرا و باز گرداندن آنان در پایان روز ، دارای منظره ای زیبا و بهجت انگیز

و لکم فیها جمال حین تریحون و حین تسرحون

3- زیبایی و جمال دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) در شبانگاه به هنگام بازگشت از چراگاه ، بیشتر از صبحگاهان به هنگام رفتن به آن جاست .

و لکم فیها جمال حین تریحون و حین تسرحون

روشن است که حیوانات، صبحگاهان خارج می شوند و شامگاهان برمی گردند و ترتیب ذکری معمولاً مناسب با ترتیب خارجی است؛ ولی در این جا ترتیب ذکری برخلاف ترتیب خارجی است و شاید نکته اش همان برداشت فوق باشد؛ خصوصاً که کلمه «حین» تکرار شده و آهنگ لفظ «تریحون» و «تسرحون» با آیات قبل و بعد سازگار است.

21- چهارپایان از آیات خدا

2- آفرینش مرکب‌هایی مانند کشتی (چهارپایان و...) در سیر و سفر و حمل و نقل برای بشر، از آیات و نشانه‌های قدرت و تدبیر خداوند

و آیه لهم انا حملنا ذریتهم فی الفلک المشحون . و خلقنا لهم من مثله ما یرکبون

برداشت یاد شده از آن جا است که جمله «و خلقنا لهم..» عطف بر جمله «حملنا ذریتهم» می‌باشد و درصدد بیان نشانه‌های

تدبیر و قدرت خداوند است.

22- چهارپایان حلال گوشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 142 - 3، 2

2 - جواز خوردن گوشت چهارپایان (شتر، گاو، گوسفند)

و من الأنعم .. کلوا مما رزقکم الله

«أنعام» جمع «نعم» به شتر، گاو و گوسفند، اطلاق می شود. (لسان العرب).

3 - خداوند گوشت چهارپایان (شتر، گاو، گوسفند) را روزی انسان قرار داده است.

و من الأنعم .. کلوا مما رزقکم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 143 - 2

2 - حلیت خوردن از بز و گوسفند نر و ماده و جنین آنها

من الضأن .. قل الذکرین حرم أم الأثنین أما اشملت علیه أرحام الأثنین

23- حرمت گوشت چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 1 - 14، 6

6 - حرمت خوردن گوشت برخی از چهارپایان و سایر بهره برداری ها از آن

أحلت لكم بهیمه الانعم الا ما یتلی علیکم

14 - حلیت خوردن گوشت برخی از چهارپایان (شتر، گاو و گوسفند) و حرمت برخی دیگر و حرمت صید و شکار در حال احرام، از

عهد ها و پیمان های الهی با مؤمنان

أوفوا بالعقود أحلت لكم بهیمه الانعم الا ما یتلی علیکم غیر محلی الصيد

24- حکمت خلقت چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - 15 - 36 - 71 - 4

4 - بهره مندی انسان ها ، فلسفه و حکمت آفرینش شتر ، گاو و گوسفندان

ص: 57

أولم يروا أننا خلقنا لهم مما عملت أيدينا أنعمًا

گفتنی است از «لام» «لهم» (به کار رفته در معنای تعلیل) و نیز از این که آیه شریفه در مقام امتنان است، برداشت یاد شده به دست می آید.

25- حلیت چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - 4 - مائده - 5 - 2 - 4

4 - حرام ها و حلال های الهی (همانند حلیت چهارپایان و حرمت صید در حال احرام) ، از شعایر الهی است . *

أحلت لكم بهيمة الانعم . . . لاتحلوا شعر الله

از مصادیق شعایر الهی، با توجه به آیه قبل، حلالها و حرامهای الهی است.

26- حلیت گوشت چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - 4 - مائده - 5 - 1 - 14، 5

5 - حلیت خوردن گوشت برخی از چهارپایان و سایر بهره برداری ها از آن

أحلت لكم بهيمة الانعم الا ما يتلى عليكم

«بهیمه» اسم است برای هر حیوان چهارپای صحرايي و یا دریایی (مجمع البیان). و «انعام» به گاو و شتر و گوسفند گفته می شود. (مفردات راغب). و اضافه «بهیمه» به «انعام»، اضافه بیانیه است. قابل ذکر است که چون حلیت به خود بهیمه تعلق گرفته نه به خصوص خوردن از گوشت آنها، معلوم می شود علاوه بر استفاده خوراکي، سایر بهره برداریها نیز مورد نظر می باشد.

14 - حلیت خوردن گوشت برخی از چهارپایان (شتر ، گاو و گوسفند) و حرمت برخی دیگر و حرمت صید و شکار در حال احرام ، از عهد ها و پیمان های الهی با مؤمنان

أوفوا بالعقود أحلت لكم بهيمة الانعم الا ما يتلى عليكم غير محلی الصيد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 15

15 - شتر ، گاو و گوسفند ، چهار پایانی حلال گوشت

علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم فكلوا منها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 8

8 - شتر ، گاو و گوسفند ، چهار پایانی حلال گوشت

ص: 58

وَأَحَلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامَ

«أنعام» (جمع «نعم») در اصل به معنای شتر است. بنابراین «أنعام»؛ یعنی، شتران لکن گاهی «أنعام»؛ گفته می شود و از آن مجموع شتر، گاو و گوسفند اراده می شود. مقصود از «أنعام» در جمله فوق استعمال دوم است. گفتنی است که جمله «أحلت لكم الأنعام» به تقدیر «أحلت لكم أكل لحوم الأنعام» می باشد؛ یعنی، برای شما خوردن گوشت شتر، گاو و گوسفند حلال شده است.

27- خالق چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 142 - 1

1 - خداوند، آفریننده برخی از چهارپایان برای بارکشی و برخی برای خوراک و پوشاک است.

و هو الذی أنشأ... و من الأنعم حموله وفرشا

«فرشا» در قبال «حموله» قرار گرفته که بیانگر گروه دیگری از چهارپایان است. یعنی حیواناتی که از پوست آنها می توان به عنوان فرش استفاده کرد یا به جهت کوچکی جثه و نزدیک بودن به زمین بدانها فرش اطلاق شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 5 - 1

1- خداوند، خالق و آفریننده انعام (گاو، شتر و گوسفند) است.

و الأنعم خلقها لكم

«نعم» در لغت تنها به شتر گفته می شود؛ زیرا که بزرگ ترین نعمتها در نزد عرب است، ولی جمع آن «أنعام» به شتر، گاو و گوسفند گفته می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 42 - 1

1 - خداوند، مرکب هایی مانند کشتی (چهارپایان و...) در سیر و سفر و حمل و نقل برای بشر آفریده است.

و خلقنا لهم من مثله ما یرکبون

28- خلقت چهارپایان

1 - آفرینش انسان ، جنبندگان و دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) ، از نشانه های ربوبیت بی همتای خداوند

ألم تر أنّ الله... و من الناس و الدّوابّ و الأنعم

«أنعام» جمع «نَعَم» (شتر) می باشد؛ ولی این واژه در مجموع شتر، گاو و گوسفند نیز به کار می رود؛ چنان که در آیه شریفه به

همین معنا استعمال شده است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 71 - 1

1 - شتر ، گاو و گوسفند ، مخلوق خدا و جلوه هایی از قدرت او

أولم يروا أننا خلقنا لهم مما عملت أيدينا أنعمًا

«أنعام» به معنای شتر، گاو و گوسفند است و جمله «مما عملت أيدينا» کنایه از قدرت خدا می باشد. گفتنی است که آیه شریفه در مقام بیان جلوه های آن در طبیعت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 81 - 2

2 - آفرینش دام ها و کشتی ها ، از نشانه ها و دلایل قدرت و ربوبیت بی همتای خداوند

اللّٰه الذی جعل لکم الأنعم . . . و علیها و علی الفلک تحملون . و یریکم ءایته

از مصادیق مورد نظر آیه شریفه برای آیات الهی، دام ها و کشتی ها (موضوع بحث آیه قبل) می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 11 - 9

9 - آفرینش چهارپایان و جفت قرار دادن آنها ، در خدمت منافع آدمی

جعل لکم . . . و من الأنعم أزواجًا

29- خوردن گوشت چهارپایان در صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 8 - 9

9- خوردن گوشت دام ها (گاو ، گوسفند و شتر) در میان مردم عصر بعثت ، امری رایج و متداول بوده است .

و الأنعم خلقها لکم . . . و منها تأکلون ... و الخیل و البغال و الحمیر لتركبوها و

با توجه به اینکه در ردیف منافع انعام (گاو، شتر و گوسفند) استفاده از گوشت ه‌ نها ذکر شده ، ولی برای اسب، استر و الاغ چنین استفاده ای بیان نگردیده و از طرفی این آیات در صدد برشمردن نعمتهاست و تا زمانی که استفاده از چیزی متداول نباشد نعمت بر آن صدق نمی کند، معلوم می شود که خوردن گوشت گاو، گوسفند و شتر متداول بوده؛ ولی خوردن گوشت اسب، استر و الاغ متداول نبوده است.

ص: 60

30- زکات چهارپایان در جاهلیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 136 - 1,2

1 - قرار دادن سهمی از زراعت و چهارپایان برای خدا و سهمی از آن برای شریکان موهوم او (مانند بت، جن و ..) از سنتهای مشرکان در عصر جاهلیت

و جعلو الله مما ذرأاً .. فقالوا هذا لله

به قرینه آیه 100 همین سوره (و جعلوا لله شركاء الجن)، از جمله عقاید موهوم مشرکان، شریک بودن جنیان با خداوند بوده است.

2 - سنت جاهلی مشرکان در قرار دادن سهمی از زراعت و چهارپایان برای خدا و سهمی برای شریکان خیالی او، بی اساس و بر پایه گمان بوده است.

و جعلو الله مما ذرأاً .. هذا لله بزعمهم

«زعم» به گمان و سخن بی اساس اطلاق می شود. (مصباح اللغه).

31- زمینه تغذیه چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 54 - 5

5 - تنوع نباتات، فراهم آورنده زمینه مناسب برای تغذیه انسان و انواع دام ها

نبات شتی . كلوا وارعوا أنعمکم

32- زوجیت چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 11 - 9

9 - آفرینش چهارپایان و جفت قرار دادن آنها، در خدمت منافع آدمی

جعل لكم .. و من الأنعم أزواجاً

33- زیبایی بازگشت چهارپایان از چراگاه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 6 - 3، 1

1- بردن دام ها در صبحگاهان به چرا و باز گرداندن آنان در پایان روز ، دارای منظره ای زیبا و بهجت انگیز

و لکم فیها جمال حین تریحون و حین تسرحون

ص: 61

3- زیبایی و جمال دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) در شبانگاه به هنگام بازگشت از چراگاه ، بیشتر از صبحگاهان به هنگام رفتن به آن جاست .

و لکم فیها جمال حین تریحون و حین تسرحون

روشن است که حیوانات، صبحگاهان خارج می شوند و شامگاهان برمی گردند و ترتیب ذکری معمولاً مناسب با ترتیب خارجی است؛ ولی در این جا ترتیب ذکری برخلاف ترتیب خارجی است و شاید نکته اش همان برداشت فوق باشد؛ خصوصاً که کلمه «حین» تکرار شده و آهنگ لفظ «تریحون» و «تسرحون» با آیات قبل و بعد سازگار است.

34- زیبایی رفتن چهارپایان به چراگاه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 6 - 3, 1

1- بردن دام ها در صبحگاهان به چرا و بازگرداندن آنان در پایان روز ، دارای منظره ای زیبا و بهجت انگیز

و لکم فیها جمال حین تریحون و حین تسرحون

3- زیبایی و جمال دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) در شبانگاه به هنگام بازگشت از چراگاه ، بیشتر از صبحگاهان به هنگام رفتن به آن جاست .

و لکم فیها جمال حین تریحون و حین تسرحون

روشن است که حیوانات، صبحگاهان خارج می شوند و شامگاهان برمی گردند و ترتیب ذکری معمولاً مناسب با ترتیب خارجی است؛ ولی در این جا ترتیب ذکری برخلاف ترتیب خارجی است و شاید نکته اش همان برداشت فوق باشد؛ خصوصاً که کلمه «حین» تکرار شده و آهنگ لفظ «تریحون» و «تسرحون» با آیات قبل و بعد سازگار است.

35- عبرت از چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 21 - 1

1 - وجود و کارایی دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) برای انسان ، آکنده از درس ها و عبرت هایی از تقدیر و تدبیر الهی است .

و إن لکم فی الأنعم لعبره

«أنعم»؛ یعنی، گله های شتر، گاو و گوسفند. «عبره» و «اعتبار» نیز به معنای پندگرفتن و اندرز یافتن است.

36- فلسفه تسخیر چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 72 - 2

ص: 62

2- رام و مسخر کردن دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) برای بشر ، جلوه قدرت خدا و لطف او بر بندگان است .

و ذلّلنها لهم

37- فلسفه خلقت چهار پایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 5 - 2

2- آفرینش دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) به منظور بهره گیری انسان از آنهاست .

و الأنعم خلقها لكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 7 - 7,8

7- آفرینش دام ها ، در جهت منافع و بهره‌وری انسان ، نشانه ای از رأفت و رحمت خداست .

و الأنعم خلقها لكم . . . و لكم فيها جمال . . . و تحمل أثقالكم . . . إن ربكم لرهوف ر

8- خداوند با آفرینش دام ها ، زمینه های آسایش و رفع مشقت های آدمیان را فراهم ساخته است .

و الأنعم خلقها لكم . . . و تحمل أثقالكم . . . إن ربكم لرهوف رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 80 - 5

5- آفرینش دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) ، به گونه ای که از پوست آنها خانه و سرپناه سبک و قابل انتقال (برای عشایر و صحرانشین) ساخته شود ، به قدرت خداست .

و الله . . . جعل لكم من جلود الأنعم بيوتاً تستخفونها يوم ظعنكم و يوم إقامتكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 54 - 2

2- شتر ، گاو و گوسفند ، برای انسان و در خدمت او است .

كلوا وارعوا أنعمكم

به شتر، گاو و گوسفند «أنعام» گفته می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 71 - 4

4 - بهره مندی انسان ها ، فلسفه و حکمت آفرینش شتر ، گاو و گوسفندان

أولم يروا أنا خلقنا لهم مما عملت أيدينا أنعمًا

گفتنی است از «لام» «لهم» (به کار رفته در معنای تعلیل) و نیز از این که آیه شریفه در مقام امتنان است، برداشت یاد شده به

ص: 63

دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 72 - 3,5

3 - خداوند برخی از دام ها (چون شتر و گاو) را برای سوار شدن و حمل و نقل آفریده است .

فمنها ركوبهم

«من» در «فمنها» برای تبعیض است؛ یعنی، برخی از انعام که مقصود از آن شتر و گاو است.

5 - خداوند ، شتر ، گاو و گوسفند را برای تغذیه انسان آفرید .

و منها يأكلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 6 - 8

8 - بهره مندی انسان ها ، فلسفه آفرینش دام ها (شتر ، گاو ، گوسفند و بز)

و أنزل لكم من الأنعم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 79 - 1,4

1 - خداوند ، دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) را به خاطر منافع و مصالح انسان ها آفریده است .

اللّٰه الذی جعل لكم الأنعم

لام در «لكم» برای تعلیل است؛ یعنی، به خاطر شما، «أنعام» (جمع «نَعَم») در اصل به معنای شتر است؛ ولی گاهی برای مجموع «شتر، گاو و گوسفند» به کار می رود. برداشت یاد شده بر اساس همین احتمال است.

4 - خداوند ، برخی از دام ها (چون شتر) را برای سوار شدن و برخی دیگر (مانند گوسفند) را به منظور خوردن انسان ها آفریده است .

الأنعم لتركبوا منها و منها تأكلون

38- فواید پشم چهارپایان

9- پشم، کرک و موی دامها (شتر، گاو و گوسفند) برای ساختن ااثیه و لوازم زندگی، متناسب با زیست طبیعی انسان است.

جعل لكم من الأنعم... تستخفونها... أثناً و متعاً

از اینکه خداوند پشم، کرک و موی دامها را در جهت تهیه ااثیه و لوازم زندگی آفریده است، گویای متناسب بودن آنها با زیست طبیعی انسان می باشد؛ چون خداوند حکیم و داناست.

14- بهره مندی انسان از کرک، پشم و موی حیوانات، محدود به زمان خاصی است. *

و من أوصافها وأوبارها وأشعارها أثناً و متعاً إلى حين

برای «الی حین» چند احتمال وجود دارد. یکی از آنها این است که اشیای یاد شده، در مقاطع و دوره های خاصی قابل استفاده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 80 - 1

1 - دام ها ، غیر از سوار شدن و خوردن ، دارای منافع و فواید گوناگون دیگری (استفاده از شیر ، پشم ، پوست و . . .) می باشند .

جعل لكم الأنعم لتركبوا . . . و لكم فيها منفع

39- فواید پوست چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 80 - 5,6

5- آفرینش دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) ، به گونه ای که از پوست آنها خانه و سرپناه سبک و قابل انتقال (برای عشایر و صحرانشین) ساخته شود ، به قدرت خداست .

والله . . . جعل لكم من جلود الأنعم بيوتاً تستخفونها يوم ظعنكم و يوم إقامتكم

6- بهره‌وری انسان ، از پوست دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) برای ساختن سرپناه سبک و قابل انتقال ، از نعمت های الهی است .

و جعل لكم من جلود الأنعم بيوتاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 80 - 1

1 - دام ها ، غیر از سوار شدن و خوردن ، دارای منافع و فواید گوناگون دیگری (استفاده از شیر ، پشم ، پوست و . . .) می باشند .

جعل لكم الأنعم لتركبوا . . . و لكم فيها منفع

40- فواید چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 142 - 1

1 - خداوند، آفریننده برخی از چهارپایان برای بارکشی و برخی برای خوراک و پوشاک است.

وهو الذی أنشأ .. و من الأنعم حموله وفرشا

«فرشا» در قبال «حموله» قرار گرفته که بیانگر گروه دیگری از چهارپایان است. یعنی حیواناتی که از پوست آنها می توان به عنوان فرش استفاده کرد یا به جهت کوچکی جثه و نزدیک بودن به زمین بدانها فرش اطلاق شده است.

ص: 65

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 5 - 3, 4, 5

3- گرم شدن آدمی به وسیله پشم، کرک و موی دام ها از جمله فواید آنهاست .

و الأنعم خلقها لكم فيها دفء

«دفیء» اسم برای وسیله و چیزی است که آدمی به وسیله آن گرم شده و از سرما محفوظ می ماند.

4- دام ها (شتر، گاو و گوسفند)، دارای فواید و منافع گوناگون برای انسان

و الأنعم خلقها لكم فيها دفء و منفع

5- قابلیت بهره برداری از فرآورده های دامی (گوشت، لبنیات و . . .) برای تغذیه آدمی، از مواهب و نعمت های الهی است .

و الأنعم خلقها لكم . . . و منها تأكلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 81 - 16

16- نیاز به لباس، نیازی دائمی برای انسان و تأمین آن از فرآورده های حیوانی، امری موقت است .

و من أصوافها وأوبارها وأشعارها أثناً و متعاً إلی حین . . . و جعل لكم سربیل تق

برداشت فوق، بر این احتمال است که قید «إلی حین» مربوط به محدودیت بهره مندی از پشم، کرک و مو باشد و از اینکه اشیای یاد شده مقید به زمانی محدود شده است، ولی «سربیل» - که ذکر عام بعد از خاص است - چنین قیدی ندارد، می توان نکته یاد شده را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 21 - 2, 4, 5

2- شیر دام ها (شتر، گاو و گوسفند)، از منابع مهم تغذیه انسان

نسقیکم ممّا فی بطونها

4- دام ها، تأمین کننده بخش عظیمی از نیازمندی های انسان

و لکم فیها منفع کثیره

5- گوشت دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) ، یکی دیگر از منابع تغذیه انسان

و منها تأکلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 49 - 7

7- زندگی بشر ، مرهون حیات زمین (وجود گیاهان و نباتات) و دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) است .

و أنزلنا .. لنحیی به بلده میتاً و نسقیه ممّا خلقنا أنعمًا و أناسی

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که تقدم «بلده میتاً» و «أنعاماً» بر «أناسی» از نوع تقدم علت بر معلول و سبب بر مسبب باشد. گفتنی است برخی از مفسران (مانند زمخشری در کتاب الکشاف) نکته یاد شده را یادآور شده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 66

3 - نقش سازنده دام ها برای حیات بشر

و من الناس و الدواب و الأنعم مختلف ألونه

از اختصاص به ذکر یافتن دام ها - با آن که جزء جنبندگان هستند - برداشت یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آفرینش مرکب هایی مانند کشتی (چهارپایان و . . .) از سوی خداوند ، به سود بشر و از نعمت های او است .

و آیه لهم . . . و خلقنا لهم من مثله ما یرکبون

گفتنی است که لام در «لهم» برای انتفاع است؛ یعنی، مرکب های مانند کشتی را به نفع انسان ها آفریدیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - شتر ، گاو و گوسفند ، از نعمت های بزرگ الهی برای بشر و دارای نقش مفید و مؤثر در بهبود زندگی وی

أولم یروا أنّا خلقنا لهم ممّا عملت أیدینا أنعمًا

از اختصاص به ذکر یافتن «انعام» از میان دیگر نعمت های الهی برای بشر، می توان برداشت یاد شده را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - خداوند برخی از دام ها (چون شتر و گاو) را برای سوار شدن و حمل و نقل آفریده است .

فمنها رکو بهم

«من» در «فمنها» برای تبعیض است؛ یعنی، برخی از انعام که مقصود از آن شتر و گاو است.

6 - بخش زیادی از اجزای بدن شتر ، گاو و گوسفند قابل خوردن است ؛ نه همه آنها .

و منها یا کلون

برداشت یاد شده بر این اساس استوار است که «من» در «منها» برای تبعیض و ناظر به بعضیت در اجزاء باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 73 - 4, 3, 2, 1

1 - شتر، گاو و گوسفند - علاوه بر خوردن و سوار شدن - دارای منافع بسیار و انواع سودها برای بشر است.

فمنها رکوبهم و منها یا کلون . و لهم فیها منفع

2 - شتر، گاو و گوسفند، دارای نوشیدنی های بسیار برای انسان

و مشارب

3 - اهمیت و نقش بسیار شیر شتر، گاو و گوسفند و فرآورده های آن، در تغذیه انسان ها

و مشارب

برداشت یاد شده از آن جا است که شیر - با آن که از منافع اُنعام به شمار می رود - اختصاص به ذکر یافته است.

ص: 67

4- شیر و منافع بسیار شتر، گاو و گوسفند، نعمتی الهی و شایسته سپاس و شکرگزاری است.

و لهم فيها منفع و مشارب أفلايشكرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 80 - 1

1- دام ها، غیر از سوار شدن و خوردن، دارای منافع و فواید گوناگون دیگری (استفاده از شیر، پشم، پوست و...) می باشند.

جعل لكم الأنعم لتركبوا... و لكم فيها منفع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 12 - 4

4- مرکب قرار گرفتن کشتی ها و دام ها، از نعمت های الهی برای انسان است.

و جعل لكم من الفلك و الأنعم ما تركبون

41- فواید شیر چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 80 - 1

1- دام ها، غیر از سوار شدن و خوردن، دارای منافع و فواید گوناگون دیگری (استفاده از شیر، پشم، پوست و...) می باشند.

جعل لكم الأنعم لتركبوا... و لكم فيها منفع

42- فواید کرک چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 80 - 14، 9

9- پشم، کرک و موی دام ها (شتر، گاو و گوسفند) برای ساختن ااثیه و لوازم زندگی، متناسب با زیست طبیعی انسان است.

جعل لكم من الأنعم... تستخفونها... أثناً و متعاً

از اینکه خداوند پشم، کرک و موی دامها را در جهت تهیه ااثیه و لوازم زندگی آفریده است، گویای متناسب بودن آنها با زیست طبیعی

انسان می باشد؛ چون خداوند حکیم و داناست.

14- بهره مندی انسان از کرک، پشم و موی حیوانات، محدود به زمان خاصی است.*

و من أصوافها وأوبارها وأشعارها أثناً و متعاً إلی حین

برای «إلی حین» چند احتمال وجود دارد. یکی از آنها این است که اشیای یاد شده، در مقاطع و دوره های خاصی قابل استفاده است.

ص: 68

43- فواید موی چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 80 - 14, 9

9- پشم، کرک و موی دام‌ها (شتر، گاو و گوسفند) برای ساختن اثاثیه و لوازم زندگی، متناسب با زیست طبیعی انسان است.

جعل لكم من الأنعم... تستخفونها... أثثاً و متعاً

از اینکه خداوند پشم، کرک و موی دامها را در جهت تهیه اثاثیه و لوازم زندگی آفریده است، گویای متناسب بودن آنها با زیست طبیعی انسان می باشد؛ چون خداوند حکیم و داناست.

14- بهره مندی انسان از کرک، پشم و موی حیوانات، محدود به زمان خاصی است. *

و من أصفوها و أوبارها و أشعارها أثثاً و متعاً إلى حين

برای «الی حین» چند احتمال وجود دارد. یکی از آنها این است که اشیای یاد شده، در مقاطع و دوره های خاصی قابل استفاده است.

44- کرک چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 5 - 3

3- گرم شدن آدمی به وسیله پشم، کرک و موی دام‌ها از جمله فواید آنهاست.

و الأنعم خلقها لكم فيها دفء

«دفیء» اسم برای وسیله و چیزی است که آدمی به وسیله آن گرم شده و از سرما محفوظ می ماند.

45- گوشت چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 5 - 5

5- قابلیت بهره برداری از فرآورده های دامی (گوشت، لبنیات و...) برای تغذیه آدمی، از مواهب و نعمت های الهی است.

و الأنعم خلقها لكم... و منها تأكلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 21 - 5

5- گوشت دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) ، یکی دیگر از منابع تغذیه انسان

و منها تأکلون

ص: 69

46- لَبْنِيَاتِ چَهَار پايان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

9 - نحل - 16 - 5 - 5

5- قابليت بهره برداري از فرآورده هاي دامی (گوشت، لبنیات و...) برای تغذيه آدمی، از مواهب و نعمت های الهی است.

و الأَنعَمَ خَلَقَهَا لَكُمْ... و منها تَأْكُلُونَ

47- مَالِكِيَتِ بر چَهَار پايان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - يس - 36 - 71 - 7,8

7 - مالکیت انسان بر دام ها (شتر، گاو و گوسفند)، جلوه لطف خدا به انسان ها است.

أَوَّلَم يَرَوْا... أَنعَمًا فَهَم لَهَا مَلِكُونَ

از آمدن جمله «فهم لها مالکون» (با فاء تفریع) می توان برداشت بالا را استفاده کرد؛ زیرا خداوند علاوه بر آن که انعام را برای بهره مندی انسان ها آفریده، مالکیت را نیز به انسان ها بخشیده است.

8 - مشروعیت مالکیت انسان ها بر دام ها (شتر، گاو و گوسفند)

أَنعَمًا فَهَم لَهَا مَلِكُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

20 - نازعات - 79 - 33 - 3

3 - حق مالکیت انسان بر دام ها (شتر، گاو و گوسفند) و بهره برداری از آنها، از حقوق پذیرفته شده در اسلام

لأنعمکم

«أنعام» (جمع «نعم») به شتر، گاو و گوسفند گفته می شود. کلمه «نعم» به شتر اختصاص دارد؛ زیرا بزرگ ترین نعمت نزد عرب است (مفردات راغب). اضافه شدن «أنعام» به ضمیر «کم»، حاکی از حق تصرف و مالکیت انسان بر دام ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

20 - عبس - 80 - 32 - 3

3 - حق مالکیت انسان بر دام‌ها (شتر ، گاو و گوسفند) و بهره‌برداری از آنها ، از حقوق پذیرفته شده در اسلام

لأنعمکم

«أنعام» جمع «نعم» است. این کلمه در مورد شتر، گاو و گوسفند به کار می‌رود؛ هر چند مفرد آن تنها در مورد شتر کاربرد دارد (لسان العرب). اضافه شدن «أنعام» به ضمیر «کم»، حاکی از حق تصرف و مالکیت انسان بر دام‌ها است.

ص: 70

48- مکذبان آیات خدا و چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 179 - 12، 13

12 - تکذیب کنندگان آیات الهی، در محروم بودن از درک معارف الهی مانند چارپایانند.

أولئك كالأنعم

همسانی گمراهان تکذیب کننده آیات با چهارپایان و به اصطلاح «وجه شبه»، به دلیل جمله «لا یفقهون بها و ..» (محرومیت از درک معارف الهی) است.

13 - تکذیب کنندگان آیات الهی به دلیل بهره نگرفتن از ابزار شناخت معارف الهی از چارپایان بدترند.

بل هم أضل

حرف «بل» برای اضراب است که در این مورد به معنای انتقال از غرضی به غرض مهمتر می باشد. در نتیجه مفاد «بل» این است که اگر چه تکذیب کنندگان مانند چهارپایان از درک آیات الهی محرومند، ولی چون از ابزاری برای شناخت آیات الهی بهره مند بودند که حیوانات فاقد آن هستند، باید آنان را از چهارپایان نیز فرومایه تر خوانند.

49- منابع تغذیه چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 27 - 2، 6، 8

2 - رویش گیاهان مختلف، با کاربرد های گوناگون، از آمیختن دو عنصر آب و خاک، به منظور استفاده انسان ها و دام ها، از آیات الهی است.

أولم یروا أنا نسوق الماء إلى الأرض فنخرج به زرعاً تأکل منه أنعمهم وأنف

6 - آب، دارای نقش اساسی، در حیات و تغذیه انسان ها و حیوان ها است.

ونسوق الماء إلى الأرض فنخرج به زرعاً تأکل منه أنعمهم وأنفسهم

8 - نباتات، منبع اصلی تغذیه انسان ها و حیوان ها است.

فنخرج به زرعاً تأکل منه أنعمهم وأنفسهم

50- منابع غذایی چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 24 - 7

7- گیاهان ، از منابع غذایی انسان ها و چهارپایان است .

فاختلط به نبات الأرض مما يأكل الناس والأنعم

ص: 71

51- موی چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 5 - 3

3- گرم شدن آدمی به وسیله پشم ، کرک و موی دام ها از جمله فواید آنهاست .

و الأنعـم خلقها لكم فیها دفءٌ

«دفیء» اسم برای وسیله و چیزی است که آدمی به وسیله آن گرم شده و از سرما محفوظ می ماند.

52- نعمت چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 5 - 5

5- قابلیت بهره برداری از فرآورده های دامی (گوشت ، لبنیات و . . .) برای تغذیه آدمی ، از مواهب و نعمت های الهی است .

و الأنعـم خلقها لكم . . . و منها تأكلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 42 - 3

3- آفرینش مرکب هایی مانند کشتی (چهارپایان و . . .) از سوی خداوند ، به سود بشر و از نعمت های او است .

و ءایه لهم . . . و خلقنا لهم من مثله ما یرکبون

گفتنی است که لام در «لهم» برای انتفاع است؛ یعنی، مرکب های مانند کشتی را به نفع انسان ها آفریدیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 71 - 6

6- شتر ، گاو و گوسفند ، از نعمت های بزرگ الهی برای بشر و دارای نقش مفید و مؤثر در بهبود زندگی وی

أولم یروا أنّا خلقنا لهم ممّا عملت أیدینا أنعمًا

از اختصاص به ذکر یافتن «أنعام» از میان دیگر نعمت های الهی برای بشر، می توان برداشت یاد شده را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 79 - 2

2 - دام ها ، از نعمت های الهی برای بشر است .

اللّٰهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْاَنْعَم

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که آیه شریفه، در مقام برشمردن نعمت های الهی بر بشر و امتنان بر آنها می باشد.

ص: 72

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 12 - 4

4- مرکب قرار گرفتن کشتی ها و دام ها ، از نعمت های الهی برای انسان است .

و جعل لکم من الفلک و الأنعم ما ترکبون

53- نعمت زوجیت چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 6 - 7

7- آفرینش انعام (شتر ، گاو ، گوسفند و بز) به صورت نر و ماده ، جلوه قدرت خدا و از نعمت های الهی

و أنزل لکم من الأنعم ثمنیه أزواج

«أنعام» در اصل به شتر، گاو و گوسفند گفته می شود و گاهی شامل بز هم می شود؛ چنان که در این آیه چنین است. «أزواج» به معنای انواع و صنف ها است و اطلاق هشت صنف بر چهار نوع از حیوان، به اعتبار نر و ماده بودن هر یک از آنها است.

54- نعمت شیر چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 73 - 4

4- شیر و منافع بسیار شتر ، گاو و گوسفند ، نعمتی الهی و شایسته سپاس و شکرگزاری است .

و لهم فیها منفع و مشارب أفلاشکرون

55- نقش چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 8 - 4

4- چهارپایان برطرف کننده نیاز های مادی و روحی مردم جزیره العرب بوده اند .

و الأنعم خلقها لکم فیها دفء و منفع و منها تأکلون . و لکم فیها جمال ... لترکبو

«دفع»، «منافع»، «منها تأکلون» و «ترکبوها» بیانگر نیازهای مادی و «جمال» و «زینة» بیانگر نیازهای روحی و روانی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 72 - 1

ص: 73

1 - خداوند، دام‌ها (شتر، گاو و گوسفند) را رام انسان و در خدمت او قرار داده است.

أَتَا خَلَقْنَا لَهُمْ أَنْعَامًا .. وَ ذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ

«تذلیل» (مصدر «ذللنا») به معنای خوار کردن و به خضوع و اداشتن چیزی است. و مقصود از آن در آیه شریفه، رام کردن و در اختیار قرار دادن انعام برای بشر است.

ص: 74

1- روزه در چهارشنبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 8 - 22

22 - « عن أبي عبد الله (ع) في قول الله عز وجل: «توبوا إلى الله توبه نصوحاً» قال: هو صوم «يوم الأربعاء» و «يوم الخميس» و «يوم الجمعة» ;

از امام صادق(ع) درباره سخن خدای عزوجل «توبوا إلى الله توبه نصوحاً» روایت شده که توبه نصوح، روزه گرفتن در روزهای چهارشنبه، پنج شنبه و جمعه است». شاید مراد این باشد که روزه در این ایام، مانند توبه نصوح موجب آمرزش گناهان است و شاید مقصود این باشد که از شرایط توبه نصوح، روزه گرفتن در این ایام است.

2- فلسفه نحوست چهارشنبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 7 - 5

5 - « عن أبي عبد الله (ع) قال: الأربعاء يوم نحس مستمر لأنه أول يوم و آخر يوم من الأيام التي قال الله تعالى: «سخرها عليهم سبع ليال و ثمانية أيام حسوماً» ;

از امام صادق(ع) روایت شده که فرمود: چهارشنبه روز شوم (تاریک) مستمری است؛ چون اولین روز و آخرین روز از روزهایی است که خداوند تعالی [در مورد قوم عاد] فرمود: «سخرها عليهم سبع ليال و ثمانية أيام حسوماً». گفتنی است که شروع عذاب بر قوم عاد از صبح چهارشنبه و پایان آن نیز غروب چهارشنبه هفته بعد به مدت هفت شب و هشت روز بود.

3- نحوست چهارشنبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 19 - 6

6- « [فی المجمع] وقیل : إنه کان فی یوم الأربعاء فی آخر الشهر . . . عن علی (ع) ؛

در مجمع البیان آمده است: گفته شده که عذاب قوم عاد، در روز چهارشنبه در آخر ماه بوده است. . . و این مطلب از امام علی(ع) روایت شده است».

ص: 76

1- اهمیت چهل سالگی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 15 - 16

16- غوطهوری در غفلت و هدایت نیافتن به ارزش ها ، با گذشت چهل سال از عمر انسان ، نکوهیده و توجیه ناپذیر است .

حتی إذا بلغ أشده و بلغ أربعين سنة قال رب أوزعنی

خداوند سن چهل سالگی را به عنوان مرحله کمال و توجه به نعمت ها و تلاش برای تزکیه معرفی کرده است. از این مطلب استفاده می شود که انسان، تا قبل از رسیدن به چهل سالگی - به دلیل جوانی و خامی - چه بسا گرفتار غفلت شود؛ ولی چون از چهل سالگی گذشت، دیگر مجالی برای توجیه نخواهد داشت.

2- نقش چهل سالگی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 15 - 33، 15

15- توجه به نعمت های الهی و ارج نهادن به زحمات والدین ، از نمود های رشد عقلی و کمال وجودی انسان در چهل سالگی

حتی إذا بلغ أشده و بلغ أربعين سنة قال رب أوزعنی أن أشکر

خداوند، سن چهل سالگی را به عنوان زمینه و مقدمه توجه انسان به پروردگار و شکر نعمت ها و تقدیر از والدین دانسته است. این مطلب نشانگر آن است که انسان به طور طبیعی، در این سن به دلیل کمال وجودی و یا رشد قوای عقلانی، به ارزش ها می اندیشد.

33- سن چهل سالگی ، مقتضی گرایش انسان به توبه و تسلیم در برابر پروردگار

و بلغ أربعين سنة قال رب . . . إني تبت إليك وإني من المسلمین

از این که خداوند، در مرحله رسیدن انسان به چهل سالگی، مسأله توبه و تسلیم را مطرح ساخته؛ استفاده می شود که در رسیدن به این سن، خصوصیتی وجود دارد که انسان صالح با انگیزه فزون تری به سوی خداوند رو می آورد.

3- ویژگیهای چهل سالگی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 15 - 14

14- چهل سالگی ، مرحله ای ویژه در کمال و رشد انسان

حتّی إذا بلغ أشده و بلغ أربعین سنه

از این که «چهل سالگی» اختصاص به ذکر یافته است، نقش ویژه آن در رشد و کمال انسان استفاده می شود.

ص: 78

11- حاجیان

1- آگاهی از اعمال حاجیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 158 - 7

7 - خداوند به اعمال زائران خانه خدا (به جا آوردن حج و عمره و سعی میان صفا و مروه) آگاه است .

فمن حج البيت أو اعتمر . . . و من تطوع خيراً فإن الله شاکر علیم

2- آموزش حاجیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 203 - 13

13 - حج گزاری که در ایام تشریق بمیرد ، آمرزیده است .

فمن تعجّل فی یومین فلا اثم علیه

امام صادق (ع) درباره آیه «فمن تعجّل . . .»، فرمود: یعنی من مات قبل ان یمضی، فلا اثم علیه

کافی، ج 4، ص 521، ح 10؛ نورالثقلین، ج 1، ص 201، ح 740.

3- استفاده حاجیان از قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 16

ص: 79

4- امتحان حاجیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 94 - 1,4,18

1 - هشدار خداوند بر آزمایش مؤمنان راهی حج و عمره

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِيَلْبِسْكُمْ اللَّهُ

با توجه به آیات بعد معلوم می شود این آزمایش از آن کسانی است که برای انجام حج و یا عمره محرم می شوند.

4 - انواع شکار ها - چه آنها که بدون ابزار قابل دسترسی باشند (مانند جوجه پرندگان و . . .) و چه آنها که بدون نیزه و مانند آن قابل دستیابی نباشند - ، وسیله ای برای آزمون راهیان حج و عمره خواهند بود .

لِيَلْبِسْكُمْ اللَّهُ بَشْيءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالَهُ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحِكُمْ

18 - دسترسی حج گزار به تخم و بچه حیوانات و در تیررس قرار گرفتن شکار های وحشی ، وسیله آزمایش خداوند از وی .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِيَلْبِسْكُمْ اللَّهُ بَشْيءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالَهُ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحِكُمْ

برداشت فوق از حدیثی استفاده شده که در توضیح آیه فوق می فرماید: ما تناله الا یدی البیض و الفراخ و ما تناله الرماح فهو ما لاتصل الیه الا یدی.

کافی، ج 4، ص 397، ح 4؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 502، ح 3.

5- امنیت حاجیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 125 - 4,6

4 - ضرورت ایجاد امنیت برای حاضران در محیط خانه خدا و حراست آنان در برابر هرگونه آسیب و گزند .

وَ اِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَاٰمِنًا

6- تعیین خانه خدا برای حضور مردم و تأکید بر حفظ امنیت حاضران در آن محیط ، از نعمت های الهی و شایسته و بایسته به یادداشتن

و إذ جعلنا البيت مثابة للناس و أمناً

«إذ» مفعول برای «اذکروا» (به یاد داشته باشید) است و لام در «للناس» حکایت از آن دارد که قرار دادن کعبه برای حضور پیاپی مردم در جهت منافع آنان است، که از آن در برداشت، به نعمت تعبیر شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 2 - 7

ص: 80

7- عدم جواز هتک حرمت راهیان خانه خدا و سلب امنیت از آنان

لاتحلوا... و لا آمین البیت الحرام

«آمین» جمع «آم» به معنای قصد کننده است و مراد از قصد کنندگان بیت الحرام، راهیان حج هستند.

6- تجاوز به حقوق حاجیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 25 - 8

8- ممانعت از ورود حاجیان به مکه، تجاوز به حقی است که خدا برای آنان قرار داده است.

و یصدون... الذی جعلنه للناس

7- سقاییت حاجیان در جاهلیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 19 - 3

3- سرپرستی مسجدالحرام و آب دهی به زائران کعبه، شغلی مهم و افتخارآمیز در میان عرب های جاهلی

أجعلتم سقایه الحاج و عماره المسجد الحرام کمن ءامن بالله... و جهد فی سبیل اللّ

8- فضایل حاجیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 2 - 11

11 - راهیان خانه خدا، از شعائر الهی

لاتحلوا شعر اللّ... و لا آمین البیت الحرام

بنابر اینکه امور یاد شده از باب ذکر خاص بعد از عام (شعر اللّ) باشد و راهیان خانه خدا از جمله آنها هستند.

9- فضیلت سقاییت حاجیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - ابوبصیر از امام باقر یا امام صادق - علیهما السلام - درباره قول خدای عز و جل « أ جعلتم سقایه الحاج و عماره المسجد الحرام کمن ءامن بالله و الیوم الآخر » روایت کرده است : « نزلت فی حمزه و علی و جعفر و العباس و شیبیه . . . و کان علی (ع) و حمزه

ص: 81

و جعفر الذین آمنوا باللّٰه و الیوم الآخر و جاهدوا فی سبیل اللّٰه لایستون عند اللّٰه ;

این آیه شریفه درباره حمزه، علی، جعفر، عباس و شیبیه نازل شده که آنان (عباس و شیبیه) به منصب آب رسانی به حاجیان و پرده داری کعبه افتخار می کردند، پس خداوند عز جل این آیه را نازل فرمود: آیا منصب آب رسانی به حاجیان و آباد کردن مسجدالحرام را با [عمل] کسی که به خدا و روز قیامت ایمان آورد و در راه خدا جهاد کرد. همانند قرار داده اید؟ آنان نزد خدا مساوی نیستند!.

10- قیاس سقایت حاجیان با جهاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 19 - 1

1 - سرزنش خداوند نسبت به مسلمانانی که شغل آب دهی به حاجیان و سرپرستی مسجدالحرام را با جهاد در راه خدا برابر انگاشته و خویشتن را هممطراز با مؤمنان اهل پیکار در راه خدا می پنداشتند .

أجعلتم سقایه الحاجّ و عماره المسجدالحرام کمن ءامن باللّٰه و الیوم الآخر و جهد فی

11- ممانعت حاجیان از مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 25 - 8

8 - ممانعت از ورود حاجیان به مکه ، تجاوز به حقّی است که خدا برای آنان قرار داده است .

و یصدّون .. الذی جعلنه للناس

12- نشانه های حاجیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 2 - 12

12 - علامت های راهیان خانه خدا ، از شعایر الهی

لاتحلّوا شعر اللّٰه .. و لالقلند

13- ورود حاجیان به خانه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- ورود حاجیان به خانه ، از پشت آن و پرهیز از راه های متعارف ، عملی نیکو در دیدگاه مردم عصر جاهلیت

ص: 82

و ليس البر بأن تأتوا البيوت من ظهورها

نقی نیکی از رسم یاد شده (لیس البر)، دلالت می کند که آن رسم در نزد مردم جاهلی، رسمی نیکو و ارجمند بوده است.

14- هتک حرمت حاجیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 2 - 7

7- عدم جواز هتک حرمت راهیان خانه خدا و سلب امنیت از آنان

لاتحلوا... و لا آمین البیت الحرام

«آمین» جمع «آم» به معنای قصد کننده است و مراد از قصد کنندگان بیت الحرام، راهیان حج هستند.

ص: 83

1- بهترین حافظ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 64 - 11

11- خداوند ، بهترین حافظ و نگهبان است .

فاله خیر حفظًا

2- حافظ انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 46 - 14

14- خداوند ، مراقب پیامبران و توجه دهنده آنان به خطاها و لغزشهایشان

إن ابني من أهلي . . . إنه ليس من أهلك . . . فلا تستلن ما ليس لك به علم

3- حافظ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 33 - 21

21- « عن أبي الحسن الرضا (ع) قال : أعلم . . . ان الله تبارك و تعالی . . . قائم ليس على معنا انتصاب و قیام علی ساق فی کبد کما

قامت الأشياء و لكن « قائم » یخبر أنه حافظ والله هو القائم علی کل نفس بما کسبت . . . ;

از امام رضا(ع) روایت شده است که فرمود: بدان که خداوند - تبارک و تعالی - . . . قائم است نه به معنای ایستادن و در میان آسمان

بر روی پا قرار گرفتن آن گونه که اشیا قیام دارند و ایستاده اند؛ بلکه [خداوند] قائم است، به این معنا می باشد که او حافظ است و تنها خداوند است که حافظ هر فردی می باشد با آنچه کسب کرده است».

4- حافظ بودن خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 64 - 11

11- خداوند، بهترین حافظ و نگهبان است.

فَاللَّهُ خَيْرٌ حَفِظًا

5- حافظ نظم آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 1

1 - تنها خداوند، نگه دارنده نظم کنونی آسمان ها و زمین از زوال و پاشیدگی است و هیچ قدرت دیگری در آن نقش ندارد.

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ

6- حافظ نظم آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 1

1 - تنها خداوند، نگه دارنده نظم کنونی آسمان ها و زمین از زوال و پاشیدگی است و هیچ قدرت دیگری در آن نقش ندارد.

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ

7- حافظ نظم زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 41 - 1

1 - تنها خداوند، نگه دارنده نظم کنونی آسمان ها و زمین از زوال و پاشیدگی است و هیچ قدرت دیگری در آن نقش ندارد.

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ

ص: 85

1- آثار اصلاح حاکمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 46 - 5

5 - تصحیح مرکزیت قدرت و حاکمیت جامعه ، راهکار اصلاح و هدایت مردم

ثم أرسلنا موسى . . . إلى فرعون و ملائجه

با توجه به این که حضرت موسی (ع) در امر رسالت، نخست به سوی فرعون - که محور قدرت و حاکمیت بود - فرستاده شد، می توان برداشت فوق را به دست آورد.

2- ادیتهای حاکمان مصر باستان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 47 - 11

11- یوسف (ع) علی رغم آزار دیدن از حکومت مصر ، دانش خویش را از آنان دریغ نداشت .

قال تزرعون . . . إلا قليلاً مما تأكلون

3- اصلاح رفتار حاکمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 129 - 14

14 - توجه حاکمان به نظارت خداوند بر اعمال ایشان ، زمینه ساز گرایش آنان به کردار نیک و پرهیزشان از اعمال نارواست .

و يستخلفكم فى الأرض فينظر كيف تعملون

هدف از تذكار نظارت خداوند بر اعمال آدمى اين است كه وى با توجه به اين حقيقت از اعمال ناروا بپرهيزد و به اعمال نيك رو آورد.

4- اهميت احترام حاكمان بر حق

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - يوسف - 12 - 100 - 11

11- لزوم احترام به حاكمان برحق و تواضع و خشوع در برابر آنان

و خرّوا له سجّداً

5- اهميت ايثار حاكمان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

17 - محمد - 47 - 22 - 8

8- لزوم برخورداری حاکمان و متولیان جامعه ، از ایمان راسخ و شجاعت و ایثار

فهل عسيتم إن تولّيتم أن تفسدوا فى الأرض و تقطّعوا أرحامكم

بنابر این كه «تولّيتم» به معنای عهده داری امور و مخاطب آن بیمار دلان ترسو و سست ایمان باشد، از مفهوم آیه به مطلب بالا می توان ره برد.

6- اهميت ايمن حاكمان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

17 - محمد - 47 - 22 - 8

8- لزوم برخورداری حاکمان و متولیان جامعه ، از ایمان راسخ و شجاعت و ایثار

فهل عسيتم إن تولّيتم أن تفسدوا فى الأرض و تقطّعوا أرحامكم

بنابر این كه «تولّيتم» به معنای عهده داری امور و مخاطب آن بیمار دلان ترسو و سست ایمان باشد، از مفهوم آیه به مطلب بالا می توان ره برد.

7- اهميت شجاعت حاكمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 87

8- لزوم برخورداری حاکمان و متولیان جامعه، از ایمان راسخ و شجاعت و ایثار

فهل عسیتم إن تولیتم أن تفسدوا فی الأرض و تقطعوا أرحامکم

بنابر این که «تولیتم» به معنای عهده داری امور و مخاطب آن بیماردلان ترسو و سست ایمان باشد، از مفهوم آیه به مطلب بالا می توان ره برد.

8- بنی اسرائیل و حاکمان ظالم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 80 - 20

20 - غضب خدا و عذاب همیشگی، پیامد دوستی بسیاری از بنی اسرائیل با پادشاهان ستمگر و زیبا جلوه دادن هوا های نفسانی آنان، به امید دستیابی به بهره های دنیایی آنان

تری كثيراً منهم يتولون الذین كفروا... و فی العذاب هم خلدون

از امام باقر(ع) در توضیح آیه فوق روایت شده: يتولون الملوك الجبارین و یزینون لهم اھوائھم لیصیبوا من دنیاھم.

تفسیر تبیان، ج 3، ص 611؛ نورالثقلین، ج 1، ص 661، ح 315.

9- تکبر حاکمان قوم عاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 59 - 13

13- تکبر، سرکشی و لجاجت سران قوم عاد، مایه انکار رسالت هود (ع) از سوی آنان و نپذیرفتن تعالیم او

و تلک عاد جحدوا بأیت ربھم و عصوا رسله و اتبعوا أمر کل جبار عنید

10- تواضع برای حاکمان بر حق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 100 - 11

11- لزوم احترام به حاکمان برحق و تواضع و خشوع در برابر آنان

و خَرُّوا لَهُ سَجْدًا

ص: 88

11- توصیه به حاکمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 110 - 3 - 13

13 - احساس قصور در پیشگاه خداوند و عذرخواهی از او، هنگام پیروزی و استقبال عمومی از دین و در اوج قدرت، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و شیوه ای مطلوب برای زمامداران و مبلغان

إذا جاء نصر الله و الفتح . . . و استغفره

12- حاکمان سرزمین مصر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 78 - 5

5 - در عصر رسالت حضرت موسی (ع)، قدرت و حاکمیت سرزمین مصر، در اختیار فرعون و اطرافیانش بود.

قالوا أجبئتنا . . . و تكون لكما الكبرياء في الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 46 - 10

10 - حاکمیت دیرین خاندان فرعون و اشراف دربار او بر سرزمین مصر*

و كانوا قومًا عالين

جمله «كانوا قومًا عالين» می تواند بدین معنا باشد که: فرعون و اشراف حکومت او، بدان جهت که از دیر زمانی بر مصر فرمان می راندند و به آن خو گرفته بودند و پذیرش دعوت موسی، آنان را ناچار به فرمان پذیری ی کرد، از پذیرش آن خود داری می کردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 11 - 1

1 - سرزمین مصر، تحت سلطه و حاکمیت فرعون و خویشاوندان وی

أن ات القوم الظلمين . قوم فرعون

«قوم شخص» به کسانی گفته می شود که از نزدیکان وی بوده و در یک جد با او مشترک باشند. بنابراین، از تعبیر «قوم فرعون» استفاده می

شود که حاکمیت سرزمین مصر در اختیار فرعون و خاندان ظالم وی قرار داشته است.

13- حاکمان مصر باستان و یوسف (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 35 - 6,7

6- آگاهی کامل عزیز و حاکمان مصر بر پاکدامنی یوسف (ع)، با مشاهده دلایل و نشانه های متعدد

ص: 89

ثم بدا لهم من بعد ما رأوا الأيت

7- حاکمان مصر علی رغم آگاهی به پاکدامنی یوسف (ع)، او را به زندان افکندند .

ثم بدا لهم من بعد ما رأوا الأیت لیسجنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 36 - 1

1- رجال مصر تصمیم خویش را عملی ساختند و یوسف (ع) را به زندان افکندند .

بدا لهم ... لیسجنه حتی حین. و دخل معه السجن فتيان

14- حاکمان مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قریش - 106 - 1 - 4

4 - تسلط قریش بر مکه پیش از اسلام *

لایلف قریش

دفع مهاجمان به مکه، در صورتی امتنان بر قریش شمرده می شود که مکه در تصرف آنان باشد.

15- حاکمان و ظلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 79 - 11

11- ضرورت پرهیز حاکمان از ظلم و ستم

قال معاذ الله .. إنا إذا لظلمون

16- حاکمان و قدرت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 99 - 15

15- قدرتمندان و حاکمان نباید از مشیت قاهره خداوند غافل شده و جریان امور را به قدرت و مکتب خویش بدانند .

ادخلوا مصر إن شاء الله آمین

ص: 90

17- حاکمان هنگام خطر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 35 - 7

7 - به تواضع نشستن حاکمان مستبد و زورمدار ، هنگام احساس خطر و اضطراب

فماذا تأمرون

مشورت خواهی از شخصی چون فرعون که می گوید «لئن اتَّخَذتِ إِلَهًا غَيْرِي..»، نشانگر حالت اضطراب و ناگزیری او است.

18- حاکمان یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 167 - 1

1 - خداوند برای یهودیان متمرّد مقدرّ ساخت تا در حیات دنیا در سلطه مردمی که همواره آنان را شکنجه کنند ، قرار گیرند .

و إذ تأذن ربك ليعيثن عليهم إلى يوم القيمة من يسومهم سوء العذاب

«تأذن» یعنی قسم یاد کرد و اعلام کرد. (قاموس المحيط). «بعث» (مصدر «ليعيثن») به معنای فرستادن است و چون به «علی» متعدی شده، معنای مسلط ساختن در آن تضمین شده است. «سوم» (مصدر «يسومون») به معنای تحمیل کردن است.

19- خشوع برای حاکمان بر حق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 100 - 11

11- لزوم احترام به حاکمان برحق و تواضع و خشوع در برابر آنان

و خرّوا له سجّداً

20- دین حاکمان مصر باستان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 75 - 5

5- حکومت مصر در زمان یوسف از شریعت یعقوب پیروی نمی کرد .

قالوا فما جزؤه . . . من وجد فی رحله فهو جزؤه

ص: 91

21- سهولت ملاقات با حاکمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 58 - 12

12- سران حکومت ها باید برنامه ای اتخاذ کنند که ملاقات مردم با آنان به آسانی انجام گیرد .

و جاء إخوه يوسف فدخلوا عليه فعرفهم

22- شرب خمر حاکمان مصر باستان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 36 - 10

10- شراب خواری در میان حاکمان مصر باستان ، امری رایج بوده است .

إني أريني أعصر خمراً

23- عصیان حاکمان قوم عاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 59 - 13

13- تکبر ، سرکشی و لجاجت سران قوم عاد ، مایه انکار رسالت هود (ع) از سوی آنان و نپذیرفتن تعالیم او

و تلك عاد جحدوا بأيت ربهم و عصوا رسله و اتبعوا أمر كل جبار عنيد

24- عوامل تواضع حاکمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 35 - 7

7- به تواضع نشستن حاکمان مستبد و زورمدار ، هنگام احساس خطر و اضطرار

فماذا تأمرون

مشورت خواهی از شخصی چون فرعون که می گوید «لئن اتخذت إلهاً غيري..»، نشانگر حالت اضطرار و ناگزیری او است.

25- لعن بر حاکمان مفسد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 92

4- والیان و حاکمان فسادگر و بی عاطفه ، مورد نفرین الهی

إن تولّیتم أن تفسدوا فی الأرض .. أولئک الذین لعنهم الله

برداشت بالا بنابراین نکته است که «أولئک» اشاره باشد به همه متولیان امر که فسادگر و قطع کننده رحم اند و گروهی از آنان در آیه قبل، مخاطب «إن تولّیتم أن تفسدوا..» قرار گرفته اند.

5- جواز لعن و نفرین حاکمان فسادگر و فاقد عاطفه انسانی

إن تولّیتم .. أولئک الذین لعنهم الله

برداشت یاد شده بنابراین نکته است که مشارالیه «أولئک» - به قرینه آیه قبل «إن تولّیتم» - کسانی باشند که در صورت رسیدن به حکومت، فسادگر و قاطع رحم اند در این صورت از فعل الهی، جواز لعن آن گروه استفاده می شود.

26- مبارزه با حاکمان ظالم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 32 - 11

11 - لزوم مبارزه با حاکمان فاسق و تجاوزپیشه

إلی فرعون و ملایئه إتهم كانوا قومًا فسقین

27- مبارزه با حاکمان ظلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 207 - 13

13 - لزوم مبارزه تا سر حدّ جان دادن ، با فساد و حاکمان فاسد

و من الناس من یعجبک .. و اذا تولى سعى فی الأرض ... و من الناس من یشری نفسه

از اینکه پس از بیان خصلتهای حاکمان مُفسد، بی درنگ ستایش از کسانی شده است که جان خویش را در راه خدا می دهند، برداشت فوق استفاده می شود.

28- مبارزه با حاکمان فاسق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 32 - 11

11 - لزوم مبارزه با حاکمان فاسق و تجاوز پیشه

إلى فرعون و ملائجه إئهم كانوا قومًا فسقين

ص: 93

29- مسؤولیت حاکمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 47 - 20

20- لزوم اهتمام حاکمان جامعه به برنامه ریزی ، محاسبه و پیش بینی شرایط اقتصادی

تزرعون سبع سنین . . . مما تأکلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 58 - 12

12- سران حکومت ها باید برنامه ای اتخاذ کنند که ملاقات مردم با آنان به آسانی انجام گیرد .

و جاء إخوه یوسف فدخلوا علیه فعرههم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 79 - 11، 4

4- لزوم پرهیز حاکمان از مجازات بی گناهان به جای گنه کاران

قال معاذ الله أن نأخذ إلا من وجدنا متعنا عنده

11- ضرورت پرهیز حاکمان از ظلم و ستم

قال معاذ الله . . . إنا إذا لظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 99 - 15

15- قدرتمندان و حاکمان نباید از مشیت قاهره خداوند غافل شده و جریان امور را به قدرت و مکتب خویش بدانند .

ادخلوا مصر إن شاء الله ءامنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 47 - 12

12 - فرمان روایان ، مسؤول کردار زیردستان خود هستند .

لا تعذبهم

تردیدی نیست که فرعون، در شکنجه کردن بنی اسرائیل مباشرت نداشته است؛ ولی در عین حال خداوند عذاب کردن بنی اسرائیل را به او نسبت داده است؛ زیرا فرعون سردمدار حکومت بوده و فرمان شکنجه را صادر می کرده است.

ص: 94

30- مکر حاکمان مصر باستان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 102 - 9

9- بیان قرآن درباره مکرها و توطئه های برادران یوسف ، زلیخا و هیأت حاکمه مصر علیه او ، دلیلی بس روشن بر وحی بودن و الهی بودن آن

ما کنت لدیهم إذ أجمعوا أمرهم و هم یمکرون

جمله «و ما کنت لدیهم..» به منزله تعلیل برای «ذلک من أنباء الغیب...» است.

31- ملاقات مردم با حاکمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 58 - 12

12- سران حکومت ها باید برنامه ای اتخاذ کنند که ملاقات مردم با آنان به آسانی انجام گیرد .

و جاء إخوه یوسف فدخلوا علیه فعرّفهم

32- نقش اجتماعی حاکمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 15 - 9

9 - تأثیر کلیدی رهبران سیاسی و نظام اجتماعی ، در ایمان یا کفر و صلاح یا فساد جامعه

كما أرسلنا إلى فرعون رسولا

33- نقش حاکمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 46 - 8

8 - نقش مؤثر حاکمان و نظام حکومتی ، در تغییر و تحول باورها و شیوه رفتار مردم

و لقد أرسلنا موسى بايتنا إلى فرعون و ملایه

مبعوث شدن موسی (ع) برای هدایت فرعون و درباریان وی، ممکن است از آن جهت باشد که تغییر اعتقادی و رفتاری آنان، می توانست تحول گسترده ای در جامعه عصر موسی ایجاد کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 95

17 - زخرف - 43 - 54 - 2

2- تأثیر حاکمان ، در هدایت و گمراهی مردمان

و نادى فرعون . . . فاستخفّ قومه

34- ویژگیهای حاکمان صالح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 100 - 6

6- حاکمان صالح بر پدر و مادر خویش حکومت و فرمانروایی نمی کنند .

و رفع أبویه على العرش

یوسف(ع) با نشانیدن پدر و مادرش بر تخت خویش ، علاوه بر احترام ویژه اش به آنان ، درصدد بیان این نکته بود که هرگز بر پدر و مادرش حکمرانی و فرمانروایی نخواهد کرد ؛ بلکه مطیع و فرمانبردار ایشان خواهد بود.

35- هدایت حاکمان گمراه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 103 - 7

7- ابلاغ رسالت های الهی به سردمداران نظام های غیر الهی ، وظیفه ای بر عهده مبلغان دین

إلى فرعون و ملأیه

36- هشدار به حاکمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 129 - 11

11 - خداوند ، ناظر بر چگونگی رفتار و کردار حکومت مداران

و يستخلفکم فى الأرض فىنظر کیف تعملون

37- حاکمان ظلم

{حاکمان ظلم}

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

2 - بقرہ - 2 - 256 - 19

ص: 96

19 - سُستی و آسیب پذیری پیوند با کفر و رهبران طغیانگر آن

فمن يكفر بالطَّاعوت و يؤمن بالله فقد استمسك بالعروة الوثقى لا انفصام لها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 258 - 25، 3، 2

2 - پادشاهی ، سلطنت و قدرت نمرود ، داده ای از جانب خداوند

ان اتیه الله الملك

3 - حاکمیت و سلطه طغیانگران ، داده ای از جانب خداوند

ان اتیه الله الملك

25 - پادشاه عصر ابراهیم (ع) (نمرود) ، حاکمی کافر و ستمگر

فبهت الذی کفر و الله لا یهدی القوم الظالمین

38- مبارزه با حاکمان ظلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 207 - 13

13 - لزوم مبارزه تا سر حدّ جان دادن ، با فساد و حاکمان فاسد

و من الناس من یعجبک . . . و اذا تولى سعى فى الأرض . . . و من الناس من یشرى نفسه

از اینکه پس از بیان خصلتهای حاکمان مُفسد، بی درنگ ستایش از کسانی شده است که جان خویش را در راه خدا می دهند، برداشت فوق استفاده می شود.

ص: 97

1- آثار اقرار به حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 89 - 2

2 - اذعان به فرمان روایی خدا بر سراسر هستی و گرایش به شرک ، دو امر ناهمخوان و ناسازگار

قل من بیده . . . إن كنتم تعلمون . سيقولون لله قل فأتى تسحرون

2- آثار حاکمیت اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 74 - 11

11 - برکت های حاکمیت اسلام ، شامل همه مردم حتی ناباوران و غیر متعهدان به اسلام

و ما تقموا إلا أن أغنيهم الله ورسوله من فضله

3- آثار حاکمیت بر آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 3

3 - تنها کسی می تواند شکست ناپذیر و ستوده کردار باشد که بر تمامی آسمان ها و زمین ، سیطره داشته و حکمرانی کند .

العزیز الحمید . الذی له ملک السموت و الأرض

وصف «الذی له . . .» ، می تواند توجیه گر دو وصف قبلی باشد. تغییر عبارت - که موصول و صله جایگزین صفت مشبیه شده است

- مؤید برداشت بالا است.

4- آثار حاکمیت بر زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 3

3 - تنها کسی می تواند شکست ناپذیر و ستوده کردار باشد که بر تمامی آسمان ها و زمین ، سیطره داشته و حکمرانی کند .

العزیز الحمید . الذی له ملک السموت و الأرض

وصف «الذی له . . .» ، می تواند توجیه گر دو وصف قبلی باشد. تغییر عبارت - که موصول و صله جایگزین صفت مشابه شده است - مؤید برداشت بالا است.

5- آثار حاکمیت بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 104 - 5

5- هشدار خداوند به بنی اسرائیل ، در غافل نشدن از آخرت پس از دستیابی به آرامش و حاکمیت

اسکنوا الأرض فإذا جاء وعد الآخرة جئنا بکم لقیفاً

6- آثار حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 16 - 29

29- یکتایی خدا و غلبه و تسلط او بر هستی ، دلیل ربوبیت و ولایت اوست .

أفأخذتم من دونه أولیاء . . . وهو الواحد القهّـر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 103 - 3

3- خداوند به دلیل حاکمیت بر رستاخیز و نظام کیفری انسان ها ، تنها منبع آگاه از سود و زیان واقعی آنان است .

إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ .. هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا

خداوند پس از این که موضع قیامت و کیفر کافران را در آیات قبل یادآور شده، در مقام اخبار از سود و زیان واقعی انسان ها برآمده است. این نکته نشانه آن است که در شناخت سود و زیان، تنها، گفته های او ملاک است؛ چرا که فرجام انسان ها را، او رقم می زند.

ص: 99

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 116 - 3،4

3 - حاکمیت خدا بر هستی ، مستلزم راه نداشتن کمترین نقص و بیهوده کاری در نظام آفرینش

أفحسبتم أنّما خلقنكم عبثاً . . . فتعالى الله الملك الحقّ

4 - وجود معاد ، لازمه فرمان روایی مطلق و حاکمیت به حق خدا

أفحسبتم . . . وأنکم إلینا لاترجعون . فتعالى الله الملك الحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 83 - 6

6 - حاکمیت و مالکیت خداوند بر همه چیز و بازگشت همه انسان ها به سوی او ، دلیل و نشانه توانایی او بر برپا کردن قیامت و احیای

مجدد انسان ها

فسبحن الذی بیده ملکوت کلّ شیء و إلیه ترجعون

برداشت یاد شده از آن جا است که آیه شریفه در ردیف سلسله آیاتی قرار دارد که درباره اثبات قیامت و ارائه جلوه های قدرت خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 49 - 5

5 - حاکمیت مطلق خداوند در جهان هستی ، پشتوانه اجرای مشیت وی در آفرینش موجودات

لله ملک السموت و الأرض یخلق ما یشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 50 - 6

6 - حاکمیت مطلق و بلامنازع خدا در صحنه هستی ، پشتوانه اجرای مشیت او در میزان جمعیت و نوع جنسیت فرزندان خانواده

لله ملک السموت . . . ویجعل من یشاء عقیماً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 25 - 3

3 - حاکمیت مطلقه خداوند بر دو گیتی ، پشتوانه نفوذ مشیت او در گستره حیات

أم لِلْإِنْسَانِ مَا تَمَنَّى . فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولَى

ذکر حاکمیت خداوند بر دو گیتی، می تواند نشانگر این باشد که در پرتو آن، اراده خداوند نافذ بر هستی است؛ چه با تمنیات انسان همساز باشد یا نباشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 6 - 1

ص: 100

1 - نظام تغییر فصول و کم و زیاد شدن ساعات شب و روز در طول سال ، تحت حاکمیت اراده خداوند

یولج الیل فی النهار و یولج النهار فی الیل

«ایلاج» (مصدر «یولج») به معنای داخل کردن است. برداشت یاد شده بدان احتمال است که مقصود از «یولج الیل فی النهار» (شب را در روز داخل می کند)، این باشد که او از مقدار شب می کاهد و بر مقدار روز می افزاید و مقصود از «یولج النهار فی الیل» (روز را در شب داخل می کند) این باشد که او از مقدار روز می کاهد و بر مقدار شب می افزاید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 1 - 4

4 - افاضه خیر ها و برکت ها از سوی خداوند ، برخاسته از فرمانروایی انحصاری او بر جهان است .

تبرک الذی بیده الملك

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که جمله «الذی بیده الملك» می تواند در مقام توضیح و تبیین «تبارک» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 7

7 - حاکمیت و مالکیت خداوند بر تمام هستی و علم مطلق او ، دلیل حقانیت عقیده مؤمنان به او است .

إلا أن يؤمنوا بالله . . . الذی له ملک السموت و الأرض و الله علی کلّ شیء شهید

«سماوات و أرض»، کنایه از تمام هستی است و «الذی . . .» وصف دیگری برای خداوند است و به علت ایمان مؤمنان اشاره دارد. تصریح به کلمه «الله» و نیابردن ضمیر (در آخرین جمله آیه)، هر چند که نشانگر استقلال این جمله از ماقبل و نظر داشتن آن به کار هر دو گروه است - نه خصوص مؤمنان - ولی علت ایمان مؤمنان را نیز کامل می سازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 15 - 4

4 - مؤاخذه سخت کافران و چشم پوشی از خطای مؤمنان ، برخاسته از سلطه خداوند بر تمام هستی است .

إنّ بطش ربّک . . . و هو الغفور الودود . ذوالعرش

7- آثار حاکمیت دین

15 - ایمان و عمل صالح ، (حاکمیت دین) موجب زدایش ترس و اضطراب و عامل امنیت و آرامش

وعد اللہ الذین ءامنوا منکم و عملوا الصلحت . . . و لیبدلنہم من بعد خوفہم أمنً

8- آثار حاکمیت سنتهای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 129 - 3

3 - حاکمیت سنت های الهی بر کفرپیشگان ، مانع از نابودی سریع آنان با عذاب الهی است .

و لولا کلمه سبقت من ربک لکان لزاماً

9- آثار حاکمیت فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 51 - 8

8 - پذیرش توحید ربوبی ، ناسازگار با بنیان حاکمیت فرعون

أليس لي ملك مصر

فرعون، برای نفی پیام موسی(ع) - که توحید ربوبی است - تلاش می کند تا با اقرار گرفتن از مردم، حاکمیت خود را بر مصر تثبیت کند؛ زیرا با پذیرش توحید، آن را در خطر می دید.

10- آثار حاکمیت فرعونیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 46 - 11

11 - حاکمیت طولانی خاندان فرعون و اشراف بر توده ها و عادت به دستور دادن ، مانع از پذیرش دعوت موسی و سرنهادن به دستور های او ، از سوی آنان بود .

فاستکبروا و كانوا قومًا عالین

11- آثار درک حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 1 - 12

12 - درک فرامانروایی ، قداست ، عزت و حکمت خدا ، برانگیزاننده موجودات هستی به تسبیح گویی او

ذکر اوصاف «ملک»، «قدّوس» و .. پس از «یسبّح لله...»، می تواند بیانگر علت تسبیح گویی موجودات باشد؛ یعنی، موجودات هستی از آن رو خدا را تنزیه می کنند که او را فرمانروای مطلق هستی، در کمال طهارت، پاکی و... می یابند.

12- آثار ذکر حاکمیت اراده خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 36 - 8

8 - توجه مؤمنان به غلبه اراده خداوند بر قدرت کافران ، مایه امید و تسلی خاطر ایشان

و کم أهلكنا قبلهم من قرن هم أشدّ منهم بطشاً فنقبوا في البلد هل من محيص

13- آثار ذکر حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 22

22 - توجه به خالقیت ، حاکمیت ، ربوبیت و مدبر بودن خدا ، زمینه پیدایش روح بندگی و پرستش

اللّٰه الذی خلق .. ثم استوی ... یدبر الأمر ... اللّٰه ربکم فاعبدوه أفلا تذکرون

از حرف «فاء» در «فاعبدوه» که فاء تقریعیه است و دلالت می کند بر اینکه ما بعد فاء، برگرفته از ما قبل می باشد، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 39 - 12

12- توجه به جریان امور بر وفق مشیّت و قدرت خداوند ، مانع از تفاخر به مال و فرزند و تحقیر دیگران است .

و لولا إذ دخلت جنتک قلت ما شاء اللّٰه لا قوّه إلاّ باللّٰه إن ترن أنا أقلّ منک مال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 26 - 6

6 - توجه به حاکمیت و مالکیت مطلق الهی بر پدیده های عالم ، مستلزم اختصاص دادن حمد و ستایش به او است .

قل الحمد لله ... لله ما فی السموت و الأرض

یادآوری مالکیت خدا بر پدیده های عالم، پس از فرمان به ادای حمد، می تواند برای توجه دادن به نکته یاد شده باشد.

10 - توجه به الوهیت و فرمانروایی جاویدان خداوند و نیز تداوم زندگی انسان در آخرت ، زمینه ساز گرایش انسان به حق

و هو الذی فی السماء إله و .. و عنده علم الساعه و إلیه ترجعون

با توجه به این که آیات پیشین در رد منکران توحید بود، استفاده می شود که طرح فرمانروایی خدا بر هستی در دنیا و آخرت، هشدار به حق ستیزان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 27 - 4

4- شناخت حاکمیت مطلق خداوند بر هستی و توجه به آن ، زداینده هرگونه شک و تردید درباره امکان معاد

لاریب فیہ و لکنّ أكثر الناس لا یعلمون . و لله ملک السموت و الأرض و یوم تقوم ال

تذکر به حاکمیت مطلق خداوند - پس از بیان «أكثر الناس لا یعلمون» - می تواند در مقام آگاه ساختن انسان و ارائه طریق درک حقیقت به او باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 19 - 2

2- توجه به حاکمیت بی مانند خداوند بر نظام کیفر و پاداش و جریان هدایت و حیات ، زمینه اتکای هر چه بیشتر بر او

فاعلم أنّه لا إله إلاّ الله

فاء در «فاعلم» بیان نتیجه ای است که در آیات پیشین بیان گردید. محور اساسی آن، در پاداش الهی به مؤمنان و مجازات و هلاکت کافران و پدید آوردن قیامت و رستاخیز خلاصه می شود. این همه اگر مورد توجه قرار گیرد، بر علم و اطمینان فرد و اتکای وی بر خداوند افزوده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 25 - 5

5- توجه به حاکمیت مطلقه الهی بر حیات ، گرایش دهنده انسان به واقع نگری در آرزوها *

أمّ للإِنسَن ما تمَنّی . فللّهُ الآخره و الأولى

یادکرد حاکمیت مطلقه خداوند بر هستی - در پی ذکر تمنیات و آرزوهای انسان - می رساند که ایمان به ولایت الهی بر دوگیتی، با آرزوپروری و خیال پردازی انسان مخالفت کرده و او را به واقع نگری سوق می دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 39 - 7

7- توجه به حاکمیت تدبیر خداوند بر نظام زندگانی انسان ها ، وادار کننده انسان به قرار دادن خویش در راه قرب به خدا

فمن شاء اتَّخِذْ إِلَىٰ رَبِّهِ مَأْتَابًا

از واژه «رَبِّ» و جایگاه آن در مفاد آیه، برداشت یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 1 - 11

11 - توجّه به ربوبیت خداوند و حاکمیت تدبیر او بر نظام هستی ، برانگیزاننده انسان به پناه بردن به او و اطمینان بخش و دلگرم سازنده پناهندگان است .

قل أعوذ بربِّ الفلق

ص: 104

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 1 - 8

8 - توجّه به ربوبیت خداوند و حاکمیت تدبیر او بر امور مردم ، وادارسازنده انسان ها به استعاذه و دلگرم کننده پناهندگان به او است .

قل أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 2 - 6

6 - توجّه به حاکمیت فرمان های الهی بر انسان ، برانگیزاننده او به پناه بردن به خداوند و اطمینان بخش و دلگرم کننده پناه آورندگان است .

قل أَعُوذُ .. . ملك الناس

14- آثار عقیده به حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 31 - 17

17 - اعتقاد به رازقیت ، حاکمیت ، حیات بخشی و تدبیر مطلق خدا نسبت به امور جهان ، مقتضی تقوایشگی است .

قل من يرزقكم .. . فسيقولون الله فقل أفلاتتقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 13 - 9

9- توحید ربوبی و اعتقاد به حاکمیت یگانه خدا بر هستی ، آرامش بخش روح و اندیشه مؤمنان راستین

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

به کار رفتن واژه «ربّ» به جای دیگر اوصاف الهی و نیز ارتباط «قالو ربّنا الله» با «فلا خوف ..»، می رساند که اعتقاد به توحید ربوبی و این که امور تنها در پرتو تدبیر او صورت می گیرد، نقش اساسی در آرامش خاطر مؤمنان مقاوم دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 11 - 7

7 - ایمان به خداوند و اعتقاد به عزّت، ستودگی، حاکمیت، مالکیت و گواه بودن او و انجام دادن تمامی اعمال صالح، مایه بهره بردن از مناظر سبز و پر درخت و زمین آب خیز بهشت است.

إلّا أن يؤمنوا بالله العزيز . . . إنّ الذين آمنوا و عملوا الصلحت لهم جنّات تج

برداشت یاد شده، از ارتباط این آیه با آیه هشتم و نهم استفاده می شود. «الصلحات»، جمع محلی به «ال» و مفید عموم است. عموم در این موارد، عرفی است؛ یعنی، تمام آن چه میسر است. «جنّه»؛ یعنی، بوستانی که با درختان خود زمین را پوشانده باشد. (مفردات راغب).

ص: 105

15- ابلیس و حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 62 - 10

10- ابلیس ، خود را مقهور اراده خداوند دانسته و کار خویش را منوط به اذن او می دانست .

لئن أآخرتن .. لأحتتکنّ ذرّیته

16- اقرار به حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 87 - 1

1 - اعتراف به حاکمیت و ربوبیت یگانه خدا بر جهان هستی ، امری غیر قابل گریز برای هر انسان دانشور و خردورز

إن كنتم تعلمون.. قل من ربّ السموت السبع... سيقولون لله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 89 - 1

1 - اعتراف به حاکمیت و فرمان روایی خداوند بر سراسر هستی ، امری غیر قابل گریز برای اهل دانش و خرد

قل من بیده... إن كنتم تعلمون . سيقولون لله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 16 - 8

8 - اعتراف همه خلائق در قیامت به اختصاص داشتن فرمان روایی جهان به خداوند

لمن الملك اليوم لله الواحد القهار

جمله «لله الواحد القهار» پاسخ سؤال در «لمن الملك اليوم» است؛ برداشت یاد شده مبتنی بر این نکته است که گوینده این پاسخ از سوی

خلائق می باشد؛ یعنی، همان مردمی که در قیامت نمایان می شوند (هم بارزون)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - اعتراف مستکبران در دوزخ ، به بندگی خود و حاکمیت مطلق خداوند

إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ

ص: 106

17- اهمیت حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 67 - 14

14- تدارک اسباب نباید موجب غفلت آدمی از حاکمیت مطلق خدا شود .

ادخلوا من أبواب متفرقة و ما أغنى عنكم من الله من شيء إن الحكم إلا لله

يعقوب(ع) پس از تدبیرش در جهت جلوگیری از حادثه ناگوار برای فرزندانش، بیان می دارد که: با این همه نمی توانم از مقدرات الهی جلوگیری کنم؛ زیرا حکم و فرمان تنها از آن خداوند است؛ یعنی، باید توجه داشت که اسباب و علتهای در دایره حکومت و خواست الهی عمل می کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 6 - 8

8 - دارا بودن مقام ربوبیت، فرمان روایی و الوهیت، دلیل توانایی خداوند بر حفاظت مردم از خطر وسوسه های جنیان و انسان ها است .

بربّ الناس . ملك الناس . إله الناس ... من الجنّة و الناس

18- اهمیت حاکمیت دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 39 - 4

4 - نبرد با کافران تا حاکمیت یافتن دین خدا در جهان، فرمان خداوند به اهل ایمان

و قتلوهم حتی . . . یكون الدین كله لله

19- اهمیت ذکر حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 68 - 10

10- لزوم توجه دائمی به قدرت و حاکمیت الهی در همه حال (موقعیت خطر و امنیت)

نجّکم إلى البرّ . . . أفأمتتم أن یخسف بکم ... أو یرسل علیکم حصبا ثم لاتجدوا ل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 4 - 2

2 - پناه بردن به خداوند و توجه به ربوبیت ، فرمان روایی و الوهیت او ، فرمانی الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، برای محفوظ ماندن آن حضرت از وسوسه های دشمن

ص: 107

قل أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ . ملك الناس . إله الناس . من شرِّ الوسواس الخناس

20- ایمان به حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 128 - 16

16 - ایمان به حاکمیت خدا بر زمین ، صبر در برابر دشمنان دین و استعانت از خدا ، جلوه هایی از تقوایبشگی است .

و العقبه للمتقين

از بشارت ضمنی موسی(ع) به حاکمیت یافتن بنی اسرائیل به شرط استعانت از خدا و پیشه کردن صبر و سپس بیان این حقیقت که «حاکمیت سرانجام از آن تقوایبشگان است»، معلوم می شود شرایط ذکر شده جلوه هایی بارز از تقوایبشگی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 158 - 6

6 - اعتقاد به حاکمیت خداوند بر هستی ، از میان برنده هر گونه ناباوری نسبت به بعثت پیامبران

إني رسول الله .. الذي له ملك السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 56 - 7

7- باور به حاکمیت خداوند بر موجودات و توجه به ربوبیت او بر انسانها ، ایجاد کننده روحیه توکل در آنان است .

إني توكلت على الله ربي وربكم ما من دابة إلا هوأخذ بناصيتها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 107 - 12

12- باور و توجه به قدرت و حاکمیت مطلق خداوند ، موجب پذیرش ربوبیت او بر انسان و سایر هستی است .

إلا ما شاء ربك إن ربك فعال لما يريد

برداشت فوق ، با توجه به کلمه «رب» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 67 - 17

17- باور به حاکمیت انحصاری خدا بر هستی ، موجب توکل بر خدا و اتکا نکردن به غیر اوست .

إن الحكم إلا لله عليه توكلت و عليه فليتوكل المتوكلون

تفریح «علیه فلیتوکل» به وسیله «فاء» بر «إن الحكم إلا لله» گویای برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 108

5- مردم ، باید تنها به فرمان خداوند گردن نهاده ، فرمان روایی او را پذیرا باشند .

ملک الناس

توصیف خداوند به فرمان روای مردم، بیانگر این حقیقت است که فرمان روای حقیقی، او است و مردم نباید مطیع کسی جز او باشند.

21- بشارت حاکمیت اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 18 - 4

4- نوید خداوند به امت اسلامی در برخورداری از حکومت ، اقتصاد شکوفا و شرافت ، در پرتو تعالیم قرآن و رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) *

و لقد آتینا بنی اسرائیل . . . ثم جعلناک علی شریعه من الأمر

واژه «الأمر» در این آیه همانند واژه «الأمر» در آیه قبل می تواند نظر به کتاب، حکومت، نبوت، رزق پاکیزه و فضیلت اجتماعی داشته باشد. در این صورت تعبیر «جعلناک علی شریعه من الأمر»، نوید به بهره مندی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و امتش از آن مواهب خواهد بود.

22- بشارت حاکمیت صالحان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 105 - 6

6- بشارت الهی ، نسبت به حاکمیت صالحان بر زمین

أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ

23- بی نظیری حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 2 - 9، 7

7- خداوند ، در فرمان روایی خویش بر جهان هستی ، هیچ شریک و همتایی ندارد .

و لم یکن له شریک فی الملک

9- فرمان روابی مطلق و بی همتای خداوند ، حکایت گر حاکمیت نظم و مدیریت واحد بر جهان

الذی له ملک السموت و الأرض . . . ولم یکن له شریک فی الملک

ص: 109

24- تجلی اخروی حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 31 - 3

3 - قدرت و حاکمیت خداوند در قیامت تجلی می یابد.

قد خسر الذین کذبوا بقاء الله حتی إذا جاءتهم الساعه بغته

مراد از «لقاء الله» نمی تواند ملاقات و برخورد، به معنی متعارف، باشد. لذا مراد از لقاء خداوند، ملموس شدن حاکمیت و رضایت و غضب اوست، به گونه ای که گویا آدمیان با خود خداوند ملاقات کرده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 25 - 4

4 - آخرت، روز ظهور و تجلی حاکمیت مطلقه خداوند بر هستی *

فلله الآخره والأولی

تقدیم آخرت بر دنیا، می تواند ناظر به مطلب یاد شده باشد.

25- تذکر حاکمیت ربوبیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 19 - 6

6 - توجه دادن فرعون به سیطره ربوبیت خداوند بر او، از رسالت های موسی (ع)

و أهديک إلی ربک فتخشی

تصریح به «ربک» در برابر کسی که مدعی ربوبیت بر انسان ها است - چنان چه در آیات بعد خواهد آمد - گویای برداشت یاد شده است.

26- تضعیف حاکمیت کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 41 - 8، 1

1- خداوند پی در پی از حاکمیت کفرپیشگان بر زمین می کاست و بر سرزمین های اسلامی و حاکمیت آن می افزود .

أولم يروا أنّا نأتى الأرض ننقصها من أطرافها

مفسران در تفسیر آیه فوق چند نظر ابراز کرده اند. برخی گفته اند: مراد از «الأرض» مطلق زمین است و مقصود از کاستن از

ص: 110

نواحی آن، میراندن و هلاک کردن اهل زمین در اطراف و نواحی گوناگون آن می باشد. و برخی گفته اند: مراد از «الأرض» سرزمینهای تحت نفوذ کفر است و منظور از کاستن نواحی آن، کوتاه کردن سیطره کفرپیشگان از آن است که طبعاً به حاکمیت اسلام بر آن جا می انجامد.

8- از میان رفتن کفرپیشگان و کوتاه شدن سیطره آنان از زمین ، از فرمان های خداوند است که نقض نخواهد شد و تحقق خواهد یافت .

أولم يروا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعْتَدِلَ لِحُكْمِهِ

27- جاودانگی حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 45 - 13

13- خداوند ، دارای اقتدار و سلطه کامل و زوال ناپذیر ، بر هر کار و هر چیز است .

و كان الله على كل شيء مقتدرًا

«مقتدر» و «قدیر» در باره خدای تعالی به یک معنا است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 114 - 5

5- مالکیت و فرمان روایی خداوند بر هستی ، حقیقتی ثابت و فنا ناپذیر است .

الملك الحقّ

«حقّ»؛ یعنی، واجب و ثابت (مصباح) و «الحقّ» در آیه می تواند صفت برای «الملك» باشد و نیز ممکن است صفتی دیگر برای «الله» گرفته شود که با توجه به ذکر آن بعد از وصف «الملك»، نکته یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 2 - 6

6- فرمان روایی و حاکمیت خداوند بر جهان آفرینش ، ابدی بوده و هیچ کس وارث آن نیست .

له ملك السموت و الأرض و لم يتخذ ولدًا

جمله «لم يتخذ ولدًا» می تواند کنایه از این باشد که خداوند، حاکم آسمان ها و زمین، فرزندی انتخاب نکرده است تا حاکمیتش را به او

منتقل کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 85 - 2

2 - حاکمیت خدای یگانه بر نظام هستی ، پاینده و زوال ناپذیر

و تبارک الذی له ملک السموت و الأرض و ما بینهما

«تبارک» می تواند اخبار از پایدگی و جاودانگی باشد.

ص: 111

28- حاکمیت اخروی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 4 - 1

1 - خداوند ، مالک و فرمانروای روز قیامت است .

ملک یوم الدین

«مَلِكٌ» در «مالک یوم الدین» ملک حقیقی است ؛ یعنی، وابستگی وجودی که لازمه آن تسلط کامل و همه جانبه مالک بر مملوک است. قابل ذکر است که «یوم الدین» هم می تواند مفعول برای «مالک» باشد و هم می تواند ظرف برای آن گرفته شود و در صورت دوم مفعول، کلمه ای همانند «الامور» خواهد بود؛ یعنی: مالک الامور فی یوم الدین. به هر تقدیر برداشت فوق از آن استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 73 - 14

14 - دانایی خداوند به غیب و شهود عالم، پشتوانه حشر تمامی انسانها و ظهور مالکیت و حاکمیت انحصاری خداوند در قیامت است.

إلیه تحشرون... یوم ینفخ فی الصور علم الغیب و الشهده

با توجه به اینکه در آخرین جمله آیه قبل سخن از حشر آدمیان بود و در این آیه از نفخ صور و برپایی قیامت یاد شده و سپس جمله «عالم الغیب و الشهاده» آمده، گویا این جمله پاسخی است به کسانی که چگونگی حشر آدمیان را، با وجود متلاشی شدن اجساد و از بین رفتن آثار، امری ناممکن می دانند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 105 - 2

2- روز قیامت ، روز بروز و ظهور حاکمیت مطلق خداوند بر بندگان

یوم یأت لاتکلم نفس إلاّ یأذنه

از آن جا که در دنیا هیچ فعل و انفعالی صادر نمی شود مگر اینکه اذن خدا را همراه دارد ، می توان گفت مقصود از «لاتکلم نفس إلاّ یأذنه» این است که: در آخرت این حقیقت برای همگان مکشوف می شود و انسانها آن را لمس خواهند کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 95 - 5

5- فرمان روایی حاکمیت مطلق در قیامت ، در انحصار خداوند است .

ءاتیه یوم القیمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 112

11 - طه - 20 - 108 - 4

4 - ظهور حاکمیت مطلق خداوند، در قیامت

یومئذ یتبعون الداعی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 109 - 5

5 - خداوند، حاکم مطلق و بی چون و چرای روز قیامت

إلّا من أذن له الرحمن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 56 - 1

1 - فرمان روایی مطلق و بی همتا در روز قیامت، مخصوص خداوند است.

الملك یومئذ لله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 26 - 2

2 - قیامت، عرصه ظهور حاکمیت پایدار خدای رحمان

الملك یومئذ الحقّ للرحمن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 70 - 8

8 - تنها خداوند فرمانروای مطلق هستی در عرصه دنیا و آخرت است.

له الحمد فی الأولى و الآخره و له الحكم

با توجه به جمله پیش، می توان گفت که مراد «له الحمد فی الاولى و الآخره» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 42 - 2

2 - تصمیم گیر و فرمان روای قیامت ، خداوند است .

فالیوم لایملک بعضکم لبعض نفعاً و لا ضرراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 48 - 5

5 - قیامت ، روز داوری و حاکمیت مطلق خداوند در میان بندگان

إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ

ص: 113

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 28 - 3

3 - ظهور حاکمیت و قدرت یگانه خداوند برای آدمیان در قیامت

و لله ملک السموت والأرض . . . و تری کلّ أمّه جائیه . . . الیوم تجزون

با توجه به آیه قبل - که سخن از مالکیت و حاکمیت مطلق خدا به میان آورد - به زانو نشستن امت ها در قیامت - که در این آیه مطرح شده - می تواند نشانگر ظهور قدرت و حاکمیت خداوند در آن روز باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 58 - 4

4 - قیامت ، روز ظهور حاکمیت مطلقه خداوند و بروز ناتوانی غیر او

لیس لها من دون الله کاشفه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 22 - 2

2 - انسان ها در قیامت ، خود را به طور کامل ، مقهور ربوبیت و تدبیر خداوند خواهند دید .

و جاء ربّک

اضافه «ربّ» به ضمیر خطاب - که به مخاطب خاصی نظر ندارد - بیانگر آن است که آنچه برای همگان مشهود خواهد شد، جلوه های ربوبیت خداوند در هر شخص است.

29- حاکمیت اخروی قانون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 12 - 3

3 - قیامت ، روز حاکمیت قانون و جزای اعمال

ایّان یوم الدّین

«دین» به معنای جزا و «یوم الدّین» به معنای روز جزا است.

30- حاکمیت اراده خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 2 - 8

8 - اراده و قضای الهی حاکم بر پیدایش و مرگ آدمی

هو الذی خلقکم . . . ثم قضی أجلا و أجل مسمى عنده

ص: 114

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 64 - 12

12 - غلبه اراده خداوند ، بر خواست آدمیان

يحذر المنفقون .. إن الله منخرج ما تحذرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 43 - 7

7- همه موجودات ، مقهور اراده و خواست خداوندند .

لا عاصم اليوم من أمر الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 92 - 7

7- رفتار و کردار انسانها ، خارج از اراده و مشیت خداوند نیست .

إن ربی بما تعملون محیط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 56 - 12، 7

7- حاکمیت اراده الهی بر جریان تاریخ و حوادث آن

و كذلك مکنا لیوسف فی الأرض

12- حاکمیت مشیت خدا و نفوذ اراده او

نصیب برحمتنا من نشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 68 - 21، 16

16- حاکمیت اراده خداوند بر اسباب و علل ، از تعالیم خداوند به یعقوب (ع)

ادخلوا من أبواب متفرقة و ما أغنى عنكم من الله من شيء . . . و إنه لذو علم لما علم

21- بیشتر مردم به اسباب و علل چشم می دوزند و از حاکمیت اراده خدا و لزوم توکل بر او، ناآگاهند .

و لكنّ أكثر الناس لا يعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 18 - 3

3- عوامل طبیعت، در کنترل اراده و مشیت الهی است .

من كان يريد العاجله عجلنا له فيها ما نشاء

دنیاطلبان، خواسته های خود را از طریق عوامل طبیعی به دست می آورند و خداوند تقدیر امکانات دنیوی را برای آنان به خود

ص: 115

اسناد داده است. چنین اسنادی گویای آن است که عوامل طبیعت تحت کنترل خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 69 - 12

12- غیر خدا ، ناتوان از مقابله با قدرت و اراده او

ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 75 - 10

10- هیچ گونه قدرتی در مقابل اراده الهی ، وجود ندارد .

ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 103 - 11

11- اراده خداوند ، حاکم بر اراده فرعونیان و جبّاران تاریخ است .

فَأَرَادَ أَنْ يَنْفِرَ مِنْهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 11 - 6

6- اراده الهی ، حاکم بر روابط و عوامل طبیعی و مادی حیات است .

فَضْرِبْنَا عَلَىٰ آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 17 - 16

16- هیچ قدرت و اراده ای در مقابل اراده الهی ، مؤثر و کارساز نیست .

من يَهْدِ اللَّهُ .. و من يَضِلُّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 28 - 30

30- قلب آدمی و توجهات و غفلت های آن ، در اختیار خداوند و مقهور اراده او است .

و لاتطع من أغفلنا قلبه عن ذكرنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 41 - 2

2- مظاهر طبیعت ، مقهور اراده خداوند است .

ص: 116

فتصبح صعيدًا زلّقا . أو يصبح ماؤها غورًا

تبدیل شدن باغ و کشت زار به زمینی بی حاصل و یا فرورفتن آب آن به واسطه نزول عذاب الهی، نشان دهنده این حقیقت است که اسباب و علل طبیعی، جملگی مقهور اراده حق اند و از خود، استقلالی ندارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 45 - 5

5- عوامل و اسباب طبیعی، تحت اراده خدا است .

كما أنزلنه من السماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 59 - 11

11- تحولات تاریخ و زوال تمدن ها و جوامع، مقهور اراده الهی است .

القرى أهلكنهم . . . و جعلنا لمهلكهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 98 - 13

13- محکم ترین دژ های ساخته بشر، در برابر اراده و قدرت الهی، ناپایدارند .

فإذا جاء وعد ربّي جعله دكاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مريم - 19 - 5 - 13

13- اراده الهی، در بینش موحدان راستین، بر عوامل طبیعی، حاکم است .

و كانت امرأتی عاقراً فهب لی من لدنک ولیّاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مريم - 19 - 9 - 12

12- تفکر در چگونگی آفرینش انسان زاینده هرگونه تردید در حاکمیت اراده و قدرت خدا بر اسباب و علل طبیعت

هو علیّ هین وقد خلقتک من قبل ولم تک شیئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 10 - 13

13- اراده الهی ، حاکم بر عوامل طبیعت است .

قال ربّ اجعل . . . آیتک ألاّ تکلم الناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 117

5- علل و اسباب عادی و مجاری طبیعی امور، محدودکننده اراده و قدرت خداوند نیست.

قال ربّك هو عليّ هين

مشکلی که برای تولد فرزندی بدون پدر متصور است، از ناحیه فقدان برخی اسباب طبیعی است، ولی خداوند حرکت بر خلاف این مسیر مأنوس را امری ساده و آسان می شمارد. پیام این قضیه همان حاکمیت خداوند بر علل و اسباب طبیعی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 77 - 9

9 - طبیعت، مقهور اراده خداوند و مجری فرمان او است.

فاضرب لهم طريقاً في البحر يساً

«ضرب» در «اضرب لهم» به معنای ساختن و قراردادن است. فرمان ایجاد راهی خشک در دریا، فرمان به اعجاز است و از مقهور بودن دریا در برابر اراده خداوند، حکایت دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 78 - 7

7 - طبیعت، مقهور اراده خداوند و مجری فرمان های او است.

طريقاً في البحر يساً .. فغشيه من اليمّ ما غشيه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 134 - 13

13 - حاکمیت اراده خداوند بر تحولات تاریخ و سرنوشت امت ها

ولو آتاهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 39 - 8

8- عناصر و قدرت های غیر الهی و مورد اتکای کافران ، فاقد هر گونه کارآیی در برابر اراده خداوند

لویعلم الذین کفروا . . . ولا هم ینصرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 42 - 2

2- عجز و ناتوانی همه موجودات ، در برابر اراده الهی

قل من یکلؤکم . . . من الرحمن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 69 - 2

ص: 118

2- خاصیت و لوازم طبیعی اشیا و فعل و انفعالات آنها، در قلمرو اراده خداوند و قابل تغییر به قدرت او است .

قلنا ینار کونی بردًا و سلماً علیٰ ابرهیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 18 - 8

8 - نظام جاری طبیعت، مقهور اراده خدا و قابل تغییر به مشیت او

و أنزلنا من السماء ماء .. و إنا علیٰ ذهاب به لقدرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 31 - 3

3 - حاکمیت اراده خدا، در شکل گیری و نیز نابودی جوامع بشری

ثم أنشأنا من بعدهم قرناًء آخرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 42 - 4

4 - تحولات تاریخ، تحت حاکمیت اراده خداوند

فجعلنهم غنائاً .. ثم أنشأنا من بعدهم قرناًء آخرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 44 - 8

8 - حاکمیت اراده الهی بر تحولات تاریخ

ثم أرسلنا رسلنا .. فأتبعنا بعضهم بعضاً وجعلنهم أحادیث

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 59 - 1

1 - حاکمیت اراده خداوند بر تحولات تاریخ

فأخرجهم من... كذلك وأورثها بني إسرائيل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 79 - 4

4- تذکر ابراهیم (ع) به قوم خویش، مبنی بر حاکمیت اراده خدا بر معاش و زندگی انسان و نفی هرگونه نقش برای بت ها

فإنهم عدو لي إلا رب العلمين... والذی هو یطعمنی و یسقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 120 - 2

ص: 119

2- اراده خدا ، حاکم بر تحولات تاریخ

ثم أغرقنا بعد الباقين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 139 - 4

4- اراده خدا ، حاکم بر تحولات تاریخ

فكذبوه فأهلكنهم إنّ في ذلك لآيه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 172 - 3

3- اراده الهی ، حاکم بر تحولات تاریخ

ثم دمرنا الآخرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 173 - 2

2- جریان امور طبیعت ، در حیظه قدرت خدا و قابل تغییر و تحوّل به اراده او

ثم دمرنا الآخرين . و أمطرنا عليهم مطراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 189 - 7

7- اراده الهی حاکم بر تحولات تاریخ

فكذبوه فأخذهم عذاب يوم الظلّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 9 - 5

5- طبیعت و جلوه های هستی ، مقهور اراده خدا و هر پدیده آن در راستای مصلحت و هدفی حکیمانه

نودی آن بورک من فی النار. .. یموسی إنه أنا الله العزیز الحکیم

از ارتباط آیه مورد بحث با آیه قبل، می توان استفاده کرد که سخن گفتن خدای قاهر نشان دادن آیات خویش در آتشی چون آتش طور، برای او کاری است آسان و در راستای مصلحت و هدفی حکیمانه.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 51 - 8

8 - اراده خدا حاکم بر تحولات تاریخ

أنا دمرنهم و قومهم أجمعین

ص: 120

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 5 - 1

1 - حاکمیت اراده خداوند بر تحولات تاریخ

و نريد أن نموت على الذين استضعفوا في الأرض... و نجعلهم الورثين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 13 - 6, 3

3 - غلبه اراده الهی بر خواست و تصمیم فرعون در نابود کردن موسی (ع)

يذبح أبناءهم... فرددنه إلى أمه

موسی(ع) زمانی به دنیا آمد که فرعون به بهانه از بین بردن او، هر کودک پسر بنی اسرائیلی را سر می برید؛ اما خداوند حوادث را طوری ترتیب داد که شخص فرعون به حمایت از موسی(ع) برخیزد و او را تحت سرپرستی خود قرار دهد.

6 - قدرت خداوند ، بر جهت دادن حوادث به سمت تحقق اراده خود

أوحينا إلى أم موسى... و حرّمنا عليه المراضع... فرددنه إلى أمه

چنان که گفته شد فرعون به بهانه نابود کردن موسی(ع)، فرزندان بنی اسرائیل را سر می برید؛ ولی خداوند حوادث را به گونه ای تنظیم کرد که موسی(ع) تحت حمایت خود فرعون قرار گیرد و در کاخ او رشد کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 40 - 4

4 - تحولات تاریخ ، تحت حاکمیت اراده خداوند

فأخذنه و جنوده فنبذنهم في اليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 58 - 2

2 - اراده خدا ، حاکم بر تحولات تاریخ

و کم اهلکننا من قریه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 71 - 4

4 - نظام آفرینش ، تحت اراده و تدبیر خدای یگانه است .

قل أرءیتم . . . من إله غیر الله یأتیکم بضیاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 72 - 4

4 - نظام آفرینش ، تحت حاکمیت اراده خدای یگانه است .

قل أرءیتم . . . من إله غیر الله یأتیکم بلیل

ص: 121

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 78 - 8

8 - حاکمیت اراده خداوند بر تحولات تاریخ

أولم يعلم أنّ الله قد أهلك من قبله من القرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 82 - 8

8 - حاکمیت اراده خدا در زندگی روزمره مردم

الله ييسط الرزق لمن يشاء من عباده و يقدر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 4 - 4

4 - پیروزی رومیان شکست خورده، پس از زمانی کوتاه، جلوه ای از حاکمیت اراده خداوند بر تمامی رخداد های تاریخ است .

غلبت الروم .. لله الأمر

بیان اختصاص همه امور به خداوند، پس از ذکر پیشگویی پیروزی رومیان، نوعی تعلیل برای پیروزی غیر مترقبه آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 9 - 3

3 - بالاترین اقتدار مادی، در برابر اراده خداوند، هیچ توانایی و کاربردی ندارد .

الذين من قبلهم كانوا أشدّ منهم قوّه و أثاروا الأرض .. فما كان الله ليظلمهم و ل

جمله «فما كان الله ليظلمهم» دلالت می کند که نابودی اقوام گذشته، به دست خداوند بوده است. توصیف آن جوامع، به برتری نظامی و اقتصادی بر قریش، برای بیان این حقیقت است که تجهیزات مادی انسان ها، هر چند پیشرفته باشد، در برابر خواست خداوند، کارایی ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- اراده خدا، حاکم بر تحولات تاریخ

فانظر كيف كان عقبه المندرين . . . ولقد نادينا نوح . . . ثم أغرقنا الآخرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- اراده خدا، حاکم بر عوامل طبیعی

فأرادوا به كيداً فجعلناهم الأسفلين

برداشت یاد شده از آن جا است که مشرکان از همه عوامل طبیعی، برای نابودی ابراهیم(ع) بهره گرفتند؛ ولی خداوند همه آن

عوامل، از جمله آتش را از تأثیر انداخت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 37 - 9

9 - شیاطین ، مقهور اراده خداوند هستند .

فسخرنا له .. و الشیطن کلّ بناء و غواص

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 65 - 9

9 - جهان هستی ، مغلوب اراده خداوند است .

القهار

مقصود از «القهار» قهاریت و چیره بودن خداوند بر جهان هستی است؛ چنان که در آیه بعد از ربوبیت الهی بر جهان سخن به میان آمده است (ربّ السماوات و الأرض و ما بینهما. ..).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 38 - 6، 5

5 - معبود های مورد پرستش مشرکان ، خود مقهور اراده خدا و ناتوان در برابر قدرت او هستند .

قل أفرءیتم ما تدعون من دون الله إن أرادنی الله .. برحمة هل هنّ ممسکت رحمته

6 - ناتوانی معبود های ادعایی مشرکان ، از رساندن سود به انسان ها و یا دفع گزند از آنان و نیز مقهور بودنشان در برابر اراده و قدرت خداوند ، با اندک تأمل و دقت نظر روشن می شود .

قل أفرءیتم ما تدعون من دون الله إن أرادنی الله .. برحمة هل هنّ ممسکت رحمته

طرح مسأله ناتوانی معبودها در قالب استفهام و سؤال، می تواند گویای حقیقت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 51 - 10

10 - انسان ها ، مقهور اراده و قدرت خدا هستند .

و ما هم بمعجزین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 11 - 4,6

4 - آسمان و زمین فرمانبر اراده الهی ، از سر میل و رغبت

قالتا أتینا طائعين

6 - خضوع و کرنش نظام تکوین و قوانین هستی ، در برابر اراده و فرمان خداوند

فقال لها . . . ائتیا . . . قالتا أتینا طائعين

بنابر این که گفتگوی یاد شده در این آیه بیان حال و کنایه از تسلیم محض شدن آسمان ها و زمین و قوانین حاکم بر عالم در

ص: 123

برابر اراده خدا باشد، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 36 - 5

5- تمامی موجودات هستی ، حتی شیاطین ، مسخر خدا و محکوم اراده اویند .

و من يعيش عن ذكر الرحمن نقیضاً له شیطاناً

از این که خداوند، تسلط شیطان را بر غافلان از یاد خودش، به خود نسبت داده (نقیض)، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 27 - 3

3- حاکمیت اراده خداوند بر مرگ و حیات انسان ، نمودی از حاکمیت مطلق او بر هستی

قل الله يحييكم ثم يميتكم ثم يجمعكم .. و لله ملك السموت و الأرض

با توجه به ارتباط دو آیه، مطلب یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 8 - 6

6- قدرت و اراده الهی ، مطلق و بدون معارض

فلا تملكون لی من الله شیئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 32 - 5

5- اراده ، قدرت و ولایت الهی ، یگانه و بدون معارض

و من لا یجب داعی الله .. و لیس له من دونه أولیاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 1 - 4

4- اراده الهی ، حاکم بر تلاش ها و حرکت های بشر

و صدّوا .. أضلّ أعمالهم

از نسبت یافتن «أضلّ» به خداوند، استفاده می شود که بشر چنانچه درصدد توطئه علیه برنامه های الهی برآید، خداوند با اراده غالب خویش آن برنامه ها را بر هم زده و بی ثمر خواهد ساخت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 2 - 21

21- اراده الهی ، حاکم بر تحولات تاریخ و نصرت دهنده مؤمنان در برابر هجوم کفر

الذین كفروا .. أضلّ أعمالهم . و الذین ءامنوا ... و أصلح بالهم

ص: 124

با توجه به شأن نزول آیه - که در کوران مشکلات مسلمانان نازل شده و بدانان نوید پیروزی داده است - مطلب بالا استفاده می شود. در این صورت «بال» به معنای شوون مادی و معنوی زندگی خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 10 - 7

7- اراده الهی ، حاکم بر تحولات تاریخ بشر

دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِم

بی شک نابودی کامل یک نسل در نتیجه کفر و عصیان، تحولی عمده در تاریخ بشر به حساب می آید و خداوند این دگرگونی عظیم را به خود نسبت داده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 13 - 8

8- حاکمیت اراده الهی بر تحولات تاریخ

و كَأَیْنٍ مِّن قَرْيَةٍ .. أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَانَاصِرَ لَهُمْ

از این که خداوند، هلاکت و فروپاشی جوامع کفرپیشه را به خود نسبت داده است، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 23 - 11

11- اراده و تدبیر الهی ، حاکم بر تأثیرها و تأثرهای طبیعی روح و اندیشه بشر *

فَأَصْمَمَهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَرَهُمْ

انسان بیمار دل، در نتیجه عملکرد نادرست خویش، مورد لعن الهی قرار می گیرد و از دریافت حقایق معنوی و انسانی کر و کور می شود. این روند، به ظاهر طبیعی می نماید و در مقوله دانش روان شناسی قابل تحلیل است؛ با این حال خداوند کر و کوری آنان را به خود نسبت می دهد و این نیست مگر به خاطر این که تأثیرها و تأثرهای طبیعی نیز، به جعل و اراده اویند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 38 - 16

16- اراده الهی ، حاکم بر تحولات تاریخی و اجتماعی بشر

وإن تتولوا يستبدل قوماً غيركم

استناد فعل «یستبدل» به خداوند، بیانگر مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 10 - 6

6 - قدرت و اراده خداوند ، برتر از همه قدرت ها است .

يد الله فوق أيديهم

ص: 125

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 11

11 - اراده الهی ، حاکم بر سرنوشت و مقدرات انسان

قل فمّن یملک . . . إن أراد بکم ضرّاً أو أراد بکم نفعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 11 - 6

6- اراده الهی ، حاکم بر نزول باران و رویش زندگی در سرزمین های مرده

و نزلنا من السماء . . . و أحيينا به بلدة ميتاً

انتساب فعل «نزلنا» و «أحيينا» به خداوند و عوامل تحت فرمان او، تأکیدی بر حاکمیت اراده او بر هستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 36 - 9

9 - اراده الهی ، حاکم بر تحولات تاریخ

و کم أهلکنا قبلهم من قرن . . . هل من محیص

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 30 - 3

3 - قوانین مادی عالم طبیعت ، مقهور اراده خداوند

و یبشروه بغلم . . . وقالت عجوز عقیم . قالوا کذلک قال ربّک

تعبیر «کذلک قال ربّک»، می رساند که عوامل طبیعی مانع اراده الهی نیست؛ بلکه اراده او نافذ بر هستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 33 - 4

4 - عوامل طبیعت ، مقهور اراده الهی است .

لنرسل علیهم حجاره من طین

با این که سنگ و خاک بر زمین نشسته و معمولاً آنچه از آسمان می بارد باران است - و نه تکه های سنگ - اما خداوند با این آیات فهمانده که برای او ریختن سنگ از آسمان، همانند ریختن قطره های باران، آسان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 37 - 8

8 - اراده الهی ، حاکم بر تحولات تاریخ و جوامع بشری

و ترکنا فیها ءایه

خداوند، به اراده و قدرت خویش جامعه مفسد لوط را آن چنان از صفحه زمین محو گردانید که تنها نشانه ای از آن برجای ماند.

ص: 126

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 43 - 1

1 - اراده الهی ، حاکم بر حالات شادی و غم انسان

وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكٌ وَأَبْكِي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 54 - 3

3 - اراده الهی ، حاکم بر تحولات تاریخ

وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَىٰ .. فَغَشَّيْهَا مَا غَشَّى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 11 - 4

4 - عوامل طبیعی ، مسخر فرمان و اراده الهی

فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مَّنْهَمِرٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 6 - 3

3 - سراسر هستی ، از اوج ستارگان تا درختان روئیده بر زمین ، مقهور اراده و قوانین الهی

و النجم و الشجر يسجدان

در صورتی که مراد از «النجم» ستارگان باشد - نه گیاهان بی ساقه - مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 36 - 3

3 - مقهور بودن انسان در برابر اراده خداوند ، مقتضی پرهیز از کفر و تکذیب

يُرْسِلْ عَلَيْكُمْ شَوَاطِيرَ مِمَّا فِي السَّمَاءِ آتًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكذِبُونَ

خداوند متعال در آیه قبل، قاهریت خویش را به خلق یادآوری کرده تا از تکذیب دست بردارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 22 - 6

6 - اراده الهی، حاکم بر همه تحولات فردی و اجتماعی در زندگی بشر

ما أصاب من مصيبة في الأرض . . . من قبل أن نبرأها

ضمیر «ها» در «نبرأها» به مصیبت بازمی‌گردد و «برء» (مصدر «نبرأ») به معنای آفریدن و پدید آوردن است. نسبت دادن همه پدیده‌های فردی و اجتماعی به خداوند، بیانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 127

15 - قلب ها ، در اختیار خداوند و مقهور اراده او است .

وقذف فی قلوبهم الرعب

22 - غلبه اراده خدا بر استحکامات بنی نضیر ، درسی برای صاحبان فهم و بصیرت

مانعتهم حصونهم ... فأتیهم الله من حيث لم يحتسبوا ... فاعتبروا یا اولی الأبصر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 8 - 7

7 - هر گونه تدبیر و تلاش در راستای مبارزه با اسلام و قرآن ، مغلوب اراده خداوند و محکوم به شکست است .

یریدون لیطفوا .. و الله متم نوره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 18 - 4

4 - فرجام فرعونیان و قوم ثمود ، نشانگر حاکمیت اراده خداوند و ناتوانی سپاه کفر از رویارویی با او است .

فعال لما یرید ... فرعون و ثمود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - همزه - 104 - 6 - 2

2 - دوزخیان در قیامت ، به حاکمیت اراده خداوند بر آتش جهنم ، به روشنی پی خواهند برد .

نار الله

استناد «نار» به «الله»، بیانگر آن است که، استناد آتش جهنم به خداوند، بر کسی پوشیده نخواهد ماند، گرچه درباره آتش های دنیا، این حقیقت مخفی مانده و استناد آن به اسباب و علل مادی، انسان را از آن غافل ساخته باشد.

31 - حاکمیت اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - شکست کافران عصر بعثت و حاکمیت دین اسلام بر سرزمین آنان ، نوید خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و تمت کلمت ربک

هدف از مخاطب قرار دادن پیامبر (ربک) در بیان پیروزی مستضعفان بنی اسرائیل و نابودی مستکبران، مژده پیروزی اسلام و مسلمانان و نابودی کفر و کفرپیشگان مستکبر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 33 - 7

ص: 128

7 - تاریخ بشریت ، در آینده ، شاهد شکست تمامی ادیان و پیروزی و حاکمیت دین اسلام خواهد بود .

هو الذی أرسل رسوله . . . لیظهره علی الدین کله

خداوند در آیه فوق از پیروزی قطعی اسلام بر تمام ادیان جهان، خبر داده و پیشگویی کرد و چون چنین چیزی در دوران رسالت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) اتفاق نیفتاد به دست می آید که این پیروزی مربوط به آینده تاریخ بشریت است.

32- حاکمیت اشراف فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 46 - 10

10 - حاکمیت دیرین خاندان فرعون و اشراف دربار او بر سرزمین مصر *

و کانوا قومًا عالین

جمله «کانوا قومًا عالین» می تواند بدین معنا باشد که: فرعون و اشراف حکومت او، بدان جهت که از دیر زمانی بر مصر فرمان می راندند و به آن خو گرفته بودند و پذیرش دعوت موسی، آنان را ناچار به فرمان پذیری ی کرد، از پذیرش آن خود داری می کردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 47 - 5

5 - بنی اسرائیل ، دربند اسارت و بردگی فرعون و اشراف حکومت او

و قومهما لنا عبدون

33- حاکمیت الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 129 - 10، 4، 3، 1

1 - مالکیت آسمان ها و زمین (هستی) و حاکمیت بر آنها ، در انحصار خداوند است .

ولله ما فی السموات و ما فی الارض

تقدیم «لله» بیانگر انحصار است.

3 - انحصار حاکمیت و مالکیت مطلق خداوند بر هستی ، دلیل انحصار عفو و یا مجازات بندگان به وی

او يتوب عليهم او يعذبهم . . . والله ما في السموات و ما في الارض يغفر لمن يشاء

جمله «و لله ما في السموات»، بیان علت جمله های سابق است.

4 - انحصار مالکیت و حاکمیت مطلق خداوند بر هستی ، دلیل عجز غیر خدا در تدبیر شؤون زندگی انسانها

لیس لك من الامر شیء . . . والله ما في السموات و ما في الارض

زیرا جمله «لیس لك . . .» با جمله «و لله ما في السموات» تعلیل شده است.

10 - مالکیت و حاکمیت خداوند بر سرنوشت مؤمنان و کافران (پیروزی یا شکست)

ص: 129

ليقطع طرفاً من الذين كفروا... ليس لك من الامر شيء... والله ما في السموات و

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

3 - آل عمران - 3 - 145 - 6

6 - قوانين حاكم بر حيات و مرگ موجودات ، برخاسته از اراده و حاکمیت خداوند

و ما كان لنفس ان تموت الا باذن الله كتاباً مؤجلاً

چون عوامل و اسبابی برای مرگ و حیات در جریان است، و این آیه مرگ را به اذن الهی می داند، بنابراین به این نتیجه می رسیم که عوامل و اسباب مرگ و حیات، در تحت اراده الهی است و به اذن او عمل می کند.

34- حاکمیت اوامر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

11 - حج - 22 - 65 - 7

7 - عوامل طبیعی ، تحت امر خدا و مجاری تحقق اراده او است .

ألم تر أنّ الله سخر لكم ما في الأرض... و يمسك السماء أن تقع على الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - فصلت - 41 - 11 - 6

6 - خضوع و کرنش نظام تکوین و قوانین هستی ، در برابر اراده و فرمان خداوند

فقال لها... اتينا... قالتا أتينا طائعين

بنابر این که گفتگوی یاد شده در این آیه بیان حال و کنایه از تسلیم محض شدن آسمان ها و زمین و قوانین حاکم بر عالم در برابر اراده خدا باشد، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - فصلت - 41 - 12 - 8

8 - زیبایی و آراستگی ، نمودی از حرکت طبیعی آسمان ها در جهت فرمان خدا *

قالتا أتينا طائعين . . . وزينا السماء الدنيا بمصبيح

به کار بردن واژه «زینتا» به جای واژه های دیگر، نشانگر مطلب یاد شده است. گفتنی است ارتباط «زینتا» با تعبیر «أتينا طائعين» می رساند که زیبایی نتیجه حرکت و شکل گیری طبیعی همراه با رغبت و میل است.

35- حاکمیت بر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 130

6- هیچ کس و هیچ چیز، بر خداوند حاکمیتی ندارد.

فأنتا بما تعدنا .. قال إنما يأتيكم به الله إن شاء

36- حاکمیت بر زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 128 - 10

10 - حاکمیت بر زمین، سرانجام از آن تقوایبندگان است.

و العقبه للمتقين

«عاقبه» به معنای سرانجام است و «ال» در آن می تواند جانشین مضاف إليه باشد که به قرینه «إن الأرض لله يورثها ..» آن مضاف إليه «ارث الأرض» است. یعنی: عاقبه ارث الأرض للمتقين.

37- حاکمیت بر ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 129 - 6

6 - حاکمیت یافتن ستمگران بر مردم ستم پیشه از سنتهای خداوند در جوامع انسانی است.

و كذلك نولي بعض الظالمين بعضا

38- حاکمیت بر عرش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 42 - 12

12- مرکز فرمانروایی جهان هستی را در اختیار داشتن (صاحب عرش بودن)، لازمه غیر قابل انفکاک خداوندی

إذا لآبتغوا إلى ذی العرش سبیلاً

از اینکه خداوند می فرماید: «اگر خدایان دیگری وجود داشت، باید برای رسیدن به صاحب عرش، راه و وسیله ای پیدا کنند» نشان می دهد که خدایی، عرش لازم دارد و با آن تلازم تفکیک ناپذیری دارد.

39- حاکمیت بر قلب ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 131

14 - حاکمیت الهی بر قلب ها و ایجاد الفت میان مؤمنان ، نمودی از عزت و حکمت الهی

و لكن الله ألفت بينهم إنه عزيز حكيم

40- حاکمیت بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 129 - 5,8,12,13

5 - موسی (ع) در عین امیدواری به هلاکت فرعون و حاکمیت یافتن بنی اسرائیل ، نگران عدم ایجاد شرایط آن از سوی قوم خویش بوده است .

عسی ربکم أن یهلک عدوکم و یتخلفکم فی الأرض

کلمه «عسی» حکایت از آن دارد که موسی (ع) یقین به هلاکت فرعون و حاکمیت یافتن قومش نداشته است و شاید دغدغه خاطر او بدان جهت بود که وی اطمینان نداشت مردمش ش---رابطی را که برای پیروزی مطرح ساخته بود (استعینوا ب--الله ..) رعایت کنند.

8 - نابودی فرعونیان و به حاکمیت رسیدن بنی اسرائیل ، پرتوی از ربوبیت خداوند نسبت به آنان

عسی ربکم أن یهلک عدوکم و یتخلفکم فی الأرض

12 - آزمایش بنی اسرائیل ، از اهداف امداد های الهی برای حاکمیت بخشیدن به آنان پس از پیروزی بر دشمنانشان

و یتخلفکم فی الأرض فینظر کیف تعملون

13 - آزمایش بنی اسرائیل از سوی خدا پس از دستیابی آنان به حکومت و قدرت ، هشدار موسی (ع) به آنان

فینظر کیف تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 137 - 5,6

5 - نوید های خداوند به قوم موسی با هلاکت فرعونیان و حاکمیت یافتن بنی اسرائیل به سرزمین آنان ، بی کم و کاست ، تحقق یافت .

و تمت کلمت ربک الحسنی علی بنی اسرائیل

«کلمه» به معنای سخن است و مراد از آن به قرینه صدر آیه و نیز آیات 128 و 129 نوید هلاک سازی فرعونیان و جانشینی بنی اسرائیل از آنان است. «تمت» یعنی به طور کامل و تمام تحقق یافت.

6 - وعده هلاکت فرعونیان و حاکمیت یافتن بنی اسرائیل بر سرزمین آنان ، از وعده های نیکوی خداوند به قوم موسی

و تمت کلمت ربک الحسنی علی بنی اسرائیل

کلمه «الحسنی» (زیباتر) صفت برای «کلمت» است.

ص: 132

41- حاکمیت بنی اسرائیل بر مصر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 129 - 4

4- موسی (ع)، قوم خویش را به هلاکت فرعونیان و حاکمیت بنی اسرائیل بر سرزمین مصر امیدوار ساخت.

عسی ربکم أن یهلك عدوکم و یستخلفکم فی الأرض

42- حاکمیت تدبیر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 33 - 7

7- تدبیر های الهی و قوانین اجتماعی، دارای حاکمیت بی چون و چرا بر زندگی انسان

و لولا أن یکون الناس أمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 29 - 4

4- حاکمیت تدبیر الهی، بر روند ثبت اعمال آدمیان، مانع راه یافتن کمترین باطل و کاستی در آن

کتبنا ینطق علیکم بالحقّ

اضافه شدن «کتاب» به ضمیر «نا» بیانگر علت اتصاف آن به «ینطق علیکم بالحقّ» است؛ یعنی، چون ما مطالب آن را ثبت کرده ایم، هر چه گوید حق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 23 - 11

11- اراده و تدبیر الهی، حاکم بر تأثیرها و تأثرهای طبیعی روح و اندیشه بشر *

فأصمّهم و أعمی أبصرهم

انسان بیمار دل، در نتیجه عملکرد نادرست خویش، مورد لعن الهی قرار می گیرد و از دریافت حقایق معنوی و انسانی کر و کور می شود. این روند، به ظاهر طبیعی می نماید و در مقوله دانش روان شناسی قابل تحلیل است؛ با این حال خداوند کر و کوری آنان را به خود نسبت

می دهد و این نیست مگر به خاطر این که تأثیرها و تأثیرهای طبیعی نیز، به جعل و اراده اویند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 22 - 2

2- انسان ها در قیامت ، خود را به طور کامل ، مقهور ربوبیت و تدبیر خداوند خواهند دید .

و جاء ربّک

اضافه «ربّ» به ضمیر خطاب - که به مخاطب خاصی نظر ندارد - بیانگر آن است که آنچه برای همگان مشهود خواهد شد، جلوه های ربوبیت خداوند در هر شخص است.

ص: 133

43- حاکمیت توحید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 39 - 8

8- توحید و پرهیز از شرک، باید حاکم بر مجموعه روابط فردی، خانوادگی و اجتماعی باشد.

و لاتجعل مع الله إلهًا اخر

ذکر مجموعه تعالیم فردی، خانوادگی و اجتماعی در بین دو نهی از شرک، (آیه 22 و این آیه) می تواند مشعر به حقیقت یاد شده باشد.

44- حاکمیت حرام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 33 - 5

5 - تلاش برای تسلط ناروا بر مردم، از محرّمات الهی است.

إنما حرم ربی . . . و البغی بغیر الحق

از معانی «بغی» سلطه جویی است؛ در این صورت «بغیر الحق» احترازی خواهد بود.

45- حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 4 - 6

6 - مالکیت خدا بر روز جزا و فرمانروایی او در آن روز، دلیل اختصاص ستایش ها به اوست.

الحمد لله . . . ملک یوم الدین

«مالک یوم الدین» نیز مانند اوصاف گذشته به منزله دلیل برای «الحمد لله» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 22 - 15

15 - حاکمیت خداوند بر اسباب و علل طبیعی

أنزل من السماء ماء فأخرج به

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

ص: 134

1 - بقره - 2 - 49 - 15

15 - خداوند حاکم بر تاریخ و رخداد های آن

و اذ نجینکم . . . و فی ذلکم بلاء من ربکم عظیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 50 - 6

6 - خداوند ، حاکم بر عوامل طبیعی است .

و اذ فرقنا بکم البحر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 61 - 12، 13

12 - خداوند ، حاکم بر عوامل طبیعی است .

یخرج لنا مما تنبت الأرض

13 - قوم موسی معتقد به ربوبیت و حاکمیت خداوند بر طبیعت

فادع لنا ربک یخرج لنا مما تنبت الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 65 - 8

8 - خداوند ، دارای حاکمیتی مطلق و نافذ بر جهان آفرینش

فقلنا لهم کونوا قرده

در آیه شریفه نیامده است که تجاوزگران بنی اسرائیل به بوزینه تبدیل شدند. تصریح نکردن به عملی شدن فرمان (کونوا قرده) - علی رغم منظور بودن آن - اشاره به این حقیقت دارد که: فرمانهای الهی تخلف ناپذیر است و چیزی جلوگیری آن نیست؛ فرمان همان و شدن همان.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 1، 10

1 - سلطنت و حکومت بر آسمان ها و زمین (جهان هستی) تنها در اختیار خداوند است .

ألم تعلم أن الله له ملك السموت والأرض

تقدیم خبر (له) بر مبتدا (ملك السماوات ..) دلالت بر حصر دارد.

10 - مالکیت و حاکمیت انحصاری خدا بر هستی ، مقتضی نبود هیچ سرپرست و یاوری برای بندگان جز او

له ملك السموت والأرض و ما لكم من دون الله من ولی و لانسیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 116 - 15

15 - حاکمیت و فرمانروایی خدا بر جهان آفرینش

ص: 135

له ما فی السموت و الأرض کل له قنتون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 17

17 - ابرها در میان آسمان و زمین مسخر خداوند و فرمانبردار او هستند .

و السحاب المسخر بین السماء و الأرض

«تسخیر» (مصدر سخر) به معنای واداشتن چیزی یا کسی به فرمانبرداری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 244 - 1

1 - توجه به حاکمیت خداوند در حیات و مرگ ، برطرف کننده ترس آدمی برای پیکار در راه او

الم تر الى الذین .. وقاتلوا فی سبیل الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 245 - 10

10 - حاکمیت خداوند بر وسعت ها و محدودیت های امکانات مادی انسانها

والله یقبض و یبسط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 247 - 15

15 - حکومت از آن خداوند است و به هر کس بخواهد اعطا می کند .

والله یؤتی ملکه من یشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 249 - 28

28 - حاکمیت اذن الهی ، بر تحولات اجتماعی

کم من فئه قليلة غلبت فئه كثيره باذن الله

پیروزی بر دشمنان و در نتیجه حاکمیت دین الهی، یک تحول اجتماعی است که تحت اراده و حاکمیت الهی (باذن الله) انجام می پذیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 253 - 19

19 - حاکمیت اراده الهی بر افعال اختیاری انسان و تحولات اجتماعی - تاریخی

ولو شاء الله ما اقتتل . . . ولكن الله يفعل ما يريد

ص: 136

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 255 - 9

9 - حاکمیت و مالکیت مطلق خداوند، بر آنچه در آسمان ها و زمین است . (عالم هستی)

له ما فی السموات و ما فی الارض

لازمه ملکیت بر هر چیز، حاکمیت نسبت به آن است؛ بلکه ملکیت، مساوق با حاکمیت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 258 - 16

16 - حاکمیت بر نظام هستی و تدبیر جهان، شأن الوهیت خداوند

فانّ الله یأتی بالشمس من المشرق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 260 - 24

24 - حاکمیت و تسلط خداوند بر عالم مرگ و حیات، دانایی او به کیفیت ترکیب اجزای مردگان و زنده کردن آنان

واعلم انّ الله عزیز حکیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 11 - 13

13 - حاکمیت اراده الهی بر روند تاریخ

انّ الذین کفروا .. فاخذهم الله بذنوبهم

حاکمیت خداوند از «فاخذهم الله»، و تاریخ از «ال فرعون و الذین من قبلهم» که سیر تاریخ را نشان می دهد استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 20 - 16

16 - کافران نیز همچون مؤمنان، تحت حاکمیت و نظارت خدا هستند .

و الله بصير بالعباد

از کاربرد کلمه عبد بر کافران، حاکمیت استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 26 - 4،7

4 - مقتضای الوهیت حق ، مالکیت و سیطره مطلق او بر هستی است .

قل اللهم مالك الملك

7 - حاکمیت الهی بر تحولات سیاسی و اجتماعی جوامع بشری

توتی الملك من تشاء . . . و تعز من تشاء

ص: 137

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 47 - 13

13 - حاکمیت مشیت خداوند بر علل و عوامل طبیعی

کذلک الله یخلق ما یشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 49 - 11

11 - اذن خداوند ، حاکم بر نظام حیات

اتّی اخلق . . . باذن الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 55 - 18

18 - خداوند ، مرجع و حاکم حلّ اختلافات یهود و نصارا در قیامت

ثمّ الّی مرجعکم فاحکم بینکم فیما کنتم فیہ تختلفون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 64 - 13، 2، 3، 1

1 - نفی پرستش غیر خدا ، نفی شرک و عدم پذیرش حاکمیت غیر خداوند ، وجه اشتراک ادیان الهی

یا اهل الکتاب تعالوا الی کلمه سواء بیننا و بینکم الا نعبد الا الله و لا نشرک ب

2 - دعوت پیامبر (صلی الله علیه و آله) از اهل کتاب به توحید در عبادت ، نفی شرک و عدم پذیرش حاکمیت غیر خداوند

یا اهل الکتاب تعالوا . . . و لا یتّخذ بعضنا بعضاً ارباباً من دون الله

3 - توحید عبادی ، نفی شرک و ردّ حاکمیت غیر خداوند ، گفتاری عادلانه و منصفانه

تعالوا الی کلمه سواء بیننا . . . و لا یتّخذ بعضنا بعضاً ارباباً من دون الله

((سواء))، به معنی ((عدل)) است.

13 - بندگی خدا، نفی شرک و طرد حاکمیت غیر خداوند، از ویژگی های مسلمانان

فقلوا اشهدوا باننا مسلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 83 - 10

10 - حاکمیت قوانین الهی بر نظام هستی

وله اسلم من فی السموات و الارض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 151 - 8

8 - حالات روحی و روانی آدمی، قانونمند و برخاسته از حاکمیت اراده الهی است.

ص: 138

سنلقى فى قلوب الذين كفروا الرعب بما اشركوا

از آنجا که رعب معلول شرک شمرده شده (بما اشركوا)، معلوم می شود رعب که یک حالت روحی است، تابع قانون و علت خویش است و از سویی چون خداوند القای رعب را به خود نسبت داده (سنلقى)، معلوم می شود که این قانون و علت تحت اراده الهی عمل می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 152 - 6

6 - جریان و فرجام حوادث ، در قلمرو حاکمیت خداوند

اذ تحسونهم باذنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 154 - 19

19 - پندار حاکمیت غیر خداوند (شرک افعالی) در تدبیر امور هستی ، پنداری جاهلانه و باطل

يظنون بالله غير الحق ظن الجاهليته .. قل ان الامر كله لله

«ان الامر ..» می رساند که گمان جاهلی، اعتقاد به تأثیر مستقل غیر خداوند در امور هستی است. و این خود نوعی از شرک است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 190 - 4

4 - آفرینش آسمان ها و زمین و گردش شب و روز ، دربردارنده نشانه های فراوان بر یکتایی خدا در مالکیت و فرمانروایی بر هستی

ولله ملك السموات .. ان في خلق السموات ... لآيات

جمله «ان في ..» می تواند بیانگر دلیلی برای یکتایی خداوند در فرمانروایی و مالکیت باشد که در آیه قبل (ولله ملك السموات ...) مطرح شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 87 - 5

5 - خداوند یگانه ، تنها حاکم در عرصه قیامت

اللّٰه لا اله الا هو ليجمعنكم الي يوم القيمة

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مائده - 5 - 1 - 17

17 - حاكميت مطلق الهى

إِنَّ اللَّهَ يُحْكِمُ مَا يَرِيدُ

چون «يحكم» متعدى استعمال شده، معنای «يفعل» در آن تضمین شده است. بنابراین مراد از «ما»، معنایی گسترده تر از حکم شرعی خواهد بود. یعنی خداوند هر کاری را که اراده کند، انجام می دهد که از جمله آنها حکم به حلیت و حرمت اشیا است.

ص: 139

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 17 - 16,19,25,27

16 - سلطنت و مالکیت مطلق خداوند بر آسمان ها ، زمین و آنچه میان آن دو است . (تمام هستی)

و لله ملك السموت و الارض و ما بينهما

تقدیم «لله» دلالت بر حصر دارد. یعنی تنها او مالک آسمانها و ... است. لذا از این معنا به مالکیت مطلق تعبیر شده است.

19 - مالکیت و سلطنت خداوند نسبت به مسیح (ع) و مادرش ، دلیل بطلان ادعای الوهیت برای مسیح (ع)

قالوا إنّ الله هو المسيح ابن مریم . . . و لله ملك السموت و الارض

25 - نفوذ و حاکمیت مشیت الهی بر هستی

یخلق ما یشاء

27 - مالکیت و سلطنت مطلق خداوند بر هستی ، دلیل توانایی او بر هر نوع آفرینش (مانند آفرینش انسان بدون واسطه پدر)

لله ملك السموت و الارض و ما بينهما یخلق ما یشاء

بنابر اینکه «یخلق ما یشاء»، نتیجه ای باشد برای «لله ملك السموت و الارض»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 18 - 19

19 - یهود و نصارا ، همچون سایر مردمان ، مملوک و تحت حاکمیت خدا هستند ، نه فرزند وی و نه برخوردار از محبتی ویژه در پیشگاه او .

وقالت اليهود و النصری نحن ابنؤا الله . . . و لله ملك السموت و الارض

در برداشت فوق ، جمله «لله ملك السموت . . .» دلیل رد پندار یهود و نصارا (نحن ابنؤا الله و احبؤه) گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 40 - 2,3,6,16

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، دانا به حاکمیت مطلق و اراده بی چون و چرای خداوند

الم تعلم إنّ الله له ملك السموت و الارض

3- وضع قوانین و مقررات و جعل کیفر برای متخلفان ، از شؤون خداوند و برخاسته از حاکمیت وی بر جهان هستی

فاقطعوا ایدیهما جزاء بما کسبا . . . الم تعلم إنّ الله له ملك السموت و الارض

آیه مورد بحث، ناظر به مطالبی است که در آیه قبل بیان شد.

6- حاکمیت و سلطه خداوند بر جهان هستی ، دلیل وابستگی آمرزش و عذاب انسان ها به خواست و اراده اوست . *

له ملك السموت و الارض یعذب من یشاء و یغفر لمن یشاء

16- قدرت خداوند ، پشتوانه اعمال حاکمیت و جریان مشیت وی

الم تعلم إنّ الله له . . . و الله علی کل شیء قدير

جمله «والله» تعلیل است برای سلطنت و نفوذ مشیت خداوند در جهان هستی. یعنی چون خداوند قدرت مطلق دارد، می تواند حاکمیت و مشیت خویش را بر جهان اعمال کند.

ص: 140

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 41 - 31

31 - اراده همه موجودات ، حتی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ، مقهور حاکمیت اراده الهی

و من یرد الله فتنته فلن تملك له من الله شیئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 55 - 1,6

1 - تنها خدا ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان فروتن ، برپا دارنده نماز و پرداخت کننده زکات ، دارای حق ولایت و حکومت بر مؤمنان

انما ولیکم الله ورسوله و الذین ءامنوا الذین .. و یؤتون الزکوه و هم رکعون

در برداشت فوق ، رکوع به معنای لغوی آن (خضوع) گرفته شده است.

6 - ولایت و رهبری پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان واجد شرایط ، در طول ولایت خدا و پرتویی از حاکمیت اوست .

انما ولیکم الله ورسوله و الذین ءامنوا

مفرد آوردن کلمه «ولی» - علی رغم جمع بودن خبر آن - ، رسای به این حقیقت است که ولایت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و دیگر واجدان شرایط ، در طول ولایت خدا و پرتویی از ولایت اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 110 - 29

29 - اذن خداوند ، حاکم بر نظام هستی

و اذ تخلق من الطین کهیئته الطیر باذنی .. و اذ کففت بنی اسرائیل عنک

تکرار کلمه «باذنی» و نیز اسناد نافرجامی توطئه های بنی اسرائیل به خداوند ، بیانگر برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 120 - 1,2

1 - تنها خداوند ، مالک و فرمانروای آسمان ها ، زمین و هر آنچه در آنهاست .

لله ملك السموت و الارض و ما فيهن

2 - باور به حاکمیت انحصاری خداوند بر هستی از میان برنده احتمال شایستگی غیر خدا برای الوهیت

لله ملك السموت و الارض و ما فيهن

جمله «لله ملك ..» می تواند تعلیلی برای یکتایی خداوند، شایستگی و بایستگی او برای پرستش و بی همتایی وی در الوهیت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 3 - 12، 7، 1

1 - تدبیر و حاکمیت مطلقه و یکسان خداوند بر آسمانها و زمین

و هو الله في السموت و في الأرض

اهل ادب گفته اند که در مانند آیه مورد بحث، «فی السماوات ..» نمی تواند متعلق به «الله» باشد، مگر اینکه معنی فعلی در آن

ص: 141

منظور گردد و معنی مناسب در این مورد، به قرینه آیات قبل و بعد، مسأله تدبیر و نظارت خداوند بر تمامی موجودات است (مجمع البیان).

7- آگاهی خداوند بر سرّ و آشکار آدمی، برخاسته از حاکمیت کامل او بر سراسر هستی است.

و هو الله في السموات وفي الأرض يعلم سرکم و جهرکم

12- عن أبي جعفر (اظنه محمد بن نعمان) قال: سألت ابا عبد الله (ع) عن قول الله عز و جل «و هو الله في السموات وفي الأرض» قال: كذلك هو في كل مكان . . . محیط بما خلق عملاً و قدره و احاطه و سلطناً و ملکاً . . .

ابوجعفر (احتمالاً همان محمد بن نعمان است) گوید: از امام صادق (ع) درباره این جمله از آیه «و هو الله . . .» سؤال کردم، امام فرمود: یعنی او به تمامی مخلوقات خویش از نظر علم، قدرت، سلطه و حاکمیت احاطه دارد . . .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 12 - 16

16 - حاکمیت مطلقه الهی بر جهان هستی

قل لمن ما في السموات و الأرض قل لله . . . لیجمعنکم إلى يوم القیمه لا ریب فيه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 13 - 1

1 - مالکیت و حاکمیت مطلقه الهی بر هر موجود مستقر در شب و روز

و له ما سکن فی الیل و النهار

«سکن»، از ماده «سکنی» (به معنی مسکن گزید): و «ما سکن . . .»، شامل هر موجودی است که در ظرف شب و روز قرار گرفته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 73 - 17، 10

10 - روز دمیده شدن در صور، مالکیت مطلق و حاکمیت انحصاری خداوند، ظهور خواهد یافت.

و له الملك يوم ینفخ فی الصور

«له الملك» بیانگر انحصار ملک در روز نفخ صور برای خداوند است. و چون این مالکیت اکنون نیز وجود دارد، بنابراین مفاد حصر،

ظهور این مالکیت در آن روز به گونه ای که جای هیچ انکار برای کسی نماند، است.

17 - خداوند حاکم و قضاوت کننده ای است که از حوادث و اعمال آگاهی دقیق دارد.

علم الغیب و الشَّهده و هو الحکیم الخبیر

از معانی ذکر شده برای «حکیم»، حاکم و قاضی است. (لسان العرب به نقل از ابن اثیر).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 96 - 4

4 - خورشید و ماه تحت حاکمیت همه جانبه و دقیق نظم و حساب و برنامه قرار دارند.

والشمس والقمر حسابانا

ص: 142

برداشت فوق بر این مبناست که جمله «جعل .. الشمس والقمر حسبانا» از باب مبالغه باشد، مانند «زید عدل» یعنی خورشید و ماه عین حساب و برنامه هستند. این بیان گویای آن است که هیچ ذره ای از ذرات و حرکتی از حرکات و ... از حساب خارج نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 114 - 6

6 - خداوند سزاوارترین حاکم و داور در مورد ضرورت و یا عدم ضرورت نزول معجزات و دیگر شرایط و زمینه های آن است.

إنما الآيت عند الله و ما يشعركم أنها إذا جاءت لا يؤمنون .. أفغير الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 54 - 12، 5

5 - عرش ، مرکز استیلای الهی بر جهان آفرینش است .

إن ربكم الله .. استوی علی العرش

12 - تنها خداوند ، مالک همه آفریده ها و فرمانروای آنهاست .

ألا له الخلق والأمر

در برداشت فوق کلمه «الخلق» به معنای اسم مفعول (مخلوق)، و «أمر» به معنای فرمان دادن گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 130 - 6

6 - اراده خداوند حاکم بر طبیعت و عوامل آن

ولقد أخذنا آل فرعون بالسنين و نقص من الثمرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 158 - 4، 5، 7، 11، 14

4 - فرمانروایی و حاکمیت بر آسمان ها و زمین در انحصار خداوند است .

الذی له ملک السموت و الأرض

5 - تشریح دین و ارسال پیامبران در راستای فرمانروایی خدا بر جهان هستی است .

إني رسول الله إليكم جميعا الذي له ملك السموت و الأرض

7 - توجه به حاکمیت مطلق خدا بر هستی ، از میان برنده هر گونه تردید نسبت به رسالت جهان شمول پیامبر (صلی الله علیه و آله)

إني رسول الله إليكم جميعا الذي له ملك السموت و الأرض

بیان حاکمیت خدا بر هستی، پس از طرح مسأله رسالت پیامبر و جهان شمول بودن آن، در حقیقت استدلالی بر امکان آن رسالت است.

11 - باور به حاکمیت انحصاری خدا بر هستی ، زمینه ساز ایمان به نبود هیچ معبودی شایسته پرستش جز او

الذی له ملک السموت و الأرض لا إله إلا هو

14 - حاکمیت مطلق خداوند بر هستی ، دلیل اقتدار او بر زنده کردن موجودات و میراندن آنهاست .

الذی له ملک السموت و الأرض . . . یحی و یمیت

بیان حاکمیت انحصاری خدا بر هستی و سپس توصیف او به حیات بخشی و مرگ آفرینی می تواند اشاره به این معنا داشته باشد که چون امور هستی در اختیار اوست، مرگ و حیات موجودات نیز به دست او خواهد بود. بنابراین «له ملک ...» می تواند استدلال برای «یحی و یمیت» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 166 - 5

5 - خداوند دارای حاکمیتی مطلق بر جهان آفرینش

قلنا لهم کونوا قرده خسئین

در آیه شریفه نیامده که متمردان بوزینه شدند، بلکه تنها فرمان به بوزینه شدن ذکر شده است. این معنا (تصریح نکردن به عملی شدن فرمان) اشاره به این حقیقت دارد که فرمانهای الهی تخلف ناپذیر است و چیزی جلوگیری آن نیست. فرمان همان و شدن همان، یعنی حاکمیت علی الاطلاق.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 185 - 4,7

4 - تأمل در وابستگی موجودات جهان به مالک هستی بخش، راهنمای انسان به حاکمیت مطلق خدای یگانه بر هستی است.

أو لم ينظروا فی ملکوت السموت و الأرض و ما خلق اللّٰه من شیء

چون روی سخن با مشرکان است، معلوم می شود هدف از فراخوانی آنان به دقت در ملکوت آسمانها و زمین رهنمون شدن آنان به حاکمیت مطلق خداست.

7 - خداوند آفریدگار همه موجودات و دارای سلطه ای کامل بر آنهاست.

أو لم ينظروا فی ملکوت .. ما خلق اللّٰه من شیء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 188 - 6

6 - خداوند و مشیت او حاکم بر امور انسان ها و تمامی هستی

قل لاأملک لنفسی نفعاً و لا ضراً إلا ما شاء اللّٰه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - حاکمیت الهی بر قلب ها و ایجاد الفت میان مؤمنان ، نمودی از عزت و حکمت الهی

و لكن الله ألفت بينهم إنه عزيز حكيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 2 - 8

8 - همه جهان تحت سیطره و حاکمیت خداوند است .

فسيحوا في الأرض . . . واعلموا أنكم غير معجزي الله

ص: 144

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 116 - 1

1 - خداوند ، تنها مالک و فرمانروای آسمان ها و زمین

إن الله له ملك السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 129 - 11

11 - خداوند ، دارای قدرتی بی چون و چرا و حاکمیتی بی بدیل ، بر مجموعه هستی

هورب العرش العظيم

لزوم اتکا داشتن بر خدا - به دلیل ربوبیت او - نشانگر این است که حکم و اراده اش ، همواره بر کل هستی نافذ است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 10، 8

8 - خدا ، فرمانروای آسمان ها و زمین است .

الذی خلق السموت . . . ثم استوی علی العرش

10 - سراسر گیتی در سیطره و اقتدار بی چون و چرای خداوند است .

الذی خلق السموت . . . ثم استوی علی العرش

«استواء» (مصدر استوی) به معنای استیلاست و «عرش» ؛ یعنی ، تحت فرمانروایی . «استیلائی خداوند بر تخت حکومت» کنایه از سیطره

کامل و اقتدار مطلق او بر سراسر هستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 32 - 1

1 - رازقیت ، حاکمیت ، حیات بخشی و تدبیر خداوند نسبت به کار جهان ، جلوه های روشنی از ربوبیت خدا بوده و اعتقاد به آن ، مستلزم

ایمان به پروردگاری بی شریک است .

قل من یرزقکم من السماء .. فذلکم اللہ ربکم

تفریع جمله «ذلکم اللہ ربکم» با «فا»ی نتیجه، در آیه پیش (قل من یرزقکم ..) بیانگر این حقیقت است که: با وجود اعتقاد به رازقیت خدا، حاکمیت او بر قوا و حواس آدمی، خالقیت نسبت به جاندار و بی جان و تدبیر او نسبت به امور جهان؛ ایمان به ربوبیت مطلق خدا ضروری بوده و مجالی برای پندارپروردگاری غیر او باقی نمی ماند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 109 - 10، 8

8 - خداوند ، حاکم و داور اختلافات و نزاع های میان پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مردم کفرپیشه بود .

و اصبر حتی یحکم اللہ

10 - خداوند ، بهترین حاکم و داور است .

ص: 145

و هو خیر الحکمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 7 - 6

6- خداوند حاکم و فرمانروای هستی

و کان عرشه علی الماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 15 - 4

4- حاکمیت خداوند بر جهان و علل و عوامل آن

نوفّ إليهم أعمالهم فيها

بدیهی است که علل و عوامل طبیعی در رسیدن انسان به نتایج تلاشهایش دخیل و مؤثر است؛ ولی خداوند با جمله «نوفّ إليهم اعمالهم» (نتیجه تلاش آنها را به ایشان می‌رسانیم) اعطای نتایج را به خود نسبت داد تا به حاکمیت خویش بر جهان اشاره کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 20 - 9، 3، 2، 1

1- کفرپیشگان در هیچ کجای زمین، نمی‌توانند خود را از سیطره و حاکمیت خداوند خارج سازند.

أولئك لم يكونوا معجزين في الأرض

اعجاز (مصدر معجزین) به معنای از دسترس خارج بودن است. بنابراین و با توجه به اینکه مفعول «معجزین» الله است، جمله «أولئك لم يكونوا...» چنین معنا می‌شود: آنان هیچ‌گاه از دسترس خدا (حاکمیت و سلطه او) خارج نبوده‌اند.

2- کفرورزی کافران و اعمال ایشان (افترا بر خداوند، بازداری از راه خدا و...) خارج از حاکمیت خداوند نیست.

و من أظلم ممن افتری علی الله کذباً.. أولئك لم يكونوا معجزین

ماضی بودن معنای جمله «أولئك لم يكونوا...» (آنان هیچ‌گاه از حاکمیت خدا خارج نبوده‌اند) می‌رساند که: گرایش کافران به کفر نیز تحت حاکمیت خدا صورت گرفته است.

3- حاکمیت مطلق خداوند بر سراسر هستی

أولئك لم يكونوا معجزين في الأرض

9- گرایش انسان ها به کفر و شرک ، نه دلالت بر خروج آنان از سیطره خدا دارد و نه بیانگر ولایت غیر خدا بر آنان است .

أولئك لم يكونوا معجزين في الأرض .. ما كانوا يستطيعون السمع و ما كانوا يبصرون

خداوند، با بیان ریشه کفرورزی کافران (ماکانوا ..)، پس از اعلام ولایت خدا بر آنان، به این حقیقت اشاره می کند که: مخالفت کافران با برنامه های الهی به خاطر خروج آنان از حاکمیت خدا و سلطه غیر او بر ایشان نیست؛ بلکه به دلیل ناتوانی آنان از درک معارف الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 33 - 6

6- هیچ کس و هیچ چیز ، بر خداوند حاکمیتی ندارد .

ص: 146

فأتنا بما تعدنا .. قال إنما يأتيكم به الله إن شاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 44 - 5

5- زمین ، آسمان و همه عوامل هستی ، در اختیار خدا و گوش به فرمان او هستند .

يأرض ابلعي ماءك ويسماء أقلعي وغيض الماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 52 - 17، 18

17- عوامل طبیعی و فعل و انفعالات در هستی ، به دست خدا و در اختیار اوست .

يرسل السماء عليكم مدرارًا ويزدكم قوه

18- سلطه و حاکمیت خداوند بر هستی ، از تعالیم هود (ع) به مردم خویش

يرسل السماء عليكم مدرارًا ويزدكم قوه إلى قوتكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 56 - 8، 9، 10

8- همه موجودات زنده ، تحت فرمان و حاکمیت خداوند هستند .

ما من دابة إلا هوأخذ بناصيتها

«ناصیه» به قسمت جلوی سر گفته می شود و گاهی به موهای جلوی سر نیز به اعتبار رستنگاهش ، اطلاق می گردد. گرفتن جلوی سر و یا موهای آن ، کنایه از تسلط و حاکمیت می باشد.

9- هیچ جنبنده ای - چه انسان و چه حیوان - بدون خواست خداوند ، توانا بر ضرررسانی به دیگری نیست .

ثم لاتظرون. إني توكلت على الله ... ما من دابة إلا هوأخذ بناصيتها

مقصود از بیان سلطه خداوند بر همه جانداران ، به دلیل وقوع آن پس از مبارزه طلبی هود(ع) و توکل بر خداوند ، این معناست که: همه چیز مقهور خواست خداوند است و بدون رخصت او ، هیچ جاننداری - چه رسد به بتهای بی جان - توانا بر ضرررسانی نیست.

10- ربوبیت فراگیر خداوند ، سیطره او بر همه جنبندگان و ضرورت توکل بر او ، از تعالیم حضرت هود (ع)

إني توكلت على الله ربي وربكم ما من دابة إلا هو آخذ بناصيتها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 58 - 3

3- فرمان خداوند در هستی ، بدون هیچ کم و کاستی تحقق می یابد .

ولما جاء أمرنا

تعبیر کردن از عذاب به «امر» - که به معنای فرمان است - می تواند برای رساندن این حقیقت باشد که: آنچه خداوند به تحقق آن فرمان می دهد ، عیناً و بدون کمترین تخلفی انجام می پذیرد به گونه ای که گویا مورد فرمان ، همان فرمان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 147

12- حاکمیت و سیطره بر هستی ، در انحصار خداوند است .

ما أنزل الله بها من سلطان إن الحكم إلا لله

مقصود از «حکم» یا حکم تکوینی یا حکم تشریحی و یا اعم از هر دو نوع است. برداشت فوق ، ناظر به نوع تکوینی آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 67 - 13، 12

12- حاکمیت خدا بر هستی ، لزوم اتکا به خداوند و تنافی نداشتن توکل با تدارک اسباب و علتها ، از تعالیم یعقوب (ع) به فرزندان خویش

و ادخلوا من أبواب متفرقه و ما أغنى عنكم من الله من شيء

13- حاکمیت بر تمام هستی و علل و اسباب ، از آن خداوند است و جملگی مقهور حکم و تقدیر اویند .

و ادخلوا من أبواب متفرقه و ما أغنى عنكم من الله من شيء إن الحكم إلا لله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 100 - 28

28- خداوند هر آنچه را بخواهد با لطافت تحقق می بخشد و بر هستی و عوامل و اسباب آن سیطره دارد .

إن ربی لطیف لما یشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 4

4- خداوند ، بر عرش (تمام هستی) تسلط و فرمانروایی دارد .

ثم استوی علی العرش

از معانی «استواء» تسلط داشتن است و «ثم» برای تراخی رتبی می باشد و این مفهوم را در جمله ارائه می کند که مهمتر از برافراشته ساختن آسمانها ، این است که او بر عرش سلطه دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 11 - 11

11- خداوند ، بر انسان و سرنوشت او و بر تمام هستی حاکمیت دارد .

إن الله لا یغیر . . . و إذا أراد الله بقوم سوءاً فلا مردّ له

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 12 - 5

5- عوامل طبیعی در اختیار خداوند است و تنها او حاکم بر آنهاست .

هو الذی یریکم البرق . . . و ینشیء السحاب الثقال

ص: 148

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 39 - 5

5- مشیت خداوند بر هستی و قوانین آنها حاکم است و چیزی جلوگیری اعمال مشیت او نیست .

لکل أجل کتاب. یمحوا الله ما یشاء و یشاء و عنده أمّ الکتب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 41 - 5,6,7

5- حکومت و فرمانروایی بر هستی از آن خداوند است .

والله یحکم

6- حکم و فرمان خداوند در هستی نافذ و حتمی الوقوع است .

والله یحکم لامعقب لحکمه

«تعقیب» (مصدر معقب) یعنی به منظور انجام کاری در پی کسی یا چیزی رفتن. قرائن حاکی است که مراد از تعقیب در آیه شریفه ، در پی حکم خدا رفتن به منظور باطل کردن آن است که جمله «لامعقب لحکمه» آن را نفی می کند.

7- هیچ کس و هیچ چیز نمی تواند حکم و فرمان خدا در هستی را نقض کند و آن را بی اثر سازد .

لامعقب لحکمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 41 - 3

3- تمامی تلاش و توان ابلیس برای اغوای اکثریت مردمان ، تحت حاکمیت و قدرت خداوند است .

هذا صراط علیّ مستقیم

جمله «هذا صراط علیّ مستقیم» احتمال دارد در پاسخ ابلیس باشد که با انانیت، اغواگری مردمان را با تأکید به خود نسبت داد و خداوند، جواب می دهد: چنین نیست؛ بلکه این امر تحت قدرت اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- مالکیت تمامی موجودات آسمان ها و زمین و حاکمیت بر آنها، در انحصار خداوند است .

وله ما فی السموت و الأرض

لازمه مالکیت، حاکمیت است و «أفغیر الله تتقون» (آیا از غیر خدا می ترسید) می تواند قرینه بر این باشد که: مراد از «له ما فی السماوات و ..» حاکمیت نیز هست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 42 - 5

5- خداوند، تنها قدرت حاکم بر جهان آفرینش است .

قل . . . لا تبغوا إلى ذی العرش سیلاً

ص: 149

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 26 - 19، 18

18- حاکمیت و فرمان‌روایی بر آسمان‌ها و زمین، در انحصار خداوند است.

و لا یشرک فی حکمه أحدًا

19- خداوند در فرماندهی بر هستی، احدی را شریک خود نمی‌سازد.

و لا یشرک فی حکمه أحدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 44 - 1

1- آدمی، به هنگام شداید، به ولایت و تسلط مطلق خداوند بر همه امور، پی می‌برد.

و لم تکن له فئه ینصرونه .. هنالک الولیه لله الحقّ

تردیدی نیست که ولایت خداوند (چه به معنای حاکمیت و تدبیر و چه به معنای نصرت) همواره، حاکم و نافذ است، لذا اشاره به مکان و واقعه خاص با واژه «هنالک» از آن جهت است که در چنین موقعیت‌هایی، آدمی، به آن نکته واقف می‌گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 84 - 8، 2

2- قدرت و امکانات عناصر نیرومند تاریخ، در قلمرو اراده و حاکمیت خداوند و نه مستقل از آن.

إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ

نسبت دادن قدرت و امکانات ذوالقرنین به خداوند، این پیام را دارد که نباید پنداشت که قدرت مندان، آنچه دارند، خود، به دست آورده‌اند، بلکه همه چیز از او است.

8- خداوند، بر همه علل و اسباب طبیعی حاکم است.

و آتینه من کلّ شیء سببًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 83 - 4

4- شیاطین ، تحت سیطره و حاکمیت الهی قرار دارند .

ألم تر أننا أرسلنا الشیطین

ضمیر «نا» در «أنا أرسلنا» بیانگر این نکته است که تصور نشود کار شیاطین خارج از نظام تقدیر و برنامه الهی است؛ بلکه همه برنامه های آنان، تحت نظارت و در قلمرو مشیت الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 87 - 8

8- وجود حق شفاعت برای غیر ، منافی با حاکمیت مطلق خداوند نیست .

لا یملکون الشفعه إلا من اتخذ عند الرحمن عهداً

ص: 150

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 5 - 4,9

4 - حاکمیت و اصالت رحمت الهی در نظام آفرینش

الرحمن علی العرش استوی

گزینش عنوان رحمن، هنگام توصیف خداوند به فرمان روای جهان، گویای این نکته است که تدبیر امور جهان براساس رحمت الهی است.

9 - « عن أبي الحسن موسى (ع) و سئل عن معنى قول الله « الرحمن على العرش استوى » فقال : استولى على ما دقّ و جلّ ;

از امام موسی بن جعفر (ع) روایت شده که در پاسخ سؤال از معنی سخن خدا «الرحمن علی العرش استوی» فرمود: خداوند بر همه موجودات کوچک و بزرگ تسلط دارد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 6 - 5

5 - آنچه در زیرخاک های نمناک جهان قرار دارد از آن خداوند است .

له . . . و ما تحت الثرى

«ثری» به معنای خاک نمناک است (مصباح). ال در «الثری» ظاهراً معنای جنس دارد، لذا شامل هر خاک نمناکی می شود، چه در زمین باشد و چه در کرات دیگر، بلکه چون در آیه «ما فی الأرض» ذکر شده است، احتمال می رود که «ما تحت الثرى» مربوط به غیر زمین باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 114 - 2

2 - خداوند ، مالک حقیقی هستی و فرمان روای مطلق آن

فتعلی الله الملك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 127 - 5

5 - خداوند ، حاکم بر نظام کیفرسانی به مستحقان عذاب

نجزی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 44 - 16

16 - خداوند ، قادر بی مانند و حاکم مطلق در پهنه هستی است .

بل متّعنا هؤلاء .. انا نأتی الارض ننقصها من اطرافها أفهم الغلبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 87 - 2

ص: 151

2 - حاکمیت یگانه خدا بر هستی ، جلوه ای از مالکیت مطلقه او

قل من ربّ السموت السبع . . . سيقولون لله

در برابر سؤال از ربوبیت (من ربّ السماوات ..)، پاسخی داده شده که بیانگر مالکیت است (سيقولون لله). و این بدان جهت است که ربوبیت، فرع بر مالکیت مطلقه می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 88 - 1

1 - سراسر هستی ، در سیطره حاکمیت و فرمان روایی یگانه خداوند

قل من بیده ملکوت کلّ شیء

«ملکوت» مبالغه «ملک» (فرمان روایی) است؛ مانند «رَحْمَت» مبالغه «رحمه» و «رَهَبوت» مبالغه «رهبه».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 116 - 2

2 - خدا ، فرمان روای یگانه و به حق جهان هستی

فتعلی الله الملك الحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 42 - 1

1 - فرمان روایی آسمان ها و زمین ، تنها از آن خداوند است .

و لله ملك السموت و الأرض

تقدیم خبر (لله) بر مبتدا (ملك السماوات ..)، مفید حصر و اختصاص است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 2 - 10، 3، 8، 1، 2

1 - فرمان روایی جهان (آسمان ها و زمین) تنها از آن خدا است .

تبارک .. الذی له ملک السموت و الأرض

2- فرمان روایی خداوند بر جهان هستی ، نشانگر منشأ خیرات بودن او برای جهانیان است .

تبارک الذی نزل الفرقان علی عبده .. الذی له ملک السموت و الأرض

برداشت یاد شده بر این مبنا استوار است که جمله «الذی له..» بدل برای جمله «الذی نزل...» باشد. بر این اساس، ارتباط میان مبارک بودن خداوند و پادشاهی او، حقیقت یاد شده را، می رساند.

3- فرمان روایی و حکومت خداوند بر آسمان ها و زمین ، خاستگاه نزول کتابی که تبیین کننده حق از باطل برای انسان ها است .

تبارک الذی نزل الفرقان علی عبده .. الذی له ملک السموت و الأرض

8- پادشاهی و حاکمیت مطلق خداوند بر جهان ، دلیل بی نیازی او از گزینش فرزند و داشتن شریک و همتا

الذی له ملک السموت و الأرض و لم یتخذ ولداً و لم یکن له شریک فی الملک

ذکر حاکمیت و پادشاهی و حاکمیت مطلق خداوند بر هستی در ابتدای آیه، می تواند مقدمه و زمینه چینی برای ابطال عقیده

ص: 152

فرزندگیزی و شریک داشتن خدا باشد که از اصول اعتقادات مشرکان است.

10 - فرمان روایی و حاکمیت مطلق خداوند بر جهان ، جلوه ای از عظمت و منزّه بودن او هر گونه عیب و نقص است .

تبارک الذی نزل الفرقان .. الذی له ملک السموت ... و لم یکن له شریک فی الملک

برداشت فوق مبتنی بر این است که جمله «الذی له ملک السماوات..» بدل برای «الذی نزل الفرقان...» و «تبارک» به معنای «تنزه» و «تعاضم» باشد؛ که یکی از معانی لغوی «تبارک» است (لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 5

5 - سراسر گیتی در سیطره و اقتدار بی چون و چرای خداوند

ثم استوی علی العرش

«استواء» (مصدر «استوی») به معنای «استیلا» است. «عرش»؛ یعنی، تخت فرمانروایی. استیلا بر تخت حکومت، کنایه از سیطره کامل و اقتدار مطلق بر سراسر هستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 26 - 4،7

4 - عرش الهی (مرکز حاکمیت و تدبیر خدا) ، بسیار عظیم و گسترده

ربّ العرش العظیم

7 - پادشاهی و فرمانروایی انسان ها ، امری اعتباری بوده و این مقام در حقیقت تنها از آن خدا است .

امرأه تملکهم .. و لها عرش عظیم ... الله لا إله إلا هو ربّ العرش العظیم

یادآوری الوهیت و ربوبیت مطلق خدا بر جهان و نیز عرش عظیم او (پس از ذکر عرش و فرمانروایی بزرگ ملکه سبا) می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 88 - 9

9 - فرمان روایی جهان ، تنها در اختیار خداوند است .

له الحكم

«حکم» به معنای فرمان است و تقدیم خیر (له) بر مبتدا (الحکم) مفید حصر می باشد. بنابراین «له الحكم»؛ یعنی، فرمان در سراسر هستی، تنها در انحصار خدا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 26 - 2

2 - خداوند ، حاکم مطلق موجودات هستی است .

لله ما فی السموت

لازمه مالکیت، حاکمیت داشتن است.

ص: 153

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 13 - 9

9- فرمانروایی مطلق جهان ، مخصوص خدا است .

اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ

تقدیم خبر (له) بر مبتدا (الملک)، دلالت بر حصر می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 83 - 2,4

2- حاکمیت و مالکیت همه چیز به دست خدا است .

فسبحن الذی بیده ملکوت کلّ شیء

«ملکوت» یا صیغه مبالغه از مصدر «ملک» به معنای مالکیت است (مانند «رحموت» و «رهبوت» که مبالغه رحمت و رهبت است) و یا از مصدر «مُلک» به معنای سلطنت و حاکمیت است.

4- در دست داشتن حاکمیت و مالکیت همه چیز در جهان هستی ، دلیل و نشان کمال خدا و مبرا بودن او از هر نقص و کاستی

فسبحن الذی بیده ملکوت کلّ شیء

برداشت یاد شده از ارتباط میان تنزیه خدا از هر نقصی و توصیف او به «در دست داشتن ملکوت هر چیزی در جهان»، به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 10 - 1

1- فرمانروایی جهان هستی (آسمان ها ، زمین و موجودات میان آن دو) تنها در اختیار خداوند است .

أَمْ لَهُمْ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 18 - 1

1- کوه ها ، تحت تسخیر خدا و رام او هستند .

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 19 - 1

1 - پرندگان با زندگی دسته جمعی خود، مسخر و رام خدا هستند.

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ .. و الطير محشوره

«و الطير» عطف بر «الجبال» و عامل آن فعل «سَخَّرْنَا» است. «محشوره» نیز به معنای «مجمعه» (دسته جمعی) و حال برای «طیر» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 154

7 - طبیعت ، تحت تسخیر و فرمان خداوند

ارکض برجلک هذا مغتسل بارد و شراب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 44 - 4,6

4 - جهان آفرینش (آسمان ها ، زمین و ...) تحت فرمانروایی خدا است .

له ملک السموت و الأرض

6 - فرمانروایی مطلق خداوند بر جهان هستی ، دلیل در اختیار داشتن همه شفاعت ها در دست خدا و ناتوانی غیر او از هرگونه شفاعت خودسرانه

قل لله الشفعه جميعًا له ملک السموت و الأرض

جمله «له ملک السماوات. ..» در مقام تعلیل برای جمله پیش (لله الشفاعة جميعاً) است؛ یعنی، چون فرمانروایی جهان به دست خداوند است، پس شفاعت هم - که جزئی از فرمانروایی است - در اختیار او قرار خواهد داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 16 - 5,7

5 - فرمان روایی جهان ، تنها از آن خداوند است .

لمن الملك اليوم لله الواحد القهار

7 - وحدانیت و قهار بودن خداوند ، نشانه اختصاص داشتن فرمان روایی به ذات مقدس او

لمن الملك اليوم لله الواحد القهار

ذکر شدن دو صفت یکتایی و قهاریت برای خداوند - پس از یادآوری اختصاص داشتن فرمان روایی جهان به او - می تواند گویای حقیقت یاد شده باشد؛ زیرا کسی که چیره شونده مطلق است و در این چیره گی، یکتا و یگانه می باشد، در اوج قدرت و استیلا بر جهان قرار دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 44 - 11

11 - عالم، محضر خدا است .

إِنَّ اللَّهَ بِصِيرٍ بِالْعِبَادِ

لازمه بصیرت و آگاهی داشتن خداوند بر احوال بندگان، حضور همه چیز در پیشگاه او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 12 - 4

4 - تسلط و سیطره کامل و فراگیر خداوند بر جهان هستی

له مقالید السموت والأرض

تعبیر «له مقالید» گاهی کنایه از تسلط بر چیزی است.

ص: 155

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 49 - 1

1 - تمامی جهان هستی ، قلمرو مالکیت و حکومت خداوند است .

لله ملك السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 27 - 1

1 - خداوند ، یگانه فرمانروای آسمان ها و زمین

ولله ملك السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 36 - 9

9 - حاکمیت تدبیر و مدیریت خداوند یکتا ، بر کل نظام هستی

فله الحمد رب السموت و رب الأرض رب العلمین

تکرار واژه «رب» در آیه شریفه، می تواند در راستای شرک زدایی و تثبیت باور به حاکمیت مطلق ربوبیت خداوند باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 7 - 3,8

3 - حاکمیت خداوند بر قوای هستی ، نشانگر قدرت او بر پاداش مؤمنان و کیفر منافقان و مشرکان

لیدخل المؤمنین و المؤمنت جنّات .. و یعدّب المنفقین ... و المشرکین ... و لله

از ارتباط این آیه با آیات پیشین - که درباره پاداش مؤمنان و کیفر منافقان و مشرکان بود - مطلب بالا استفاده می شود.

8 - حاکمیت مطلق خداوند بر قوای هستی ، نویدی به مؤمنان و هشدار به منافقان و مشرکان

ولله جنود السموت و الأرض

یادآوری قدرت، پس از وعده و وعید، بیانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 14 - 1

1 - خداوند ، تنها مالک و فرمانروای آسمان ها و زمین

و لله ملك السموت والأرض

«ملک» به معنای پادشاهی و فرمانروایی و ملازم با مالکیت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 44 - 3

3 - یگانه قدرت حاکم بر نظام مرگ و حیات ، قادر به برپایی صحنه معاد

ص: 156

وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ . . . وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتٌ وَأَحْيَا

در صورتی که آیه «إلى ربك المنتهى» نظر به فرجام زندگی و پایان حیات داشته باشد، ارتباط میان آن و آیه «وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتٌ وَأَحْيَا»، بیانگر مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 49 - 1

1 - تمامی قلمرو هستی، در انحصار ربوبیت خداوند، از زمین خاکی تا ستاره «شعری»

وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشَّعْرَى

تصریح به «شعری»، می تواند از آن جهت باشد که این ستاره، در نقطه ای بس دور در فضا قرار دارد و یادکرد آن در حقیقت، برای بیان یگانگی ربوبیت خداوند بر تمام قلمرو گسترده هستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 33 - 1

1 - ظهور حاکمیت الهی بر جن و انس، به هنگام برپایی قیامت

يَمْعَشُ الْجَنِّ وَ... لَا تَنْفَذُونَ

مفاد آیه - به قرینه سیاق و ارتباط آیات قبل و بعد - درباره قیامت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 2 - 1، 2

1 - فرمانروایی آسمان ها و زمین، تنها در اختیار خداوند است.

لَهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

تقدیم خبر (له) بر مبتدا (ملك) افاده حصر می کند و «ملك» به معنای سلطنت و فرمانروایی است.

2 - انحصار فرمانروایی برای خداوند، نشانه منزه بودن او از هر عیب و نقصی (همچون داشتن شریک و . . .)

سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ . . . لَهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

ذکر فرمانروایی انحصاری خداوند - پس از یاد کردن تسبیح موجودات عالم برای او - می تواند بیانگر مطلب یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 5 - 1

1 - فرمانروایی آسمان ها و زمین ، تنها در اختیار خداوند است .

له ملك السموت و الأرض

«ملك» به معنای سلطنت و فرمانروایی است و تقدیم خبر (له) بر مبتدا (ملك.. ..) افاده حصر می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 27 - 13

13 - دل های مردمان ، در اختیار خداوند است و او دل ها را رؤوف و مهربان می گرداند .

ص: 157

و جعلنا في قلوب الذين اتبعوه رأفة و رحمة

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - مجادله - 58 - 6 - 3

3 - خداوند ، حاكم روز جزا است .

يوم يبعثهم الله جميعاً فينبئهم بما عملوا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - مجادله - 58 - 9 - 10

10 - خداوند ، فرمانروا و داور روز قيامت است .

و اتقوا الله الذي إليه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - حشر - 59 - 23 - 18

18 - فرمانروای مقتدر و شكست ناپذير هستی ، منزّه از هر گونه شريك

سبحن الله عما يشركون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - ممتحنه - 60 - 10 - 27

27 - خداوند ، حاكم و داور ميان خلق

يحكم بينكم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

19 - تغابن - 64 - 1 - 6

6 - فرمان روايي عالم ، تنها در انحصار خداوند است .

له الملك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 7

7 - آسمان ها و زمین ، تحت تدبیر و حکومت خداوند قرار دارند .

يُنزِلُ الْأَمْرَ بَيْنَهُنَّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 1 - 3

3 - فرمانروایی جهان ، تنها در دست خداوند است .

ص: 158

تقدیم مسند (بیده) بر مسندالیه (الملک)، افاده اختصاص می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 12 - 2

2 - خداوند ، تنها فرمانروای روز قیامت

إلی ربّک یومئذ المستقرّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 30 - 3

3 - لحظه مرگ ، لحظه بروز ناتوانی کامل انسان و حاکمیت تام خداوند بر سرنوشت او

إلی ربّک یومئذ المساق

از آن جایی که قیامت روز حساب و مجازات است، سوق دادن انسان به درگاه خداوند در آن روز، می تواند نشانگر این حقیقت باشد که سرنوشت انسان ها (بهشتی یا جهنمی شدن آنان)، در آن تعیین خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 20 - 5

5 - سلطه خداوند بر عرش ، پشتوانه اقتدار جبرئیل

ذی قوّه عند ذی العرش مکین

وصف «ذی العرش»، می تواند این نکته را برجسته سازد که منزلت والای جبرئیل، نزد کسی که عرش مقهور او است، اتصاف او را به «ذی قوّه» تضمین می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 19 - 10

10 - سیطره حاکمیت خداوند بر تمام امور قیامت ، حقیقتی وصف ناپذیر و تصوّر آن بیرون از طاقت علمی بشر است .

و ما أدريک . . . ثم ما أدريک ما يوم الدين ... و الأمر يومئذ لله

بيان حاکمیت مطلقه خداوند - پس از اشاره به فوق تصور بودن قیامت - نشانه آن است که بشر، از درک حقیقت حاکمیت اخروی خدا ناتوان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 1

1 - حاکمیت و مالکیت بر آسمان ها و زمین ، مخصوص خداوند است .

له ملک السموت و الأرض

«مُلک» اسم مصدر و به معنای بر عهده داشتن سلطنت است (مصباح). هر جا کلمه «مُلک» به کار رود، مستلزم «مِلک» (مالکیت) نیز خواهد بود. (مفردات راغب)

ص: 159

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 15 - 1

1 - فرمانروایی بر جهان هستی و تدبیر آن ، در اختیار خداوند است .

ذو العرش

عرش؛ یعنی، تخت فرمانروا (قاموس) و در آیه شریفه معنای مجازی آن (مقام سلطه بر همه جهان و تدبیر آن) مراد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 5 - 4

4 - حاکمیت خداوند ، بر آغاز و فرجام انسان ها

لقد خلقنا الإنسان . . . ثمّ رددنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 2 - 2

2 - خداوند ، به دلیل حاکمیت و تسلّط بر مردم ، بر محافظت آنان از خطر ها و مهار کردن حوادث زیان بار ، توانا است .

قل أعوذ برّبّ الناس . ملك الناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 4 - 5

5 - ربوبیت و فرمان روایی خداوند بر مردم و شایستگی او برای الوهیت ، دلیل توانایی او بر ناکام گذاشتن وسوسه گران

برّبّ الناس . ملك الناس . إله الناس . من شرّ الوسواس الخنّاس

46- حاکمیت خدا بر جوامع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 13 - 5

5 - تاریخ ، دربردارنده نمونه هایی آشکار از سیطره خداوند بر سرنوشت جامعه ها است .

ألم تر كيف . . . فصبّ عليهم ربّك سوط عذاب

47- حاکمیت در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 56 - 1

ص: 160

1 - فرمان روایی مطلق و بی همتا در روز قیامت ، مخصوص خداوند است .

الملک یومئذ لله

48- حاکمیت دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 193 - 3

3- نبرد با کافران ، تا حاکمیت یافتن دین خدا در پهنه گیتی ، فرمان خداوند به اهل ایمان

و قتلوهم حتی لا تکون فتنه و یکون الدین لله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 24 - 3

3 - بهرهوری انسان از مصنوعات خویش ، تنها در قلمرو قوانین فائق الهی بر نظام طبیعت

وله الجوار المنشآت فی البحر

خداوند با تعبیر «له الجوار ..» به انسان تذکر داده است که اگر بشر می تواند با ساخت وسایلی به بهرهوری بیشتر از دریا پردازد، این چیزی است که در پرتو قوانین الهی حاکم بر ماده صورت می گیرد.

49- حاکمیت دین در جزیره العرب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 94 - 14

14 - تحکیم بیشتر پایه های حاکمیت دین در جزیره العرب ، در پرتو جهاد و پیروزی مؤمنان در جنگ تبوک

یعتذرون إلیکم إذا رجعتم إلیهم

با توجه به اینکه این آیات در زمینه جنگ تبوک است که به پیروزی مسلمانان انجامید و از اینکه خداوند می فرماید پس از بازگشت از این جنگ پیروز، متخلفان به عذرخواهی روی خواهند آورد می توان گفت که این نبود مگر به خاطر ذلت و ضعفی که در خود احساس می کردند و قدرتی که در مؤمنان می دیدند.

50- حاکمیت دینداری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 55 - 25

25 - کفر و ارتداد ، پس از دیدن حاکمیت دین و دین داران و امنیت و آرامش زیر سایه آن ، نشان فسق و تبه کاری و خروج از راه

ص: 161

حق و صواب است .

وعد الله الذين آمنوا منكم ... ليستخلفنهم ... وليمكنن لهم دينهم ... يعبدون

در این که مقصود از «کفر» در آیه شریفه چیست؟ میان مفسران دو دیدگاه وجود دارد: 1- مقصود ارتداد است؛ یعنی، چنانچه هر کس پس از دیدن حاکمیت و امنیت زیر سایه دین و نیز اتمام حجت الهی، مجدداً راه کفر را بپیماید، او حقیقتاً فاسق و تبه کار است. 2- مراد کفران نعمت است؛ یعنی، آن کس که نعمت حاکمیت و امنیت تحت لوای دین را مشاهده کند و در عین حال به جای شکرگزاری، راه ناسپاسی را بپیماید، او حقیقتاً فاسق و تبه کار است. برداشت یاد شده، بنابر دیدگاه نخست است.

51- حاکمیت ذوالقرنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 83 - 8

8- «عن أبي عبد الله (ع) قال: ملك الأرض كلها أربعة: مؤمنان و كافرين. فأما المؤمنان: فسلیمان بن داوود و ذوالقرنین؛

از امام صادق (ع) روایت شده که فرمود: چهار نفر بودند که بر تمام زمین حکومت کردند: دو نفر مؤمن و دو نفر کافر. آن دو نفر مؤمن: سلیمان بن داوود و ذوالقرنین بودند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 87 - 3

3- ذوالقرنین، بر قوم ساحل دریا، سلطه کامل یافته بود.

قال أمّا من ظلم فسوف نعدّبه

52- حاکمیت ربوبیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 127 - 8

8 - همه عوالم هستی، تحت ربوبیت خداوند

ربّ العلمین

«العالمین» جمع همراه با «ال» و مفید استغراق است؛ بنابراین «ربّ العلمین»؛ یعنی، پروردگار همه عالم ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 145 - 8

8 - همه عوالم هستی ، تحت ربوبیت خداوند

ربّ العلمین

«العالمین» جمع همراه با «ال» و مفید استغراق است. بنابراین «ربّ العالمین»؛ یعنی، پروردگار همه عوالم.

ص: 162

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 22 - 2

2- انسان ها در قیامت ، خود را به طور کامل ، مقهور ربوبیت و تدبیر خداوند خواهند دید .

و جاء ربك

اضافه «رب» به ضمیر خطاب - که به مخاطب خاصی نظر ندارد - بیانگر آن است که آنچه برای همگان مشهود خواهد شد، جلوه های ربوبیت خداوند در هر شخص است.

53- حاکمیت سنتهای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 34 - 15

15 - حاکمیت کامل و بدون رقیب سنتهای تغییرناپذیر الهی بر جریان تاریخ

و لقد کذبت رسل من قبلك .. حتی أتهم نصرنا و لا مبدل لکلمت الله

جمله «لا مبدل ..» بیان قاعده و قانونی کلی در نظام جهان است، ولی چون مورد آیه بحثهای تاریخی و روند حوادث آن است، مصداق مورد نظر در آیه، این بخش از سنتهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 2 - 11

11 - سنت الهی حاکم بر جوامع بشری ، در جهت غلبه یافتن دین خدا و عزت مؤمنان ، و شکست کفر و خواری کفرپیشگان است .

و أن الله مخزی الکفرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 77 - 8

8- تحولات تاریخ ، بر اساس سنت های الهی حاکم بر آنهاست .

و إذا لایلبثون خلفک إلا قليلاً. سنّه من قد أرسلنا قبلك من رسلنا و لا تجد لسنّت

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

17 - فتح - 48 - 23 - 6

6 - قوانین الہی ، حاکم بر تحوّلات جامعہ و تاریخ

سنّہ اللہ الّتی قد خلت من قبل و لن تجد لسنّہ اللہ تبدیلاً

ص: 163

54- حاکمیت شیاطین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 27 - 17

17 - سلطه و حاکمیت شیاطین بر منکران آیات الهی، سنت خداوند و تحت اراده اوست.

إنا جعلنا الشیاطین أولیاء للذین لا یؤمنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 28 - 3

3 - جوامعی که به پندار اجرای فرمان خدا به رسوم ناروای نیاکان خویش پایبندند، جوامعی تحت نفوذ شیاطین می باشند.

إنا جعلنا الشیاطین أولیاء للذین لا یؤمنون .. الله أمرنا بها

جمله «إذا فعلوا ..» عطف بر «لا یؤمنون» است و در حقیقت صله برای «الذین» می باشد. یعنی: إنا جعلنا الشیاطین أولیاء للذین إذا فعلوا فاحشه ...

55- حاکمیت شیعیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 55 - 27

27 - «عن علی بن الحسین (ع) انه قرء الآیه « وعد الله الذین آمنوا منکم . . . » وقال : هم والله شیعتنا أهل البیت یفعل الله ذالک بهم علی یدی رجل متا و هو مهدی هذه الأمة . . . »

از حضرت علی بن الحسین (ع) روایت شده است که آن حضرت در پی تلاوت آیه «وعد الله الذی آمنوا منکم. . .» فرمود: سوگند به خدا! آنان شیعیان ما اهل بیت هستند که خداوند به سبب مردی از خاندان ما - که مهدی (عج) این امت باشد - آنان را خلیفه روی زمین قرار خواهد داد...».

56- حاکمیت صالحان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 105 - 2

2- پیش‌گویی پیروزی و حاکمیت انسان‌های صالح در سطح زمین در کتاب زبور

و لقد كتبنا في الزبور من بعد الذكر

برداشت یاد شده بنابراین نکته است که «من بعد الذكر» متعلق به «کائن» باشد در نتیجه شامل پیش‌گویی در تورات نمی‌شود.

ص: 164

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 257 - 14، 11، 9

9 - کفر ، زمینه ساز سرپرستی و حاکمیت طاغوت و انحراف از نور به ظلمتها

و الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النَّوْرِ إِلَى الظُّلُمَاتِ

11 - حاکمیت طاغوت ، منحرف کننده جامعه ، به سوی ظلمت ها و تباهیها

أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النَّوْرِ إِلَى الظُّلُمَاتِ

14 - اتحاد اهل ایمان به علت ولایت واحد الهی و تشتت صفوف اهل کفر ، به لحاظ حاکمیت اولیای متعدد طاغوتی بر آنان

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا .. وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ

چون مؤمنان از یک «ولی» برخوردارند، پس به وحدت می رسند، و در مقابل، کافران دارای اولیایی متعددند و در نتیجه متشتت خواهند شد.

16 - توجّه به عاقبت و عقوبت اهل کفر ، زمینه ساز پرهیز از انحراف به کفر و پذیرش حاکمیت طاغوت

أولئك اصحاب النار هم فيها خالدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 258 - 3

3 - حاکمیت و سلطه طغیانگران ، داده ای از جانب خداوند

ان ءاتيه الله الملك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 60 - 20

20 - ارجاع داوری به حاکمان خودکامه و سلطه گر ، پذیرش حاکمیت طاغوت است .

الم تر الى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُم آمَنُوا .. يَرِيدُونَ أَن يُتْحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ

امام صادق (ع) فرمود: ... انه لو كان لك على رجل حق فدعوته الى حكام اهل العدل فأبى عليك إلا ان يرافعك الى حكام اهل الجور ليقضوا له لكان ممن حاكم الى الطاغوت وهو قول الله عز وجل: الم تر الى الذين يزعمون

کافی، ج 7، ص 411، ح 3؛ نورالثقلین، ج 1، ص 508، ح 361؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 387، ح 2، 3 و 5؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 254، ح 180.

58- حاکمیت ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 129 - 6

6 - حاکمیت یافتن ستمگران بر مردم ستم پیشه از سنتهای خداوند در جوامع انسانی است.

ص: 165

و كذلك نولى بعض الظلمين بعضا

59- حاکمیت عدالت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 15 - 7

7- عدل الهی ، بر نظام جزای اعمال حاکم است .

و لاتزر وازره وزر آخری

60- حاکمیت غیر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 1 - 7

7- فرمان روایی خداوند ، حقیقی است و از غیر او ، اعتباری و مجازی و تحت اراده او است .

له الملك

تقدیم مسند (له) بر مسندالیه (الملك) افاده قصر می کند؛ یعنی، فرمان روایی تنها از آن خداوند است. وجود فرمان روایی های دیگر (مانند آنچه در زمین هست)، قرینه است بر این که مراد از «الملك» در آیه شریفه، ملک حقیقی است و آنچه وجود دارد همگی اعتباری می باشد.

61- حاکمیت فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 127 - 10

10 - فرعون ، حاکمی مشرک و معتقد به وجود خدایان و معبودهایی متعدد

و یدرک وءالهتک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 47 - 5

5- بنی اسرائیل ، دربند اسارت و بردگی فرعون و اشراف حکومت او

وقومهما لنا عبدون

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

ص: 166

3 - فرعون ، معتقد به حاکمیت مطلق خویش حتی بر افکار و اندیشه مردم

قال ءامنتم له قبل أن ءاذن لكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 51 - 1

1 - نظرخواهی و اقرارطلبی فرعون از قوم خویش ، درباره حاکمیت و مالکیت او بر سرزمین مصر

يقوم أليس لي ملك مصر

62- حاکمیت فرعونیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 141 - 3، 1

1 - بنی اسرائیل همواره تحت سیطره خاندان فرعون به شکنجه هایی سخت گرفتار بودند .

و إذ أنجینکم من ءال فرعون یسومونکم سوء العذاب

«سوم» مصدر «یسومون» به معنای تحمیل کردن است. اضافه «سوء» به «العذاب» اضافه صفت به موصوف است ؛ یعنی: العذاب السوء.

3 - نجات از سیطره فرعونیان و عذاب های ایشان ، خاطره ای برای بنی اسرائیل و شایسته همواره به یاد داشتن

و إذ أنجینکم من ءال فرعون یسومونکم سوء العذاب

«إذ» مفعولٌ به برای فعل مقدر «اذکروا» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 46 - 10

10 - حاکمیت دیرین خاندان فرعون و اشراف دربار او بر سرزمین مصر *

و کانوا قومًا عالین

جمله «کانوا قومًا عالین» می تواند بدین معنا باشد که: فرعون و اشراف حکومت او، بدان جهت که از دیر زمانی بر مصر فرمان می راندند و

به آن خو گرفته بودند و پذیرش دعوت موسی، آنان را ناچار به فرمان‌پذیری می‌کرد، از پذیرش آن خودداری می‌کردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 29 - 3

3 - فرمان‌روایی و سلطه کامل فرعونیان و قبطیان بر سرزمین مصر در عصر حضرت موسی

لکم الملك الیوم ظهیرین فی الأرض

ص: 167

63- حاکمیت قدرت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 107 - 2,3

2- هیچ موجودی توانایی انجام کاری در جهت خنثی کردن کار خداوند را ندارد .

إن یمسک اللّٰه بضرّ فلا کاشف له إلا هو و إن یردک بخیر فلا راد لفضله

3- تمام قدرت ها در جهان هستی ، مقهور و مغلوب قدرت خداوند است .

إن یمسک اللّٰه بضرّ فلا کاشف له إلا هو . . . یصیب به من یشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 98 - 13

13- محکم ترین دژ های ساخته بشر ، در برابر اراده و قدرت الهی ، ناپایدارند .

فإذا جاء وعد ربّی جعله دڭاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 21 - 5

5- علل و اسباب عادی و مجاری طبیعی امور ، محدودکننده اراده و قدرت خداوند نیست .

قال ربّک هو علیّ هیّن

مشکلی که برای تولد فرزندی بدون پدر متصور است، از ناحیه فقدان برخی اسباب طبیعی است، ولی خداوند حرکت بر خلاف این مسیر مأنوس را امری ساده و آسان می شمارد. پیام این قضیه همان حاکمیت خداوند بر علل و اسباب طبیعی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 69 - 2

2- خاصیت و لوازم طبیعی اشیا و فعل و انفعالات آنها ، در قلمرو اراده خداوند و قابل تغییر به قدرت او است .

قلنا ینار کونی بردًا و سلّمًا علیٰ ابرهیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 42 - 2

2 - جهان هستی ، تنها تحت قدرت و تدبیر خداوند است .

و لله ملك السموت والأرض

لازمه فرمان روایی انحصاری خداوند بر جهان، این است که جهان، تنها تحت قدرت و تدبیر او باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 16 - 2

2 - انسان ها در چنبر قدرت مطلق خداونداند و مرگ و حیاتشان تحت مشیت او است .

إن یشاء یدهبکم ویأت بخلق جدید

ص: 168

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 51 - 10

10 - انسان ها ، مقهور اراده و قدرت خدا هستند .

و ما هم بمعجزین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 8 - 6

6- قدرت و اراده الهی ، مطلق و بدون معارض

فلا تملکون لی من اللّٰه شیئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 32 - 5

5- اراده ، قدرت و ولایت الهی ، یگانه و بدون معارض

و من لایجب داعی اللّٰه . . . و لیس له من دونه اولیاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 10 - 6, 5

5- قدرت خداوند ، حاکم بر بیعت کنندگان با پیامبر (صلی الله علیه و آله)

إنّ الذین یتبعونک . . . ید اللّٰه فوق أیدیهم

بنابراین که «ید» کنایه از قدرت باشد، جمله «یدالله فوق ایدیهم» پیام هشدار است به این که: ای بیعت کنندگان! از شکستن بیعت ها پرهیزید که با قدرت خداوند، مواجه خواهید بود.

6- قدرت و اراده خداوند ، برتر از همه قدرت ها است .

ید اللّٰه فوق أیدیهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - اراده و اقتدار خداوند ، حاکم بر اراده و اقتدار انسان ها

و كَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ

تعبیر «كفّ...»، می رساند که اراده الهی، فائق بر قدرت و اراده مردم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 43 - 3

3 - قدرت و مشیت خداوند ، حاکم بر تمام عوامل و وسایط مؤثر در مرگ و حیات موجودات

إِنَّا نَحْنُ نَحْيِي وَنُمِيتُ

ص: 169

خداوند از یک سو مرگ موجودات را تنها به خود نسبت می دهد و از سوی دیگر انسان شاهد دخالت عوامل متعدد طبیعی در مرگ و حیات است. جمع میان این دو مستلزم نکته یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 40 - 5

5 - شکوه و اقتدار حکومت فرعونى ، امرى ناچیز و مقهور قدرت خداوند بود .

فنبذنهم فى الیم

64- حاکمیت قریش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قریش - 106 - 1 - 4

4 - تسلط قریش بر مکه پیش از اسلام *

لایلف قریش

دفع مهاجمان به مکه، در صورتی امتنان بر قریش شمرده می شود که مکه در تصرف آنان باشد.

65- حاکمیت قضای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 2 - 8

8 - اراده و قضای الهی حاکم بر پیدایش و مرگ آدمی

هو الذی خلقکم .. ثم قضی أجلا و أجل مسمى عنده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 39 - 8,9

8 - قارون و فرعون و هامان ، هیچ گاه ، نتوانستند بر اراده و قضای خدا ، پیشی گیرند .

وقرون و فرعون و همن .. و ما کانوا سبقین

به قرینه آیات پیش - که درباره عذاب اقوام مکذّب انبیا است - و نیز آیه بعد - که درباره عقوبت قارون و فرعون و هامان است - سبقت نگرفتن آنان، سبقت نگرفتن بر امر و قضای الهی در عذاب مکذبان است.

9 - پیشی گرفتن از قضای الهی ، ممکن نیست .

و ما كانوا سبقین

ص: 170

66- حاکمیت کیفرهای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 16 - 2

2 - انسان ها در قیامت ، مقهور نظام کیفری خداوند و ناتوان از هرگونه استتار و مقاومت

و ما هم عنها بغائبین

67- حاکمیت گوساله پرستان بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 94 - 17

17 - گوساله پرستان ، گروه حاکم بر جوّ عمومی بنی اسرائیل در غیاب موسی (ع)

إِنِّي خشيت أن تقول فرقت بين بنی إسرائيل

نمای اتحاد و یک پارچگی بنی اسرائیل، در فاصله ارتداد آنان، گویای حاکمیت مرتدان و گوساله پرستان است.

68- حاکمیت متقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 128 - 15، 13، 10

10 - حاکمیت بر زمین ، سرانجام از آن تقوایندگان است .

و العقبه للمتقين

«عاقبه» به معنای سرانجام است و «ال» در آن می تواند جانشین مضاف إليه باشد که به قرینه «إن الأرض لله يورثها ..» آن مضاف إليه

«ارث الأرض» است. یعنی: عاقبه ارث الأرض للمتقين.

13 - موسی (ع) خواهان حاکمیت یافتن تقوایندگان شد .

استعينوا... و العقبه للمتقين

15 - مالکیت خدا بر زمین ، نفوذ مشیت او بر حاکمان آن و سیر تحولات جوامع بشری به سوی حاکمیت تقوایندگان ، از تعالیم موسی (ع)

ع) به قوم خویش

قال موسى . . . إن الأرض لله يورثها من يشاء من عباده و العقبه للمتقين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

6 - اعراف - 7 - 129 - 15

15 - خداوند با رساندن تقواپيشگان به حكومت ، آنان را آزمايش خواهد كرد .

و العقبه للمتقين . . . فينظر كيف تعملون

ص: 171

69- حاکمیت محمد (صلی الله علیه و آله) در مدینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 60 - 9

9- پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در مدینه، حاکمیت مقتدرانه داشت.

لئن لم ينته المنافقون . . . لنغریبک بهم

70- حاکمیت مستضعفان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 137 - 7,8

7- نابودی ستمگران و حاکمیت مستضعفان از سنت های خداوند است.

و أورثنا القوم الذین کانوا یتضعفون . . . و تمت کلمت ربک الحسنی

خداوند به جای کلمه کوتاهی مانند بنی اسرائیل پس از «أورثنا»، وصف آنان، یعنی «القوم الذین . . .»، را می آورد تا به این نکته اشاره کند که حمایت خداوند مخصوص بنی اسرائیل نبوده، بلکه سنت خدا بر این است که مستضعفان را بر مستکبران پیروزی دهد.

8- مژده هلاکت مستکبران و حاکمیت یافتن مستضعفان، از سخنان زیبای خداوند برای بشریت.

و أورثنا القوم . . . و تمت کلمت ربک الحسنی

71- حاکمیت مشیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هود - 11 - 43 - 7

7- همه موجودات، مقهور اراده و خواست خداوندند.

لا عاصم الیوم من أمر الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هود - 11 - 92 - 7

7- رفتار و کردار انسانها، خارج از اراده و مشیت خداوند نیست .

إن ربی بما تعملون محیط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 172

11- به قدرت رسیدن یوسف (ع) پس از بردگی و اسارت در زندان، دلیلی متقن بر حاکمیت مشیت الهی بر تمامی اسباب و علتهاست.

كذلك مكّنا ليوسف في الأرض يتبوأ منها حيث يشاء نصيب برحمتنا من نشاء

جمله «رحمت خویش را بر هر کس که خواهیم شامل می گردانیم و به او قدرت می بخشیم» - که مفاد «نصیب برحمتنا..» است - به منزله ادعایی است که با «کذلک مکّنا...» بر آن استدلال شده است؛ یعنی، خداوند برده ای را که اختیاردار خودش نیز نبود به جایی رسانید که اختیار همگان را دارا شد، و این دلیلی روشن بر حاکمیت مطلق الهی است.

12- حاکمیت مشیت خدا و نفوذ اراده او

نصیب برحمتنا من نشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 68 - 7

7- تقدیرها و مشیت های الهی، حاکم بر تدبیر بندگان است.

ولما دخلوا من حيث أمرهم أبوهم ما كان يغنى عنهم من الله من شيء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 99 - 16

16- حاکمیت و نفوذ مشیت الهی در امور انسانها

ادخلوا مصر إن شاء الله آمنين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 18 - 3

3- عوامل طبیعت، در کنترل اراده و مشیت الهی است.

من كان يريد العاجله عجلنا له فيها ما نشاء

دنیاطلبان، خواسته های خود را از طریق عوامل طبیعی به دست می آورند و خداوند تقدیر امکانات دنیوی را برای آنان به خود اسناد داده است. چنین اسنادی گویای آن است که عوامل طبیعت تحت کنترل خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 86 - 8

8- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، فاقد یاور و مدافع برای خویش، در مقابل مشیت و تصمیم خدا

ثم لاتجد لك به علينا وكيلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 4

4- کردار انسان ها، مقهور خواست خداوند و مستند به خود ایشان است.

ص: 173

إِنِّي فاعل .. إلا أن يشاء الله

چنان چه کسی بگوید: «به خواست خداوند، من، در آینده، چنین کاری را انجام خواهم داد» - براساس آیه شریف - گفتاری صحیح و مُجاز، به زبان آورده است. بنابراین، خواست خداوند، مانع استناد کار به خود انسان نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 39 - 7

7- قدرت و نیروی مطلق خدا، پشتوانه حاکمیت خواست او بر هستی است .

ما شاء الله لا قوة إلا بالله

بیان «لا قوه ..» به منزله تعلیل است؛ یعنی، چون نیرویی در هستی وجود ندارد جز وابسته به خدا، پس جز مشیت اش اراده ای حاکم بر هستی نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 9 - 12

12- تفکر در چگونگی آفرینش انسان زداینده هرگونه تردید در حاکمیت اراده و قدرت خدا بر اسباب و علل طبیعت

هو علی هین وقد خلقتك من قبل ولم تك شيئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 24 - 10

10- طبیعت، در تسخیر مشیت و خواست خداوند است .

قد جعل ربك تحتك سرباً

ممکن است اسناد فراهم آوردن نهر آب به خداوند، به این لحاظ باشد که اسباب طبیعی جز به اذن خداوند نمی توانند اثری ایجاد کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 82 - 10

10 - فراخ و تنگی روزی مردم، تحت اراده و خواست خداوند است .

اللّٰه ييسط الرزق لمن يشاء من عباده و يقدر

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - عنكبوت - 29 - 24 - 11

11 - خواست خداوند ، حاكم و مقدم بر تصميم ها و كار كرد عوامل طبيعي است .

قالوا اقتلوه أو حرّقه فأنجيه اللّٰه من النار

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - شوري - 42 - 8 - 3

ص: 174

3 - مشیت الهی ، حاکم بر هستی است .

و لو شاء الله لجعلهم أمه وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 19 - 8

8 - مشیت بی چون و چرای خداوند ، نشانی از قدرت شکست ناپذیر او است .

یرزق من یشاء و هو القوی العزیز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 27 - 7

7- مشیت الهی ، حاکم بر روند تاریخ و زندگی انسان ها

لتدخلنّ . . . إن شاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 43 - 3

3 - قدرت و مشیت خداوند ، حاکم بر تمام عوامل و وسایط مؤثر در مرگ و حیات موجودات

إنا نحن نحیی و نمیت

خداوند از یک سو مرگ موجودات را تنها به خود نسبت می دهد و از سوی دیگر انسان شاهد دخالت عوامل متعدد طبیعی در مرگ و حیات است. جمع میان این دو مستلزم نکته یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 30 - 2

2 - انسان در برابر خداوند ، موجودی مستقل و کاملاً آزاد و مختار نیست ؛ بلکه در محدوده مشیت و خواست او ، دارای آزادی و اختیار است .

و ما تشاءون إلا أن یشاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 6 - 10

10 - وابستگی رویش گیاهان و خشکیدن آنها به خواست خداوند ، گواه توانمندی او بر آموزش قرائت قرآن به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و حاکمیت مشیت او بر حفظ یا فراموش کردن آن

والذی أخرج المرعى . فجعله غناء أحوى . سنقرئک فلاتنسی

برشمردن صفات خداوند - پیش از وعده به قرائت و حفظ - نشانگر ارتباط آن صفات با این وعده است؛ به این بیان که چون زوال گیاهان سر سبز، وابسته به خواست خداوند است، زوال قرآن از حافظه انسان نیز مقهور اراده او می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 175

2 - حاكميت مشيت خداوند ، بر توانمندی های همه انسان ها حتى پیامبر (صلی الله علیه و آله)

فلاتنسى . إلا ما شاء الله

مفاد استثنا در «إلا ما شاء الله» الزاماً این نیست که خداوند برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) فراموشی آیات را اراده خواهد کرد؛ بلکه می توان گفت: این استثنا را فرموده است تا این نکته را بفهماند که مصونیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) از فراموشی؛ همواره معلق بر خواست خداوند است و آن حضرت از خود استقلالی ندارد.

72- حاکمیت مطلق خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 107 - 10

10- حاکمیت خداوند بر هستی ، حاکمیتی مطلق و قدرت او بلا منازع است .

إن ربك فعال لما يريد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 6 - 19

19 - فرمانروایی مطلق جهان ، مخصوص خداوند است .

الله ربكم له الملك

تقدم خبر (له) بر مبتدا (ملك) دلالت بر حصر می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 27 - 4

4 - شناخت حاکمیت مطلق خداوند بر هستی و توجه به آن ، زداینده هرگونه شک و تردید درباره امکان معاد

لاریب فيه و لكنّ أكثر الناس لا يعلمون . ولله ملك السموت والأرض و يوم تقوم ال

تذکر به حاکمیت مطلق خداوند - پس از بیان «أكثر الناس لا يعلمون» - می تواند در مقام آگاه ساختن انسان و ارائه طریق درک حقیقت به او باشد.

73- حاکمیت معبود راستین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 88 - 10

10 - فرمان روایی بر جهان ، شرط شایستگی برای معبود بودن است .

لا إله إلا هو . . . له الحكم

ص: 176

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 13 - 12

12 - مالکیت جهان و فرمانروایی بر آن ، از اوصاف و ویژگی های معبود حقیقی و شایسته عبادت

و الله خلقکم .. الشمس و القمر ... ذلکم الله ربکم له الملك و الذین تدعون من

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 23 - 2، 1

1 - یگانه معبود هستی ، فرمانروای مطلق نظام وجود است .

هو الله الذی .. الملك القدوس

2 - یگانه مدبّر و فرمانروای جهان هستی ، شایسته مقام خداوندی و پرستش است .

هو الله الذی لا إله إلا هو الملك

وصف «الملك» برای جمله قبل، اشعار به علیت دارد.

74- حاکمیت مقدرات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 68 - 7

7- تقدیر ها و مشیت های الهی ، حاکم بر تدبیر بندگان است .

و لما دخلوا من حیث أمرهم أبوهما ما کان یغنی عنهم من الله من شیء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 57 - 8

8 - تقدیر الهی ، حاکم بر جوامع بشری و فرد فرد اعضای آن

إلا امرأته قدرنها من الغبرین

از عبارت «قدرناها» استفاده می شود که نه تنها جریان های عمومی در قلمرو تقدیر الهی قرار دارند؛ بلکه سرنوشت هر فرد نیز در آن

مشخص شده است.

75- حاکمیت مقررات اجتماعی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 33 - 7

7- تدبیر های الهی و قوانین اجتماعی ، دارای حاکمیت بی چون و چرا بر زندگی انسان

ص: 177

و لولا أن يكون الناس أمه

76- حاکمیت ملکه سبا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 32 - 3

3 - ملکه سبا ، تصمیم گیرنده نهایی درباره امور مملکت خویش

أفتونی فی امری

ملکه تصمیم گیری را «امر» خود دانسته است، نه درباریان.

77- حاکمیت نظام زوجیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 49 - 2

2 - زوجیت ، قانونی حاکم بر نظام جهان و همه مظاهر آن

و من کلّ شیء خلقنا زوجین

78- حاکمیت ولایت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 32 - 5

5- اراده ، قدرت و ولایت الهی ، یگانه و بدون معارض

و من لایجب داعی الله . . . و لیس له من دونه اولیاء

79- حاکمیت یوسف (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 15 - 15

15- سلطه داشتن یوسف (ع) بر برادرانش در دیدار مجدد ، بخشی از محتوای وحی الهی به یوسف (ع) در چاه کنعان

و أوحينا إليه لتبينتهم بأمرهم هذا وهم لا يشعرون

در اینکه چرا هیچ یک از برادران یوسف در ملاقات مجدد وی را نخواهند شناخت وجه دیگری غیر از آنچه در برداشت قبل ذکر شد، به نظر می رسد و آن اینکه خداوند با جمله «و هم لایشعرون» به یوسف القا می کند که در مقام و موقعیتی خواهی بود که

ص: 178

برادرانت تصور آن را نمی کنند تا احتمال دهند که تو برادر آنان هستی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 90 - 8

8- نیل یوسف (ع) به عزیزی و اقتدار و حاکمیت وی در دیار مصر، پاداشی بر تقوایبشگی، صبر و نیکوکاری او بود.

قد منّ الله علينا إنه من يتق ويصبر فإن الله لا يضيع أجر المحسنين

80- حاکمیت یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 53 - 4

4 - خطر فقر و بیچارگی برای مردم، در صورت حاکمیت یهود بر آنان

ام لهم نصيب من الملك فاذا لا يؤتون الناس نقيراً

برداشت فوق را فرمایش امام باقر (ع) تأیید می کند که در معنای «الملک» در آیه فوق فرمود: یعنی الامامه و الخلفه . . .

کافی، ج 1، ص 205، ح 1؛ نورالثقلین، ج 1، ص 490، ح 299.

81- حتمیت حاکمیت مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 57 - 3

3 - کافران، از جلوگیری از تحقق وعده الهی مبنی بر حاکمیت فراگیری اهل ایمان و پیروزی و امنیت آنان در هر جای دنیا، ناتوانند.

وعد الله الذين آمنوا... ليستخلفنهم في الأرض... لاتحسبن الذين كفروا معجزين

برداشت فوق، از ارتباط میان این آیه و دو آیه قبل، استفاده شده است.

82- حقانیت حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- نزول قرآن، جلوه ای از بلند مرتبگی و فرمان روایی مطلق خداوند و حقانیت او

و كذلك أنزلناه .. فتعالى الله الملك الحق

«فا» در «فتعالی» برای تفریع است و می رساند دارد که پی بردن به مطالب بعد از آن، نتیجه توجه به ما قبل است.

ص: 179

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 26 - 1

1 - قیامت ، روز ظهور و بروز حقانیت حاکمیت مطلق خداوند رحمان

الملک یومئذ الحقّ للرحمن

«الحق» صفت برای «الملک» است و این کلمه، یا به معنای ثابت است؛ زیرا در روز قیامت، همه حاکمیت ها از بین خواهد رفت و تنها حاکمیت و پادشاهی خدا پایدار خواهد ماند و یا در برابر باطل قرار دارد و به معنای شیء حقیقت دار و مطابق واقع است؛ چرا که در روز رستاخیز، روشن خواهد شد که پادشاهی و حاکمیت حقیقی از آن خدا است. برداشت یاد شده، مبتنی بر احتمال دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 1 - 7

7 - فرمان روایی خداوند ، حقیقی است و از غیر او ، اعتباری و مجازی و تحت اراده او است .

له الملک

تقدیم مسند (له) بر مسندالیه (الملک) افاده قصر می کند؛ یعنی، فرمان روایی تنها از آن خداوند است. وجود فرمان روایی های دیگر (مانند آنچه در زمین هست)، قرینه است بر این که مراد از «الملک» در آیه شریفه، ملک حقیقی است و آنچه وجود دارد همگی اعتباری می باشد.

83- درک حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 88 - 4

4 - درک حاکمیت و سیطره همه جانبه خدا بر سراسر هستی ، در صلاحیت اشخاص دانشور و خردمند

قل من بیده ملکوت کلّ شیء .. . إن کنتم تعلمون

84- دلایل حاکمیت حق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 27 - 5

5 - حق مدار و هدفمند بودن آفرینش جهان ، مستلزم حاکمیت حق بر جامعه بشری است .

فاحکم بین الناس بالحقّ ولا تتبع الهوی . . . و ما خلقنا السماء و الأرض و ما بینهم

یادآوری هدفمند و حق مدار بودن آفرینش، پس از توصیه به رعایت حق در داوری به داوود(ع)، می تواند حاکی از ارتباط میان این دو مطلب و گویای برداشت یاد شده باشد.

ص: 180

85- دلایل حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 116 - 5

5 - وحدانیت خدا، دلیل بر نبودن کمترین مانع در برابر تدبیر حکیمانه و هدفدار او در جهان آفرینش

أفحسبتم أنما خلقنكم عبثاً... فتعالى الله الملك الحق لا إله إلا هو

بیان وحدانیت خدا با «لا إله إلا هو» در این مجموعه از صفات - که در مقام تنزیه ذات پروردگار از بیهوده کاری و عبث آفرینی است - مطلب یاد شده را افاده می کند.

86- ذکر حاکمیت اراده خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 30 - 3

3- لزوم توجه به حاکمیت اراده الهی، بر فرآیند تحولات شگرف تاریخ

و لقد نجینا بنی اسرائیل

تأکید خداوند در نسبت دادن نجات بنی اسرائیل و وارث قرار دادن ایشان به خود، بیانگر مطلب یاد شده است.

87- ذکر حاکمیت جبرئیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 21 - 7

7 - توجه به شرافت جبرئیل و نیرومندی، منزلت الهی، فرمان روایی بی چون و چرا و امانت داری او، زمینه ساز باور به سلامت قرآن در مرحله نزول و ابلاغ به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

إنه لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ . ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ . مَطَاعَ تَمَّ أَمِينٍ

88- ذکر حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 7,8

7- توجه به قدرت همه جانبه خداوند و انحصار حاکمیت او بر هستی زایل کننده هر شبهه ای درباره نسخ ادیان و احکام دین است .

ص: 181

ما ننسخ من آیه او ننسها . . ألم تعلم أن الله على كل شيء قدير. ألم تعلم أن الل

استفهام تقریری در دو جمله «ألم تعلم أن الله على . . .» و «ألم تعلم أن الله له ...» بیانگر این است که: مخاطبان (انسانها) در ارتباط با نسخ دین و جایگزینی آن شبیهه هایی داشته یا برای آنان رخ خواهد داد. خداوند، برای یافتن پاسخ شبهات، آنان را به توجه در قدرت همه جانبه و حاکمیت مطلق خویش، سفارش کرده است.

8 - توجه به قدرت مطلق خداوند و حاکمیتش بر جهان آفرینش، موجب باور به توان خداوند بر جایگزینی دینی بهتر یا همانند دین منسوخ

نأت بخیر منها أو مثلها ألم تعلم أن الله على كل شيء قدير. ألم تعلم أن الله له م

89- زمینه جاودانگی حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 85 - 3

3 - حکمت و علم گسترده خداوند، پشتوانه فرمانروایی زوال ناپذیر او بر نظام هستی

و هو الحكيم العليم . و تبارك الذي له ملك السموت و الأرض و ما بينهما

90- زمینه حاکمیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 105 - 9

9- نقش عبودیت خداوند و صلاح و درست کاری در دستیابی به حاکمیت زمین

یرثها عبادی الصلحون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 55 - 5

5 - ایمان و انجام اعمال صالح، موجب شایستگی انسان برای خلافت در زمین و اداره زندگی بشر

وعد الله الذين ءامنوا منكم و عملوا الصلحت لیستخلفنهم فی الأرض

91- زمینه حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 116 - 3

3 - علم گسترده خداوند ، لازمه فرمانروایی او بر سراسر هستی

ص: 182

إن الله بكل شيء عليم. إن الله له ملك السموت والأرض

برداشت فوق مبتنی بر این است که جمله «إن الله له ملك . . .» در مقام تعلیل برای «إن الله بكل شيء عليم» باشد.

92- زمینه حاکمیت ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 59 - 14

14- پذیرفتن ربوبیت خداوند و مخالفت با پیامبران و برنامه های ایشان ، زمینه ساز نظام استبدادی و حاکمیت ستمگران *

و تلك عاد جحدوا بأيت ربهم . . . واتبعوا امر كل جبار عنيد

برداشت فوق ، براساس این احتمال است که ترتیب ذکرى جمله «اتبعوا . . .» بر جمله های سابق ، حاکی از ترتب خارجى آن باشد.

93- زمینه حاکمیت مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 55 - 21

21- عبادت خالصانه خدای یکتا ، زمینه ساز حاکمیت ، پیروزی و امنیت مؤمنان

وعد الله الذين ءامنوا . . . يعبدوننى لايشركون بى شيئاً

94- شفاعت و حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 109 - 6

6 - شفاعت ، منافاتی با حاکمیت مطلق خداوند در صحنه قیامت ندارد .

يومئذ لاتنفع الشفعه إلا من أذن له الرحمن

95- ظهور حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 14 - 6

6- « أيام الله » ، روزهای ظهور عینی حاکمیت و اقتدار خداوند و انتقام از کافران

لا يرجون أيام الله ليجزي قومًا

از اضافه «ایام» به «الله»، استفاده می شود که روزهای مورد نظر، ایام ویژه ای است که با سایر روزها تفاوت دارد و اراده الهی در

ص: 183

آن ظهور و بروز خاصی می یابد. با توجه به جمله «لیجزی...» ممکن است چنین برداشت شود که «ایّام الله» روزهایی است که خداوند از کافران انتقام می گیرد.

96- عقیده به حاکمیت اراده خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 19

19 - عقیده به حاکمیت اراده الهی بر مقدرات انسان ، زمینه ساز حرکت به سوی انجام وظایف الهی و نه ترک مسؤولیت

قل فمّن یملک لکم من اللّٰه شیئاً إنّ اراد بکم ضرّاً أو اراد بکم نفعاً

با توجه به این که خداوند، اراده نافذ خویش را به اعراب متخلف یادآور شده است؛ از آیه شریفه استفاده می شود که توجّه به تخلف ناپذیری اراده خداوند، باید زمینه اطاعت و تکلیف پذیری را در انسان زنده کند؛ نه روح سستی و مسؤولیت گریزی را.

97- عقیده به حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 67 - 15

15- توکل بر خدا و اعتقاد به حاکمیت مطلق الهی نباید موجب نادیده انگاشتن اسباب و علل طبیعی شود .

ادخلوا من أبواب متفرقة .. إنّ الحکم إلاّ لله علیه توکلت

توکل کردن (ع) بر خداوند (علیه توکلت) او را از چاره اندیشی و جست و جوی اسباب (لا تدخلوا من باب واحد ..) باز نداشت. و این درسی برای همگان است که نه تنها تدارک اسباب با توکل تنافی ندارد؛ بلکه باید اسباب و علّتها را فراهم آورد و بر خداوند نیز توکل داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 89 - 3

3 - شرکورزی ، علی رغم اعتقاد به حاکمیت فراگیر خدا بر سراسر هستی ، سزاوار نکوهش و سرزنش

قل فأتی تسحرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- ابلیس ، معتقد به حاکمیت مشیت خداوند بر مرگ و حیات

قال ربّ فأنظرنی إلی یوم یبعثون

ص: 184

98- عقیده به حاکمیت صالحان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 106 - 4

4- تأثیر اعتقاد به حاکمیت نهایی صالحان بر زمین ، در عبودیت و بندگی خدا

و لقد كتبنا في الزبور .. إن في هذا لبلغاً لقوم عبدين

برداشت یاد شده بنابراین نکته است که «هذا» اشاره به مسأله حاکمیت صالحان داشته باشد.

99- عوامل حاکمیت ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 129 - 7

7 - حاکمیت و ولایت یافتن ظالمان معلول کردار ظالمانه مردم جامعه است.

و كذلك نولي بعض الظالمين بعضا بما كانوا يكسبون

100- عوامل حاکمیت مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 128 - 8

8 - حاکمیت مؤمنان بر زمین در گرو استعانت آنان از خدا و صبر ایشان در طریق ایمان است .

استعينوا باللّٰه و اصبروا إنّ الأرض لله يورثها من يشاء من عباده

چون موسی(ع) پیش از بشارت به نابودی فرعونیان و حاکمیت یافتن بنی اسرائیل مردمش را به استعانت جستن از خدا و صبر فراخوانده است، معلوم می شود این دو فضیلت از شرایط تحقق آن وعده است.

101- قبول حاکمیت محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 61 - 1

1 - پذیرش قوانین الهی و حاکمیت پیامبر (صلی الله علیه و آله)، اعتلابخش است .

و اذا قيل لهم تعالوا الى ما انزل الله و الى الرسول

1 - مراد از «تعالوا . . .» به قرینه آیه پیشین، مراجعه به آن حضرت برای قضاوت و داوری است. 2 - «اعتلابخش بودن» در برداشت فوق، از معنای «تعالوا» استفاده شده است.

ص: 185

102- قداست حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 23 - 4

4- فرمانروایی خداوند بر هستی، آکنده از پاکی و تقدس و به دور از کمترین ظلم و کاستی است.

الملك القدوس

وصف «القدوس»، در پی «الملك»، می تواند بیانگر این حقیقت باشد که فرمانروایی خداوند، از هر گونه آلودگی، ناپاکی، ظلم و کاستی مبرا است.

103- گسترش حاکمیت مسلمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 41 - 1

1- خداوند پی در پی از حاکمیت کفرپیشگان بر زمین می کاست و بر سرزمین های اسلامی و حاکمیت آن می افزود.

أولم يروا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا

مفسران در تفسیر آیه فوق چند نظر ابراز کرده اند. برخی گفته اند: مراد از «الأرض» مطلق زمین است و مقصود از کاستن از نواحی آن، میراندن و هلاک کردن اهل زمین در اطراف و نواحی گوناگون آن می باشد. و برخی گفته اند: مراد از «الأرض» سرزمینهای تحت نفوذ کفر است و منظور از کاستن نواحی آن، کوتاه کردن سیطره کفرپیشگان از آن است که طبعاً به حاکمیت اسلام بر آن جا می انجامد.

104- مانعان از حاکمیت دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 193 - 8

8 - تنها باید با ظالمان (کافران محارب و فتنه انگیزان و مانعان از گسترش و حاکمیت دین) مبارزه کرد.

فلا عدون إلا على الظلمين

105- مرکز حاکمیت آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 75 - 6

6 - جهان ، دارای مرکز اداره و فرمانروایی

ص: 186

«عرش» به معنای تخت فرمانروایی است و گاهی کنایه از مرکز اداره و فرمانروایی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 17 - 3

3- «عرش»، مرکز تدبیر و فرمان روایی جهان هستی

و یحمل عرش ربّک

«عرش» به معنای تخت فرمان روایی است و در این آیه، کنایه از مرکز تدبیر و فرمان روایی جهان است که فرشتگان، به فرمان خداوند به این امر می پردازند.

106- مظاهر حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 158 - 12

12 - رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و شمول آن نسبت به همگان، پرتویی از فرمانروایی خدا بر هستی و نبود خدایی جز او

ینی رسول اللّٰه... الذی له ملک السموت و الأرض لا إله إلا هو

تصریح به اینکه پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرستاده خداست (رسول اللّٰه) و سپس توصیف خداوند به فرمانروایی بر هستی، بیانگر این است که رسالت پیامبر مقتضای اوصافی است که در آیه مورد بحث برای خداوند ذکر شده است.

107- ممانعت از حاکمیت دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 193 - 7

7 - کافران محارب، فتنه انگیزان و بازدارندگان از گسترش و حاکمیت دین الهی، ظالم هستند.

فلا عدون إلا علی الظلمین

108- منشأ حاکمیت بر طبیعت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10- لزوم توجه انسان به خدایی بودن ابزار و امکانات مورد استفاده اش در تسلط بر طبیعت و بهره‌وری از آن

کَرَمَنَا ... و حَمَلْنَهُمْ ... و رَزَقْنَهُمْ ... فَضَّلْنَهُمْ

ص: 187

تکرار افعال متکلم مع الغیر و اسناد کارهای انسان، به خداوند، شاید به این منظور باشد که بخواهد انسانها را متوجه خدایی بودن آنها بکند.

109- منشأ حاکمیت بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 104 - 4

4- تسلط و حاکمیت بنی اسرائیل با اذن الهی بر سرزمین مصر (یا شام) پس از هلاکت فرعون *

اسکنوا الأرض

برداشت فوق بدان احتمال است که مراد از «اسکنوا» استقرار و حاکمیت یافتن باشد که تا آن روز بنی اسرائیل فاقد آن بودند و مراد از «الأرض» سرزمین شام [و یا مصر] باشد.

110- منشأ حاکمیت صالحان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 105 - 8

8- وراثت زمین برای صالحان ، در پرتو عنایت خداوند به آنان

و لقد كتبنا .. أن الأرض يرثها عبادي الصالحون

111- منشأ حاکمیت محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 71 - 7

7 - اراده خداوند منشأ اصلی تسلط پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر اسیران جنگ بدر

فأمكن منهم

ضمیر فاعلی در «امکن» به «الله» برمی گردد. یعنی خداوند شما را بر آنان تسلط بخشید.

112- منشأ حاکمیت مستضعفان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- قدرت خدا بر حاکمیت بخشیدن به مستضعفان زمین و به اضمحلال کشاندن مستکبران

ص: 188

فأخرجهم من... و أورتها بنى إسرائيل

113- موانع حاکمیت شیاطین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 27 - 18

18 - ایمان به خداوند و آیات او مانع ولایت و حاکمیت شیاطین بر انسان

إنا جعلنا... للذین لا یؤمنون

114- موانع حاکمیت ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 59 - 15

15- پذیرش ربوبیت خدا و پیروی از برنامه های پیامبران ، مانع از حاکمیت و سلطه ستمگران و سرکشان *

و تلک عاد جحدوا بآیت ربهم... واتبعوا امر کل جبار عنید

115- موانع حاکمیت عصیانگران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 59 - 15

15- پذیرش ربوبیت خدا و پیروی از برنامه های پیامبران ، مانع از حاکمیت و سلطه ستمگران و سرکشان *

و تلک عاد جحدوا بآیت ربهم... واتبعوا امر کل جبار عنید

116- ناپایداری حاکمیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 26 - 7

7- پادشاهی و فرمانروایی انسان ها ، امری اعتباری بوده و این مقام در حقیقت تنها از آن خدا است .

امراه تملکهم... و لها عرش عظیم... الله لا إله إلا هو ربّ العرش العظیم

یادآوری الوهیت و ربوبیت مطلق خدا بر جهان و نیز عرش عظیم او (پس از ذکر عرش و فرمانروایی بزرگ ملکه سبا) می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

ص: 189

117- نشانه های حاکمیت اراده خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 35 - 14

14- ماجرای تولد و سخن گفتن عیسی (ع)، نمودی از حاکمیت اراده الهی بر هستی است؛ نه نشان فرزندگی عیسی (ع) برای خداوند.

ما كان لله أن يتخذ من ولد... إذا قضى أمراً فإنما يقول له كن فيكون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 30 - 5

5 - قیامت، صححه نمود حاکمیت اراده خداوند

فأما الذين ءامنوا و عملوا الصلحت فيدخلهم ربهم

تعبیر به «یدخلهم» گویای این حقیقت است که بهره مند ساختن مردم از رحمت اخروی، کار خدا و وابسته به او است. در غیر این صورت، می فرمود: «یدخلون فی رحمته...».

118- نشانه های حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 116 - 6

6 - حیات و مرگ مستمر در جهان، جلوه ای از حاکمیت مطلق الهی بر هستی

إن الله له ملك السموت والأرض یحیی و یمیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 18

18- اعتقاد و باور جزمی انسان ها به معاد و لقای خداوند، از هدف های قرآن در بیان نشانه های قدرت و تدبیر خدا و سلطه او بر هستی است.

یفصل الأیت لعلکم بلقاء ربکم توقنون

برداشت فوق، ناظر به این معناست که مراد از «الآیات» آیات قرآنی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 7 - 7

7 - آگاهی خداوند بر سر و آشکار آدمی ، جلوه ای از حاکمیت و مالکیت مطلقه او بر سرتاسر هستی و اجزای آن است .

على العرش استوى . له ما فى السموت ... فإنه يعلم السرّ وأخفى

ص: 190

ارتباط این آیه با آیات قبل، گویای این است که چون خداوند بر همه هستی فرمان روایی می کند و مالک حقیقی جهان است، پس بر همه چیز اطلاع و وقوف دارد، اگر چه سر و یا مخفی تر از آن باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 114 - 7,8

7 - نزول قرآن، جلوه ای از بلند مرتبگی و فرمان روایی مطلق خداوند و حقانیت او

و كذلك أنزلناه .. فتعالى الله الملك الحق

«فا» در «فتعالی» برای تفریع است و می رساند دارد که پی بردن به مطالب بعد از آن، نتیجه توجه به ما قبل است.

8 - رخداد عظیم قیامت و دگرگونی های عمده در جهان، و نظام دقیق و عادلانه آن، جلوه هایی از مرتبت والا و فرمان روایی مطلق خداوند و منزّه بودن او از هرگونه باطل

فتعالى الله الملك الحق

ارتباط این آیه با آیات پیشین - که از حوادث نزدیک به قیامت و رخدادهای آن روز سخن گفته بود - گویای نکته یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 43 - 8

8 - تشکیل و تراکم ابرها و نزول باران و تگرگ، جلوه فرمان روایی و قدرت بی مانند خداوند بر جهان (آسمانها و زمین)

ولله ملك السموت ... أن الله يزجى سحاباً ... و ينزل من السماء من جبال فيها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 13 - 10

10 - آفرینش انسان، دریا، خورشید و ماه، جلوه ای از فرمانروایی مطلق خدا بر جهان هستی است.

والله خلقكم من تراب .. و ما يستوى البحران ... و سخر الشمس و القمر ... له ال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 10 - 3

3 - انتخاب و فرستادن رسولان برای بشر ، جلوه ای از فرمانروایی خداوند بر جهان هستی

أم عندهم خزائن رحمة ربّك . . . أم لهم ملك السموت و الأرض و ما بينهما

یادآوری فرمانروایی مطلق خداوند بر جهان، پس از مسأله رسالت و نبوت پیامبراسلام(صلی الله علیه و آله)، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 6 - 20

20 - آفرینش آسمان ها ، زمین ، خورشید ، ماه و انسان ، جلوه فرمانروایی مطلق خدا بر جهان هستی است .

خلق السموت و الأرض . . . له الملك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 191

12 - تشریح دین از سوی خداوند ، مظهري از سلطه وی بر جهان هستی است .

له مقالید السموت و الأرض . . . شرع لكم من الدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 82 - 2

2 - عظمت و هماهنگی تدبیر آسمان ها و زمین و عرش ، نشان دهنده حاکمیت خدای یگانه بر هستی است .

سبحن رب السموت و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 27 - 3

3 - حاکمیت اراده خداوند بر مرگ و حیات انسان ، نمودی از حاکمیت مطلق او بر هستی

قل الله يحييكم ثم يميتكم ثم يجمعكم . . . والله ملك السموت و الأرض

با توجه به ارتباط دو آیه، مطلب یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 4 - 15، 14

14 - نزول اطمینان و آرامش بر قلب مؤمنان در بحران ها ، نمودی از حاکمیت خداوند بر قوای جهان

أنزل السكینه . . . والله جنود السموت و الأرض

بیان «لله جنود...» - در پی «أنزل السكینه» - می تواند بیانگر این نکته باشد که با وجود حاکمیت خداوند بر قوای جهان، اطمینان بخشیدن به قلب مؤمنان، امری سهل و آسان است.

15 - فتح و پیروزی مؤمنان در پرتو امداد الهی ، جلوه ای از حاکمیت خدا بر عوامل و امکانات جهان هستی

إنا فتحنا لك فتحًا . . . والله جنود السموت و الأرض

«لله جنود...» ممکن است در مقام تعلیل برای «إنا فتحنا لك...» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 26 - 8

8 - نیازمندی وساطت و شفاعت در پیشگاه خداوند به اذن او، نمودی از حاکمیت مطلقه الهی در دو گیتی

فلله الآخره والأولی . و کم من ملک ... إلا من بعد أن يأذن الله

ارتباط دو آیه، می تواند اشاره به مطلب بالا داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 2 - 6

6 - در دست داشتن حیات و مرگ موجودات، جلوه فرمانروایی انحصاری خداوند بر عالم است .

یحیی و یمیت و هو علی کل شیء قدیر

ص: 192

«احیاء» و «إماتة»، از مظاهر فرمانروایی مطلق خداوند است. اختصاص به ذکر یافتن آن به خدا، می تواند برای بیان دو مصداق و جلوه از فرمانروایی او باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 6 - 2

2- آمد و شد شب و روز و جای گزینی مستمر هر یک به جای دیگر ، نمودی از حاکمیت اراده الهی بر نظام طبیعت

یولج الیل فی النهار و یولج النهار فی الیل

مراد از «یولج الیل فی النهار..» می تواند این باشد که خداوند، روز را می برد و شب را جایگزین آن می کند و نیز شب را می برد و روز را به جای آن قرار می دهد. برداشت یاد شده بر پایه این احتمال است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 2 - 2

2- تقدیر مرگ و حیات برای بشر ، جلوه فرمانروایی و قدرت مطلق و بی پایان خداوند است .

بیده الملک و هو علی کلّ شیء قدیر . الذی خلق الموت و الحیوه

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که جمله «الذی خلق الموت..»، درصدد توضیح و تبیین آثار و جلوه های ملک و قدرت خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 3 - 4

4- آفرینش آسمان هفتگانه ، جلوه و نشانه فرمانروایی و قدرت مطلق و بی چون خداوند

بیده الملک .. الذی خلق سبع سموت طباقاً

جمله «الذی خلق سبع سماوات طباقاً» توضیح و تبیین دیگری برای آثار و جلوه های ملک و قدرت مطلق خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 26 - 8

8- سرنوشت فرعون ، نشانگر حاکمیت خداوند بر حوادث تاریخ

فأخذه الله .. إنَّ في ذلك لعبرة لمن يخشى

عبرت بودن فرجام فرعون برای آیندگان، مستلزم مقهور بودن همه امور در برابر اراده خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 19 - 11

11 - ناتوانی انسان ها از یاری رسانی به یکدیگر در قیامت ، جلوه ای از حاکمیت مطلقه خداوند بر رخداد های آن است .

يوم لا تملك نفس لنفس شيئاً و الأمر يومئذ لله

ارتباط صدر و ذیل آیه شریفه، گویای برداشت یاد شده است.

ص: 193

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 18 - 4

4- فرجام فرعونیان و قوم ثمود، نشانگر حاکمیت اراده خداوند و ناتوانی سپاه کفر از رویارویی با او است.

فَعَال لَمَا يَرِيد... فرعون و ثمود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلیٰ - 87 - 5 - 2

2- پژمرده ساختن گیاهان و تبدیل آن به هیزم و خرده کاه، جلوه های حاکمیت تدبیر خداوند بر جهان هستی است.

رَبِّكَ... الذی أخرج المرعى . فجعله غثاء أحوی

در این آیات، همان گونه که رویاندن گیاهان از جلوه های ربوبیت خداوند معرفی شده؛ پژمرده ساختن آنها نیز براساس تدبیر و ربوبیت او دانسته شده است. این تدبیر، ممکن است ناظر به منافی نظیر تهیه هیزم و کود، غذای زمستانی حیوانات و غیر آن باشد که از گیاهان خشک شده حاصل می شود.

119- نظام علیت و حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 68 - 20

20- دانش کشف ارتباط نظام اسباب و علل با حاکمیت اراده الهی، دانشی بس بلند مرتبه

ادخلوا من أبواب متفرقة و ما أغنی عنکم من الله من شیء... و إنه لذو علم لما علم

120- نعمت حاکمیت دینداری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 55 - 26

26 - کفران و ناسپاسی نعمت حاکمیت دین داران و امنیت در پناه دین، نشان فسق و تبه کاری و خروج از راه حق و صواب است.

وعد الله الذین ءامنوا منکم... لیستخلفنهم... و لیمکنن لهم دینهم... یعبدون

«فسق» به معنای عصیان و ترک فرمان های الهی و خروج از راه حق است (لسان العرب).

121- وسعت حاکمیت بندگان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 194

3- وعده و پیام خداوند به همه بندگان حقیقی خود، مبنی بر حاکمیت و پیروزی آنان در جای کره زمین

أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ . إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «هذا» اشاره به مضمون آیه قبل و مقصود از «بلاغ»، ابلاغ پیام و رساندن مقصود باشد (لسان العرب). گفتنی است که لحن و آهنگ دو آیه، حاوی وعده و بشارت الهی است.

122- وسعت حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 7 - 7

7 - حاکمیت خداوند بر هستی، حاکمیت مطلق و بدون معارض

و لِّلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

تقدیم خبر (لله) بر مبتدا (جنود.. ..) افاده حصر می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 14 - 2

2 - حاکمیت مطلق خداوند بر هستی، پشتوانه تحقق اراده او بر کیفر کافران

فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا . وَلِلَّهِ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

تذکره به حاکمیت مطلق خداوند بر هستی - در پی تهدید کافران به عذاب - بیانگر مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 34 - 3

3 - امکان نداشتن فرار جن و انس از قلمرو حاکمیت و قدرت خداوند، نعمتی الهی و غیر قابل تکذیب و انکار

إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا .. لَا تَنْفُذُوا ... فَبِأَيِّ آيَاتِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

اطلاق «آیاء» بر محتوای آیه پیشین و نیز ذکر «رب»، بیانگر مطلب بالا است.

123- وعده حاکمیت صالحان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 55 - 4، 2

2 - خلافت و سلطه در زمین و اداره آن ، وعده اکید خداوند به مؤمنان دارای عمل صالح

وعد الله الذين ءامنوا منكم و عملوا الصلحت لیستخلفنهم فی الأرض

4 - شکست کافران و پایان داده شدن به سلطه آنان و پیروزی مؤمنان دارای عمل صالح ، با در دست گرفتن اداره سرنوشت بشر در

ص: 195

زمین ، وعده اُکید خداوند

وعد الله الذين ءامنوا منكم و عملوا الصلحت لیستخلفنّهم فی الأرض

124- وعده حاکمیت مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 55 - 2،4

2- خلافت و سلطه در زمین و اداره آن ، وعده اُکید خداوند به مؤمنان دارای عمل صالح

وعد الله الذين ءامنوا منكم و عملوا الصلحت لیستخلفنّهم فی الأرض

4 - شکست کافران و پایان داده شدن به سلطه آنان و پیروزی مؤمنان دارای عمل صالح ، با در دست گرفتن اداره سرنوشت بشر در زمین ، وعده اُکید خداوند

وعد الله الذين ءامنوا منكم و عملوا الصلحت لیستخلفنّهم فی الأرض

125- ویژگیهای حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 14 - 11

11 - حاکمیت یگانه خداوند بر هستی ، آمیخته با رحمت گسترده و ازلی او

و لله ملک السموت و الأرض . . . و كان الله غفورًا رحیمًا

از ارتباط صدر و ذیل آیه شریفه، مطلب بالا قابل برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 23 - 4

4- فرمانروایی خداوند بر هستی ، آکنده از پاکی و تقدس و به دور از کمترین ظلم و کاستی است .

الملك القدّوس

وصف «القدّوس»، در پی «الملك»، می تواند بیانگر این حقیقت باشد که فرمانروایی خداوند، از هر گونه آلودگی، ناپاکی، ظلم و کاستی مبرا است.

1- آثار تذکر حالات محتضر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 26 - 2,3

2 - یادآوری آخرین لحظات زندگی انسان (هنگام احتضار و حالات تکان دهنده محتضر) ، از سوی خداوند به کافران و منکران معاد ، برای بیدار کردن آنان از غفلت و مستی

کلاً إذا بلغت التراقي

3 - یادآوری حالات محتضر در هنگام احتضار ، تأثیرگذار در بیدارگری و غفلت زدایی نسبت به دلپستگان دنیا

بل تحبون العاجله . . . کلاً إذا بلغت التراقي

2- آثار حالات روانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 58 - 2

2- حالات روانی انسان ، بر جسم و چهره او تأثیر می گذارد .

و إذا بشر أحدهم بالأنثى ظلّ وجهه

اگر چه در آیه تنها یک مورد ذکر شده است که خبری، باعث تغییر درونی و دگرگونی در چهره شده است، اما همین مورد هم برای ادعای یاد شده کافی است و این قضیه را ثابت می کند.

ص: 197

3- تنوع حالات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 49 - 5

5- انسان ها ، در هنگامه های مختلف زندگی (بر خورداری و محروم بودن از نعمت های خداوند) حالات گوناگون دارند .

فإذا أصاب به من يشاء . . . يستبشرون . وإن كانوا من قبل ... لمبلسين

4- حالات اخروی مکذبان قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 13 - 2، 1

1 - تکذیب کنندگان قیامت در حالی که به غل و زنجیر بسته شده اند ، به جایگاهی تنگ در دوزخ افکنده خواهند شد .

و إذا ألقوا منها مكاناً ضيقاً مقرنين

«قرن» (ریشه «مقرنین») در اصل به معنای ریسمانی است که چند شتر را به هم ببندند؛ ولی به قرینه آیه 49 سوره ابراهیم (تری المجرمین یومئذ مقرنين فی الأصفاد) می توان گفت: مقصود غل و زنجیری است که به وسیله آن، منکران معاد را به هم می بندند. غل و زنجیر است.

2 - افکنده شدن منکران قیامت به جهنم ، همراه با تحقیر و اجبار است .

و إذا ألقوا منها

واژه «ألقوا» (به صیغه مجهول) به جای «ادخلوا»، حاکی از اجباری و تحقیر آمیز بودن ورود به جهنم است.

5- حالات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 116 - 15

15 - خداوند آگاه به گفته ها و اندیشه های آدمیان و تمامی حالات و صفات نفسانی ایشان

ان كنت قلته فقد علمته تعلم ما فی نفسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در سختیهاست.

تدعونه تضرعا و خفيه لئن أنجنا من هذه لنكونن من الشكرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 10 - 6، 3، 2

ص: 198

2- احساس مصونیت از ابتلا به سختی‌ها و محنتها، از حالت‌های انسان به هنگام رفاه و آسایش

و لئن أذقنه نعماء بعد ضراء مسته ليقولنّ ذهب السيئات عني

«لئن أذقناه...» دلالت بر برطرف شدن سختیها دارد. از این رو جمله «ذهب السيئات عني» (رنجها از من دور شد) - که انسان به خاطر گفتن و اعتقاد به آن مذمت شده است - مفهومی دیگر دارد و آن پندار عدم ابتلای دوباره به رنجها و ناملایمات است.

3- انسان، پس از گذر از محنت‌ها و دستیابی به موهبت‌های دنیوی، به شادمانی بسیار، تکبر و فخرفروشی مبتلا خواهد شد.

و لئن أذقنه نعماء بعد ضراء مسته... إني لفرح فخور

جمله «إني لفرح فخور» جمله مستأنفه است و بیانگر بازتاب معنایی است که از «ليقولنّ...» استفاده می‌شود؛ یعنی، انسان می‌پندارد که مشکلات بر او روی نخواهد آورد؛ در نتیجه بی‌اندازه شادمان می‌شود و فخرفروشی می‌کند.

6- حالات روحیروانی انسان (ناامیدی، شادمانی مفرط، تکبر و...) حتی باکمترین سختیورفاه تغییرپذیر است.

و لئن أذقنا الإنسن... إني ليئوس كفور. و لئن أذقنه نعماء... إني لفرح فخور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 34 - 13

13- خداوند، به احوال بندگان و نیازهای آنان داناست.

فاستجاب له ربه... إني هو السميع العليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 64 - 4

4- خداوند، به وضعیت انسان در همه حال، دانا است.

قد يعلم ما أنتم عليه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 58 - 10

10 - خداوند، بر احوال بندگان و به گناهان آنان، آگاهی کامل دارد.

و کفی به بذنوب عباده خبیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 8 - 16

16 - نظام کیفر و پاداش خداوند، بر اساس علم همه جانبه او به احوال و کردار بندگان است .

الذین کفروا لهم عذاب شدید . . . إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 43 - 4

4 - خنده و گریه، از بارزترین نمودها و ویژگی های طبیعت انسان

وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكٌ وَأَبْكِي

ص: 199

از اختصاص به ذکر یافتن خنده و گریه در میان سایر افعال انسان، مطلب بالا استفاده می شود.

6- حالات بلعم باعورا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 176 - 14

14 - حالت بلعم باعورا به سبب دنیاگرایی مانند حالت سگی شد که در هر حال، چه بر او هجوم کنی و یا رهایش سازی، زبان از کام بیرون آورد و له له زند.

فمثله كمثل الكلب إن تحمل عليه يلهث او تتركه يلهث

«تحمل» از «حَمَلَه» گرفته شده و «حَمَلَه» به معنای هجوم کردن است. «مَثَل» در آیه شریفه به معنای حالت و صفت است.

7- حالات بنی اسرائیل در میقات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 155 - 5

5 - برگزیدگان بنی اسرائیل برای همراهی موسی (ع) در میعادگاه مناجات، پس از حضور در آن مقام به لرزشی شدید و کشنده گرفتار شدند.

فلما أخذتهم الرجفة

8- حالات بهشتیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 67 - 2

2 - قیامت و احوال خوبان و بدان و بهشتیان و دوزخیان، خبری پرفایده و بزرگ

قل هو نبؤا عظیم

9- حالات جهنمیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 22 - 2

2 - دوزخیان هر وقت بر اثر التهاب و غلیان آتش ، از قعر دوزخ بالا آورده شوند ، با گرز های آهنین دوباره به قعر آن بازگردانده خواهند شد .

ص: 200

و لهم مقيم من حديد . كلما أرادوا أن يخرجوا منها من غم أعيدوا فيها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

15 - ص - 38 - 67 - 2

2- قیامت و احوال خوبان و بدان و بهشتیان و دوزخیان ، خبری پرفایده و بزرگ

قل هو نبؤا عظیم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

20 - اعلى - 87 - 13 - 2,4

2- برای اهل دوزخ ، مرگ مطلوب تر از وضع موجود آنان است .

ثم لايموت فيها

4- باقی ماندن جهنمیان ، در حالتی که نه مرگ است و نه زندگی نامیده می شود ، از سوختن در آتش برای آنان دشوارتر است .

ثم لايموت فيها ولا يحيى

حرف «ثم» ، برای تراخی رتبی است و بیان می کند که آنچه بعد از آن آمده ، در مقایسه با قبل از آن قابل توجه تر است .

10- حالات درونی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

10 - اسراء - 17 - 25 - 2,4

2- ربوبیت خداوند ، مقتضی علم و آگاهی کامل او بر حالات درونی انسانها

ربكم أعلم بما في نفوسكم

4- خداوند ، از خود انسان به حالات و افکار درونی وی ، آگاه تر است .

ربكم أعلم بما في نفوسكم

برداشت فوق ، مبتنی بر این است که مفضل علیه «أعلم» ، «منکم» باشد؛ یعنی ، آگاهی خداوند به درون شما از خودتان بیشتر است .

11- حالات روانی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 19 - 16

16 - انسان ، موجودی است که حالت های درونی متضادی ، بر او عارض می شود .

فإذا جاء الخوف . . . فإذا ذهب الخوف

ص: 201

12- حالات عیسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 116 - 17

17 - مسیح (ع) آگاه و معتقد به احاطه علمی خداوند بر وی و تمامی اندیشه ها و صفات نفسانی او

تعلم ما فی نفسی

13- حالات مکذبان آخرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ماعون - 107 - 1 - 2

2 - تکذیب کنندگان آخرت، دارای حالات و رفتاری شگفت آور و غیرقابل انتظار

أرءیت الذی یکذّب بالمدین

استفهام با جمله «أرءیت» - آن هم در زمانی که تکذیب گران معاد، فراوان و در دید همگان اند - پرسش حقیقی از دیدن یا دانستن نیست؛ بلکه مجازی است که برای بیان غیر منتظره بودن حال آن افراد است. ادامه سوره، بیانگر این است که علت این شگفتی، پیدایش آثاری است که تکذیب معاد آنها را در پی دارد. مخاطب آیه شریفه، هر کسی است که این سخن به او می رسد و می توان گفت: خطاب به رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) است؛ اما چون جنبه رسالت او مورد نظر نبوده، اختصاص به شخص آن حضرت ندارد و مفاد آیه، دیگران را نیز دربر می گیرد.

14- حالات مکذبان آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 176 - 15

15 - حالت درونی تکذیب کنندگان آیات الهی مانند حالت سگ تشنه ای است که همواره له له می زند .

ذلک مثل القوم الذین کذبوا بآیتنا

«ذلک» اشاره به حالتی است که جمله «فمثله ..» آن را درباره سگ بیان داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حالت جوامع تکذیب کننده آیات الهی ، حالتی شوم است .

ساء مثلاً القوم الذین کذبوا بآیتنا

5 - کسانی که با تکذیب آیات الهی بر خود ستم می کنند ، حالتی شوم و ناهنجار دارند .

ص: 202

ساء مثلاً القوم الذین . . . أنفسهم كانوا یظلمون

برداشت فوق مبتنی بر این است که جمله «انفسهم كانوا یظلمون» عطف بر «كذبوا بأیتنا» باشد؛ یعنی: «ساء مثلاً القوم الذین أنفسهم كانوا یظلمون». قابل ذکر است که در برداشتهای گذش --ته جم-- له «انفسهم كانوا یظلمون» عطف بر جمله «ساء مثلاً ...» گرفته شده بود.

15- حالات منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 4 - 8

8 - منافقان ، همواره در وحشت و اضطراب اند .

یحسبون کلّ صیحه علیهم

16- ذکر حالات اخروی ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 27 - 2

2 - وضعیت تأسف بار ظالمان در قیامت و واکنش آنان در آن روز ، شایان یاد و یادآوری

و یوم یعضّ الظالم علی یدیه

برداشت فوق، مبتنی بر این است که «یوم» متعلق به فعلی محذوف مانند «اذکر» باشد.

17- شگفتی حالات کافران در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 31 - 14

14 - وضعیت کافران به قرآن در قیامت ، رقت بار و شگفت آور است .

وقال الذین کفروا لن نؤمن بهذا القرآن . . . ولو تری إذ الظلمون موقوفون عند ربّ

جواب «لو» محذوف است و عبارت می تواند چیزی همانند و لو تری . . . لرأیت امرأ عجیباً باشد.

18- ملائکه و حالات انسان

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

8 - ہود - 11 - 70 - 10

ص: 203

10- فرشتگان ، توانا بر سخن گفتن با آدمیان و درک سخنان و حالات ایشان

قالوا سلماً .. قالوا لاتخف

19- نقش حالات روانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 10 - 6،12

6- برخی حالت های روحی و روانی ، در حواس انسان تأثیر بسیار زیادی دارد .

إذ جاءوكم .. و إذ زاغت الأبصر

12- بروز برخی از حالت های روانی و روحی برای انسان ، ممکن است که فعالیت قلب را از سیستم عادی خارج کرده و او را غیر متعادل سازد .

إذ جاءوكم .. و بلغت القلوب الحناجر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 19 - 9

9- حالت روانی مانند ترس ، برخی از حواس انسان را ، از سیستم عادی خارج می سازد و حرکت آن را غیر متعادل می سازد .

فإذا جاء الخوف .. تدور أعينهم

حالات روانی

20- آثار حالات روانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 58 - 2

2- حالات روانی انسان ، بر جسم و چهره او تأثیر می گذارد .

و إذا بشر أحدهم بالأنثى ظل وجهه

اگر چه در آیه تنها یک مورد ذکر شده است که خبری، باعث تغییر درونی و دگرگونی در چهره شده است، اما همین مورد هم برای ادعای یاد شده کافی است و این قضیه را ثابت می کند.

21- حالات روانی انسان

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

14 - احزاب - 33 - 19 - 16

ص: 204

16 - انسان ، موجودی است که حالت های درونی متضادی ، بر او عارض می شود .

فإذا جاء الخوف . . . فإذا ذهب الخوف

22- نقش حالات روانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 10 - 6،12

6 - برخی حالت های روحی و روانی ، در حواس انسان تأثیر بسیار زیادی دارد .

إذ جاءوكم . . . و إذ زاغت الأبصر

12 - بروز برخی از حالت های روانی و روحی برای انسان ، ممکن است که فعالیت قلب را از سیستم عادی خارج کرده و او را غیر متعادل سازد .

إذ جاءوكم . . . و بلغت القلوب الحناجر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 19 - 9

9 - حالت روانی مانند ترس ، برخی از حواس انسان را ، از سیستم عادی خارج می سازد و حرکت آن را غیر متعادل می سازد .

فإذا جاء الخوف . . . تدور أعينهم

ص: 205

1- احکام حامی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 103 - 1,2,7,12,13

1 - خداوند هیچ حکم ویژه ای برای بحیره، سائبه، وصیله و حامی قرار نداده است.

ما جعل الله من بحیره و لاسائبه و لاوصیله و لاحام

مراد از عدم جعل بحیره و... به قرینه «قالوا حسبنا ما وجدنا...» در آیه بعد، نفی تشریح احکامی خاص درباره حیوانات ذکر شده است زیرا آنچه در بین کافران عصر بعثت و پدرانشان معروف بود، احکامی ویژه درباره بحیره و... بوده است.

2 - کافران عصر جاهلی جعل احکامی را درباره بحیره، سائبه، وصیله و حامی به خداوند نسبت می دادند.

ما جعل الله... و لكن الذين كفروا يفترون على الله الكذب

7 - احکام ویژه حامی (شتر نری که از صلبش ده شتر به وجود آید) از بدعت ها و افترا های مردم جاهلی بر خداوند

ما جعل الله... و لاحام و لكن الذين كفروا يفترون

اعراب جاهلی از سوار شدن بر شتر مذکور امتناع میورزیدند و آن را از هیچ آب و چراگاهی منع نمی کردند.

12 - بیشتر کفرپیشگان عصر بعثت احکام رایج درباره بحیره، سائبه، وصیله و حامی، را احکامی الهی می پنداشتند.

ما جعل الله من بحیره... يفترون على الله الكذب و اكثرهم لا يعقلون

13 - تنها اندکی از کفرپیشگان عصر بعثت - علی رغم طرفداری از احکام رایج درباره بحیره، سائبه، وصیله و حامی - آگاه به بدعت بودن آن احکام و نبود آنها در ادیان الهی

و لكن الذين كفروا يفترون على الله الكذب و اكثرهم لا يعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 104 - 13

13 - احکام ویژه بحیره، سائبه، وصیله و حامی بدعتهایی دیرینه و میراثی به جا مانده از مردمانی نادان و گمراه.

ما جعل الله من بحیره... قالوا حسبنا ما وجدنا عليه اباؤنا

2- حامی اخروی صابران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 31 - 1

1 - یکتاپرستان پایدار بر توحید، بهره مند از حمایت و یاری فرشتگان در دنیا و آخرت

نحن أولياؤکم فی الحیوه الدنیا و فی الآخره

3- حامی اخروی موحدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 31 - 9، 1

1 - یکتاپرستان پایدار بر توحید، بهره مند از حمایت و یاری فرشتگان در دنیا و آخرت

نحن أولياؤکم فی الحیوه الدنیا و فی الآخره

9- « (فی المجمع) وقیل نحن أولياؤکم فی الحیاه الدنیا ای نحرسکم فی الدینا و عند الموت و فی الآخره عن أبی جعفر (ع) ;

در مجمع البیان ذیل آیه «نحن أولياؤکم فی الحیاه الدنیا و فی الآخره» آمده است: گفته شده (که فرشتگان می گویند) ما اولیای شما در زندگی دنیا هستیم؛ یعنی، در دنیا و هنگام مرگ و در آخرت از شما پاسداری می کنیم و این معنا از امام باقر(ع) روایت شده است».

4- حامی ادیان آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 28 - 6

6 - خداوند، حافظ و نگاهبان آیین توحید در گستره تاریخ

و جعلها کلمه باقیه

بنابراین که فاعل «جعل» خداوند باشد، مطلب بالا استفاده می شود.

5- حامی اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - حمايت هاى جدى و مكرر خداوند از پيامبر (صلى الله عليه و آله) و اسلام ، در برابر سرسختى و حق ستيزى دشمنان

ص: 207

أم أبرموا أمراً فاتنا مبرمون

6- حامی انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 21 - 12

12 - پیامبران الهی ، مستظهر و پشت گرم به حمایت و پشتیبانی خدا از آنان علیه توطئه گران و نیرنگ بازان

و إذا أذقنا الناس رحمته .. إذا لهم مكر في آياتنا قل الله أسرع مكرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 13 - 8

8- حمایت از انبیا ، با هلاکت مخالفان ستمگر آنان ، مقتضای ربوبیت خداوند

فأوحى إليهم ربهم لنهلكنّ الظلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 14 - 11

11- انبیا به دلیل ترس از مقام خداوند از حمایت های خداوند برخوردار شدند .

فأوحى إليهم ربهم لنهلكنّ الظلمين . ولنسكننكم الأرض ... ذلك لمن خاف مقامي وخ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 75 - 6

6 - خدا ، حامی و پشتیبان پیامبران

اللّٰه يصطفى .. إنّ اللّٰه سميع بصير

متعلق «سمیع» و «بصیر» حذف شده و تقدیر آن چنین است: «إنّ اللّٰه سميع أقوالهم و بصير بأعمالهم؛ خدا سخن مردم را می شنود و کردار آنان را می بیند». جمله یاد شده متضمن اعلام حمایت و پشتیبانی خدا از پیامبر (صلی الله علیه و آله) و تهدید همه کسانی است که با آن حضرت به مخالفت برمی خاستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 25 - 4

4 - تاریخ بشر ، شاهد حمایت ها و پشتیبانی های خداوند از جبهه توحید و راه انبیا

و کذلک ما أرسلنا من قبلك فی قریه من نذیر .. فانتقمنا منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 21 - 3

ص: 208

3 - خداوند ، پیامبران خود را با تضمین پیروزی آنان و شکست جبهه دشمن فرستاد .

كتب الله لأغلبنّ أنا ورسلي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 26 - 7

7 - خداوند ، حامی پیامبران و مدافعان دین در برابر مخالفان

فأخذه الله .. إنّ في ذلك لعبرة لمن يخشى

7- حامی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 66 - 2

2- تأمین نیاز های مادی انسان در زمین ، دلیل قدرت و کفایت خدا در حمایت همه جانبه از انسان است .

و كفى ربّك وكيلاً. ربّك الذي يزجي لكم الفلك في البحر لتبتغوا من فضله

از اینکه خداوند، پس از تذکر کفایت و وکالت خود، این نکته را که کشتیها را به منظور برآوردن منافع انسانها به حرکت درمی آورد، یادآوری کرده است می تواند برای بیان نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 36 - 2

2 - خداوند ، شایسته ترین حامی بندگان و دفع کننده شر دشمنان از آنان است .

أليس الله بكاف عبده

مقصود از کفایت خداوند، با توجه به جملات بعدی آیه شریفه - که درباره تهدیدها و ارباب های دشمنان سخن می گوید - حمایت الهی از پیامبر(صلی الله علیه و آله) و مؤمنان در برابر دشمنان است.

8- حامی بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 52 - 4

4- بنی اسرائیل گرفتار در نظام فرعونى ، مورد حمايت و لطف الهى

أن أسر بعبادى

اضافه «عباد» به ضمير متكلم، بيانگر برداشت ياد شده است.

ص: 209

9- حامی بیعت کنندگان با رهبران دینی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 10 - 7

7 - خداوند ، حامی و یاری دهنده بیعت کنندگان با پیامبر (صلی الله علیه و آله) و رهبران الهی

إِنَّ الَّذِينَ يَبَايِعُونَكَ .. يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ

برداشت بالا بر این اساس است که تعبیر «ید الله ..» در مقام تأیید و تشویق و دلجویی باشد؛ یعنی، ای بیعت کنندگان با پیامبر! شما با خدا بیعت کرده اید و از حمایت او برخوردار خواهید بود.

10- حامی بیعت کنندگان با محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 10 - 7

7 - خداوند ، حامی و یاری دهنده بیعت کنندگان با پیامبر (صلی الله علیه و آله) و رهبران الهی

إِنَّ الَّذِينَ يَبَايِعُونَكَ .. يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ

برداشت بالا بر این اساس است که تعبیر «ید الله ..» در مقام تأیید و تشویق و دلجویی باشد؛ یعنی، ای بیعت کنندگان با پیامبر! شما با خدا بیعت کرده اید و از حمایت او برخوردار خواهید بود.

11- حامی پیروان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 30 - 1

1- خداوند ، حامی و پشتیبان موحدان و مؤمنان به رسالت پیامبران است .

من ینصرنی من الله إن طردتهم

12- حامی تائبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 7 - 18

18 - مؤمنان تائب و پيرو راه الهی ، برخوردار از لطف و حمایت فرشتگان عرش الهی

الذین یحملون العرش . . . یستغفرون . . . للذین تابوا و اتبعوا سبیلک

ص: 210

13- حامی حق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 51 - 6

6 - دخالت خداوند در تحولات و حوادث تاریخ به نفع جریان حق

إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

14- حامی دنیوی صابران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 31 - 1

1 - یکتاپرستان پایدار بر توحید، بهره مند از حمایت و یاری فرشتگان در دنیا و آخرت

نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ

15- حامی دنیوی موحدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 31 - 1,9

1 - یکتاپرستان پایدار بر توحید، بهره مند از حمایت و یاری فرشتگان در دنیا و آخرت

نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ

9 - « (فی المجمع) وقيل نحن أولياؤكم في الحياة الدنيا أي نحرسكم في الدنيا وعند الموت وفي الآخرة عن أبي جعفر (ع)؛

در مجمع البيان ذیل آیه «نحن أولياؤكم في الحياة الدنيا وفي الآخرة» آمده است: گفته شده (که فرشتگان می گویند) ما اولیای شما در زندگی دنیا هستیم؛ یعنی، در دنیا و هنگام مرگ و در آخرت از شما پاسداری می کنیم و این معنا از امام باقر(ع) روایت شده است».

16- حامی دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 56 - 5

5 - مکتب حق در رویارویی با مخالفان ، همواره مورد حمایت خداوند بوده است .

انتقمنا منهم . . . فجعلنهم سلفاً و مثلاً للأخرین

ص: 211

17- حامی شاعران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 224 - 2

2 - ویژگی شاعران خیال پرداز ، هواداری گمراهان و فاسدان از آنان است .

و الشعراء يتبعهم الغاوان

18- حامی شهیدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 5 - 1

1- شهیدان در همه مراحل پس از شهادت ، برخوردار از هدایت و حمایت خداوند

سپه‌دیه‌م و یصلح بالهم

ضمیر «هم» به «الذین قتلوا فی سبیل اللّٰه» بازمی‌گردد. «بال» در «بالهم» یا به معنای شأن و امر (مفرد امور) و یا قلب است. برداشت یاد شده ناظر به معنای نخست می باشد.

19- حامی صالح (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 50 - 4

4 - حمایت خدا از صالح پیامبر (ع) ، در سرنوشت سازترین مراحل و در اوج مکر کافران

لنبيته و أهله . . . و مکروا مکراً و مکرونا مکراً و هم لایشعرون

20- حامی صالحان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 9 - 4

4 - مؤمنان نیک کردار ، در کنف حمایت و هدایت مستمر و دایم الهی

إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات يهديهم ربهم

ص: 212

21- حامی عابدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 62 - 6

6 - اهل عبادت برای خداوند ، برخوردار از حمایت های او در مراحل هولناک قیامت

لیس لها من دون الله كاشفه . . . فاسجدوا لله و اعبدوا

چنانچه «کاشفه» در آیات پیشین، به معنای گشاینده سختی ها باشد، از ارتباط این آیه با «لیس لها. . .» می توان به مطلب بالا پی برد.

22- حامی قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 16 - 4

4 - خداوند خود ، مدافع قرآن در برابر تبلیغات مکارانه کافران است .

إنه لقول فصل . . . یکیدون کیداً . و اکید کیداً

23- حامی لوط (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 37 - 6

6 - حمایت خداوند از لوط (ع) و میهمانان آن حضرت در برابر بدخواهی های قومش

و لقد رودوه عن ضیفه فطمسنا أعینهم

24- حامی متقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 19 - 8

8 - خداوند ، سرپرست و حامی تقواییشان

والله ولی المتقین

25- حامی متوکلان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 56 - 13

13- خداوند ، حامی و پشتیبان مؤمنان و توکل کنندگان بر او

إني توكلت على الله . . . إن ربي على صراط مستقيم

26- حامی مجاهدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 2 - 59 - 16

16 - ایجاد وحشت در قلب کافران ، از ابزار الهی در حمایت از جهادگران مسلمان

هو الذی أخرج . . . وقذف فی قلوبهم الرعب

از این که خداوند، پس از بیان شکست یهود - به رغم برخورداری آنان از تجهیزات و استحکامات - موضوع ایجاد وحشت را مطرح کرده است؛ مطلب یاد شده استفاده می شود.

27- حامی محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 66 - 14

14- قدرت شکست ناپذیر خداوند ، پشتوانه پیشبرد هدف های رسالت و تدبیر امور نبوت رسول خداست .

إن ربك هو القوی العزیز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 37 - 10

10- پیامبر (صلی الله علیه و آله) همواره از حمایت و یاری خداوند برخوردار بود .

ولئن اتبعت . . . مالک من الله من ولیّ ولا واق

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله) تحت حمایت ویژه خداوند در برابر استهزا، آزار و اذیت مشرکان و دشمنان

إننا كفيك المستهزئين

3- حمایت خداوند از پیامبر (صلی الله علیه و آله) در برابر دشمنان، پشتوانه آن حضرت در آشکارا و علنی کردن دعوت خویش و بی اعتنایی به مشرکان و دشمنان

ص: 214

فاصدع بما تؤمر و أعرض عن المشركين . إنا كفيناك المستهزئين

جمله «إنا كفيناك ...» به منزله تعلیل برای جمله «فاصدع بما تؤمر ...» است؛ یعنی، چون ما از تو حمایت می کنیم، پس به آنچه مأمور شدی عمل کن و از مشرکان اعراض نما.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 75 - 6

6- حمایت خداوند از پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، منوط به پایداری او در طریق وحی

و لولا أن ثبتنك لقد كدت تركن إليهم شيئاً قليلاً. إذا لأذقنك ضعف الحيوه و ضعف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 75 - 7

7 - اعلام حمایت و پشتیبانی همه جانبه خداوند از پیامبر (صلی الله علیه و آله)

الله يصطفى . . . إن الله سميع بصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 4 - 7

7 - خداوند ، مدافع حریم شخصیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) در مقابل برخورد های ظالمانه و مزورانه کافران

وقال الذين كفروا إن هذا إلا إفك . . . فقد جاءو ظلماً و زوراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 33 - 7

7 - خداوند ، همواره حامی پیامبر (صلی الله علیه و آله) در برابر بهانه تراشی ها و سخنان شبهه آلود و باطل کفار و دشمنان

و لا يأتونك بمثل إلا جئتك بالحق و أحسن تفسيراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 9 - 4

4- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، تحت تربیت خاص و حمایت ویژه خداوند

وإن ربک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 68 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، برخوردار از حمایت ویژه پروردگار در قبال عنادورزی های مشرکان

و ما کان اکثرهم مؤمنین . وإن ربک لهو العزیز الرحیم

ذکر آیه «إن ربک..» پس از بیان ماجرای موسی و فرعون، دارای این پیام است که: ای پیامبر! همان گونه که خداوند، موسی (ع) را تحت حمایت گرفت و فرعونیان را از میان برداشت، تو را نیز تحت حمایت ویژه خود قرار داده و دشمنانت را سرکوب خواهد کرد.

ص: 215

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 104 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، برخوردار از حمایت ویژه پروردگار در برابر کافران حق ستیز

و ما کان اکثرهم مؤمنین . و إنّ ربّک لهُوَ العزیز الرحیم

با توجه به تعریض آیه قبل در باره حق ناپذیر بودن بیشتر مشرکان صدراسلام، آیه یاد شده پیامبر(صلی الله علیه و آله) را بدین گونه مورد خطاب قرار می دهد که: ای پیامبر! تو از این بابت نگران نباش؛ زیرا در حمایت ویژه ما هستی و ما با قدرت قاهر و شکست ناپذیر خود دشمنانت را سرکوب خواهیم کرد؛ چنان که دشمنان ابراهیم را ناکام کردیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 122 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) برخوردار از حمایت و لطف ویژه خدا در قبال عنادورزی های مخالفان

و ما کان اکثرهم مؤمنین . و إنّ ربّک لهُوَ العزیز الرحیم

با توجه به این که آیه پیش به حق ناپذیری اکثریت مشرکان صدر اسلام اشاره دارد، در این آیه پیامبر مورد خطاب قرار گرفته که: ای پیامبر! تو از این بابت نگران نباش؛ زیرا در حمایت ویژه ما هستی و ما با قدرت قاهر و شکست ناپذیر خود، دشمنانت را سرکوب خواهیم کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 140 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، برخوردار از حمایت و لطف ویژه خدا در قبال عنادورزی های مخالفان

و ما کان اکثرهم مؤمنین . و إنّ ربّک لهُوَ العزیز الرحیم

با توجه به تعریض آیه قبل به حق ناپذیر بودن اکثریت مشرکان صدراسلام، این آیه پیامبر(صلی الله علیه و آله) را مورد خطاب قرار داده و می فرماید: ای پیامبر! تو از این بابت نگران نباش؛ زیرا ما با قدرت قاهر و شکست ناپذیر خود، دشمنانت را سرکوب خواهیم کرد. (چنان که دشمنان هود(ع) را سرکوب کردیم).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 159 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، برخوردار از حمایت ها و الطاف ویژه خداوند در قبال عنادورزی های مشرکان

و ما كان أكثرهم مؤمنين . وإن ربك لهو العزيز الرحيم

با توجه به بیان سرگذشت صالح(ع) و ثمودیان و فرجام هلاکت بار آنان در آیات پیشین و تعریض آیه قبل به حق ناپذیری اکثریت مشرکان صدر اسلام، در این آیه خطاب را متوجه پیامبر(صلی الله علیه و آله) نموده و می فرماید: ای پیامبر! تواز این بابت نگران نباش؛ زیرا ما با قدرت قاهر و شکست ناپذیر خود، دشمنانت را سرکوب خواهیم کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 175 - 2

ص: 216

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، برخوردار از حمایت ها و الطاف ویژه خداوند در قبال عنادورزی های مخالفان

و ما کان اکثرهم مؤمنین . و إنّ ربّک لهُوَ العزیز الرحیم

با توجه به تعریض آیه قبل به حق ناپذیر بودن اکثریت شرک پیشگان صدراسلام، در این آیه پیامبر را مخصوص به خطاب قرار داده؛ می فرماید: ای پیامبر! تو از این بابت نگران نباش، زیرا ما همان گونه که لوط(ع) را مورد حمایت قرار دادیم و قوم فاسدش را از میان برداشتیم، تو را نیز در حمایت خویش قرار خواهیم داد و با قدرت قاهر و شکست ناپذیر خود، دشمنانت را سرکوب خواهیم کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 191 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، برخوردار از حمایت و لطف ویژه خداوند در قبال عنادورزی های مشرکان

و ما کان اکثرهم مؤمنین . و إنّ ربّک لهُوَ العزیز الرحیم

ذکر آیه «إنّ ربّک. ..» پس از بیان ماجرای شعیب(ع) و مردم ایکه، این پیام را دارد که ای پیامبر! همان گونه که خداوند، شعیب(ع) را تحت حمایت خود قرار داد و مردم ایکه را از میان برداشت؛ تو را نیز در حمایت ویژه خود قرار خواهد داد و دشمنانت را سرکوب خواهد کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 221 - 3

3 - دفاع خداوند از حریم پاکِ وحی و پیامبر (صلی الله علیه و آله)

هل أءتبتکم علی من تنزل الشیطان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 51 - 7

7 - حمایت خدا از پیامبر (صلی الله علیه و آله) در قبال توطئه اشرار قومش علیه او

فانظر کیف کان عقبه مکرهم انا دمرنهم

مقصود از آیه یاد شده این است که: ای پیامبر! ناکامی مفسدان پیشین را مشاهده کن و اطمینان داشته باش که دشمنان تو نیز فرجامی جز آن نخواهند داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - اقدام خداوند به دلداری دادن به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، اعلام حمایت از وی و تضمین بازگشت مجدد آن حضرت به مکه

إِنَّ الذی فرض علیک القرآن لرادک إلی معاد

کلمه «معاد» اسم مکان و به معنای بازگشت گاه است و بر محل سکونت افراد (خانه، ده و شهر) اطلاق می شود؛ زیرا انسان هر کجا که برود سرانجام به آن محل بازمی گردد. در آیه مراد از «معاد» شهر پیامبر (مکه) است. درباره شأن نزول این آیه گفته اند: هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) به قصد هجرت از مکه خارج شد و به محلی به نام جحفه رسید دلش هوای مکه کرد و از این که زادگاه خود و پدرانش و حرم جدش حضرت ابراهیم (ع) را به ناچار ترک می کند، سخت ناراحت شد. در این حال آیه بالا نازل گردید و

ص: 217

خداوند او را دل‌داری داد و حمایت قطعی خود را از آن حضرت اعلام کرد و وعده فرمود که او را بار دیگر به مکه باز خواهد گرداند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 10 - 12

12 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مورد توجه ویژه خداوند بوده است .

و لئن جاء نصر من ربك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 36 - 11

11 - خداوند ، بهترین و شایسته ترین مدافع و حامی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان در برابر تهدید و ارباب دشمنان

و یخوفونک بالذین من دونه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 38 - 17، 15

15 - خداوند ، کفایت کننده امور پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مواضع او در برابر دشمنان

قل حسبی الله

«حَسْبُ» به معنای «کفایت» است. مقصود از کفایت خداوند - که به فرمان اعلام به مردم (قل) همراه شده - اعلام حمایت خداوند از پیامبر (صلی الله علیه و آله) و دفع شرّ و توطئه دشمنان از آن حضرت است.

17 - تضمین خداوند نسبت به حمایت از پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در برابر تهدید ها و ارباب دشمنان

و یخوفونک .. قل حسبی الله

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیه شریفه، می تواند ناظر به دو آیه پیش باشد که در آنها مسأله تهدید و ارباب مشرکان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) مطرح شده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 79 - 3

3 - حمایت های جدی و مکرر خداوند از پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اسلام ، در برابر سرسختی و حق ستیزی دشمنان

أم أبرموا أمراً فإنا مبرمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 9 - 1

1- حمایت خداوند از پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، با ارائه رهنمود به آن حضرت در قبال تشکیک کافران

أم یقولون افتریه . . قل ما کنت بدعاً من الرسل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 32 - 12

ص: 218

12- حمایت خداوند از پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در قبال عداوتورزی کافران

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا... وَشَاقُّوا الرَّسُولَ... وَسَيَحْبِطُ أَعْمَالَهُمْ

تعبیر «و سیحبط أعمالهم»، می تواند هم به معنای عقیم ساختن توطئه های کافران و هم به معنای پوچ ساختن اعمال به ظاهر نیک آنان باشد. در هر دو صورت، از این موضع گیری شدید، حمایت خداوند از پیامبر (صلی الله علیه و آله) استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 48 - 3

3- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در پرتو ربوبیت ویژه الهی و در منظر عنایت و حمایت او

و اصبر لحکم ربِّک فإِنَّک بأَیننا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 4 - 13، 14، 15

13 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، تحت حمایت و سرپرستی ویژه خداوند

فإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلِيهِ

14 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مورد حمایت و پشتیبانی جبرائیل ، صالح ترین مؤمنان (علی (ع)) و فرشتگان قرار داشت .

و جبریل و صلح المؤمنین و الملائکه بعد ذلك ظهیر

مقصود از «صالح المؤمنین» - برابر نظر بسیاری از مفسران و روایات وارده از عامّه و خاصّه - امیرالمؤمنین علی (ع) است (مجمع البیان، ذیل آیه).

15 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در برابر ضدیت و خیانت برخی از همسرانش ، مورد حمایت و پشتیبانی خداوند ، جبرائیل ، صالح مؤمنان (علی (ع)) و فرشتگان قرار داشت .

و إن تظہرا علیہ فإنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلِيهِ... و الملائکه بعد ذلك ظهیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ضحی - 93 - 6 - 7

7 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) از خردسالی ، در پناه خداوند و برخوردار از مراقبت مخصوص او بود .

فعل «آوی» - که مطلق است - ممکن است به معنای «آواک إلی نفسه» و بیانگر مراقبت مستقیم خداوند، از پیامبر (صلی الله علیه و آله) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ضحی - 93 - 9 - 2

2 - خداوند ، با گوشزد کردن یتیمی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مراقبت های خویش از آن حضرت ، او را به پرهیز از سلطه بر یتیمان فراخواند .

ألم یجدک یتیمًا فاوی . . . فأما الیتیم فلا تقهر

حرف «فاء»، این آیه را بر جمله مناسب آن در آیات پیشین، تفریع کرده است.

ص: 219

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - کوثر - 108 - 1 - 6

6 - خداوند ، حامی پیامبر (صلی الله علیه و آله) در برابر زخم زبان دشمنان

إِنَّا أَعْطَيْنَكَ الْكَوْثَرَ

آن گونه که از ذیل این سوره استفاده می شود، عطای کوثر به پیامبر (صلی الله علیه و آله) کاری است که خداوند در برابر طعنه ها و سخنان نیشدار دشمن انجام داد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 110 - 2 - 7

7 - فتح مکه ، نشانه حقانیت اسلام و حمایت خداوند از پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در دیدگاه مردم عصر بعثت

إِذَا جَاءَ نَصْرَ اللَّهِ .. يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 6 - 13

13 - خداوند ، پناهگاهی شایسته برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در برابر تلاش جن و انس برای اغوای مردم و ایجاد تزلزل در دل های آنان

قُلْ أَعُوذُ .. الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ . مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

28- حامی مستضعفان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 137 - 9

9 - خداوند ، حامی مستضعفان است .

وَأُورِثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - اسلام، حامی مستضعفان و ناتوانان است .

ليس على الأعمى حرج ولا على الأعرج حرج ولا على المريض حرج

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که نابینایی، لنگی و مرض نوعاً موجب از کار افتادگی انسان می شود. در نتیجه، چنین افرادی در شمار افراد مستضعف و ناتوان قرار می گیرند.

ص: 220

29- حامی مسلمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 19 - 13

13 - امت اسلام، تحت حمایت و یاری خداوند است .

إِنَّ الَّذِينَ يَحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفُحْشَةُ فِي الَّذِينَ ءَامَنُوا .. وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

جمله «والله يعلم و أنتم لاتعلمون» در واقع نوعی اعلان حمایت و پشتیبانی از سوی خدا است که گر چه مسلمانان، دشمنان داخلی خود را نمی شناسند؛ ولی خدا آنها را به دقت زیر نظر دارد. گفتنی است آیه بعد (و لولا فضل الله...) مؤید همین برداشت است.

30- حامی مظلوم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 14 - 2

2- خداوند از جبهه مظلومان حق طلب در برابر سرکشی ظالمان حق ستیز، دفاع و حمایت می کند .

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا .. لَنُخْرِجَنَّكَ مِنْ ءَرْضِنَا... فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ رَبَّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 77 - 6

6 - بندگان مظلوم و تحت شکنجه حکومت های ظالم، مورد عنایت و لطف خداوند

أَسْرَ بَعْدَ بَعْدِ

یادکردن از بنی اسرائیل به عنوان «عبادی» در حالی که تحت ستم و شکنجه های فرعون قرار داشتند؛ دلالت بر این نکته دارد که بندگان تحت شکنجه ظالمان (در صورتی که خواستار رهایی باشند) مورد نظر و عنایت خداوند قرار دارند.

31- حامی مظلومان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 60 - 5

5 - خداوند، حامی و پشتیبان ستمدیدگان و دشمن ستمگران و متجاوزان است .

و من عاقب بمثل ما عوقب به ثم بغى عليه لينصرتّه الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 61 - 1

1 - توانایی خداوند بر جا به جا کردن شب و روز، دلیلی است گویا برای توانایی او بر یاری رساندن به ستمدیدگان در انتقام گرفتن

ص: 221

آنان از ستمگران .

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ . . . وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

در آیه پیش، خداوند به آن مسلمانی که مورد ستم و تجاوز مشرکان قرار گرفته بود، وعده قطعی داد که او را یاری خواهد کرد تا انتقامش را از متجاوزان بازستاند در این آیه، برای این که کسی در توانایی خدا بر تحقق بخشیدن به وعده‌هایش و در حمایت و پشتیبانی از ستم دیدگان تردیدی نکند، گوشه ای از قدرت نهایت خود را بیان کرده است.

32- حامی مقربان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 65 - 8

8- بندگان مقرب، برخوردار از حمایت (حفاظت و کارسازی) خداوند در برابر وسوسه‌ها و بدخواهی‌های شیطان

و استفزز من استطعت . . . إن عبادی لیس لک علیهم سلطن و کفی برّک وکیلاً

«و کفی برّک وکیلاً» می‌تواند تعلیلی بر عبارت «إن عبادی . . .» باشد. بنابراین، مقصود عبارت این می‌شود: ابلیس بر بندگان خدا سلطه ای ندارد. چون خداوند، حامی کفایت کننده ای برای آنان است.

33- حامی موحدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 30 - 1

1- خداوند، حامی و پشتیبان موحدان و مؤمنان به رسالت پیامبران است .

من ینصرنی من الله إن طردتهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 25 - 4

4- تاریخ بشر، شاهد حمایت‌ها و پشتیبانی‌های خداوند از جبهه توحید و راه انبیا

و کذلک ما أرسلنا من قبلك فی قریه من نذیر . . . فانتقمنا منهم

34- حامی موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 15 - 4، 2

2 - حمایت قاطع خداوند از موسی (ع) در قبال مشکلات راه رسالت .

ص: 222

قال كلاً . . . إنا معكم مستمعون

4- موسی و هارون (ع) ، مأمور حرکت به سوی فرعونیان با تکیه بر حمایت قاطع الهی

قال كلاً فاذهبنا بایتنا إنا معكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 7 - 12

12 - خداوند ، پناه و پشتیبان موسی (ع) از مرحله شیرخوارگی تا رسیدن به مقام رسالت

إن فرعون . . . یذب أبناءهم . . . وأوحینا إلی أمّ موسی أن أرضعیه . . . إنا راډو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 27 - 5

5- اطمینان موسی (ع) به حمایت خداوند از او ، در برابر تهدید به قتل از سوی فرعون

أقتل موسی . . . قال . . . عذت برّی وربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 20 - 2

2- موسی (ع) ، متکی به حمایت پروردگار در قبال هجوم و تهدید فرعونیان

وإنی عذت برّی وربکم أن ترجمون

35- حامی مؤمن آل فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 45 - 1

1 - خداوند مؤمن آل فرعون را از آثار ناپسند مکر فرعونیان محفوظ داشت .

فوقیه الله سیئات ما مکروا

36- حامی مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 79 - 11

11 - حمایت و دلجویی خداوند از مؤمنان انفاق کننده و ایثارگر، در برابر تمسخر منافقان

سخر الله منهم و لهم عذاب أليم

ص: 223

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 9 - 4

4 - مؤمنان نیک کردار ، در کنف حمایت و هدایت مستمر و دایم الهی

إن الذين آمنوا وعملوا الصلحت يهديهم ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 56 - 13

13 - خداوند ، حامی و پشتیبان مؤمنان و توکل کنندگان بر او

إني توكلت على الله... إن ربي على صراط مستقيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 80 - 7

7 - مؤمنان ، برخوردار از حمایت های غیبی الهی در دور ماندن از کفر و معصیت اند .

فكان أبواه مؤمنين فخشينا أن يرهقهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 81 - 7

7 - خداوند ، حامی مؤمن و تقدیر کننده خیر و مصلحت برای او است .

فكان أبواه مؤمنين... فأردنا أن يبدلهما ربّهما خيراً منه زكوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 38 - 1

1 - مؤمنان ، برخوردار از حمایت و پشتیبانی پیوسته خداوند

إنّ الله يدفع عن الذين آمنوا

«دفاع» (مصدر «يدافع») به معنای پشتیبانی و دفع کردن شرّ دشمن است؛ یعنی، خداوند بی تردید مؤمنان را مورد حمایت و پشتیبانی قرار

می دهد و شرّ دشمنان دین را از آنان دفع می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 110 - 6

6 - حمایت خدا از ساحت مؤمنان در قبال کافران

فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سَخِرِيًّا . . . وَ كُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 36 - 11

11 - خداوند ، بهترین و شایسته ترین مدافع و حامی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان در برابر تهدید و ارباب دشمنان

ص: 224

و یخوفونک بالذین من دونه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 7 - 18

18 - مؤمنان تائب و پیرو راه الهی ، برخوردار از لطف و حمایت فرشتگان عرش الهی

الذین یحملون العرش ... یتستغفرون ... للذین تابوا و اتبعوا سبیلک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 8 - 11

11- ایمان به حمایت الهی از جبهه حق ، پشتوانه مؤمنان در مواجهه با خصومت های جبهه باطل

قل ... کفی به شهیداً بینی و بینکم

خداوند، با تذکر دادن (کفی به شهیداً) به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، از یک سو کافران را تهدید کرده و از سوی دیگر آن حضرت را دلداری داده است؛ زیرا توجه به نظارت و داوری خداوند، خصومت دشمنان را برای مؤمنان قابل تحمل و سهل می گرداند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 1 - 2

2- جامعه مؤمنان ، برخوردار از حمایت ویژه خداوند در برابر توطئه ها و ترفند های کافران

الذین کفروا و صدوا عن سبیل الله أضلّ أعمالهم

از این که خداوند، تلاش های کافران و توطئه های آنان را نسبت به مؤمنان خنثی می کند؛ مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 2 - 17

17- دلجویی و حمایت خداوند از مؤمنان ، در برابر توطئه های کافران دین ستیز

الذین کفروا ... أضلّ أعمالهم . و الذین ءامنوا ... کفر عنهم سیئاتهم و أصلح بال

از مجموع آیه شریفه، استفاده می شود که خداوند، در کنار تهدید و توییح کافران دین ستیز، در این آیه به دلجویی و حمایت از مؤمنان

راستین پرداخته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 35 - 5

5 - خداوند ، خود متکفل حمایت از مؤمنان است .

فأخرجنا من كان فيها من المؤمنين

با توجه به این که فرشتگان عذاب، مأموریت خود را در نزول عذاب با فعل مجهول بیان داشته اند (إِنَّا أَرْسَلْنَا)؛ ولی خداوند در این آیه نجات مؤمنان را به خود نسبت داده است. این تفاوت می تواند در جهت توجه دادن مؤمنان به حمایت ویژه الهی از ایشان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 225

10 - خداوند ، حامی مؤمنان در برابر توطئه های شیطانی منافقان

وليس بضائرهم . . . و على الله فليتوكل المؤمنون

37- حامی مؤمنان بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 14 - 14

14 - پیروان عیسی (ع) ، مورد تأیید و حمایت الهی در قبال دشمنانشان (کافران بنی اسرائیل)

فأيدنا الذين ءامنوا على عدوهم

38- حامی مهمانان لوط(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 37 - 6

6 - حمایت خداوند از لوط (ع) و میهمانان آن حضرت در برابر بدخواهی های قومش

و لقد رودوه عن ضيفه فطمسنا أعينهم

39- حامی نوح(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 77 - 1

1- خداوند ، حضرت نوح (ع) را از گزند تکذیب کنندگان آیات الهی نجات داد و از او کاملاً حمایت کرد .

و نصرنه من القوم الذين كذبوا بآيتنا

واژه «نصر» هرگاه با «من» متعدی شود، متضمن معنای نجات و خلاصی است (برگرفته از «قاموس المحيط»).

40- حامی وحی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

41- حامی هارون (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 15 - 4

4- موسی و هارون (ع)، مأمور حرکت به سوی فرعونیان با تکیه بر حمایت قاطع الهی

قال کلاً فاذهباً بایتنا إنا معکم

42- خدا و حامی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 111 - 13، 6، 5

5- خداوند، هیچ گونه فرزندی برای خود نگرفته و از هرگونه شریک و حمایتگر، مبرا و بی نیاز است.

لم يتخذ ولداً و لم یکن له شریک . . . و لم یکن له ولیّ

6- اختصاص همه ستایش ها به خداوند، در پرتویی نیازی او از داشتن فرزند، شریک و حمایتگر است.

الحمد لله الذی لم يتخذ . . . و لم یکن له ولیّ

اگر خداوند نیاز به فرزند، شریک و حمایتگر می داشت هر کدام از اینها دلیل نقص و کاستی بود. در آن صورت همه ارزشهای ستایش برانگیز منحصر به خداوند نمی شده؛ پس انحصار ستایشها به خدا، در صورتی است که او را بی نیاز مطلق بشناسیم.

13- مقام خداوند، برتر از داشتن فرزند، شریک و حمایتگر

لم يتخذ ولداً. . . و کبره تکبیراً

43- عقیده به حامی برای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 111 - 7

7- اعتقاد به وجود فرزند، شریک و حمایتگر برای خدا، اعتقادی شرک آلود و موجب تنقیص او

لم يتخذ ولداً. . . و لم یکن له ولیّ

1- توطئه حبس محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 30 - 3

3 - محبوس ساختن یا کشتن و یا تبعید پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، از جمله توطئه های کافران مکه علیه آن حضرت

لیشتوک او یقتلوک او یخرجوک و یمکرون

جمله «و یمکرون» بیانگر این است که کافران علاوه بر تصمیم داشتن به قتل پیامبر (صلی الله علیه و آله) و ... برنامه های دیگری نیز علیه پیامبر (صلی الله علیه و آله) در نظر داشته اند. لذا در برداشت فوق از آن به «از جمله» تعبیر شده است.

2- حبس جایز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 106 - 8

8 - جواز توقیف شاهدان بر وصیت تا ادای شهادت قانونی و معتبر

تحبسونهما من بعد الصلوه فیقسمان بالله

جمله «تحبسونهما» تا آخر آیه می تواند می تواند ناظر به ادای شهادت باشد یعنی شرایط ذکر شده در این بخش از آیه دخیل در اثبات وصیت است و می تواند ناظر به تحمل شهادت باشد یعنی خداوند وصیت کننده را ارشاد کرده که اگر تردید دارد که شاهدان، وصیت او را به درستی ادا کنند، باید از آنان بخواهد که بعد از نماز سوگند یاد کنند که به حق شهادت خواهند داد. برداشت فوق بر اساس احتمال اول است.

3- حبس در جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - همزه - 104 - 8 - 4

4 - « عن أبي هريره قال : قال رسول الله (صلى الله عليه وآله) . . . يقال لأهل الجنّة و من دخلها من الجهنميين إطلعوا إلى أهل النار فيطّلعون إليهم فيرى الرجل أباه و يرى أخاه و يرى جاره و يرى صديقه و يرى العبد مولاه ثم إن الله عزّوجلّ يبعث إليهم ملائكة بأطباق من نار و مسامير من نار و عمد من نار فيطبق عليهم بتلك الاطباق و تُسَمَّرُ بتلك المسامير و تُمدُّ بتلك العمدة . . . فذلك قوله « إنَّها عليهم مؤصده . في عمد ممدّده » يقول : مُطَبَّقَه ;

ابوهريره گوید: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: به اهل بهشت و هر کس از جهنمیان که [نجات یافته] و وارد بهشت شده است، گفته می شود: به اهل جهنم نگاه کنید؛ آنان به اهل جهنم نگاه می کنند. پس هر مردی پدر و برادر خود و همسایه و دوست خود را در جهنم می بیند و برده، مولای خود را [در آتش] می نگرد، سپس خدای عزّوجلّ فرشتگانی را با سرپوش هایی از آتش و میخ ها و ستون هایی از آتش، به سوی آنان می فرستد. با آن سرپوش ها، جهنم بر آنان در بسته خواهد شد سرپوش ها و با آن میخ ها، میخکوب شده و با آن ستون ها، کشیده [و افراشته] می گردد ... و این است قول خدا «إنَّها عليهم مؤصده . في عمد ممدّده» می فرماید: [جهنم] در بسته خواهد بود».

4- حبس زناکار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 15 - 17، 18، 11، 7، 2، 1

1 - کیفر زن در صورت ارتکاب زنا، حبس ابد است .

والتی یأتین الفاحشه من نسائکم . . . فامسکوهنّ فی البیوت

«الفاحشه» به معنای کار زشت است و الف و لام آن اشاره به عمل خاصی است که به مناسبت مورد، مراد از آن زناست و می تواند مساحقه را نیز شامل شود.

2 - کیفر زن در صورت مساحقه (همجنس بازی) حبس ابد است . *

والتی یأتین الفاحشه من نسائکم . . . فامسکوهنّ فی البیوت

7 - حبس ابد، کیفر فحشای زنان شوهرداری که شوهرشان مسلمان باشد .

والتی یأتین الفاحشه من نسائکم . . . فامسکوهنّ فی البیوت حتّی یتوفیهنّ الموت

چنانچه مراد از «کُم»، مردان مسلمان باشند؛ ظاهراً مقصود از «نساء» همسران آنان خواهد بود. بنابراین، حکم مذکور، شامل زنان بی شوهر نخواهد شد.

11 - کیفر حبس ابد برای زنا و همجنس بازی زنان، مشروط به شهادت چهار مرد مسلمان است.

وَالَّتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ .. فَاسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةَ مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا

چون مخاطبان «منکم» مسلمان هستند، معلوم می شود که شاهد در مورد فحشا، باید مسلمان باشد و چون ضمیر مذکر به کار رفته، معلوم می شود که گواهان بر زنا و همجنس بازی باید مرد باشند.

17 - حکم خدا (شلاق) در مورد فحشای زنان، ناسخ حکم حبس ابد در مورد آنان

وَالَّتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ .. فَاْمَسْكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتُوفِيَهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَج

ص: 229

امام صادق (ع) درباره «سبیل» در آیه فوق فرمود: منسوخه و السبیل هو الحدود.

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 227، ح 60؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 353، ح 2.

18 - حبس ابد و محرومیت از گفتگو و همنشینی، کیفر منسوخ شده فحشای زنان

فامسکوهن فی البیوت

امام صادق (ع) درباره آیه فوق فرمود: هذه منسوخه .. كانت المرأه ... ادخلت بیتاً ولم تحدث ولم تکلم ولم تجالس و اوتیت فیہ بطعامها و شرابها حتی تموت ...

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 227، ح 61؛ نورالثقلین، ج 1، ص 456، ح 124.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 16 - 14

14 - حبس، کیفر فحشای دوشیزگان

و الذان یأتیانها منکم فاذوهما

امام صادق (ع) درباره آیه فوق فرمود: یعنی البکر اذا اتت الفاحشه التي اتتها هذه الثیب، و درباره «اذوهما» فرمود: تحبس.

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 227، ح 61؛ نورالثقلین، ج 1، ص 456، ح 124.

5- حبس گواهان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 106 - 8

8 - جواز توقیف شاهدان بر وصیت تا ادای شهادت قانونی و معتبر

تحبسونهما من بعد الصلوه فیقسمان بالله

جمله «تجبسونهما» تا آخر آیه می تواند می تواند ناظر به ادای شهادت باشد یعنی شرایط ذکر شده در این بخش از آیه دخیل در اثبات وصیت است و می تواند ناظر به تحمل شهادت باشد یعنی خداوند وصیت کننده را ارشاد کرده که اگر تردید دارد که شاهدان، وصیت او را به درستی ادا کنند، باید از آنان بخواهد که بعد از نماز سوگند یاد کنند که به حق شهادت خواهند داد. برداشت فوق بر اساس احتمال اول است.

6- حبس مجرم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 15 - 8

8 - زندانی کردن ، از راه های مجازات بزهکاران

ص: 230

والتى يأتين الفاحشه .. فامسكوهن في البيوت

7- حبس محارب

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مائده - 5 - 33 - 26

26 - زندانی کردن ، کیفر ایجاد ناامنی در راه ها ، بدون قتل و غارت

انما جزؤا الذين يحاربون الله .. او ينفوا من الارض

از امام جواد(ع) روایت شده که در پاسخ سؤال از حکم فسادگرانی که راه بر مرم بسته اند فرمود: .. فان كانوا اخافوا السبيل فقط ولم يقتلوا احداً ولم يأخذوا مالا امر بايداعهم الحبس فان ذلك معنى نفيهم من الارض

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 315، ح 91؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 467، ح 16.

ص: 231

18- حبوبات

1- دانه های حبوبات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 12 - 1

1 - دانه های حبوبات نهفته در پوسته ها ، نمونه ای مهم از منافع زمین برای آدمیان

والأرض وضعها للأنام فيها .. و الحبّ ذوالعصف

«ال» در «الحبّ»، برای جنس است و افاده عموم می کند. بنابراین «الحبّ» مساوی با مطلق حبوبات است و «عصف» بر پوسته حبوبات - که دانه ها در آن رشد می کند - اطلاق می شود.

2- زمینه رویش حبوبات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 15 - 1

1 - نزول باران بر زمین ، مایه تولید حبوبات و رویش گیاهان است .

و أنزلنا .. لنخرج به حبّاً و نباتاً

«باء» در «به»، برای استعانت است و بیانگر نقش باران در رویش دانه ها و گیاهان و نیز میوه هایی است که در بوستان های پوشیده از درخت، حاصل می شود.

3- عوامل رویش حبوبات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 232

2- باران ، عامل سرسبزی زمین ، رویش حبوبات و مایه گردش چرخه حیات

أنزل من السماء ماء فتصبح الأرض مخضرة

4- فواید حبوبات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 33 - 6,8

6- خداوند ، حبوبات (گندم ، جو ، برنج و . . .) را به منظور تغذیه انسان ها آفریده است .

و أخرجنا منها حبًا فمناه يأكلون

8- تنها بعضی از دانه های روئیده از زمین ، قابل تغذیه برای انسان ها است .

و أخرجنا منها حبًا فمناه يأكلون

برداشت یاد شده براساس این احتمال است که «من» در «فمنه» تبعیضیه باشد.

5- منشأ رویش حبوبات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 15 - 2

2- خداوند ، پدید آورنده بذر ها و دانه های خوراکی و روئیدنی های زمین و تأمین کننده غذا های گیاهی انسان است .

لنخرج به حبًّا و نباتًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 27 - 1

1- رویاندن دانه های خوراکی در زمین ، برای تأمین غذای انسان ، کار خداوند و جلوه قدرت او است .

فأنبتنا فيها حبًّا

«حب» اسم جنس است و به گندم، جو و دیگر دانه هایی گفته می شود که از زمین می روید؛ گرچه برخی از اهل لغت استعمال آن را تنها

در گندم و جو دانسته اند. (لسان العرب)

6- نعمت حبوبات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 15 - 3

ص: 233

لنخرج به حبًّا و نباتًا

سیاق آیات مورد بحث، نشان می دهد که خداوند در مقام برشمردن آن دسته از آفریده های خویش است که در زندگانی انسان ها مؤثر می باشد. تقدیم «حب» بر «نبات»، به دلیل اهمیت بیشتر دانه جات (از قبیل گندم، جو و...) در زندگی آنها است، به گونه ای که در اکثر موارد، گیاه را برای دانه اش می خواهند.

7- نقش پوسته حبوبات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 12 - 3

3 - همه مظاهر طبیعت ، از ریاحین تا پوسته حبوبات ، نشانی از طراح حسابگر هستی (خداوند) است .

الرحمن . . . و الحبّ ذوالعصف و الريحان

با توجه به این که در آیات پیشین سخن از حاکمیت سنجش بر نظام هستی بود، ممکن است بیان این دقایق در این آیات، به منظور نمایاندن آن حساب گری باشد.

8- نیاز به تنوع حبوبات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 12 - 5

5 - وجود آدمی ، نیازمند خواص متنوع نهفته در انواع میوه ها ، حبوبات و سبزی ها *

و الأرض وضعها للأنام . فيها فكهة و النخل ... و الحبّ ... الريحان

از این که خداوند، پس از یادآوری آمادگی زمین برای زندگی انسان، میوه های مختلف، حبوبات و سبزی ها را مورد اشاره قرار داده است؛ می توان استفاده کرد که انسان در زندگی خویش، به همه این نعمت ها و خواص نهفته در آنها نیازمند است و کمبود هر یک، می تواند انسان را با مشکل مواجه سازد.

1- آثار اقتصادی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 28 - 9

9 - آمدن مشرکان به مکه در مراسم سالانه حج ، دارای ثمرات اقتصادی برای مکیان (از جمله مسلمانان) بود .

وإن خفتم عیله فسوف یغنیکم الله من فضله

2- آثار حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 2 - 18

18 - حج ، وسیله ای برای جلب رضایت خداوند

یبتغون فضلا من ربهم ورضواناً

توصیف راهیان حج به جلب کنندگان رضوان الهی به این معناست که حج و حرکت بسوی آن، از عوامل دستیابی به رضایت خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 97 - 8،9،12

8 - تأثیر حج در قوام و برپایی جوامع *

جعل الله الکعبه .. قیماً للناس و الشهر الحرام و الهدی و القلند

ماه حرام به قرینه ذکر کعبه و هدی و قلاند بدان جهت مایه قوام جامعه شمرده شده است که مناسک حج در آن واقع می شود بنابراین «قیماً للناس» در حقیقت ثمره مناسک حج است.

9 - حجی که عامل قوام و برپایی جوامع نباشد حج واقعی نیست . *

جعل الله الكعبة البيت الحرام قيماً للناس

12 - دستیابی اهل ایمان به جامعه ای با قوام در پرتو حراست از حرمت کعبه و انجام مناسک حج ، موجب آگاهی آنان به علم گسترده و همه جانبه خداوند .

جعل الله .. ذلك لتعلموا ان الله يعلم ما فى السموت و ما فى الارض

برداشت فوق بر این مبناست که «ذلک» اشاره به خود حقایق بیان شده باشد نه بیان آن حقایق، یعنی آنگاه که انسانها در پرتو احترام به کعبه و ماههای حرام و انجام مناسک آن به جامعه ای با قوام رسیدند، در می یابند که خداوند دارای علمی گسترده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 98 - 10

10 - به جای آوری حج با ویژگی های سزاوار آن ، موجب بهره مندی از مغفرت و رحمت الهی

جعل الله الكعبة البيت الحرام قيماً للناس .. و ان الله غفور رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 2

2 - دستیابی به برکت های حج ، در گرو حضور در مراسم و انجام مناسک آن است .

و اذن فى الناس بالحجّ. .. ليشهدوا منافع لهم

«شهاده» (مصدر «يشهدون») به معنای حاضر شدن است. بنابراین «ليشهدوا منافع لهم» به این معنا است که: حج برای همه مردم سرشار از خیر و برکت است و هر کس بخواهد به آن دست یابد و از آن بهره مند شود، باید رنج سفر را تحمل کند و در مراسم آن حاضر شود و مناسک آن را به جا آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 16

16 - انجام اعمال و مناسک حج با حفظ همه حدود و مقررات آن ، از نشانه های ایمان راستین

و لكل أمّة جعلنا منسكاً. .. فإلهمك إله وحد فله أسلموا و بشر المختبين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 37 - 8

8 - حج و مناسک آن ، جلوه آشکار هدایت و راهنمایی خدا

كذلك سخر لكم لتكبروا الله على ما هديكم

3- آداب حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 236

9- لزوم انجام مراسم حج با محوریت رهبر جامعه اسلامی

يأتوك رجالاً وعلى كل ضامر

این که خداوند می فرماید: «مردم از پیاده و سواره بر تو (ابراهیم) وارد خواهند شد» می تواند متضمن دستوری باشد به مردم که باید ابتدا به زیارت رهبر الهی بشتابند و با محوریت او مراسم حج را انجام دهند.

4- آدم (ع) و حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 96 - 14

14 - برپایی مراسم حج در خانه خدا، از زمان حضرت آدم (ع)

انّ اول بيت وضع للناس

امام باقر (ع) در پاسخ سؤال از برقراری حج قبل از بعثت پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: نعم .. ان ادم و نوحاً و سلیمان قد حجّوا البيت ... كما قال الله تعالى «ان اول بيت وضع للناس ...».

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 186، ح 92؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 300، ح 19.

5- آمیزش در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- بقره - 2 - 197 - 22، 25

22 - حرمت جماع، دروغ، ناسزاگویی و سوگند به «لا والله و بلی والله» در حج

فلا رفث ولا فسوق ولا جدال فی الحج

امام صادق (ع): «... و «الرفث» الجماع و «الفسوق» الكذب و السباب و «الجدال» قول الرجل لا والله و بلی والله

کافی، ج 4، ص 337، ح 3؛ نورالثقلین، ج 1، ص 194، ح 704.

25 - دعوت کنایه آمیز از زن ، به جماع و هر گونه معصیتی در حج حرام است .

فلا رفث ولا فسوق ولا جدال فی الحجّ

رسول الله (صلى الله عليه وآله) درباره جمله «فلا رفث» فرمود: الرفث الاعرابه و التعريض للنساء بالجماع و «الفسوق» المعاصى كلّها

الدّر المنثور، ج 1، ص 528.

ص: 237

6- ابراهیم (ع) در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 199 - 11

11 - لزوم کوچ کردن از عرفات ، بسان کوچ کردن ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و سایر حج گزاران

ثم افیضوا من حیث افاض الناس

امام صادق (ع) درباره آیه «ثم افیضوا ..» فرمود: یعنی ابراهیم و اسماعیل و اسحاق فی افاضتھم منها و من کان بعدھم

کافی، ج 4، ص 247، ح 4؛ نورالثقلین، ج 1، ص 196، ح 719.

7- اجتماع در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 203 - 10

10 - اجتماع حج گزاران ، یادآور جمع شدن انسان ها در قیامت

و اعلموا انکم الیه تحشرون

8- اجتناب از باطل در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 19

19 - اجتناب از هر گونه بیهوده گویی و باطل سرایی در مراسم حج ، توصیه خدا به اهل ایمان

و اجتنبوا قول الزور

9- اجتناب از عبث در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 19

19 - اجتناب از هر گونه بیهوده گویی و باطل سرایی در مراسم حج ، توصیه خدا به اهل ایمان

و اجتنابوا قول الزور

ص: 238

10- احرام در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 196 - 6,38

6 - تراشیدن سر پس از بردن قربانی به قربانگاه ، راه خروج از احرام

فان أحصرتم فما استيسر من الهدى و تحلقوا رؤسكم حتى يبلغ الهدى مَحِلَّهُ

ظاهر این است که فرستادن قربانی به محل مخصوص و سپس تراشیدن سر، به جهت خارج شدن از احرام است؛ نه یک تکلیف تعبّدی برای محصور.

38 - از شرایط تمامیت حج ، محرم شدن از خانه مسکونی خویش است .

و اتمّوا الحجّ و العمره لله

رسول الله (صلی الله علیه و آله) درباره آیه فوق فرمود: انّ من تمام الحجّ ان تحرم من دويره اهلك

الدر المنثور، ج 1، ص 502.

11- احکام حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 125 - 7,30,31

7 - زیارت کنندگان خانه خدا ، باید در مقام ابراهیم ، نماز بخوانند .

و اتخذوا من مقام ابراهيم مصلى

گویا مقصود از نمازی که باید در مقام ابراهیم خوانده شود، نماز طواف است، نه سایر نمازها.

30 - « عن ابی الصباح الكنانی ، قال سألت ابا عبد الله (ع) عن رجل نسی ان یصلی رکعتین عند مقام ابراهیم (ع) فی طواف الحج و العمره ، فقال : ان کان فی البلد صلی رکعتین عند مقام ابراهیم (ع) فان الله عز و جل یقول : « و اتخذوا من مقام ابراهیم مصلى » و ان کان قد ارتحل فلا أمره ان یرجع ؛

ابی الصباح کنانی از امام صادق (ع) سؤال کرد درباره کسی که دو رکعت نماز طواف حج و عمره را در مقام ابراهیم (ع) فراموش کرده است،

حضرت فرمود: اگر هنوز در شهر مکه است، باید نماز را در مقام ابراهیم (ع) به جا آورد؛ زیرا خداوند عز و جل فرموده: مقام ابراهیم را برای نماز خود قرار دهید و اگر از شهر مکه کوچ کرده است من به او نمی گویم برگرد)».

31 - ابن مسکان گوید: « حدیثی من سألہ عن رجل نسی رکعتی طواف الفریضه حتی یخرج فقال: . . . ان کان جاوز میقات أهل أرضه فلیرجع ویصلهما فإن الله یقول: « واتخذوا من مقام ابراهیم مصلی . . . » ;

به من خبر داد کسی که از او [امام (ع)] سؤال کرد درباره شخصی که دو رکعت نماز فریضه طواف را از روی فراموشی نخوانده و از محل [مکه] خارج شده بود، امام (ع) فرمودند: . . . اگر از میقات حجاج شهرش گذشته باید برگردد و دو رکعت نماز را بخواند؛ زیرا خداوند می فرماید: « واتخذوا من مقام ابراهیم مصلی . . . » .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 158 - 17، 13، 10، 5، 2

ص: 239

2 - طواف صفا و مروه (سعی میان آن دو) عبادت و از مناسک حج و عمره است .

إن الصفا و المروه . . . فمن حج البيت أو اعتمر فلاجناح عليه أن يطوف بهما

«اعتمار» (مصدر اعتمر) به معنای: زیارت کردن و نیز انجام دادن عمره است. تفریع «من حج البيت ...» بر معرفی صفا و مروه به عنوان علامتی بر جایگاه عبادت، گویای این است که: اولاً، طواف صفا و مروه - که از آن به سعی میان صفا و مروه تعبیر می کنند - عبادت خداست و ثانیاً، این عبادت از اعمال و مناسک حج و عمره می باشد.

5 - سعی میان صفا و مروه، از اعمال نیک حج و عمره است .

فمن حج البيت أو اعتمر فلاجناح عليه أن يطوف بهما و من تطوع خيراً

مصدق مورد نظر برای «خیراً»، به قرینه جمله قبل، سعی میان صفا و مروه است.

10 - امام باقر (ع) فرمود: «... قال الله عز و جل: «ان الصفا و المروه من شعائرالله فمن حج البيت أو اعتمر فلاجناح عليه ان يطوف بهما» الا ترون ان الطواف بهما واجب مفروض لان الله عز و جل ذكره في كتابه و صنعه نبیه (ع) . . .» ;

... خداوند عز و جل فرمود: «ان الصفا و المروه من شعائرالله فمن حج البيت او اعتمر فلاجناح عليه ان يطوف بهما» آیا نمی بینید که طواف (سعی) در صفا و مروه واجب است؛ چون خدای عز و جل آن را در کتابش [تشریح] فرموده و این سعی را رسول خدا نیز انجام داده است ...» .

13 - از امام صادق (ع) روایت شده که فرمودند: «ان الصفا و المروه من شعائر الله» فأبده بما بدء الله تعالى به و ان المسلمین كانوا یظنون ان السعی بین الصفا و المروه شیء صنعه المشركون فأنزل الله عز و جل «ان الصفا و المروه من شعائر الله . . .» .

صفا و مروه از شعائر الهی است پس [سعی] را شروع نما از جایی که خداوند [در آیه شریفه] در بیانش شروع نموده و مسلمانان گمان می کردند که سعی بین صفا و مروه چیزی است که مشرکان آن را بنا نهاده اند؛ پس خداوند عز و جل آیه فوق را نازل کرد: «ان الصفا و المروه من شعائر الله . . .» .

17 - «عن الحلبي قال : سألت ابا عبد الله (ع) عن المرأة تطوف بين الصفا و المروه و هي حائض قال : لا لان الله تعالى يقول «ان الصفا و المروه من شعائر الله» ;

حلبی گوید از امام صادق (ع) سؤال کردم: آیا زن حائض می تواند سعی بین صفا و مروه را انجام دهد؟ امام فرمود: نه، خداوند فرموده: صفا و مروه از شعائر خداست.» .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 189 - 5

5 - حج عبادتی است مشروط به وقت و ماهی خاص

قل هي موقيت للناس و الحج

«الحج» عطف به «الناس» می باشد؛ یعنی، هي موقيت الحج.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 196 -

1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,27,28,29,30,31,32,33,34

1 - وجوب إتمام اعمال حج و عمره ، به طور کامل

و اتمّوا الحج و العمره لله

2 - آدای حج و عمره ، باید برای خداوند باشد .

و اتمّوا الحج و العمره لله

ص: 240

3 - محصور از حج و عمره، باید برای خروج از احرام، چهارپایی (گاو، شتر یا گوسفند) را که برای او میسور و آسان باشد، قربانی کند.

فان أحصرتم فما استيسر من الهدى

محصور، مُحْرَمِي است که به خاطر مرض و یا منع دشمن، نتواند اعمال حج و یا عمره را به پایان رساند.

4 - اتمام حج و عمره بر محصور احرام بسته، واجب نیست.

و اتموا الحج... فان أحصرتم فما استيسر من الهدى

5 - حرمت تراشیدن سر برای محصور، قبل از رسیدن قربانی به قربانگاه

و لا تحلقوا رؤسكم حتى يبلغ الهدى مَحِلَّهُ

6 - تراشیدن سر پس از بردن قربانی به قربانگاه، راه خروج از احرام

فان أحصرتم فما استيسر من الهدى و تحلقوا رؤسكم حتى يبلغ الهدى مَحِلَّهُ

ظاهر این است که فرستادن قربانی به محل مخصوص و سپس تراشیدن سر، به جهت خارج شدن از احرام است؛ نه یک تکلیف تعبّدی برای محصور.

7 - ذبح و یا نحر قربانی، باید در مکان مخصوص خود باشد.

حتى يبلغ الهدى مَحِلَّهُ

8 - مُحْرَمِي که بیمار باشد و یا از ناحیه سر در اذیت است، می تواند قبل از قربانی کردن، سرش را بتراشد.

و لا تحلقوا رؤسكم... فمن كان منكم مريضاً

مراد از «مريض» به قرینه قسیمش (او به اذی من رأسه)، مرضی است که مداوای آن در گرو تراشیدن سر است. و مراد از «به اذی»، آزاری است که از غیر ناحیه مرض، همانند وجود حشرات، در موهای مُحْرَم باشد.

9 - مرض، موجب تخفیف در تکلیف

فمن كان منكم مريضاً او به اذی من رأسه ففديه

10 - روزه یا صدقه و یا قربانی، فدیة (کفاره) تراشیدن سر قبل از قربانی، برای مُحْرَم معذور

فمن كان منكم... ففديه من صيام او صدقه او نُسُك

11 - حلیت محرمات احرام ، پس از اتمام عمره تا شروع مناسک حجّ

فاذا امنتم فمن تمتّع بالعمرة الى الحج

12 - تقدّم اعمال عمره بر حجّ ، در حجّ تمتّع

فمن تمتّع بالعمرة الى الحج

13 - وجوب قربانی در حجّ تمتّع

فمن تمتّع ... فما استيسر من الهدى

14 - وجوب روزه به مدّت سه روز در حج و هفت روز پس از بازگشت (ده روز کامل) ، برای فاقد قربانی

فمن لم يجد فصيام ثلثة ايام فى الحج و سبعة .. تلک عشره کامله

15 - حجّ تمتّع ، مخصوص غیر اهل مکّه است .

ذلک لمن لم یکن اهله حاضری المسجد الحرام

27 - مریض ، مصداق محصور در حج

فان احصرتم

امام صادق (ع): ... المحصور المریض .

ص: 241

کافی، ج 4، ص 369، ح 3؛ نورالثقلین، ج 1، ص 183، ح 654.

28 - اقلّ قربانی ، یک گوسفند است .

فما استیسر من الهدی

امام رضا (ع): «فما استیسر من الهدی» یعنی شاه.

عیون اخبار الرضا (ع)، ج 2، ص 120، ح 1، نورالثقلین، ج 1، ص 185، ح 660.

29 - كفاره تراشیدن سر قبل از قربانی ، سه روز روزه و یا صدقه به شش مسکین و یا قربانی کردن یک گوسفند است .

فمن کان منکم مریضاً .. او صدقه او نسک

امام صادق (ع): .. و جعل الصیام ثلاثه ایام و الصدقه علی سته مساکین لکل مسکین مدین و التّسک شاه ...

کافی، ج 4، ص 358، ح 2؛ نورالثقلین، ج 1، ص 187، ح 664 و 666.

30 - ملاک مکی بودن ، سکونت در شعاع هجده میلی ، از هر سوی مسجد الحرام

لمن لم یکن اهله حاضری المسجد الحرام

امام صادق (ع) درباره آیه مزبور، فرمود: من کان منزله علی ثمانیه عشر میلا من بین یدیها و ثمانیه عشر میلا من خلفها و ثمانیه عشر میلا عن یمینها و ثمانیه عشر میلا عن یسارها فلا متعه له ..

کافی، ج 4، ص 300، ح 3؛ نورالثقلین، ج 1، ص 192، ح 692.

31 - حد و جوب قربانی در حج ، سهل و میسور بودن آن است .

فمن تمتع .. فما استیسر من الهدی

32 - مُحرم شدن در غیر میقات و قربانی کردن حیوان آخته شده ، جایز نیست .

امام رضا (ع): لا يجوز الإحرام دون الميقات قال الله عز وجل «و اتموا الحج و العمرة لله» و لا يجوز ان يضحى بالخصى لانه ناقص . . .

عيون اخبار الرضا، ج 2، ص 124، ح 1، ب 35؛ نورالثقلين، ج 1، ص 181، ح 641.

33 - عدم جواز حج قران و افراد ، مگر برای اهل مکه و حاضران در آن

و اتموا الحج و العمرة لله

امام رضا (ع): لا يجوز القران و الافراد الذي يستعمله العامه الا لاهل مكة و حاضريها . . . قال الله تعالى «و اتموا الحج و العمرة لله ...»

عيون اخبار الرضا، ج 2، ص 124، ح 1، ب 35؛ نورالثقلين، ج 1، ص 181، ح 641.

34 - تمامیت حج و عمره به پرهیز از کلام ناشایست و نافرمانی و نزاع در حج است .

و اتموا الحج و العمرة لله

امام باقر و امام صادق (ع): . . . فان تمام الحج و العمرة ان لا يرفث و لا يفسق و لا يجادل

تفسير عياشي، ج 1، ص 88، ح 225؛ نورالثقلين، ج 1، ص 181، ح 642.

35 - تمامیت حج و عمره، به انجام آن توأم با پرهیز از محرمات احرام است .

و اتمّوا الحجّ و العمره لله

امام صادق (ع): ... یعنی بتمامهما، اداؤهما و اتقاء ما یتقی المحرم فیهما

کافی، ج 4، ص 264، ح 1؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 193، ح 2.

36 - عمره، همانند حج واجب است .

و اتمّوا الحجّ و العمره لله

امام صادق (ع): العمره واجبه علی الخلق بمنزله الحجّ .. لانّ الله عزّ و جلّ یقول «و اتمّوا الحجّ و العمره لله»

علل الشرایع، ج 2، ص 408، ح 1؛ کافی، ج 4، ص 265، ح 4.

37 - شتر، گاو و گوسفند، نوع قربانی در حج تمتّع

فمن تمتّع بالعمره الی الحجّ فما استیسر من الهدی

امام صادق (ع): ... فما استیسر من الهدی اما جزور و اما بقره و اما شاه

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 90، ح 233؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 197، ح 17.

38 - از شرایط تمامیت حج، محرم شدن از خانه مسکونی خویش است .

و اتمّوا الحجّ و العمره لله

رسول الله (صلی الله علیه و آله) درباره آیه فوق فرمود: انّ من تمام الحجّ ان تحرم من دویره اهلک

الدر المنثور، ج 1، ص 502.

39 - کسی که با خود قربانی آورده، نباید قبل از قربانی کردن سر خود را بتراشد و محلّ گردد .

و لا تحلقوا رءوسكم حتى يبلغ الهدى محله

امام صادق (ع): قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): ... و لم يكن يستطيع ان يحلّ من اجل الهدى الذى كان معه ان الله عزّ و جل يقول «و لا تحلقوا رءوسكم ...»

كافى، ج 4، ص 248، ح 6؛ علل الشرايع، ج 2، ص 412، ح 1، ب 153.

40 - در صورت مشکل بودن روزه، كفاره تراشیدن اضطرارى سر در حج، صدقه است.

فقيه من صيام او صدقه او نسك

امام رضا (ع) درباره آيه فوق فرمود: فاقام الصدقه مقام الصيام اذا عسر عليه

عيون اخبار الرضا (ع)، ج 2، ص 118، ح 1؛ علل الشرايع، ج 1، ص 271، ح 9، باب 182.

41 - وجوب بجا آوردن عمره تمتّع، قبل از انجام اعمال حجّ

فمن تمتع بالعمرة الى الحجّ

امام صادق (ع): انّ الحجّ متّصل بالعمرة لانّ الله عزّ و جل يقول «فاذا امنتم فمن تمتّع ...» فليس ينبغى لاحد الا ان يتمتّع

علل الشرايع، ج 2، ص 411، ح 1، ب 149؛ نورالثقلين، ج 1، ص 188، ح 669.

42 - ده روز روزه، جانشين كامل براى قربانى در حج

ص: 243

فمن لم یجد . . . تلک عشره کامله

امام صادق (ع): . . . الکامل کمالها کمال الاضحیه سواء اتیت بها او اتیت بالاضحیه تمامها کمال الاضحیه

تهذیب شیخ طوسی، ج 5، ص 40، ح 49، ب 4؛ کافی، ج 4، ص 510، ح 15، ب 318.

43 - وجوب سه روز روزه، در روز ترویبه و روز قبل و روز بعد از آن (عرفه) در حج بر کسی که قادر به قربانی نیست.

فمن لم یجد فصیام ثلثه ایّام فی الحجّ

از امام صادق (ع) درباره حج کننده ای که قادر بر قربانی نیست سؤال شد، آن حضرت فرمود: یصوم ثلاثه ایّام فی الحجّ یوماً قبل الترویبه و یوم الترویبه و یوم عرفه

کافی، ج 4، ص 508، ح 3؛ نورالثقلین، ج 1، ص 190، ح 677 و 679.

44 - وجوب روزه به مدّت سه روز در حج و هفت روز پس از بازگشت به سوی خانواده، برای فاقد قربانی

فمن لم یجد فصیام ثلثه ایّام فی الحجّ و سبعة اذا رجعتم

از امام صادق (ع) درباره حاجی متمتعی که قربانی ندارد، سؤال شد، آن حضرت فرمود: یصوم ثلاثه ایّام بمکّه و سبعة اذا رجع الی اهله

تهذیب شیخ طوسی، ج 5، ص 234، ح 128، ب 16؛ استبصار، ج 2، ص 282، ح 22، ب 194.

45 - حج تمتّع مخصوص کسی است که خانواده اش در محدوده چهل و هشت میلی مکه ساکن نباشد.

ذلک لمن لم یکن اهله حاضری المسجد الحرام

امام باقر (ع) درباره آیه فوق فرمود: یعنی اهل مکه لیس علیهم متعه کل من کان اهله دون ثمانیه و اربعین میلا ذات عرق و عسفان کما یدور حول مکه فهو ممن دخل فی هذه الایه

تهذیب شیخ طوسی، ج 5، ص 33، ح 27؛ استبصار، ج 2، ص 157، ح 3.

46 - حج تمتع مخصوص کسی است که خانواده اش در منطقه واقع بین میقات ها و مسجدالحرام ساکن نباشد .

ذلك لمن لم يكن اهله حاضري المسجد الحرام

امام صادق (ع) درباره آیه فوق فرمود: مادون المواقيت الي مكة فهو حاضري المسجد الحرام

استبصار، ج 2، ص 158، ح 4؛ تهذيب شيخ طوسي، ج 5، ص 33، ح 28؛ تفسير عياشي، ج 1، ص 94، ح 248.

47 - زمان انجام عمره تمتع، ماه های حج می باشد .

فمن تمتع بالعمره الى الحج

امام باقر (ع): ان العمرة واجبه بمنزله الحج . . . و العمرة في اشهر الحج متعه

تفسير عياشي، ج 1، ص 87، ح 219؛ تفسير برهان، ج 1، ص 194، ح 14.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 197 - 1,2,3,4,13,21,22,23,25

1 - مراسم حج، باید در ماههایی مخصوص انجام گیرد .

ص: 244

الحج اشهر معلومات

2- حرمت هر گونه سخن ناشایست (رفث) در حج

فمن فرض فيهن الحج فلا رفث . . . في الحج

3- حرمت هر گونه نافرمانی (فسوق) در حج

فمن فرض فيهن الحج فلا رفث ولا فسوق . . . في الحج

4- حرمت هر گونه نزاع (جدال) در حج

فمن فرض فيهن الحج . . . ولا جدال في الحج

13- وجوب تهیه توشه (پوشاک و خوراک و . . .) برای سفر حج

و تزودوا

با توجه به شأن نزول نقل شده در مجمع البیان، ذیل آیه.

21- ماه های حج، شوال، ذی القعدة و ذی الحجه است و در غیر آنها حج صحیح نیست .

الحج اشهر معلومات

امام صادق (ع): «الحج اشهر معلومات» شوال و ذوالقعدة و ذوالحجه ليس لأحد ان يحج في ما سواهن

کافی، ج 4، ص 289، ح 1؛ نورالثقلین، ج 1، ص 193، ح 697.

22- حرمت جماع، دروغ، ناسزاگویی و سوگند به «لا والله و بلی والله» در حج

فلا رفث ولا فسوق ولا جدال في الحج

امام صادق (ع): . . . و «الرفث» الجماع و «الفسوق» الكذب و السباب و «الجدال» قول الرجل لا والله و بلی والله

کافی، ج 4، ص 337، ح 3؛ نورالثقلین، ج 1، ص 194، ح 704.

23- آغاز اعمال حج با تلبیه، اشعار و تقلید است .

امام صادق (ع) درباره قول خداوند «الحجّ اشهر معلومات . . .» فرمود: و الفرض التلبیه و الاشعار و التقليد فای ذلك فعل فقد فرض الحجّ

کافی، ج 4، ص 289، ح 2؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 199، ح 2.

25 - دعوت کنایه آمیز از زن، به جماع و هر گونه معصیتی در حج حرام است .

فلا رفث ولا فسوق ولا جدال فی الحجّ

رسول الله (صلی الله علیه و آله) درباره جمله «فلا رفث» فرمود: الرفث الاعرابه و التعریض للنساء بالجماع و «الفسوق» المعاصی کلّها

الدّر المنثور، ج 1، ص 528.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 198 - 17، 10، 8، 7، 6، 1

1 - جواز کسب و کار، در هنگام انجام مناسک حج

الحجّ اشهر معلومات . . . لیس علیکم جناح ان تبتغوا فضلا

ص: 245

جمله «لیس علیکم ..»، ناظر به کسب و کار در حج و هنگام انجام مناسک است؛ به دلیل وقوع آن در بین احکام حج. علاوه بر اینکه کسب و کار در زمانهای دیگر، محل شبهه نیست تا نفی و یا اثبات شود.

6 - وقوف به عرفات ، از مناسک حج

فاذا افضتم من عرفات

کوچ کردن (افاضه) از عرفات بر فرض وقوف به آن است؛ بنابراین وقوف به عرفات مفروض و مسلّم گرفته شده است.

7 - وجوب رفتن و وقوف به مشعرالحرام ، پس از وقوف در عرفات

فاذا افضتم من عرفات فاذكروا الله عند المشعرالحرام

لازمه وجوب ذکر خداوند در مشعرالحرام پس از وقوف به عرفات، وجوب رفتن و بودن (وقوف) در مشعرالحرام است.

8 - وجوب ذکر خداوند در مشعرالحرام

فاذكروا الله عند المشعرالحرام

10 - کیفیت ذکر خداوند در مشعرالحرام ، باید طبق دستور وی باشد .

فاذكروا الله .. و اذكروه كما هديکم

«كما هديکم» ای كما علمکم. (همان گونه که به شما آموخت).

17 - جواز خرید و فروش ، در ایام حج ، بعد از خروج از احرام و اتمام مناسک

لیس علیکم جناح ان تبتغوا فضلا من ربکم

امام صادق (ع) درباره قول خداوند «لیس علیکم ..» فرمود: یعنی الرزق اذا احلّ الرجل من احرامه و قضی نسکه فلیشترو لیبع فی الموسم

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 96، ح 262؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 201، ح 1.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 199 - 11، 5، 3، 2، 1

1 - برای رفتن به مَشعر ، باید همانند مردم از عرفات حرکت کرد .

ثم افیضوا من حیث افاض الناس

برخی برآنند که جمله «ثم افیضوا»، تأکید همان افاضه از عرفات است ; به قرینه «من حیث . . .». چون قریش و هم پیمانان آنان بر خلاف مردم، افاضه ای از عرفات نداشتند.

2 - وقوف در عرفات ، از مناسک حج

ثم افیضوا من حیث افاض الناس

بنابراینکه مراد، افاضه از عرفات باشد، لازمه آن لزوم وقوف در عرفات خواهد بود.

3 - لزوم کوچ کردن از مَشعرالحرام ، همراه با مردم

ثم افیضوا من حیث افاض الناس

کلمه «ثم» دلالت می کند که مراد از افاضه، افاضه از مشعر است.

5 - وقوف در مشعرالحرام ، از مناسک حج

ثم افیضوا من حیث افاض الناس

بنابراینکه «ثم افیضوا»، مربوط به مشعرالحرام باشد.

11 - لزوم کوچ کردن از عرفات ، بسان کوچ کردن ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و سایر حج گزاران

ثم افیضوا من حیث افاض الناس

امام صادق (ع) درباره آیه «ثم افیضوا...» فرمود: یعنی ابراهیم و اسماعیل و اسحاق فی افاضتھم منها و من کان بعدھم

کافی، ج 4، ص 247، ح 4؛ نورالثقلین، ج 1، ص 196، ح 719.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 203 - 1,3,4

1 - وجوب ذکر خداوند در روز های مشخص (ایام تشریق) بر حج گزار

و اذکروا اللہ فی ایام معدودات

مراد از روزهای مشخص، ایام تشریق (یازدهم و دوازدهم و سیزدهم ذی الحجّه) است.

3 - ماندن در روز های معین (ایام تشریق) در منی، از مناسک حج

و اذکروا اللہ فی ایام معدودات فمن تعجل فی یومین فلا اثم علیه و من تأخر فلا اثم

4 - مخیر بودن حج گزار در کوچ کردن از منی در روز دوازدهم و یا روز سیزدهم مشروط به رعایت تقوا.

فمن تعجل فی یومین فلا اثم علیه و من تأخر فلا اثم علیه لمن اتقى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 97 -

10،20،21،20،22،26،27،28

10 - استطاعت (توان رفتن به خانه خدا)، شرط وجوب حج

و لله علی الناس حج البیت من استطاع الیه سبیلا

20 - وجوب حج بر ثروتمندان در هر سال

و لله علی الناس حج البیت من استطاع الیه سبیلا

امام کاظم(ع): ان الله فرض الحج على اهل الجده في كل عام.

این خبر و اخبار مشابه باید حمل بر این معنا شود که در هیچ سالی نباید مکّه در ایام حج خالی بماند بلکه باید مراسم حج در هر سال، انجام شود و انجام آن وظیفه افراد مستطیع است.

کافی، ج 4، ص 265، ح 5؛ نورالثقلین، ج 1، ص 372، ح 280.

21- وجوب حج و عمره، بر افراد مستطیع

و لله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا

امام صادق(ع) در پاسخ سؤال از آیه فوق فرمود: یعنی به الحج و العمره جميعاً لآتهما مفروضان.

کافی، ج 4، ص 265، ح 1؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 302، ح 2.

20- وجوب حجّ بر ثروتمندان در هر سال

و لله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا

امام کاظم(ع): ان الله فرض الحج على اهل الجده في كل عام.

این خبر و اخبار مشابه باید حمل بر این معنا شود که در هیچ سالی نباید مکّه در ایام حج خالی بماند بلکه باید مراسم حج در هر

ص: 247

سال، انجام شود و انجام آن وظیفه افراد مستطیع است.

کافی، ج 4، ص 265، ح 5؛ نورالثقلین، ج 1، ص 372، ح 280.

22 - استطاعت حجّ، به صحّت بدن، داشتن زاد و توشه، مرکب و باز بودن راه می باشد.

من استطاع الیه سبیلاً

امام صادق (ع) درباره آیه فوق فرمود: من کان صحیحاً فی بدنه مخلّی سر به له زاد و راحله فهو من یستطیع الحج.

کافی، ج 4، ص 267، ح 2؛ نورالثقلین، ج 1، ص 373، ح 283.

26 - داشتن مرکب در تحقق استطاعت، شرط نیست.

و لله علی الناس حجّ البیت من استطاع

امام صادق (ع) درباره آیه فوق فرمود: یخرج و یمشی ان لم یکن عنده ما یرکب.

استبصار، ج 2، ص 140، ح 5، ب 81؛ تهذیب شیخ طوسی، ج 5، ص 10، ح 26.

27 - کسی که هزینه حج به او اهدا شود، مستطیع است.

و لله علی الناس حجّ البیت من استطاع

امام صادق (ع) در پاسخ این سؤال که اگر به کسی مالی برای بجا آوردن حج عرضه شده و او از پذیرش آن شرم نماید مستطیع است یا نه؟ فرمود: نعم ما شأنه ان یمشی.

کافی، ج 4، ص 266، ح 1؛ تهذیب شیخ طوسی، ج 5، ص 3، ح 3.

28 - استطاعت بر حج، داشتن مخارج اهل و عیال علاوه بر هزینه حج است.

و لله علی الناس حجّ البیت

امام باقر (ع) در بیان استطاعت حج فرمود: .. السَّعَة فِي الْمَالِ إِذَا كَانَ يَحِجُّ بِبَعْضٍ وَيَبْقَى بَعْضًا يَقُوتُ بِهِ عِيَالَهُ

کافی، ج 4، ص 267، ح 3؛ استبصار، ج 2، ص 139، ح 1، ب 81.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 2 - 15، 3

3 - مناسک حج، از شعایر الهی است. *

لا تحلوا شعر الله

«شعائر» جمع «شعیره» به معنای علامت است. و احتمالا مراد از آن، علایم و مناسک حج باشد.

15 - کسب مال و تجارت به هنگام سفر بسوی خانه خدا، امری مشروع و مجاز بر حاجیان و معتمران

ءآمین البیت الحرام یتغون فضلا من ربهم

چنانچه مراد از «فضلا» رزق و روزی و درآمدهای مادی باشد، ابتغاء فضل به معنای کسب درآمد به وسیله تجارت و مانند آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 95 - 19، 24، 3

ص: 248

3 - کشتن عمدی شکار در حرم مکه و نیز در حال احرام موجب سزا و در پی دارنده جریمه است .

و من قتله منکم متعمداً فجزاء مثل ما قتل من النعم . . . او کفره

19 - تکرار شکار در حال احرام موجب تکرار کفاره نخواهد شد .

و من عاد فینتقم الله منه

بیان انتقام الهی در جزای تکرار صید پس از بیان حکم کفاره شکار حاکی از این است که هیچ جزائی جز خشم و انتقام خداوند در خور گناه تکرار صید نیست.

24 - ارزش حیوانی که در کفاره شکار در حال احرام باید ادا شود ، تعیین کننده تعداد روزه های معادل آن با احتساب هر یک چارک طعام مقابل یک روز روزه

کفره طعام مسکین او عدل ذلک صیاماً

از امام صادق(ع) در توضیح آیه فوق روایت شده: یثمن قیمه الهدی طعاماً ثم یصوم لکل مد یوماً . . .

کافی، ج 4، ص 386، ح 3؛ نورالثقلین، ج 1، ص 677، ح 381.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 96 - 7، 2، 1

1 - جواز صید حیوان های دریائی (آبی) در حال احرام

احل لکم صید البحر

صید آیه شریفه به معنای اسم مفعول (مصید) است بنابراین صید البحر به معنای حیوانات دریایی است و به ملاحظه اطلاق صید بر آنها مراد شکار کردن آن حیوانات است گفتنی است که مقصود از بحر خصوص دریا نیست بلکه شامل نهرها و مانند آن نیز می شود.

2 - جواز خوردن حیوان های صید شده دریایی ، برای محرم و غیر محرم

احل لکم صید البحر و طعامه متعاً لکم و للسیاره

در برداشت فوق ضیمر در «طعامه» به «صید البحر» برگردانده شده است. بر این مبنا مراد از «طعام» معنای مصدری است.

7 - حرمت صید شکار های خشکی برای محرم

و حرم علیکم صید البر ما دتمم حرماً

برداشت فوق بر این مبناست که «صید» به معنای مصدری باشد در این فرض مراد از «صید البر»، «صید حیوان البر» خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 27 - 2

2- حج ، تکلیفی است الهی برگردن تمام مردم دور و نزدیک .

يَأْتُوكَ رَجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ

«يأتوك» جزای شرط محذوف است و تقدیر آن چنین می باشد: «إن تأذن فيهم به يأتوك». «رجال» جمع «راجل» است و «راجل»؛ یعنی، پیاده. «ضامر» نیز به شتر لاغر گفته می شود. «فجّ» در اصل به معنای شکاف کوه است و در این جا به معنای راه است. «عمیق» معادل بعید است؛ یعنی، دور. بنابراین معنای جمله یاد شده چنین است: «اگر مردم را به حج فرا بخوانی، آنان

ص: 249

به دعوت تو لیبیک گفته و پیاده و سواره و از راه های دور: به نزد تو خواهند شتافت».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 16, 17, 9, 4

4 - وقوف در عرفات و مشعر ، نخستین تکلیف حاجیان در مراسم حج (پس از احرام)

لیشهدوا منفع لهم

جمله «و یذکروا اسم الله ..» مربوط به مراسم قربانی است و آیه بعدی، در رابطه با مسأله حلق، تقصیر و طواف می باشد. پس با در نظر گرفتن این مطلب که مراسم حج - پس از پوشیدن احرام - به ترتیب عبارت است از: وقوف در عرفات و مشعر، قربانی کردن حلق و تقصیر و طواف، باید گفت که حج در شریعت حضرت ابراهیم(ع)، با مراسم قربانی شروع و با طواف ختم می شد و وقوفین جزو مراسم نبود و یا این که جمله «لیشهدوا منافع لهم» علاوه بر این که بیانگر فلسفه تشریح حج است، ناظر به مسأله حضور در عرفات و مشعر نیز می باشد. برداشت فوق، بر پایه احتمال دوم استوار است.

6 - قربانی کردن پس از حضور در عرفات و مشعر ، از مناسک واجب حج

و یذکروا اسم الله .. علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم

9 - انجام تکلیف قربانی ، موقوف به زمانی خاص و معین (دهم تا سیزدهم ذی حجه)

و یذکروا اسم الله فی آیام معلومت علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم

براساس روایاتی که از اهل بیت(ع) وارد شده است، مراد از «آیام معلومات»، ایام تشریح (دهم تا سیزدهم) ذی حجه است.

16 - جواز استفاده حج گزاران از گوشت قربانی

فکلوا منها

17 - لزوم اطعام مستمندان تنگدست از گوشت قربانی در حج

و أطعموا البائس الفقیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 29 - 3, 5

3 - لزوم ادای نذر ، پس از تقصیر و خارج شدن از احرام

5- جواز تأخیر در اجرای تقصیر و طواف ، پس از انجام قربانی

ثم لیقضوا تفثهم . . . و لیطوفوا

به کارگیری «ثم» - که برای تراخی در زمان است - بیانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 33 - 2, 1

1 - حج گزاران می توانند تا روز قربانی ، از دام هایی که برای قربانی کردن به همراه دارند ، استفاده کنند .

لکم فیها منفع إلی أجل مسمی

ضمیر «فیها» به «شعائر» باز می گردد. «منافع» جمع «منفعه» و به معنای بهره و سود است. «إلی أجل مسمی»؛ یعنی، تا زمانی مشخص. مقصود این است که شما می توانید تا روز قربانی از دام هایی که به منظور قربانی کردن در حج، به همراه می برید،

ص: 250

استفاده کنید (بارتان را به وسیله آنها حمل کنید و آنها را سوار بشوید و از شیر آنها تغذیه کنید).

2 - مراسم قربانی ، دارای زمانی معین است .

لکم فیها منفع إلی أجل مسمّی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 6

6 - جواز قربانی کردن به هر یک از شتر ، گاو و گوسفند

علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم

«أنعام» (جمع «نعم») در اصل به معنای شتران است. لکن گاهی برای مجموع شتر، گاو و گوسفند به کار می رود. به اعتقاد همه مفسران، مقصود از «أنعام» در این جا، معنای دوم (مجموع شتر، گاو و گوسفند) است. گفتنی است که «بهیمه» به معنای چهارپا و اضافه آن به «أنعام» بیانیه است؛ یعنی، چهارپایی که عبارت است از شتر، گاو و گوسفند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 36 - 2,4,5,8,10,12,13

2 - لزوم برگزیدن شتران درشت و چاق برای قربانی در حج

و البدن جعلنها لکم من شعئر الله

به کارگیری «بدن» - که به معنای شتران فربه و چاق است - به جای «إبل» - که به مطلق شتر اطلاق می شود - می تواند توصیه ای باشد به حج گزاران که شتران فربه و درشت را، برای قربانی برگزینند.

4 - استفاده از شتران قربانی (به جهت حمل بار ، سوارشدن و تغذیه از شیر آنها) ، برای حاجیان مجاز است .

و البدن .. لکم فیها خیر

مقصود از «لکم فیها خیر» با توجه به آیه 33 (لکم فیها منافع إلی أجل مسمّی)، این است که حاجیان می توانند تا روز قربانی، از شترانی که به رسم قربانی به همراه خود می برند، بهره گیری کنند (آنها را سوار شوند، یا با آنها بار حمل کنند و یا از شیر آنها تغذیه نمایند).

5 - لزوم نشانه گذاری شترانی که حاجیان جهت قربانی به همراه خود می برند .

و البدن جعلنها لکم من شعئر الله

این سخن خدا که: «ما شتران قربانی را شعائر و نشانه های دینی قرار دادیم» می تواند دربردارنده این توصیه باشد که حاجیان نیز باید شتران را به منظور این که آنها از دیگر شتران ممتاز باشند، نشانه گذاری کنند.

8 - لزوم به صف کردن شتران قربانی و نحر هم زمان آنها ، همراه ذکر نام خدا

فاذكروا اسم الله عليها صواف

«صواف» جمع «صافه» حال از ضمیر «علیها» و از مصدر «صفت» (گروهی را در کنار هم و در یک امتداد مستقیم به نظم در آوردن) مشتق شده است؛ یعنی، پس نام خدا را بر شتران (به هنگام نحر کردن آنها) در حالی که در امتداد مستقیم به نظم در آمدند بپسندید.

10 - خوردن گوشت قربانی برای حاجیان مجاز است .

فاذا وجبت جنوبها فكلوا منها

«وجوب» (مصدر «وجبت») به معنای سقوط و افتادن است. «جنوب» نیز جمع «جنب» و به معنای پهلو است؛ یعنی، وقتی

ص: 251

شتران افتادند و به پهلو غلتیدند (جان دادند)، از گوشت آنها بخورید و به نیازمندان بخورانید. گفتنی است که عرب جاهلی، می پنداشتند قربانی مال خدایان است و کسی حق ندارد از آن استفاده کند. خداوند در این جا تذکر می دهد که این پندار، گمانی است غلط و مسلمانان نباید قربانی را به حال خود رها کنند به گمان این که اینها شعائر الهی اند و خوردن آنها هتک حرمت شعائر است؛ بلکه همین که قربانی جان داد، باید بخشی از آن را برای خود بردارند و بقیه را به نیازمندان بدهند.

12 - لزوم اطعام مستمندان از گوشت قربانی در حج؛ چه خودشان درخواست کنند و چه روی درخواست کردن نداشته باشند.

فكّلوا منها و أطعموا القانع و المعترّ

«قانع» به کسی گفته می شود که درخواست کمک می کند (سائل و گدا) و «معتّر»؛ یعنی، نیازمندی که طالب کمک است؛ لکن روی سؤال کردن ندارد. بنابراین معنای جمله فوق چنین می شود: بخشی از گوشت قربانی را خودتان بخورید و بقیه آن را به نیازمندان بخورانید؛ چه نیازشان را بر زبان جاری کنند و چه بر زبان نیاورند.

13 - منع استفاده انحصاری حاجیان از گوشت قربانی و دریغ کردن از اطعام آن به نیازمندان

فكّلوا منها

با توجه به کلمه «من» معنای جمله فوق چنین است: بخشی از آن را بخورید؛ (نه همه اش را).

12- اخلاص در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 97 - 11

11 - حج باید تنها برای خدا باشد.

و لله على الناس حج البيت

13- ارزش حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 189 - 6

6 - حج عبادتی بسیار ارزشمند و از ارکان عملی دین است.

قل هي موقيت للناس و الحج

شناخت زمان حج به عنوان فایده ای برای جلوه گر ساختن ماه به صورتهای مختلف، گویای عظمت این دستور الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 197 - 5

5 - ارزش و اهمیّت حج نزد خداوند

الحج اشهر معلومات . . . و لا جدال فی الحج

با توجه به تکرار کلمه «حج» و نهی از «جدال» و . . . برمی آید که حج، عمل با ارزشی نزد خداوند است.

ص: 252

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 97 - 13

13 - ارزش و اهمیت فوق العاده حج

و لله على الناس حج البيت . . . و من كفر

زیرا ترک آن، کفر است.

14- استطاعت در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 97 -

9,10,12,20,21,22,26,27,28

9 - حج گزاردن ، حق خداوند بر توانمندان

و لله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا

10 - استطاعت (توان رفتن به خانه خدا) ، شرط وجوب حجّ

و لله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا

12 - ترک حج ، با وجود استطاعت (توان رفتن به خانه خدا) ، کفر است .

و لله على الناس . . . و من كفر فانّ الله غنيّ عن العالمين

برداشت فوق را روایت امام صادق (ع) تأیید می کند که فرمود: و من ترک فقد کفر، و نیز فرمود: و لم لا یکفر و قد ترک شریعه من شرایع الاسلام.

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 190، ح 108؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 303، ح 10.

20 - وجوب حجّ بر ثروتمندان در هر سال

و لله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا

امام کاظم(ع): ان الله فرض الحج على اهل الجده في كل عام.

این خبر و اخبار مشابه باید حمل بر این معنا شود که در هیچ سالی نباید مکّه در ایام حج خالی بماند بلکه باید مراسم حج در هر سال، انجام شود و انجام آن وظیفه افراد مستطیع است.

کافی، ج 4، ص 265، ح 5؛ نورالثقلین، ج 1، ص 372، ح 280.

21- وجوب حج و عمره، بر افراد مستطیع

و لله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا

امام صادق(ع) در پاسخ سؤال از آیه فوق فرمود: یعنی به الحج و العمره جميعاً لآتهما مفروضان.

کافی، ج 4، ص 265، ح 1؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 302، ح 2.

22- استطاعت حجّ، به صحّت بدن، داشتن زاد و توشه، مرکب و باز بودن راه می باشد.

من استطاع اليه سبيلا

ص: 253

امام صادق (ع) درباره آیه فوق فرمود: من كان صحيحاً في بدنه مخلاً سربه له زاد و راحله فهو من يستطيع الحج.

کافی، ج 4، ص 267، ح 2؛ نورالثقلین، ج 1، ص 373، ح 283.

26 - داشتن مرکب در تحقق استطاعت، شرط نیست.

و لله على الناس حج البيت من استطاع

امام صادق (ع) درباره آیه فوق فرمود: يخرج و يمشى ان لم يكن عنده ما يركب.

استبصار، ج 2، ص 140، ح 5، ب 81؛ تهذيب شيخ طوسي، ج 5، ص 10، ح 26.

27 - کسی که هزینه حج به او اهدا شود، مستطیع است.

و لله على الناس حج البيت من استطاع

امام صادق (ع) در پاسخ این سؤال که اگر به کسی مالی برای بجا آوردن حج عرضه شده و او از پذیرش آن شرم نماید مستطیع است یا نه؟ فرمود: نعم ما شأنه ان يستحیی.

کافی، ج 4، ص 266، ح 1؛ تهذيب شيخ طوسي، ج 5، ص 3، ح 3.

28 - استطاعت بر حج، داشتن مخارج اهل و عیال علاوه بر هزینه حج است.

و لله على الناس حج البيت

امام باقر (ع) در بیان استطاعت حج فرمود: .. السعه فی المال اذ كان یحجّ ببعض و یبقی بعضاً یقوت به عیاله ...

کافی، ج 4، ص 267، ح 3؛ استبصار، ج 2، ص 139، ح 1، ب 81.

15- استفاده از قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حج گزاران می توانند تا روز قربانی ، از دام هایی که برای قربانی کردن به همراه دارند ، استفاده کنند .

لکم فیها منفع إلی أجل مسمی

ضمیر «فیها» به «شعائر» باز می گردد. «منافع» جمع «منفعه» و به معنای بهره و سود است. «إلی أجل مسمی»؛ یعنی، تا زمانی مشخص. مقصود این است که شما می توانید تا روز قربانی از دام هایی که به منظور قربانی کردن در حج، به همراه می برید، استفاده کنید (بارتان را به وسیله آنها حمل کنید و آنها را سوار بشوید و از شیر آنها تغذیه کنید).

3 - ممنوعیت استفاده از دام های قربانی ، در پندار مشرکان عصر بعثت

لکم فیها منفع إلی أجل مسمی

تصریح به جواز بهره برداری از دام های قربانی، نشان می دهد که اعتقاد عمومی پیش از نزول آیه، برخلاف آن بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- استفاده از شتران قربانی (به جهت حمل بار ، سوارشدن و تغذیه از شیر آنها) ، برای حاجیان مجاز است .

و البدن . . . لکم فیها خیر

مقصود از «لکم فیها خیر» با توجه به آیه 33 (لکم فیها منافع الی أجل مسمی)، این است که حاجیان می توانند تا روز قربانی، از شترانی که به رسم قربانی به همراه خود می برند، بهره گیری کنند (آنها را سوار شوند، یا با آنها بار حمل کنند و یا از شیر آنها تغذیه نمایند).

16- استفاده از گوشت قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 18

18 - استفاده از تمام گوشت قربانی ، جایز نیست .

فکلوا منها و أطعموا البائس الفقیر

«من» در «منها» تبعیضیه است. بنابراین «کلوا منها»؛ یعنی، «بخورید بخشی از آن را»[نه همه آن را]،.

17- استفاده حاجیان از قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 16

16 - جواز استفاده حج گزاران از گوشت قربانی

فکلوا منها

18- اسحاق (ع) در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 199 - 11

11 - لزوم کوچ کردن از عرفات ، بسان کوچ کردن ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و سایر حج گزاران

ثم افیضوا من حیث افاض الناس

امام صادق (ع) درباره آیه «ثم افیضوا . . .» فرمود: یعنی ابراهیم و اسماعیل و اسحاق فی افاضتھم منها و من کان بعدھم

كافى، ج 4، ص 247، ح 4؛ نورالثقلين، ج 1، ص 196، ح 719.

ص: 255

19- اطعام از قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 36 - 18، 12

12 - لزوم اطعام مستمندان از گوشت قربانی در حج؛ چه خودشان درخواست کنند و چه روی درخواست کردن نداشته باشند.

فكلوا منها و أطمعوا القانع و المعترّ

«قانع» به کسی گفته می شود که درخواست کمک می کند (سائل و گدا) و «معتّر»؛ یعنی، نیازمندی که طالب کمک است؛ لکن روی سؤال کردن ندارد. بنابراین معنای جمله فوق چنین می شود: بخشی از گوشت قربانی را خودتان بخورید و بقیه آن را به نیازمندان بخورانید؛ چه نیازشان را بر زبان جاری کنند و چه بر زبان نیاورند.

18 - «عن أبي عبد الله (ع) في قول الله عزّوجلّ . . . «و أطمعوا القانع و المعترّ» قال : القانع الذي يرضى بما أعطيته و لا يسخط و لا يكلح و لا يلوى شدة غضباً و المعترّ المارّ بك لتطعمه ؛

از امام صادق (ع) درباره سخن خداوند عزّوجلّ . . . «و أطمعوا القانع و المعترّ» فرمود: «قانع» کسی است که راضی می شود به آنچه که به او می دهی و نسبت به آن ناراحتی، ترش رویی و دهن کجی نمی کند و «معتّر» رهگذری است که بر تو می گذرد تا او را اطعام کنی».

20- اطعام فقرا از قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 17

17 - لزوم اطعام مستمندان تنگدست از گوشت قربانی در حج

و أطمعوا البائس الفقير

21- اعلام تبری در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 3 - 3

3 - دهم ذیحجه سال نهم هجرت ، روز ابلاغ پیام برائت خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله) به عموم مردم حاضر در مراسم حج

و أذن من الله و رسوله إلى الناس يوم الحج الأكبر

بر اساس نظر مفسران، سال نهم هجرت، سال اعلام برائت است و بر پایه روایاتی که از ائمه معصومین (ع) رسیده است، روز حج اکبر، دهم ذیحجه است.

ص: 256

22- امنیت در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 2 - 23

23 - لزوم برقراری امنیت اقتصادی برای حجاج در ایام حج

لا تحلوا شعر الله... و لا آمن البيت الحرام يبتغون فضلا من ربهم

از مصادیق مورد نظر برای حفظ حرمت راهیان حج، به قرینه «یبتغون فضلا من ربهم»، حفظ امنیت اقتصادی آنان است.

23- انکار حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 97 - 25

25 - منکر و جوب حج، کافر است.

و من کفر

امام کاظم (ع) در پاسخ این سؤال که آیا اگر کسی حج بجا نیارد کافر است؟ فرمود: لا و لکن من قال لیس هذا هكذا فقد کفر.

کافی، ج 4، ص 265، ح 5؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 302، ح 1.

24- اوقات حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 197 - 21، 1

1 - مراسم حج، باید در ماههایی مخصوص انجام گیرد.

الحج اشهر معلومات

21 - ماه های حج، شوال، ذی القعدة و ذی الحجه است و در غیر آنها حج صحیح نیست.

الحج اشهر معلومات

امام صادق (ع): «الحج أشهر معلومات» شوال و ذوالقعدة و ذوالحجه ليس لأحد ان يحج في ما سواهن

كافي، ج 4، ص 289، ح 1؛ نورالثقلين، ج 1، ص 193، ح 697.

25- اهميت حج

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

1 - بقره - 2 - 125 - 3

ص: 257

3- مردم، باید پی‌اپی برای زیارت خانه خدا (حج و عمره) به سوی آن جایگاه روانه شوند .

و إذ جعلنا البيت مثابة للناس و أمناً و اتخذوا

جمله «إتخذوا . . .» که جمله ای انشایی و دستوری است می تواند قرینه بر این باشد که مقصود از «جعلنا البيت ...» نیز معنایی انشایی و دستوری است؛ یعنی، مراد از «جعل»، تشریح قانون است. بنابراین مفاد جمله چنین می شود: باید مردم به سوی خانه خدا بیایند و امنیت آن را به شایستگی پاس بدارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 197 - 8

8 - حج ، میدان انجام اعمال خیر و کسب توشه برای آخرت

و ما تفعلوا من خیر يعلمه الله و تزودوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 203 - 6

6 - تقوای الهی ، زمینه ساز انجام فریضه حج

و اتقوا الله

با توجه به اینکه در پایان بیان مناسک حج، مسأله تقوا مطرح شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 2 - 13

3 - مناسک حج ، از شعایر الهی است . *

لاتحلوا شعر الله

«شعائر» جمع «شعیره» به معنای علامت است. و احتمالاً مراد از آن، علایم و مناسک حج باشد.

13 - اهمیت خاص مسجد الحرام ، حج و مناسک آن

یا ایها الذین آمنوا لاتحلوا . . . و لاءآمین البيت الحرام

26- اهمیت قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 2 - 8

8 - اهمیت ویژه قربانی در مراسم حج *

ولا الهدی ولا القلئد

ذکر قربانی با تفصیل آن (با نشان و بی نشان) از میان سایر مناسک حج، بیانگر اهمیت خاص آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 258

5- مراسم قربانی در حج ، عرصه یاد کرد عظمت و کبریایی خداوند

كذلك سخر لكم لتكبروا الله

ضمیر «ها» در «سخرها» به «بُدن» (شتران قربانی) بازمی گردد. «تکبیر» (مصدر «تکبرون») به معنای خدا را به بزرگی یاد کردن است. بنابراین معنای جمله یاد شده چنین می شود: «ما آن شتران درشت و عظیم الجثه را برای شما رام کردیم»، (شما به راحتی می توانید کار را در حلقوم آنها فرو کنید، بدون این که کمترین آسیبی به شما برسد.) این کار برای آن است که شما به پاس این نعمت بزرگ (توفیق انجام دادن عبادت قربانی)، خدا را به بزرگی یاد کنید و یک صدا فریاد بزنید: «الله أكبر علی ما هدانا».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 25 - 6

6- اهمیت قربانی ، در مناسک عبادی مسجدالحرام

و الهدى معكوفاً أن يبلغ محله

از این که خداوند، یکی از جرم های کافران را، جلوگیری از رسیدن قربانی به قربانگاه شمرده است، اهمیت آن در مناسک زیارت خانه خدا استفاده می شود.

27- باربری با قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 36 - 4

4- استفاده از شتران قربانی (به جهت حمل بار ، سوارشدن و تغذیه از شیر آنها) ، برای حاجیان مجاز است .

و البدن .. لکم فیها خیر

مقصود از «لکم فیها خیر» با توجه به آیه 33 (لکم فیها منافع إلى أجل مسمى)، این است که حاجیان می توانند تا روز قربانی، از شترانی که به رسم قربانی به همراه خود می برند، بهره گیری کنند (آنها را سوار شوند، یا با آنها بار حمل کنند و یا از شیر آنها تغذیه نمایند).

28- برکات حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 1

1 - حج ، سرشار از سود ، منفعت ، خیر و برکت برای مردم

وَأُذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ. .. ليشهدوا منفع لهم

«منافع» جمع «منفعه» است. منفعت؛ یعنی، سود، خیر و برکت. به کارگیری «منافع» به صورت جمع، بیانگر فراوانی برکت های

ص: 259

حج است و آمدن آن به صورت نکره، حاکی از عظمت و بزرگی هر یک از این برکت ها می باشد.

29- بزرگترین مناسک حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 3 - 5

5 - دهم ذیحجه ، روز برگزاری بزرگترین مناسک حج

یوم الحج الأكبر

30- پوست قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 23

23 - « عن صفوان بن يحيى الأرق قال : قلت لأبي إبراهيم (ع) : الرجل يعطى الاضحيه من يسلخها بجلد ها قال : لا بأس به ، إنما قال الله عزوجل « فكلوا منها و أطعموا » و الجلد لا يؤكل و لا يطعم ;

صفوان بن يحيى می گوید: به امام کاظم (ع) گفتم: شخص، قربانی را می دهد به کسی که آن را سلاخی کند، در مقابل پوست آن - که پوست را مزد خود بردارد - [حکمش چیست؟] فرمود: مانعی ندارد؛ زیرا خدای عزوجل فرموده است: «فكلوا منها و أطعموا» و پوست نه خورده می شود و نه (به وسیله آن) اطعام می شود».

31- تأخیر تقصیر در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 29 - 5

5 - جواز تأخیر در اجرای تقصیر و طواف ، پس از انجام قربانی

ثم ليقتضوا تقصيرهم ... و ليطوفوا

به کارگیری «ثم» - که برای تراخی در زمان است - بیانگر مطلب یاد شده است.

32- تأخیر طواف در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- جواز تأخیر در اجرای تقصیر و طواف ، پس از انجام قربانی

ص: 260

ثم ليقتضوا تفثهم . . . وليطوفوا

به کارگیری «ثم» - که برای تراخی در زمان است - بیانگر مطلب یاد شده است.

33- تأخیر قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 11

11 - جواز تأخیر انداختن قربانی ، از روز دهم به هر یک از روز های یازدهم ، دوازدهم و سیزدهم ذی حجه

و يذكروا اسم الله في أيام معلومت . . . من بهيمه الأنعم

34- تارکان حج در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 124 - 13

13 - « معاوية بن عمار عن أبي عبد الله (ع) قال : سألته عن رجل لم يحج قط و له مال قال : هو ممن قال الله : « و نحشره يوم القيامة أعمى » قلت : سبحان الله أعمى ؟ قال : أعماه الله عن طريق الجنة ;

معاوية بن عمار گوید: از امام صادق(ع) در باره کسی که مالی داشته و به حج نرفته است سؤال کردم؟ فرمود: او در زمره کسانی است که خداوند فرموده: «و نحشره يوم القيامة أعمى». گفتم سبحان الله ناینها؟ فرمود: خداوند او را از [دیدن] راه بهشت ناینها کرده است.».

35- تاریخ حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 127 - 17

17 - « قال الحلبي : سئل ابو عبد الله (ع) عن البيت أكان يحج قبل أن يبعث النبي (صلى الله عليه وآله) ؟ قال : نعم و تصديقه في القرآن . . . و إذ يرفع ابراهيم القواعد من البيت و اسماعيل . . . ;

حلبی گوید از امام صادق(ع) سؤال شد: آیا حج قبل از بعثت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نیز بوده است؟ حضرت فرمود: آری و شاهد آن در قرآن است که خدا می فرماید: به یاد آورید آن هنگام که ابراهیم و اسماعیل(ع) پایه های خانه کعبه را بالا می بردند . . . ».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - برپایی مراسم حج در خانه خدا، از زمان حضرت آدم (ع)

ص: 261

امام باقر (ع) در پاسخ سؤال از برقراری حج قبل از بعثت پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: نعم . . . ان ادم و نوحاً و سلیمان قد حجّوا البيت ... كما قال الله تعالى «ان اول بيت وضع للناس ...».

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 186، ح 92؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 300، ح 19.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 25 - 10

10 - حج و زیارت مسجدالحرام، مراسمی رایج در میان مردم جزیره العرب

سواء العکف فيه و الباد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 27 - 22، 10

10 - اجرای مراسم حج در عصر حضرت شعیب

علی أن تأجرنی ثمنی حجج

22 - « قال الحلبي : سئل أبو عبد الله عن البيت أكان يحجّ قبل أن يبعث النبي (صلی الله علیه و آله) قال : نعم و تصديقه في القرآن قول شعیب حين قال لموسى حيث تزوّج « علی أن تأجرنی ثمانی حجج » و لم يقل ثمانی سنين ... » ;

حلبی گوید: از امام صادق (ع) سؤال شد که آیا قبل از بعثت پیامبر اسلام حج بیت الله الحرام وجود داشت؟ امام صادق (ع) فرمود: آری و شاهد آن در قرآن، کلام شعیب (ع) است که به هنگام تزویج موسی (ع) به وی گفت: [یکی از دختران را به تو تزویج می کنم] که هشت حج اجیر من باشی و نگفت هشت سال...».

36- تجارت در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 2 - 23، 15

15 - کسب مال و تجارت به هنگام سفر بسوی خانه خدا، امری مشروع و مجاز بر حاجیان و معتمران

ءآمین البیت الحرام یتغون فضلا من ربهم

چنانچه مراد از «فضلا» رزق و روزی و درآمدهای مادی باشد، ابتغاء فضل به معنای کسب درآمد به وسیله تجارت و مانند آن است.

23 - لزوم برقراری امنیت اقتصادی برای حجاج در ایام حج

لاتحلوا شعر الله... و لاءآمین البیت الحرام یتغون فضلا من ربهم

از مصادیق مورد نظر برای حفظ حرمت راهیان حج، به قرینه «یتغون فضلا من ربهم»، حفظ امنیت اقتصادی آنان است.

ص: 262

37- تخییر در قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 6

6 - جواز قربانی کردن به هر یک از شتر، گاو و گوسفند

علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم

«أنعام» (جمع «نعم») در اصل به معنای شتران است. لکن گاهی برای مجموع شتر، گاو و گوسفند به کار می رود. به اعتقاد همه مفسران، مقصود از «أنعام» در این جا، معنای دوم (مجموع شتر، گاو و گوسفند) است. گفتنی است که «بهیمه» به معنای چهارپا و اضافه آن به «أنعام» بیانیه است؛ یعنی، چهارپایی که عبارت است از شتر، گاو و گوسفند.

38- تداوم حج ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 27 - 8

8 - حضور هر ساله حضرت ابراهیم (ع) در مراسم حج زمان خویش

يأتوك رجالاً وعلى كل ضامر

فعل مضارع «يأتوك» می تواند مفید استمرار باشد. بنابراین ورود هر ساله مردم بر حضرت ابراهیم (ع) در مراسم حج بیانگر حضور هر ساله آن حضرت در آن مراسم می باشد.

39- ترک حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 97 - 14، 12

12 - ترک حج، با وجود استطاعت (توان رفتن به خانه خدا)، کفر است.

ولله على الناس... و من كفر فان الله غني عن العالمين

برداشت فوق را روایت امام صادق (ع) تأیید می کند که فرمود: و من ترک فقد كفر، و نیز فرمود: و لم لا يكفر وقد ترک شریعه من شرایع الاسلام.

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 190، ح 108؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 303، ح 10.

14 - زیان ترک حجّ، متوجّه خود انسان

و من کفر فانّ اللّٰه غنیّ عن العالمین

ص: 263

40- تعالیم حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 19

19 - یاری مردمان و دستگیری از تنگدستان و نیازمندان، از حکمت های تشریح حج و از آموزه های آن

و أطعموا البائس الفقير

41- تعاون در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 2 - 37

37 - لزوم همکاری و تعاون در مراسم حج، بر اساس نیکی و تقوا

لا یجرمنکم . . . عن المسجد الحرام ان تعتدوا و تعاونوا علی البر و التقوی

از مصادیق مورد نظر برای «برّ» و «تقوی»، به قرینه فرازهای پیشین، مناسک حج و مسایل پیرامون آن است.

42- تعظیم قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 32 - 3

3 - بزرگداشت و رعایت حرمت دام های قربانی (کوشش در حفظ و نگه داری آنها و پرهیز از سهل انگاری در حق آنها)، توصیه خدا به

اهل ایمان

و من یعظم شعئر الله

43- تعلیم مناسک حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 128 - 15، 8

8 - ابراهیم و اسماعیل (ع) به هنگام ساختن کعبه، از خداوند خواستند تا چگونگی اعمال حج را به آنان بیاموزد.

برداشت فوق، مبتنی بر این است که مناسک - چنانچه برخی از اهل لغت و نیز برخی از مفسران گفته اند - به معنای اعمال حج باشد.

15 - از حضرت علی بن ابی طالب (ع) روایت شده است که : « لما فرغ ابراهیم من بناء البيت قال : فعلت ای رب فأرنا مناسکنا ، ابرزها لنا ، علمناها ، فبعث الله جبرئیل فحجّ به ؛

چون ابراهیم(ع) از ساختن خانه کعبه فارغ گشت، عرض کرد: پروردگارا! من مأموریت خود را انجام دادم، پس شیوه انجام اعمال حج را به ما نشان بده و آن را بر ما آشکار کن و به ما بیاموز. پس خداوند جبرئیل را فرستاد تا به همراهی ابراهیم حج نماید [و به صورت عملی به ابراهیم(ع) نشان دهد].».

44- تفاخر در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 200 - 11، 2

2 - تفاخر به نیاکان پس از مناسک حج، از سنن جاهلی

فاذکروا الله کذکرکم اباءکم

11 - پس از اتمام حج، باید به جای تفاخر به نیاکان، ذکر خداوند کرد.

فاذا قضیتم مناسککم فاذکروا الله

امام باقر(ع): ... و یعدون مفاخر آیاتهم... فامرهم الله سبحانه، ان یذکروه مکان ذکرهم آبائهم فی هذا الموضع

مجمع البیان، ج 2، ص 529؛ نورالثقلین، ج 1، ص 198، ح 722.

45- تقصیر در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 29 - 7، 4، 3، 1

1 - وجوب تقصیر و بیرون آمدن از احرام، پس از انجام مراسم قربانی

و یذکروا اسم الله .. ثم لیقضوا تقثم

«قضاء» (مصدر «یقضون») به معنای بریدن و جدا کردن است. «تقث»؛ یعنی، غبار و چرکی که بر بدن می نشیند. بنابراین «ثم لیقضوا تقثم»؛ یعنی، حاجیان پس از انجام مراسم قربانی، با تراشیدن سر و گرفتن ناخن - که به خاطر محرم بودن، نمی توانستند انجام دهند - خود را تمیز کنند و این کنایه از بیرون شدن از احرام است.

3 - لزوم ادای نذر، پس از تقصیر و خارج شدن از احرام

4- وجوب طواف ، پس از تقصیر و خروج از احرام

ثم لیقضوا تفثهم . . . و لیطوفوا

7- « قال : عبد الله بن سنان فأتیت أبا عبد الله (ع) فقلت : جعلت فداک قول الله عزوجلّ : « ثم لیقضوا تفثهم . . . » ؟ قال : أخذ الشارب وقص الأظفار وما أشبه ذلك . . . »

عبدالله بن سنان گفت: نزد امام صادق(ع) آمدم و گفتم: فدایت شوم: [مقصود از] قول خدای عزوجلّ «ثم لیقضوا تفثهم» [چیست؟] فرمود: [مقصود] زدن شارب و گرفتن ناخن و مانند آن است. . .».

46- تقوا در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 189 - 14

14 - عمل نیک در حج ، رعایت تقوا و پرهیز از گناهان است .

و لكن البر من اتقى

47- تکبیر در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 21

21 - « وروی عن الصادق (ع) أنّ الذكر في قوله : « و يذكروا اسم الله » هو التكبير عقيب خمس عشرة صلاه أولها ظهر العيد ;

از امام صادق (ع) روایت شده است که مراد از ذکر در سخن خداوند «و یذکروا اسم الله»، تکبیرهایی است که در تعقیب پانزده نماز - که اول آنها ظهر عید است - گفته می شود».

48- تلبیه در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 197 - 23

23 - آغاز اعمال حج با تلبیه ، اشعار و تقلید است .

فمن فرض فيهنّ الحجّ

امام صادق (ع) درباره قول خداوند «الحجّ اشهر معلومات . . .» فرمود: و الفرض التلبیه و الاشعار و التقليد فای ذلک فعل فقد فرض الحجّ

کافی، ج 4، ص 289، ح 2؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 199، ح 2.

49- نومه حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - وجوب تهیّه توشه (پوشاک و خوراک و . . .) برای سفر حج

و تزوّدوا

ص: 266

با توجه به شأن نزول نقل شده در مجمع البیان، ذیل آیه.

50- جدال در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 196 - 34

34 - تمامیت حج و عمره به پرهیز از کلام ناشایست و نافرمانی و نزاع در حج است .

و اتمّوا الحجّ و العمره لله

امام باقر و امام صادق (ع): ... فانّ تمام الحجّ و العمره ان لا یرفث و لا یفسق و لا یجادل

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 88، ح 225؛ نورالثقلین، ج 1، ص 181، ح 642.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 197 - 24، 22، 4

4 - حرمت هر گونه نزاع (جدال) در حج

فمن فرض فیهن الحجّ . . . و لا جدال فی الحجّ

22 - حرمت جماع، دروغ، ناسزاگویی و سوگند به «لا و الله و بلی و الله» در حج

فلا رفث و لا فسوق و لا جدال فی الحجّ

امام صادق (ع): ... و «الرفث» الجماع و «الفسوق» الکذب و السباب و «الجدال» قول الرجل لا و الله و بلی و الله

کافی، ج 4، ص 337، ح 3؛ نورالثقلین، ج 1، ص 194، ح 704.

24 - سه قسم صادق پی در پی و یک قسم دروغ، از مصادیق جدال در حج است .

و لا جدال فی الحجّ

امام باقر (ع) یا امام صادق (ع): اذا حلف ثلاث ايمان متتابعات صادقاً فقد جادل . . . و اذا حلف بيمين واحده كاذباً فقد جادل

کافی، ج 4، ص 338، ح 4؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 95، ج 258.

51- حج افراد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 196 - 33

33 - عدم جواز حج قران و افراد، مگر برای اهل مکّه و حاضران در آن

و اتمّوا الحجّ و العمره لله

امام رضا (ع): لا يجوز القران و الافراد الذي يستعمله العامه الا لاهل مكّه و حاضريها . . . قال الله تعالى « و اتمّوا الحجّ و العمره لله

ص: 267

عیون اخبار الرضا، ج 2، ص 124، ح 1، ب 35؛ نورالثقلین، ج 1، ص 181، ح 641.

52- حج برده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 75 - 20

20- « حسن العطار قال : سألت أبا عبد الله (ع) عن رجل أمر مملوكه أن يتمتع بالعمرة إلى الحج أعليه أن يذبح عنه ؟ قال : لا إن الله تعالى يقول : « عبداً مملوكاً لا يقدر على شيء » ؛

حسن عطار گوید: از امام صادق (ع) سؤال کردم: مردی برده مملوک خود را امر کرده تا حج تمتع به جا آورد، آیا بر آن مملوک واجب است از طرف مولا قربانی کند؟ حضرت فرمود: نه خدای تعالی می فرماید: عبداً مملوكاً لا يقدر على شيء».

53- حج تمتع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 196 - 45, 46, 37, 12

12 - تقدّم اعمال عمره بر حجّ ، در حجّ تمتّع

فمن تمتّع بالعمرة الى الحجّ

37 - شتر ، گاو و گوسفند ، نوع قربانی در حجّ تمتّع

فمن تمتّع بالعمرة الى الحجّ فما استيسر من الهدى

امام صادق (ع): ... فما استيسر من الهدى اما جزور و اما بقره و اما شاه

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 90، ح 233؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 197، ح 17.

45 - حجّ تمتّع مخصوص کسی است که خانواده اش در محدوده چهل و هشت میلی مگه ساکن نباشد .

ذلک لمن لم یکن اهله حاضری المسجد الحرام

امام باقر (ع) درباره آیه فوق فرمود: یعنی اهل مکه لیس علیهم متعه کل من کان اهله دون ثمانیه و اربعین میلا ذات عرق و عسفان کما یدور حول مکه فهو ممن دخل فی هذه الایه

تهذیب شیخ طوسی، ج 5، ص 33، ح 27؛ استبصار، ج 2، ص 157، ح 3.

46 - حج تمتع مخصوص کسی است که خانواده اش در منطقه واقع بین میقات ها و مسجدالحرام ساکن نباشد .

ذلک لمن لم یکن اهله حاضری المسجد الحرام

امام صادق (ع) درباره آیه فوق فرمود: مادون المواقیت الی مکه فهو حاضری المسجد الحرام

استبصار، ج 2، ص 158، ح 4؛ تهذیب شیخ طوسی، ج 5، ص 33، ح 28؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 94، ح 248.

54- حج در جاهلیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 189 - 7، 24

7- ورود از پشت خانه ها و نه از درب های ورودی، از آداب حج در سنت های مردم عصر جاهلی

و لیس البر بأن تأتوا البيوت من ظهورها

بیان رسم جاهلیت، مبنی بر وارد شدن به خانه از پشت آنها و نه از درب ورودی - پس از ذکر حج - دلالت بر این دارد که سنت یاد شده از آداب حج در زمان جاهلیت بوده است.

24- از امام باقر (ع) درباره آیه « لیس البر بأن تأتوا البيوت من ظهورها » روایت شده است: انه كان المحرمون لا يدخلون بيوتهم من أبوابها و لكنهم كانوا يتقبون في ظهر بيوتهم أي في مؤخرها نقباً يدخلون ويخرجون منه فنهوا عن التدین بذلك؛

[در جاهلیت] کسانی که برای مناسک حج مُحَرَّم می شدند، از درب خانه هایشان وارد آن نمی شدند؛ بلکه از حفره ای که در پشت خانه و در انتهای آن باز می کردند، رفت و آمد می نمودند و خداوند آنان را از پایبندی به این عمل نهی فرمود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 17، 12

12 - آمیختگی مراسم حج و قربانی، با مظاهر شرک و بت پرستی در عصر جاهلیت

وَأُحِلَّتْ لَكُمْ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يَتْلُو عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ

17 - وجود شعار های شرک آمیز و ضد توحیدی در مراسم حج عصر جاهلیت

و اجتنبوا قول الزور

«زور» به معنای باطل و اضافه در «قول الزور» اضافه بیانیه است؛ یعنی، از سخنانی که باطل و یاوه است، دوری کنید. با توجه به این که آیه مورد بحث از جمله آیات مربوط به حج است. می توان گفت که مراد از «سخن یاوه» در این جا شعارهای شرک آمیزی بود که مشرکان در مراسم حج و احتمالاً به هنگام ذبح قربانی بر پای بت هایشان - که در منا نصب کرده بودند - سر می دادند.

55- حج در دوران شعیب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اجرای مراسم حج در عصر حضرت شعیب

علی أن تأجرنی ثمنی حجج

ص: 269

56- حج در دین ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 27 - 4

4 - حج ، یادگاری از شریعت حضرت ابراهیم (ع)

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ

57- حج در صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 189 - 11

11 - مسلمانان صدر اسلام بر اساس سنت عصر جاهلی ، به هنگام حج از راه های متعارف به خانه ها وارد نمی شدند .

و ليس البر بأن تأتوا البيوت من ظهورها

از اینکه مسلمانان مورد خطاب قرار گرفته اند، معلوم می شود: گروهی از آنان تا پیش از نازل شدن آیه شریفه، به این سنت پایبند بوده اند.

58- حج قبل از اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 127 - 17

17 - « قال الحلبي : سئل ابو عبد الله (ع) عن البيت أكان يحج قبل أن يبعث النبي (صلى الله عليه وآله) ؟ قال : نعم و تصديقه في القرآن

... و إذ يرفع ابراهيم القواعد من البيت و اسماعيل ... » ;

حلبی گوید از امام صادق (ع) سؤال شد: آیا حج قبل از بعثت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیز بوده است؟ حضرت فرمود: آری و

شاهد آن در قرآن است که خدا می فرماید: به یاد آورید آن هنگام که ابراهیم و اسماعیل (ع) پایه های خانه کعبه را بالا می بردند ... » .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 27 - 22

22 - « قال الحلبي : سئل أبو عبد الله عن البيت أكان يحج قبل أن يبعث النبي (صلى الله عليه وآله) قال : نعم و تصديقه في القرآن قول

شعيب حين قال لموسى حيث تزوج « على أن تأجرني ثمانين حجج » و لم يقل ثمانين سنين ... » ;

حلبی گوید: از امام صادق(ع) سؤال شد که آیا قبل از بعثت پیامبر اسلام حج بیت الله الحرام وجود داشت؟ امام صادق(ع) فرمود: آری و شاهد آن در قرآن، کلام شعیب(ع) است که به هنگام تزویج موسی(ع) به وی گفت: [یکی از دختران را به تو تزویج می کنم] که هشت حج اجیر من باشی و نگفت هشت سال...».

ص: 270

59- حج قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 196 - 15,30,33

15 - حج تمتع ، مخصوص غیر اهل مکّه است .

ذلک لمن لم یکن اهله حاضری المسجد الحرام

30 - ملاک مکی بودن ، سکونت در شعاع هجده میلی ، از هر سوی مسجد الحرام

لمن لم یکن اهله حاضری المسجد الحرام

امام صادق (ع) درباره آیه مزبور، فرمود: من کان منزله علی ثمانیه عشر میلا من بین یدیها و ثمانیه عشر میلا من خلفها و ثمانیه عشر میلا عن یمینها و ثمانیه عشر میلا عن یسارها فلا متعه له . . .

کافی، ج 4، ص 300، ح 3؛ نورالثقلین، ج 1، ص 192، ح 692.

33 - عدم جواز حج قرآن و افراد ، مگر برای اهل مکّه و حاضران در آن

و اتمّوا الحجّ و العمره لله

امام رضا (ع): لا یجوز القران و الافراد الذی یستعمله العامه الا لاهل مکّه و حاضرینها . . . قال الله تعالی «و اتمّوا الحجّ و العمره لله...»

عیون اخبار الرضا، ج 2، ص 124، ح 1، ب 35؛ نورالثقلین، ج 1، ص 181، ح 641.

60- حج محصور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 196 - 4,5

4 - اتمام حج و عمره بر محصور احرام بسته ، واجب نیست .

و اتمّوا الحجّ . . . فان أحصرتم فما استیسر من الهدی

5 - حرمت تراشیدن سر برای محصور ، قبل از رسیدن قربانی به قربانگاه

و لا تحلقوا رؤوسكم حتى يبلغ الهدى مَحِلَّهُ

61- حج محمد (صلى الله عليه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 27 - 15

15 - « عن أبي عبد الله (ع) ان رسول الله (صلى الله عليه و آله) أقام بالمدينه عشر سنين لم يحج ثم أنزل الله عز وجل عليه « و أذن فى الناس بالحج يأتوك رجالاً و على كل ضامر يأتين من كل فج عميق » فأمر المؤذنين أن يؤذّنوا بأعلى أصواتهم بأن رسول الله يحج فى عامه هذا... »

ص: 271

امام صادق(ع) فرمود: که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) ده سال در مدینه اقامت کرد و به حج نرفت. سپس خداوند عزوجل بر آن حضرت [چنین] نازل کرد: «وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ» پس پیامبر(صلی الله علیه و آله) منادیان را فرمان داد که با صدای بلند اعلام کنند که رسول الله(صلی الله علیه و آله) امسال به حج خواهد رفت...».

62- حلالها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 15

15 - شتر ، گاو و گوسفند ، چهارپایانی حلال گوشت

علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم فكلوا منها

63- حلق در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 196 - 6,8,10,29,39

6 - تراشیدن سر پس از بردن قربانی به قربانگاه ، راه خروج از احرام

فان أحصرتم فما استیسر من الهدی و تحلقوا رؤسکم حتی يبلغ الهدی مَحِلَّهُ

ظاهر این است که فرستادن قربانی به محل مخصوص و سپس تراشیدن سر، به جهت خارج شدن از احرام است؛ نه یک تکلیف تعبّدی برای محصور.

8 - مُحرمی که بیمار باشد و یا از ناحیه سر در اذیت است ، می تواند قبل از قربانی کردن ، سرش را بتراشد .

و لا تحلقوا رؤسکم . . . فمن کان منکم مریضاً

مراد از «مریض» به قرینه قسیمش (او به اذی من رأسه)، مرضی است که مداوای آن در گرو تراشیدن سر است. و مراد از «به اذی»، آزاری است که از غیر ناحیه مرض، همانند وجود حشرات، در موهای مُحرم باشد.

10 - روزه یا صدقه و یا قربانی ، فدیة (کفاره) تراشیدن سر قبل از قربانی ، برای مُحرم معذور

فمن کان منکم . . . ففدیة من صیام او صدقة او نُسُک

29 - کفاره تراشیدن سر قبل از قربانی ، سه روز روزه و یا صدقه به شش مسکین و یا قربانی کردن یک گوسفند است .

فمن كان منكم مريضاً... او صدقه او نسك

امام صادق (ع):... و جعل الصيام ثلاثه ايام و الصدقه على سته مساكين لكل مسكين مدين و التسك شاه...

كافي، ج 4، ص 358، ح 2؛ نورالثقلين، ج 1، ص 187، ح 664 و 666.

39 - کسی که با خود قربانی آورده، نباید قبل از قربانی کردن سر خود را بتراشد و محلّ گردد.

و لا تحلقوا رءوسکم حتّی يبلغ الهدی محلّه

امام صادق (ع): قال رسول الله (صلى الله عليه و آله):... و لم يكن يستطيع ان يحلّ من اجل الهدى الذى كان معه ان الله عزّ و جل يقول «و لا تحلقوا رءوسکم...»

ص: 272

کافی، ج 4، ص 248، ح 6؛ علل الشرایع، ج 2، ص 412، ح 1، ب 153.

64- خوردن قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 36 - 10، 13

10 - خوردن گوشت قربانی برای حاجیان مجاز است .

فإذا وجبت جنوبها فكلوا منها

«وجوب» (مصدر «وجبت») به معنای سقوط و افتادن است. «جنوب» نیز جمع «جنب» و به معنای پهلو است؛ یعنی، وقتی شتران افتادند و به پهلو غلتیدند (جان دادند)، از گوشت آنها بخورید و به نیازمندان بخورانید. گفتنی است که عرب جاهلی، می پنداشتند قربانی مال خدایان است و کسی حق ندارد از آن استفاده کند. خداوند در این جا تذکر می دهد که این پندار، گمانی است غلط و مسلمانان نباید قربانی را به حال خود رها کنند به گمان این که اینها شعائر الهی اند و خوردن آنها هتک حرمت شعائر است؛ بلکه همین که قربانی جان داد، باید بخشی از آن را برای خود بردارند و بقیه را به نیازمندان بدهند.

13 - منع استفاده انحصاری حاجیان از گوشت قربانی و دریغ کردن از اطعام آن به نیازمندان

فكلوا منها

با توجه به کلمه «من» معنای جمله فوق چنین است: بخشی از آن را بخورید؛ (نه همه اش را).

65- خیریت حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 1

1 - حج ، سرشار از سود ، منفعت ، خیر و برکت برای مردم

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ. .. لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ

«منافع» جمع «منفعة» است. منفعت؛ یعنی، سود، خیر و برکت. به کارگیری «منافع» به صورت جمع، بیانگر فراوانی برکت های حج است و آمدن آن به صورت نکره، حاکی از عظمت و بزرگی هر یک از این برکت ها می باشد.

66- دروغ در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 197 - 24، 22

22 - حرمت جماع، دروغ، ناسزاگویی و سوگند به « لا والله و بلی والله » در حج

فلا رفث ولا فسوق ولا جدال فی الحج

ص: 273

امام صادق (ع): ... و «الرفث» الجماع و «الفسوق» الكذب و السباب و «الجدال» قول الرجل لا والله و بلى والله

کافی، ج 4، ص 337، ح 3؛ نورالثقلین، ج 1، ص 194، ح 704.

24 - سه قسم صادق پی در پی و یک قسم دروغ، از مصادیق جدال در حج است .

و لا جدال فی الحجّ

امام باقر (ع) یا امام صادق (ع): اذا حلف ثلاث ايمان متتابعات صادقاً فقد جادل .. و اذا حلف بيمين واحده كاذباً فقد جادل

کافی، ج 4، ص 338، ح 4؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 95، ح 258.

67- دعا در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 200 - 10

10 - اجابت دعا ها و درخواست های دنیوی حج گزاران دنیا طلب

فمن الناس من يقول ربنا اتنا في الدنيا و ماله في الاخره من خلاق

و او عاطفه در جمله «و ماله ..»، بیانگر جمله ای محذوف است. مثل «نؤتیه» (به او عطا می کنیم) و از آخرت نصیبی نخواهد داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 201 - 1

1 - تمجید آن دسته از مردم که پس از انجام مناسک حج، خواهان نیکو های دنیا و آخرت و نجات از آتش هستند .

و منهم من يقول ربنا اتنا في الدنيا حسنه و في الاخره حسنه و قنا عذاب النار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 202 - 5

5 - تنها آنان که پس از انجام حج، خواهان حسنه دنیوی و آخروی هستند، از حج خود بهره خواهند برد .

فاذا قضيتم مناسككم . . . اولئك لهم نصيب مما كسبوا

بنابراينكه مراد از «مما كسبوا» انجام فریضه حج باشد.

68- دعوت به حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 27 - 14، 3، 1

1 - فراخوانی مردم به حج از سوی حضرت ابراهیم (ع) به فرمان خداوند

ص: 274

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ

«تأذین» (مصدر «أذن») به معنای اعلان و ندا در دادن است؛ یعنی، «ای ابراهیم! به میان مردم برو و آنان را به حج و زیارت بیت الله، فرا بخوان».

3 - تبلیغ و فراخوانی مردم به حج و زیارت بیت الله، از وظایف رهبران الهی

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ

14 - «عن عبید الله بن علی الحلبي، عن أبي عبد الله (ع) قال: سألته لم جعلت التلبية؟ فقال: إنَّ الله عزَّ وجلَّ أوحى إلي ابراهيم (ع) «وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَا تَوَكُّبًا رَجَالًا» فنادی فاجیب من کلِّ فحَّ يلبون؛

عبیدالله بن علی الحلبي گوید: از امام صادق(ع) سؤال کردم: چرا [در حج] تلبیه مقرر شده است؟ فرمود: همانا خداوند به حضرت ابراهیم(ع) وحی کرد: «وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَا تَوَكُّبًا رَجَالًا» پس ابراهیم ندا در داد و از هر راه دوری با لیبیک گفتن به ابراهیم(ع)، پاسخ داده شد».

69- دنیا طلبی در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 200 - 4,7

4 - مذمت آن گروه از مردم که پس از انجام مناسک حج، تنها خواهان بهره های دنیوی از پروردگار خویشند.

فمن الناس من يقول ربنا اتنا في الدنيا

7 - حج گزاران دنیا طلب، محروم از بهره های اخروی

فاذا قضيت مناسككم... فمن الناس من يقول ربنا... و ماله في الاخره من خلاق

70- ذبح گاو در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 12

12 - جواز قربانی کردن به هر یک از شتر، گاو و گوسفند در مراسم حج

علی ما رزقهم من بهيمه الأنعم

«أنعام» (جمع «نعم») در اصل به معنای شتران است. لکن گاهی به مجموع شتر، گاو و گوسفند نیز گفته می شود. به اعتقاد همه مفسران مراد از «أنعام» در این جا معنای دوم (مجموع شتر، گاو و گوسفند) می باشد. گفتنی است که «بهیمه» به معنای چهارپا و اضافه آن به انعام اضافه بیانیه است؛ یعنی، چهارپایی که عبارت است از شتر، گاو و گوسفند.

ص: 275

71- ذبح گوسفند در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 12

12 - جواز قربانی کردن به هر یک از شتر، گاو و گوسفند در مراسم حج

علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم

«أنعام» (جمع «نعم») در اصل به معنای شتران است. لکن گاهی به مجموع شتر، گاو و گوسفند نیز گفته می شود. به اعتقاد همه مفسران مراد از «أنعام» در این جا معنای دوم (مجموع شتر، گاو و گوسفند) می باشد. گفتنی است که «بهیمه» به معنای چهارپا و اضافه آن به انعام اضافه بیانیه است؛ یعنی، چهارپایی که عبارت است از شتر، گاو و گوسفند.

72- ذکر خدا در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 21

21 - « و روی عن الصادق (ع) أنّ الذکر فی قوله : « و یذکروا اسم الله » هو التکبیر عقیب خمس عشره صلاه أولها ظهر العید ;

از امام صادق(ع) روایت شده است که مراد از ذکر در سخن خداوند «و یذکروا اسم الله»، تکبیرهایی است که در تعقیب پانزده نماز - که اول آنها ظهر عید است - گفته می شود».

73- ذکر در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 200 - 11

11 - پس از اتمام حج، باید به جای تفاخر به نیاکان، ذکر خداوند کرد.

فاذا قضیت مناسککم فاذکروا الله

امام باقر (ع): ... و یعدّون مفاخر آیاتهم... فامرهم الله سبحانه، ان یذکروه مکان ذکرهم آبائهم فی هذا الموضع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 203 - 1, 2

1 - وجوب ذکر خداوند در روزهای مشخص (ایام تشریق) بر حج گزار

و اذکروا الله فی ایام معدودات

مراد از روزهای مشخص، ایام تشریق (یازدهم و دوازدهم و سیزدهم ذی الحجه) است.

2 - اهمیّت فوق العاده ذکر خداوند در حج

ص: 276

فاذكروا الله... واذكروه... فاذكروا الله... واذكروا الله

74- رمی جمرات در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 29 - 8

8 - « عن أمير المؤمنين (ع) أنه قال في قول الله عز وجل: « ثم ليقضوا تفثهم وليفوا نذورهم وليفوا بالبیت العتيق » قال: التفث الرمی والحلق والنذور من نذر أن یمشی و الطواف هو طواف الزیارة... » ;

از امیرالمؤمنین(ع) روایت شده است که در باره سخن خداوند عزوجل «ثم لیقضوا تفثهم و لیفوا نذورهم و لیطوفوا بالبیت العتیق» فرمود: مراد از «تفث» رمی جمرات و تراشیدن سر است و مراد از «نذور» کسی است که نذر کرده که پیاده برود(1) و مراد از طواف، طواف زیارت است. «...». 1- محتمل است مقصود این باشد که شخص نذر کرده که پیاده از منا به مکه برود؛ نه این که نذر کرده است از وطنش پیاده به حج برود؛ چون در این صورت با ظاهر آیه سازگار نیست.

75- زمینه برکات حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 2

2 - دستیابی به برکت های حج ، در گرو حضور در مراسم و انجام مناسک آن است .

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ. .. ليشهدوا منفع لهم

«شهاده» (مصدر «يشهدون») به معنای حاضر شدن است. بنابراین «ليشهدوا منافع لهم» به این معنا است که: حج برای همه مردم سرشار از خیر و برکت است و هر کس بخواهد به آن دست یابد و از آن بهره مند شود، باید رنج سفر را تحمل کند و در مراسم آن حاضر شود و مناسک آن را به جا آورد.

76- سرتراشی در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 29 - 8

8 - « عن أمير المؤمنين (ع) أنه قال في قول الله عز وجل: « ثم ليقضوا تفثهم وليفوا نذورهم وليفوا بالبیت العتيق » قال: التفث الرمی والحلق والنذور من نذر أن یمشی و الطواف هو طواف الزیارة... » ;

از امیرالمؤمنین (ع) روایت شده است که در باره سخن خداوند عزوجل «ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَ لِيُوحُوا نَذْرَهُمْ وَ لِيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ» فرمود: مراد از «تفث» رمی جمرات و تراشیدن سر است و مراد از «نذور» کسی است که نذر کرده که پیاده برود (1) و مراد از طواف، طواف زیارت است. «...» 1- محتمل است مقصود این باشد که شخص نذر کرده که پیاده از منا به مکه برود؛ نه این

که نذر کرده است از وطنش پیاده به حج برود؛ چون در این صورت با ظاهر آیه سازگار نیست.

77- سواری با قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 36 - 4

4 - استفاده از شتران قربانی (به جهت حمل بار، سوارشدن و تغذیه از شیر آنها)، برای حاجیان مجاز است.

و البدن... لکم فیها خیر

مقصود از «لکم فیها خیر» با توجه به آیه 33 (لکم فیها منافع إلى أجل مسمى)، این است که حاجیان می توانند تا روز قربانی، از شترانی که به رسم قربانی به همراه خود می برند، بهره گیری کنند (آنها را سوار شوند، یا با آنها بار حمل کنند و یا از شیر آنها تغذیه نمایند).

78- سوگند در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 197 - 24، 22

22 - حرمت جماع، دروغ، ناسزاگویی و سوگند به «لا والله و بلی والله» در حج

فلا رفث و لا فسوق و لا جدال فی الحج

امام صادق (ع): ... و «الرفث» الجماع و «الفسوق» الکذب و السباب و «الجدال» قول الرجل لا والله و بلی والله

کافی، ج 4، ص 337، ح 3؛ نورالثقلین، ج 1، ص 194، ح 704.

24 - سه قسم صادق پی در پی و یک قسم دروغ، از مصادیق جدال در حج است.

و لا جدال فی الحج

امام باقر (ع) یا امام صادق (ع): اذا حلف ثلاث ايمان متتابعات صادقاً فقد جادل... و اذا حلف بیمين واحده کاذباً فقد جادل

کافی، ج 4، ص 338، ح 4؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 95، ح 258.

79- شتر قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 6

6 - جواز قربانی کردن به هر یک از شتر، گاو و گوسفند

علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم

ص: 278

«أنعام» (جمع «نعم») در اصل به معنای شتران است. لکن گاهی برای مجموع شتر، گاو و گوسفند به کار می رود. به اعتقاد همه مفسران، مقصود از «أنعام» در این جا، معنای دوم (مجموع شتر، گاو و گوسفند) است. گفتنی است که «بهیمه» به معنای چهارپا و اضافه آن به «أنعام» بیانیه است؛ یعنی، چهارپایی که عبارت است از شتر، گاو و گوسفند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 36 - 5، 4، 2، 1

1 - شتران قربانی از شعائر دینی و الهی مراسم حج

و البدن جعلنها لکم من شعئر الله

«بدن» جمع «بدنه» است. «بدنه» نیز در لغت، به گاو و شتر درشت و چاق گفته می شود. در گذشته، کسانی که قصد داشتند در مراسم حج شرکت کنند، از قبل به دام هایی قربانی خوب می رسیدند تا چاق و فربه شوند. بدین جهت به گاو و شتر قربانی «بدنه» گفته می شد. گفتنی است که مراد از «بدن» در آیه یاد شده - به قرینه «فإذا وجبت جنوبه» - تنها شتران می باشد؛ یعنی، شترانی را که به رسم قربانی به همراه می برید، برای شما از شعائر دینی و الهی قرار دادیم.

2 - لزوم برگزیدن شتران درشت و چاق برای قربانی در حج

و البدن جعلنها لکم من شعئر الله

به کارگیری «بدن» - که به معنای شتران فربه و چاق است - به جای «إبل» - که به مطلق شتر اطلاق می شود - می تواند توصیه ای باشد به حج گزاران که شتران فربه و درشت را، برای قربانی برگزینند.

4 - استفاده از شتران قربانی (به جهت حمل بار، سوارشدن و تغذیه از شیر آنها)، برای حاجیان مجاز است.

و البدن .. لکم فیها خیر

مقصود از «لکم فیها خیر» با توجه به آیه 33 (لکم فیها منافع إلى أجل مسمى)، این است که حاجیان می توانند تا روز قربانی، از شترانی که به رسم قربانی به همراه خود می برند، بهره گیری کنند (آنها را سوار شوند، یا با آنها بار حمل کنند و یا از شیر آنها تغذیه نمایند).

5 - لزوم نشانه گذاری شترانی که حاجیان جهت قربانی به همراه خود می برند.

و البدن جعلنها لکم من شعئر الله

این سخن خدا که: «ما شتران قربانی را شعائر و نشانه های دینی قرار دادیم» می تواند دربردارنده این توصیه باشد که حاجیان نیز باید شتران را به منظور این که آنها از دیگر شتران ممتاز باشند، نشانه گذاری کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 189 - 5

5 - حج عبادتی است مشروط به وقت و ماهی خاص

قل هی موقیت للناس و الحج

«الحج» عطف به «الناس» می باشد؛ یعنی، هی موقیت الحج.

ص: 279

81- شرایط وجوب حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 97 - 22، 21، 10

10 - استطاعت (توان رفتن به خانه خدا)، شرط وجوب حجّ

و لله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا

21 - وجوب حج و عمره، بر افراد مستطيع

و لله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا

امام صادق (ع) در پاسخ سؤال از آیه فوق فرمود: یعنی به الحج و العمره جمعاً لانهما مفروضان.

کافی، ج 4، ص 265، ح 1؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 302، ح 2.

22 - استطاعت حجّ، به صحّت بدن، داشتن زاد و توشه، مرکب و باز بودن راه می باشد.

من استطاع اليه سبيلا

امام صادق (ع) درباره آیه فوق فرمود: من كان صحيحاً في بدنه مخلاً سربه له زاد و راحله فهو من يستطيع الحج.

کافی، ج 4، ص 267، ح 2؛ نورالثقلین، ج 1، ص 373، ح 283.

82- شیر قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 36 - 4

4 - استفاده از شتران قربانی (به جهت حمل بار، سوارشدن و تغذیه از شیر آنها)، برای حاجیان مجاز است.

و البدن... لكم فيها خير

مقصود از «لكم فيها خير» با توجه به آیه 33 (لكم فيها منافع إلى أجل مسمى)، این است که حاجیان می توانند تا روز قربانی، از شترانی

که به رسم قربانی به همراه خود می برند، بهره گیری کنند (آنها را سوار شوند، یا با آنها بار حمل کنند و یا از شیر آنها تغذیه نمایند).

83- صید در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 94 - 4،18

4 - انواع شکارها - چه آنها که بدون ابزار قابل دسترسی باشند (مانند جوجه پرندگان و...) و چه آنها که بدون نیزه و مانند آن قابل دستیابی نباشند -، وسیله ای برای آزمون راهیان حج و عمره خواهند بود.

ص: 280

لیلونکم اللہ بشیء من الصيد تناله ایدیکم ورماحکم

18 - دسترسی حج گزار به تخم و بچه حیوانات و در تیررس قرار گرفتن شکار های وحشی ، وسیله آزمایش خداوند از وی .

يأیها الذین ءامنوا لیلونکم اللہ بشیء من الصيد تناله ایدیکم ورماحکم

برداشت فوق از حدیثی استفاده شده که در توضیح آیه فوق می فرماید: ما تناله الا یدی البیض و الفراخ و ما تناله الرماح فهو ما لاتصل الیه الا یدی.

کافی، ج 4، ص 397، ح 4؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 502، ح 3.

84- صید و حوش در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 94 - 18

18 - دسترسی حج گزار به تخم و بچه حیوانات و در تیررس قرار گرفتن شکار های وحشی ، وسیله آزمایش خداوند از وی .

يأیها الذین ءامنوا لیلونکم اللہ بشیء من الصيد تناله ایدیکم ورماحکم

برداشت فوق از حدیثی استفاده شده که در توضیح آیه فوق می فرماید: ما تناله الا یدی البیض و الفراخ و ما تناله الرماح فهو ما لاتصل الیه الا یدی.

کافی، ج 4، ص 397، ح 4؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 502، ح 3.

85- طواف در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 29 - 8,9

8 - « عن أمير المؤمنين (ع) أنه قال في قول الله عز وجل: « ثم ليقتضوا تقهيمهم وليوفوا نذورهم وليطوفوا بالبيت العتيق » قال: التفث الرمي والحلق والنذور من نذر أن يمشي والطواف هو طواف الزيارة... »

از امیرالمؤمنین(ع) روایت شده است که در باره سخن خداوند عزوجل «ثم ليقتضوا تقهيمهم وليوفوا نذورهم وليطوفوا بالبيت العتيق»

فرمود: مراد از «تقش» رمی جمرات و تراشیدن سر است و مراد از «نذور» کسی است که نذر کرده که پیاده برود (1) و مراد از طواف، طواف زیارت است. «...». 1- محتمل است مقصود این باشد که شخص نذر کرده که پیاده از منا به مکه برود؛ نه این که نذر کرده است از وطنش پیاده به حج برود؛ چون در این صورت با ظاهر آیه سازگار نیست.

9- «عن أبي عبد الله (ع) في قول الله عز وجلّ: «و ليَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ» قال: طواف النساء؛

از امام صادق (ع) روایت شده است که درباره سخن خداوند عزوجلّ «و ليَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ» فرمود: [مراد] طواف نسا است».

ص: 281

86- فسق در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 197 - 2,3

2 - حرمت هر گونه سخن ناشایست (رفث) در حج

فمن فرض فيهنّ الحج فلا رفث .. في الحج

3 - حرمت هر گونه نافرمانی (فسوق) در حج

فمن فرض فيهنّ الحج فلا رفث ولا فسوق .. في الحج

87- فضیلت حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 1

1 - حج و مناسک آن ، دارای ارج و منزلتی و الا در نزد خداوند

و أذن في الناس بالحجّ .. و ليَطَّوْفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ذَلِكِ

«ذلک» اشاره به مجموع مطالبی است که تا این جا درباره حج و مناسک آن بیان شده است. مقصود از استعمال «ذلک» در این جا، ایجاد فاصله میان کلام پیشین و کلام بعد و انتقال از یک مطلب مهم به مطلب مهمی دیگر است. در چنین مواردی، کلمه «هذا» را به کار می برند مانند: «هذا و أنّ للطاغين لشرّ مآب». بنابراین به کارگیری «ذلک» - که برای اشاره به دور است - می تواند برای بیان بُعد منزلت حج و مناسک آن و ارج و ارزش والای آن در پیشگاه خداوند باشد.

88- فضیلت حج پیاده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 27 - 11

11 - فضیلت و ارزش والای حج پیاده در پیشگاه خداوند

يأتوك رجالاً و علی كلّ ضامر

تقدیم پیادگان (رجال) بر سوارکاران (و علی كلّ ضامر) می تواند بیانگر برداشت فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 97 - 24

24 - توجه یافتن به مرگ و قبر و قیامت و آمادگی برای آنها، فلسفه وجود حج و اختصاص آن به خداوند

ص: 282

امام صادق (ع): .. و اعلم بان الله تعالى لم يفترض الحج و لم يخصه من جميع الطاعات بالاضافه الى نفسه بقوله عز و جل «و لله على الناس حج البيت ...» ... الا للاستعداد و الاشاره الى الموت و القبر و البعث و القيامة ...

مصباح الشريعة، ص 49؛ بحار الانوار، ج 99، ص 125، ح 1.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مانده - 5 - 2 - 14

14 - دستیابی حاجیان به پادشاهی از جانب خدا و جلب رضایت او از اهداف تشریح حج و عمره است .

و لا آمین البيت الحرام یتغون فضلا من ربهم و رضوناً

مراد از «فضلا» می تواند ثواب و پاداش باشد و می تواند مقصود از آن درآمدهای مالی باشد. در برداشت فوق معنای اول لحاظ شده است. گفتنی است «آمین البيت الحرام = راهیان خانه خدا» شامل حاجیان و معتمران می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مانده - 5 - 98 - 4

4 - بی هدف پنداشتن مناسک حج و احکام و قوانین الهی، موجب عقاب شدید الهی

جعل الله الكعبة البيت الحرام قيماً للناس .. اعلموا ان الله شديد العقاب

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

11 - حج - 22 - 28 - 19، 8

8 - آموزش کیفیت ذبح کردن (بردن نام خدا به هنگام سربریدن یا نحر کردن حیوان) به مردم، یکی از فلسفه های حج

لشهدوا منفع لهم و يذكروا اسم الله في أيام معلومت

«يذكروا» عطف بر «لشهدوا» است و با توجه به این که لام «لشهدوا» برای تعلیل است و بیانگر فلسفه تشریح حج می باشد، عطف «يذكروا» بر «لشهدوا» بیان یکی دیگر از حکمت های تشریح حج خواهد بود.

19 - یاری مردمان و دستگیری از تنگدستان و نیازمندان، از حکمت های تشریح حج و از آموزه های آن

90- فواید حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 97 - 15

15 - حجّ، دارای منافع برای حج گزار

و من كفر فانّ الله غنيّ عن العالمين

اشاره به غنیّ بودن خدا، نشانگر این است که حج گزار، خود از منافع آن بهره مند می شود.

ص: 283

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 27 - 5

5 - موسم حج ، مبدأ سال در خانواده شعیب

علی أن تأجرنی ثمنی حجج

91- فواید قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 97 - 11، 10، 7

7 - ماه های حرام و قربانی های بی نشان و بانشان حج ، دارای نقشی خاص در قوام و برپایی جوامع

جعل الله الكعبة . . . قیماً للناس و الشهر الحرام و الهدی و القلند

الشهر الحرام و ما بعد آن عطف بر «الكعبة» و در حقیقت آنها نیز مفعول اول برای «جعل» می باشند و مفعول دوم آن یعنی «قیماً للناس» به قرینه ماقبل حذف شده است.

10 - نقش اساسی تر کعبه در قوام جامعه نسبت به ماه های حرام و قربانی حج

جعل الله الكعبة البيت الحرام قیماً للناس و الشهر الحرام و الهدی و القلند

تقدیم ذکری کعبه و نیز حذف «قیماً للناس» نسبت به «الشهر الحرام . . .» اشاره به این دارد که نقش ماههای حرام و قربانی حج و ... در قوام جوامع بواسطه کعبه می باشد.

11 - آگاهی انسان ها به علم گسترده خداوند ، از اهداف بیان نقش کعبه و ماه های حرام و قربانی در قوام جامعه

جعل الله . . . ذلك لتعلموا ان الله يعلم ما في السموت و ما في الارض

«ذلك» می تواند اشاره به بیان مطالب یاد شده باشد، یعنی خداوند فلسفه ایجاد کعبه و نیز احکام مربوط به آن را بیان کرد تا انسانها بدانند افعال خداوند و احکام او عالمانه و دارای اهدافی والاست و این را نشان و علامتی از علم گسترده خداوند بشمارند.

92- فواید مادی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 2 - 14

14 - دستیابی حاجیان به پادشاهی از جانب خدا و جلب رضایت او از اهداف تشریح حج و عمره است .

و لا آمین البیت الحرام یتغون فضلاً من ربهم و رضوناً

مراد از «فضلاً» می تواند ثواب و پاداش باشد و می تواند مقصود از آن درآمدهای مالی باشد. در برداشت فوق معنای اول لحاظ شده است. گفتنی است «آمین البیت الحرام = راهیان خانه خدا» شامل حاجیان و معتمران می شود.

ص: 284

93- فواید معنوی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 2 - 14

14 - دستیابی حاجیان به پاداشهایی از جانب خدا و جلب رضایت او از اهداف تشریح حج و عمره است .

و لا آمین البیت الحرام یبتغون فضلا من ربهم و رضوناً

مراد از «فضلا» می تواند ثواب و پاداش باشد و می تواند مقصود از آن درآمدهای مالی باشد. در برداشت فوق معنای اول لحاظ شده است. گفتنی است «آمین البیت الحرام = راهیان خانه خدا» شامل حاجیان و معتمران می شود.

94- قداست قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 32 - 2

2 - دام های قربانی (دام هایی که حاجیان برای قربانی کردن به همراه می برند) ، از شعائر الهی و دارای حرمت و قداست در پیشگاه خداوند

و من یعظم شعئر الله

«تعظیم» (مصدر «یعظم») به معنای بزرگ شمردن است «شعائر» جمع «شعیره» و «شعیره» به معنای علامت و نشانه است. مراد از «شعائر الله» به قرینه آیه بعد (لکم فیها منافع إلى أجل مسمى ثم محلها إلى البیت العتیق) دام هایی برای قربانی است که حج گزاران به همراه خود می بردند؛ یعنی، «هر کس دام های قربانی را - که شعائر و نشانه های خدایند - حرمت گذارد و بزرگ بشمارد...». بنابراین، آیه یاد شده توصیه ای است از سوی خداوند به همه اهل ایمان - چه مالک دام های قربانی باشند و چه نباشند - که در حفظ و نگه داری آن دام ها بکوشند و از هرگونه سهل انگاری درباره آنها، اجتناب بورزند.

95- قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 2 - 10

10 - ماه های حرام ، قربانی های بی نشان و بانشان حج و نیز نشانه های قربانی ، از شعائر الهی

لا تحلوا شعر الله و لا الشهر الحرام و لا الهدی و لا القلند

بنابر اینکه امور یاد شده از باب ذکر خاص بعد از عام (شعر الله) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 98 - 3،12

3 - مخالفت با قربانی حج و احکام آن موجب عقاب شدید از سوی خداوند

و الشهر الحرام و الهدی و القلند .. اعلموا ان الله شديد العقاب

ص: 285

12 - شکنندگان حرمت کعبه و ماه های حرام و اعراض کنندگان از حکم قربانی نباید از رحمت و مغفرت الهی مأیوس باشند .

جعل الله الكعبة البيت الحرام .. إن الله شديد العقاب وإن الله غفور رحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 12، 6

6- قربانی کردن پس از حضور در عرفات و مشعر ، از مناسک واجب حج

و يذكروا اسم الله .. على ما رزقهم من بهيمة الأنعم

12 - جواز قربانی کردن به هر یک از شتر ، گاو و گوسفند در مراسم حج

على ما رزقهم من بهيمة الأنعم

«أنعام» (جمع «نعم») در اصل به معنای شتران است. لکن گاهی به مجموع شتر، گاو و گوسفند نیز گفته می شود. به اعتقاد همه مفسران مراد از «أنعام» در این جا معنای دوم (مجموع شتر، گاو و گوسفند) می باشد. گفتنی است که «بهیمه» به معنای چهارپا و اضافه آن به انعام اضافه بیانیه است؛ یعنی، چهارپایی که عبارت است از شتر، گاو و گوسفند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 25 - 3

3- مسلمانان در جریان سفر حدیبیه ، مصمم به زیارت خانه خدا و قربانی کردن هدی

و صدّوكم عن المسجد الحرام والهدى معكوفاً أن يبلغ محله

96- قربانی حج در ادیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 3

3 - مراسم قربانی ، دارای زمان مشخص در هریک از ادیان آسمانی پیشین

و لكل أمّة جعلنا منسكاً

97- قربانی در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- بقره - 2 - 196 - 3,5,7,8,9,13,14,28,29,31

3- محصور از حج و عمره، باید برای خروج از احرام، چهارپایی (گاو، شتر یا گوسفند) را که برای او میسور و آسان باشد، قربانی کند.

فان أحصرتم فما استيسر من الهدى

محصور، مُحْرِمِ است که به خاطر مرض و یا منع دشمن، نتواند اعمال حج و یا عمره را به پایان رساند.

ص: 286

5- حرمت تراشیدن سر برای محصور، قبل از رسیدن قربانی به قربانگاه

و لا تحلقوا رؤوسکم حتی يبلغ الهدی مَحَلَّهُ

7- ذبح و یا نحر قربانی، باید در مکان مخصوص خود باشد.

حتی يبلغ الهدی مَحَلَّهُ

8- مُحرمی که بیمار باشد و یا از ناحیه سر در اذیت است، می تواند قبل از قربانی کردن، سرش را بتراند.

و لا تحلقوا رؤوسکم... فمن کان منکم مریضاً

مراد از «مریض» به قرینه قسیمش (او به اذی من رأسه)، مرضی است که مداوای آن در گرو تراشیدن سر است. و مراد از «به اذی»، آزاری است که از غیر ناحیه مرض، همانند وجود حشرات، در موهای مُحرم باشد.

9- مرض، موجب تخفیف در تکلیف

فمن کان منکم مریضاً او به اذی من رأسه ففديه

13- وجوب قربانی در حج تمتع

فمن تمتع... فما استیسر من الهدی

14- وجوب روزه به مدت سه روز در حج و هفت روز پس از بازگشت (ده روز کامل)، برای فاقد قربانی

فمن لم یجد فصیام ثلثه ایام فی الحج و سبعة... تلک عشره کامله

28- اقلّ قربانی، یک گوسفند است.

فما استیسر من الهدی

امام رضا (ع): «فما استیسر من الهدی» یعنی شاه.

عیون اخبار الرضا (ع)، ج 2، ص 120، ح 1، نورالثقلین، ج 1، ص 185، ح 660.

29- کفاره تراشیدن سر قبل از قربانی، سه روز روزه و یا صدقه به شش مسکین و یا قربانی کردن یک گوسفند است.

فمن کان منکم مریضاً... او صدقه او نسک

امام صادق (ع): ... و جعل الصیام ثلاثه ایام و الصدقه علی سته مساکین لکل مسکین مدین و التّسک شاه ...

کافی، ج 4، ص 358، ح 2؛ نورالثقلین، ج 1، ص 187، ح 664 و 666.

31 - حد و جوب قربانی در حج، سهل و میسور بودن آن است .

فمن تمتع .. فما استیسر من الهدی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 29 - 1

1 - وجوب تقصیر و بیرون آمدن از احرام، پس از انجام مراسم قربانی

و یذکرو اسم الله .. ثم لیقضوا تقثم

«قضاء» (مصدر «یقضون») به معنای بریدن و جدا کردن است. «تفت»؛ یعنی، غبار و چرکی که بر بدن می نشیند. بنابراین «ثم لیقضوا تقثم»؛ یعنی، حاجیان پس از انجام مراسم قربانی، با تراشیدن سر و گرفتن ناخن - که به خاطر محرم بودن، نمی توانستند انجام دهند - خود را تمیز کنند و این کنایه از بیرون شدن از احرام است.

ص: 287

98- کار در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 198 - 1

1 - جواز کسب و کار، در هنگام انجام مناسک حج

الحج اشهر معلومات... لیس علیکم جناح ان تبتغوا فضلا

جمله «لیس علیکم...»، ناظر به کسب و کار در حج و هنگام انجام مناسک است؛ به دلیل وقوع آن در بین احکام حج. علاوه بر اینکه کسب و کار در زمانهای دیگر، محل شبهه نیست تا نفی و یا اثبات شود.

99- کوری اخروی نارکان حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 124 - 13

13 - « معاویه بن عمار عن ابي عبدالله (ع) قال : سألته عن رجل لم يحج قط و له مال قال : هو ممن قال الله : « و نحشره يوم القيامة أعمى » قلت : سبحان الله أعمى ؟ قال : أعماه الله عن طريق الجنة ;

معاویه بن عمار گوید: از امام صادق (ع) در باره کسی که مالی داشته و به حج نرفته است سؤال کردم؟ فرمود: او در زمره کسانی است که خداوند فرموده: «و نحشره يوم القيامة أعمى». گفتم سبحان الله نایبنا؟ فرمود: خداوند او را از [دیدن] راه بهشت نایبنا کرده است.»

100- گاو قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 6

6 - جواز قربانی کردن به هر یک از شتر، گاو و گوسفند

علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم

«أنعام» (جمع «نعم») در اصل به معنای شتران است. لکن گاهی برای مجموع شتر، گاو و گوسفند به کار می رود. به اعتقاد همه مفسران، مقصود از «أنعام» در این جا، معنای دوم (مجموع شتر، گاو و گوسفند) است. گفتنی است که «بهیمه» به معنای چهارپا و اضافه آن به «أنعام» بیانیه است؛ یعنی، چهارپایی که عبارت است از شتر، گاو و گوسفند.

101- گوسفند قربانی حج

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 6

ص: 288

6 - جواز قربانی کردن به هر یک از شتر، گاو و گوسفند

علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم

«أنعام» (جمع «نعم») در اصل به معنای شتران است. لکن گاهی برای مجموع شتر، گاو و گوسفند به کار می رود. به اعتقاد همه مفسران، مقصود از «أنعام» در این جا، معنای دوم (مجموع شتر، گاو و گوسفند) است. گفتنی است که «بهیمه» به معنای چهارپا و اضافه آن به «أنعام» بیانیه است؛ یعنی، چهارپایی که عبارت است از شتر، گاو و گوسفند.

102- گوشت قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 16، 17

16 - جواز استفاده حج گزاران از گوشت قربانی

فكلوا منها

17 - لزوم اطعام مستمندان تنگدست از گوشت قربانی در حج

و أطمعوا البائس الفقير

103- محل قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 95 - 9

9 - اطراف کعبه، تنها مکان مجاز برای قربانی کردن کفار صید

هدياً بلغ الكعبة

برداشت فوق را فرمایش منقول از امام صادق (ع) تأیید می کند که فرمود: من وجب علیه هدی فی احرامه فله ان ینحره حیث شاء الا فداء الصید فان الله یقول «هدياً بالغ الكعبة».

کافی، ج 4، ص 384، ح 2؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 504، ح 14.

104- مراد از حج اکبر

16 - از امام صادق (ع) روایت شده است که فرمود: الحج الأكبر الوقوف بعرفه و بجمع و برمی الجمار بمنی و الحج الأصغر العمرة؛

حج اکبر، وقوف به عرفه و وقوف به مشعر و رمی جمرات در منی است و حج اصغر، عمره است».

105- مراد از روز حج اکبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 3 - 15

15 - معاویه بن عمار گوید: «سألت أبا عبد الله (ع) عن يوم الحج الأكبر فقال: هو يوم النحر...»؛

از امام صادق (ع) پرسیدم: روز حج اکبر چه روزی است؟ فرمود: روز عید قربان است...».

106- مردم جزیره العرب و حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 25 - 10

10 - حج و زیارت مسجدالحرام، مراسمی رایج در میان مردم جزیره العرب

سواء العكف فيه و الباد

107- مرگ در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 203 - 13

13 - حج گزاری که در ایام تشریق بمیرد، آمرزیده است.

فمن تعجل فی یومین فلا اثم علیه

امام صادق (ع) درباره آیه «فمن تعجل...»، فرمود: یعنی من مات قبل ان یمضی، فلا اثم علیه

کافی، ج 4، ص 521، ح 10؛ نورالثقلین، ج 1، ص 201، ح 740.

108- معامله در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 198 - 17، 1، 2

1 - جواز کسب و کار، در هنگام انجام مناسک حج

الحج اشهر معلومات .. لیس علیکم جناح ان تبتغوا فضلا

جمله «لیس علیکم ..»، ناظر به کسب و کار در حج و هنگام انجام مناسک است؛ به دلیل وقوع آن در بین احکام حج. علاوه بر اینکه کسب و کار در زمانهای دیگر، محل شبهه نیست تا نفی و یا اثبات شود.

ص: 290

2 - ممنوعیت فعالیت های اقتصادی در حج ، پندار غلط برخی از مسلمانان صدر اسلام

لیس علیکم جناح ان تبتغوا فضلا

برخی از مسلمانان، خرید و فروش را در حج گناه می شمردند که با این آیه، این تصوّر دفع شد. (مجمع البیان).

مجمع البیان، ج 2، ص 527؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 201، ح 2.

17 - جواز خرید و فروش ، در ایّام حجّ ، بعد از خروج از احرام و اتمام مناسک

لیس علیکم جناح ان تبتغوا فضلا من ربکم

امام صادق (ع) درباره قول خداوند «لیس علیکم . . .» فرمود: یعنی الرّزق اذا احلّ الرّجل من احرامه و قضی نسکه فلیشترو لیبع فی الموسم

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 96، ح 262؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 201، ح 1.

109- ملاقات با رهبران دینی در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 27 - 10

10 - دیدار با رهبر جامعه اسلامی در مناسک حج

یأتوک رجالاً و علی کلّ ضامر

110- ممانعت از حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 2 - 40

40 - جلوگیری از انجام حج ، گناه و تجاوز است .

و لا یمین البیت الحرام . . . و لاتعاونوا علی الاثم و العدون

111- ممانعت از قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 25 - 1

1- مذمت خداوند از کفر مشرکان ، و جلوگیری آنان از ورود مؤمنان به مسجدالحرام و قربانی کردن

هم الذين كفروا و صدّوكم عن المسجدالحرام و الهدى معكوفاً

ص: 291

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 125 - 7

7 - زیارت کنندگان خانه خدا، باید در مقام ابراهیم، نماز بخوانند.

واتخذوا من مقام ابرهیم مصلی

گویا مقصود از نمازی که باید در مقام ابراهیم خوانده شود، نماز طواف است، نه سایر نمازها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 158 - 2,5,6,7

2 - طواف صفا و مروه (سعی میان آن دو) عبادت و از مناسک حج و عمره است.

إن الصفا و المروه ... فمن حج البيت أو اعتمر فلا جناح علیه أن يطوف بهما

«اعتمار» (مصدر اعتمر) به معنای: زیارت کردن و نیز انجام دادن عمره است. تفریع «من حج البيت...» بر معرفی صفا و مروه به عنوان علامتی بر جایگاه عبادت، گویای این است که: اولاً، طواف صفا و مروه - که از آن به سعی میان صفا و مروه تعبیر می کنند - عبادت خداست و ثانیاً، این عبادت از اعمال و مناسک حج و عمره می باشد.

5 - سعی میان صفا و مروه، از اعمال نیک حج و عمره است.

فمن حج البيت أو اعتمر فلا جناح علیه أن يطوف بهما و من تطوع خيراً

مصدق مورد نظر برای «خیراً»، به قرینه جمله قبل، سعی میان صفا و مروه است.

6 - برخی از مسلمانان صدر اسلام، از انجام سعی میان صفا و مروه، اکراه داشته و آن را از مناسک حج نمی پنداشتند.

فمن حج البيت أو اعتمر فلا جناح علیه أن يطوف بهما

نفی اشکال از سعی میان صفا و مروه با جمله «فلا جناح...» گویای این است که: مسلمانان از انجام آن عمل اکراه داشته و منشأ آن - چنانچه در شأن نزول آمده - وجود بتهایی بود که مشرکان در صفا و مروه بین آن دو نصب کرده بودند.

7 - خداوند به اعمال زائران خانه خدا (به جا آوردن حج و عمره و سعی میان صفا و مروه) آگاه است.

فمن حج البيت أو اعتمر ... و من تطوع خيراً فإن الله شاكر عليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 199 - 4,5,8

4 - لغو هر گونه امتیاز طایفه ای و گروهی در حج

ثم افيضوا من حيث افاض الناس

با توجه به آنچه در ذیل آیه نقل شده که عده ای از قریش خود را جدای از مردم فرض می کردند و در عرفات وقوف نداشتند.

5 - وقوف در مشعرالحرام ، از مناسک حج

ثم افيضوا من حيث افاض الناس

بنابراینکه «ثم افيضوا»، مربوط به مشعرالحرام باشد.

8 - لزوم استغفار ، به هنگام کوچ کردن از عرفات و مشعرالحرام

ص: 292

ثم افيضوا... و استغفروا الله

در این برداشت، هر دو نظر درباره جمله «ثم افيضوا» (افاضه از مشعر و یا عرفات)، ملحوظ شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 11، 12، 9، 6، 4

4 - وقوف در عرفات و مشعر، نخستین تکلیف حاجیان در مراسم حج (پس از احرام)

لشهدوا منفع لهم

جمله «و یذکروا اسم الله...» مربوط به مراسم قربانی است و آیه بعدی، در رابطه با مسأله حلق، تقصیر و طواف می باشد. پس با در نظر گرفتن این مطلب که مراسم حج - پس از پوشیدن احرام - به ترتیب عبارت است از: وقوف در عرفات و مشعر، قربانی کردن حلق و تقصیر و طواف، باید گفت که حج در شریعت حضرت ابراهیم(ع)، با مراسم قربانی شروع و با طواف ختم می شد و وقوفین جزو مراسم نبود و یا این که جمله «لشهدوا منفع لهم» علاوه بر این که بیانگر فلسفه تشریح حج است، ناظر به مسأله حضور در عرفات و مشعر نیز می باشد. برداشت فوق، بر پایه احتمال دوم استوار است.

6 - قربانی کردن پس از حضور در عرفات و مشعر، از مناسک واجب حج

و یذکروا اسم الله... علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم

9 - انجام تکلیف قربانی، موقوف به زمانی خاص و معین (دهم تا سیزدهم ذی حجه)

و یذکروا اسم الله فی ایام معلومت علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم

براساس روایاتی که از اهل بیت(ع) وارد شده است، مراد از «ایام معلومات»، ایام تشریح (دهم تا سیزدهم ذی حجه) است.

11 - جواز تأخیر انداختن قربانی، از روز دهم به هر یک از روزهای یازدهم، دوازدهم و سیزدهم ذی حجه

و یذکروا اسم الله فی ایام معلومت... من بهیمه الأنعم

12 - جواز قربانی کردن به هر یک از شتر، گاو و گوسفند در مراسم حج

علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم

«أنعام» (جمع «نعم») در اصل به معنای شتران است. لکن گاهی به مجموع شتر، گاو و گوسفند نیز گفته می شود. به اعتقاد همه مفسران مراد از «أنعام» در این جا معنای دوم (مجموع شتر، گاو و گوسفند) می باشد. گفتنی است که «بهیمه» به معنای چهارپا و اضافه آن به انعام اضافه بیانیه است؛ یعنی، چهارپایی که عبارت است از شتر، گاو و گوسفند.

1 - وجوب تقصیر و بیرون آمدن از احرام، پس از انجام مراسم قربانی

و یذکروا اسم الله .. ثم لیقضوا تقثم

«قضاء» (مصدر «یقضون») به معنای بریدن و جدا کردن است. «تقث»؛ یعنی، غبار و چرکی که بر بدن می نشیند. بنابراین «ثم لیقضوا تقثم»؛ یعنی، حاجیان پس از انجام مراسم قربانی، با تراشیدن سر و گرفتن ناخن - که به خاطر محرم بودن، نمی توانستند انجام دهند - خود را تمیز کنند و این کنایه از بیرون شدن از احرام است.

4 - وجوب طواف، پس از تقصیر و خروج از احرام

ثم لیقضوا تقثم .. و لیطوفوا

7 - «قال: عبد الله بن سنان فأتیت أباعبد الله (ع) فقلت: جعلت فداک قول الله عزوجل: «ثم لیقضوا تقثم...»؟ قال:

أخذ الشارب وقص الأظفار وما أشبه ذلك . . . ؛

عبدالله بن سنان گفت: نزد امام صادق(ع) آمدم و گفتم: فدایت شوم: [مقصود از] قول خدای عزوجل «ثم ليقضوا تفثهم» [چيست؟] فرمود: [مقصود] زدن شارب و گرفتن ناخن و مانند آن است. . .».

8 - « عن أمير المؤمنين (ع) أنه قال في قول الله عزوجل: «ثم ليقضوا تفثهم و ليوفوا نذورهم و ليطوفوا بالبيت العتيق» قال: التفث الرمي و الحلق و النذور من نذر أن يمشي و الطواف هو طواف الزياره . . . ؛

از اميرالمؤمنين(ع) روايت شده است که در باره سخن خداوند عزوجل «ثم ليقضوا تفثهم و ليوفوا نذورهم و ليطوفوا بالبيت العتيق» فرمود: مراد از «تفث» رمی جمرات و تراشیدن سر است و مراد از «نذور» کسی است که نذر کرده که پیاده برود(1) و مراد از طواف، طواف زیارت است. . .». 1- محتمل است مقصود این باشد که شخص نذر کرده که پیاده از منا به مکه برود؛ نه این که نذر کرده است از وطنش پیاده به حج برود؛ چون در این صورت با ظاهر آیه سازگار نیست.

9 - « عن أبي عبد الله (ع) في قول الله عزوجل: « و ليَطُوفُوا بالبيت العتيق » قال: طواف النساء ؛

از امام صادق(ع) روايت شده است که در باره سخن خداوند عزوجل «و ليَطُوفُوا بالبيت العتيق» فرمود: [مراد] طواف نسا است.».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 19

19 - اجتناب از هر گونه بیهوده گویی و باطل سرایی در مراسم حج ، توصیه خدا به اهل ایمان

و اجتنابوا قول الزور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 25 - 6

6- اهمیت قربانی ، در مناسک عبادی مسجدالحرام

و الهدى معكوفاً أن يبلغ محله

از این که خداوند، یکی از جرم های کافران را، جلوگیری از رسیدن قربانی به قربانگاه شمرده است، اهمیت آن در مناسک زیارت خانه خدا استفاده می شود.

113- منافع اخروی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - « عن الربيع بن خثيم قال : شهدت أبا عبد الله (ع) . . . قال : إني سمعت الله عز وجل يقول : « ليشهدوا منافع لهم » فقلت منافع الدنيا أو منافع الآخرة فقال : الكلّ ;

ربيع بن خثيم می گوید: امام صادق(ع) را دیدم که فرمود: شنیدم که خدای عزوجل می فرماید: «لایشهدوا منافع لهم» پس به امام(ع) عرض کردم: منظور از منافع، منافع دنیایی است یا اخروی؟ فرمود: تمام منافع».

114- منافع حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 1

1 - حج ، سرشار از سود ، منفعت ، خیر و برکت برای مردم

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ. .. لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ

«منافع» جمع «منفعه» است. منفعت؛ یعنی، سود، خیر و برکت. به کارگیری «منافع» به صورت جمع، بیانگر فراوانی برکت های حج است و آمدن آن به صورت نکره، حاکی از عظمت و بزرگی هر یک از این برکت ها می باشد.

115- منافع دنیوی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 20

20 - «عن الربيع بن خثيم قال : شهدت أبا عبد الله (ع) . . . قال : إني سمعت الله عز وجل يقول : « ليشهدوا منافع لهم » فقلت منافع الدنيا أو منافع الآخرة فقال : الكل ؛

ربيع بن خثيم می گوید: امام صادق(ع) را دیدم که فرمود: شنیدم که خدای عزوجل می فرماید: «لایشهدوا منافع لهم» پس به امام(ع) عرض کردم: منظور از منافع، منافع دنیایی است یا اخروی؟ فرمود: تمام منافع».

116- نحر شتر در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 12

12 - جواز قربانی کردن به هر یک از شتر ، گاو و گوسفند در مراسم حج

علي ما رزقهم من بهيمه الأنعم

«أنعام» (جمع «نعم») در اصل به معنای شتران است. لکن گاهی به مجموع شتر، گاو و گوسفند نیز گفته می شود. به اعتقاد همه مفسران مراد از «أنعام» در این جا معنای دوم (مجموع شتر، گاو و گوسفند) می باشد. گفتنی است که «بهيمه» به معنای چهارپایا و اضافه آن به انعام اضافه بیانیه است؛ یعنی، چهارپایی که عبارت است از شتر، گاو و گوسفند.

117- نحر شتر قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 36 - 8,9

8 - لزوم به صف کردن شتران قربانی و نحر هم زمان آنها ، همراه ذکر نام خدا

ص: 295

فاذكروا اسم الله عليها صواف

«صواف» جمع «صافه» حال از ضمیر «علیها» و از مصدر «صفت» (گروهی را در کنار هم و در یک امتداد مستقیم به نظم در آوردن) مشتق شده است؛ یعنی، پس نام خدا را بر شتران (به هنگام نحر کردن آنها) در حالی که در امتداد مستقیم به نظم در آمدند ببرید.

9- لزوم بستن دست ها و پا های شتران قربانی ، به هنگام نحر کردن آنها

فاذكروا اسم الله عليها صواف

با توجه به این که هنگام نحر کردن شتر برای این که بر اثر وارد شدن فشار کارد فرار نکنند، ابتدا دستها و پاهایش را کنار هم قرار می دهند و دور آنها را طناب می پیچند و سپس آن را نحر می کنند «صواف» را می توان چنین معنا کرد: در حالی که دستها و پاهایشان را کنار هم قرار دادید و با طناب بستید آنها را نحر کنید.

118- نذر در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 29 - 8

8- «عن أمير المؤمنين (ع) أنه قال في قول الله عز وجل: «ثم ليقضوا تقثهم و ليوفوا نذورهم و ليطوفوا بالبیت العتیق» قال: التفث الرمی و الحلق و النذور من نذر أن یمشی و الطواف هو طواف الزیارة . . .»

از امیرالمؤمنین(ع) روایت شده است که در باره سخن خداوند عزوجل «ثم ليقضوا تقثهم و ليوفوا نذورهم و ليطوفوا بالبیت العتیق» فرمود: مراد از «تقث» رمی جمرات و تراشیدن سر است و مراد از «نذور» کسی است که نذر کرده که پیاده برود(1) و مراد از طواف، طواف زیارت است. . . . 1- محتمل است مقصود این باشد که شخص نذر کرده که پیاده از منا به مکه برود؛ نه این که نذر کرده است از وطنش پیاده به حج برود؛ چون در این صورت با ظاهر آیه سازگار نیست.

119- نشانه گذاری قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 32 - 4

4- لزوم نشانه گذاری روی دام هایی که به منظور قربانی در مراسم حج ، برده می شود .

و من یعظم شعتر الله

تسمیه دام های قربانی به «شعائر» می تواند در بردارنده توصیه ای باشد به صاحبان آنها که باید دام ها را نشانه گذاری کنند تا همگان بدانند که آنها مربوط به خدا هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 36 - 5

5 - لزوم نشانه گذاری شترانی که حاجیان جهت قربانی به همراه خود می برند .

ص: 296

و البدن جعلنها لكم من شعتر الله

این سخن خدا که: «ما شتران قربانی را شعائر و نشانه های دینی قرار دادیم» می تواند دربردارنده این توصیه باشد که حاجیان نیز باید شتران را به منظور این که آنها از دیگر شتران ممتاز باشند، نشانه گذاری کنند.

120- نقش رهبران دینی در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 27 - 9

9- لزوم انجام مراسم حج با محوریت رهبر جامعه اسلامی

يأتوك رجالاً و على كلّ ضمير

این که خداوند می فرماید: «مردم از پیاده و سواره بر تو (ابراهیم) وارد خواهند شد» می تواند متضمن دستوری باشد به مردم که باید ابتدا به زیارت رهبر الهی بشتابند و با محوریت او مراسم حج را انجام دهند.

121- نیکی در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 189 - 14

14 - عمل نیک در حج ، رعایت تقوا و پرهیز از گناهان است .

ولكن البر من اتقى

122- واجبات حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 6

6- قربانی کردن پس از حضور در عرفات و مشعر ، از مناسک واجب حج

و يذكروا اسم الله .. على ما رزقهم من بهيمة الأنعم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 29 - 1،4

1 - وجوب تقصیر و بیرون آمدن از احرام ، پس از انجام مراسم قربانی

و یذکروا اسم الله .. ثم لیقضوا تقشهم

«قضاء» (مصدر «یقضون») به معنای بریدن و جدا کردن است. «تقش»؛ یعنی، غبار و چرکی که بر بدن می نشیند. بنابراین «ثم

ص: 297

لیقظوا تفثهم»؛ یعنی، حاجیان پس از انجام مراسم قربانی، با تراشیدن سر و گرفتن ناخن - که به خاطر محرم بودن، نمی توانستند انجام دهند - خود را تمیز کنند و این کنایه از بیرون شدن از احرام است.

4- وجوب طواف ، پس از تقصیر و خروج از احرام

ثم لیقظوا تفثهم .. و لیطوفوا

123- وقت حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 189 - 4,5

4- از فایده های ظهور ماه به شکل های مختلف ، شناخت موسم و زمان حج است .

قل هی موقیت للناس و الحج

5- حج عبادتی است مشروط به وقت و ماهی خاص

قل هی موقیت للناس و الحج

«الحج» عطف به «الناس» می باشد؛ یعنی، هی موقیت الحج.

124- وقت ذبح قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 33 - 2

2- مراسم قربانی ، دارای زمانی معین است .

لکم فیها منفع إلی أجل مسمی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 3

3- مراسم قربانی ، دارای زمان مشخص در هریک از ادیان آسمانی پیشین

و لکلُّ أُمَّه جعلنا منسکًا

125- وقت قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 9

9- انجام تکلیف قربانی ، موقوف به زمانی خاص و معین (دهم تا سیزدهم ذی حجه)

ص: 298

و يذكروا اسم الله في أيام معلومت على ما رزقهم من بهيمه الأنعم

براساس روایاتی که از اهل بیت (ع) وارد شده است، مراد از «ایام معلومات»، ایام تشریق (دهم تا سیزدهم) ذی حجه است.

126- ویژگیهای ایام حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 3 - 4

4- ایام حج، فرصتی مناسب برای اعلان مواضع اسلام در برابر کفر

و أذن من الله ورسوله إلى الناس يوم الحج الأكبر

127- هتک قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 2 - 5,6

5- هتک حرمت ماه های حرام، هدی (قربانی بی نشان حج) و قلائد (قربانی با نشان حج)، حرام و گناه است.

لاتحلوا... و لالشهر الحرام و لالهدی و لالقلند

«قلائد» جمع قلاده به معنای گردنبند است و مراد از آن گوسفند، شتر و گاوی است که به منظور قربانی کردن در حج، علامتی را بر گردن آن می آویزند. و لفظ «الشهر الحرام» اگر چه مفرد است ولی مراد از آن جنس است. بنابراین شامل تمامی ماههای حرام می شود.

6- هتک حرمت علامت های ویژه قربانی حج، حرام و گناه است.

و لاتحلوا... و لالقلند

بنابر اینکه مراد از «قلائد»، خود علامت باشد، نه حیوان دارای علامت.

128- حجر الاسود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 97 - 23

23- مقام ابراهیم (ع) که نقش دو پای وی بر آن است و حجرالاسود و خانه اسماعیل نشانه هایی روشن در مسجدالحرام

فیه آیات بیّنات مقام ابراهیم

امام صادق (ع) در پاسخ سؤال از «آیات بیّنات» در آیه فوق فرمود: مقام ابراهیم حیث قام علی الحجر فآثرت فیه قدماه و الحجر الاسود و منزل اسماعیل.

کافی، ج 4، ص 223، ح 1؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 187، ح 99.

ص: 299

1- آثار بی حجابی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 59 - 15

15 - بی حجابی ، از جمله عوامل ناهنجاری در محیط دینی است .

يدنين عليهم من جلبيهن ذلك أدنى أن يعرفن فلا يؤذین

2- آثار حجاب قلب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 88 - 7

7- یهودیان کافر ، علی رغم ناتوانی از ایمان آوردن بر اثر محجوب بودن قلبهایشان ، معذور نیستند .

قلوبنا غلف بل لعنهم الله بکفر هم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 57 - 16

16- هدایت پذیری کسانی که بر دل هایشان پرده افکنده شده و بر گوش هایشان سنگینی نشسته (محرومان از درک و فهم آیات الهی) ، ناممکن است .

وإن تدعهم إلى الهدى فلن يهتدوا إذا أبداً

«لن» برای نفی همیشگی است که در آیه مورد بحث، با کلمه «أبداً» نیز بر آن تأکید مجدد شده است؛ یعنی، چنین افرادی، هرگز و هیچ گاه، هدایت نخواهند شد و باید از آنان مأیوس بود.

3- احکام حجاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 -

9,10,11,12,15,17,18,19,20,21,22,23,24,25,28,29,39

9 - زنان مؤمن ، موظف به پوشاندن زینت های خویش و محل آنها (بدن) از دید نامحرمان اند ؛ جز آنچه که خود به خود آشکار است (مثل سرمه ، انگشتر ، حنا و ...) .

وقل للمؤمنت ... و لا یبدین زینتهنّ إلاّ ما ظهر منها

درباره مقصود از «زینتهنّ» (زینت زنان) دو دیدگاه وجود دارد: 1- مقصود محل زینت آلات است؛ زیرا آشکار کردن خود زینت آلات به تنهایی معنی ندارد. 2- مراد خود زینت آلات است، در حالی که بر روی بدن قرار دارد. در این صورت به طریق اولی آشکار کردن محل زیورآلات (بدن)، حرام خواهد بود. گفتنی است مقصود از استثنا در «إلاّ ما ظهر منها»، زیورآلاتی است که، به طور متعارف آشکارا استفاده می شود؛ مثل: انگشتر، سرمه، حنا و

10 - حرمت آشکار ساختن زینت ها و محل های آنها (بدن) بر زنان ، جز آنچه که ثخود به خود آشکار است (مانند انگشتر ، سرمه ، حنا و ...) .

لا یبدین زینتهنّ إلاّ ما ظهر منها

11 - پوشاندن آن قسمت از بدن که به طور متعارف و خود به خود آشکار است ، (مانند قرص صورت ، دست و پا تا میچ) بر زنان ، لازم نیست .

لا یبدین زینتهنّ إلاّ ما ظهر منها

12 - پوشاندن زینت هایی که به طور متعارف و خود به خود آشکار است (مانند انگشتر ، سرمه ، حنا و ...) بر زنان ، واجب نیست .

و لا یبدین زینتهنّ إلاّ ما ظهر منها

15 - زنان مؤمن ، موظف به پوشاندن سر ، گلو ، و سینه خود از نگاه نامحرمان

و لیضربن بخمرهنّ علی جیوبهنّ

«خمار» نام پوششی (روسری) است که زنان به وسیله آن، سر خود را می پوشانند (مفردات راغب) و «جیب» به آن قسمت از پیراهن گفته می شود که گلو و قفسه سینه را بپوشاند (مصباح المنیر).

17 - آشکار کردن موی سر ، گلو و سینه در انظار نامحرمان ، بر زنان مؤمن حرام است .

و لیضربن بخرهت علی جیوبهت

18 - زنان مؤمن ، مجاز به آشکار ساختن زینت های خویش (گوشواره ، انگو گردنبند و . . .) و مواضع آنها (بدن) بر شوهر ، پدر ، پدر شوهر و پسران خود هستند .

و لاییدین زینتهت إلا لبعولتهت أو ابائهن أو ابائهن أو ابائهن

19 - زنان مؤمن ، مجاز به آشکار ساختن زینت های خویش و مواضع آنها (بدن) بر پسران شوهر ، برادران ، پسران برادر و پسران خواهر خود هستند .

و لاییدین زینتهت إلا . . . و اباء بعولتهت أو اخونهت أو بنی اخ

20 - بر زنان مؤمن ، پوشاندن زینت های خویش و مواضع آنها (بدن) ، بر دیگر زنان مؤمن و بردگان خود لازم نیست .

و لاییدین زینتهت إلا . . . أو نسائهن أو ما ملکت ایمنهت

ص: 301

21 - زنان مؤمن ، از آشکار کردن زینت های خویش و مواضع آنها (بدن) بر زنان غیر مسلمان منع شده اند .

و لا یبدین زینتهنّ إلاّ .. أو نسائهنّ

اضافه «نساء» به ضمیر جمع «هنّ» - که به «مؤمنات» بازمی گردد - دلالت می کند که مراد از آن، عموم زنان نیست؛ بلکه مقصود زنان مؤمن می باشد. بنابراین استثنای «إلاّ... نسائهنّ» شامل زنان غیر مسلمان نمی شود.

22 - پوشاندن زینت ها و مواضع آنها (بدن) از خدمت کاران بی نیاز به زن و بی رغبت به زناشویی و کودکان بی خبر از مسائل جنسی ، بر زنان مؤمن لازم نیست .

و لا یبدین زینتهنّ إلاّ .. أو التبعین غیر اُولی الإربه من الرجال أو الطفل الذی

واژه «الإربه» به معنای حاجت است و در آیه شریفه - به مناسبت این که در بیان مسائل محرم و نامحرم است - مقصود، نیاز به زن و تمایل جنسی به زنان است.

23 - زنان مؤمن ، موظف به پوشاندن زینت های خویش و مواضع آنها از خدمت کاران نیازمند به زن و راغب به زناشویی و نیز از کودکان آگاه و با خبر از مسائل جنسی

و لا یبدین زینتهنّ إلاّ .. أو التبعین غیر اُولی الإربه من الرجال أو الطفل الذی

24 - پوشاندن زینت و مواضع آنها (بدن) از خدمت کارانی که ساده لوح اند و از بصیرت و عقل کامل برخوردار نیستند ، بر زنان مؤمن واجب نیست .

و لا یبدین زینتهنّ إلاّ .. أو التبعین غیر اُولی الإربه

یکی از معانی و موارد کاربرد واژه «إربه» بصیرت در امور و عقل است (لسان العرب و قاموس المحيط). بنابراین «غیر اُولی الإربه»؛ یعنی، کسانی که ساده لوح اند و از عقل و بصیرت کافی، از جمله در امور جنسی، برخوردار نیستند و از چنین اموری کاملاً بی خبراند.

25 - پدر شوهر ، پسرهمسر ، پسر برادر ، پسر خواهر ، زنان مؤمن ، بردگان ، خدمت کاران بی میل به زن و زناشویی و کودکان بی خبر از مسائل جنسی ، از محارم زنان اند .

و لا یبدین زینتهنّ إلاّ لبعولتهنّ .. أو الطفل الذین لم یظهروا علی عورت النساء

28 - زنان مؤمن ، وظیفه دار پرهیز از هر گونه رفتار تحریک آمیز و جلب کننده توجه نامحرمان به سوی خویش

و لا یضربن بأرجلهنّ لیعلم ما یخفین من زینتهنّ

لام در «لیعلم» برای تعلیل و بیان علت حرمت پای کوبیدن بر زمین است و در چنین مواردی، تعلیل موجب تعمیم حکم می شود. از این رو می توان استفاده کرد که هر آنچه موجب آشکار شدن زینت زنان شود، همین حکم را دارد و حرام خواهد بود.

29 - بر زنان مؤمن ، پوشاندن پا تا مچ و زینت های آن (مانند خلخال) واجب است .

و لا یضربن بأرجلهن لیعلم ما یخفین من زینتهن

39 - « عن فضیل بن یسار قال : سألت أبا عبد الله (ع) عن الذراعین من المرأه أهما من الزینة التي قال الله تبارک و تعالی « و لا یبدین زینتهن إلا لبعولتهن » قال : نعم و مادون الخمار من الزینة و ما دون السوارین ؛

فضیل بن یسار گوید: از امام صادق (ع) پرسیدم: آیا زراعین زن از (آرنج تا مچ دستهای او) جزء زینتی است که خداوند فرموده است: «و لا یبدین زینتهن إلا لبعولتهن»؟ فرمود: آری و نیز آنچه [از سروگردن] زیر پوشش مقنعه و [از مچ دست] زیر دست بند قرار دارد، از همان زینت است».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 60 - 1،13

ص: 302

1 - حجاب و پوشش برای زنان ساخوردده و ناامید از زناشویی و بی میل به امور جنسی واجب نیست .

و القواعد من النساء الّتی لایرجون نکاحاً فلیس علیهنّ جناح أن یضعن ثیابهنّ

«ثوب» (مفرد «ثیاب») به معنای پیراهن است؛ ولی مقصود از آن در آیه شریفه - به قرینه آیه قبل که درباره درآوردن پیراهن در وقت خواب و استراحت است - روپوش و پوشش های مخصوص زنان مسلمان است؛ نه این که به معنای عریان شدن باشد.

13 - «عن أبی عبد الله (ع) انه قرأ « أن یضعن ثیابهنّ » قال الخمار والجلباب . . .» ;

امام صادق (ع) در پی تلاوت آیه «أن یضعن ثیابهنّ» فرمود: مراد روسری و روپوش است. . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 59 - 12، 3، 4

3 - بر زنان آزاده مؤمن ، لازم است که تمام اندام خود را ، از سر تا پا ، از نامحرمان بیوشانند .

قل لأزواجک و بناتک و نساء المؤمنین یدنین علیهنّ من جلبیبهنّ

تعبیر «علیهنّ» شامل تمامی اندام می شود و نکته یاد شده را می رساند.

4 - کنیزان ، در پوشش و حجاب ، حکم زنان آزاده را ندارند .

قل لأزواجک . . . نساء المؤمنین یدنین علیهنّ من جلبیبهنّ

«نساء المؤمنین» انصراف به زنان آزاده مؤمن دارد. شأن نزول نقل شده درباره این آیه و این که زنان آزاده و کنیزان، دارای پوشش یک نواختی بودند و از این رو، مورد تعرض مزاحمان قرار می گرفتند، گویای این است که حکم مزبور، مربوط به زنان آزاده است.

12 - بر زنان مؤمن آزاده ، لازم است با پوشش مناسب ، خود را از بردگان کنیز متمایز سازند .

یدنین علیهنّ من جلبیبهنّ ذلک أدنی أن یعرفن فلا یؤذین

متعلق «یعرفن» می تواند «من الإماء» باشد و می تواند چیزی شبیه «إئهنّ حرائر» باشد. برداشت بالا، بنابر احتمال نخست است.

4- اهمیت حجاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 60 - 8، 9

8 - حجاب و پوشش برای زنان سالخورده و بی رغبت به زناشویی ، بهتر و سودمندتر از بی حجاب و بی پوشش بودن آنان است .

و القواعد من النساء .. لیس علیهنّ جناح أن یضعن ثیابهنّ ... و أن یتعففن خیر لهن

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که مقصود از «عفت» خویشتن داری زنان سالخورده از فرو نهادن حجاب و پوشش خود باشد که در جمله پیش از آن سخن به میان آمده است.

9 - حجاب و پوشش زنان ، نشان عفت آنان و حافظ پاکدامنی ایشان

و القواعد من النساء .. فلیس علیهنّ جناح أن یضعن ثیابهنّ ... و أن یتعففن خیر له

آیه شریفه به زنان سالخورده، یادآور می شود که رعایت حجاب برای آنان بهتر از بی حجابی است - هر چند آنان مجاز به ترک حجاب اند - و خداوند از این مسأله به «عفت گزینند و خویشتن داری کنند» تعبیر فرموده است. این تعبیر می تواند گویای این حقیقت باشد که حجاب، نشان عفت و حافظ پاکدامنی زنان است.

ص: 303

5- پوشش پا در حجاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 29

29 - بر زنان مؤمن ، پوشاندن پا تا مچ و زینت های آن (مانند خلخال) واجب است .

و لایضربن بأرجلهنّ لیعلم ما یخفین من زینتهنّ

6- پوشش سر در حجاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 15

15 - زنان مؤمن ، موظف به پوشاندن سر ، گلو ، و سینه خود از نگاه نامحرمان

و لیضربن بخرهنّ علی جیوبهنّ

«خمار» نام پوششی (روسری) است که زنان به وسیله آن، سر خود را می پوشانند (مفردات راغب) و «جیب» به آن قسمت از پیراهن گفته می شود که گلو و قفسه سینه را بپوشاند (مصباح المنیر).

7- پوشش سینه در حجاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 15

15 - زنان مؤمن ، موظف به پوشاندن سر ، گلو ، و سینه خود از نگاه نامحرمان

و لیضربن بخرهنّ علی جیوبهنّ

«خمار» نام پوششی (روسری) است که زنان به وسیله آن، سر خود را می پوشانند (مفردات راغب) و «جیب» به آن قسمت از پیراهن گفته می شود که گلو و قفسه سینه را بپوشاند (مصباح المنیر).

8- پوشش گلو در حجاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 15

15 - زنان مؤمن ، موظف به پوشاندن سر ، گلو ، و سینه خود از نگاه نامحرمان

و لیضربن بخمرهنّ علی جیوبهنّ

«خمار» نام پوششی (روسری) است که زنان به وسیله آن، سر خود را می پوشانند (مفردات راغب) و «جیب» به آن قسمت از

ص: 304

پیراهن گفته می شود که گلو و قفسه سینه را بپوشاند (مصباح المنیر).

9- تاریخ حجاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 16

16 - استفاده از روسری ، بدون پوشاندن گلو و سینه ، از پوشش های زنان جزیره العرب پیش از تشریح حکم حجاب از جانب اسلام

و لیضربن بخمرهنّ علی جیوبهنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 59 - 5

5 - نوعی حجاب و پوشش ، پیش از فرمان به رعایت کامل حجاب ، برای زنان وجود داشته است .

یدنین علیهنّ من جلیبهنّ

شناخته بودن «جلباب» و اضافه آن به ضمیر «هنّ» اشعار به وجود آن می کند.

10- تقوا در حجاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 55 - 15

15 - کشف حجاب در نزد افراد مُجاز ، باید با رعایت ضوابط و تقوایشگی باشد .

لا جناح علیهنّ فی اَبائهنّ .. و لا ما ملکت اَیمنهنّ و اتّقین الله

برداشت بالا، بنابراین احتمال است که امر به تقوا پس از ذکر استثنای لزوم رعایت حجاب، مربوط به استثناها باشد؛ یعنی، در اهمیت

موارد یاد شده نیز آزادی مطلق وجود ندارد و باید با رعایت ضوابط صورت بگیرد.

11- حجاب بهشتیان و جهنمیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 46 - 1,2

1- وجود حجاب و فاصله میان بهشتیان و دوزخیان

و بینهما حجاب

2- مردانی بلند مرتبه (أصحاب اعراف) ، بر بلندای حجاب حایل بین دوزخیان و بهشتیان حضور خواهند داشت .

ص: 305

و بینهما حجاب و علی الاعراف رجال

«عرف» به قسمتهای بالا و رویین هر چیز بلند و مرتفع گفته می شود و جمع آن «اعراف» است. (لسان العرب). ال در «الاعراف» جانشین مضاف إليه است، یعنی: و علی اعراف الحجاب رجال.

12- حجاب بین محمد (صلی الله علیه و آله) و کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 45 - 11، 1

1- خداوند، به هنگام قرائت قرآن توسط پیامبر (صلی الله علیه و آله)، میان آن حضرت و کافران، حجابی نامرئی قرار داد.

و إذا قرأت القرآن .. حجاباً مستوراً

برداشت فوق، مبتنی بر معنای مستور - به همان صیغه مفعولی یعنی پوشیده شده - است و در آیه به تناسب موضوع، مراد پوشیده شدن از حواس بینندگان (کافران) است.

11- « دخل ... هشام بن السائب ... علی ابی عبدالله (ع) فقال: ... أخبرنی عن قول الله « و إذا قرأت القرآن جعلنا بینک و بین الذین لایؤمنون بالآخره حجاباً مستوراً » ... قال: آیه فی الکهف و آیه فی النحل و آیه فی الجاثیه و هی: « أفرأیت من اتخذ إلهه هواه و أضله الله علی علم و ختم علی سمعه و قلبه ... » و فی النحل: « أولئک الذین طبع الله علی قلوبهم و سمعهم و أبصارهم و أولئک هم الغافلون » و فی الکهف: « و من أظلم ممّن ذکر بآیات ربّه فأعرض عنّها و نسی ما قدّمت یداه ... » ;

هشام بن سائب بر امام صادق (ع) وارد شد، پس به امام گفت: مرا از سخن خدا «و إذا قرأت القرآن جعلنا بینک و بین الذین لایؤمنون بالآخره حجاباً مستوراً» خبر ده؟ حضرت فرمود: - مقصود از قرآنی که پیامبر با خواندن آن از چشم کافران مستور و ناپدید می شود، آیه ای در سوره جاثیه «أفرأیت ...» و در سوره نحل «أولئک الذین ...» و در سوره کهف «و من أظلم ممّن ...» است.

13- حجاب پیرزن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 60 - 2، 4، 8، 1

1 - حجاب و پوشش برای زنان ساخورد و ناامید از زناشویی و بی میل به امور جنسی واجب نیست .

و القواعد من النساء الّتی لایرجون نکاحاً فلیس علیهنّ جناح أن یضعن ثیابهنّ

«ثوب» (مفرد «ثیاب») به معنای پیراهن است؛ ولی مقصود از آن در آیه شریفه - به قرینه آیه قبل که درباره درآوردن پیراهن در وقت خواب و استراحت است - روپوش و پوشش های مخصوص زنان مسلمان است؛ نه این که به معنای عریان شدن باشد.

2- اجتناب از آرایش و خودآرایی ، شرط جواز حجاب نداشتن زنان سالخورده و نا امید از زناشویی است .

و القواعد من النساء الّتی لایرجون نکاحاً فلیس علیهنّ جناح أن یضعن ثیابهنّ غیر مت

4- ناامیدی از زناشویی و بی میلی نسبت به امور جنسی ، نشان سالخوردگی زنان و مجوز فرونهادن حجاب و پوشش برای آنان است .

ص: 306

و القواعد من النساء الّـتی لایرجون نکاحاً .. غیر متبرّجت بزینہ

جمله «الّـتی لایرجون نکاحاً» صفت و قید توضیحی برای «و القواعد من النساء» و بیان کننده مقصود از آن است.

8 - حجاب و پوشش برای زنان سالخورده و بی رغبت به زناشویی ، بهتر و سودمندتر از بی حجاب و بی پوشش بودن آنان است .

و القواعد من النساء .. لیس علیهنّ جناح أن یضعن ثیابهنّ ... و أن یتعففن خیر لهن

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که مقصود از «عفت» خویشتن داری زنان سالخورده از فرو نهادن حجاب و پوشش خود باشد که در جمله پیش از آن سخن به میان آمده است.

14- حجاب چشم کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 101 - 1

1- بارزترین ویژگی کافران ، محجوب بودن آنان از دیدن و درک آیات الهی است .

الذین کانت أعینهم فی غطاء عن ذکری

مراد از دیدن ذکر خدا، مشاهده و درک آیات و نشانه هایی است که مایه یاد خداوند هستند (گفتن مسبب و اراده سبب) و مفاد آیه، این است که مشاهده آیات خداوند، کافران را به یاد او نمی افکند، گویا پوششی بر چشم های آنان است که دیدن آن آیات، بر ایشان مقدور نیست.

15- حجاب حر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 59 - 12

12 - بر زنان مؤمن آزاده ، لازم است با پوشش مناسب ، خود را از بردگان کنیز متمایز سازند .

یدنین علیهنّ من جلیبهنّ ذلک أدنی أن یعرفن فلا یؤذین

متعلق «یعرفن» می تواند «من الإماء» باشد و می تواند چیزی شبیه «إنهنّ حرائر» باشد. برداشت بالا، بنابر احتمال نخست است.

16- حجاب دختران محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف است به همسران و دختران خود و همسران مؤمنان، آموزش دهد که خود را بپوشانند.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأُزَوِّجَكُ وَبَنَاتَكَ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلِيبِهِنَّ

«یادین» از ریشه «دنا» به معنای «قرب و نزدیکی» است. «جلایب» جمع «جلباب» به معنای پیراهن و یا روسری است

ص: 307

(مفردات راغب). متعدی شدن «یدنین» به «علی» چه بسا، متضمن معنای فروانداختن و به گونه ای از بالا به سمت پایین انداختن و پوشاندن باشد.

7- همسران و دختران رسول خدا، در حفظ حجاب و پوشش خود، بر دیگران برتر و مقدم بودند.

قل لأزواجک و بناتک و... یدنین علیهنّ من جلیبهنّ

ذکر «أزواجک و بناتک» در بیان حکم حجاب و نیز مقدم آوردن آنها بر «نساء المؤمنین» می تواند اشعار به تقدم آنها در رعایت حکم حجاب داشته باشد.

17- حجاب در جزیره العرب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 16

16 - استفاده از روسری، بدون پوشاندن گلو و سینه، از پوشش های زنان جزیره العرب پیش از تشریح حکم حجاب از جانب اسلام

و لیضربن بخمرهنّ علی جیوبهنّ

18- حجاب زنان مقارن بعثت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 16

16 - استفاده از روسری، بدون پوشاندن گلو و سینه، از پوشش های زنان جزیره العرب پیش از تشریح حکم حجاب از جانب اسلام

و لیضربن بخمرهنّ علی جیوبهنّ

19- حجاب زنان مؤمن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 59 - 12، 3

3- بر زنان آزاده مؤمن، لازم است که تمام اندام خود را، از سر تا پا، از نامحرمان بپوشانند.

قل لأزواجک و بناتک و نساء المؤمنین یدنین علیهنّ من جلیبهنّ

تعبیر «علیهنّ» شامل تمامی اندام می شود و نکته یاد شده را می رساند.

12 - بر زنان مؤمن آزاده، لازم است با پوشش مناسب، خود را از بردگان کنیز متمایز سازند.

يدنين عليهنّ من جليبيهنّ ذلك أدنى أن يعرفن فلا يؤذين

ص: 308

متعلق «يعرفن» می تواند «من الإمام» باشد و می تواند چیزی شبیه «إنهنّ حرائر» باشد. برداشت بالا، بنا بر احتمال نخست است.

20- حجاب قبل از اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 59 - 5

5- نوعی حجاب و پوشش، پیش از فرمان به رعایت کامل حجاب، برای زنان وجود داشته است.

یدنین علیهنّ من جلیبهنّ

شناخته بودن «جلباب» و اضافه آن به ضمیر «هنّ» اشعار به وجود آن می کند.

21- حجاب قلب دشمنان قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 57 - 10

10- خداوند، به جهت محروم ساختن مخالفان قرآن از فهمیدن نکته های آن و گوش سپاری به آیات الهی، بر دل هایشان، حجاب هایی متعدد و در گوش هایشان، سنگینی، می افکند.

إنا جعلنا علی قلوبهم أكنه أن يفقهوه و فی آذانهم وقراً

«أكنه» جمع «كنان» به معنای «پرده و پوشش» است. «وقر» به معنای «سنگینی» است. سنگینی در گوش، کنایه از دل ندادن به آیات الهی، و نشان دادن رفتاری شبیه کران، در آن است. ضمیر «یفقهوه» به «آیات» بازمی گردد که چون مراد از «آیات»، واژه «قرآن» است، ضمیر مذکر آمده است. و مراد از «أن يفقهوه»، «لئلا يفقهوه» و یا «کراهه أن يفقهوه» است.

22- حجاب قلب کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 101 - 2

2- محبوب بودن دل از یاد خدا، از بارزترین خصلت های کافران است.

الذین كانت أعینهم فی غطاء عن ذکرى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - قلب های کافران ، پوشیده در حجاب غفلت و ناآگاهی

بل قلوبهم فی غمره من هذا

ص: 309

23- حجاب کنیز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 59 - 12، 4

4 - کنیزان، در پوشش و حجاب، حکم زنان آزاده را ندارند.

قل لأزواجك... نساء المؤمنین یدنین علیهنّ من جلبیهنّ

«نساء المؤمنین» انصراف به زنان آزاده مؤمن دارد. شأن نزول نقل شده درباره این آیه و این که زنان آزاده و کنیزان، دارای پوشش یک نواختی بودند و از این رو، مورد تعرض مزاحمان قرار می گرفتند، گویای این است که حکم مزبور، مربوط به زنان آزاده است.

12 - بر زنان مؤمن آزاده، لازم است با پوشش مناسب، خود را از بردگان کنیز متمایز سازند.

یدنین علیهنّ من جلبیهنّ ذلک أدنی أن یعرفن فلا یؤذین

متعلق «یعرفن» می تواند «من الإمام» باشد و می تواند چیزی شبیه «إنهنّ حرائر» باشد. برداشت بالا، بنابر احتمال نخست است.

24- حجاب همسران محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 53 - 37، 27

27 - همسران پیامبر، موظف به حفظ حجاب و پوشش مناسب و نگهداری خود از نگاه نامحرمان بودند.

و إذا سألتموهنّ متعاً فسنلوهنّ من وراء حجاب

37 - لزوم حفظ حجاب بر همسران پیامبر

و إذا سألتموهنّ متعاً فسنلوهنّ من وراء حجاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 55 - 12، 9

9 - همسران پیامبر، موظف به رعایت پوشش و حجاب مناسب بودند.

و إذا سألتموهنّ متعاً فسنلوهنّ من وراء حجاب... لا جناح علیهنّ فی ابائهنّ... و

12 - دستور های صادر شده درباره حجاب همسران پیامبر ، تقوایبشگی است .

لا جناح علیهنّ فی اءابائهنّ .. و اتقین الله

احتمال دارد که «اتقین الله» دستور عام بعد از ذکر خاص باشد. در این صورت، استفاده می شود که فرمان به رعایت حجاب، از مصداق های تقوا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 59 - 7، 1

ص: 310

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف است به همسران و دختران خود و همسران مؤمنان ، آموزش دهد که خود را بپوشانند .

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأُزْجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلْبِيهِنَّ

«یدنین» از ریشه «دنا» به معنای «قرب و نزدیکی» است. «جلایب» جمع «جلباب» به معنای پیراهن و یا روسری است (مفردات راغب).
متعدی شدن «یدنین» به «علی» چه بسا، متضمن معنای فروانداختن و به گونه ای از بالا به سمت پایین انداختن و پوشاندن باشد.

7 - همسران و دختران رسول خدا ، در حفظ حجاب و پوشش خود ، بر دیگران برتر و مقدم بودند .

قُلْ لَأُزْجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلْبِيهِنَّ

ذکر «أزواجك و بناتك» در بیان حکم حجاب و نیز مقدم آوردن آنها بر «نساء المؤمنین» می تواند اشعار به تقدم آنها در رعایت حکم حجاب داشته باشد.

25- حرمت کشف حجاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 17

17 - آشکار کردن موی سر ، گلو و سینه در انظار نامحرمان ، بر زنان مؤمن حرام است .

و لِيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ

26- شرایط ترک حجاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 60 - 2

2- اجتناب از آرایش و خودآرایی ، شرط جواز حجاب نداشتن زنان سالخورده و نا امید از زناشویی است .

و القواعد من النساء الّتی لایرجون نکاحًا فلیس علیهنّ جناح أن یضعن ثیابهنّ غیر مت

27- عوامل حجاب چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 7 - 5

5- آدمی ، خود ایجاد کننده حجاب شنیدن و دیدن ، بر چشم و گوش خویش است .

و علی سمعهم و علی ابصرهم غشوه

ایجاد «غشاه» بر چشم و گوش - به خلاف مسدود کردن قلبها - به خداوند نسبت داده نشده است. از این مقابله چنین بر می آید که کافران، خود ایجاد کننده «غشاه» بر گوش و چشم خویش هستند.

ص: 311

28- عوامل حجاب قلب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 88 - 6

6 - قرار گرفتن حجاب بر قلب و اندیشه یهودیان ریشه در فطرت و خلقت آنان ندارد بلکه کفرورزی و دور شدنشان از رحمت الهی موجب آن شده است .

قالوا قلوبنا غلف بل لعنهم الله بکفرهم فقلیلاً

چنانچه گذشت «بل» نفی معنایی است که از «قلوبنا غلف» استفاده می شود و آن معذور بودن یهود به خاطر نفهمیدن است. کلمه «بل» معذور بودن یهود را نفی می کند و جمله «لعنهم الله...» بیان می دارد حجاب قلب یهود از کفرورزی آنان به وجود آمده نه اینکه فطرتاً این گونه باشند و این چنین نفهمیدنی - که خود آدمی زمینه ساز آن باشد - نمی تواند عذری قابل قبول تلقی شود.

29- عوامل حجاب گوش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 7 - 5

5 - آدمی ، خود ایجاد کننده حجاب شنیدن و دیدن ، بر چشم و گوش خویش است .

و علی سمعهم و علی ابصرهم غشوه

ایجاد «غشاه» بر چشم و گوش - به خلاف مسدود کردن قلبها - به خداوند نسبت داده نشده است. از این مقابله چنین بر می آید که کافران، خود ایجاد کننده «غشاه» بر گوش و چشم خویش هستند.

30- فلسفه حجاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 59 - 8،9

8 - فلسفه فرمان به زنان مؤمن برای حفظ حجاب خود ، مصون ماندن شان از آزار و اذیت است .

قل . . . و نساء المؤمنین یدنین علیهنّ من جلیبهنّ ذلک أدنی أن یعرفن فلا یؤذین

9 - حجاب و پوشش مناسب ، دژ مستحکمی برای حفظ زنان مؤمن است .

قل . . . يدنين عليهم من جليبيهم ذلك أدنى أن يعرفن فلا يؤذين

ص: 312

31- کشف حجاب جایز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 55 - 15

15 - کشف حجاب در نزد افراد مُجاز ، باید با رعایت ضوابط و تقوایشگی باشد .

لاجنح علیهنّ فی ءابائهنّ .. و لا ما ملکت ایمنهنّ و اتقین الله

برداشت بالا، بنابراین احتمال است که امر به تقوا پس از ذکر استثنای لزوم رعایت حجاب، مربوط به استثناها باشد؛ یعنی، در اهمیت موارد یاد شده نیز آزادی مطلق وجود ندارد و باید با رعایت ضوابط صورت بگیرد.

32- محدوده حجاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 39، 29، 24، 17، 15، 12، 11، 10، 9

9 - زنان مؤمن ، موظف به پوشاندن زینت های خویش و محل آنها (بدن) از دید نامحرمان اند ؛ جز آنچه که خود به خود آشکار است (مثل سرمه ، انگشتر ، حنا و ...) .

و قل للمؤمنت .. و لایبدین زینتھنّ إلاّ ما ظھر منها

درباره مقصود از «زینتھنّ» (زینت زنان) دو دیدگاه وجود دارد: 1- مقصود محل زینت آلات است؛ زیرا آشکار کردن خود زینت آلات به تنهایی معنی ندارد. 2- مراد خود زینت آلات است، در حالی که بر روی بدن قرار دارد. در این صورت به طریق اولی آشکار کردن محل زیورآلات (بدن)، حرام خواهد بود. گفتنی است مقصود از استثنا در «إلاّ مظهر منها»، زیورآلاتی است که، به طور متعارف آشکارا استفاده می شود؛ مثل: انگشتر، سرمه، حنا و

10 - حرمت آشکار ساختن زینت ها و محل های آنها (بدن) بر زنان ، جز آنچه که نخود به خود آشکار است (مانند انگشتر ، سرمه ، حنا و ...) .

لایبدین زینتھنّ إلاّ ما ظھر منها

11 - پوشاندن آن قسمت از بدن که به طور متعارف و خود به خود آشکار است ، (مانند قرص صورت ، دست و پا تا مچ) بر زنان ، لازم نیست .

لایبدین زینتھنّ إلاّ ما ظھر منها

12 - پوشاندن زینت هایی که به طور متعارف و خودبه خود آشکار است (مانند انگشتر، سرمه، حنا و...) بر زنان، واجب نیست.

ولا یبدین زینتهنّ إلاّ ما ظهر منها

15 - زنان مؤمن، موظف به پوشاندن سر، گلو، و سینه خود از نگاه نامحرمان

ولیضربن بخمرهنّ علی جیوبهنّ

«خمار» نام پوششی (روسری) است که زنان به وسیله آن، سر خود را می پوشانند (مفردات راغب) و «جیب» به آن قسمت از پیراهن گفته می شود که گلو و قفسه سینه را پوشاند (مصباح المنیر).

17 - آشکار کردن موی سر، گلو و سینه در انظار نامحرمان، بر زنان مؤمن حرام است.

ولیضربن بخمرهنّ علی جیوبهنّ

ص: 313

24 - پوشاندن زینت و مواضع آنها (بدن) از خدمت کارانی که ساده لوح اند و از بصیرت و عقل کامل برخوردار نیستند ، بر زنان مؤمن واجب نیست .

و لا یبدین زینتهنَّ إلاَّ .. أو التبیین غیر اُولی الإربه

یکی از معانی و موارد کاربرد واژه «إربه» بصیرت در امور و عقل است (لسان العرب و قاموس المحيط). بنابراین «غیر اُولی الإربه»؛ یعنی، کسانی که ساده لوح اند و از عقل و بصیرت کافی، از جمله در امور جنسی، برخوردار نیستند و از چنین اموری کاملاً بی خبراند.

29 - بر زنان مؤمن ، پوشاندن پا تا میچ و زینت های آن (مانند خلخال) واجب است .

و لا یضربن بأرجلهنَّ لیعلم ما یخفین من زینتهنَّ

39 - « عن فضیل بن یسار قال : سألت أبا عبد الله (ع) عن الذراعین من المرأه أهما من الزینة التي قال الله تبارک و تعالی « و لا یبدین زینتهنَّ إلاَّ لبعولتهنَّ » قال : نعم و مادون الخمار من الزینه و ما دون السوارین ;

فضیل بن یسار گوید: از امام صادق(ع) پرسیدم: آیا ذراعین زن از (آرنج تا میچ دستهای او) جزء زینتی است که خداوند فرموده است: «و لا یبدین زینتهنَّ إلاَّ لبعولتهنَّ»؟ فرمود: آری و نیز آنچه [از سروگردن] زیر پوشش مقنعه و [از میچ دست] زیر دست بند قرار دارد، از همان زینت است».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 59 - 3

3 - بر زنان آزاده مؤمن ، لازم است که تمام اندام خود را ، از سر تا پا ، از نامحرمان بپوشانند .

قل لأزواجک و بناتک و نساء المؤمنین یدنین علیهنَّ من جلبیبهنَّ

تعبیر «علیهنَّ» شامل تمامی اندام می شود و نکته یاد شده را می رساند.

33- محدوده حجاب پیرزن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 60 - 13

13 - « عن أبی عبد الله (ع) انه قرأ « أن یضعن ثیابهنَّ » قال الخمار والجلباب . . . ;

امام صادق(ع) در پی تلاوت آیه «أن یضعن ثیابهنَّ» فرمود: مراد روسری و روپوش است. . .».

34- محدوده حجاب خاله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 19

19 - زنان مؤمن ، مجاز به آشکار ساختن زینت های خویش و مواضع آنها (بدن) بر پسران شوهر ، برادران ، پسران برادر و پسران خواهر خود هستند .

ص: 314

و لا یبیدین زینتھنّ إلاّ .. وُأبناء بعولتھنّ أو أخونھنّ أو بنی إخوانھنّ أو بنی أخ

35- محدوده حجاب خواهر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 19

19 - زنان مؤمن ، مجاز به آشکار ساختن زینت های خویش و مواضع آنها (بدن) بر پسران شوهر ، برادران ، پسران برادر و پسران خواهر خود هستند .

و لا یبیدین زینتھنّ إلاّ .. وُأبناء بعولتھنّ أو أخونھنّ أو بنی إخوانھنّ أو بنی أخ

36- محدوده حجاب عروس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 18

18 - زنان مؤمن ، مجاز به آشکار ساختن زینت های خویش (گوشواره ، النگو گردنبند و ...) و مواضع آنها (بدن) بر شوهر ، پدر ، پدر شوهر و پسران خود هستند .

و لا یبیدین زینتھنّ إلاّ لبعولتھنّ أو ءابائھنّ أو ءاباء بعولتھنّ أو ابنائھنّ

37- محدوده حجاب عمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 19

19 - زنان مؤمن ، مجاز به آشکار ساختن زینت های خویش و مواضع آنها (بدن) بر پسران شوهر ، برادران ، پسران برادر و پسران خواهر خود هستند .

و لا یبیدین زینتھنّ إلاّ .. وُأبناء بعولتھنّ أو أخونھنّ أو بنی إخوانھنّ أو بنی أخ

38- محدوده حجاب مادر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 18

18 - زنان مؤمن، مجاز به آشکار ساختن زینت های خویش (گوشواره، انگو گردنبند و...) و مواضع آنها (بدن) بر شوهر، پدر، پدر شوهر و پسران خود هستند.

ص: 315

و لا یبدین زینتھنّ إلاّ لبعولتھنّ أو ءابائھنّ أو ءاباء بعولتھنّ أو ابنائھنّ

39- محدوده حجاب نامادری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 31 - 19

19 - زنان مؤمن ، مجاز به آشکار ساختن زینت های خویش و مواضع آنها (بدن) بر پسران شوهر ، برادران ، پسران برادر و پسران خواهر خود هستند .

و لا یبدین زینتھنّ إلاّ .. و ءاباء بعولتھنّ أو اخونھنّ أو بنی اخونھنّ أو بنی أخ

40- وجوب حجاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 59 - 3

3 - بر زنان آزاده مؤمن ، لازم است که تمام اندام خود را ، از سر تا پا ، از نامحرمان بپوشانند .

قل لأزواجک و بناتک و نساء المؤمنین یدنین علیھنّ من جلبیبھنّ

تعبیر «علیھنّ» شامل تمامی اندام می شود و نکته یاد شده را می رساند.

ص: 316

1- آثار اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 134 - 2

2 - خداوند ، بدون فرستادن رسولان و اتمام حجت بر مردم ، آنان را عذاب نمی کند .

و لو آتاهم بعذاب من قبله لقالوا ربنا لولا أرسلت

«لو» در «لو آتاهم» برای امتناع است؛ یعنی، اگر پیش از فرستادن رسول و اتمام حجت عذاب می کردیم - که البته نمی کنیم - جا برای اعتراض بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 36 - 6

6 - هلاکت فرعون و قومش ، پس از اتمام حجت خدا با آنان به وسیله موسی و هارون (ع) بوده است .

فقلنا اذهبا إلى القوم الذين كذبوا بآيتنا فدمرناهم تدميراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 139 - 3

3 - نزول عذاب بر قوم عاد ، نتیجه عملکرد و اصرار آنان بر کفر پس از اتمام حجت بر ایشان بوده است .

إني أخاف عليكم عذاب... فكذبوه فأهلكناهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 173 - 4

4 - سرکشی و عصیان پس از انذار و اتمام حجت ، دارای فرجامی شوم

و أمطرنا عليهم مطراً فساء مطر المنذرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 206 - 2

2 - کیفر کافران ، به دنبال اتمام حجت های مکرر بر آنان

ثم جاءهم ما كانوا يوعدون

«کانوا یوعدون» ماضی استمراری و بیانگر آن است که خداوند، حجت خویش را بر کافران بارها تمام کرده و مرتباً آنان را به فرجام شوم کفرورزی هشدار داده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 208 - 1

1 - هلاکت و کیفر جوامع تبه کار ، همواره پس از اتمام حجت الهی بر آنان بوده است .

و ما أهلكنا من قرية إلاّ لها منذرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 209 - 7

7 - مؤاخذه بندگان ، قبل از بیان و اتمام حجت بر ایشان ، ظلم و دور از ساحت خداوند است .

و ما أهلكنا من قرية . . . ذکری و ما کنا ظلمین

مفاد مطلب یاد شده، همان «قیح عقاب بلا بیان» است که از آیه مورد بحث استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 58 - 3

3 - نزول عذاب بر قوم لوط ، پس از انذار و اتمام حجت بر آنان بود .

فساء مطر المنذرین

قید «منذرین» بیانگر آن است که پیش از نزول عذاب، هشدارهای لازم به آنان داده شده و حجت خدا بر ایشان تمام شده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - اقدام خداوند به اتمام حجت بر کافران ، پیش از فرستادن عذاب بر آنان

أخرجنا لهم دابة من الأرض تكلمهم

ارائه معجزه به کافران، پیش از هلاک ساختن آنان با «عذاب استیصال»، می تواند برای این باشد که حجت خدا بر آنان تمام شود و آنان هیچ عذری نداشته باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 68 - 10

10 - عذاب الهی ، پس از اتمام حجت و ابلاغ پیام است .

ص: 318

أو كذب بالحق لما جاءه أليس في جهنم مثوى للكافرين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - روم - 30 - 47 - 9

9 - مجازات های الهی ، پس از اتمام حجت و ارائه دلیل و برهان است .

فجاءوهم بالبينت فانقمنا من الذين أجرموا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - سجده - 32 - 21 - 8

8 - عذاب شدن فاسقان در قیامت ، پس از اتمام حجت با آنان ، در دنیا است .

ولنذيقنهم من العذاب الأدنى دون العذاب الأكبر لعلهم يرجعون

بلاهای هشداردهنده دنیا، نوعی اتمام حجت برای فاسقان است. «لعلهم يرجعون» نیز نکته بالا را تأیید می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - سجده - 32 - 22 - 10

10 - انتقام الهی از مجرمان در قیامت ، پس از اتمام حجت با ایشان در دنیا است .

ذكر بأيت ربّه .. إنا من المجرمين منتقمون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - احزاب - 33 - 8 - 6

6 - عذاب شدن کافران ، پس از اتمام حجت با آنان است .

وإذا أخذنا من النبيّن ميثقهم .. ليسئل ... وأعدّ للكافرين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - سبأ - 34 - 43 - 20

20 - کیفر شدن در قیامت ، پس از اتمام حجت و ارائه راه درست و حق به بندگان در دنیا است .

و نقول للذين ظلموا ذوقوا عذاب النار . . . و إذا تتلى عليهم آيتنا بينت . . . و ق

برداشت یاد شده از آن جا است که خداوند پس از نقل عذاب شدن ظالمان، مسأله ارائه حق و تلاوت آیات الهی بر آنان را مطرح ساخته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 26 - 2

2- عذاب شدن کافران تکذیب گر پس از اتمام حجت و ارائه معجزات و دلایل آشکار و کتاب های روشنگر بوده است .

كذَّب الذين من قبلهم جاءتهم رسلهم بالبينت . . . ثم أخذت الذين كفروا فكيف كان نك

ص: 319

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 37 - 7

7 - مجازات الهی برای کافران ، پس از اتمام حجت و دادن فرصت مناسب و عمر کافی برای شناخت و پذیرش دین و تعالیم آسمانی خواهد بود .

أولم نعمركم ما يتذکر فيه من تذکر و جاءکم النذیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 177 - 4

4 - آمدن عذاب الهی ، پس از انذار و اخطار و اتمام حجت است .

فساء صباح المنذرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 71 - 22

22 - عذاب کافران ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان خواهد بود .

ألم یأتکم رسل منکم یتلون علیکم آیت ربکم .. قالوا بلی و لکن حقت کلمه العذا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 6 - 4

4 - عذاب کافران ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان خواهد بود .

ما یجدل فی آیت الله إلا الذین کفروا .. کذبت قبلهم قوم نوح ... و کذلک حق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 50 - 6

6 - کیفر الهی کافران دوزخی ، پس از ابلاغ پیام الهی و اتمام حجت از سوی رسولان است .

أولم تک تأتیکم رسلکم بالبینت قالوا بلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 13 - 9

9 - مشرکان و کفرپیشگان ، پس از اتمام حجت بر آنان ، در معرض گرفتار آمدن به عذاب استیصال اند .

فإن أعرضوا فقل أندر تكم صعقه مثل صعقه عاد و ثمود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 14 - 8

8 - خداوند ، قبل از اتمام حجت و بیان حقیقت برای مردم ، آنان را به عذاب استیصال گرفتار نخواهد ساخت .

مثل صعقه عاد و ثمود . إذ جاءتهم الرسل ... ألا تعبدوا إلا الله

ص: 320

«إذ» ظرف زمان و متعلق به «نزول صاعقه» است که از «مثل صاعقه عاد و ثمود» استفاده می شود؛ یعنی، آن گاه صاعقه بر آنان نازل شد که پیامبران آمدند توحید و آیین الهی را ابلاغ کردند و آنان نپذیرفتند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 25 - 2

2 - انتقام الهی از کافران ، پس از احتجاج و اتمام حجت بر آنان

و كذلك ما أرسلنا... قل أولو جنتکم... فانتقمنا منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 42 - 5

5 - کیفر دنیوی خداوند درباره مشرکان ، پس از اتمام حجت بر آنان است .

أوریتک الذی وعدنهم

از این که خداوند تحقق کیفر خویش را پس از ابلاغ وعده عذاب به مشرکان (وعدناهم) مطرح می کند، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 48 - 8

8 - عذاب های الهی بر کافران ، پس از اتمام حجت و ارائه آیات به ایشان

و ما نریهم من ءایه... و أخذنهم بالعذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 78 - 1

1 - ابتلای مجرمان به عذاب دوزخ ، پس از ابلاغ حق و اتمام حجت الهی بر ایشان در دنیا است .

إنکم مکثون . لقد جنتکم بالحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 83 - 2

2- جواز وانهادن گمراهان به خود، پس از اتمام حجت بر آنان و حق ناپذیری ایشان

فذرهم

«فاء» در «فذرهم»، می رساند که پس از اتمام حجت ادامه تبلیغ ضروری نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 10 - 6

6- به کارگیری تهدید از سوی خداوند، پس از ارائه منطق و برهان و تأثیرناپذیری کافران از آن

فارتقب یوم تأتی السماء بدخان مبین

«فاء» تفریع، تهدید را متفرع بر حق ستیزی کافران و عدم تأثیر منطق و برهان بر آنان کرده است.

ص: 321

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 13 - 7 - 3

3- بی ثمری اظهار ایمان ، پس از مشاهده عذاب ، منوط به اتمام حجت قبل از آن

أَتَى لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ

7- نزول عذاب بر کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان با دلایل روشن

يَغْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ .. . وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 8 - 3

3 - کیفر الهی برای کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان

تَتْلَى عَلَيْهِ .. . فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 11 - 4

4- کیفر کافران ، پس از اتمام حجت پروردگار بر ایشان

هَذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ

از این که خداوند پس از بیان هدایتگری قرآن، عذاب کافران را مطرح می کند، مطلب یاد شده قابل برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 26 - 6

6- مجازات اقوام مجرم ، پس از اتمام حجت و اعطای ابزار لازم شناخت ، به ایشان است .

كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمَجْرِمِينَ .. . وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً

تذکر به اعطای چشم، گوش و قلب به قوم هلاک شده عاد، در حقیقت اشاره به این است که هلاکت آنان، پس از قرار گرفتن امکانات معرفت در اختیار ایشان و اتمام حجت بر آنان، صورت گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 27 - 4

4- سنت خداوند بر هلاکت اقوام کافر ، پس از نمایاندن آیات گوناگون به آنان

و لقد أهلكنا .. و صرفنا الأيت لعلمهم يرجعون

تذکر به «صرفنا آیات»، در حقیقت بیانگر این است که خداوند تا وقتی که اتمام حجت نکند و آیات متعدد به کافران ننمایاند؛ ایشان را هلاک نمی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 35 - 18

ص: 322

18- مجازات و نابودی کافران ، پس از ابلاغ پیام حق و اتمام حجت بر آنان است .

بلغ فهل يهلك إلا القوم الفسقون

با توجه به فای «فهل» - که می تواند بیانگر تفریع باشد - استفاده می شود که بلاغ و اتمام حجت، همواره قبل از مجازات و کیفر کافران صورت گرفته و می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 32 - 16

16- کیفر الهی در مورد کافران ، پس از اتمام حجت و تبیین حق برای آنان

إنّ الذين كفروا و .. من بعد ما تبين لهم الهدى ... و سيحبط أعمالهم

در صورتی که «سیحبط...» عنوان کیفر داشته باشد؛ تعبیر «من بعد ما تبين...» بیانگر اتمام حجتی است که قبل از اعمال مجازات، صورت گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 14 - 5

5- کیفر امت های حق ستیز در طول تاریخ ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان

كذّبت قبلهم .. كلّ كذب الرسل فحقّ وعيد

تعبیر «فحقّ وعيد» می رساند که اقوام هلاک شده، قبلاً مورد هشدار، تهدید، تذکر و اتمام حجت قرار گرفته بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 29 - 6

6- کیفر گمراهان قبل از اتمام حجت ایشان ، ظلم و دور از ساحت خداوند *

وقد قدّمت إليكم بالوعيد .. و ما أنا بظلم -م للعبيد

برداشت بالا بدان احتمال است که دو بخش این آیه، متفرع بر «قد قدّمت...» باشد؛ یعنی، چون قبلاً اتمام حجت بر ایشان شده است، نه حکم تغییر خواهد کرد و نه اجرای حکم ظلم تلقی خواهد شد؛ زیرا ظلم آن جا است که عقاب، بدون حجت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- تحقق مجازات های الهی بر کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان

و کَلَّ امر مستقرّ . و لقد جاءهم من الأنباء ما فيه مزدجر

در صورتی که تعبیر «و کَلَّ امر مستقرّ» کنایه از عذاب و کیفر حتمی کافران باشد، در پی آمدن «و لقد جائهم...»، توضیحی است بر این که کیفر آنان، بدون اتمام حجت صورت نگرفته و نمی گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- عذاب الهی ، در مورد قوم نوح ، پس از انذار های مکرر و اتمام حجت بر آنان بود . *

ص: 323

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی، در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و اتمام حجت نبوده است. گفتنی است که «نذر» جمع «نذیر» است و «نذیر» بر دو معنا اطلاق می شود: «انذار» و «منذر». ظاهراً در آیه شریفه معنای اول (انذارها) اراده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 18 - 6

6 - عذاب الهی در مورد قوم عاد، پس از انذارهای مکرر و اتمام حجت بر آنان بود.

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و اتمام حجت بر آنان نبوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 21 - 3

3 - ابتلای قوم عاد به عذاب الهی، پس از انذارهای مکرر و اتمام حجت بر آنان

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و اتمام حجت نبوده است. گفتنی است که «نذر» جمع «نذیر» است و «نذیر» بر دو معنا اطلاق می شود: «انذار» و «منذر»، ظاهراً در آیه شریفه، معنای اول (انذارها) مراد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 36 - 3

3 - نزول عذاب الهی بر حق ستیزان، از پی اتمام حجت بر ایشان

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِم... وَ لَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتْنَا فَتَمَارَوْا بِالنَّذْرِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 6 - 2

2- عذاب و کیفر خداوند درباره کافران ، پس از اتمام حجت و ارائه دلایل روشن بوده است .

تأتیهم رسلهم بالبیّنات

2- آثار اتمام حجت با حق ناپذیران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 42 - 2

ص: 324

2- لزوم ترک بحث و احتجاج با کافران حق ناپذیر ، پس از اتمام حجت و ارائه برهان

فذرهم یخوضوا و یلعبوا

3- آثار اتمام حجت با کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 42 - 2

2- لزوم ترک بحث و احتجاج با کافران حق ناپذیر ، پس از اتمام حجت و ارائه برهان

فذرهم یخوضوا و یلعبوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینة - 98 - 1 - 3

3- کافران ، پس از ابلاغ برهان آشکار و رسیدن پیام اسلام به آنان ، به حال خود رها خواهند شد .

لم یکن . . . منفکین حتی تأتیهم البینه

قید «حتی تأتیهم البینه» مفهومی دارد که برداشت یاد شده، ناظر به آن است.

4- آثار اتمام حجت بر کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 8 - 13

13- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور به ترک مناظره و محاجه با کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان *

قل إن افتريتة فلا تملکون . . . کفی به شهیداً بینی و بینکم

برداشت یاد شده براساس این احتمال است که تعبیر «کفی به شهیداً» به معنای ترک محاجه باشد؛ یعنی، پس از اتمام حجت، کار داوری درباره کافران را به خدا واگذار.

5- آثار اتمام حجت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- کیفر سخت و هلاکت بار فرعون و فرعونیان از سوی خداوند، پس از اتمام حجت با آنان بود .

ولقد آتینا موسی تسع آیت .. فأراد أن يستفزهم ... فأغرقناه و من معه

ص: 325

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 20 - 7

7- تحقق لحظه های سخت قیامت ، در پی هشدارها و اتمام حجت

ذلک یوم الوعد

تعبیر «وعید» می رساند که قبلاً رخداد روز قیامت و دشواری های آن از سوی خداوند به انسان ها تذکر داده شده است و پس از آن تذکرها است که قیامت برپا می شود.

6- ابزار اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 58 - 2

2 - تفهیم معارف و حقایق در قرآن ، با شیوه ها و مثال های گوناگون ، اتمام حجّتی بر انسان ها است . *

لا ینفع الذین ظلموا معذرتهم .. و لقد ضربنا للناس فی هذا القرآن من کلّ مثل

احتمال دارد ذکرِ «و لقد ضربنا ..» به دنبال اعلام سودمند نبودن معذرت خواهی کافران در قیامت، به جهت یادآوری تمام شدن حجّت بر آنان، بعد از تفهیم حقایق، به وسیله قرآن باشد.

7- اتمام حجت انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 13 - 9

9 - وقوع عذاب استیصال ، پس از اتمام حجت رسولان الهی

و لقد أهلكنا القرون ... و جاءتهم رسلهم بالبینة و ما كانوا لیؤمنوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 17 - 7

7 - پیامبران ، حجت را بر مردم خویش تمام کرده بودند .

و ما علینا إلاّ البلیغ المبین

برداشت یاد شده از آن جا است که ابلاغ روشن و بی ابهام پیام الهی به مردم، حاکی از آن است که پیامبران، حجت را بر آنان تمام کرده بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 22 - 5

5 - مجازات ملت های نیرومند و متمدن گذشته ، پس از اتمام حجت از سوی رسولان الهی

ص: 326

ذلك بأنهم كانت تأتيهم رسلهم بالبينت فكفروا فأخذهم الله

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - شوری - 42 - 14 - 7

7 - پیامبران و رسولان ، در ابلاغ دعوت خویش و اتمام حجت کوتاهی نداشته اند .

و ما تفرقوا إلا من بعد ما جاءهم العلم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - قمر - 54 - 6 - 2

2 - مسؤولیت پیامبران الهی ، تا سر حد اتمام حجت بر حق گریزان است ؛ نه فزون تر از آن .

فما تغن النذر . فتولّ عنهم

تفریع «تولّ عنهم» بر «ما تغن النذر» بیانگر مطلب بالا است.

8- اتمام حجت با آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

17 - جائیه - 45 - 31 - 4

4 - اتمام حجت الهی بر کافران در دنیا ، با تلاوت مداوم آیات وحی بر آنان

أفلم تكن آيتي تتلى عليكم

9- اتمام حجت با انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

11 - طه - 20 - 134 - 1

1 - اتمام حجت و سلب حقانیت از هرگونه اعتراض ، از اهداف فرستادن پیامبران و نزول آیات و معجزات

ولو أنّ أهلكنهم بعذاب من قبله لقالوا ربّنا لولا أرسلت

مراد از ضمیر در «من قبله» - به قرینه «لولا- أرسلت» - رسول است و ممکن است مربوط به کلمه «بینه» (در آیه قبل) باشد گرچه کلمه

«بیتنه» مؤنث است؛ ولی به اعتبار این که به معنای برهان است، ارجاع ضمیر مذکر به آن صحیح می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 59 - 4, 3

3 - پیامبران الهی ، تمام کنندگان حجت خدا بر مردم

و ما كان ربك مهلك القرى حتى يبعث في أممها رسولا

ص: 327

4- ساحت ربوبی خداوند، مبرا از نازل کردن عذاب استیصال بر مردم، پیش از فرستادن پیامبر به سوی آنان

و ما كان ربك مهلك القرى حتى يبعث في أممها رسولا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 15 - 11

11- نزول عذاب دنیوی بر امت های گنہکار، تنها پس از اتمام حجت و فرستادن پیامبری برای ایشان است.

و ما كنا معذبين حتى نبعث رسولا

جمله «ما كنا معذبين حتى نبعث رسولا» اطلاق دارد و عذاب دنیوی را هم دربر می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 24 - 7

7- اتمام حجت خداوند، بر تمامی انسان ها به وسیله پیامبران

و إن من أمة إلا خلا فيها نذير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 8 - 6

6- رسولان الهی، خود بهترین گواه وصول هدایت به خلق و اتمام حجت بر آنان *

إنا أرسلناك شهيدا

«شاهداً» ممکن است نظر به شهادت بر اصل پیام رسانی به خلق و فرستادن رسول داشته باشد و قید محذوف از فعل «أرسلناک» استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 2 - 1,5

1 - خداوند، با فرستادن رسولی که مکتوباتی منزّه و به دور از انحراف را بر مردم بخواند، بر آنان اتمام حجت می کند.

لم یکن... منفکین حتی تأتیهم البینه. رسول من الله یتلوا صحفاً مطهّره

5- اتمام حجت بر تمام مردم ، با ارسال پیامبری همراه با کتاب آسمانی ، سنّت تخلف ناپذیر خداوند است .

لم يكن ... منفكين حتى تأتيهم البينه . رسول من الله يتلوا صحفا مطهرة

10- اتمام حجت با انذار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 33 - 2

2- اتمام حجت الهی بر قوم لوط ، با انذار های مکرر

كذبت قوم لوط بالنذر

ص: 328

با توجه به جمع آمدن واژه «نذر»، برداشت بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 14 - 7

7 - خداوند ، با انذار به آتش جهنم ، بر همه انسان ها اتمام حجت کرده است .

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ .. فَأَنْذِرْتَكُم نَارًا تَلْطَىٰ

مفاد آیه شریفه با توجه به آیات پیشین، این است که آنچه بر عهده ما است، هدایت است که آن را با انذار انجام دادیم. بنابراین کوتاهی از جانب خود شما است.

11- اتمام حجت با انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 2 - 1

1 - خداوند ، با فرستادن رسولی که مکتوباتی منزّه و به دور از انحراف را بر مردم بخواند ، بر آنان اتمام حجت می کند .

لَمْ يَكُن لَّهُمْ مِنْكُمْ كَاهِنٌ مُّبْتَلٍ . . . مَنْفَكِينَ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ . رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً

12- اتمام حجت با اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 1 - 1

1 - کافران ، چه اهل کتاب باشند و چه مشرک ، بدون اتمام حجت رها نخواهند شد .

لَمْ يَكُن لَّهُمْ مِنْكُمْ كَاهِنٌ مُّبْتَلٍ . . . مَنْفَكِينَ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ

«منفک»، به معنای منفصل است. مفاد آیه شریفه، کنار نبودن کافران از قانون فراگیر «اتمام حجت» و «آمدن بینه» است.

13- اتمام حجت با بخیلان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 12 - 3

3 - خداوند ، با آگاه ساختن ثروتمندان بخیل از آینده دشوارشان ، بر آنان اتمام حجت کرده است .

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى

مفاد آیه شریفه این است که نشان دادن راه، وظیفه ما است و پیامد بی اعتنایی بخیلان به هدایت ها، بر عهده خود آنان است.

ص: 329

14- اتمام حجت با بدکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 47 - 10

10- تهدید کردن بدکاران، پس از استدلال منطقی، از شیوه های تبلیغی قرآن کریم

و ما أرسلنا من قبلك إلا رجالاً نوحى إليهم فسنلوا أهل الذكر... وأنزلنا إليك ا

15- اتمام حجت با حق ناپذیران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 42 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به واگذاری کافران حق ناپذیر، باطل گرا و بازیگر به حال خود، پس از اتمام حجت به آنان

فذرهم يخوضوا ويلعبوا

«خوض» (مصدر «يخوضوا») در اصل به معنای حرکت در آب است؛ ولی در مواردی به کار می رود که انسان، غوطه‌ور در مسائل باطل و ناپسند می شود؛ مانند همین آیه که کافران، سخنان ناروایی درباره اسلام و پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر زبان می آوردند.

16- اتمام حجت با دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 134 - 4

4- تعالیم رسولان الهی برای اتمام حجت بر مشرکان کافی است؛ هر چند که آنان، رسالت خویش را با معجزه اثبات نکرده باشند.

و لو آتاهم آياتنا لقلوا ربنا لولا أرسلنا إليك إلینا رسولاً فنتبع آیتک

خداوند، برای عذاب مشرکان پیش از آمدن پیامبران، اعتراض قابل قبول را، در «محرومیت از آیات الهی» منحصر کرده است؛ یعنی، برای پی بردن به بطلان شرک، صرف آمدن رسولان و آوردن تعالیم الهی کافی است، نه این که پس آنان از شنیدن آیات خداوند، منتظر صدور معجزه باشند و بعد از آن تا به بطلان شرک پی ببرند.

17- اتمام حجت با ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهيم - 14 - 45 - 14

14- اتمام حجت خداوند پيش از فرستادن عذاب بر ستمگران

ص: 330

یوم یأتیهم العذاب . . . و سکنتم فی مسکن الذین ظلموا أنفسهم و تبین لکم کیف فعلنا

اینکه خداوند فرمود: ما چگونگی برخورد خود با ستمگران را برای شما بیان کردیم (تبیین لکم کیف فعلنا بهم)، می تواند بیانگر اتمام حجت خداوند برای همه ستمگران پیش از عذاب باشد، به ویژه اینکه خداوند این سخن را در پاسخ مهلت خواهی آنان می فرماید.

18- اتمام حجت با غیر مسلمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 5 - 11

11 - بهره گیری از تمام شیوه های ممکن (کشتن ، اسیر کردن ، محاصره نمودن و کمین زدن) به منظور وادار کردن جوامع غیر مسلمان به پذیرش آیین اسلام ، در پی اتمام حجت و دادن فرصت کافی به آنان ، بلامانع است .

فإذا انسلخ الأشهر الحرم فاقتلوا المشركين . . . فإن تابوا . . . فخلوا سبيلهم

19- اتمام حجت با قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 134 - 5

5 - آیات قرآن ، اتمام حجت خداوند بر منکران رسالت

أولم تأتتهم بيّنه . . . ولو أنا أهلكنهم بعذاب من قبله . . . فنتبّع آيتك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 70 - 10

10 - قرآن ، وسیله اتمام حجت بر کافران و تحقق بخش وعده الهی درباره آنان است .

و قرآن مبین . لینذر . . . و یحقّ القول علی الکفرین

از عطف جمله «و یحقّ الحقّ . . .» بر جمله «لینذر» - که لام در این جمله برای تعلیل است - برداشت یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 35 - 15

15- قرآن و انداز های بیدارگرانه آن ، اتمام حجت الهی بر خلق

بلغ

«بلاغ» خبر برای «هذا»ی مقدر است. و آن اشاره به آیات هشدارگر قرآن می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 5 - 3

ص: 331

3 - پیام های حکیمانه و رسای قرآن ، اتمام حجت الهی بر خلق

و لقد جاءهم .. حکمه بلغه

برداشت فوق با توجه به این است که آیه قبل از «و لقد جاءهم ..» در مقام بیان علت مجازات کافران و اتمام حجت بر ایشان بود بر این اساس می توان از «حکمه بالغه...» - که بدل از «ما فیه...» است - مطلب بالا را استفاده کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 29 - 7

7 - با ارائه قرآن به انسان ها ، حجت الهی بر آنان تمام است .

إن هذه تذکره فمن شاء اتّخذ إلی ربّه سیلاً

خداوند، با ارائه آیات قرآن - که مایه بیداری و تذکار است (هذه تذکره) - حجتش را بر آدمیان تمام کرده و این انسان است که باید راه دین را، طریق زندگی خویش قرار دهد (اتّخذ إلی ربّه سیلاً).

20- اتمام حجت با کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 94 - 2

2 - خداوند در پی ارسال هر یک از پیامبران در شهر ها و آبادانی ها ، کفرپیشگان را به سختی تنگدستی و رنج و اندوه گرفتار ساخت .

و ما أرسلنا فی قریه من نبی إلا أخذنا أهلها بالبأساء و الضراء

با توجه به دو آیه بعد (ولو أن أهل القری ..) معلوم می شود گرفتار ساختن امتهای گذشته به بلاها و سختیها در صورتی بوده که آنان با تبلیغ و ارشاد پیامبران خویش ایمان نمی آوردند و همچنان بر کفرورزی پافشاری داشتند. در این مرحله آنها را گرفتار می ساخت تا شاید متنبه شوند. بنابراین جمله «أخذنا أهلها ...» مقید می شود به «إذا لم یؤمنوا و لم یتقوا»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 55 - 19

19- نزول عذاب بر کفر پیشگان ، پس از اتمام حجت است .

و ما منع الناس أن یؤمنوا إذ جاءهم الهدی .. أو یأتیهم العذاب قبلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 48 - 4

4- هلاکت جوامع کفرپیشه و تکذیب گر تاریخ ، نتیجه عملکرد خود آنها و پس از اتمام حجت الهی بر آنان

ثم أرسلنا .. بآيتنا و سلطن مبين ... فكذبوهما فكانوا من المهلكين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 332

5- عذاب ابدی دوزخ دامنگیر کافران، پس از اتمام حجت های الهی بر آنان

الم تکن ءایتی تتلی علیکم فکنتم بها تکذّبون

آیه یاد شده، بیانگر این حقیقت است که خداوند، کافران را بی دلیل محکوم به عذاب ابدی دوزخ نکرده؛ بلکه ابتدا با بیان آیات خود، حجت را بر آنان تمام نموده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 32 - 16

16- کیفر الهی در مورد کافران، پس از اتمام حجت و تبیین حق برای آنان

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ... مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ... وَسَيَحْبُطُ أَعْمَلَهُمْ

در صورتی که «سیحبط...» عنوان کیفر داشته باشد؛ تعبیر «من بعد ما تبیین...» بیانگر اتمام حجّتی است که قبل از اعمال مجازات، صورت گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 42 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به واگذاری کافران حق ناپذیر، باطل گرا و بازیگر به حال خود، پس از اتمام حجت به آنان

فذرهم یخوضوا و یلعبوا

«خوض» (مصدر «یخوضوا») در اصل به معنای حرکت در آب است؛ ولی در مواردی به کار می رود که انسان، غوطهور در مسائل باطل و ناپسند می شود؛ مانند همین آیه که کافران، سخنان ناروایی درباره اسلام و پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر زبان می آوردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 1 - 2

1 - کافران، چه اهل کتاب باشند و چه مشرک، بدون اتمام حجت رها نخواهند شد.

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكُتُبِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ

«منفکّ»، به معنای منفصل است. مفاد آیه شریفه، کنار نبودن کافران از قانون فراگیر «اتمام حجت» و «آمدن بیّنه» است.

2 - اتمام حجت بر تمام کافران (یهود ، نصارا ، مجوس و مشرکان) و رساندن برهان آشکار به آنان ، سنتی الهی است .

لم یکن . . . منفکین حتی تأتیهم البینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 4 - 9

9 - جدایی کافران اهل کتاب و مشرکان از حرکت اسلام گرایانه دیگر هم کیشان خود ، پس از اتمام حجت بر آنان بود .

و ما تفرّق الذین أُوتوا الکتب إلاّ من بعد ما جاءتهم البینه

در برداشت یاد شده «الذین أُوتوا الکتب» همان «الذین کفروا» در آیه اول، دانسته شده است؛ با این فرض که مراد از آنان، کسانی اند که پس از ظهور اسلام، به آن کافر شدند.

ص: 333

21- اتمام حجت با کتب آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 7 - 3

3- اتمام حجت خداوند از طریق کتاب های آسمانی ، هموارکننده راه مجازات کافران *

و کتب مسطور . . . إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ

در آیات پیشین سخن از «کتاب مسطور» (تورات یا کتاب های آسمانی) به میان آمده است. ارتباط «إِنَّ عَذَابَ...» با «کتاب مسطور»، می تواند بیانگر مطلب بالا باشد.

22- اتمام حجت با گمراهان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 34 - 12

12- اغوای گمراهان پس از اتمام حجت بر آنان و عنادورزی ایشان ، پرتوی از ربوبیت خداوند است .

إِنَّ كَانِ اللَّهُ يَرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 29 - 6

6- کیفر گمراهان قبل از اتمام حجت ایشان ، ظلم و دور از ساحت خداوند *

وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ . . . وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ

برداشت بالا بدان احتمال است که دو بخش این آیه، متفرع بر «قد قَدَّمْتُ. . .» باشد؛ یعنی، چون قبلاً اتمام حجت بر ایشان شده است، نه حکم تغییر خواهد کرد و نه اجرای حکم ظلم تلقی خواهد شد؛ زیرا ظلم آن جا است که عقاب، بدون حجت باشد.

23- اتمام حجت با گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 28 - 4

4- جدال مجرمان در قیامت ، بی تأثیر برای تبرئه ایشان ، با وجود اتمام حجت الهی بر آنان در دنیا

قال لاتختصموا لديّ وقد قدّمت إليكم بالوعيد

ص: 334

24- اتمام حجت با مجوس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینہ - 98 - 1 - 2

2- اتمام حجت بر تمام کافران (یهود ، نصارا ، مجوس و مشرکان) و رساندن برهان آشکار به آنان ، سنتی الهی است .

لم یکن . . . منفکین حتی تأتیهم البینه

25- اتمام حجت با مسیحیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینہ - 98 - 1 - 2

2- اتمام حجت بر تمام کافران (یهود ، نصارا ، مجوس و مشرکان) و رساندن برهان آشکار به آنان ، سنتی الهی است .

لم یکن . . . منفکین حتی تأتیهم البینه

26- اتمام حجت با مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 96 - 5

5- خداوند با مشرکان اتمام حجت کرده و گفتنی ها را به آنان گفته است .

قل کفی باللہ شهیداً بینی و بینکم

تعبیر «کفی باللہ شهیداً...»، پس از پاسخ گویی به شبهات مشرکان، به منزله قول فصل و اتمام حجت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینہ - 98 - 1 - 2

1 - کافران ، چه اهل کتاب باشند و چه مشرک ، بدون اتمام حجت رها نخواهند شد .

لم یکن الذین کفروا من اهل الکتب و المشرکین منفکین حتی تأتیهم البینه

«منفک» ، به معنای منفصل است. مفاد آیه شریفه، کنار نبودن کافران از قانون فراگیر «اتمام حجت» و «آمدن بینه» است.

2- اتمام حجت بر تمام کافران (یهود ، نصارا ، مجوس و مشرکان) و رساندن برهان آشکار به آنان ، سنتی الهی است .

لم یکن . . . منفکین حتی تأتیهم البینه

27- اتمام حجت با معجزه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 335

1 - اتمام حجت و سلب حقانیت از هرگونه اعتراض ، از اهداف فرستادن پیامبران و نزول آیات و معجزات

و لو آتاهم بعذاب من قبله لقالوا ربنا لولا أرسلت

مراد از ضمیر در «من قبله» - به قرینه «لولا- أرسلت» - رسول است و ممکن است مربوط به کلمه «بیّنه» (در آیه قبل) باشد گرچه کلمه «بیّنه» مؤنث است؛ ولی به اعتبار این که به معنای برهان است، ارجاع ضمیر مذکر به آن صحیح می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 42 - 3

3 - تمام شدن حجت الهی بر فرعونیان ، نیازمند ارائه معجزات متعدد به ایشان *

كذبوا بآيتنا كلها

در آیات پیشین نسبت به اقوام گذشته سخن از ارائه معجزات و آیات متعدد نبود؛ اما در مورد فرعونیان سخن از معجزات متعدد به میان آمده است.

28- اتمام حجت با مکذبان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 48 - 4

4 - هلاکت جوامع کفرپیشه و تکذیب گر تاریخ ، نتیجه عملکرد خود آنها و پس از اتمام حجت الهی بر آنان

ثم أرسلنا ... بآيتنا و سلطن مبين ... فكذبوهما فكانوا من المهلكين

29- اتمام حجت با وحی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 6 - 1

1 - ابلاغ وحی از سوی فرشتگان ، به منظور اتمام حجت بر خلق و انذار و اخطار به آنان است .

فالملقى ذكراً . عذراً أو نذراً

«عذر» و «نذر» مصدر و به معنای «اعذار و انذار» است و نصب این دو، به جهت مفعول له بودن آنها برای «ملقیات» است و یا به سبب

بدل بودن آنها، برای «ذکراً» است. برداشت یاد شده، مبتنی بر ترکیب نخست است.

30- اتمام حجت با یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 336

2- اتمام حجت بر تمام کافران (یهود ، نصارا ، مجوس و مشرکان) و رساندن برهان آشکار به آنان ، سنتی الهی است .

لم یکن . . . منفکین حتی تأتیهم البینه

31- اتمام حجت بر اعراب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 198 - 2

2- اتمام حجت کامل خدا بر مردم عرب ، با فراهم آوردن هموارترین زمینه های هدایت برای آنان

ولو نزلنه علی بعض الأعجمین

32- اتمام حجت بر اقوام پیشین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 22 - 5

5- مجازات ملت های نیرومند و متمدن گذشته ، پس از اتمام حجت از سوی رسولان الهی

ذلک بأنهم کانت تأتیهم رسلهم بالبینت فکفروا فأخذهم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 26 - 6

6- مجازات اقوام مجرم ، پس از اتمام حجت و اعطای ابزار لازم شناخت ، به ایشان است .

کذلک نجزی القوم المجرمین . . . و جعلنا لهم سمعًا و أبصرًا و أفئده

تذکر به اعطای چشم ، گوش و قلب به قوم هلاک شده عاد ، در حقیقت اشاره به این است که هلاکت آنان ، پس از قرار گرفتن امکانات معرفت در اختیار ایشان و اتمام حجت بر آنان ، صورت گرفته است .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 14 - 5

5- کیفر امت های حق ستیز در طول تاریخ ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان

كذبت قبلهم .. كل كذب الرسل فحق وعيد

تعبیر «فحق وعید» می رساند که اقوام هلاک شده، قبلاً مورد هشدار، تهدید، تذکر و اتمام حجت قرار گرفته بودند.

ص: 337

33- اتمام حجت بر اکثریت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 103 - 3

3- ایمان نیاوردن اکثر مردم، ریشه در حق ناپذیری آنان دارد، نه قصوری از جانب پیامبر (صلی الله علیه و آله) در تبلیغ و نه ناتمام بودن برهان بر حقایق قرآن

ذلک من أنباء الغیب . . . و ما أكثر الناس و لو حرصت بمؤمنین

آیه قبل بیان داشت که حقایق قرآن و الهی بودن آن امری روشن است و جمله «و لو حرصت» می رساند که پیامبر (صلی الله علیه و آله) در ابلاغ دین تلاشی پی گیر داشت. این دو حقیقت بیانگر آن است که حجت بر مردم تمام است و ایمان نیاوردن آنان، نشانه حق ناپذیری ایشان است.

34- اتمام حجت بر امت ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 113 - 5

5- عذاب و کیفر امت ها، پس از اتمام حجت الهی بر آنان با فرستادن انبیا بود.

لقد جاءهم رسول منهم فکذبوه فأخذهم العذاب

35- اتمام حجت بر امت های پیشین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 72 - 3

3 - اتمام حجت خداوند به امت های پیشین، به وسیله رسولان اندازگر

و لقد أرسلنا فیهم منذرین

یادآوری فرستاده شدن پیامبران به سوی امت ها - پس از ذکر گمراهی اکثریت امت ها - می تواند به این نکته اشاره داشته باشد که گمراهی اکثریت مردم، علی رغم آمدن رسولان الهی برای هدایت آنان و اتمام حجت بر ایشان بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - خداوند ، بر همه امت های پیشین ، اتمام حجت کرده ، آنان را از برهانی آشکار ، برخوردار ساخته بود .

و ما تفرّق الذین أُوتوا الکتب إلاّ من بعد ما جاءتهم البیّنه

ص: 338

36- اتمام حجت بر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 13 - 4

4- اتمام حجت خداوند بر انسان ها ، از راه ارائه آیات و نشانه هایش بر حقانیت خود

هو الذی یریکم ءایته

یادآوری آیات و نشانه های ارائه شده از سوی خداوند به بشر - پس از ذکر عذاب شدن کافران و منکران - می تواند به منظور اتمام حجت باشد.

37- اتمام حجت بر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 157 - 2

2- نزول قرآن موجب اتمام حجت خدا بر مشرکان مکه و سایر انسانها

أَنْزَلَ نَه... أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لَكُنَّا أَهْدَى مِنْهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 48 - 5

5- خداوند و پیامبران ، خواستار هدایت تمامی انسان ها و اتمام حجت بر آنان

و ما نریهم من ءایه إلاّ هی أكبر من أختها

از این که خداوند، آیات و معجزات متعددی را به دست پیامبران ارائه می کند و در اثبات حقانیت پیامبران و هدایت مردم به یک معجزه اکتفا نمی کند، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 35 - 16، 15

15- قرآن و انداز های بیدارگرانه آن ، اتمام حجت الهی بر خلق

بلغ

«بلاغ» خبر برای «هذا»ی مقدر است. و آن اشاره به آیات هشدارگر قرآن می باشد.

16- رسالت اصلی رهبران الهی، ابلاغ پیام وحی و اتمام حجت بر خلق

فاصبر... و لاتستعجل لهم... بلغ

«بلاغ» سخنی در توجیه و تعلیل «فاصبر» و «لاتستعجل» است؛ یعنی، تو مأمور بلاغی و نگران فرجام کافران مباش.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 51 - 6

6 - انذار های روشن پیامبر (صلی الله علیه و آله)، اتمام حجت بر خلق و سدّ کننده راه هر گونه عذر و بهانه

ص: 339

إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ . وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ ... إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 5

5 - خداوند ، حجّت را بر انسان ها تمام کرده و هیچ عذری برای آنان باقی نگذاشته است .

إِنَّا هَدَيْنَا السَّبِيلَ إِنَّمَا شَاكِرًا وَإِنَّمَا كَفُورًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 6 - 1

1 - ابلاغ وحی از سوی فرشتگان ، به منظور اتمام حجّت بر خلق و انذار و اخطار به آنان است .

فالمليق ذكراً . عذراً أو نذراً

«عذر» و «نذر» مصدر و به معنای «اعذار و انذار» است و نصب این دو، به جهت مفعول له بودن آنها برای «ملقیات» است و یا به سبب بدل بودن آنها، برای «ذکرًا» است. برداشت یاد شده، مبتنی بر ترکیب نخست است.

38- اتمام حجّت بر انسانها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 156 - 1

1 - نزول قرآن اتمام حجّتی است برای مشرکان مکه و سایر انسانها

هذا كتب أنزل نه .. أن تقولوا إنما أنزل الكتب على طائفتين

«أن تقولوا» به تقدیر «لام» و «لا» نافیه متعلق به «أنزلناه» در آیه قبل است ؛ یعنی: «أنزلنا القرآن لثلاث طوائف . .. » مخاطبان آیه همه انسانها، بجز یهود و نصارا، هستند و مشرکان مکه نیز به دلیل آیات گذشته و نیز مکی بودن سوره، مصداق مورد نظر هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 157 - 2

2 - نزول قرآن موجب اتمام حجّت خدا بر مشرکان مکه و سایر انسانها

أنزل نه . . . أو تقولوا لو أنا أنزل علينا الكتب لكننا أهدي منهم

39- اتمام حجت بر اهل عذاب

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

9 - حجر - 15 - 63 - 7

ص: 340

7- نزول عذاب الهی (استیصال) بر امت ها ، پس از اتمام حجت با آنان خواهد بود .

قالوا بل جننک بما کانوا فیه یمترون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 177 - 3

3 - کافران و مشرکان تهدید شده به عذاب الهی ، از پیش انذار و اخطار شده و اتمام حجت شده بودند .

فساء صباح المنذرین

منظور از «منذرین» (اخطار شدگان) کافران و مشرکان اند. این تعبیر می رساند که آنان از سوی پیامبر اسلام و قرآن، انذار و اخطار شده بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 59 - 1

1 - خداوند ، پیش از عذاب کردن مردم ، آنان را از راه نشان دادن آیات و نشانه های خود هدایت کرده و با آنها اتمام حجت می کند .

لو أنّ الله هدینی لکننت من المتّقین .. بلی قد جاء تک ءایتی فکذّبت بها

«بلی» حرف جواب است و در این آیه برای اثبات چیزی می باشد که مورد انکار قرار گرفته است؛ زیرا کافران هدایت کردن خدا را منکر شده و می گفتند: اگر خدا ما را هدایت می کرد، ما از تقوای پیشگان بودیم. خداوند این سخن را رد می کند و می فرماید: آری آیات ما برای هدایتتان آمد؛ ولی شما آنها را تکذیب کردید.

40- اتمام حجت بر اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 20 - 4

4 - خداوند حجت را بر اهل کتاب در مورد رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) به وسیله کتب آسمانی آنان تمام کرده است.

الذین ءاتینهم الکتب یعرفونه کما یعرفون أبناءهم .. فهم لا یؤمنون

با توجه به اینکه منبع و منشأ شناخت اهل کتاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله) تورات و انجیل بوده و آنها منکر رسالت آن حضرتند، پس تورات و انجیل وسیله اتمام حجت الهی است.

9- بعثت پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، اتمام حجت خداوند بر اهل کتاب

ان تقولوا ما جاءنا من بشیر و لاندیر فقد جاءکم بشیر و نذیر

«ان تقولوا» به تقدیر «لام» تعلیل و «لا» نافیہ است ; یعنی لئلا تقولوا.

41- اتمام حجت بر اهل مدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 93 - 3،4

3 - خداوند پیش از نزول عذاب بر مردم مدین با ارسال شعیب و ابلاغ پیام های خویش بر آنان اتمام حجت کرد .

لقد أبلغتكم رسالت ربي و نصحت لكم

4- شعیب (ع) هنگام خروجش از میان مردم مدین ، اتمام حجت الهی بر آنان را به ایشان گوشزد کرد .

فتولی عنهم و قال يقوم لقد أبلغتكم رسالت ربي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 93 - 6

6- شعیب (ع) پس از اتمام حجت بر مردم و لجاجت پیشگی آنان ، در انتظار سرنوشت شوم آنان بود .

وارتقبوا إني معكم رقيب

«رقيب» در آیه شریفه به معنای منتظر است.

42- اتمام حجت بر بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 17 - 3

3 - پدید آمدن اختلاف در میان بنی اسرائیل ، در پی اتمام نعمت و حجت الهی بر آنان

و لقد آتينا بني إسرائيل الكتب والحكم . . . و آتيناهم بيئت من الأمر فما اختلف

43- اتمام حجت بر جهنمیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 63 - 4

4 - خداوند ، حجتش را بر دوزخیان در دنیا تمام کرده است .

هذه جهنم التي كنتم توعدون

44- اتمام حجت بر حق ستیزان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 342

1 - بستن راه بهانه جویی کافران و حق ستیزان (به این که چرا برای مارسولی نفرستادی) به هنگام گرفتار شدن به عذاب ، از اهداف رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و لولا أن تصيبهم مصيبه بما قدّمت أیدیهم فيقولوا ربنا لولا أرسلت إلینا رسولا

جواب «لولا» در «لولا أن تصيبهم مصيبه..» حذف شده و تقدیر آن چنین است: «لولا أن تصيبهم مصيبه ... لَمَا أرسلناک إليهم». گفتنی است که آیه پیش، هدف از بعثت پیامبر(صلی الله علیه و آله) را تنبّه و بیداری مردم بیان کرده است. بنابراین آیه یاد شده بیانگر یکی دیگر از هدف های رسالت پیامبر(صلی الله علیه و آله) می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 6 - 2

2- مسؤولیت پیامبران الهی ، تا سر حد اتمام حجت بر حق گریزان است ؛ نه فزون تر از آن .

فما تغن النذر . فتولّ عنهم

تفریح «تولّ عنهم» بر «ما تغن النذر» بیانگر مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 36 - 3

3- نزول عذاب الهی بر حق ستیزان ، از پی اتمام حجت بر ایشان

إنا أرسلنا علیهم ... ولقد أنذرهم بطشتنا فتماروا بالنذر

45- اتمام حجت بر عرب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 44 - 1

1 - عربی بودن قرآن ، اتمام حجت خداوند بر مردم عرب است .

و لو جعلنه قرءانا أعجمیاً لقالوا لولا فصلت ءایته

46- اتمام حجت بر فرعون

5- کیفر سخت و هلاکت بار فرعون و فرعونیان از سوی خداوند ، پس از اتمام حجت با آنان بود .

و لقد ءاتینا موسی تسع ءایت .. فأراد أن یتفزّههم ... فأغرقنه و من معه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 36 - 6

6 - هلاکت فرعون و قومش ، پس از اتمام حجت خدا با آنان به وسیله موسی و هارون (ع) بوده است .

فقلنا اذهبنا إلى القوم الذين كذبوا بآيتنا فدمرناهم تدميراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 40 - 1

1 - اقدام الهی ، به کیفر دادن فرعون و لشکریان او ، پس از اتمام حجت بر ایشان

أرسلناه إلى فرعون بسُلطان مبین . فتولَّى برکنه ... فأخذنه و جنوده

47- اتمام حجت بر فرعونیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 136 - 1

1 - خداوند پس از ارائه معجزات متعدد و اتمام حجت بر فرعونیان ، آنان را در دریا غرق کرد .

فانتقمنا منهم فأغرقناهم فی الیم

«الیم» در لغت به معنای دریا و رودخانه بزرگ است و «ال» در «الیم» برای عهد می باشد و چنانچه بسیاری از مفسران گفته اند اشاره به دریای سرخ دارد. برخی دیگر از مفسران آن را اشاره به رودخانه نیل دانسته اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 103 - 5

5- کیفر سخت و هلاکت بار فرعون و فرعونیان از سوی خداوند ، پس از اتمام حجت با آنان بود .

و لقد ءاتینا موسی تسع ءایت .. فأراد أن یستفزهم ... فأغرقناه و من معه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 36 - 6

6 - هلاکت فرعون و قومش ، پس از اتمام حجت خدا با آنان به وسیله موسی و هارون (ع) بوده است .

فقلنا اذهبوا إلى القوم الذين كذبوا بآيتنا فدمرناهم تدميراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 40 - 1

1 - اقدام الهی ، به کیفر دادن فرعون و لشکریان او ، پس از اتمام حجت بر ایشان

أرسلناه إلى فرعون بساكن مبین . فتولّى برکنه ... فأخذنه و جنوده

ص: 344

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 42 - 3,5

3 - تمام شدن حجت الهی بر فرعونیان ، نیازمند ارائه معجزات متعدد به ایشان *

كذَّبوا بآيتنا كَلِّها

در آیات پیشین نسبت به اقوام گذشته سخن از ارائه معجزات و آیات متعدد نبود؛ اما در مورد فرعونیان سخن از معجزات متعدد به میان آمده است.

5 - مجازات سریع فرعونیان از سوی خداوند ، پس از تمام شدن حجت بر ایشان

كذَّبوا بآيتنا كَلِّها فأخذنهم أخذ عزيز مقتدر

عطف «فأخذناهم» بر «كذَّبوا»، نشانگر آن است که خداوند، پس از این که فرعونیان تمام معجزات را تکذیب کردند، به آنان مهلت نداد؛ بلکه بلافاصله اقدام به نابودی آنها نمود.

48- اتمام حجت بر قریش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قریش - 106 - 3 - 4

4 - فراهم آمدن زمینه مناسب از جانب خداوند ، برای کوچ های زمستانی و تابستانی قریش ، حجتی کامل بر لزوم روی آوردن آنان به عبادت خداوند

لإيلاف قریش . إيلفهم رحله الشتاء والصيف . فليعبدوا

«لام» در «لایلاف» چه متعلق به سوره «فیل» باشد و چه به «فلیعبدوا» (در این آیه) برداشت یاد شده استفاده می شود.

49- اتمام حجت بر قوم ثمود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 78 - 5

5 - کافران قوم ثمود پس از تمام شدن حجت بر آنان و اصرارشان بر کفرورزی و از میان بردن ناقه صالح به هلاکت رسیدند .

قال الملائكة الذين استكبروا . . . فأخذتهم الرجفة

کلمه «فاء» در «فأخذتهم» نزول عذاب را بر حقایق بیان شده در آیات قبل مرتبط می سازد که از آنهاست کفرورزی قوم صالح، پی کردن ناقه و

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 79 - 3,5

3 - خداوند پیش از نزول عذاب بر قوم ثمود، با ابلاغ پیام های خویش به آنان اتمام حجت کرد.

لقد أبلغتكم رساله ربي و نصحت لكم

ص: 345

5- صالح (ع) هنگام خروجش از میان قوم ثمود، اتمام حجت الهی بر آنان را به ایشان گوشزد کرد.

فتولی عنهم و قال یقوم لقد أبلغتکم رساله ربی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 43 - 2

2- اتمام حجت خداوند بر قوم ثمود، با اعطای مهلتی محدود به ایشان

قیل لهم تمتعوا حتی حین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 23 - 2

2- اتمام حجت الهی بر قوم ثمود، با انذار های مکرر

كذبت ثمود بالنذر

برداشت یاد شده با توجه به جمع آمدن واژه «نذر» استفاده می شود.

50- اتمام حجت بر قوم عاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 57 - 3

3- هود (ع)، پس از ابلاغ پیام های الهی و اتمام حجت بر مردم، خویشان را مسؤول اعراض آنان نمی دانست.

فإن تولّوا فقد أبلغتکم ما أرسلت به إلیکم

روشن است که جمله «فقد أبلغتکم...» نمی تواند جواب شرط «فإن تولّوا...» باشد؛ زیرا هود(ع) رسالت خویش را ابلاغ کرده بود - چه مردم اعراض کنند و چه ایمان آورند - بلکه آن جمله سببِ جواب و جانشین آن می باشد؛ یعنی، اگر اعراض کنید، من مسؤولیتی ندارم و مؤاخذه ای بر من نیست؛ زیرا آنچه را که به خاطر آن به سوی شما فرستاده شده بودم، به شما ابلاغ کردم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 139 - 3

3- نزول عذاب بر قوم عاد، نتیجه عملکرد و اصرار آنان بر کفر پس از اتمام حجت بر ایشان بوده است.

إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ... فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 18 - 6

6- عذاب الهی در مورد قوم عاد، پس از اتمام حجت بر آنان بود.

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی در حق کافران، بدون اذارهای مکرر و تمام شدن

ص: 346

حجت بر آنان نبوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 21 - 3

3- ابتلای قوم عاد به عذاب الهی، پس از انذارهای مکرر و اتمام حجت بر آنان

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و اتمام حجت نبوده است. گفتنی است که «نذر» جمع «نذیر» است و «نذیر» بر دو معنا اطلاق می شود: «انذار» و «منذر»، ظاهراً در آیه شریفه، معنای اول (انذارها) مراد است.

51- اتمام حجت بر قوم لوط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 63 - 8

8- نزول عذاب الهی (استیصال) بر قوم لوط، پس از تمام شدن حجت بر آنان توسط حضرت لوط (ع) بود.

قالوا بل جننک بما کانوا فیه یمترون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 58 - 3

3- نزول عذاب بر قوم لوط، پس از انذار و اتمام حجت بر آنان بود.

فساء مطر المنذرین

قید «منذرین» بیانگر آن است که پیش از نزول عذاب، هشدارهای لازم به آنان داده شده و حجت خدا بر ایشان تمام شده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 33 - 2

2- اتمام حجت الهی بر قوم لوط، با انذارهای مکرر

كذبت قوم لوط بالتندر

با توجه به جمع آمدن واژه «نذر»، برداشت بالا استفاده می شود.

52- اتمام حجت بر قوم نوح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 72 - 1

ص: 347

1 - حضرت نوح (ع) حجت را بر قومش تمام کرده و آنان بی هیچ دلیلی از او روگردانیده و از پذیرش دعوتش سر باز می زدند .

فإن تولیتکم فما سألتکم من أجر

این آیه ادامه آیه قبل است که برای بیان تحدی حضرت نوح (ع) و تمام کردن حجت خود بر قومش می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 73 - 7

7 - خداوند ، قوم نوح را ، پیش از وقوع عذاب استیصال ، انذار کرده و به آنان هشدار داده بود .

و أعرقنا الذین کذبوا بآیتنا فانظر کیف کان عقبه المنذرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 82 - 2

2 - غرق شدن کافران قوم نوح از سوی خداوند ، پس از اتمام حجت بر آنان بود .

و لقد أرسلنا فیهم منذرین . فانظر کیف کان عقبه المنذرین ... و لقد نادینا نوح ...

نقل داستان نوح(ع)، در آیات پیشین، برای ارائه نمونه ای تاریخی از اقوامی است که رسولان الهی، آنان را انذار و اتمام حجت کردند؛ ولی آنان ایمان نیاورده و به سرنوشت شوم گرفتار شدند (مفاد آیه 72 و 73).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 16 - 4

4 - عذاب الهی ، در مورد قوم نوح ، پس از انذار های مکرر و اتمام حجت بر آنان بود . *

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی، در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و اتمام حجت نبوده است. گفتنی است که «نذر» جمع «نذیر» است و «نذیر» بر دو معنا اطلاق می شود: «انذار» و «منذر». ظاهراً در آیه شریفه معنای اول (انذارها) اراده شده است.

53- اتمام حجت بر کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- برخی از کافران در برابر آیات و معجزات، در عین اتمام حجت خداوند بر آنان، سرسختی نشان داده و لجاجت میورزند.

و ما تأتيهم من آية . . . إلا كانوا عنها معرضين

آمدن آیات و معجزات متعدد، گویای قطع عذر و اتمام حجت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 52 - 6

ص: 348

6 - خداوند ، کافران و گنهکاران را پس از ارائه آیات خویش و اتمام حجت بر آنان ، مؤاخذه خواهد کرد .

كفروا بايت الله فأخذهم الله بذنوبهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - يوسف - 12 - 107 - 8

8- وجود دلایل روشن بر توحید و حقانیت قرآن و رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مانع هر گونه بهانه ای برای انکار آنها و موجب استحقاق کافران و مشرکان به عذاب های الهی است .

و ما أكثر الناس . . . بمؤمنین ... و ما يؤمن أكثرهم بالله إلا وهم مشرکون. أفأمنو

حرف «فاء» در «أفأمنوا» استحقاق عذاب را بر آیه «ذلک من أنباء الغیب . . .» - که حاوی برهان بر حقانیت قرآن و رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) است و آیه «و کأین من آیه . . .» - که در بردارنده دلیل بر توحید می باشد - مترتب کرده است ; یعنی ، چون اتمام حجت شده ، عذر و بهانه ای در کار نیست و کفرپیشگان مستحق عذابند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 40 - 13

13- خداوند ، کفرپیشگان را پس از اتمام حجت حسابرسی می کند و به مجازات می رساند .

فإنما علیک البلاغ وعلینا الحساب

وقوع جمله «و علینا الحساب» - که گویای حسابرسی و مجازات کفرپیشگان است - پس از «إنما علیک البلاغ» - که گویای ابلاغ و اتمام حجت است - می رساند که خداوند پیش از ابلاغ دین و اتمام حجت ، کافران را مجازات نمی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 3 - 4

4 - نگرانی برای کافران ، پس از ابلاغ آیات روشن الهی به آنان موردی ندارد .

تلک ءایة الکتب المبین . لعلک بخع نفسک ألا یتکونوا مؤمنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 206 - 2

2- کیفر کافران، به دنبال اتمام حجت های مکرر بر آنان

ثمّ جاءهم ما كانوا يوعدون

«کانوا یوعدون» ماضی استمراری و بیانگر آن است که خداوند، حجت خویش را بر کافران بارها تمام کرده و مرتباً آنان را به فرجام شوم کفرورزی هشدار داده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 209 - 2

2- کیفر جوامع کفرپیشه، پس از انذار های متعدد و یادآوری مکرر ارزش ها است .

و ما أهلكنا من قرية إلاّ لها منذرون . ذکری

ص: 349

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 82 - 7

7 - اقدام خداوند به اتمام حجت بر کافران ، پیش از فرستادن عذاب بر آنان

أخرجنا لهم دابة من الأرض تكلمهم

ارائه معجزه به کافران، پیش از هلاک ساختن آنان با «عذاب استیصال»، می تواند برای این باشد که حجت خدا بر آنان تمام شود و آنان هیچ عذری نداشته باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 47 - 2، 1

1 - بستن راه بهانه جویی کافران و حق ستیزان (به این که چرا برای مارسولی نفرستادی) به هنگام گرفتار شدن به عذاب ، از اهداف رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

ولولا أن تصيبهم مصيبة بما قدمت أيديهم فيقولوا ربنا لولا أرسلنا رسولاً

جواب «لولا» در «لولا أن تصيبهم مصيبة...» حذف شده و تقدیر آن چنین است: «لولا أن تصيبهم مصيبة... لَمَا أرسلناك إليهم». گفتنی است که آیه پیش، هدف از بعثت پیامبر(صلی الله علیه و آله) را تنبّه و بیداری مردم بیان کرده است. بنابراین آیه یاد شده بیانگر یکی دیگر از هدف های رسالت پیامبر(صلی الله علیه و آله) می باشد.

2 - فرستادن رسولان ، اتمام حجت الهی بر کافران

ولولا أن تصيبهم مصيبة... و نكون من المؤمنين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 26 - 2

2 - عذاب شدن کافران تکذیب گر پس از اتمام حجت و ارائه معجزات و دلایل آشکار و کتاب های روشنگر بوده است .

كذب الذين من قبلهم جاءتهم رسلهم بالبينت... ثم أخذت الذين كفروا فكيف كان نك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 37 - 7

7 - مجازات الهی برای کافران ، پس از اتمام حجت و دادن فرصت مناسب و عمر کافی برای شناخت و پذیرش دین و تعالیم آسمانی خواهد بود .

أولم نعمركم ما يتذكّر فيه من تذكّر و جاءكم النذير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 70 - 10

10 - قرآن ، وسیله اتمام حجت بر کافران و تحقق بخش وعده الهی درباره آنان است .

و قرءان مبين . لينذر ... و يحقّ القول على الكافرين

از عطف جمله «و يحقّ الحقّ . . .» بر جمله «لينذر» - که لام در این جمله برای تعلیل است - برداشت یاد شده به دست می آید.

ص: 350

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 177 - 3

3 - کافران و مشرکان تهدید شده به عذاب الهی ، از پیش انذار و اخطار شده و اتمام حجت شده بودند .

فساء صباح المنذرین

منظور از «منذرین» (اخطار شدگان) کافران و مشرکان اند. این تعبیر می رساند که آنان از سوی پیامبراسلام و قرآن، انذار و اخطار شده بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 59 - 2

2 - با شناخت آیات و نشانه های خداوند ، هیچ عذری از کافران و منکران خداوند پذیرفته نیست .

لو أنّ الله هديني لكنت من المتقين . . . بلى قد جاءتك آيتي فكذبت بها

آیه شریفه، پاسخی است به ادعای کافران که می گفتند: اگر خداوند ما را هدایت می کرد، ما با تقوا می شدیم و قهراً گرفتار عذاب نمی گشتیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 71 - 22

22 - عذاب کافران ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان خواهد بود .

ألم يأتكم رسل منكم يتلون عليكم آيات ربكم . . . قالوا بلى ولكن حقت كلمة العدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 6 - 4

4 - عذاب کافران ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان خواهد بود .

ما يجعل في آيات الله إلا الذين كفروا . . . كذبت قبلهم قوم نوح ... وكذلك حقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - بغض و دشمنی شدید خداوند نسبت به کافران حق ناپذیر ، پس از اتمام حجت و دعوت مکرر آنان به ایمان است .

لمقت الله أكبر . . . إذ تدعون إلى الإيمان فتكفرون

آمدن فعل های مضارع «تدعون» و «تكفرون» بر استمرار دلالت دارد؛ یعنی، شما همواره به ایمان فراخوانده می شدید؛ ولی به جای ایمان آوردن، به طور مستمرّ کفر میورزیدید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - عذاب شدن کافران و مشرکان در قیامت ، پس از اتمام حجت و دعوت شدن آنان به ایمان از سوی خداوند

ص: 351

ذلکم بآئہ إذا دعی اللہ وحدہ کفرتم و إن یشرک به تؤمنوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 50 - 6

6 - کیفر الہی کافران دوزخی ، پس از ابلاغ پیام الہی و اتمام حجت از سوی رسولان است .

أولم تک تأتیکم رسلکم بالبینت قالوا بلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 25 - 2

2 - انتقام الہی از کافران ، پس از احتجاج و اتمام حجت بر آنان

و کذلک ما أرسلنا ... قل أولو جنتکم ... فانتقمنا منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 29 - 5

5 - مهلت الہی به کافران و مشرکان ، برای اتمام حجت بر آنان

بل متعت هؤلاء و ءاباءهم حتی جاءهم الحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 48 - 8

8 - عذاب های الہی بر کافران ، پس از اتمام حجت و ارائه آیات به ایشان

و ما نریہم من ءایہ .. و أخذنہم بالعذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 13 - 7

7 - نزول عذاب بر کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان با دلایل روشن

یغشی الناس هذا عذاب الیم .. و قد جاءهم رسول مبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 59 - 2

2- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور به برگزیدن شیوه صبر و انتظار در برابر کافران ، در پی اتمام حجت بر ایشان *

فإنّما یسرّنه . . . فارتقب

با توجه به شرایط دشوار پیامبر (صلی الله علیه و آله) در مکه، چه بسا تعبیر «فارتقب» بیانگر لزوم صبر و انتظار تا لحظه تغییر شرایط است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 8 - 3

ص: 352

3 - کیفر الهی برای کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان

تتلی علیه . . . فبشره بعذاب الیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 11 - 4

4 - کیفر کافران ، پس از اتمام حجت پروردگار بر ایشان

هذا هدی و الذین کفروا بایت ربهم لهم عذاب

از این که خداوند پس از بیان هدایتگری قرآن، عذاب کافران را مطرح می کند، مطلب یاد شده قابل برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 31 - 4

4 - اتمام حجت الهی بر کافران در دنیا ، با تلاوت مداوم آیات وحی بر آنان

أفلم تکن ءایتی تتلی علیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 35 - 18

18 - مجازات و نابودی کافران ، پس از ابلاغ پیام حق و اتمام حجت بر آنان است .

بلغ فهل یهلک إلا القوم الفسقون

با توجه به فای «فهل» - که می تواند بیانگر تفریع باشد - استفاده می شود که بلاغ و اتمام حجت، همواره قبل از مجازات و کیفر کافران صورت گرفته و می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 54 - 2

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به اتمام حجت بر کافران ، و نه مجبور ساختن آنان به پذیرش دین

فتولّ عنهم

«فاء» می‌رساند که علت سلب مسؤلیت از پیامبر (صلی الله علیه و آله) این است که بر کافران حجت تمام گشته و آنان از سر طغیان کفر می‌ورزند و نه به خاطر نادانی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 60 - 6

6 - کیفر کافران، در پی اتمام حجت بر ایشان با هشدارهای مکرر

فویل للذین کفروا من یومهم الذی یوعدون

تعبیر «یوعدون» (با فعل مضارع) بیانگر وعیدهای مستمر و مکرر است که قبل از مجازات و کیفر کافران، به ایشان داده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 353

3 - اتمام حجت خداوند از طریق کتاب های آسمانی ، هموارکننده راه مجازات کافران *

و کتب مسطور . . . إنّ عذاب ربّک لوقع

در آیات پیشین سخن از «کتاب مسطور» (تورات یا کتاب های آسمانی) به میان آمده است. ارتباط «إنّ عذاب...» با «کتاب مسطور»، می تواند بیانگر مطلب بالا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - وظیفه پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، اتمام حجت بر کافران لجوج و حق ناپذیر است ؛ و نه پافشاری بر هدایت آنان .

فذرّهم . . . فذرهم

در آیات پیشین، پیامبر (صلی الله علیه و آله) موظف به تذکر و تبلیغ شد؛ ولی پس از بیان حقایق، فرمان «فذرهم» پایان وظیفه تبلیغ را به آن حضرت اعلام می دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - اتمام حجت خداوند بر کافران ، با ابلاغ اخبار هشداردهنده و عبرت آمیز به آنان

و لقد جاءهم من الأنباء ما فیه مزدجر

«مزدجر» مصدر میمی و به معنای اتعاض و پندپذیری است. «ما فیه مزدجر»؛ یعنی، اخباری که برای بیدار شدن و پندآموزی کافی است.

5 - تحقق مجازات های الهی بر کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان

و کلّ أمر مستقرّ . و لقد جاءهم من الأنباء ما فیه مزدجر

در صورتی که تعبیر «و کلّ أمر مستقرّ» کنایه از عذاب و کیفر حتمی کافران باشد، در پی آمدن «و لقد جائهم...»، توضیحی است بر این که کیفر آنان، بدون اتمام حجت صورت نگرفته و نمی گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- عذاب و کیفر خداوند درباره کافران ، پس از اتمام حجت و ارائه دلایل روشن بوده است .

تأییدهم رسلهم بالبیئت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 9 - 2

2- کافران دوزخی ، از کسانی اند که پس از اتمام حجت و از روی عمد ، راه کفر و انکار را در پیش گرفته و به تکذیب دین پرداختند .

قالوا بلی قد جاءنا نذیر فکذبنا

ص: 354

54- اتمام حجت بر کافران مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 135 - 1

1- کافران مکه با انکار آیات الهی - پس از اتمام حجت بر ایشان - مستحق نابودی و عذاب بودند .

و لو آتاهم لکنهم .. فستعلمون من أصحاب الصراط السوی و من اهتدی

55- اتمام حجت بر گمراهان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 129 - 3

3 - لزوم اتکای مبلغان الهی بر خداوند و نگران نبودن بر حق ناپذیری گمراهان ، پس از اتمام حجت بر آنان

فإن تولوا فقل حسبی الله .. علیه توکلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 30 - 2

2- لزوم ارشاد و هدایت گمراهان ، تا مرحله اتمام حجت و احتمال اثر است .

فأعرض عنهم

«فاء» در «فأعرض» ممکن است فصیحه باشد؛ یعنی، حال که روشن شد که آنان تا آخرین لحظات، ایمان نخواهند آورد و در لحظه آخر

هم ایمانشان سودی ندارد، به حال خود رهایشان کن و دیگر ادامه نده!

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 83 - 2

2- جواز وانهادن گمراهان به خود ، پس از اتمام حجت بر آنان و حق ناپذیری ایشان

فذرهم

«فاء» در «فذرهم»، می رساند که پس از اتمام حجت ادامه تبلیغ ضروری نیست.

56- اتمام حجت بر گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 52 - 6

6 - خداوند ، کافران و گناهکاران را پس از ارائه آیات خویش و اتمام حجت بر آنان ، مؤاخذه خواهد کرد .

ص: 355

كفروا بايت الله فأخذهم الله بذنوبهم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

17 - احقاف - 46 - 26 - 6

6- مجازات اقوام مجرم ، پس از اتمام حجت و اعطای ابزار لازم شناخت ، به ایشان است .

كذلك نجزي القوم المجرمين . . . و جعلنا لهم سمعاً و أبصاراً و أفئده

تذکر به اعطای چشم، گوش و قلب به قوم هلاک شده عاد، در حقیقت اشاره به این است که هلاکت آنان، پس از قرار گرفتن امکانات معرفت در اختیار ایشان و اتمام حجت بر آنان، صورت گرفته است.

57- اتمام حجت بر مجرمان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

17 - زخرف - 43 - 78 - 1

1 - ابتلای مجرمان به عذاب دوزخ ، پس از ابلاغ حق و اتمام حجت الهی بر ایشان در دنیا است .

إنکم مکثون . لقد جننکم بالحق

58- اتمام حجت بر مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - يوسف - 12 - 107 - 8

8- وجود دلایل روشن بر توحید و حقانیت قرآن و رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مانع هر گونه بهانه ای برای انکار آنها و موجب استحقاق کافران و مشرکان به عذاب های الهی است .

و ما أكثر الناس . . . بمؤمنین . . . و ما یؤمن أكثرهم بالله إلا و هم مشرکون . أفأمنو

حرف «فاء» در «أفأمنوا» استحقاق عذاب را بر آیه «ذلک من أنباء الغیب . . .» - که حاوی برهان بر حقانیت قرآن و رسالت پیامبر(صلی الله علیه و آله) است و آیه «و کأین من آیه . . .» - که دربردارنده دلیل بر توحید می باشد - مترتب کرده است ؛ یعنی، چون اتمام حجت شده، عذر و بهانه ای در کار نیست و کفرپیشگان مستحق عذابند.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4- تعالیم رسولان الهی برای اتمام حجت بر مشرکان کافی است؛ هر چند که آنان، رسالت خویش را با معجزه اثبات نکرده باشند.

ولو آتاهم .. لقالوا ربنا لولا أرسلت إلینا رسولاً فننَّبِعْ ءایتک

خداوند، برای عذاب مشرکان پیش از آمدن پیامبران، اعتراض قابل قبول را، در «محرومیت از آیات الهی» منحصر کرده است؛

ص: 356

یعنی، برای پی بردن به بطلان شرک، صرف آمدن رسولان و آوردن تعالیم الهی کافی است، نه این که پس آنان از شنیدن آیات خداوند، منتظر صدور معجزه باشند و بعد از آن تا به بطلان شرک پی ببرند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 59 - 10

10 - بعثت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) ، اتمام حجت خدا با مشرکان

و ما کان ربک مهلک القرى حتّی یبعث فی أمّها رسولاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 177 - 3

3 - کافران و مشرکان تهدید شده به عذاب الهی ، از پیش انذار و اخطار شده و اتمام حجت شده بودند .

فساء صباح المنذرين

منظور از «منذرين» (اخطار شدگان) کافران و مشرکان اند. این تعبیر می رساند که آنان از سوی پیامبر اسلام و قرآن، انذار و اخطار شده بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 12 - 2

2 - عذاب شدن کافران و مشرکان در قیامت ، پس از اتمام حجت و دعوت شدن آنان به ایمان از سوی خداوند

ذلکم بأنّه إذا دعی اللّٰه وحده کفرتم و إن یشرک به تؤمنوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 29 - 5

5 - مهلت الهی به کافران و مشرکان ، برای اتمام حجت بر آنان

بل متّعت هؤلاء و ءاباءهم حتّی جاءهم الحقّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- کیفر دنیوی خداوند درباره مشرکان ، پس از اتمام حجت بر آنان است .

أوریتک الذی وعدنهم

از این که خداوند تحقق کیفر خویش را پس از ابلاغ وعده عذاب به مشرکان (وعدناهم) مطرح می کند، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 25 - 3

3- اتمام حجت الهی بر مشرکان ، در زمینه حقانیت معاد و حیات اخروی

وقالوا ما هی إلا حیاتنا الدنیا . . . و إذا تتلی علیهم آیتنا بیئت

ص: 357

59- اتمام حجت بر مشرکان مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 156 - 1

1 - نزول قرآن اتمام حجتی است برای مشرکان مکه و سایر انسانها

هذا كتب أنزل نه .. أن تقولوا إنما أنزل الكتب على طائفتين

«أن تقولوا» به تقدیر «لام» و «لا» نافیه متعلق به «أنزلناه» در آیه قبل است؛ یعنی: «أنزلنا القرآن لئلا تقولوا ..» مخاطبان آیه همه انسانها، بجز یهود و نصارا، هستند و مشرکان مکه نیز به دلیل آیات گذشته و نیز مکی بودن سوره، مصداق مورد نظر هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 157 - 2

2 - نزول قرآن موجب اتمام حجت خدا بر مشرکان مکه و سایر انسانها

أنزل نه .. أو تقولوا لو أنا أنزل علينا الكتب لكانا أهدى منهم

60- اتمام حجت بر مکذبان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 26 - 2

2 - عذاب شدن کافران تکذیب گر پس از اتمام حجت و ارائه معجزات و دلایل آشکار و کتاب های روشنگر بوده است .

كذب الذين من قبلهم جاءتهم رسلهم بالبينت .. ثم أخذت الذين كفروا فكيف كان نك

61- اتمام حجت بر مکذبان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 59 - 2

2 - با شناخت آیات و نشانه های خداوند ، هیچ عذری از کافران و منکران خداوند پذیرفته نیست .

لو أن الله هديني لكنت من المتقين .. بلى قد جاءتك آيتي فكذبت بها

آیه شریفه، پاسخی است به ادعای کافران که می گفتند: اگر خداوند ما را هدایت می کرد، ما با تقوا می شدیم و قهراً گرفتار عذاب نمی گشتیم.

ص: 358

62- اتمام حجت بر مکذبان نبوت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 134 - 5

5- آیات قرآن ، اتمام حجت خداوند بر منکران رسالت

أولم تأتتهم بيته .. و لو أننا أهلكنهم بعذاب من قبله ... فنتبّع آيتك

63- اتمام حجت بر موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 154 - 4

4 - خداوند با اعطای تورات به موسی (ع) نعمت خویش را بر وی تمام و کامل کرد.

تماما على الذى أحسن

برداشت فوق بر این اساس است که مفعول «تمام» کلمه ای مانند «نعمه» باشد ؛ یعنی: «تماما النعمه على الذى أحسن».

64- اتمام حجت به اقوام پیشین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 9 - 19

19 - خداوند ، امت های تکذیب کننده پیشین را ، پس از اتمام حجت با آنان ، کیفر و عقوبت کرد .

و جاءتهم رسلهم بالبينت فما كان الله ليظلمهم

65- اتمام حجت به کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 83 - 7

7 - احیای مردگان و بازگرداندن آنان به دنیا ، آیتی دیگر برای اتمام حجت با کافران زمین است .

أخرجنا لهم دابة من الأرض .. و يوم نحشر من كل أمه فوجاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 8 - 6

6 - عذاب شدن کافران ، پس از اتمام حجت با آنان است .

ص: 359

وإذا أخذنا من النبيّن ميثقهم . . . ليسئل . . . و أعدّ للكافرين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - فصلت - 41 - 13 - 9

9 - مشركان و كفريپيشگان ، پس از اتمام حجت بر آنان ، در معرض گرفتار آمدن به عذاب استيصال اند .

فإن أعرضوا فقل أنذرتكم صعقه مثل صعقه عاد و ثمود

66- اتمام حجت به گمراهان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - فصلت - 41 - 17 - 9

9 - نزول عذاب بر جوامع ضلالت پيشه ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان

فهدينهم فاستحبوا العمى . . . فأخذتهم صعقه العذاب

67- اتمام حجت به مستکبران

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - فصلت - 41 - 16 - 8

8 - عذاب دنيایی جوامع مستکبر ، پس از اتمام حجت و در پی آشکار شدن حق ناپذیری و عناد آنان است .

إذ جاءتهم الرسل . . . و كانوا بآيتنا يجحدون . فأرسلنا عليهم ريحًا

68- اتمام حجت به مشركان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - فصلت - 41 - 13 - 9

9 - مشركان و كفريپيشگان ، پس از اتمام حجت بر آنان ، در معرض گرفتار آمدن به عذاب استيصال اند .

فإن أعرضوا فقل أنذرتكم صعقه مثل صعقه عاد و ثمود

69- اتمام حجت خدا

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

1 - بقرہ - 2 - 119 - 4

ص: 360

4- اتمام حجت خداوند بر حقانیت اسلام و رسالت پیامبر

قد بیّنا الآیة لقوم یوقنون. إنا أرسلنک بالحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 20 - 4

4- خداوند حجت را بر اهل کتاب در مورد رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) به وسیله کتب آسمانی آنان تمام کرده است.

الذین ءاتینهم الکتب یعرفونه کما یعرفون أبناءهم .. فهم لا یؤمنون

با توجه به اینکه منبع و منشأ شناخت اهل کتاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله) تورات و انجیل بوده و آنها منکر رسالت آن حضرتند، پس تورات و انجیل وسیله اتمام حجت الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 44 - 10

10- جریان یافتن سنت استدراج پس از اتمام حجت الهی

فلما نسوا ما ذکرنا به .. أخذنهم بعتة

«ما ذکرنا» شامل همه مواردی می شود که می بایست موجب تنبه و بیداری می شد و تعبیر دیگر آن «اتمام حجت» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 115 - 5

5- قرآن و اسلام پاسخگوی همه نیازهای هدایتی بشر و حجت تامه پروردگار است.

و تمت کلمت ربک

لازمه تمام بودن قرآن و در نتیجه اسلام، توان پاسخگویی به همه نیازهاست؛ به گونه ای که به بیرون از خود نیازی نداشته باشد؛ همان گونه که راغب می گوید: «تمام .. انتھائه إلی حد لا یحتاج إلی شیء خارج عنه».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 149 - 11

11 - عن أبي الحسن موسى بن جعفر (ع) في حديث طويل: .. جميع امور الاديان اربعة ... و أمر يحتمل الشك و الانكار فسيبيله استيضاح اهله لمنتحليه بحجه من كتاب الله مجمع على تاويلها و سنه مجمع عليها لا اختلاف فيها، او قياس تعرف العقول عدله و لا يسع خاصه الأمه و عامتها الشك فيه و الانكار له ... فمن اورد واحده من هذه الثلاث فهى الحجه البالغه التى بينها الله فى قوله لنبية: ... «قل فله الحجه البالغه ...»

از امام كاظم (ع) در ضمن حديثى طولانى روايت شده است: .. امور اديان چهار گونه است: ... يكى امرى است كه احتمال شك و انكار در آن است و راه آن، اين است كه از معتقدين به آن توضيح خواسته شود (تا دليل آورند) به وسيله حجتى از كتاب خدا - كه معنای آن مورد اجماع باشد - يا با سنتى كه اختلاف در آن نباشد و يا با قياسى كه عقل صحت آن را تأييد و قابل انكار و شك هيچكس نباشد ... هر كس يكى از اين سه حجت را بياورد اين همان حجت بالغه است كه خداوند در قرآن براى پيامبر خود فرموده است: «قل فله الحجه البالغه ...».

ص: 361

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 157 - 2

2 - نزول قرآن موجب اتمام حجت خدا بر مشرکان مکه و سایر انسانها

أنزل نه .. أو تقولوا لو أنا أنزل علينا الكتب لكننا أهدي منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 22 - 18

18 - خداوند بدون اتمام حجت، بندگان متخلف را توبیخ نخواهد کرد.

ألم أنهكما عن تلكما الشجرة وأقل لكما إن الشيطان لكما عدو مبين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 79 - 3,5

3 - خداوند پیش از نزول عذاب بر قوم ثمود، با ابلاغ پیام های خویش به آنان اتمام حجت کرد.

لقد أبلغتكم رساله ربي و نصحت لكم

5 - صالح (ع) هنگام خروجش از میان قوم ثمود، اتمام حجت الهی بر آنان را به ایشان گوشزد کرد.

فتولى عنهم وقال يقوم لقد أبلغتكم رساله ربي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 91 - 2

2 - کافران قوم شعیب پس از تمام شدن حجت الهی بر آنان و اصرارشان به کفرورزی و مبارزه با شعیب و مؤمنان به وی، به هلاکت رسیدند.

قال الملاء .. فأخذتهم الرجفه

کلمه «فا» در «فأخذتهم» نزول عذاب را بر قضایای بیان شده در آیات قبل مرتبط می سازد و از آن قضایاست، کفرورزی مردم مدین، مبارزه آنان با شعیب و در آخر دعای شعیب که خواهان داوری خداوند شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 93 - 3

3 - خداوند پیش از نزول عذاب بر مردم مدین با ارسال شعیب و ابلاغ پیام های خویش بر آنان اتمام حجت کرد .

لقد أبلغتكم رسالت ربي و نصحت لكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 52 - 6

6 - خداوند ، کافران و گنهکاران را پس از ارائه آیات خویش و اتمام حجت بر آنان ، مؤاخذه خواهد کرد .

كفروا بايت الله فأخذهم الله بذنوبهم

ص: 362

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 47 - 8,9

8 - بعثت پیامبران ، اتمام حجت خداوند بر مردم است .

فإذا جاء رسولهم قضى بينهم بالقسط

9 - نزول عذاب استیصال ، همواره پس از تمام شدن حجت خدا بر مردم است .

فإذا جاء رسولهم قضى بينهم بالقسط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 34 - 12

12- اغوای گمراهان پس از اتمام حجت بر آنان و عنادورزی ایشان ، پرتوی از ربوبیت خداوند است .

إن كان الله يريد أن يغويكم هو ربكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 40 - 13

13- خداوند ، کفرپیشگان را پس از اتمام حجت حسابرسی می کند و به مجازات می رساند .

فإنما عليكم البالغ وعلينا الحساب

وقوع جمله «وعلينا الحساب» - که گویای حسابرسی و مجازات کفرپیشگان است - پس از «إنما عليكم البالغ» - که گویای ابلاغ و اتمام حجت است - می رساند که خداوند پیش از ابلاغ دین و اتمام حجت ، کافران را مجازات نمی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 45 - 14

14- اتمام حجت خداوند پیش از فرستادن عذاب بر ستمگران

يوم يأتيهم العذاب .. و سكتتم فى مسكن الذين ظلموا أنفسهم و تبين لكم كيف فعلنا

اینکه خداوند فرمود: ما چگونه برخورد خود با ستمگران را برای شما بیان کردیم (تبین لكم كيف فعلنا بهم)، می تواند بیانگر اتمام

حجت خداوند برای همه ستمگران پیش از عذاب باشد، به ویژه اینکه خداوند این سخن را در پاسخ مهلت خواهی آنان می فرماید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 12 - 8

8- اهتمام خداوند به هدایت انسان ها در طول تاریخ و اتمام حجت بر آنان

و لقد أرسلنا من قبلك في شيع الأولين . . . كذلك نسلكه في قلوب المجرمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 83 - 5

5- نزول عذاب الهی ، پس از اتمام حجت و ارائه معجزات و نشانه های خداوندی است .

و آتینهم آیتنا فکانوا عنها معرضین . . . فأخذتهم الصیحه

ص: 363

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 89 - 7،16

7- وجود انسان های شایسته و متعالی در هر عصر و در میان هر گروه ، مایه اتمام حجت خداوند بر دیگران است .

و یوم نبعث فی کلِّ أُمَّةٍ شَهِیدًا عَلَیْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ

برداشت فوق، بر اساس این احتمال است که منظور از شهادت و گواهی، شهادت و گواهی قولی نباشد؛ بلکه شهادت عملی باشد؛ یعنی، وجود صالحان خود وسیله ای قرار گیرد برای اتمام حجت بر دیگران و اینکه آنان نیز می توانستند صالح باشند.

16- ارائه بهترین برنامه به انسان (قرآن) ، اتمام حجت خداوند بر آدمیان

و یوم نبعث فی کلِّ أُمَّةٍ شَهِیدًا . . . وَ نَزَّلْنَا عَلَیْكَ الْكِتَابَ تَبیینًا لِّكُلِّ شَیْءٍ وَ هُدًى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 113 - 5

5- عذاب و کیفر امت ها ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان با فرستادن انبیا بود .

لَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 96 - 5

5- خداوند با مشرکان اتمام حجت کرده و گفتنی ها را به آنان گفته است .

قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِیدًا بَیْنِی وَ بَیْنِكُمْ

تعبیر «کفی باللله شهیداً..»، پس از پاسخ گویی به شبهات مشرکان، به منزله قول فصل و اتمام حجت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 56 - 5

5- خداوند ، حجت خویش را بر همه - حتی بر امثال فرعون - تمام می کند .

وَ لَقَدْ أَرَبْنَاهُ إِیْتِنًا كَلِّمًا فَكَذَّبَ وَ أَبَى

1 - اتمام حجت و سلب حقانیت از هرگونه اعتراض ، از اهداف فرستادن پیامبران و نزول آیات و معجزات

و لو أنّ أهلكنهم بعذاب من قبله لقالوا ربّنا لولا أرسلت

مراد از ضمیر در «من قبله» - به قرینه «لولا- أرسلت» - رسول است و ممکن است مربوط به کلمه «بیّنه» (در آیه قبل) باشد گرچه کلمه «بیّنه» مؤنث است؛ ولی به اعتبار این که به معنای برهان است، ارجاع ضمیر مذکر به آن صحیح می باشد.

4 - تعالیم رسولان الهی برای اتمام حجت بر مشرکان کافی است ؛ هر چند که آنان ، رسالت خویش را با معجزه اثبات نکرده باشند .

و لو أنّ أهلکنهم ... لقالوا ربّنا لولا أرسلت إلینا رسولاً فنّتبّع ۱ ایتک

خداوند، برای عذاب مشرکان پیش از آمدن پیامبران، اعتراض قابل قبول را، در «محرومیت از آیات الهی» منحصر کرده است؛ یعنی، برای پی بردن به بطلان شرک، صرف آمدن رسولان و آوردن تعالیم الهی کافی است، نه این که پس آنان از شنیدن آیات خداوند، منتظر صدور معجزه باشند و بعد از آن تا به بطلان شرک پی ببرند.

5- آیات قرآن، اتمام حجت خداوند بر منکران رسالت

أولم تأتهم بيّنه... ولو أنّا أهلكنهم بعذاب من قبله... فنتبّع آيتك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 48 - 3

3 - خداوند، به هر جامعه بی دادگری، پیش از نزول عذاب، فرصت می داد تا شاید متنبه شوند و دست از مخالفت و مبارزه با پیامبرشان بردارند.

و كآئن من قرية أمليت لها و هي ظالمة ثم أخذتها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 39 - 4، 1

1 - خداوند، پیش از هلاکت تکذیب کنندگان موسی (ع) و اقوام نوح، عاد، ثمود و اصحاب رسّ برای اتمام حجت و عبرت آموزی آنان، مثل های روشنگرانه ای زده بود.

فقلنا اذها إلى القوم الذين كذبوا بآيتنا... و قوم نوح... و عادًا و ثمودا و

4 - هلاکت و نابودی اقوام و ملت ها از سوی خداوند، همواره پس از اتمام حجت و ارائه طریق است.

و كالأّ ضربنا له الأمثل و كالأّ تبرنا تتبراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 198 - 2

2 - اتمام حجت کامل خدا بر مردم عرب، با فراهم آوردن هموارترین زمینه های هدایت برای آنان

و لو نزلنه على بعض الأعجمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - هلاکت و کیفر جوامع تبه کار ، همواره پس از اتمام حجت الهی بر آنان بوده است .

و ما أهلكنا من قرية إلا لها منذرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اتمام حجت الهی بر جوامع کافر پیش از نابودی آنان ، جلوه ای از عدالت خداوند است .

و ما أهلكنا من قرية .. و ما کتّا ظلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 59 - 1

1 - اقدام خداوند به برانگیختن پیامبر در میان اقوام پیشین ، قبل از نابود ساختن آنان

و ما كان ربك مهلك القرى حتى يبعث في أمها رسولا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 24 - 7

7 - اتمام حجت خداوند ، بر تمامی انسان ها به وسیله پیامبران

وإن من أمة إلا خلا فيها نذير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 63 - 4

4 - خداوند ، حجتش را بر دوزخیان در دنیا تمام کرده است .

هذه جهنم التي كنتم توعدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 72 - 3

3 - اتمام حجت خداوند به امت های پیشین ، به وسیله رسولان انذارگر

و لقد أرسلنا فيهم منذرين

یادآوری فرستاده شدن پیامبران به سوی امت ها - پس از ذکر گمراهی اکثریت امت ها - می تواند به این نکته اشاره داشته باشد که گمراهی

اکثریت مردم، علی رغم آمدن رسولان الهی برای هدایت آنان و اتمام حجت بر ایشان بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 82 - 2

2 - غرق شدن کافران قوم نوح از سوی خداوند ، پس از اتمام حجت بر آنان بود .

و لقد أرسلنا فيهم منذرين . فانظر كيف كان عقبه المنذرين ... و لقد نادينا نوح ...

نقل داستان نوح(ع)، در آیات پیشین، برای ارائه نمونه ای تاریخی از اقوامی است که رسولان الهی، آنان را انذار و اتمام حجت کردند؛ ولی آنان ایمان نیاورده و به سرنوشت شوم گرفتار شدند (مفاد آیه 72 و 73).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 59 - 1

1 - خداوند ، پیش از عذاب کردن مردم ، آنان را از راه نشان دادن آیات و نشانه های خود هدایت کرده و با آنها اتمام حجت می کند .

لو أنّ الله هديني لكنت من المّتمّين . . . بلى قد جاءتك ءايتى فكذبّت بها

«بلى» حرف جواب است و در این آیه برای اثبات چیزی می باشد که مورد انکار قرار گرفته است؛ زیرا کافران هدایت کردن خدا

ص: 366

را منکر شده و می گفتند: اگر خدا ما را هدایت می کرد، ما از تقوای پیشگان بودیم. خداوند این سخن را رد می کند و می فرماید: آری آیات ما برای هدایتتان آمد؛ ولی شما آنها را تکذیب کردید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 10 - 6

6 - بغض و دشمنی شدید خداوند نسبت به کافران حق ناپذیر، پس از اتمام حجت و دعوت مکرر آنان به ایمان است.

لمقت الله أكبر... إذ تدعون إلى الإيمن فتكفرون

آمدن فعل های مضارع «تدعون» و «تكفرون» بر استمرار دلالت دارد؛ یعنی، شما همواره به ایمان فراخوانده می شدید؛ ولی به جای ایمان آوردن، به طور مستمر کفر میورزیدید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 12 - 2

2 - عذاب شدن کافران و مشرکان در قیامت، پس از اتمام حجت و دعوت شدن آنان به ایمان از سوی خداوند

ذلکم بأنہ إذا دعی اللہ وحده کفرتم و إن یشرک به تؤمنوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 13 - 4

4 - اتمام حجت خداوند بر انسان ها، از راه ارائه آیات و نشانه هایش بر حقانیت خود

هو الذی یریکم ءآیته

یادآوری آیات و نشانه های ارائه شده از سوی خداوند به بشر - پس از ذکر عذاب شدن کافران و منکران - می تواند به منظور اتمام حجت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 14 - 8

8 - خداوند، قبل از اتمام حجت و بیان حقیقت برای مردم، آنان را به عذاب استیصال گرفتار نخواهد ساخت.

مثل صعقه عاد و ثمود. إذ جاءتهم الرسل... ألا تعبدوا إلا الله

«إذ» ظرف زمان و متعلق به «نزول صاعقه» است که از «مثل صاعقه عاد و ثمود» استفاده می شود؛ یعنی، آن گاه صاعقه بر آنان نازل شد که پیامبران آمدند توحید و آیین الهی را ابلاغ کردند و آنان نپذیرفتند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 16 - 8

8 - عذاب دنیایی جوامع مستکبر ، پس از اتمام حجت و در پی آشکار شدن حق ناپذیری و عناد آنان است .

إذ جاءتهم الرسل . . . و كانوا بآيتنا يجحدون . فأرسلنا عليهم ريحا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 367

9- نزول عذاب بر جوامع ضلالت پیشه ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان

فهدینهم فاستحبوا العمی . . . فأخذتهم صعقه العذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - عربی بودن قرآن ، اتمام حجت خداوند بر مردم عرب است .

ولو جعلناه قرءانا أعجمیاً لقالوا لولا فصلت آیته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- انتقام الهی از کافران ، پس از احتجاج و اتمام حجت بر آنان

و كذلك ما أرسلنا . . . قل أولو جنتکم . . . فانتقمنا منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - عذاب های الهی بر کافران ، پس از اتمام حجت و ارائه آیات به ایشان

و ما نریهم من آیه . . . و أخذنهم بالعذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- به کارگیری تهدید از سوی خداوند ، پس از ارائه منطق و برهان و تأثیرناپذیری کافران از آن

فارتقب یوم تأتي السماء بدخان مبین

«فاء» تفریع، تهدید را متفرع بر حق ستیزی کافران و عدم تأثیر منطق و برهان بر آنان کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 8 - 3

3 - کیفر الهی برای کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان

تتلی علیه . . . فبشره بعذاب أليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 11 - 4

4 - کیفر کافران ، پس از اتمام حجت پروردگار بر ایشان

هذا هدی و الذین کفروا بایت ربهم لهم عذاب

از این که خداوند پس از بیان هدایتگری قرآن، عذاب کافران را مطرح می کند، مطلب یاد شده قابل برداشت است.

ص: 368

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 25 - 3

3 - اتمام حجت الهی بر مشرکان ، در زمینه حقانیت معاد و حیات اخروی

وقالوا ما هی إلا حیاتنا الدنیا .. و إذا تتلی علیهم آیتنا بیئت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 31 - 4

4 - اتمام حجت الهی بر کافران در دنیا ، با تلاوت مداوم آیات وحی بر آنان

أفلم تکن آیتی تتلی علیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 32 - 16

16 - کیفر الهی در مورد کافران ، پس از اتمام حجت و تبیین حق برای آنان

إن الذین کفروا و .. من بعد ما تبین لهم الهدی ... و سیحبط أعمالهم

در صورتی که «سیحبط..» عنوان کیفر داشته باشد؛ تعبیر «من بعد ما تبین...» بیانگر اتمام حجّتی است که قبل از اعمال مجازات، صورت گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 8 - 6

6 - رسولان الهی ، خود بهترین گواه وصول هدایت به خلق و اتمام حجت بر آنان *

إنا أرسلناک شهیداً

«شاهداً» ممکن است نظر به شهادت بر اصل پیام رسانی به خلق و فرستادن رسول داشته باشد و قید محذوف از فعل «أرسلناک» استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- کیفر امت های حق ستیز در طول تاریخ ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان

كذبت قبلهم .. كل كذب الرسل فحق وعيد

تعبیر «فحق وعید» می رساند که اقوام هلاک شده، قبلاً مورد هشدار، تهدید، تذکر و اتمام حجت قرار گرفته بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- هشدار های الهی به انسان ها در دنیا ، اتمام حجت او بر آنهاست .

كان في ضلل بعيد ... وقد قدمت إليكم بالوعيد

ص: 369

4- جدال مجرمان در قیامت ، بی تأثیر برای تبرئه ایشان ، با وجود اتمام حجت الهی بر آنان در دنیا

قال لا تختصموا لدیّ و قد قدّمت إلیکم بالوعید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 43 - 2

2- اتمام حجت خداوند بر قوم ثمود ، با اعطای مهلتی محدود به ایشان

قیل لهم تمّتّعوا حتّی حین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 7 - 3

3- اتمام حجت خداوند از طریق کتاب های آسمانی ، هموارکننده راه مجازات کافران *

و کتب مسطور . . . إنّ عذاب ربّک لوقع

در آیات پیشین سخن از «کتاب مسطور» (تورات یا کتاب های آسمانی) به میان آمده است. ارتباط «انّ عذاب...» با «کتاب مسطور»، می تواند بیانگر مطلب بالا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 23 - 16

16 - انسان ها ، فاقد هر عذر و بهانه ، در پیشگاه پروردگار خویش پس از آمدن وحی

إن هی إلاّ أسماء سمّیتموها . . . ولقد جاءهم من ربّهم الهدی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 4 - 5، 1

1 - اتمام حجت خداوند بر کافران ، با ابلاغ اخبار هشداردهنده و عبرت آمیز به آنان

ولقد جاءهم من الأنباء ما فیه مزدجر

«مزدجر» مصدر میمی و به معنای اتعاض و پندپذیری است. «ما فیه مزدجر»؛ یعنی، اخباری که برای بیدار شدن و پندآموزی کافی است.

5- تحقق مجازات های الهی بر کافران ، پس از اتمام حجت بر ایشان

و کلّ امر مستقرّ . و لقد جاءهم من الأنباء ما فيه مزدجر

در صورتی که تعبیر «و کلّ امر مستقرّ» کنایه از عذاب و کیفر حتمی کافران باشد، در پی آمدن «و لقد جائهم...»، توضیحی است بر این که کیفر آنان، بدون اتمام حجت صورت نگرفته و نمی گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 5 - 3

3- پیام های حکیمانه و رسای قرآن ، اتمام حجت الهی بر خلق

و لقد جاءهم .. حکمه بلغه

ص: 370

برداشت فوق با توجه به این است که آیه قبل از «و لقد جاءهم..» در مقام بیان علت مجازات کافران و اتمام حجت بر ایشان بود بر این اساس می توان از «حکمه بالغه...» - که بدل از «ما فیه...» است - مطلب بالا را استفاده کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 16 - 4

4- عذاب الهی، در مورد قوم نوح، پس از انذارهای مکرر و اتمام حجت بر آنان بود.*

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی، در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و اتمام حجت نبوده است. گفتنی است که «نذر» جمع «نذیر» است و «نذیر» بر دو معنا اطلاق می شود: «انذار» و «منذر». ظاهراً در آیه شریفه معنای اول (انذارها) اراده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 18 - 6

6- عذاب الهی در مورد قوم عاد، پس از انذارهای مکرر و اتمام حجت بر آنان بود.

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و تمام شدن حجت بر آنان نبوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 21 - 3

3- ابتلای قوم عاد به عذاب الهی، پس از انذارهای مکرر و اتمام حجت بر آنان

فکیف کان عذابی و نذر

عطف «نذر» بر «عذابی»، ممکن است بیانگر این معنا باشد که عذاب الهی در حق کافران، بدون انذارهای مکرر و اتمام حجت نبوده است. گفتنی است که «نذر» جمع «نذیر» است و «نذیر» بر دو معنا اطلاق می شود: «انذار» و «منذر»، ظاهراً در آیه شریفه، معنای اول (انذارها) مراد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - اتمام حجت الهی بر قوم لوط ، با انذار های مکرر

كذّبت قوم لوط بالتّذر

با توجه به جمع آمدن واژه «نذر»، برداشت بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - تمام شدن حجت الهی بر فرعونیان ، نیازمند ارائه معجزات متعدد به ایشان *

ص: 371

کذبوا بایتنا کلّها

در آیات پیشین نسبت به اقوام گذشته سخن از ارائه معجزات و آیات متعدد نبود؛ اما در مورد فرعونیان سخن از معجزات متعدد به میان آمده است.

5 - مجازات سریع فرعونیان از سوی خداوند ، پس از تمام شدن حجت بر ایشان

کذبوا بایتنا کلّها فأخذنهم أخذ عزیز مقتدر

عطف «فأخذناهم» بر «کذبوا»، نشانگر آن است که خداوند، پس از این که فرعونیان تمام معجزات را تکذیب کردند، به آنان مهلت نداد؛ بلکه بلافاصله اقدام به نابودی آنها نمود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 9 - 3

3 - کیفر و عذاب الهی ، پس از اتمام حجت و ارائه راه حق است .

قالوا بلی قد جاءنا نذیر فکذبنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 5

5 - خداوند ، حجت را بر انسان ها تمام کرده و هیچ عذری برای آنان باقی نگذاشته است .

إنا هدینة السبیل إنا شاکراً و إنا کفوراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 29 - 7

7 - با ارائه قرآن به انسان ها ، حجت الهی بر آنان تمام است .

إنّ هذه تذکره فمن شاء اتّخذ إلی ربّه سبیلاً

خداوند، با ارائه آیات قرآن - که مایه بیداری و تذکار است (هذه تذکره) - حجتش را بر آدمیان تمام کرده و این انسان است که باید راه دین را، طریق زندگی خویش قرار دهد (اتّخذ إلی ربّه سبیلاً).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - اخطار های الهی درباره عذاب ، از میان برنده هرگونه عذر در ترک راه خدا

إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا

جملاتی نظیر «إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ» - که پس از هشدار به عذاب گفته شود - خبر از تحقق انذار نیست؛ زیرا مخاطب به آن آگاه است؛ بلکه در مقام اظهار برائت و قطع عذر مخاطب است. ذکر این جمله پس از «مَنْ شَاءَ اتَّخَذْ...» - در آیه قبل - گویای معذور نبودن کسی است که سیر زندگانی خود را، به سوی خدا قرار نمی دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 12 - 3

ص: 372

3 - خداوند ، با آگاه ساختن ثروتمندان بخیل از آینده دشوارشان ، بر آنان اتمام حجت کرده است .

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى

مفاد آیه شریفه این است که نشان دادن راه، وظیفه ما است و پیامد بی اعتنایی بخیلان به هدایت ها، بر عهده خود آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 14 - 7

7 - خداوند ، با انذار به آتش جهنم ، بر همه انسان ها اتمام حجت کرده است .

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى . . . فَأَنْذَرْتَكُمْ نَارًا تَلْظَى

مفاد آیه شریفه با توجه به آیات پیشین، این است که آنچه بر عهده ما است، هدایت است که آن را با انذار انجام دادیم. بنابراین کوتاهی از جانب خود شما است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 2 - 1,5

1 - خداوند ، با فرستادن رسولی که مکتوباتی منزّه و به دور از انحراف را بر مردم بخواند ، بر آنان اتمام حجت می کند .

لَمْ يَكُنْ . . . مَنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ . رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً

5 - اتمام حجت بر تمام مردم ، با ارسال پیامبری همراه با کتاب آسمانی ، سنّت تخلف ناپذیر خداوند است .

لَمْ يَكُنْ . . . مَنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ . رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 4 - 1

1 - خداوند ، بر همه امت های پیشین ، اتمام حجت کرده ، آنان را از برهانی آشکار ، برخوردار ساخته بود .

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكُتُبَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قريش - 106 - 3 - 4

4- فراهم آمدن زمینه مناسب از جانب خداوند ، برای کوچ های زمستانی و تابستانی قریش ، حجتی کامل بر لزوم روی آوردن آنان به عبادت خداوند

إِیْلَافِ قَرِیْشٍ . إِیْلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّیْفِ . فلیعبدوا

«لام» در «لایلاف» چه متعلق به سوره «فیل» باشد و چه به «فلیعبدوا» (در این آیه) برداشت یاد شده استفاده می شود.

70- اتمام حجت خدا بر فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 56 - 5

ص: 373

5- خداوند ، حجت خویش را بر همه - حتی بر امثال فرعون - تمام می کند .

و لقد أرينه آیتنا کلّها فکذب و أبی

71- اتمام حجت در تبلیغ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 109 - 5

5- هشدار و انذار و یا توسل به قدرت در مسیر احقاق حق و پیاده کردن دین ، باید پس از اتمام حجت و بیان حقایق دینی باشد .

و ما أرسلنک إلاّ رحمہ للعلمین .. . قل إنّما یوحی الّیّ ... فهل أنتم مسلمون . فإ

72- اتمام حجت رسولان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 50 - 6

6- کیفر الهی کافران دوزخی ، پس از ابلاغ پیام الهی و اتمام حجت از سوی رسولان است .

أولم تک تأتیکم رسلکم بالبینت قالوا بلی

73- اتمام حجت رهبری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 71 - 21

21- « عن عبدالأعلی قال : سمعت أبا عبد الله (ع) يقول : . . . السامع المطیع لا حجّه علیه ، و إمام المسلمین تمّت حجّته و احتجّاجه یوم یلقى الله لقول الله « یوم ندعوا کلّ أناس یامامهم » ;

عبدالاعلی گوید: شنیدم امام صادق(ع) می فرمود:.. روز ملاقات با خداوند علیه انسان شنوا و مطیع ادعایی نیست; [چون] امام مسلمین حجّت و احتجّاج او را تکمیل کرده است; زیرا خداوند می فرماید: یوم ندعوا کلّ أناس یامامهم».

74- اتمام حجت شعیب(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 93 - 6

6- شعیب (ع) پس از اتمام حجت بر مردم و لجاجت پیشگی آنان، در انتظار سرنوشت شوم آنان بود.

وارتقبوا انی معکم رقیب

ص: 374

«رقیب» در آیه شریفه به معنای منتظر است.

75- اتمام حجت صالح (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 79 - 5

5- صالح (ع) هنگام خروجش از میان قوم ثمود، اتمام حجت الهی بر آنان را به ایشان گوشزد کرد.

فتولی عنهم و قال يقوم لقد أبلغتكم رساله ربی

76- اتمام حجت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 52 - 7

7 - انسان ها با نزول قرآن و دریافت آن هیچ عذر و توجیهی برای گرایش به کفر، به فراموشی سپردن قیامت، فریب خوردن به حیات دنیا و انکار آیات الهی ندارند.

الذین اتخذوا دینهم لهواً و لعباً .. و لقد جننهم بکتب

آیه مورد بحث در پی بیان گرفتاری کافران به آتش دوزخ و بیان عامل دوزخی شدن آنان، اشاره به اتمام حجت الهی برای همگان دارد. یعنی با نزول قرآن و معارف آن بهانه ای برای روی آوری به عقاید و اعمالی که در آیه قبل علل گرفتاری به دوزخ معرفی شده، وجود ندارد.

77- اتمام حجت لوط (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 63 - 3,8

3- حضرت لوط (ع) پیش از فرار رسیدن عذاب الهی بر قومش، آنان را به چنین سرنوشتی هشدار داده بود.

قالوا بل جننک بما کانوا فیه یمترون

مقصود از «ما» در جمله «بما کانوا فیه یمترون» عذاب است. بنابراین تردید کردن قوم لوط درباره عذاب الهی، بیانگر این نکته است که: آنان نسبت به عذاب انذار و تهدید شدند و به اندازه کافی با آنان اتمام حجت شد.

8- نزول عذاب الهی (استیصال) بر قوم لوط، پس از تمام شدن حجت بر آنان توسط حضرت لوط (ع) بود.

قالوا بل جئنك بما كانوا فيه يمترون

ص: 375

78- اتمام حجت مبلغان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 109 - 3

3- هشدار و انذار ، وظیفه مبلغان الهی ، پس از اتمام حجت و بیان حقایق الهی و روی گردانی مخالفان

فإن تولّوا فقل ءاذنتکم علی سواء

79- اتمام حجت محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 109 - 2

2- پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله) ، پیام الهی را به همه مردم رساند و حجت را بر یکایک آنان تمام کرد .

فإن تولّوا فقل ءاذنتکم علی سواء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 51 - 6

6 - انذار های روشن پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، اتمام حجت بر خلق و سدّ کننده راه هر گونه عذر و بهانه

إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ . وَلَا تَجْعَلُوا مَعِ اللَّهِ ... إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 54 - 2

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به اتمام حجت بر کافران ، و نه مجبور ساختن آنان به پذیرش دین

فتولّ عنهم

«فاء» می رساند که علت سلب مسؤلیت از پیامبر(صلی الله علیه و آله) این است که بر کافران حجت تمام گشته و آنان از سر طغیان کفر میورزند و نه به خاطر نادانی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - وظیفه پیامبر (صلی الله علیه و آله)، اتمام حجت بر کافران لجوج و حق ناپذیر است؛ و نه پافشاری بر هدایت آنان.

فذکر... فذرهم

در آیات پیشین، پیامبر (صلی الله علیه و آله) موظف به تذکر و تبلیغ شد؛ ولی پس از بیان حقایق، فرمان «فذرهم» پایان وظیفه تبلیغ را به آن حضرت اعلام می دارد.

ص: 376

80- اتمام حجت ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 6 - 1

1 - ابلاغ وحی از سوی فرشتگان ، به منظور اتمام حجت بر خلق و انذار و اخطار به آنان است .

فالملقى ذکرًا . عذرًا أو نذرًا

«عذر» و «نذر» مصدر و به معنای «اعذار و انذار» است و نصب این دو، به جهت مفعول له بودن آنها برای «ملقیات» است و یا به سبب بدل بودن آنها، برای «ذکرًا» است. برداشت یاد شده، مبتنی بر ترکیب نخست است.

81- اتمام حجت موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 36 - 6

6 - هلاکت فرعون و قومش ، پس از اتمام حجت خدا با آنان به وسیله موسی و هارون (ع) بوده است .

فقلنا اذهبنا إلى القوم الذين كذبوا بآيتنا فدمرناهم تدميرًا

82- اتمام حجت نوح (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 72 - 1

1 - حضرت نوح (ع) حجت را بر قومش تمام کرده و آنان بی هیچ دلیلی از او روگردانیده و از پذیرش دعوتش سر باز می زدند .

فإن تولیتهم فما سألتکم من أجر

این آیه ادامه آیه قبل است که برای بیان تحدی حضرت نوح (ع) و تمام کردن حجت خود بر قومش می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 115 - 6

6 - هشدار روشن و بی ابهام نوح (ع) به قومش ، نسبت به خطر «عذاب استیصال» در صورت پافشاری آنان بر شرک و مبارزه با توحید

إن أنا إلا نذير مبين

برداشت یاد شده بدان احتمال است که نوح(ع) در راستای اتمام حجت با قومش، از پیش آنان را به نزول عذاب استیصال هشدار داده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 118 - 4

ص: 377

4- شکوه نوح (ع) به درگاه خدا از ستم قوم خویش، پس از اتمام حجت و به بن بست رسیدن همه راه های تبلیغی بود.

إِن أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مِّبِينٍ . . . إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ . . . فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي

83- اتمام حجت هارون (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 36 - 6

6- هلاکت فرعون و قومش، پس از اتمام حجت خدا با آنان به وسیله موسی و هارون (ع) بوده است.

فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا

84- اتمام حجت هود (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 57 - 3

3- هود (ع)، پس از ابلاغ پیام های الهی و اتمام حجت بر مردم، خویشان را مسؤول اعراض آنان نمی دانست.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسَلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ

روشن است که جمله «فقد أبلغتكم . . .» نمی تواند جواب شرط «فإن تولوا . . .» باشد؛ زیرا هود(ع) رسالت خویش را ابلاغ کرده بود - چه مردم اعراض کنند و چه ایمان آورند - بلکه آن جمله سبب جواب و جانشین آن می باشد؛ یعنی، اگر اعراض کنید، من مسؤولیتی ندارم و مؤاخذه ای بر من نیست؛ زیرا آنچه را که به خاطر آن به سوی شما فرستاده شده بودم، به شما ابلاغ کردم.

85- اهمیت اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 131 - 3

3- اتمام حجت بر جوامع بشری از اهداف بعثت رسولان الهی است.

أَلَمْ يَأْتِكُمْ رَسُلٌ مِنْكُمْ . . . ذَلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 6 - 4

4 - مؤاخذه كفار به جرم مبارزه با اسلام ، پیش از ارائه معارف الهی قرآن به آنان و تمام شدن حجت بر ایشان ، ممنوع است .

و خذوهم واحصروهم . . . و إن أحد من المشركين استجارك فأجره حتى يسمع كلم الله

ص: 378

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 15 - 9

9- اتمام حجت بر آدمیان ، از جمله اهداف بعثت انبیاست .

و ما کنا معذبین حتی نبعث رسولاً

86- تداوم اتمام حجت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 23 - 2

2 - اتمام حجت الهی بر قوم ثمود ، با انذار های مکرر

کذبت ثمود بالتندر

برداشت یاد شده با توجه به جمع آمدن واژه «نذر» استفاده می شود.

87- حجت امت ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 143 - 7

7 - اعتدال امت اسلام و برتری آنان بر سایر امت ها ، دلیل حجت بودن آنان بر سایر ملتهاست .

جعلنکم أمة وسطاً لتکونوا شهداء علی الناس

88- حجت بر امت ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 78 - 19

19 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) حجت خدا بر مسلمانان و امت اسلامی حجت خدا بر دیگر مردمان

لیکون الرسول شهیداً علیکم و تکونوا شهداء علی الناس

از جمله تفسیرهایی که برای کلمه «شهید» و «شهداء» ابراز شده، «حجت» است. برداشت بالا، بر پایه همین تفسیر می باشد.

89- حجت بر مسلمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 78 - 19

ص: 379

19 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) حجت خدا بر مسلمانان و امت اسلامی حجت خدا بر دیگر مردمان

لیکون الرسول شهیداً علیکم و تكونوا شهداء علی الناس

از جمله تفسیرهایی که برای کلمه «شهید» و «شهداء» ابراز شده، «حجت» است. برداشت بالا، بر پایه همین تفسیر می باشد.

90- حجت بودن محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 143 - 6

6 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) حجت خدا بر مسلمانان و امت اسلامی حجت خداوند بر دیگر مردم

لتكونوا شهداء علی الناس و يكون الرسول علیکم شهیداً

از جمله تفسیری که برای کلمه «شهداء» و «شهید» در آیه مورد بحث ابراز شده است، حجت است.

91- حجت بودن مسلمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 143 - 6,7

6 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) حجت خدا بر مسلمانان و امت اسلامی حجت خداوند بر دیگر مردم

لتكونوا شهداء علی الناس و يكون الرسول علیکم شهیداً

از جمله تفسیری که برای کلمه «شهداء» و «شهید» در آیه مورد بحث ابراز شده است، حجت است.

7 - اعتدال امت اسلام و برتری آنان بر سایر امت ها ، دلیل حجت بودن آنان بر سایر ملتهاست .

جعلنکم أمه وسطاً لتكونوا شهداء علی الناس

92- حجت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 106 - 5

5- قرآن ، حجت رسا و پیام بلیغ خدا برای بندگان است .

إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ

93- حجت موسى (ع)

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

ص: 380

5- حضرت موسی و هارون (ع) ، دو پیامبر برخوردار از حجت و برهان الهی

و لقد آتینا موسی و هرون الفرقان

یکی از معانی لغوی «فرقان» حجت و برهان است (لسان العرب).

94- حجت هارون (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- حضرت موسی و هارون (ع) ، دو پیامبر برخوردار از حجت و برهان الهی

و لقد آتینا موسی و هرون الفرقان

یکی از معانی لغوی «فرقان» حجت و برهان است (لسان العرب).

95- زمینه اتمام حجت با کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- وجود معارف استوار و قوام بخش در قرآن ، نشان تمام بودن حجت بر کافران با ابلاغ آن از سوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) است .

حتی تأتیهم البینه . رسول من الله ... فیها کتب قیمه

96- سنت اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- اتمام حجت با مردمان ، سنت الهی در طول تاریخ بشر

و ما کان ربک مهلک القرى حتی یبعث فی أمها رسولا

97- عذاب بعد از اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 83 - 5

5- نزول عذاب الهی ، پس از اتمام حجت و ارائه معجزات و نشانه های خداوندی است .

ص: 381

وآتينهم آيتنا فكانوا عنها معرضين .. فأخذتهم الصيحه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

9 - نحل - 16 - 113 - 5

5- عذاب و كيفر امت ها ، پس از اتمام حجت الهی بر آنان با فرستادن انبيا بود .

لقد جاءهم رسول منهم فكذبوه فأخذهم العذاب

98- عوامل اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

9 - نحل - 16 - 125 - 16

16- کاربرد روش های مختلف تبلیغی ، مایه اتمام حجت است نه عامل هدایت حتمی همگان .

ادع .. إن ربك هو أعلم بمن ضلّ عن سبيله و هو أعلم بالمهتدين

جمله «إن ربك .. بالمهتدين» می رساند که انسانها دو گروهند: گمراهان و هدایت شدگان. بنابراین فرمان «ادع...» برای اتمام حجت است نه برای هدایت همه مردم.

99- كيفر و اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

7 - توبه - 9 - 115 - 3

3 - كيفر های الهی ، همواره پس از اتمام حجت است .

ما كان الله ليضلّ قوماً بعد إذ هدّينهم حتى يبين لهم ما يتقون

100- كيفيت اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام - 6 - 156 - 7

7 - وجود تورات و انجيل به سبب غفلت و ناآگاهی مشرکان از محتوای آنها نمی توانست اتمام حجت برای آنان باشد.

وإن كنا عن دراستهم لغفلين

ص: 382

101- منشأ اتمام حجت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 134 - 9

9- اتمام حجت و فرستادن پیامبران برای ابلاغ آیات الهی ، مقتضای ربوبیت الهی است .

رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ

102- موسی (ع) و اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 153 - 20

20 - حضرت موسی (ع) ، دارای قدرت و توانی بالا در ایفای رسالت و اتمام حجت بر مردم

و ءاتینا موسی سلطاناً مبیناً

103- مؤاخذه قبل از اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 6 - 4

4 - مؤاخذه کفار به جرم مبارزه با اسلام ، پیش از ارائه معارف الهی قرآن به آنان و تمام شدن حجت بر ایشان ، ممنوع است .

و خذوهم و احصروهم... و إن أحد من المشركين استجارك فأجره حتى يسمع كلم الله

104- نقش اتمام حجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 24 - 6

6 - منکران دین بدون اتمام حجت با آنان ، به آتش دوزخ گرفتار نخواهند شد .

فإن لم تفعلوا ولن تفعلوا فاتقوا النار

جواب شرط «فان لم تفعلوا» محذوف است و جمله «فاتقوا...» جانشین آن شده است. جمله با تقدیر آن چنین است: فان لم تفعلوا تمت

عليكم الحجه و ثبت لديكم ان القرآن منزل من عندالله فاتقوا ...

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - كهف - 18 - 55 - 19

19- نزول عذاب بر كفر پيشگان ، پس از اتمام حجت است .

ص: 383

و ما منع الناس أن يؤمنوا إذ جاءهم الهدى . . . أو يأتيهم العذاب قبلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 22 - 5

5- مجازات ملت های نیرومند و متمدن گذشته، پس از اتمام حجت از سوی رسولان الهی

ذلک بأنهم کانت تأتیهم رسلهم بالبینت فکفروا فأخذهم الله

105- نقش اتمام حجت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 15 - 11، 8

8- مجازات نکردن انسان ها، قبل از برانگیختن رسولان و اتمام حجت با آنها، از سنت های الهی است .

و ما کنا معذبین حتی نبعث رسولا

11- نزول عذاب دنیوی بر امت های گنهکار، تنها پس از اتمام حجت و فرستادن پیامبری برای ایشان است .

و ما کنا معذبین حتی نبعث رسولا

جمله «ما کنا معذبین حتی نبعث رسولا» اطلاق دارد و عذاب دنیوی را هم دربر می گیرد.

106- واسطه اتمام حجت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 6 - 2

2- وحی و کتاب های آسمانی، وسیله اتمام حجت خداوند بر خلق و انذار و اخطار بدان ها است .

ذکراً . عذراً أو نذراً

ص: 384

1- احکام حجر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 34 - 14

14- صغیر بودن و رشد و درک اقتصادی نداشتن ، دو عامل حجر و مانع حق تصرف فرد در مال خویش است .

حتی یبلغ أشده

بیان غایت زمان ممنوعیت حق تصرف یتیم، در واقع بیان کننده ملاک حق تصرف در مال است و آن، بلوغ و رشد اقتصادی است. بنابراین یتیم بودن، خصوصیت و موضوعیت ندارد.

2- عظمت آیات سوره حجر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 1 - 3

3- آیه های سوره حجر ، دارای ارزش ، قداست و عظمت

تلک ءایت الکتب

برداشت فوق، مبتنی بر این است که مشارالیه «تلک» همین سوره حجر باشد و چون «تلک» برای اشاره به دور است، می تواند بیانگر عظمت و مرتبه والای این سوره باشد.

3- عوامل حجر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 385

14- صغیر بودن و رشد و درک اقتصادی نداشتن ، دو عامل حجر و مانع حق تصرف فرد در مال خویش است .

حتی یبلغ أشده

بیان غایت زمان ممنوعیت حق تصرف یتیم، در واقع بیان کننده ملاک حق تصرف در مال است و آن، بلوغ و رشد اقتصادی است. بنابراین یتیم بودن، خصوصیت و موضوعیت ندارد.

ص: 386

1- آثار التزام به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 187 - 36

36 - عمل به احکام دین و پایبندی به حدود الهی ، زمینه ساز نایل شدن به تقواییست .

تلک حدود الله فلا تقربوها کذلک یبین الله اياته للناس لعلهم یتقون

2- آثار تجاوز از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 178 - 25،29

25 - کسانی که از احکام خدا تعدی کنند ، به عذابی دردناک گرفتار خواهند شد .

فمن اعتدی بعد ذلک فله عذاب الیم

29 - تجاوز از احکام و قوانین الهی ، مانع بهره مندی از رحمت خداوند است .

ذلک تخفیف من ربکم و رحمه فمن اعتدی بعد ذلک فله عذاب الیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 80 - 12

12- سرکشی و تجاوز از حدود الهی ، زمینه ساز گرایش انسان به کفر است . *

یرهقهما طغیاناً و کفرًا

محتمل است تقدیم طغیان بر کفر، گویای این باشد که کشانده شدن به کفر، پی آمد ابتلا به طغیان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 1 - 17

17 - ضرر و زیان عمل نکردن به احکام الهی و شکستن مرز های دینی ، به خود متجاوزان بازمی گردد .

و من يتعدّ حدود الله فقد ظلم نفسه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 12 - 2

2 - آلودگی به گناه و شکستن حریم قوانین و وظایف الهی ، زمینه ساز انکار روز جزا است .

و ما یکذب به الاکلّ معتد ائیم

3- آثار تجاوز به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 5

5 - کوچک شمردن قوانین و مقررات الهی و تجاوز به حریم آنها ، شقاوت و بدبختی انسان ها را در پی دارد .

و من یعظم حرمت الله فهو خیر له عند ربّه

«تعظیم» عکس «تحقیر» است. بنابراین مفهوم جمله یاد شده چنین می شود: «و من یحقّر حرّمت الله فهو شرّ له عند ربّه».

4- آثار تحقیر حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 5

5 - کوچک شمردن قوانین و مقررات الهی و تجاوز به حریم آنها ، شقاوت و بدبختی انسان ها را در پی دارد .

و من یعظم حرمت الله فهو خیر له عند ربّه

«تعظیم» عکس «تحقیر» است. بنابراین مفهوم جمله یاد شده چنین می شود: «و من یحقّر حرّمت الله فهو شرّ له عند ربّه».

5- آثار تعظیم حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 3

3 - تعظیم و بزرگداشت حدود و مقررات الهی و رعایت حریم آنها، مایه خیر و سعادت و خوشبختی برای اهل ایمان

و من یعظم حرمت الله فهو خیر له عند ربه

ص: 388

ضمیر «هو» در «فهو خیر له» به «تعظیم» (مصدر «یعظم») بازمی‌گردد؛ یعنی، «فالتعظیم خیر له عند ربّه».

6- اجتناب از تجاوز به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 2

2- لزوم بزرگداشت حدود و مقررات الهی، کوچک نشمردن آنها و پرهیز از تجاوز به حریم آنها

و من یعظم حرمت الله

«تعظیم» (مصدر «یعظم») به معنای بزرگ داشتن است. «حرمت» جمع «حرمه» است و حرمت به چیزی گفته می‌شود که هتک و دریدن آن ممنوع و رعایت و نگهداری آن واجب است. «حرمت الله»؛ یعنی، حدود و مقرراتی که از سوی خدا تعیین شده و مردم موظف اند آنها را رعایت کنند. بنابراین جمله یاد شده توصیه ای است از سوی خدا به اهل ایمان که باید حدود و مقررات الهی را بزرگ بشمارند و از تجاوز به حریم آنها، سخت خودداری کنند.

7- اجرای حدود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 40 - 7

7- تعیین موارد اجرای حد و یا سقوط آن و گذشت از مجرمان، به اراده و مشیت الهی است. *

والسارق والسارقة فاقطعوا... یعذب من یشاء و یغفر لمن یشاء

مراد از جمله «یعذب...» می‌تواند حکمی باشد که از جمله «فاقطعوا...» به دست می‌آید و مقصود از جمله «یغفر...» برداشتن آن حکم است که جمله «فان الله یتوب...» بدان اشاره کرد. گفتنی است که تقدیم عذاب بر مغفرت، این احتمال را تقویت می‌کند.

8- احکام حدود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 25 - 24, 23

23 - حدّ زنای کنیزان مسلمان، نیمی از حدّ زنای آزاده است.

فاذا احصنّ فان اتین بفاحشه فعلیهن نصف ما علی المحصنات من العذاب

چون فعل «احصن» مجهول است، مراد از آن شوهردار بودن است، و چون ضمیر آن به «مؤمنات» برمی گردد، هر دو قید، یعنی مسلمان و شوهردار بودن، از آن استفاده می شود. مؤید معنای مذکور برای «احصن» در برداشت فوق، فرمایش امام صادق (ع) است که درباره آن فرمود: یعنی نکاحهنّ

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 235، ح 96؛ نورالثقلین، ج 1، ص 470، ح 190.

24 - کنیز شوهردار، در صورت ارتکاب هر نوع فحشا، مستحق نیمی از کیفر زن آزاد *

فاذا احصن فان اتین بفاحشه فعليهن نصف ما على المحصنات

در برداشت فوق، «فاحشه» به معنای مطلق کار زشت گرفته شده، نه به معنای «زنا».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 33 - 22

22 - اعدام، مجازات محارب فسادگر در زمین در صورت ارتکاب قتل

انما جزؤا الذين يحاربون الله .. ان يقتلوا

از امام رضا(ع) درباره آیه فوق روایت شده: اذا حارب الله ورسوله و سعى فى الارض فساداً فقتل قتل به ...

کافی، ج 7، ص 247، ح 8؛ نورالثقلین، ج 1، ص 623، ح 165.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 38 - 1، 2، 15

1 - وجوب بریدن دست دزد

و السارق و السارقه فاقطعوا ايديهما

2 - برابری زنان و مردان در حد سرقت

و السارق و السارقه فاقطعوا ايديهما

15 - قطع انگشتان دست از انت ها، بجز انگشت شست، مجازات سرقت

و السارق و السارقه فاقطعوا ايديهما

از امام صادق(ع) در پاسخ سؤال از اینکه دست دزد از کجا باید قطع شود روایت شده: تقطع الاربع اصابع و تترك الابهام ...

کافی، ج 7، ص 225، ح 17؛ نورالثقلین، ج 1، ص 628، ح 188.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 12 - 7

7 - اعدام، کیفر طعن و توهین به اسلام

و طعنوا فی دینکم فقتلوا

9- ارزش حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 50 - 16، 17

16 - خداوند، فراخوان مردم به مقایسه قوانین الهی با سایر قوانین برای باور به برتری احکام الهی

ص: 390

و من احسن من الله حكماً لقوم يوقنون

17 - ناباوری به منزلت برتر احکام الهی بر سایر قوانین ، برخاسته از کوتاه فکری و ناتوانی اندیشه

و من احسن من الله حكماً لقوم يوقنون

ایقان، به معنای فهمیدن از روی تدبر و تحقیق است.

10- اسقاط حدود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 34 - 1

1 - سقوط حدود چهارگانه (قتل ، به دار آویختن ، قطع دست و پا و تبعید) از محاربان و فسادانگیزی که پیش از دستگیری توبه کنند .

انما جزوا الذين يحاربون . . . الا الذين تابوا من قبل ان تقدروا عليهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 39 - 6,11

6 - مردم ، فاقد تصمیمگیری در اجرا و یا اسقاط حد سرقت

فإن الله يتوب عليه

خداوند موضوع حد سرقت را چیزی جز سرقت قرار نداده است و سقوط آن را تنها به توبه سارق و اصلاح وی مشروط ساخته است ؛ بدون آنکه در اجرا و یا سقوط حد، رضایت یا درخواست صاحبان مال را شرط کرده باشد.

11 - توبه و اصلاح (خودسازی) سارقان برای آمرزش و سقوط حد از ایشان ، مورد ترغیب خداوند

و السارق و السارقه . . . فمن تاب من بعد ظلمه و اصلح فإن الله يتوب عليه

یادآوری توبه پس از بیان حد سرقت و وعده به عفو سارق، گشودن راهی است برای او تا به این وسیله راه اصلاح در پیش گیرد و از حد رهایی یابد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 40 - 7

7 - تعیین موارد اجرای حد و یا سقوط آن و گذشت از مجرمان ، به اراده و مشیت الهی است . *

والسارق و السارقة فاقطعوا .. يعذب من يشاء و يغفر لمن يشاء

مراد از جمله «يعذب ..» می تواند حکمی باشد که از جمله «فاقطعوا ...» به دست می آید و مقصود از جمله «یغفر ...» برداشتن آن حکم است که جمله «فان الله يتوب ...» بدان اشاره کرد. گفتنی است که تقدیم عذاب بر مغفرت، این احتمال را تقویت می کند.

ص: 391

11- اعراض از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 5 - 2

2 - تهدید اکید الهی ، به کسانی که به حدود و احکام ظهار تن در ندهند و بر سنت جاهلی پایبند بمانند .

و الذين يظهرون من نسائهم . . . إنّ الذين يحادّون الله ورسوله

چنان که قبلاً گفته شد، «ظهار» سنتی باقی مانده از عرب جاهلی بود. خداوند در آیات پیشین این سنت را لغو کرد و برای مرتکبان آن مجازات کفّاره تعیین فرمود. با توجه به ارتباط آیه بالا با آیات قبل، آیه شریفه ناظر به کسانی خواهد بود که ممکن است همچنان بر آن سنت غلط پایبند بمانند و حدود الهی را زیر پا بگذارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 50 - 3،18

3 - گریز از احکام الهی و گرایش به احکام جاهلی ، شیوه و منشی ناپسند

افحکم الجهلیه بیغون

18 - رویگردانی از احکام الهی ، نشانه محرومیت آدمی از تفکر صحیح و اندیشه توانا

فان تولوا . . . و من احسن من الله حکماً لقوم یوقنون

12- اقامه حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 59 - 32

32 - اقامه حدود و احکام ، جلوگیری از نابودی دین و یا تغییر سنت ها و احکام الهی ، هدف گزینش « اولی الامر » و لزوم اطاعت از آنان

اطيعوا الله . . . و اولی الامر منکم

امام رضا (ع) درباره فلسفه قرار دادن اولوالامر و وجوب اطاعت از آنان فرمود: . . . فجعل علیهم قیماً یمنعهم من الفساد و یقیم فیهم الحدود و الاحکام . . . انه لو لم یجعل لهم اماماً قیماً . . . لدرست المله و ذهب الدین و غیرت السنن و الاحکام . . .

عیون اخبار الرضا (ع)، ج 2، ص 101، ح 1، ب 34؛ نورالثقلین، ج 1، ص 497، ح 329.

13- اهمیت اجرای حدود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 38 - 9، 4

4 - ضرورت تلاش تمامی اهل ایمان برای اجرای حدود الهی

ص: 392

چون خطاب متوجه عموم مؤمنان است، با آنکه اجرا کننده حد سرقت تنها برخی از آنان می باشند، معلوم می شود همه اهل ایمان باید برای اجرای حد سرقت تلاش کنند.

9- ضرورت اجرای حد سرقت به شیوه ای عبرت انگیز

فاقطعوا ایديهما .. نکلا من الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 2 - 5

5- مسؤولیت برپایی نظام قضایی به منظور اجرای حدود الهی ، بر عهده فرد فرد مسلمانان است .

الزانیه و الزانی فاجلدوا کلّ وحد منهما مائه جلده

با آن که اجرای حدود و مقررات، از طریق دستگاه قضایی انجام می پذیرد؛ ولی خداوند همه مردم را مخاطب قرار داده و تازیانه زدن را از آنان خواستار شده است. این حکایت می کند که یکایک افراد جامعه، در برابر اجرای حدود الهی مسؤول اند و باید در این مورد همکاری کنند.

14- اهمیت تعظیم به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 2

2- لزوم بزرگداشت حدود و مقررات الهی ، کوچک نشمردن آنها و پرهیز از تجاوز به حریم آنها

و من يعظم حرمت الله

«تعظیم» (مصدر «يعظم») به معنای بزرگ داشتن است. «حرمت» جمع «حرمه» است و حرمت به چیزی گفته می شود که هتک و دریدن آن ممنوع و رعایت و نگهداری آن واجب است. «حرمت الله»؛ یعنی، حدود و مقرراتی که از سوی خدا تعیین شده و مردم موظف اند آنها را رعایت کنند. بنابراین جمله یاد شده توصیه ای است از سوی خدا به اهل ایمان که باید حدود و مقررات الهی را بزرگ بشمارند و از تجاوز به حریم آنها، سخت خودداری کنند.

15- اهمیت حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حدود و مقررات الهی و نیز مسأله توحید و یکتاپرستی ، دارای اهمیتی بسیار و منزلتی والا در نزد خداوند

و من یعظم حرمت الله . . . أو تهوی به الريح فی مکان سحیق . ذلک

«ذلک» اشاره است به موضوع بزرگداشت حدود و مقررات الهی و نیز مسأله توحید و یکتاپرستی که در آیه پیش مطرح شده است. مقصود از آوردن «ذلک» در این جا، ایجاد فاصله میان کلام قبل و کلام بعد و انتقال از یک مطلب مهم به مطلب مهمی دیگر

ص: 393

است. در چنین مواردی کلمه «هذا» را به کار می برند؛ مانند: «هذا و أن للطاغين لشرّ مآب». بنابراین به کارگیری «ذلک» - که برای اشاره به بعید است - می تواند برای بیان بُعد منزلت توحید و یکتاپرستی و اهمیت حدود و مقررات الهی باشد.

16- اهمیت ذکر حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 123 - 11

11 - لزوم رعایت تقوا و توجه به حدود الهی ، حتی در مبارزه با کافران

قتلوا الذین یلونکم من الکفار و لیجدوا فیکم غلظه و اعلموا أن اللّٰه مع المتقین

17- پاسداران حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 112 - 15

15 - مؤمنان راستین ، پاسداران همیشگی قوانین ، حدود و ارزش های الهی

و الحفظون لحدود اللّٰه

18- پاسداری از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 187 - 29,30,31

29 - لزوم حفظ و مراقبت از حدود الهی و پاس داشتن آنها

تلك حدود اللّٰه فلا تقربوها

30 - روزه و اعتکاف و احکام آن دو ، حدود الهی است که هرگز نباید نقض شود .

تلك حدود اللّٰه فلا تقربوها

31 - احکام قصاص و وصیت ، حدود الهی است که هرگز نباید شکسته شود .

کتب علیکم القصاص ... کتب علیکم ... الوصیه ... تلك حدود اللّٰه فلا تقربوها

مشارالیه «تلک» علاوه بر روزه و احکام آن، می تواند قصاص و وصیت و احکام آنها نیز باشد.

19- تبدیل حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 394

2 - بسیاری از مسیحیان و یهودیان ، در صدد جایگزینی گرایش ها و قوانین جاهلی به جای احکام و قوانین الهی

افحکم الجهلیه بیغون

«بغی»، به معنای طلب کردن است.

20- تجاوز از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 190 - 5,8

5 - نبرد با کسانی که با مسلمانان سر جنگ ندارند ، تجاوزگری و خروج از حدود الهی است .

و قتلوا .. الذین یقتلونکم و لاتعتدوا

از مصداقهای مورد نظر برای اعتدا و تجاوز - به قرینه «الذین یقاتلونکم» - نبرد با کافرانی است که در پی جنگ با اهل ایمان نیستند.

8 - مجاهدان ، در صورتی که از حدود الهی در جنگ تجاوز کنند و یا حقوق دشمنان را رعایت ننمایند ، از محبت خداوند محروم خواهند شد .

إن الله لایحب المعتدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 1 - 16,18

16 - تجاوز از حدود الهی و مرز های دینی ، ظلم به نفس است .

و من یتعدّ حدود الله فقد ظلم نفسه

18 - رعایت نکردن احکام و حدود الهی درباره طلاق از سوی همسران ، ظلم به نفس و زیان رساندن به خویشان است .

فطلّقوهنّ لعدّتهنّ .. و من یتعدّ حدود الله فقد ظلم نفسه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 31 - 2

2- اعتراف باعداران یمنی، به طغیان و تجاوز از حدود الهی بر اثر نپرداختن سهم بینوایان

إِنَّا كُنَّا طَغِين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 31 - 1

1- ارضای غرایز جنسی، جز از طریق همسر یا کنیز مملوک، تجاوز به حدود الهی و به دور از حق و اعتدال است.

فمن ابتغى وراء ذلك فأولئك هم العادون

«عدوان» (مصدر «عادون»)، به معنای تجاوز کردن و از حد گذشتن است.

ص: 395

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 14 - 3,6,9

3 - تجاوز از حدود الهی ، نافرمانی خدا و رسول است .

و من يعص الله ورسوله و يتعدّ حدوده

برداشت فوق بر این اساس است که عطف جمله «یتعدّ حدوده» بر جمله «يعص الله ورسوله»، عطف تفسیری باشد.

6 - نافرمانی مستمر و تجاوز دایمی از حدود الهی ، موجب جاودانگی در آتش

و من يعص الله . . . و يتعدّ حدوده یدخله ناراً خالداً فیها

9 - عذاب همیشگی و خوارکننده ، کیفر سرکشی از فرامین خدا و رسول (صلی الله علیه و آله) و تجاوز از حدود الهی

و من يعص الله ورسوله . . . و له عذاب مهین

21- تجاوز به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 4 - 58 - 10

10 - انکار حکم ظهار و تجاوز به حدود آن ، در حکم کفر است .

و تلك حدود الله و للکفرین عذاب أليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 229 - 21,22,23

21 - احکام طلاق ، از حدود الهی ؛ و تعدی از آن حرام است .

المطلقات یتربصن . . . الطلاق مرتان ... تلك حدود الله فلا تعتدوها

22 - تجاوز از حدود و احکام الهی ، ظلم است .

و من يتعدّ حدود الله فاولئك هم الظالمون

23 - ستمکاران ، فقط کسانی هستند که از حدود الهی تعدی کنند .

و من يتعد حدود الله فأولئك هم الظالمون

ضمير فصل «هم» گویای حصر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 231 - 5,7

5 - رجوع مرد به زن به قصد آزار و اذیت ، تعدی به حدود الهی و ظلم است .

تلك حدود الله فلا تعتدوها و من يتعد حدود الله فأولئك هم الظالمون . . . و لا تمس

7 - تعدی از حدود الهی ، ظلم به خویشان است .

لتعتدوا و من يفعل ذلك فقد ظلم نفسه

ص: 396

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 240 - 11

11 - خداوند ، قادر بر کیفر تخلف کنندگان از احکام الهی

و الله عزیز حکیم

آوردن صفت «عزیز» (به معنای قادری پیروز و شکست ناپذیر) پس از بیان احکام، تهدیدی است نسبت به متخلفان از احکام الهی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 27 - 4، 5، 10

4 - تلاش شهوترانان برای انحراف جوامع دینی از حدود و مقررات الهی در روابط جنسی

و یرید الذین یتبعون الشهوات ان تمیلوا میلاً عظیماً

5 - تلاش هواپرستان برای انحراف جوامع دینی از محدوده احکام و قوانین الهی

و لا تنکحوا .. حرمت ... و یرید الذین یتبعون الشهوات ان تمیلوا میلاً عظیماً

10 - تجاوز از حدود و مقررات الهی در ازدواج و روابط جنسی ، انحرافی بزرگ

حرمت .. و یرید الذین یتبعون الشهوات ان تمیلوا میلاً عظیماً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 28 - 3

3 - شکستن حریم قوانین الهی در روابط جنسی ، رنج آفرین و موجب مشقت برای جوامع انسانی است .

و یرید الذین یتبعون الشهوات .. یرید الله ان یخفف عنکم

چنانچه رعایت احکام الهی در ازدواج موجب سبکباری باشد، زیر پا گذاردن آن قوانین، رنج آور و مشقتبار خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 49 - 31

31 - بسیاری از اهل کتاب در عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مردمی شکننده حدود الهی و از زمره فاسقان

وإن كثيراً من الناس لفسقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 78 - 12

12 - نافرمانی خدا و پیامبران و استمرار تجاوز به حدود الهی و حقوق مردمان ، موجب کفر و گرفتاری به لعنت الهی

لعن الذین کفروا ... ذلک بما عصوا و کانوا یعتدون

در برداشت فوق «ذلک» علاوه بر اشاره به لعنت اشاره به کیفر نیز گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 81 - 9،11

ص: 397

9 - بسیاری از بنی اسرائیل در زمان پیامبر (صلی الله علیه و آله) فاسق و شکننده حدود و حریم دین خویش بودند .

ولکن كثيراً منهم فسقون

11 - پذیرش ولایت و دوستی با کافران نشانه فسق و خروج از حدود الهی است .

ما اتخذوهم أولیاء و لكن كثيراً منهم فسقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 87 - 16، 13

13 - تحریم حلال ها و تغییر احکام الهی تجاوز به حدود و قوانین خداوند است .

لا تحرموا . . . و لاتعتدوا

برداشت فوق بر این اساس است که جمله «و لاتعتدوا» تأکید و تفسیری برای جمله - «لاتحرموا . . .» - باشد.

16 - ناسازگاری ایمان به تغییر احکام دین و تجاوز از حدود و قوانین الهی

یایها الذین ءامنوا لاتحرموا . . . و لاتعتدوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 88 - 14

14 - عمل به احکام الهی نشانگر تقوایب و تجاوز از حدود خداوندی نشانه بی تقوایی است .

و لاتعتدوا . . . و اتقوا الله الذی انتم به مؤمنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 94 - 14، 13

13 - تجاوز از حدود الهی - پس از هشدار خداوند به رعایت آن - ، موجب عذابی دردناک

فمن اعتدی بعد ذلك فله عذاب الیم

14 - ناسازگاری خوف از خداوند با تجاوز از حدود و احکام او

لیعلم الله ینخافه بالغیب فمن اعتدی بعد ذلك

1 - ارضای غرایز جنسی جز از طریق همسر یا کنیز مملوک، قانون شکنی و تجاوز به حدود الهی است.

إلاّ علیٰ أزوجهم أو... فمن ابتغى... فأولئك هم العادون

«ابتغاء» (مصدر «ابتغى») به معنای طلب کردن است. «وراء» معادل «سوی» است؛ یعنی، به غیر از و یا فراتر از. «ذلک» اشاره است به حدی که خداوند برای ارضای غریزه جنسی تعیین کرده است (آمیزش با همسر یا کنیز مورد تملک). «عدوان» (مصدر «العادون») به معنای تجاوز کردن و از حد گذشتن است.

22- تشریح حدود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 38 - 13

13 - تشریح حد سرقت ، جلوه ای از عزت و حکمت خداوند

فاقطعوا ایدیهما .. و الله عزیز حکیم

توصیف خداوند به «عزیز» و «حکیم» پس از بیان حد سرقت، نقش این دو صفت را در تشریح آن حد نشان می دهد.

23- تغییر حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 87 - 16

16 - ناسازگاری ایمان به تغییر احکام دین و تجاوز از حدود و قوانین الهی

یا ایها الذین ءامنوا لاتحرموا .. و لاتعتدوا

24- جهل به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 97 - 7

7 - جاهلان به حدود و احکام الهی همانند بیابان گردان دور از تمدنند ، هر چند که شهر نشین باشند .

الأعراب .. أجدرا ألا یعلموا حدود ما أنزل الله

از آیه تلازم میان بدوی بودن و ندانستن احکام الهی استفاده می شود.

25- حد زناى کنیز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 25 - 23،24

23 - حدّ زناى کنیزان مسلمان ، نیمی از حدّ زناى آزاده است .

فاذا احصنّ فان اتين بفاحشه فعليهن نصف ما على المحصنات من العذاب

چون فعل «احصنّ» مجهول است، مراد از آن شوهردار بودن است، و چون ضمیر آن به «مؤمنات» برمی گردد، هر دو قید، یعنی مسلمان و شوهردار بودن، از آن استفاده می شود. مؤید معنای مذکور برای «احصنّ» در برداشت فوق، فرمایش امام صادق (ع) است که درباره آن فرمود: یعنی نکاحهنّ ...

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 235، ح 96؛ نورالثقلین، ج 1، ص 470، ح 190.

24 - کنیز شوهردار، در صورت ارتکاب هر نوع فحشا، مستحق نیمی از کیفر زن آزاد *

فاذا احصنّ فان اتین بفاحشه فعلیهن نصف ما علی المحصنات

در برداشت فوق، «فاحشه» به معنای مطلق کار زشت گرفته شده، نه به معنای «زنا».

26- حدّ زنای محصنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 25 - 23

23 - حدّ زنای کنیزان مسلمان، نیمی از حدّ زنای آزاده است.

فاذا احصنّ فان اتین بفاحشه فعلیهن نصف ما علی المحصنات من العذاب

چون فعل «احصنّ» مجهول است، مراد از آن شوهردار بودن است، و چون ضمیر آن به «مؤمنات» برمی گردد، هر دو قید، یعنی مسلمان و شوهردار بودن، از آن استفاده می شود. مؤید معنای مذکور برای «احصنّ» در برداشت فوق، فرمایش امام صادق (ع) است که درباره آن فرمود: یعنی نکاحهنّ

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 235، ح 96؛ نورالثقلین، ج 1، ص 470، ح 190.

27- حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 213 - 21، 14

14 - داوری پیامبران در محدوده قوانین الهی

و انزل معهم الكتاب بالحق ليحكم بين الناس

بنابراینکه ضمیر «ليحكم» به «الكتاب» برگردد.

21 - میسر بودن داوری به حق میان مردم، با قوانین الهی

و انزل معهم الكتاب بالحق ليحكم بين الناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 222 - 14

14 - لزوم رعایت احکام و مقررات الهی ، در آمیزش با زنان

فاذا تطهرن فاتوهنّ من حیث امرکم اللّٰه

برخی برآنند که «من حیث» در صدد بیان محلّ آمیزش (فرج) نیست؛ و گر نه کلمه «فی» به کار می رفت. بنابراین تذکر است به مراعات احکام شرعی و پرهیز از موارد ممنوع. مانند ایام روزه و

ص: 400

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 223 - 13,15,16

13 - هشدار الهی به مردان ، نسبت به رعایت احکام الهی در محیط خانواده

نساؤکم حرث لکم . . . و اتقوا الله و اعلموا انکم ملاقوه

امر به تقوا و توجه دادن انسانها به ملاقات خدا (روز پاداش و کیفر) پس از بیان احکامی درباره زندگی خانوادگی، می تواند هشدار باشد به آنان که احکام الهی را مراعات نمی کنند.

15 - توجه به حضور در دادگاه الهی و ملاقات وی ، زمینه ساز رعایت تقوا و حفظ حدود الهی

و اتقوا الله و اعلموا انکم ملاقوه

16 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور بشارت به مؤمنانی که تقوا و حدود الهی را در زندگی زناشویی و محیط خانواده مراعات می کنند و با یکدیگر رفتاری پسندیده دارند .

نساؤکم حرث لکم . . . و اعلموا انکم ملاقوه و بشر المؤمنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 229 - 13,14,15,16,17,18

13 - در صورت ترس از عدم اقامه حدود الهی در زندگی ، مرد می تواند مالی را که به زن داده است ، بازپس بگیرد و او را طلاق دهد .

و لا یحل لکم ان تأخذوا . . . الا ان یخافا الا یقیما حدود الله

چنانچه حرمت بازپس گیری مهریه مانع طلاق میان زن و شوهر شود و در عین حال زندگی آن دو به نحوی است که حدود و احکام الهی بواسطه آن پایمال شود، پرداخت و گرفتن مهریه تجویز می شود تا طلاق صورت گیرد.

14 - چشمپوشی زن از مال خود (مهریه) و گرفتن طلاق ، بهتر از زندگی زناشویی بدون رعایت حدود الهی است .

و لا یحل لکم ان تأخذوا مما اتیموهنّ شیئاً الا ان یخافا الا یقیما حدود الله

15 - ترس از عدم رعایت حدود الهی در خانواده ، مجوّز توافق زن و شوهر بر طلاق ، با بخشیدن مالی از سوی زن

فان خفتم الا یقیما حدود الله فلا جناح علیهما فیما افتدت به

16 - احتمال و ترس معقول و متعارف از مراعات نکردن حدود الهی در خانواده ، مجوّز طلاق خلع *

فان خفتم ألا يقيما حدود الله

با توجه به اینکه «ان خفتم»، خطاب به عموم مردم است، معلوم می شود نگرانی زن و شوهر باید به نحوی باشد که عموم مردم نیز در صورت آگاهی، این نگرانی را داشته باشند.

17 - ارزش حفظ خانواده، تا آنجاست که حدود الهی به واسطه آن به مخاطره نیفتد.

الأ ان يخافا ألا يقيما حدود الله

18 - لزوم و اهمیت حفظ حدود الهی در روابط زناشویی

فان خفتم ألا يقيما حدود الله فلا جناح .. . تلك حدود الله فلا تعتدوها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 230 - 9،10،11،12،13

9 - احکام طلاق، از حدود الهی است.

ص: 401

و تلك حدود الله

10 - لزوم و اهمیت حفظ حدود الهی در روابط زناشویی

فلا جناح عليهما ان يتراجعا ان ظننا ان يقيما حدود الله

11 - حفظ حدود الهی ، شرط اساسی تشکیل کانون خانواده

فلا جناح عليهما ان يتراجعا ان ظننا ان يقيما حدود الله

12 - خداوند ، بیانگر حدود و احکام خویش ، برای مردم آگاه و داناست .

و تلك حدود الله يبينها لقوم يعلمون

13 - بهره برداری از حدود و احکام الهی ، مخصوص عالمان است .

و تلك حدود الله يبينها لقوم يعلمون

ظاهر این است که تبیین احکام، برای همه مردم است. (دانیان و غیر آنان) بنابراین اختصاص تبیین آیات به دانیان، به معنای اختصاص بهره گیری عالمان از تبیین احکام و حدود الهی خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 234 - 14

14 - خداوند بر کردار زنان در زمان عده وفات و پس از آن ، و عمل مسلمین در نظارت بر حفظ حدود الهی آگاه است .

و الذين يتوفون . . . و الله بما تعملون خبير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 19 - 13

13 - بروز تضاد های فکری و اجتماعی و دینی ، معلول تجاوز از قوانین عادلانه ادیان الهی

و ما اختلف الذين . . . بغياً بينهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 186 - 18

18 - صبر و مقاومت ، حتی در برابر دشمن ، باید آمیخته با تقوا و رعایت حدود الهی باشد .

و لتسمعنَّ .. اذی کثیراً و ان تصبروا و تتقوا

از ذکر تقوا پس از صبر، معلوم می شود که در برابر اذیتهای دشمن نباید دستورات الهی را نادیده گرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 13 - 9، 1

1 - لزوم عمل به وصیت میت ، ادای دین او ، احکام و قوانین ارث ، حدود الهی است .

تلک حدود اللّٰه

«تلک»، اشاره به تمامی احکامی است که در آیات ارث بیان شده است.

9 - رعایت حدود الهی (احکام و قوانین ارث و ...) و اطاعت از خدا و رسول (صلی الله علیه و آله) ، رستگاری بزرگ

تلک حدود اللّٰه و من یطع اللّٰه و رسوله .. و ذلک الفوز العظیم

ص: 402

«ذلک» می تواند اشاره باشد به اطاعت خدا و رسول که از موارد آن رعایت احکام و قوانین ارث و حدود الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 14 - 1

1 - نافرمانی خدا و رسول (صلی الله علیه و آله) و تجاوز از حدود الهی ، عامل دخول و جاودانگی در آتش جهنم

و من یعص الله ورسوله ویتعدّ حدوده یدخله ناراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 24 - 10

10 - لزوم عفت و پاکدامنی برای مردان و حفظ حدود الهی در مسائل جنسی

محصنین غیر مسافحین

«محصنین»، حال است برای فاعل «ابتغاء». یعنی انتخاب همسر برای ازدواج و زناشویی باید به صورت حلال باشد، نه به صورت زنا و بی عفتی. گفتنی است که «سفاح» به معنای زنا و بی عفتی است و «غیر مسافحین»، تأکید برای محصنین است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 2 - 38

38 - برقراری مقررات الهی - اجتماعی در جامعه ، مرهون تعاون و همکاری است .

اوفوا بالعقود .. تعاونوا علی البر و التقوی

فرمان خداوند به تعاون در انجام کارهای نیک پس از بیان مقررات اجتماعی - الهی (اوفوا بالعقود .. لاتحلوا...)، رهنمودی برای پیاده کردن آن مقررات است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 87 - 12

12 - ضرورت حرکت در چارچوب قوانین و مقررات تبیین شده از سوی خداوند

لاتحرموا .. و لاتعتدوا

22 - احکام الهی و تبیین آن ، از جمله نعمت های خداوند ، و مردمان وظیفه دار سپاس گزاردن آن

لاتحرموا .. و احفظوا ایمنکم کذلک ینبئ اللّٰه لکم ءایته لعلکم تشکرون

امر به شکرگزاری پس از بیان احکام، می رساند که احکام خداوند و بیان آنها از زمره نعمتهای الهی هستند زیرا شکر همواره در برابر نعمت است.

ص: 403

28- حدود در تورات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 43 - 12

12 - سنگسار کردن ، مجازات زناى محصنه در تورات

و عندهم التوریه فیها حکم اللّٰه

در شأن نزول این آیات آمده است که پیامبر (صلی الله علیه و آله) در زناى محصنه زن و مردی یهودی به سنگسار کردن آنان حکم فرمود و از «ابن صوریاء»، که داناترین مردم به تورات بود، بر وجود این حکم در تورات اعتراف گرفت. (مجمع البیان)

29- ذلت متجاوزان از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 5 - 1

1 - کسانی که حدود الهی را محترم نمی شمردند ، فرجامی شوم و ذلت بار خواهند داشت .

و تلك حدود اللّٰه .. إنّ الذین یحادّون اللّٰه ورسوله کبتوا

در صورتی که آیه بالا، ادامه آیه قبل و در ارتباط با آن باشد، برداشت بالا به دست می آید.

30- رعایت حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 2 - 15

15 - رعایت احکام و موعظه های الهی ، نشانه تقوایشگی است .

ذلکم یوعظ به .. و من یتق اللّٰه یجعل له مخرجاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 88 - 14، 12، 4

4 - ضرورت بهره گیری از امکانات و روزی های الهی به شیوه حلال و پاکیزه (در چارچوب احکام و قوانین الهی)

و كلوا مما رزقكم الله حلالاً طيباً

برداشت فوق بر این اساس است که «حلالاً طیباً» صفت برای مفعول مطلق محذوف «اکلاً» باشد. بر این مبنا بهره جستن و استفاده از امکانات خدادادی به دو گونه تقسیم می شود یکی استفاده به گونه حلال و دیگر بهره وری به شیوه حرام. هر چند خود امکانات حلال و طیب باشند.

12 - تقوا و تعهد نسبت به حلال و حرام الهی ، لازمه ایمان به خداوند

و كلوا .. حلالاً طیباً و اتقوا الله الذی انتم به مؤمنون

14 - عمل به احکام الهی نشانگر تقوای پیشگی و تجاوز از حدود خداوندی نشانه بی تقوایی است .

ص: 404

و لاتعتدوا .. و اتقوا الله الذى انتم به مؤمنون

31- روش اجرای احکام حدود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 2 - 10

10- استفاده از احساسات مذهبی و عقاید دینی مردم ، از روش های قرآن برای اجرای کامل قوانین و حدود در جامعه

الزانیه و الزانی فاجلدوا.. إن كنتم تؤمنون بالله

جمله «إن كنتم تؤمنون ..؛ اگر ایمان دارید...» ممکن است به منظور بهره گیری از عقاید دینی مردم ادا شده باشد؛ چنان که برای برانگیختن حمیت و غیرت گروهی، گفته می شود: «اگر غیرت دارید...».

32- زمینه اجرای حدود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 38 - 5

5 - اهل ایمان ، موظف به زمینه سازی اجرای حدود توسط حاکمان *

و السارق و السارقه فاقطعوا ايديهما

با اینکه اجرای حد در محدوده وظایف حاکم شرعی است، خداوند همه مؤمنان را مخاطب قرار داد تا به این نکته اشاره کند که مؤمنان باید زمینه اجرای حکم را فراهم سازند.

33- زمینه تجاوز از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 31 - 3

3- بخلورزی و محروم ساختن بینوایان از اموال خویش ، طغیان و تجاوز از حدود الهی است .

أن لايدخلنّها اليوم عليكم مسكين .. إنا كنا طغين

34- زمینه جهل به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 97 - 8

8 - بادیه نشینی و دوری از فرهنگ اجتماعی ، زمینه ناآگاهی نسبت به حدود و احکام الهی

ص: 405

الأعراب . . . وأجدر ألا يعلموا حدود ما أنزل الله

35- زمینه حفظ حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 33 - 5

5- مراقبت شدید بر ارزش ها و حدود الهی ، در گرو خشیت از خداوند ، حتی در نهان

أواب حفيظ . من خشى الرحمن بالغيب

برداشت یاد شده بنابر این نکته است که تعبیر «من خشى . . .» در مقام توصیف «أواب» و «حفيظ» باشد و علیت را برساند؛ یعنی ، این خشیت عامل «أواب» و «حفيظ» بودن آنان است.

36- زمینه سازی قبول حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 54 - 10

10 - زمینه سازی روحی و فکری در گنهکاران برای پذیرش حدود ، امری شایسته و نیکوست .

يقوم إنكم ظلمتم أنفسكم . . . فتوبوا إلى بارئكم

37- شرایط اجرای حدود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 16 - 4

4 - کیفر فحشا (لواط و زنا) ، مشروط به انجام آن از روی اختیار است .

و الذان یأتیانها منکم فاذوهما

38- عصیان از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 77 - 31

31 - تسلیم نبودن در برابر احکام الهی و هراس از رویارویی با دشمن ، نشانه بی تقوایی

وقالوا ربنا لم کتبت علینا القتال لولا اخرتنا الی اجل قریب والاخره خیر لمن ات

مفعول «اتقی» می تواند مسائلی باشد که در آیه به متخلفان از جهاد نسبت داده شد ; همانند اعتراض به حکم خدا و ترس از

ص: 406

جنگ.

39- فرجام شوم متجاوزان از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 5 - 1

1 - کسانی که حدود الهی را محترم نمی شمردند ، فرجامی شوم و ذلت بار خواهند داشت .

و تلك حدود الله .. إن الذين يحادون الله ورسوله كبتوا

در صورتی که آیه بالا، ادامه آیه قبل و در ارتباط با آن باشد، برداشت بالا به دست می آید.

40- فلسفه اجرای حدود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 33 - 10

10 - اجرای حدود الهی ، روشی برای مبارزه با فساد اجتماعی و پاسداری از امنیت جامعه

انما جزؤا الذين يحاربون الله ورسوله ويسعون في الارض فساداً ان يقتلوا

41- فلسفه حدود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 38 - 8,10

8 - بریدن دست دزد ، عقوبتی بازدارنده و عبرت آموز

نكلا من الله

«نکال» به عقوبتی گفته می شود که برای بازداشتن مجرم از تکرار گناه و عبرت دیگران انجام گیرد.

10 - ایجاد امنیت در جامعه و بازداشتن مجرمان از ارتکاب جرم ، فلسفه تشریح حدود

نكلا من الله

«نکلا» همچون «جزاء» مفعول له برای «فاقطعوا» است.

42- قاطعیت در اجرای حدود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 2 - 9،16

ص: 407

9- ایمان راستین به خدا و قیامت ، ضامن پیاده شدن کامل و قاطع حدود و کیفر های الهی در جامعه و مانع تأثیر پذیری از احساسات و عواطف به هنگام اجرای آنها

الزانیه و الزانی فاجلدوا. .. و لا تأخذکم بهما رأفه فی دین اللّٰه ان کنتم تؤمنون با

پیام و مفهوم جمله «فاجلدوا. .. ان کنتم تؤمنون باللّٰه و الیوم الآخر؛ تازیانه بزنید... اگر به خدا و روز واپسین ایمان دارید» این است که: اگر ایمان راستین وجود داشته باشد، حدود الهی اجرا خواهد شد و هرگز احساسات و عواطف و تعلقات شخصی، جلوگیری آنها نخواهد شد. گفتنی است جواب جمله شرطیه «ان کنتم...» جمله ای مقدر مانند: (فلا تأخذکم بهما رأفه) می باشد.

16- « عن أمير المؤمنين (ع) فی قول اللّٰه عزّوجلّ : « و لا تأخذکم بهما رأفه فی دین اللّٰه » قال فی إقامة الحدود و فی قوله تعالی : « و لیشهد عذابهما طائفه من المؤمنین قال الطائفه واحد . . . » ;

از امیرالمؤمنین(ع) روایت شده است که درباره سخن خداوند - عزّوجل - «و لا تأخذکم بهما رأفه فی دین اللّٰه» فرمود: در مورد اجرای حدود [رأفت نشان ندهید] و درباره سخن خدای - تعالی - «و لیشهد عذابهما طائفه من المؤمنین» فرمود: طایفه یک نفر است (یعنی، یک نفر را هم شامل می شود)».

43- کیفر تجاوز به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 4 - 12،13

12 - عذاب دردناک الهی ، گریبانگیر کسانی خواهد شد که حدود الهی را رعایت نکرده و به آن تعدی می کنند .

و تلك حدود اللّٰه و للکفرین عذاب أليم

13 - رعایت نکردن حدود الهی در ظاهر ، در پی دارنده عذاب دردناک الهی است .

و تلك حدود اللّٰه و للکفرین عذاب أليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 28 - 11

11 - انسان ، ناتوان از تحمل عواقب انحراف از حدود الهی در روابط جنسی

و یرید الذین یتبعون الشّهوات ان تمیلوا میلا عظیماً . . . خلق الانسان ضعیفاً

جمله «خلق الانسان ضعیفاً» می تواند بیانگر علت لزوم پیروی از احکام الهی در ازدواج و اجتناب از پیروی هواپرستان باشد. یعنی قوانین

الهی، جوامع را سبکبار خواهد کرد و انحراف از آن موجب مشقت خواهد شد و انسان توان تحمل آن مشقتها را ندارد.

44- مجاهدان و پاسداری حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 112 - 2

2- توبه، عبادت، حمد، تلاش در راه بندگی، رکوع، سجود، امر به معروف و نهی از منکر و حفظ حدود الهی، از صفات

ص: 408

إن الله اشترى من المؤمنين .. الثَّابِتُونَ ... و الحفظون لحدود الله

45- مکذبان حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 4 - 9

9 - منکران حدود الهی در حکم کافران اند .

و تلك حدود الله و للكافرين عذاب أليم

46- موارد حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 187 - 30,31

30 - روزه و اعتکاف و احکام آن دو ، حدود الهی است که هرگز نباید نقض شود .

تلك حدود الله فلا تقربوها

31 - احکام قصاص و وصیت ، حدود الهی است که هرگز نباید شکسته شود .

کتب علیکم القصاص ... کتب علیکم ... الوصیه ... تلك حدود الله فلا تقربوها

مشارالیه «تلك» علاوه بر روزه و احکام آن، می تواند قصاص و وصیت و احکام آنها نیز باشد.

47- مؤمنان و پاسداری از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 112 - 17

17 - پایداری مؤمنان بر اجرا و حفظ حدود الهی ، شرط خداوند در وفا نمودن به عهد خویش

و من أوفى بعهده من الله .. الثَّابِتُونَ العبدون ... و بشر المؤمنين

تأکید بر اعمال فردی و اجتماعی و حفظ حدود الهی پس از بیان وفای خداوند به عهد خویش، می تواند مشعر به این حقیقت باشد که

پاسداری انسان از حدود الهی، شرط بهره‌وری از وعده‌های خداوندی است.

48- نظارت بر اجرای حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 409

1 - نظارت بر حسن اجرای حدود الهی ، از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله) و رهبر جامعه اسلامی

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ .. تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ

مخاطب قرار گرفتن شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله) در آغازِ سوره و آیات مربوط به احکام طلاق و حدود الهی - با آن که این احکام و حدود مربوط به همه مسلمانان است - می تواند بیانگر برداشت یاد شده باشد.

49- نهی از سستی در اجرای حدود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 2 - 7

7- تأثیر پذیری از احساسات و عواطف در حدود و کیفر های الهی و تساهل در اجرای دقیق آن ، مورد نهی صریح خداوند

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِيَ فَاجْلِدُوا .. وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ

50- ویژگی حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 82 - 12

12 - هر آنچه از جانب خدا باشد ، دور از اختلاف و تضاد است .

و لو كان من عند غير الله لوجدوا فيه اختلافاً كثيراً

51- ویژگیهای حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 97 - 13

13 - حدود و احکام نازل شده از سوی خداوند بر رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) بر اساس علم و حکمت است .

حدود ما أنزل الله على رسوله و الله علیم حکیم

52- حدود خدا

{حدود خدا}

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 4 - 8

ص: 410

8 - کفاره های تعیین شده برای ظهار ، حدود الهی بوده و رعایت آنها بر همگان لازم است .

و تلک حدود الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 1 - 15

15 - احکام مربوط به زنان مطلقه ، از حدود الهی است .

تلک حدود الله

53- آثار التزام به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 187 - 36

36 - عمل به احکام دین و پایبندی به حدود الهی ، زمینه ساز نایل شدن به تقواییست .

تلک حدود الله فلا تقربوها کذلک بین الله ایتة للناس لعلهم یتقون

54- آثار تجاوز از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 178 - 25، 29

25 - کسانی که از احکام خدا تعدی کنند ، به عذابی دردناک گرفتار خواهند شد .

فمن اعتدی بعد ذلک فله عذاب ألیم

29 - تجاوز از احکام و قوانین الهی ، مانع بهره مندی از رحمت خداوند است .

ذلک تخفیف من ربکم و رحمه فمن اعتدی بعد ذلک فله عذاب ألیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 80 - 12

12 - سرکشی و تجاوز از حدود الهی ، زمینه ساز گرایش انسان به کفر است . *

یرهقهما طغیناً و کفرًا

محتمل است تقدیم طغیان بر کفر، گویای این باشد که کشانده شدن به کفر، پی آمد ابتلا به طغیان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 1 - 17

17 - ضرر و زیان عمل نکردن به احکام الهی و شکستن مرز های دینی ، به خود متجاوزان بازمی گردد .

ص: 411

و من يتعدّ حدود الله فقد ظلم نفسه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مظفین - 83 - 12 - 2

2- آلودگی به گناه و شکستن حریم قوانین و وظایف الهی، زمینه ساز انکار روز جزا است.

و ما یکذب به الاکلّ معتد ائیم

55- آثار تجاوز به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 5

5- کوچک شمردن قوانین و مقررات الهی و تجاوز به حریم آنها، شقاوت و بدبختی انسان ها را در پی دارد.

و من یعظم حرمت الله فهو خیر له عند ربّه

«تعظیم» عکس «تحقیر» است. بنابراین مفهوم جمله یاد شده چنین می شود: «و من یحقر حرّات الله فهو شرّ له عند ربّه».

56- آثار تحقیر حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 5

5- کوچک شمردن قوانین و مقررات الهی و تجاوز به حریم آنها، شقاوت و بدبختی انسان ها را در پی دارد.

و من یعظم حرمت الله فهو خیر له عند ربّه

«تعظیم» عکس «تحقیر» است. بنابراین مفهوم جمله یاد شده چنین می شود: «و من یحقر حرّات الله فهو شرّ له عند ربّه».

57- آثار تعظیم حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 3

3- تعظیم و بزرگداشت حدود و مقررات الهی و رعایت حریم آنها، مایه خیر و سعادت و خوشبختی برای اهل ایمان

و من يعظّم حرمت الله فهو خير له عند ربّه

ضمیر «هو» در «فهو خير له» به «تعظیم» (مصدر «يعظّم») بازمی گردد؛ یعنی، «فالتعظیم خير له عند ربّه».

ص: 412

58- اجتناب از تجاوز به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 2

2- لزوم بزرگداشت حدود و مقررات الهی ، کوچک نشمردن آنها و پرهیز از تجاوز به حریم آنها

و من يعظم حرمت الله

«تعظیم» (مصدر «يعظم») به معنای بزرگ داشتن است. «حرمت» جمع «حرمه» است و حرمت به چیزی گفته می شود که هتک و دریدن آن ممنوع و رعایت و نگهداری آن واجب است. «حرمت الله» یعنی، حدود و مقرراتی که از سوی خدا تعیین شده و مردم موظف اند آنها را رعایت کنند. بنابراین جمله یاد شده توصیه ای است از سوی خدا به اهل ایمان که باید حدود و مقررات الهی را بزرگ بشمارند و از تجاوز به حریم آنها، سخت خودداری کنند.

59- ارزش حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 50 - 16,17

16 - خداوند ، فراخوان مردم به مقایسه قوانین الهی با سایر قوانین برای باور به برتری احکام الهی

و من احسن من الله حكماً لِقوم يوقنون

17 - ناباوری به منزلت برتر احکام الهی بر سایر قوانین ، برخاسته از کوتاه فکری و ناتوانی اندیشه

و من احسن من الله حكماً لِقوم يوقنون

ایقان، به معنای فهمیدن از روی تدبیر و تحقیق است.

60- اعراض از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 5 - 2

2- تهدید اکید الهی ، به کسانی که به حدود و احکام ظهار تن در ندهند و بر سنت جاهلی پایبند بمانند .

و الذين يظهرون من نسائهم .. إن الذين يحادّون الله ورسوله

چنان که قبلاً گفته شد، «ظهار» سنتی باقی مانده از عرب جاهلی بود. خداوند در آیات پیشین این سنت را لغو کرد و برای مرتکبان آن مجازات کفّاره تعیین فرمود. با توجه به ارتباط آیه بالا با آیات قبل، آیه شریفه ناظر به کسانی خواهد بود که ممکن است همچنان بر آن سنت غلط پایبند بمانند و حدود الهی را زیر پا بگذارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 50 - 3،18

3 - گریز از احکام الهی و گرایش به احکام جاهلی ، شیوه و منشی ناپسند

ص: 413

18 - رویگردانی از احکام الهی، نشانه محرومیت آدمی از تفکر صحیح و اندیشه توانا

فان تولوا... و من احسن من الله حکماً لقوم یوقنون

61- اقامه حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 59 - 32

32 - اقامه حدود و احکام، جلوگیری از نابودی دین و یا تغییر سنت ها و احکام الهی، هدف گزینش «اولی الامر» و لزوم اطاعت از آنان

اطیعوا الله... و اولی الامر منکم

امام رضا (ع) درباره فلسفه قرار دادن اولوالامر و وجوب اطاعت از آنان فرمود: .. فجعل علیهم قیماً یمنعهم من الفساد و یتقیم فیهم الحدود و الاحکام... انه لو لم یجعل لهم اماماً قیماً... لدرست المله و ذهب الدین و غیرت السنن و الاحکام....

عیون اخبار الرضا (ع)، ج 2، ص 101، ح 1، ب 34؛ نورالثقلین، ج 1، ص 497، ح 329.

62- اهمیت تعظیم به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 2

2 - لزوم بزرگداشت حدود و مقررات الهی، کوچک نشمردن آنها و پرهیز از تجاوز به حریم آنها

و من یعظم حرمت الله

«تعظیم» (مصدر «یعظم») به معنای بزرگ داشتن است. «حرمت» جمع «حرمه» است و حرمت به چیزی گفته می شود که هتک و دریدن آن ممنوع و رعایت و نگهداری آن واجب است. «حرمت الله»؛ یعنی، حدود و مقرراتی که از سوی خدا تعیین شده و مردم موظف اند آنها را رعایت کنند. بنابراین جمله یاد شده توصیه ای است از سوی خدا به اهل ایمان که باید حدود و مقررات الهی را بزرگ بشمارند و از تجاوز به حریم آنها، سخت خودداری کنند.

63- اهمیت حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 32 - 1

1 - حدود و مقررات الهی و نیز مسأله توحید و یکتاپرستی ، دارای اهمیتی بسیار و منزلتی والا در نزد خداوند

و من یعظم حرمت الله . . . أو تهوى به الريح فى مكان سحيق . ذلك

ص: 414

«ذلک» اشاره است به موضوع بزرگداشت حدود و مقررات الهی و نیز مسأله توحید و یکتاپرستی که در آیه پیش مطرح شده است. مقصود از آوردن «ذلک» در این جا، ایجاد فاصله میان کلام قبل و کلام بعد و انتقال از یک مطلب مهم به مطلب مهمی دیگر است. در چنین مواردی کلمه «هذا» را به کار می برند؛ مانند: «هذا و أنّ للطاغین لشرّ مآب». بنابراین به کارگیری «ذلک» - که برای اشاره به بعید است - می تواند برای بیان بُعد منزلت توحید و یکتاپرستی و اهمیت حدود و مقررات الهی باشد.

64- اهمیت ذکر حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 123 - 11

11 - لزوم رعایت تقوا و توجه به حدود الهی ، حتی در مبارزه با کافران

قتلوا الذین یلونکم من الکفار و لیجدوا فیکم غلظه و اعلموا أن اللّٰه مع المتقین

65- پاسداران حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 112 - 15

15 - مؤمنان راستین ، پاسداران همیشگی قوانین ، حدود و ارزش های الهی

و الحفظون لحدود اللّٰه

66- پاسداری از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 187 - 29,30,31

29 - لزوم حفظ و مراقبت از حدود الهی و پاس داشتن آنها

تلک حدود اللّٰه فلا تقربوها

30 - روزه و اعتکاف و احکام آن دو ، حدود الهی است که هرگز نباید نقض شود .

تلک حدود اللّٰه فلا تقربوها

31 - احکام قصاص و وصیت ، حدود الهی است که هرگز نباید شکسته شود .

کتب علیکم القصاص . . . کتب علیکم . . . الوصیه . . . تلک حدود اللہ فلا تقربوها

مشارالیه «تلک» علاوه بر روزه و احکام آن، می تواند قصاص و وصیت و احکام آنها نیز باشد.

ص: 415

67- تبدیل حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 50 - 2

2 - بسیاری از مسیحیان و یهودیان ، در صدد جایگزینی گرایش ها و قوانین جاهلی به جای احکام و قوانین الهی

افحکم الجهلیه بیغون

«بغی»، به معنای طلب کردن است.

68- تجاوز از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 190 - 5,8

5 - نبرد با کسانی که با مسلمانان سر جنگ ندارند ، تجاوزگری و خروج از حدود الهی است .

و قتلوا .. الذین یقتلونکم و لاتعتدوا

از مصداقهای مورد نظر برای اعتدا و تجاوز - به قرینه «الذین یقاتلونکم» - نبرد با کافرانی است که در پی جنگ با اهل ایمان نیستند.

8 - مجاهدان ، در صورتی که از حدود الهی در جنگ تجاوز کنند و یا حقوق دشمنان را رعایت ننمایند ، از محبت خداوند محروم خواهند شد .

إن الله لایحب المعتدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 1 - 16,18

16 - تجاوز از حدود الهی و مرزهای دینی ، ظلم به نفس است .

و من یتعدّ حدود الله فقد ظلم نفسه

18 - رعایت نکردن احکام و حدود الهی درباره طلاق از سوی همسران ، ظلم به نفس و زیان رساندن به خویشان است .

فطلّقوهنّ لعدّتهنّ .. و من یتعدّ حدود الله فقد ظلم نفسه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 31 - 2

2 - اعتراف باغداران یمنی ، به طغیان و تجاوز از حدود الهی بر اثر نپرداختن سهم بینوایان

إِنَّا كُنَّا طٰغِيّٰن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 31 - 1

1 - ارضای غرایز جنسی ، جز از طریق همسر یا کنیز مملوک ، تجاوز به حدود الهی و به دور از حق و اعتدال است .

ص: 416

فمن ابتغى وراء ذلك فأولئك هم العادون

«عدوان» (مصدر «عادون»)، به معنای تجاوز کردن و از حد گذشتن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 14 - 6, 9

3 - تجاوز از حدود الهی، نافرمانی خدا و رسول است.

و من يعص الله ورسوله ويتعد حدوده

برداشت فوق بر این اساس است که عطف جمله «یتعدّ حدوده» بر جمله «يعص الله ورسوله»، عطف تفسیری باشد.

6 - نافرمانی مستمر و تجاوز دایمی از حدود الهی، موجب جاودانگی در آتش

و من يعص الله . . . و يتعدّ حدوده يدخله ناراً خالداً فيها

9 - عذاب همیشگی و خوارکننده، کیفر سرکشی از فرامین خدا و رسول (صلی الله علیه و آله) و تجاوز از حدود الهی

و من يعص الله ورسوله . . . و له عذاب مهين

69- تجاوز به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 4 - 10

10 - انکار حکم ظهار و تجاوز به حدود آن، در حکم کفر است.

و تلك حدود الله و للکفرین عذاب أليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 229 - 21, 22, 23

21 - احکام طلاق، از حدود الهی؛ و تعدی از آن حرام است.

المطلقات یتربصن . . . الطلاق مرتان ... تلك حدود الله فلا تعتدوها

22 - تجاوز از حدود و احکام الهی، ظلم است.

و من يتعدّ حدود الله فأولئك هم الظالمون

23 - ستمکاران ، فقط کسانی هستند که از حدود الهی تعدّی کنند .

و من يتعدّ حدود الله فأولئك هم الظالمون

ضمير فصل «هم» گویای حصر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 231 - 5،7

5 - رجوع مرد به زن به قصد آزار و اذیت ، تعدّی به حدود الهی و ظلم است .

تلك حدود الله فلا تعتدوها و من يتعدّ حدود الله فأولئك هم الظالمون . . . و لا تمس

ص: 417

7 - تعدی از حدود الهی ، ظلم به خویشان است .

لتعتدوا و من يفعل ذلك فقد ظلم نفسه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 240 - 11

11 - خداوند ، قادر بر کیفر تخلف کنندگان از احکام الهی

و الله عزیز حکیم

آوردن صفت «عزیز» (به معنای قادری پیروز و شکست ناپذیر) پس از بیان احکام، تهدیدی است نسبت به متخلفان از احکام الهی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 27 - 4، 5، 10

4 - تلاش شهوترانان برای انحراف جوامع دینی از حدود و مقررات الهی در روابط جنسی

و یرید الذین یتبعون الشهوات ان تمیلوا میلاً عظیماً

5 - تلاش هواپرستان برای انحراف جوامع دینی از محدوده احکام و قوانین الهی

ولا تکحوا... حرمت... و یرید الذین یتبعون الشهوات ان تمیلوا میلاً عظیماً

10 - تجاوز از حدود و مقررات الهی در ازدواج و روابط جنسی ، انحرافی بزرگ

حرمت... و یرید الذین یتبعون الشهوات ان تمیلوا میلاً عظیماً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 28 - 3

3 - شکستن حریم قوانین الهی در روابط جنسی ، رنج آفرین و موجب مشقت برای جوامع انسانی است .

و یرید الذین یتبعون الشهوات... یرید الله ان یخفف عنکم

چنانچه رعایت احکام الهی در ازدواج موجب سبکباری باشد، زیر پا گذاردن آن قوانین، رنج آور و مشقتبار خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

31 - بسیاری از اهل کتاب در عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مردمی شکننده حدود الهی و از زمره فاسقان

وإن كثيراً من الناس لفسقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نافرمانی خدا و پیامبران و استمرار تجاوز به حدود الهی و حقوق مردمان، موجب کفر و گرفتاری به لعنت الهی

لعن الذين كفروا .. ذلك بما عصوا و كانوا يعتدون

در برداشت فوق «ذلک» علاوه بر اشاره به لعنت اشاره به کیفر نیز گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 81 - 9،11

9 - بسیاری از بنی اسرائیل در زمان پیامبر (صلی الله علیه و آله) فاسق و شکننده حدود و حریم دین خویش بودند .

و لکن کثیراً منهم فسقون

11 - پذیرش ولایت و دوستی با کافران نشانه فسق و خروج از حدود الهی است .

ما اتخذوهم أولیاء و لکن کثیراً منهم فسقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 87 - 13،16

13 - تحریم حلال ها و تغییر احکام الهی تجاوز به حدود و قوانین خداوند است .

لاتحرموا .. و لاتعتدوا

برداشت فوق بر این اساس است که جمله «و لاتعتدوا» تأکید و تفسیری برای جمله - «لاتحرموا ..» - باشد.

16 - ناسازگاری ایمان به تغییر احکام دین و تجاوز از حدود و قوانین الهی

یا ایها الذین ءامنوا لاتحرموا .. و لاتعتدوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 88 - 14

14 - عمل به احکام الهی نشانگر تقوایبشگی و تجاوز از حدود خداوندی نشانه بی تقوایی است .

و لاتعتدوا .. و اتقوا الله الذی انتم به مؤمنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 94 - 13،14

13 - تجاوز از حدود الهی - پس از هشدار خداوند به رعایت آن - ، موجب عذابی دردناک

فمن اعتدی بعد ذلک فله عذاب الیم

14 - ناسازگاری خوف از خداوند با تجاوز از حدود و احکام او

ليعلم الله يخافه بالغيب فمن اعتدى بعد ذلك

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 7 - 1

1 - ارضای غرایز جنسی جز از طریق همسر یا کنیز مملوک، قانون شکنی و تجاوز به حدود الهی است .

إلا على أزوجهم أو... فمن ابتغى... فأولئك هم العادون

«إبتغاء» (مصدر «ابتغى») به معنای طلب کردن است. «وراء» معادل «سوی» است؛ یعنی، به غیر از و یا فراتر از. «ذلک» اشاره است به حدی که خداوند برای ارضای غریزه جنسی تعیین کرده است (آمیزش با همسر یا کنیز مورد تملک). «عدوان» (مصدر «العادون») به معنای تجاوز کردن و از حد گذشتن است.

ص: 419

70- تغییر حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 87 - 16

16 - ناسازگاری ایمان به تغییر احکام دین و تجاوز از حدود و قوانین الهی

یا ایها الذین ءامنوا لاتحرموا... و لاتعتدوا

71- جهل به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 97 - 7

7 - جاهلان به حدود و احکام الهی همانند بیابان گردان دور از تمدنند ، هر چند که شهر نشین باشند .

الأعراب... أجدرا ألا يعلموا حدود ما أنزل الله

از آیه تلازم میان بدوی بودن و ندانستن احکام الهی استفاده می شود.

72- حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 213 - 21، 14

14 - داوری پیامبران در محدوده قوانین الهی

و انزل معهم الكتاب بالحق ليحكم بين الناس

بنابراینکه ضمیر «لِيُحْكَم» به «الكتاب» برگردد.

21 - میسر بودن داوری به حق میان مردم ، با قوانین الهی

و انزل معهم الكتاب بالحق ليحكم بين الناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 222 - 14

فاذا تطهرن فأتوهنّ من حیث امرکم اللّٰه

برخی برآنند که «من حیث» در صدد بیان محلّ آمیزش (فرج) نیست؛ و گر نه کلمه «فی» به کار می رفت. بنابراین تذکر است به مراعات احکام شرعی و پرهیز از موارد ممنوع. مانند ایام روزه و

ص: 420

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 223 - 13,15,16

13 - هشدار الهی به مردان ، نسبت به رعایت احکام الهی در محیط خانواده

نساؤکم حرث لکم . . . و اتقوا الله و اعلموا انکم ملاقوه

امر به تقوا و توجه دادن انسانها به ملاقات خدا (روز پاداش و کیفر) پس از بیان احکامی درباره زندگی خانوادگی، می تواند هشدار باشد به آنان که احکام الهی را مراعات نمی کنند.

15 - توجه به حضور در دادگاه الهی و ملاقات وی ، زمینه ساز رعایت تقوا و حفظ حدود الهی

و اتقوا الله و اعلموا انکم ملاقوه

16 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور بشارت به مؤمنانی که تقوا و حدود الهی را در زندگی زناشویی و محیط خانواده مراعات می کنند و با یکدیگر رفتاری پسندیده دارند .

نساؤکم حرث لکم . . . و اعلموا انکم ملاقوه و بشر المؤمنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 229 - 13,14,15,16,17,18

13 - در صورت ترس از عدم اقامه حدود الهی در زندگی ، مرد می تواند مالی را که به زن داده است ، بازپس بگیرد و او را طلاق دهد .

و لا یحل لکم ان تأخذوا . . . الا ان یخافا الا یقیما حدود الله

چنانچه حرمت بازپس گیری مهریه مانع طلاق میان زن و شوهر شود و در عین حال زندگی آن دو به نحوی است که حدود و احکام الهی بواسطه آن پایمال شود، پرداخت و گرفتن مهریه تجویز می شود تا طلاق صورت گیرد.

14 - چشمپوشی زن از مال خود (مهریه) و گرفتن طلاق ، بهتر از زندگی زناشویی بدون رعایت حدود الهی است .

و لا یحل لکم ان تأخذوا مما اتیموهنّ شیئاً الا ان یخافا الا یقیما حدود الله

15 - ترس از عدم رعایت حدود الهی در خانواده ، مجوّز توافق زن و شوهر بر طلاق ، با بخشیدن مالی از سوی زن

فان خفتم الا یقیما حدود الله فلا جناح علیهما فیما افتدت به

16 - احتمال و ترس معقول و متعارف از مراعات نکردن حدود الهی در خانواده ، مجوّز طلاق خلع *

فان خفتم ألا يقيما حدود الله

با توجه به اینکه «ان خفتم»، خطاب به عموم مردم است، معلوم می شود نگرانی زن و شوهر باید به نحوی باشد که عموم مردم نیز در صورت آگاهی، این نگرانی را داشته باشند.

17 - ارزش حفظ خانواده، تا آنجاست که حدود الهی به واسطه آن به مخاطره نیفتد.

الآن يخافا ألا يقيما حدود الله

18 - لزوم و اهمیت حفظ حدود الهی در روابط زناشویی

فان خفتم ألا يقيما حدود الله فلا جناح .. . تلك حدود الله فلا تعتدوها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 230 - 9،10،11،12،13

9 - احکام طلاق، از حدود الهی است.

ص: 421

و تلك حدود الله

10 - لزوم و اهمیت حفظ حدود الهی در روابط زناشویی

فلا جناح عليهما ان يتراجعا ان ظنّا ان يقيما حدود الله

11 - حفظ حدود الهی ، شرط اساسی تشکیل کانون خانواده

فلا جناح عليهما ان يتراجعا ان ظنّا ان يقيما حدود الله

12 - خداوند ، بیانگر حدود و احکام خویش ، برای مردم آگاه و داناست .

و تلك حدود الله يبينها لقوم يعلمون

13 - بهره برداری از حدود و احکام الهی ، مخصوص عالمان است .

و تلك حدود الله يبينها لقوم يعلمون

ظاهر این است که تبیین احکام، برای همه مردم است. (دانیان و غیر آنان) بنابراین اختصاص تبیین آیات به دانیان، به معنای اختصاص بهره گیری عالمان از تبیین احکام و حدود الهی خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 234 - 14

14 - خداوند بر کردار زنان در زمان عدّه وفات و پس از آن ، و عمل مسلمین در نظارت بر حفظ حدود الهی آگاه است .

و الذين يتوفون . . . و الله بما تعملون خبير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 19 - 13

13 - بروز تضاد های فکری و اجتماعی و دینی ، معلول تجاوز از قوانین عادلانه ادیان الهی

و ما اختلف الذين . . . بغياً بينهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 186 - 18

18 - صبر و مقاومت ، حتّی در برابر دشمن ، باید آمیخته با تقوا و رعایت حدود الهی باشد .

و لتسمعنّ .. اذی کثیراً و ان تصبروا و تتّقوا

از ذکر تقوا پس از صبر ، معلوم می شود که در برابر اذیتهای دشمن نباید دستورات الهی را نادیده گرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 13 - 9، 1

1 - لزوم عمل به وصیّت میّت ، ادای دین او ، احکام و قوانین ارث ، حدود الهی است .

تلک حدود اللّٰه

«تلک»، اشاره به تمامی احکامی است که در آیات ارث بیان شده است.

9 - رعایت حدود الهی (احکام و قوانین ارث و ...) و اطاعت از خدا و رسول (صلی الله علیه و آله) ، رستگاری بزرگ

تلک حدود اللّٰه و من یطع اللّٰه و رسوله .. و ذلک الفوز العظیم

ص: 422

«ذلک» می تواند اشاره باشد به اطاعت خدا و رسول که از موارد آن رعایت احکام و قوانین ارث و حدود الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 14 - 1

1 - نافرمانی خدا و رسول (صلی الله علیه و آله) و تجاوز از حدود الهی ، عامل دخول و جاودانگی در آتش جهنم

و من یعص الله ورسوله ویتعدّ حدوده یدخله ناراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 24 - 10

10 - لزوم عفت و پاکدامنی برای مردان و حفظ حدود الهی در مسائل جنسی

محصنین غیر مسافحین

«محصنین»، حال است برای فاعل «ابتغاء». یعنی انتخاب همسر برای ازدواج و زناشویی باید به صورت حلال باشد، نه به صورت زنا و بی عفتی. گفتنی است که «سفاح» به معنای زنا و بی عفتی است و «غیر مسافحین»، تأکید برای محصنین است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 2 - 38

38 - برقراری مقررات الهی - اجتماعی در جامعه ، مرهون تعاون و همکاری است .

اوفوا بالعقود .. تعاونوا علی البر و التقوی

فرمان خداوند به تعاون در انجام کارهای نیک پس از بیان مقررات اجتماعی - الهی (اوفوا بالعقود .. لاتحلوا...)، رهنمودی برای پیاده کردن آن مقررات است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 87 - 12

12 - ضرورت حرکت در چارچوب قوانین و مقررات تبیین شده از سوی خداوند

لاتحرموا .. و لاتعتدوا

22 - احکام الهی و تبیین آن ، از جمله نعمت های خداوند ، و مردمان وظیفه دار سپاس گزاردن آن

لاتحرموا .. و احفظوا ایمنکم کذلک ینبئ اللّٰه لکم ءایته لعلکم تشکرون

امر به شکرگزاری پس از بیان احکام، می رساند که احکام خداوند و بیان آنها از زمره نعمتهای الهی هستند زیرا شکر همواره در برابر نعمت است.

ص: 423

73- ذلت متجاوزان از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 5 - 1

1 - کسانی که حدود الهی را محترم نمی شمردند ، فرجامی شوم و ذلت بار خواهند داشت .

و تلك حدود الله .. إن الذين يحادون الله ورسوله كبتوا

در صورتی که آیه بالا، ادامه آیه قبل و در ارتباط با آن باشد، برداشت بالا به دست می آید.

74- رعایت حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 2 - 15

15 - رعایت احکام و موعظه های الهی ، نشانه تقوایشگی است .

ذلكم يوعظ به .. و من يتق الله يجعل له مخرجاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 88 - 14، 12، 4

4 - ضرورت بهره گیری از امکانات و روزی های الهی به شیوه حلال و پاکیزه (در چارچوب احکام و قوانین الهی)

و كلوا مما رزقكم الله حللاً طيباً

برداشت فوق بر این اساس است که «حلالاً طیباً» صفت برای مفعول مطلق محذوف «اکلاً» باشد. بر این مبنا بهره جستن و استفاده از امکانات خدادادی به دو گونه تقسیم می شود یکی استفاده به گونه حلال و دیگر بهره وری به شیوه حرام. هر چند خود امکانات حلال و طیب باشند.

12 - تقوا و تعهد نسبت به حلال و حرام الهی ، لازمه ایمان به خداوند

و كلوا .. حللاً طيباً و اتقوا الله الذی انتم به مؤمنون

14 - عمل به احکام الهی نشانگر تقوایشگی و تجاوز از حدود خداوندی نشانه بی تقوایی است .

و لاتعتدوا .. و اتقوا الله الذی انتم به مؤمنون

75- زمینه تجاوز از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 31 - 3

3- بخلورزی و محروم ساختن بینوایان از اموال خویش ، طغیان و تجاوز از حدود الهی است .

أن لا یدخلنَّها الیوم علیکم مسکین . . . إنا کنا طغین

ص: 424

76- زمینه جهل به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 97 - 8

8 - بادیه نشینی و دوری از فرهنگ اجتماعی ، زمینه ناآگاهی نسبت به حدود و احکام الهی

الأعراب . . . و أجدر ألا يعلموا حدود ما أنزل الله

77- زمینه حفظ حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 33 - 5

5 - مراقبت شدید بر ارزش ها و حدود الهی ، در گرو خشیت از خداوند ، حتی در نهان

أواب حفيظ . من خشى الرحمن بالغيب

برداشت یاد شده بنا بر این نکته است که تعبیر «من خشى..» در مقام توصیف «أواب» و «حفيظ» باشد و علیت را برساند؛ یعنی، این خشیت عامل «أواب» و «حفيظ» بودن آنان است.

78- زمینه سازی قبول حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 54 - 10

10 - زمینه سازی روحی و فکری در گنهکاران برای پذیرش حدود ، امری شایسته و نیکوست .

يقوم إنكم ظلمتم أنفسكم . . . فتوبوا إلى بارئكم

79- عصیان از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 77 - 31

31 - تسلیم نبودن در برابر احکام الهی و هراس از رویارویی با دشمن ، نشانه بی تقوایی

وقالوا ربنا لم كتبت علينا القتال لولا اخرتنا الى اجل قريب و الاخره خير لمن ات

مفعول «اتقى» می تواند مسائلی باشد که در آیه به متخلفان از جهاد نسبت داده شد ; همانند اعتراض به حکم خدا و ترس از جنگ.

ص: 425

80- فرجام شوم متجاوزان از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 5 - 1

1 - کسانی که حدود الهی را محترم نمی شمردند ، فرجامی شوم و ذلت بار خواهند داشت .

و تلك حدود الله .. إن الذين يحادون الله ورسوله كبتوا

در صورتی که آیه بالا، ادامه آیه قبل و در ارتباط با آن باشد، برداشت بالا به دست می آید.

81- کیفر تجاوز به حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 4 - 12،13

12 - عذاب دردناک الهی ، گریبانگیر کسانی خواهد شد که حدود الهی را رعایت نکرده و به آن تعدی می کنند .

و تلك حدود الله و للكافرين عذاب أليم

13 - رعایت نکردن حدود الهی در ظاهر ، در پی دارنده عذاب دردناک الهی است .

و تلك حدود الله و للكافرين عذاب أليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 28 - 11

11 - انسان ، ناتوان از تحمل عواقب انحراف از حدود الهی در روابط جنسی

و يريد الذين يتبعون الشهوات ان تميلوا ميلا عظيماً .. خلق الانسان ضعيفاً

جمله «خلق الانسان ضعيفاً» می تواند بیانگر علت لزوم پیروی از احکام الهی در ازدواج و اجتناب از پیروی هواپرستان باشد. یعنی قوانین الهی، جوامع را سبکبار خواهد کرد و انحراف از آن موجب مشقت خواهد شد و انسان توان تحمل آن مشقتها را ندارد.

82- مجاهدان و پاسداری حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - توبه، عبادت، حمد، تلاش در راه بندگی، رکوع، سجود، امر به معروف و نهی از منکر و حفظ حدود الهی، از صفات مجاهدان راه خدا

إن الله اشترى من المؤمنين .. التَّابُونَ ... و الحفظون لحدود الله

ص: 426

83- مکذبان حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 4 - 9

9 - منکران حدود الهی در حکم کافران اند .

و تلک حدود الله و للکفرین عذاب الیم

84- موارد حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 187 - 31، 30

30 - روزه و اعتکاف و احکام آن دو، حدود الهی است که هرگز نباید نقض شود .

تلک حدود الله فلا تقربوها

31 - احکام قصاص و وصیت، حدود الهی است که هرگز نباید شکسته شود .

کتب علیکم القصاص ... کتب علیکم ... الوصیه ... تلک حدود الله فلا تقربوها

مشارالیه «تلک» علاوه بر روزه و احکام آن، می تواند قصاص و وصیت و احکام آنها نیز باشد.

85- مؤمنان و پاسداری از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 112 - 17

17 - پاسداری مؤمنان بر اجرا و حفظ حدود الهی، شرط خداوند در وفا نمودن به عهد خویش

و من أوفی بعهدہ من الله .. التّٰبُونَ الْعَبْدُونَ ... و بشر المؤمنین

تأکید بر اعمال فردی و اجتماعی و حفظ حدود الهی پس از بیان وفای خداوند به عهد خویش، می تواند مشعر به این حقیقت باشد که پاسداری انسان از حدود الهی، شرط بهره‌وری از وعده‌های خداوندی است.

86- نظارت بر اجرای حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 1 - 1

1 - نظارت بر حسن اجرای حدود الهی ، از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله) و رهبر جامعه اسلامی

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ .. تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ

ص: 427

مخاطب قرار گرفتن شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله) در آغاز سوره و آیات مربوط به احکام طلاق و حدود الهی - با آن که این احکام و حدود مربوط به همه مسلمانان است - می تواند بیانگر برداشت یاد شده باشد.

87- ویژگی حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 82 - 12

12 - هر آنچه از جانب خدا باشد ، دور از اختلاف و تضاد است .

و لو كان من عند غير الله لوجدوا فيه اختلافاً كثيراً

88- ویژگیهای حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 97 - 13

13 - حدود و احکام نازل شده از سوی خداوند بر رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) بر اساس علم و حکمت است .

حدود ما أنزل الله على رسوله و الله علیم حکیم

ص: 428

1- آثار صلح حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 1 - 2,3,7

2- صلح حدیبیه ، فتحی بزرگ و موهبتی الهی برای پیامبر (صلی الله علیه و آله)

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا

بنابراین که مراد از «فتحا» صلح حدیبیه باشد، برداشت بالا به دست می آید.

3- نقش مهم صلح حدیبیه ، در پیروزی های شگرف بعدی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مسلمانان *

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا

با توجه به این که صلح حدیبیه در ظاهر فتح به شمار نمی آمده، ممکن است اطلاق «فتح مبین» بر آن، از آن جهت باشد که این صلح، سرآغاز فتح مکه و یا دیگر پیروزی های مهم پس از آن بوده است.

7 - وعده قطعی خداوند به فتح بزرگ مکه در پی صلح حدیبیه

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا

مراد از «فتح»، ممکن است فتح مکه باشد و فعل ماضی «فتحننا» در واقع تأکیدی باشد بر فتحی که در آینده صورت خواهد گرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 2 - 1,2,6,7

1 - صلح حدیبیه ، مایه شوکت اسلام و فروختن کینه ها و خصومت های مشرکان نسبت به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

ليغفر لك الله ما تقدم من ذنبك وما تأخر

با توجه به این که در این آیات، غفران مترتب بر فتح شده است، می توان پی برد که مراد از «غفران» و «ذنب» معنای رایج آن نیست؛ زیرا ربطی میان صلح حدیبیه و بخشش گناهان دیده نمی شود. بر این اساس معنای دیگری این جا مراد است و آن این که بعثت پیامبر (صلی الله علیه و آله)، آن حضرت را در نظر دشمنانش گنه کار و متهم می نمود؛ ولی در پرتو صلح حدیبیه، زمینه نشر دعوت

پیامبر (صلی الله علیه و آله) و باز شناخت شخصیت، اوصاف و خصال کریمانه آن حضرت فراهم آمد.

2 - صلح حدیبیه ، کاهش دهنده کینه مشرکان نسبت به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در زمینه های مورد اختلاف آنان ، قبل از هجرت و پس از آن *

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا . لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ مَا تَأَخَّرَ

منظور از «ما تقدّم» و «ما تأخّر»، امور قبل از هجرت و پس از آن است.

6 - صلح حدیبیه ، پایانی بر خصومت‌ورزی بی امان مشرکان علیه اسلام و نعمتی والا برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مسلمانان

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا . . . وَ يَتِمُّ نِعْمَتُهُ عَلَيْكَ

اهمیت صلح حدیبیه و اطلاق «فتح مبین» بر آن، از آن جهت است که این صلح، مقطع جدیدی در روابط و نگرش مشرکان نسبت به اسلام و مسلمانان به وجود آورد و چه بسا نعمت شمردن آن نیز بر این پایه بوده است.

7 - نوید الهی ، به تحقق نعمت کامل فتح مکه ، در پی صلح حدیبیه

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ . . . وَ يَتِمُّ نِعْمَتُهُ عَلَيْكَ

«یتم نعمته» بیانگر نتیجه ای است که خداوند نوید تحقق آن را به پیامبر (صلی الله علیه و آله) داد؛ یعنی، صلح حدیبیه راه را با مسالمت بر روی مسلمانان باز کرد و این نعمت بزرگی بود؛ اما اتمام این نعمت در آن روز صورت می گرفت که مسلمانان فاتح مکه و صاحب اختیار آن باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 3 - 1

1 - صلح حدیبیه ، در پی آورنده نصرتی بزرگ از سوی خداوند برای پیامبر (صلی الله علیه و آله)

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا . . . وَ يَنْصُرُكَ اللَّهُ نَصْرًا عَظِيمًا

«ینصر. . .» بیانگر نتیجه ای است که مستقیماً بر «فتح مبین» مترتب گشته است؛ یعنی، «فتح مبین» همان نصرت شگرف الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 4 - 3,4,5

3 - مؤمنان ، قبل از صلح حدیبیه ، دارای شرایطی بحرانی و اضطراب روحی *

هو الذی أنزل السکینه فی قلوب المؤمنین

نزول آرامش، زمانی صادق است که قبل از آن، اضطراب و ناآرامی وجود داشته باشد.

4- صلح حدیبیه، زمینه نزول آرامش بر قلب مؤمنان*

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا . . . هو الذی أنزل السکینه

در صورتی که اضطراب مؤمنان، مربوط به قبل از صلح باشد؛ از ارتباط «أنزل السکینه» با «إِنَّا فَتَحْنَا . . .» احتمال مطلب بالا می رود.

5- مؤمنان، پس از صلح حدیبیه، گرفتار بحران روحی و تردید در ماهیت و نتایج این معاهده*

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ . . . هو الذی أنزل السکینه فی قلوب المؤمنین

بردشت بالا بدان احتمال است که مؤمنان پس از صلح حدیبیه، در تحلیل و بررسی آن گرفتار تردید شده باشند که: آیا به راستی این صلح،

یک پیروزی بود یا مایه شکست؟ خداوند در چنین شرایطی، قلب ها را اطمینان بخشید و صلح حدیبیه را «فتح مبین»

ص: 430

نام نهاد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 6 - 6,9

6 - صلح حدیبیه ، زمینه قرار گرفتن منافقان و مشرکان ، در تنگنا و رنج *

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا . لِيَغْفِرَ ... لِيَدْخُلَ الْمُؤْمِنِينَ و... وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَا

در صورتی که «یعدّب..» با صدر سوره (إِنَّا فَتَحْنَا...) در ارتباط باشد؛ احتمال می رود که مراد از عذاب، صرفاً عذاب اخروی نباشد؛ بلکه بیانگر تنگناهای خط نفاق و شرک، پس از رخداد صلح حدیبیه باشد.

9 - رخداد صلح حدیبیه ، پاسخی قاطع به بدگمانی منافقان و مشرکان درباره موفقیت های اسلام *

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا . لِيَغْفِرَ لَكَ ... وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ و... الظَّالِمِينَ بِاللَّ

چنانچه «و یعدّب..» عطف بر «لیغفر لک...» باشد؛ آیه شریفه می تواند بیانگر این مطلب باشد که منافقان و مشرکان، به سرنوشت اسلام بدگمان بودند و می پنداشتند که خداوند از مؤمنان حمایت نخواهد کرد؛ ولی صلح پیروزمند حدیبیه، نادرستی پندار آنان را اثبات کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 18

18 - سفر حدیبیه ، برای مسلمانان همراه با پیروزی و خلاف انتظار اعراب متخلف

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ ... فَاَسْتَغْفِرُ لَنَا

در آیات پیشین، سفر حدیبیه به عنوان سفری پر بار معرفی شده و خداوند پس از تمجید آثار این سفر، عذرخواهی های آینده اعراب متخلف را یادآور شده است. با توجه به این نکته، از مجموع آیات استفاده می شود که اعراب متخلف، انتظار چنین فرجام فرخنده ای را برای این سفر نداشته و با مشاهده نتایج مثبت آن، از تخلف خود اظهار ندامت خواهند کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 3

3 - وعده الهی به مسلمانان ، در دستیابی به فتح خیبر و غنایم آن ، پس از صلح حدیبیه

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ

آیه شریفه، در زمینه جنگ خیبر است و خداوند از حرکت مسلمانان به این جنگ به عنوان حرکت به سوی غنایم یاد کرده است. از این نکته استفاده می شود که خداوند به طور ضمنی، نوید فتح خیبر و غنایم آن را به جبران مشکلات سفر حدیبیه، به مسلمانان داده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 20 - 18، 12، 11، 4

4 - غنایم خیبر، نزدیک ترین بخش از غنایم موعود الهی به مؤمنان، پس از حدیبیه

وعدکم الله... فعجل لکم هذه

آیه شریفه پس از صلح حدیبیه نازل شده و «هذه» اشاره به غنایم خیبر دارد.

ص: 431

11 - صلح حدیبیه ، پیش درآمد پیروزی ها و غنایمی گسترده برای امت اسلامی

وعدکم الله .. فعجل لکم هذه

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «هذه» اشاره به صلح حدیبیه داشته باشد؛ یعنی، خداوند غنایم زیادی را برای مؤمنان در نظر گرفته؛ اما قبل از آن صلح حدیبیه را پیش درآمد آن غنایم قرار داده است.

12 - نقش بارز صلح حدیبیه ، در کوتاه شدن دست دشمنان از ضربه زدن به مسلمانان

فعجل لکم هذه و کفّ أیدی الناس عنکم

ممکن است «هذه» اشاره به صلح حدیبیه داشته باشد و «کفّ..» مترتب بر آن بوده و نتیجه آن به شمار آید.

18 - رخداد جریان حدیبیه و ثمرات آن ، الگویی برای مؤمنان در جهت پیشبرد اهداف اسلام*

ولتکون آیه للمؤمنین و یهدیکم صراطاً مستقیماً

مراد از «صراط مستقیم» شیوه درست حرکت جهادی و تبلیغی دین است؛ یعنی، مسلمانان می توانند از جریان حدیبیه نتیجه بگیرند که چگونه استواری بر حمایت از رهبری و تدبیر صحیح در پذیرش صلح در شرایط نابرابری قوا، می تواند زمینه را برای پیروزی های آینده هموار سازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 25 - 10،12

10- مؤمنان مکه قبل از صلح حدیبیه ، دارای شرایطی دشوار و ناگزیر از تقیه شدید

رجال مؤمنون و نساء مؤمنات لم تعلموهن

آگاهی نداشتن مؤمنان مدینه از مؤمنان مکه، از آن جهت بوده است که مؤمنان مکه در آن محیط، قادر به ابراز ایمان نبوده و شدیداً تقیه می کردند.

12- پی بردن مسلمانان ، پس از حدیبیه به وجود عناصری مؤمن ؛ اما مخفی در قلب محیط شرک (مکه)

ولولا رجال مؤمنون .. لم تعلموهن

تعبیر «لم تعلموهن»، بیانگر عدم اطلاع قبلی مسلمانان از وجود مؤمنانی در مکه است و نفس همین تعبیر، تذکری به مسلمانان نسبت به وجود مؤمنان ناشناخته در مکه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - تثبیت روح تقوا در پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان ، در جریان حدیبیه به اراده الهی

وألزمهم کلمه التقوی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 27 - 17، 16، 5

5- منتهی شدن سفر پیامبر (صلی الله علیه و آله) به صلح حدیبیه و عدم ورود به مسجدالحرام ، زمینه ساز تردید برخی در رؤیای آن حضرت *

لقد صدق الله

تأکید خداوند بر راستی رؤیای پیامبر (صلی الله علیه و آله)، حکایت از آن دارد که برخی در درستی آن رؤیا تردید کرده، یا زمینه این تردید را داشته اند.

ص: 432

16- صلح حدیبیه ، تدبیر الهی و زمینه ساز ورود مؤمنان به مسجدالحرام ، با امنیت و آرامش

فعلم ما لم تعلموا فجعل من دون ذلك فتحاً قريباً

«ذلک» اشاره به «لتدخلن» و «فتحاً قريباً» نظر به صلح حدیبیه دارد؛ یعنی، خداوند می دانست که جز در سایه صلحی، همانند صلح حدیبیه، امنیت مسلمانان برای ورود به مسجد الحرام و انجام عمره، میسر نمی شد.

17- صلح حدیبیه و تن دادن مشرکان لجوج به پیمان ، فتحی برای مؤمنان

فجعل من دون ذلك فتحاً قريباً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 10 - 4

4 - اقدام برخی از زنان مؤمن ، به هجرت از مکه به سوی مدینه ، پس از پیمان حدیبیه

يأيتها الذين ءامنوا

آیه شریفه - بر اساس شأن نزول - پس از هجرت برخی از زنان مکه به مدینه، نازل شده است.

2- آثار مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 18

18 - سفر حدیبیه ، برای مسلمانان همراه با پیروزی و خلاف انتظار اعراب متخلف

سيقول لك المخلفون .. فاستغفر لنا

در آیات پیشین، سفر حدیبیه به عنوان سفری پر بار معرفی شده و خداوند پس از تمجید آثار این سفر، عذرخواهی های آینده اعراب متخلف را یادآور شده است. با توجه به این نکته، از مجموع آیات استفاده می شود که اعراب متخلف، انتظار چنین فرجام فرخنده ای را برای این سفر نداشته و با مشاهده نتایج مثبت آن، از تخلف خود اظهار ندامت خواهند کرد.

3- احساس خطر متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 20

20 - انگیزه اصلی متخلفان از سفر حدیبیه ، گریز از خطرات احتمالی و حفظ منافع دنیوی خود

قل فمّن یملک لکم من اللّٰه شیئاً إنّ أراد بکم ضرّاً أو أراد بکم نفعاً

ص: 433

4- اقرار متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 9

9- متخلفان از سفر حدیبیه، معترف به گناه خویش و متقاضی عفو و استغفار پیامبر (صلی الله علیه و آله)

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ... فَاسْتَغْفِرْ لَنَا

5- انگیزه متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 20

20- انگیزه اصلی متخلفان از سفر حدیبیه، گریز از خطرات احتمالی و حفظ منافع دنیوی خود

قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 8

8- تلاش متخلفان حدیبیه برای حضور در جنگ خیبر، به منظور شکستن نهی الهی از شریک شدن آنان در غنایم خیبر*

يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلِمَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ

برداشت بالا بدان احتمال است که به قرینه «قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ»، خداوند از قبل، پربار بودن جنگ خیبر را یادآور شده و از حضور متخلفان، در آن جنگ نهی کرده است؛ تا آنان به غنایم دست نیابند. ولی متخلفان، به خاطر شکستن این نهی الهی، درصدد شرکت در جنگ و سهم شدن در غنایم بودند.

6- اهمیت صلح حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 10 - 12

12- صلح حدیبیه و فتح مکه، پاداش بزرگ الهی به ثابت قدمان بر پیمان با پیامبر (صلی الله علیه و آله)*

وَمَنْ أَوْفَى... فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

با توجه به این که پیمان یاد شده، قبل از انعقاد صلح حدیبیه صورت گرفته است؛ احتمال می رود که نوید «فسیؤتیه...» بر صلح حدیبیه و فتح مکه منطبق شود که پس از این پیمان رخ داده است؛ زیرا اگر آن بیعت و پایداری نبود، نوبت به چنان پیروزی هایی نمی رسید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 18 - 13

ص: 434

13 - صلح حدیبیه و پیروزی های پس از آن ، پاداش الهی به مؤمنان حاضر در بیعت رضوان

لقد رضی الله عن المؤمنین إذ یبایعونک .. و أثبهم فتحاً قریباً

بنابراین که مراد از «فتحاً قریباً» - به قرینه سیاق آیات - صلح حدیبیه باشد، برداشت یاد شده به دست می آید.

7- بسمله در صلح نامه حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 26 - 10

10 - اصرار تعصب آمیز مشرکان مکه ، بر نیامدن « بسمله » و عنوان « رسول الله » در متن صلحنامه حدیبیه *

إذ جعل الذین کفروا فی قلوبهم الحمیة الحمیة الجهلیة

با توجه به شأن نزول آیه شریفه، استفاده می شود که خشم و عصبیت مشرکان در زمینه یاد شده بود.

8- بشارت به متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 16 - 10

10 - نوید الهی به اعطای پاداشی نیک به اعراب متخلف از حدیبیه ، در صورت نبرد صادقانه با دشمنان نیرومند اسلام

فإن تطیعوا یؤتکم الله أجراً حسناً

9- بهانه جویی متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 6,13

6 - ادعای سرگرمی به مال و خانواده ، بهانه تخلف اعراب از همراهی با پیامبر (صلی الله علیه و آله)

سیقول لک المخلفون من الأعراب شغلتننا أمولنا و أهلونا

13 - عذر بادیه نشینان برای توجیه غیبت خویش از سفر حدیبیه ، بهانه ای واهی و مخالف نیت درونی آنان

سیقول ... فاستغفر لنا یقولون بألسنتهم ما لیس فی قلوبهم

برداشت بالا- با توجه به این نکته است که تعبیر «يقولون..» در رابطه با «شغلتننا أموالنا و أهلونا» باشد؛ یعنی، اعراب در این که گرفتاری مالی و خانوادگی را عذر آورده اند؛ دروغ می گویند و مشکل آنان چیز دیگری است.

ص: 435

10- بی ایمانی متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 2

2 - پیش بینی آیات وحی ، از عذرخواهی و اظهار پشیمانی بادیه نشینانی که از همراهی پیامبر (صلی الله علیه و آله) تخلف کرده بودند .

سیقول لك المخلفون من الأعراب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 14

14 - ناباوری عمیق متخلفان از حدیبیه ، نسبت به سخنان پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان

كذلكم قال الله من قبل فسيقولون بل تحسدوننا

پس از ابلاغ کلام خداوند بهوسیله پیامبر (صلی الله علیه و آله) به متخلفان، مبنی بر عدم شرکت ایشان در فتح خیبر، آنان پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان را به حسادت متهم کردند و این بیانگر مطلب بالا است.

11- بی شخصیتی متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 12 - 10

10 - اعراب متخلف از دعوت پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مردمی بی خاصیت و بی ارج در نظر خداوند

و كنتم قومًا بورًا

«بوراً» در اصل به معنای شدت کساد است و در این آیه، کنایه از بی خاصیت و بی ارزش بودن می باشد.

12- بینش متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 12 - 1

1 - سفر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان در جریان حدیبیه ، سفری پرخطر و بی بازگشت در نظراعراب متخلف

بل ظننتم أن لن ينقلب الرسول و المؤمنون إلى أهلهم أبدًا

13- پاداش مسافرت به حدیبیہ

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 4

ص: 436

4- غنایم خیبر، ارمان الهی به مسلمانان، در پی اقدام به سفر پر خطر حدیبیه *

سِقُولِ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمٍ لِتَأْخُذُوهَا

سفر حدیبیه، در آغاز چنین می نمود که فرجامی بس مبهم و آمیخته با خطر دارد و مؤمنان واقعی با این همه بدان اقدام کردند و در پی آن خداوند نوید غنایم خیبر را به ایشان داد. با توجه به این مطالب، احتمال می رود که میان تن دادن به آن مشکلات و دست یابی به این غنایم ارتباطی باشد.

14- پشیمانی متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 15، 2

2- پیش بینی آیات وحی، از عذرخواهی و اظهار پشیمانی بادیه نشینانی که از همراهی پیامبر (صلی الله علیه و آله) تخلف کرده بودند.

سِقُولِ لِكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ

15 - طلب استغفار و اظهار ندامت اعراب متخلف از سفر حدیبیه، بی اساس و مخالف باور درونی آنان

سِقُولِ... فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ

برداشت بالا بنابراین نکته است که تعبیر «يقولون...» در رابطه با مفهوم «فاستغفر لنا» باشد؛ زیرا درخواست استغفار، مفهومش این است که اعراب متخلف، در باطن از تخلف خود پشیمان اند. اما خداوند می فرماید: اینان در اظهار ندامت دروغگویند؛ زیرا در باطن نادم نیستند.

15- تحریفگری متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 6

6 - متخلفان از سفر حدیبیه، در صدد تغییر کلام خدا با شرکت در جنگ خیبر

ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يَرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا كَلِمَ اللَّهِ

در برداشت های آتی، چگونگی و شیوه تصمیم متخلفان و احتمال هایی که در آیه وجود دارد، بیان شده است.

16- تحلیل غلط متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 12 - 5,7

5 - تحلیل متخلفان درباره سفر حدیبیه و بی فرجام بودن آن ، متکی بر محاسبات بشری و نادیده گرفتن اراده الهی

بل ظننتم أن لن ينقلب الرسول و المؤمنون إلى أهلهم أبدًا

ص: 437

از قرائن و زمینه های تاریخی، دشواری این سفر قابل پیش بینی بود و متخلفان براساس همین معیارها، این سفر را بی فرجام می دیدند؛ غافل از این که دعوت پیامبر (صلی الله علیه و آله) به بن بست نخواهد رسید و حمایت الهی از آن حضرت دریغ نخواهد شد.

7 - متخلفان از سفر حدیبیه ، شیفته تحلیل غلط خود درباره آن سفر

بل ظننتم .. و زین ذلک فی قلوبکم

برداشت بالا بنابراین نکته است که «ذلک» اشاره به پندار و تحلیلی باشد که از تعبیر «ظننتم أن لن ینقلب ..» استفاده می شود؛ یعنی، این تحلیل در نظرشان زیبا جلوه کرده و خود شیفته آن گردیدند.

17- ترس متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 12 - 3

3 - ترس از مرگ ، عامل اصلی تخلف اعراب از همراهی پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در سفر حدیبیه

بل ظننتم أن لن ینقلب الرسول و المؤمنون إلى أهلیهم أبدًا

18 - تلاش متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 8

8 - تلاش متخلفان حدیبیه برای حضور در جنگ خیبر ، به منظور شکستن نهی الهی از شریک شدن آنان در غنایم خیبر *

یریدون أن یدلوا کلم الله قل لن تتبعونا کذلک قال الله من قبل

برداشت بالا بدان احتمال است که به قرینه «قل لن تتبعونا کذلک قال الله من قبل»، خداوند از قبل، پربار بودن جنگ خیبر را یادآور شده و از حضور متخلفان، در آن جنگ نهی کرده است؛ تا آنان به غنایم دست نیابند. ولی متخلفان، به خاطر شکستن این نهی الهی، درصدد شرکت در جنگ و سهم بردن در غنایم بودند.

19 - توبه متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 16 - 3

3 - خداوند ، باز گذارنده راه توبه و آزمون عملی ، برای اعراب متخلف از سفر حدیبیه

قل للمخلفين من الاعراب استدعون إلى قوم أولى بأس شديد

از جمله «فإن تطيعوا» - که در ذیل آیه آمده است - استفاده می شود که دعوت متخلفان برای جنگ، در حقیقت ایجاد فرصتی برای بازگشت آنان به سوی خدا و اطاعت از رسول او است.

ص: 438

20- توجیه گری متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 7

7 - اعراب متخلف از سفر حدیبیه ، درصدد توجیه تخلف گذشته خود با شرکت در جنگ خیبر *

ذرونا تتبعکم یریدون أن یبدلوا کلم الله

از آیات پیشین استفاده می شود که انگیزه اصلی متخلفان از حدیبیه، بی ایمانی بوده است؛ ولی آنان با اعلام آمادگی برای شرکت در جنگ خیبر، می خواستند خود را مؤمن جلوه داده و گذشته خود را توجیه کنند و سخن الهی را در مورد خود نفی نمایند.

21- تهدید متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 16 - 13

13 - تهدید متخلفان از سفر حدیبیه ، به عذاب دردناک ، در صورت تخلف و روی گردانی دوباره از جهاد

وإن تتولوا کما تولیتم من قبل یعذبکم عذاباً ألیماً

22- تهنیهای متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 13

13 - منع شدگان از شرکت در فتح خیبر ، متهم کننده مؤمنان به حسدورزی

فسیقولون بل تحسدوننا

23- خطر مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 14

14 - سفر پیامبر (صلی الله علیه و آله) به سوی مکه (قبل از صلح حدیبیه) ، سفری مخاطره آمیز و نگران کننده برای برخی مسلمانان

سيقول لك المخلفون من الأعراب . . . يقولون بألسنتهم

عذرآوری «مخلفون» ورد عذر آنان از سوی خداوند، می رساند که عامل اصلی آنان از ترک سفر، نگرانی از سرنوشت آن بوده است. قرینه های تاریخی و نیز آیه بعد، مؤید این نکته است.

ص: 439

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 12 - 1

1 - سفر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان در جریان حدیبیه ، سفری پرخطر و بی بازگشت در نظراعراب متخلف

بل ظننتم أن لن ينقلب الرسول و المؤمنون إلى أهلهم أبدًا

24- خواسته های متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 9

9 - متخلفان از سفر حدیبیه ، معترف به گناه خویش و متقاضی عفو و استغفار پیامبر (صلی الله علیه و آله)

سيقول لك المخلفون من الأعراب . . . فاستغفر لنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 2

2 - تمایل متخلفان از سفر حدیبیه ، به شرکت در جنگ خیبر برای دستیابی به غنایم و یا پوشاندن گذشته خود

سيقول المخلفون إذا انطلقتم إلى مغانم . . . ذرونا نتبعكم

هدف متخلفان از شرکت در جنگ خیبر، یا رسیدن به غنایم و یا توجیه گذشته تاریک خود بود. تعبیر «إلى مغانم»، بیانگر نکته اول و «یریدون أن یدلّوا...» حاکی از نکته دوم است.

25- دعوت از متخلفان مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 16 - 1

1 - دعوت خداوند از متخلفان سفر حدیبیه ، برای شرکت در جنگی دشوار به منظور جبران گذشته خود

قل للمخلفين . . . ستدعون إلى قوم أولى بأس شديد

26- دنیاطلبی متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 20

20 - انگیزه اصلی متخلفان از سفر حدیبیه ، گریز از خطرات احتمالی و حفظ منافع دنیوی خود

ص: 440

قل فمن يملك لكم من الله شيئاً إن أراد بكم ضرراً أو أراد بكم نفعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 8, 2

2- تمایل متخلفان از سفر حدیبیه، به شرکت در جنگ خیبر برای دستیابی به غنایم و یا پوشاندن گذشته خود

سيقول المخلفون إذا انطلقتم إلى مغانم . . . ذرونا نتبعكم

هدف متخلفان از شرکت در جنگ خیبر، یا رسیدن به غنایم و یا توجیه گذشته تاریک خود بود. تعبیر «إلى مغانم»، بیانگر نکته اول و «یریدون أن یدلّوا...» حاکی از نکته دوم است.

8- تلاش متخلفان حدیبیه برای حضور در جنگ خیبر، به منظور شکستن نهی الهی از شریک شدن آنان در غنایم خیبر*

یریدون أن یدلّوا کلم الله قل لن تتبعونا کذلکم قال الله من قبل

برداشت بالا بدان احتمال است که به قرینه «قل لن تتبعونا کذلکم قال الله من قبل»، خداوند از قبل، پربار بودن جنگ خیبر را یادآور شده و از حضور متخلفان، در آن جنگ نهی کرده است؛ تا آنان به غنایم دست نیابند. ولی متخلفان، به خاطر شکستن این نهی الهی، درصدد شرکت در جنگ و سهم بردن در غنایم بودند.

27- رازهای متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 12 - 4

4- اخبار خداوند از تصورات درونی اعراب متخلف، نشانه ای از علم عمیق او به کردار بندگان

بل کان الله بماتعملون خبیراً . بل ظننتم أن لن ینقلب الرسول

از ارتباط این آیه با ذیل آیه قبل، مطلب بالا برداشت می شود.

28- رد پیشنهاد متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 9

9- فرمان خدا به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در رد پیشنهاد غایبان از حدیبیه، برای شرکت در جنگ خیبر

ذرونا نتَّبِعْكُمْ . . . قل لن تتَّبِعونا كذلكم قال الله من قبل

«لن تتَّبِعونا» می تواند اخبار در مقام انشا باشد.

ص: 441

29- رسول الله در صلح نامه حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 26 - 10

10 - اصرار تعصب آمیز مشرکان مکه ، بر نیامدن « بسمله » و عنوان « رسول الله » در متن صلحنامه حدیبیه *

إذ جعل الذين كفروا في قلوبهم الحمية حمية الجاهلية

با توجه به شأن نزول آیه شریفه، استفاده می شود که خشم و عصبیت مشرکان در زمینه یادشده بود.

30- زمان صلح حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 10

10 - فاصله زمانی نزدیک میان صلح حدیبیه و فتح خیبر

سيقول المخلفون

با توجه به «سین» در «سيقول» و پیوستگی آیات صلح حدیبیه با جنگ خیبر، برداشت بالا قابل استفاده است.

31- زمینه صلح حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 19 - 7

7 - صلح حدیبیه و فتح خیبر ، در پی وفاداری مؤمنان ، نمودی از عزت و حکمت خداوند

و أثبهم فتحًا قريبًا . و مغانم كثيرة ... و كان الله عزيزًا حكيمًا

از ارتباط «كان الله..» با آیه قبل، مطلب بالا استفاده می شود.

32- زمینه مسافرت محمد(صلی الله علیه و آله) به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 27 - 3

3- نقش مهم رؤیای پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در حرکت آن حضرت به سوی مکه و حدیبیه

الرءیا بالحقّ لتدخلن المسجد الحرام

با توجه به این که آیات پیشین در مورد مسائل حدیبیه بود؛ از این آیه شریفه استفاده می شود که حرکت پیامبر (صلی الله علیه و آله) در سفر منتهی به حدیبیه، مسبوق به رؤیایی بود که خداوند به آن حضرت نمایانده بود.

ص: 442

33- سرگرمی متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 6

6 - ادعای سرگرمی به مال و خانواده ، بهانه تخلف اعراب از همراهی با پیامبر (صلی الله علیه و آله)

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا

34- سطحی نگری متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 15

15 - متخلفان از سفر حدیبیه ، مردمی سطحی نگر و ظاهرین بودند .

بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا

35- سوء ظن متخلفان از مسافرت به

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 12 - 9

9 - اعراب متخلف از دعوت پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، بدگمان به خداوند و فرجام مؤمنان

بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ ... وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ

پندار بد اعراب، یا از آن جهت بوده که گمان می کردند خداوند، پیامبرش را یاری نخواهد کرد - و این بدگمانی به خدا است - و یا از آن جهت بوده که آینده ای تیره برای مؤمنان در ذهن خود ترسیم کرده بودند.

36- عبرت از صلح حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 20 - 18

18 - رخداد جریان حدیبیه و ثمرات آن ، الگویی برای مؤمنان در جهت پیشبرد اهداف اسلام *

و لتكون آية للمؤمنين و يهديكم صراطاً مستقيماً

مراد از «صراط مستقیم» شیوه درست حرکت جهادی و تبلیغی دین است؛ یعنی، مسلمانان می توانند از جریان حدیبیه نتیجه بگیرند که چگونه استواری بر حمایت از رهبری و تدبیر صحیح در پذیرش صلح در شرایط نابرابری قوا، می تواند زمینه را برای پیروزی های آینده هموار سازد.

ص: 443

37- عذرخواهی متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 13، 2

2 - پیش بینی آیات وحی ، از عذرخواهی و اظهار پشیمانی بادیه نشینانی که از همراهی پیامبر (صلی الله علیه و آله) تخلف کرده بودند .

سیقول لك المخلفون من الأعراب

13 - عذر بادیه نشینان برای توجیه غیبت خویش از سفر حدیبیه ، بهانه ای واهی و مخالف نیت درونی آنان

سیقول ... فاستغفر لنا یقولون بألسنتهم ما لیس فی قلوبهم

برداشت بالا- با توجه به این نکته است که تعبیر «یقولون..» در رابطه با «شغلتنا أموالنا و أهلونا» باشد؛ یعنی، اعراب در این که گرفتاری مالی و خانوادگی را عذر آورده اند؛ دروغ می گویند و مشکل آنان چیز دیگری است.

38- علایق خانوادگی متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 6

6 - ادعای سرگرمی به مال و خانواده ، بهانه تخلف اعراب از همراهی باپیامبر (صلی الله علیه و آله)

سیقول لك المخلفون من الأعراب شغلتنا أموالنا و أهلونا

39- علایق متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 12 - 7

7 - متخلفان از سفر حدیبیه ، شیفته تحلیل غلط خود درباره آن سفر

بل ظننتم ... و زین ذلک فی قلوبکم

برداشت بالا بنابراین نکته است که «ذلک» اشاره به پندار و تحلیلی باشد که از تعبیر «ظننتم أن لن یقلب..» استفاده می شود؛ یعنی، این تحلیل در نظرشان زیبا جلوه کرده و خود شیفته آن گردیدند.

40- عمره حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 94 - 17

ص: 444

17 - نزدیک شدن شکارهای وحشی به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان در عمره حدیبیه جهت آزمایش آنان

لیلونکم الله بشیء من الصيد تناله ایدیکم و رماحکم

امام صادق (ع) در توضیح آیه فوق فرمود: حشرت لرسول (صلی الله علیه و آله) فی عمره الحدیبیه الوحوش حتی نالتها ایدیهم و رماحهم.

کافی، ج 4، ص 396، ح 1؛ نورالثقلین، ج 1، ص 671، ح 357.

41- عوامل تخلف متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 6

6 - ادعای سرگرمی به مال و خانواده، بهانه تخلف اعراب از همراهی با پیامبر (صلی الله علیه و آله)

سیقول لک المخلفون من الأعراب شغلتننا أمولنا و أهلونا

42- غفلت متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 12 - 5

5 - تحلیل متخلفان درباره سفر حدیبیه و بی فرجام بودن آن، متکی بر محاسبات بشری و نادیده گرفتن اراده الهی

بل ظننتم أن لن ینقلب الرسول و المؤمنون إلى أهلیهم أبدًا

از قرائن و زمینه های تاریخی، دشواری این سفر قابل پیش بینی بود و متخلفان براساس همین معیارها، این سفر را بی فرجام می دیدند؛ غافل از این که دعوت پیامبر (صلی الله علیه و آله) به بن بست نخواهد رسید و حمایت الهی از آن حضرت دریغ نخواهد شد.

43- فرجام مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 12 - 5، 1

1 - سفر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان در جریان حدیبیه، سفری پرخطر و بی بازگشت در نظراعراب متخلف

بل ظننتم أن لن ينقلب الرسول و المؤمنون إلى أهلهم أبدًا

5 - تحلیل متخلفان درباره سفر حدیبیه و بی فرجام بودن آن ، متکی بر محاسبات بشری و نادیده گرفتن اراده الهی

بل ظننتم أن لن ينقلب الرسول و المؤمنون إلى أهلهم أبدًا

از قرائن و زمینه های تاریخی، دشواری این سفر قابل پیش بینی بود و متخلفان براساس همین معیارها، این سفر را بی فرجام می دیدند؛ غافل از این که دعوت پیامبر(صلی الله علیه و آله) به بن بست نخواهد رسید و حمایت الهی از آن حضرت دریغ نخواهد شد.

ص: 445

44- فلسفه صلح حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 25 - 22، 20، 15

15- تدبیر صلح حدیبیه از جانب خداوند ، به منظور حفظ جان مؤمنان ناشناخته مکه

و لولا رجال مؤمنون . . . آن تطوهم

20- مصونیت مؤمنان مکه و بهره مندی آنان از رحمت الهی ، از اهداف برقراری صلح حدیبیه

لیدخل الله فی رحمته من یشاء

از ارتباط جمله «لیدخل . . .» با آیه قبل، مطلب بالا استفاده می شود؛ زیرا «لیدخل . . .» غایت برای جواب محذوف است؛ یعنی، ما بدین سبب اجازه جنگ ندادیم تا مؤمنان مکه آسیب نبینند و از رحمت الهی بهره مند گردند.

22- صلح حدیبیه ، تدبیر الهی برای گرایش یافتن نیروهای فزون تری از مشرکان به ایمان

و لولا رجال . . . لیدخل الله فی رحمته من یشاء

مراد از دخول در رحمت الهی، ممکن است ورود افراد جدیدی از مردم به جرگه مؤمنان باشد؛ زیرا در پرتو فرصت جدید، نیروهای مستعد ایمان، مجال گرایش به آن را می یابند.

45- قصه صلح حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 1 - 4

4- تسلیم شدن مشرکان در برابر مسلمانان و پذیرش صلح در حدیبیه ، فتحی بزرگ برای جبهه اسلام *

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا

اهمیت صلح حدیبیه، از آن رو است که مشرکان تا آن روز، جز به نابودی مسلمانان نمی اندیشیدند؛ اما با صلح حدیبیه، آنان در حقیقت مجموعه مسلمانان را به عنوان گروهی قدرتمند، رسماً پذیرفتند و این در صحنه سیاسی، فتحی بزرگ برای مسلمانان بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 10 - 3

3 - بیعت مجدد مسلمانان با پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در شرایط بحرانی قبل از صلح حدیبیه

إِنَّ الَّذِينَ يَبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ

از قرینه های موجود در آیه شریفه، استفاده می شود که بیعت مورد نظر، بیعت خاصی بوده است و از تعبیر «فمن نکث..» بحرانی بودن آن شرایط استفاده می شود و شأن نزول نیز مؤید این دیدگاه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 1,2,9,13,14

ص: 446

1 - تخلف برخی از اعراب بادیه نشین در سفر منتهی به صلح حدیبیه ، از همراهی و یاری پیامبر (صلی الله علیه و آله)

سیقول لك المخلفون من الأعراب

با توجه به این که آیات پیشین درباره «فتح مبین» (صلح حدیبیه) بود؛ استفاده می شود که تخلف این گروه از اعراب، در رابطه با همین سفر است که به صلح حدیبیه منتهی گشت.

2 - پیش بینی آیات وحی ، از عذرخواهی و اظهار پشیمانی بادیه نشینانی که از همراهی پیامبر (صلی الله علیه و آله) تخلف کرده بودند .

سیقول لك المخلفون من الأعراب

9 - متخلفان از سفر حدیبیه ، معترف به گناه خویش و متقاضی عفو و استغفار پیامبر (صلی الله علیه و آله)

سیقول لك المخلفون من الأعراب . . . فاستغفر لنا

13 - عذر بادیه نشینان برای توجیه غیبت خویش از سفر حدیبیه ، بهانه ای واهی و مخالف نیت درونی آنان

سیقول . . . فاستغفر لنا یقولون بألسنتهم ما لیس فی قلوبهم

برداشت بالا- با توجه به این نکته است که تعبیر «یقولون. . .» در رابطه با «شغلتنا أموالنا و أهلونا» باشد؛ یعنی، اعراب در این که گرفتاری مالی و خانوادگی را عذر آورده اند؛ دروغ می گویند و مشکل آنان چیز دیگری است.

14 - سفر پیامبر (صلی الله علیه و آله) به سوی مکه (قبل از صلح حدیبیه) ، سفری مخاطره آمیز و نگران کننده برای برخی مسلمانان

سیقول لك المخلفون من الأعراب . . . یقولون بألسنتهم

عذرآوری «مخلفون» و رد عذر آنان از سوی خداوند، می رساند که عامل اصلی آنان از ترک سفر، نگرانی از سرنوشت آن بوده است. قرینه های تاریخی و نیز آیه بعد، مؤید این نکته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 12 - 3، 2

2 - سفر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان به سوی مکه قبل از حدیبیه ، بدون همراهی خانواده هایشان *

بل ظننتم أن لن ینقلب الرسول و المؤمنون إلى أهلیهم

تعبیر «إلی أهلیهم»، این احتمال را تقویت می کند که خانواده سپاه اسلام در مدینه باقی مانده و در سفر همراهشان نبوده اند.

3 - ترس از مرگ ، عامل اصلی تخلف اعراب از همراهی پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در سفر حدیبیه

بل ظننتم أن لن ينقلب الرسول و المؤمنون إلى أهلهم أبدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 17 - 3

3 - افراد مریض و ناتوان از شرکت در سفر حدیبیه ، نگران از عدم حضور خود و همراهی نکردن مسلمانان در آن سفر *

لیس علی الأعمی حرج و لا علی الأعرج حرج و لا علی المریض حرج

توییح شدید متخلفان از سفر حدیبیه در آیات گذشته و استثنای معذوران در این آیه; بیانگر آن است که مؤمنان معذور، نگران آن بوده اند که مشمول توییح خداوند باشند. خداوند در این آیه، به رفع این نگرانی آنان پرداخته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 18 - 1,2,3,4,9

1 - خشنودی و رضایت حتمی خداوند ، از مؤمنان بیعت کننده با پیامبر (صلی الله علیه و آله) در سفر حدیبیه

ص: 447

لقد رضی اللہ عن المؤمنین إذ یبایعونک تحت الشجره

2- پدید آمدن شرایطی حساس و نیازمند اخذ بیعتی ویژه از مسلمانان، در جریان حدیبیه

لقد رضی اللہ عن المؤمنین إذ یبایعونک تحت الشجره

ایمان نخستین، خود بیعتی با پیامبر (صلی الله علیه و آله) است. حال از این که دوباره از مؤمنان بیعت گرفته شد، ویژه و حساس بودن شرایط استفاده می شود.

3- «بیعت رضوان»، حرکتی مؤثر و سرنوشت ساز، در جریان حدیبیه

لقد رضی اللہ عن المؤمنین إذ یبایعونک تحت الشجره

تأکید خداوند در این آیات، بر مسأله بیعت مؤمنان و اعلام رضایت از آنان، حکایت از اهمیت این رخداد در روند حرکت اسلام دارد.

4- بیعت ویژه مؤمنان با پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در جریان حدیبیه، باعث غفران لغزش های گذشته آنان نزد خداوند *

لقد رضی اللہ عن المؤمنین إذ یبایعونک تحت الشجره

تعبیر «رضی اللہ عن المؤمنین» - به جای تعبیر «رضی عن بیعتکم» - این برداشت را افاده می کند که خود مؤمنان - علاوه بر عملشان - مورد رضایت الهی قرار گرفتند.

9- نزول آرامش از سوی خداوند بر قلب مؤمنان، در شرایط نگران کننده قبل از صلح حدیبیه

فعلم ما فی قلوبهم فأنزل السکینه علیهم

از تعبیر «فأنزل السکینه» وجود نوعی نگرانی در آن شرایط حساس استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 24 - 10، 3.6

3- مصون ماندن مؤمنان از گزند اهل مکه در جریان حدیبیه، نمودی از سنت الهی در یاری اهل ایمان

سنه الله .. و هو الذی کفّ أیدیهم عنکم و أیدیکم عنهم بطن مکه

6- رخ دادن درگیری هایی منتهی به پیروزی مؤمنان بر مکیان، قبل از انعقاد صلح حدیبیه *

من بعد أن أظفرکم علیهم

در صورتی که مراد از «بطن مکه» سرزمین حدیبیه باشد؛ احتمال می رود که تعبیر «من بعد أن أظفر» بیانگر درگیری های محدودی باشد که قبل از انعقاد صلح حدیبیه، میان کافران و مؤمنان صورت گرفت و به پیروزی مؤمنان منتهی گردید.

10 - امداد های الهی در حق مؤمنان ، پاداشی به عملکرد شایسته آنان در جریان حدیبیه *

و كان الله بما تعملون بصيراً

ارتباط «كان الله..» با صدر آیه، نتیجه می دهد که الطاف الهی در حق اهل ایمان، از آن جهت صورت گرفته است که خداوند بر اعمال گذشته آنان، نظارت عمیق داشته و ایشان را شایسته آن موهبت ها دانسته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 25 - 3،5

3- مسلمانان در جریان سفر حدیبیه ، مصمم به زیارت خانه خدا و قربانی کردن هدی

و صدّوكم عن المسجد الحرام و الهدى معكوفاً أن يبلغ محله

5- امتنان الهی بر شرکت کنندگان در « عمره القضا » ، با یادآوری ممانعت مکیان از ایشان در سفر حدیبیه *

هم الذين كفروا و صدّوكم عن المسجد الحرام و الهدى معكوفاً

ص: 448

برداشت بالا بدان احتمال است که آیه شریفه خطاب به مؤمنانی باشد که در سال هفتم هجری (یک سال پس از صلح حدیبیه) برای انجام عمره وارد مسجدالحرام شدند. در چنین شرایطی خداوند، موقعیت دشوار گذشته را به یاد ایشان آورد تا نعمت ها را از یاد نبرند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 26 - 10، 9، 7

7 - نزول آرامش بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان از سوی خدا، در قبال تعصب ورزی جاهلانه مشرکان در حدیبیه

فأنزل الله سكينة على رسوله و على المؤمنين

9 - تحمل تعصب های جاهلانه مشرکان در حدیبیه، امری دشوار برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان

فأنزل الله سكينة على رسوله و على المؤمنين

از نزول «آرامش» استفاده می شود که دستکم زمینه نگرانی و دشواری برای مؤمنان وجود داشته است.

10 - اصرار تعصب آمیز مشرکان مکه، بر نیامدن «بسمله» و عنوان «رسول الله» در متن صلحنامه حدیبیه*

إذ جعل الذين كفروا في قلوبهم الحمية حمية الجاهلية

با توجه به شأن نزول آیه شریفه، استفاده می شود که خشم و عصبیت مشرکان در زمینه یادشده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 27 - 14، 3

3- نقش مهم رؤیای پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در حرکت آن حضرت به سوی مکه و حدیبیه

الرءيا بالحق لتدخلن المسجد الحرام

با توجه به این که آیات پیشین در مورد مسائل حدیبیه بود؛ از این آیه شریفه استفاده می شود که حرکت پیامبر (صلی الله علیه و آله) در سفر منتهی به حدیبیه، مسبوق به رؤیایی بود که خداوند به آن حضرت نمایانده بود.

14- رخداد صلح حدیبیه و تأخیر عمره مسلمانان، تدبیر عالمانه خدا و دارای اسراری نهفته بر مؤمنان

فعلم ما لم تعلموا

در آیات پیشین، سخن از منتهی شدن سفر مسلمانان به صلح حدیبیه بود و این که رؤیای پیامبر (صلی الله علیه و آله) در آن سفر، تعبیر نشد. خداوند در این آیه، پس از این که رؤیای آن حضرت را صادق دانسته و ورود مؤمنان را به مسجدالحرام قطعی شمرده است؛ به آنان یاد

آور می شود: مؤمنان با توجه به این جریان، در خواهند یافت که رخدادهای صلح و تأخیر عمره، منافی داشته که بر آنان مخفی بوده است.

46- مال دوستی متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 6

6 - ادعای سرگرمی به مال و خانواده، بهانه تخلف اعراب از همراهی با پیامبر (صلی الله علیه و آله)

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا

ص: 449

47- متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 1

1 - تخلف برخی از اعراب بادیه نشین در سفر منتهی به صلح حدیبیه، از همراهی و یاری پیامبر (صلی الله علیه و آله)

سیقول لك المخلفون من الأعراب

با توجه به این که آیات پیشین درباره «فتح مبین» (صلح حدیبیه) بود؛ استفاده می شود که تخلف این گروه از اعراب، در رابطه با همین سفر است که به صلح حدیبیه منتهی گشت.

48- متخلفان از مسافرت به حدیبیه و جهاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 1

1 - اخبار خداوند، از مواضع بعدی متخلفان از سفر حدیبیه، در قبال مسؤولیت های جهادی

سیقول المخلفون

49- متخلفان از مسافرت به حدیبیه و غزوه خیبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 8، 7، 6

6 - متخلفان از سفر حدیبیه، در صدد تغییر کلام خدا با شرکت در جنگ خیبر

ذرونا تتبعکم یریدون أن یبدلوا کلم الله

در برداشت های آتی، چگونگی و شیوه تصمیم متخلفان و احتمال هایی که در آیه وجود دارد، بیان شده است.

7 - اعراب متخلف از سفر حدیبیه، در صدد توجیه تخلف گذشته خود با شرکت در جنگ خیبر*

ذرونا تتبعکم یریدون أن یبدلوا کلم الله

از آیات پیشین استفاده می شود که انگیزه اصلی متخلفان از حدیبیه، بی ایمانی بوده است؛ ولی آنان با اعلام آمادگی برای شرکت در جنگ خیبر، می خواستند خود را مؤمن جلوه داده و گذشته خود را توجیه کنند و سخن الهی را در مورد خود نفی نمایند.

8 - تلاش متخلفان حدیبیه برای حضور در جنگ خیبر ، به منظور شکستن نهی الهی از شریک شدن آنان در غنایم خیبر *

یریدون أن یدلوا کلم اللّٰه قل لن تتبعونا کذلکم قال اللّٰه من قبل

برداشت بالا بدان احتمال است که به قرینه «قل لن تتبعونا کذلکم قال اللّٰه من قبل»، خداوند از قبل، پربار بودن جنگ خیبر را یادآور شده و از حضور متخلفان، در آن جنگ نهی کرده است؛ تا آنان به غنایم دست نیابند. ولی متخلفان، به خاطر شکستن این

ص: 450

نهی الهی، درصدد شرکت در جنگ و سهمیم شدن در غنایم بودند.

11 - اخبار خداوند، از محرومیت حتمی غایبان در حدیبیه از شرکت در جنگ خیبر

ذرونا تَبِعْكُمْ .. قل لن تَبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلِ

«لن تَبِعُونَا» ممکن است در مقام انشا نباشد؛ بلکه اخبار باشد.

50- محرومیت متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 11

11 - اخبار خداوند، از محرومیت حتمی غایبان در حدیبیه از شرکت در جنگ خیبر

ذرونا تَبِعْكُمْ .. قل لن تَبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلِ

«لن تَبِعُونَا» ممکن است در مقام انشا نباشد؛ بلکه اخبار باشد.

51- مسافرت محمد (صلی الله علیه و آله) به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 11 - 14

14 - سفر پیامبر (صلی الله علیه و آله) به سوی مکه (قبل از صلح حدیبیه)، سفری مخاطره آمیز و نگران کننده برای برخی مسلمانان

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ .. يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ

عذرآوری «مخلفون» و رد عذر آنان از سوی خداوند، می رساند که عامل اصلی آنان از ترک سفر، نگرانی از سرنوشت آن بوده است. قرینه های تاریخی و نیز آیه بعد، مؤید این نکته است.

52- منشأ صلح حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 18 - 14

14 - آرامش درونی، و پیروزی صلح حدیبیه و فتح خیبر، نتیجه بیعت مهم مؤمنان با پیامبر (صلی الله علیه و آله)

إذ يباعدونك تحت الشجرة .. فأنزل السكينة عليهم و أثبهم فتحاً قريباً

عبارت «فتحاً قريباً» ممکن است اشاره به «فتحاً مبيناً» (صلح حديبيه) و يا فتح خيبر داشته باشد; چه اين که هر دو فتح با فاصله ای نه چندان دور، صورت گرفته و اطلاق فتح قريب بر هر دو ممکن است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

ص: 451

1 - رخداد صلح حدیبیه و باز نشدن دست مکیان و مؤمنان علیه یکدیگر ، تنها به تدبیر و اراده الهی

و هو الذی کفّ ایدیهم عنکم و ایدیکم عنهم بیطن مگه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16- صلح حدیبیه ، تدبیر الهی و زمینه ساز ورود مؤمنان به مسجدالحرام ، با امنیت و آرامش

فعلم ما لم تعلموا فجعل من دون ذلك فتحاً قریباً

«ذلک» اشاره به «لتدخلن» و «فتحاً قریباً» نظر به صلح حدیبیه دارد؛ یعنی، خداوند می دانست که جز در سایه صلحی، همانند صلح حدیبیه، امنیت مسلمانان برای ورود به مسجد الحرام و انجام عمره، میسر نمی شد.

53- نعمت صلح حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - صلح حدیبیه ، اتمام نعمت خداوند بر پیامبر (صلی الله علیه و آله)

لیغفر لک الله . . . و یتّم نعمته علیک

«یتّم نعمته» بیانگر پیامد و نتیجه مستقیم صلح حدیبیه است.

6 - صلح حدیبیه ، پایانی بر خصومتورزی بی امان مشرکان علیه اسلام و نعمتی والا برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مسلمانان

إنا فتحنا لک فتحاً مبیناً . . . و یتّم نعمته علیک

اهمیت صلح حدیبیه و اطلاق «فتح مبین» بر آن، از آن جهت است که این صلح، مقطع جدیدی در روابط و نگرش مشرکان نسبت به اسلام و مسلمانان به وجود آورد و چه بسا نعمت شمردن آن نیز بر این پایه بوده است.

9 - صلح با مشرکان ، در شرایط سخت و دشوار مکه ، نعمتی بزرگ و راه گشای حرکت های سرنوشت ساز بعدی پیامبر (صلی الله علیه و آله) *

فتحنا لک فتحاً . . . و یتّم نعمته علیک و یهدیک صراطاً مستقیماً

با توجه به این که صلح حدیبیه، در شرایط دشوار صورت گرفته است؛ احتمال می رود که نعمت شمرده شدن آن، از این جهت بوده که فرصتی برای تجدید قوا پدید آورده و راه را به سوی حرکت های مهم بعدی گشوده است (و یهدیک صراطاً مستقیماً).

54- نقش صلح حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 22 - 2

2 - مسلمانان، قادر به دفع هجوم کافران، در صورت عدم انعقاد صلح حدیبیه و ناگزیری از جنگ *

و لو قتلکم الذین کفروا لو لّوا الأدبر

ص: 452

برداشت یاد شده بدان احتمال است که «لوقاتلکم» نظر به گذشته داشته باشد؛ یعنی، خداوند گرچه فتح مبین (صلح حدیبیه) را برای شما رقم زد و در پرتو آن ثمرات زیادی را برای شما به بار آورد؛ اما اگر این صلح هم صورت نمی گرفت و کافران به نبرد با شما برمی خاستند، شما با قدرت ایمانی و رهبری پیامبر (صلی الله علیه و آله) آنان را منهزم می ساختید.

55- نگرانی متخلفان از مسافرت به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 17 - 3

3 - افراد مریض و ناتوان از شرکت در سفر حدیبیه، نگران از عدم حضور خود و همراهی نکردن مسلمانان در آن سفر *

لیس علی الأعمی حرج ولا علی الأعرج حرج ولا علی المریض حرج

توییح شدید متخلفان از سفر حدیبیه در آیات گذشته و استثنای معذوران در این آیه؛ بیانگر آن است که مؤمنان معذور، نگران آن بوده اند که مشمول توییح خداوند باشند. خداوند در این آیه، به رفع این نگرانی آنان پرداخته است.

56- وعده به مسافران به حدیبیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 12

12 - اختصاص غنایم خیر به شرکت کنندگان سفر حدیبیه، براساس وعده قبلی خداوند *

إذا انطلقتم إلى مغانم لتأخذوها... قال الله من قبل

برداشت بالا بدان احتمال است که آنچه از قبل گفته شده، اختصاص غنایم، به حاضران صلح حدیبیه باشد؛ چه این که این نکته از نظر تاریخی نیز تأیید شده است.

1- حجاب حر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 59 - 12

12 - بر زنان مؤمن آزاده، لازم است با پوشش مناسب، خود را از بردگان کنیز متمایز سازند.

یدنین علیهنّ من جلبیهنّ ذلک أدنی أن یعرفن فلا یؤذین

متعلق «یعرفن» می تواند «من الإماء» باشد و می تواند چیزی شبیه «إتھنّ حرائر» باشد. برداشت بالا، بنا بر احتمال نخست است.

2- حقوق حر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 28 - 9

9 - مردم، در صدر اسلام، با نظام برده داری آشنا بودند و همسان نبودن حقوق برده با مالک اش را قبول داشتند.

هل لکم من ما ملکتم ایمنکم من شرکاء فی ما رزقکم فأنتم فیہ سواء

3- قصاص حر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 178 - 5,7

5 - انسان آزاد (غیر برده) در مقابل کشتن انسان آزاد و برده در مقابل کشتن برده، قصاص می شوند.

الحر بالحر و العبد بالعبد

ص: 454

7 - عدم تساوی انسان آزاد با برده و زن با مرد در قانون قصاص

كتب عليكم القصاص في القتلى الحر بالحر والعبد بالعبد والأنثى بالأنثى

ص: 455

26- حرام خواران

1- حرام خواران در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 23 - 8

8 - مال دوستان و حرام خواران ، در آخرت به ارزش حقیقی ثروت و لزوم مصرف آن در اطعام گرسنگان و فواید بزرگداشت یتیمان ، پی خواهند برد .

لا تکرمون ... و لاتحصون ... تأکلون ... تحبون ... کلاً ... یومئذ یتذکر الإنس -

2- زمینه کیفر حرام خواران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 6 - 7

7 - ربوبیت خداوند ، مقتضی مجازات حرام خواران و کم فروشان

ویل للمطففین . . . یوم یقوم الناس لرب العلمین

حرام خواری

3- آثار حرام خواری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 59 - 3

3 - حرام خواری ، زمینه ساز سرپیچی از فرمان های خدا و ارتکاب گناهی دیگر است .

ص: 456

فبدل الذین ظلموا قولاً غیر الذی قیل لهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 161 - 10،18

10 - رباخواری و حرامخواری یهودیان ، موجب محرومیت آنان از برخی طبیات *

فبظلم من الذین هادوا و حرّما علیهم الطیبیت . . . و اکلهم اموال الناس بالباطل

بدان احتمال که مراد از تحریم، تحریم تکوینی باشد.

18 - ظلم ، جلوگیری از راه خدا ، رباخواری و به ناحق خوردن مال مردم ، موجب گرایش آدمی به کفر

فبظلم من الذین هادوا حرّما . . . و اعدنا للكفرین منهم عذاباً ألیماً

مراد از «للكفرین منهم» همان یهودیانی هستند که مرتکب گناهان ذکر شده در این آیه و آیه قبل بودند، بنابراین صفات یاد شده کفر است و یا موجب کفر خواهد شد. برداشت فوق بر اساس احتمال دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 42 - 10

10 - رشوه گیری ، حرامخواری و آزمندی به دنیا ، مایه خواری و رسوایی در دنیا و عذابی بزرگ در آخرت

لهم فی الدنیا خزی و لهم فی الاخره عذاب عظیم . . . اکلون للسحت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 22 - 5

5 - ارتکاب محرمات الهی، حتی به مقداری اندک، زمینه ساز رسوایی انسان است.

فلما ذاقا الشجره بدت لهما سوءتھما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 162 - 3

3 - حرامخواری زمینه سرپیچی از فرمان های الهی و ارتکاب گناهانی دیگر

فبدل الذین ظلموا منهم قولاً غیر الذی قیل لهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 91 - 2

2- منفعت پرستی ، حرام خواری ، تعصب و قوم گرایی عامل های بازدارنده مردم مدین از اندیشه کردن در تعالیم شعیب (ع) و فهمیدن آنها

قالوا یشعیب ما نفقه کثیراً مما نقول

ص: 457

4- اجتناب از حرام خواری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 62 - 8,11

8 - گروهی از اهل کتاب مردانی صالح ، پرهیز کننده از گناه ، و بدور از تجاوز و حرام خواری

و تری كثيراً منهم يسرعون في الاثم والعدون و اكلهم السحت

11 - لزوم پرهیز از گناه ، تجاوز ، رشوه گیری و حرام خواری

يسرعون في الاثم والعدون و اكلهم السحت لبس ما كانوا يعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 65 - 10

10 - پرهیز از رشوه گیری ، حرام خواری ، تجاوزگری و گفتار کفرآمیز شرط آمرزش گناهان اهل کتاب و ورود آنان به بهشت

و لو ان أهل الكتب ءامنوا و اتقوا

متعلق «واتقوا» چنانچه گذشت، گناهان است، از مصادیق مورد نظر آن - با توجه به آیات گذشته -، گناهی است که در برداشت به آنها اشاره شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 51 - 6

6 - خداوند ، خواهان بهره‌وری انسان ها ، از روزی های حلال و اجتناب از حرام خواری است .

يأئها الرسل كلوا من الطَّيِّب

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که «طیب» در لغت به معنای حلال به کار رود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 30 - 5

5 - اندیشه صحیح نسبت به فقر و غنا ، برخورد شایسته با یتیمان و مسکینان ، قطع حرام خواری و دل نبستن به ثروت ، زمینه ساز ورود به

فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلِيَهُ .. وادخلى جنتى

5- زشتى حرام خواری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 62 - 9

9- زشتى و ناروايى گناه ، تجاوز و حرام خواری

يسرعون فى الاثم والعدون واكلهم السحت لبئس ما كانوا يعملون

ص: 458

6- زمینه حرام خواری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 32 - 6

6 - چشمداشت و آرزوی دستیابی به نعمت های خدادادی دیگران ، زمینه حرامخواری و ناهنجاری های اقتصادی

لا تاكلوا اموالكم بينكم بالباطل . . . و لا تتمنوا ما فضل الله به بعضكم على بعض

نهی از آرزوی دستیابی به نعمتهای دیگران، پس از بیان حکم تصرفات ناروا در اموال مردم، می تواند بیانگر این باشد که تملک اموال دیگران از راه باطل، ریشه در طمعورزی به نعمتهای دیگران دارد.

7- سرزنش حرام خواری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 42 - 8

8 - رغبت به شنیدن دروغ ها و شایعات ، پذیرش احکام تحریف شده ، حرامخواری و رشوه گیری ، بسی زشت و نارواست .

سمعون للكذب اكلون للسحت

8- عذاب دنیوی حرام خواری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 161 - 21

21 - ظلم ، جلوگیری از راه خدا ، به ناحق خوردن مال مردم ، موجب عقوبت های دنیوی و عذاب اخروی

فبظلم من الذين هادوا حرمنا . . . و اعتدنا للكافرين منهم عذاباً أليماً

9- کیفر حرام خواری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 161 - 21

21 - ظلم ، جلوگیری از راه خدا ، به ناحق خوردن مال مردم ، موجب عقوبت های دنیوی و عذاب اخروی

فبظلم من الذين هادوا حرمنا .. وأعتدنا للكافرين منهم عذاباً أليماً

ص: 459

10- گناه حرام خواری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 62 - 5

5 - تجاوز به حقوق دیگران ، حرام خواری و رشوه گیری ، از گناهان بزرگ

یسرعون فی الاثم و العدون و اكلهم السحت

ذکر تجاوز و حرام خواری پس از کلمه «اثم» که شامل همه گناهان می شود (ذکر خاص بعد از عام)، می تواند اشاره به بزرگی آن دو گناه داشته باشد.

11- موارد حرام خواری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 29 - 17

17 - صرف موجودی کمتر و یا مساوی بدهی در مخارج زندگی و نپراختن دین ، اکل مال به باطل است .

لا تأكلوا اموالکم بینکم بالباطل

امام صادق (ع) در مورد کسی که مالی دارد و باید آن را یا خرج زندگی کند یا قرض خود را بپردازد، فرمود: یقضی بما عنده دینه و لا یأکل اموال الناس الا و عنده ما یؤدی الیهم حقوقهم: انّ الله عزّ و جل یقول: «لا تأكلوا اموالکم بینکم بالباطل . . .».

کافی، ج 5، ص 95، ح 2؛ نورالثقلین، ج 1، ص 471، ح 197؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 236، ح 101؛ من لا یحضره الفقیه، ج 3، ص 112، ح 12، ب 60.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 44 - 41

41 - منافع به دست آمده از دین فروشی ، مصداقی بارز برای سحت

اکلون للسحت . . . و لاتشتروا بایتی ثمناً قليلا

نهی خداوند از دین فروشی در قبال منافع دنیا، پس از توصیف عالمان یهود در آیات پیش به «اکلون للسحت»، بیانگر آن است که از

مصادیق مورد نظر برای «سحت» (حرامی ننگ آور)، منافی است که آنان از دین فروشی به چنگ می آورند.

12- ناپسندی حرام خواری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 169 - 11

11 - پرهیز از نعمت های حلال و طیب ، استفاده از پلیدی ها و حرام خواری ، از کار های بد و ناپسند است .

كلو مما فی الأرض حلالاً طیباً .. إنما یأمرکم بالسوء و الفحشاء

ص: 460

1- آثار ترک حرص

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 16 - 14

14 - پاک ساختن نفس از آلودگی به بخل و حرص ، موجب رستگاری بشر

و من یوق شح نفسه فأولئك هم المفلحون

2- آثار حرص

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 32 - 5

5- تأثیر نداشتن تلاش آمیخته با حرص و ولع انسان ها ، در دستیابی آنان به بهره‌وری بیشتر مادی

نحن قسمنا بینهم معیشتهم

ذکر ضمیر «نحن» و تقدم آن بر «قسمنا» - که نقش بی چون و چرای خداوند در تقسیم معیشت را بازگو می کند - بیانگر مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 9 - 14

14 - حرص و چشمداشت به مال و حقوق دیگران ، از موانع جدی رستگاری است .

و من یوق شح نفسه فأولئك هم المفلحون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 16 - 17

17 - انفاق، عامل مهم رستگاری و بخل و حرص، مانع از آن است.

أنفقوا .. و من یوق شح نفسه فأولئك هم المفلحون

از ارتباط میان موضوع انفاق و بخل و حرص و نیز مسأله رستگاری - که همراه با قصر (فأولئك هم) ادا شده است - می توان مطلب بالا را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 19 - 4

4 - زر اندوزی و انباشتن ثروت، برخاسته از روح ناشکیبایی و آزمندی انسان

و جمع فأوعى . إنَّ الإنسان خلق هلوغاً

جمله «إنَّ الإنسان ..»، می تواند در مقام تعلیل برای جمله قبلی (و جمع فأوعى) باشد. برداشت یاد شده، براساس این نکته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 21 - 3

3 - بخلورزی و دریغ داشتن از رسیدن خیر به دیگران، برخاسته از خصلت حرص و آزمندی است.

إنَّ الإنسان خلق هلوغاً .. و إذا مسّه الخیر منوعاً

3- تنزیه از حرص

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 16 - 16

16 - انفاق، مبارزه با بخل و حرص است و انفاق گران مبرّا از آن هستند.

و أنفقوا .. و من یوق شح نفسه

این مطلب از ارتباط میان موضوع انفاق و مسأله بخل و حرص، به دست می آید.

4- حرص انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 16 - 15

15 - بخل و حرص ، عجین شده در جان بشر و برخاسته از طبیعت او است .

و من یوق شحّ نفسه

مطلب یاد شده، از اضافه «شحّ» به «نفسه» به دست می آید.

ص: 462

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 19 - 2,3

2 - انسان ، موجودی حریص و آزمند

إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلْقٌ هَلُوعًا

3 - ناشکیبایی و آزمندی ، نهفته در سرشت بشر

إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلْقٌ هَلُوعًا

مطلب یاد شده، از تعبیر «خلق» درباره صفت «هلوع» استفاده می شود.

5- حرص به زندگی دنیوی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 96 - 10

10 - مشرکان ، به زندگی دنیا حریص و دل بسته اند .

لتجدنهم أحرص الناس .. و من الذين أشركوا

6- حرص در رفاه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 49 - 6

6 - حرص و آز در شرایط رفاه و یأس و ناامیدی به هنگام سختی ، امری ناپسند و موردنکوهش

لايسئم الإنسان من دعاء الخير و إن مسه الشرّ فيئوس قنوط

با توجه به لحن نکوهش آمیز آیه، مطلب بالا استفاده می شود.

7- حرص مشرکان به زندگی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 96 - 10

10 - مشركان ، به زندگى دنيا حريص و دل بسته اند .

لتجدنهم أحرص الناس . . . و من الذين أشركوا

ص: 463

8- حرص مشرکان به عمر طولانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 96 - 11

11 - گروهی از مشرکان ، خواهان عمری طولانی هزار ساله هستند .

و من الذین أشركوا یود أحدهم لو یعمر الف سنه

برداشت فوق مبتنی بر این است که «و من الذین أشركوا» خبر برای مبتدایی محذوف باشد نه عطف بر «الناس»؛ یعنی: «و من الذین أشركوا طائفه یود أحدهم». بر این مبنا، جمله «و من الذین...» جمله حالیه است و «یود أحدهم» توصیف همین دسته از مشرکان خواهد بود. بر این اساس مفاد آیه چنین است: یهودیان از همه مردم به دنیا دل بسته ترند و این در حالی است که گروهی از مشرکان خواهان عمری هزار ساله هستند.

9- حرص یهود به زندگی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 96 - 1,2,3,4,5,13

1 - یهود ، حریص ترین مردمان بر زنده ماندن و برخوردار شدن از عمری طولانی هستند .

و لتجدنهم أحرص الناس علی حیوه

2 - یهود ، به هر نوع زندگی دنیوی - هر چند پست باشد - حریص و دل بسته اند .

و لتجدنهم أحرص الناس علی حیوه

نکره آوردن «حیاه» اشاره به این نکته دارد که: یهودیان بر صرف زنده ماندن با هر ویژگی - هر چند که پست و حقیر هم باشد - حریصند.

3 - روش و منش یهود ، نمایانگر حرص شدید آنان بر زندگانی دنیا و ترس از مرگ است .

و لتجدنهم أحرص الناس علی حیوه

«لتجدن» مرکب از فعل تجد (می یابی)، لام قسم و نون تأکید است؛ یعنی، البته و بدون هیچ تردید می یابی که یهود حریص ترین مردمند. تأکید بر اینکه مخاطب، دل بستگی یهود را بر زندگی دنیا می یابد، گویای این معناست که عملکرد یهود نمایانگر علاقه شدید آنان به حیات دنیاست.

4 - نمایان بودن علاقه یهود به زندگی دنیا ، مانع آنان از اظهار اشتیاق به حیات اخروی و تظاهر به نهرا سیدن از مرگ

ولتجدنهم أحرص الناس على حيوة

جمله «لتجدنهم . . .» استشهادی است برای جمله «لن يتمنوه»؛ یعنی، این حقیقت که یهود تمنای مرگ و رسیدن به آخرت را ندارند، از زندگی آنان به خوبی معلوم می شود؛ به گونه ای که حتی خود آنان نیز نمی توانند آن را انکار کنند.

5 - اشتیاق یهود به زندگی دنیا، حتی از مشرکان فزونتر است .

ولتجدنهم أحرص الناس . . . و من الذین أشركوا

«من الذین» عطف بر «الناس» می باشد؛ یعنی: «ولتجدنهم أحرص من الذین اشركوا؛ می یابی آنها را که از مشرکان به زندگی در دنیا دلبسته ترند».

13 - یأس یهود از سرای آخرت، زمینه ساز حرصشان بر حیات دنیا و آرزوی عمر طولانی است . *

ص: 464

يود أحدهم لو يعمر الف سنه و ما هو بمزحزحه من العذاب أن يعمر

10- حرص يهود به عمر طولاني

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

1 - بقره - 2 - 96 - 13، 8، 1

1 - يهود ، حريص ترين مردمان بر زنده ماندن و برخوردار شدن از عمری طولانی هستند .

و لتجدنهم أحرص الناس على حيوة

8 - فرد فرد يهود ، خواهان عمر طولانی هزار ساله هستند .

يود أحدهم لو يعمر الف سنه

«يعمر» از تعمیر و به معنای عمر داده شود، است. آوردن «أحدهم» به عنوان فاعل «يود» و استفاده نکردن از ضمير جمع (يودون) تصريح به این معنا دارد که: عمر طولانی هزار ساله، خواسته فرد فرد آنان است.

13 - یأس يهود از سرای آخرت ، زمینه ساز حرصشان بر حیات دنیا و آرزوی عمر طولانی است . *

يود أحدهم لو يعمر الف سنه و ما هو بمزحزحه من العذاب أن يعمر

11- مبارزه با حرص

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

19 - تغابن - 64 - 16 - 16

16 - انفاق ، مبارزه با بخل و حرص است و انفاق گران مبرّا از آن هستند .

و أنفقوا . . . و من يوق شح نفسه

این مطلب از ارتباط میان موضوع انفاق و مسأله بخل و حرص، به دست می آید.

12- مصونیت از حرص

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

19 - معارج - 70 - 22 - 1

1 - نمازگزاران ، مصون از خصلت حرص و آزمندی

إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلْقٌ هَلُوعًا . . . إِلَّا الْمُصَلِّينَ

ص: 465

13- معروضان از حرص

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 9 - 12

12 - دوری گزیدگان از بخل و حرص ، رستگاران واقعی اند .

و من یوق شح نفسه فأولئك هم المفلحون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 16 - 13

13 - کسانی که روح و جانشان از آلودگی به بخل و حرص پاک است ، قطعاً رستگارانند .

و من یوق شح نفسه فأولئك هم المفلحون

«شح» به معنای بخل و حرص و یا بخل همراه حرص است (برگرفته از قاموس المحيط و مفردات راغب).

14- موانع حرص

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 22 - 6

6 - تأثیر نماز در جلوگیری از خصلت حرص و آزمندی ، بیش از هر فریضه دیگر است .

إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلْقٌ هَلُوعًا .. إِلَّا الْمَصْلِينَ

مطلب یاد شده، از ذکر نماز در آغاز و تقدیم آن بر فریضه انفاق، پاک دامنی، امانت داری و .. به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 24 - 4

4 - انفاق و اختصاص دادن مقدار معینی از اموال خویش به نیازمندان جامعه ، تعدیل کننده غرایز و تأثیرگذار در اخلاق بشر (حرص ،

بخل ، ناشکیبایی و ...)

إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلْقٌ هَلُوعًا .. إِلَّا الْمَصْلِينَ ... وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 26 - 2

2- اعتقاد به روز جزا، تعدیل کننده غرایز و تأثیرگذار در خُلق و خوی بشر (حرص، بخل، ناشکیبایی و...)

إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا... إِلَّا الْمَصْلِينَ... وَالَّذِينَ يَصَّدَّقُونَ يَوْمَ الدِّينِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 27 - 2

2- هراس و نگرانی از عذاب الهی، تعدیل کننده غرایز و تأثیرگذار در خُلق و خوی بشر (حرص، بخل، ناشکیبایی و...)

ص: 466

إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلَقَ هَلُوعًا... إِلَّا الْمَصْلِينَ... وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 29 - 2

2- تأثیر پاکدامنی و دوری از آلودگی های جنسی، در تعدیل غرایز و تأثیرگذار در خلق و خوی بشر (بخل، آزمندی، ناشکیبایی و...)

إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلَقَ هَلُوعًا... إِلَّا... وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَفْظُونَ

15- ناپسندی حرص

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 49 - 6

6- حرص و آز در شرایط رفاه و یأس و ناامیدی به هنگام سختی، امری ناپسند و مورد نکوهش

لَا يَسْتَمِ الْإِنْسَانُ مِنْ دَعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَنْوَسِ قَنُوطَ

با توجه به لحن نکوهش آمیز آیه، مطلب بالا استفاده می شود.

16- نشانه های حرص

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 20 - 3

3- بی صبری و ناشکیبایی در برابر شرور و بدی ها، نشانه وجود خصلت حرص و آزمندی در انسان است.

إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلَقَ هَلُوعًا. إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا

برداشت یاد شده، از آن جا است که عبارت «إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا»، می تواند توضیح صفت «هلوع» و نیز بیان نشانه های آن باشد؛ زیرا

حریص، فزون طلب است و چون شرور، مانع نیل به این خواسته است، قهراً در برابر آن ناشکیبا خواهد بود.

17- نشانه های حرص یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 96 - 3,4

3- روش و منش یهود، نمایانگر حرص شدید آنان بر زندگانی دنیا و ترس از مرگ است.

ولتجدنهم أحرص الناس على حيوة

«لتجدن» مرکب از فعل تجد (می یابی)، لام قسم و نون تأکید است؛ یعنی، البته و بدون هیچ تردید می یابی که یهود حریص

ص: 467

ترین مردمند. تأکید بر اینکه مخاطب، دل‌بستگی یهود را بر زندگی دنیا می‌یابد، گویای این معناست که عملکرد یهود نمایانگر علاقه شدید آنان به حیات دنیاست.

4 - نمایان بودن علاقه یهود به زندگی دنیا، مانع آنان از اظهار اشتیاق به حیات اخروی و تظاهر به نهراسیدن از مرگ

ولتجدنهم أحرص الناس على حيوة

جمله «لتجدنهم . . .» استشهادی است برای جمله «لن یتمنوه»؛ یعنی، این حقیقت که یهود تمنای مرگ و رسیدن به آخرت را ندارند، از زندگی آنان به خوبی معلوم می‌شود؛ به گونه‌ای که حتی خود آنان نیز نمی‌توانند آن را انکار کنند.

ص: 468

1- آثار حرکت کشتی ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 66 - 1

1- حرکت پیوسته کشتی ها و قوانین حاکم بر آن ، در جهت منافع انسان و جلوه ای از ربوبیت خداوند است .

رَبِّكُم الَّذِي يُزْجِي لَكُمْ الْفَلَكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ

2- ارزش حرکت اسب مجاهدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 4 - 2

2- حرکت مرکب رزمندگان در راه جهاد ، حتی غبار برخاسته از آن ، ارزشمند و دارای عظمتی در خور سوگند خداوند است .

فَأَثَرُنَ بِهِ نَقْعًا

3- اهداف حرکت موجودات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اخلاص - 112 - 2 - 10

10 - خداوند ، هدف حرکت همه موجودات

اللّٰهُ الصَّمَدُ

«صَمَدٌ»، با فعل «صَمَدَ إِلَيْهِ» (او را قصد کرد)، هم خانواده و «فَعَلَ» به معنای «مفعول» است؛ یعنی، مَصْمُودٌ إِلَيْهِ و خداوند

ص: 469

«صمد» است؛ یعنی، مقصود و مقصد نهائی موجودات است. حذف متعلقات «صمد» نشانه عموم است و مقصود بودن خداوند را به تمام موجودات و مقاصد آنها تعمیم می دهد.

4- اهمیت حرکت ابرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 4 - 4 - 3

3 - کیفیت رانش ابرها به وسیله بادها، ریزش باران و برخورداری قسمت های مختلف زمین از آن، دارای اهمیت و شایان مطالعه

فالمقسّم أمراً

برداشت بالا، با توجه به این نکته است که مراد از «مقسّمات» بادها باشند که با راندن ابرها و ریزش تدریجی باران، ذخیره های حیاتی آب را بر سرزمین های پست و بلند و دور و نزدیک تقسیم می کنند.

4 - وزش بادها، تشکیل توده های ابر و حرکت آنها و ریزش باران، از مظاهر حکمت و تدبیر الهی در نظام طبیعت

و الذریت ذرّوا . فالحملت وقرّا . فالجریّت یسرّا . فالمقسّم أمراً

خداوند، با برشمردن بخشی از امور دقیق طبیعت و مهم دانستن آنها با سوگند خوردن، در حقیقت تدبیر و حکمت خویش را به آدمیان یادآور شده است.

5- اهمیت حرکت اسب مجاهدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 4 - 2

2 - حرکت مرکب رزمندگان در راه جهاد، حتی غبار برخاسته از آن، ارزشمند و دارای عظمتی درخور سوگند خداوند است.

فأثرن به تقعا

6- اهمیت حرکت روز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 12 - 14

14 - تذکر به اهمیت و نقش گردش شب و روز در حیات انسان، نمودی از بیان تفصیلی آیات توسط خداوند

و جعلنا الیل و النهار آیتین . . . و کلّ شیء فصلنه تفصیلاً

یکی از مصادیق «کلّ شیء. . .» به قرینه جمله «و جعلنا اللیل و النهار آیتین» می تواند گردش شب و روز باشد.

ص: 470

7- اهمیت حرکت شب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 12 - 14

14- تذکر به اهمیت و نقش گردش شب و روز در حیات انسان ، نمودی از بیان تفصیلی آیات توسط خداوند

و جعلنا الیل والنهار آیتین . . . و کلّ شیء فصلنه تفصیلاً

یکی از مصادیق «کلّ شیء. . .» به قرینه جمله «و جعلنا اللیل والنهار آیتین» می تواند گردش شب و روز باشد.

8- اهمیت ذکر حرکت کشتیها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 25 - 3

3 - خداوند ، خواهان توجه انسان به شگفتی حرکت کشتی های عظیم بر دریا و درس آموزی از آن

وله الجوار المنشآت فی البحر کالأعلم . فبأیء الآء ربّکما تکذّبان

9- تداوم حرکت خورشید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 33 - 2

2- خورشید و ماه دارای حرکتی با روال مشخص و وضعیتی همیشگی

وسخّر لکم الشمس والقمر دائبین

«دائبین» تشبیه «دائب» و از ریشه «دأب» و به معنای عادت و روال همیشگی است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 5 - 7

7- حرکت منظم و بی وقفه خورشید و ماه

وسخّر الشمس والقمر کلّ یجری

فعل مضارع «بجری»، دلالت بر استمرار جریان حرکت خورشید و ماه دارد.

10- تداوم حرکت ماه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 471

2- خورشید و ماه دارای حرکتی با روال مشخص و وضعیتی همیشگی

و سَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبِينَ

«دائِبِينَ» تشبیه «دَائِب» و از ریشه «دَاب» و به معنای عادت و روال همیشگی است (مفردات راغب).

11- تداوم حرکت ماه (گردون)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 5 - 7

7 - حرکت منظم و بی وقفه خورشید و ماه

و سَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلَّ يَجْرِي

فعل مضارع «یجری»، دلالت بر استمرار جریان حرکت خورشید و ماه دارد.

12- حرکت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 15، 6

6- آسمانها، عرش، خورشید و ماه تا سرآمدی معین در حرکتند.

كُلُّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى

مضاف الیه محذوف از کلمه «کل» ضمیری است که به «السموت»، «عرش»، «شمس» و «قمر» باز می گردد. «مسمًی» یعنی مشخص و معین. «اجل» در لغت به معنای مدت و نیز به معنای پایان مدت آمده است. برداشت فوق بر اساس دومین معناست. گفتنی است که بر این مبنا «لام» در «لأجل» به معنای «الی» خواهد بود.

15- نظام هستی (برافراشته بودن آسمانها، رام بودن خورشید و ماه به فرمان خدا و حرکت آنها) دلیل و آیتی بر ربوبیت خداوند

اللّٰهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ .. لَعَلَّكُمْ بَلِقَاءِ رَبِّكُمْ تَوْقِنُونَ

چون خداوند در ابتدای آیه با جمله «اللّٰهُ الَّذِي ..» توصیف و معرفی شد، ظاهر آن بود که در جمله «لَعَلَّكُمْ ...» نیز «لَعَلَّكُمْ بَلِقَاءِ اللّٰهِ» آورده شود. این تعویض؛ یعنی، آوردن «ربکم» به جای «اللّٰهُ» می رساند که مقصود اصلی از توصیف «اللّٰهُ» به ویژگیهای یاد شده، اثبات

رہویتی اوست.

13- حرکت آفرینش

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

1 - حمد - 1 - 2 - 8

ص: 472

8 - جهان هستی به سوی کمال در حرکت است .

رب العلمین

«رب» به معنای تربیت کردن است و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). پس این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد. گفتنی است که کلمه «رب» مشترک لفظی میان وصف و مصدر می باشد و در آیه مورد بحث معنای وصفی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 285 - 21

21 - حرکت جهان آفرینش ، تنها به سوی خداوند است .

و الیک المصیر

«ال» در «المصیر» برای جنس است؛ یعنی هر تحوّل و حرکتی تنها به سوی اوست و تمام جهان آفرینش دارای حرکت و تحوّل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 109 - 7,8

7 - خداوند ، هدف حرکت همه هستی

و الی الله ترجع الامور

8 - همه جهان هستی ، در حال سیر و حرکت

و الی الله ترجع الامور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 28 - 13

13 - هستی ، دارای جریانی رو به کمال در پرتو ربوبیت خداوند

رب العلمین

«رب» به معنای تربیت کننده است و تربیت یعنی ایجاد تدریجی چیزی تا آنگاه که به کمال خویش برسد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 10

10 - جهان آفرینش ، در حال حرکت است و خدا منت ها الیه این حرکت می باشد .

وإليه المصير

«ال» در «المصیر» برای جنس است؛ یعنی، هر تحوّل و حرکتی در جهان هستی، تنها به سوی خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 43 - 5

5 - جهان هستی ، به سوی کمال در حرکت است .

ص: 473

«رَبِّ» به معنای تربیت کردن است و «تربیت» ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب). این معنا حکایت از حرکت تکاملی دارد. گفتنی است که کلمه «رَبِّ» مشترک لفظی میان وصف و مصدر است و در آیه مورد بحث معنای وصفی دارد.

14- حرکت ابرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 57 - 2

2 - خداوند باد های نویددهنده باران را به حرکت می آورد و ابرها را به سرزمین های خشک گسیل می دارد .

و هو الذی یرسل الریح بشراً بین یدی رحمته .. . سقنه لبلد میت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 43 - 5، 2، 1

1 - خداوند ابرها را به آرامی روان می سازد .

ألم تر أن الله یزجی سحاباً

«ازجاء» (مصدر «یزجی») به معنای دفع و حرکت دادن به آرامی و ضعیف است (برگرفته شده از لسان العرب).

2 - خداوند ، پاره های ابر را جمع کرده و میان آنها پیوند می دهد .

ثم یؤلف بینه

«تألیف» به معنای جمع و پیوند است.

5 - حرکت ابر ، جمع اجزای آن و تراکم و فشردگی آنها ، موجب پیدایش و نزول باران می شود .

أن الله یزجی سحاباً ثم یؤلف بینه ثم یجعله ركاماً فتری الودق یرج من خلله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 1 - 7

7- « قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): الرياح ثمان: أربع منها عذاب وأربع منها رحمه... والرحمه منها... المرسلات...
فیرسل الله المرسلات فتثیر السحاب...»

رسول خدا(صلى الله عليه وآله) فرمود: بادهای هشت گونه اند؛ چهارگونه از آنها بادهای عذاب و چهارگونه دیگر رحمت اند.. و از جمله بادهای رحمت... «مرسلات» است... پس خداوند «مرسلات» را می فرستد تا ابرها را به حرکت درآورد».

15- حرکت اجرام آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 474

7- در پرواز پرندگان و حرکت اجرام آسمانی ، آیات بسیاری بر عظمت و قدرت خداوند وجود دارد .

ألم يروا إلى الطير .. ما يمسكهنّ إلاّ الله إن في ذلك لآيت لقوم يؤمنون

16- حرکت ارتجاعی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 71 - 11

11 - گرایش به شرک پس از توحید (ارتداد)، حرکتی ضد تکاملی و ارتجاعی است.

أندعوا من دون الله .. و نرد على أعقابنا بعد إذ هدينا الله

معنای جمله «نرد علی ..» صرفاً به معنای بازگشت به گذشته تاریخی نیست بلکه حکایت از بازگشت به جهل و عقب ماندگی فکری نیز دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 25 - 3

3- روی گردانی از دین ، پس از گرایش و تمایل به آن ، عملی ارتجاعی و مورد نکوهش

إنّ الذین ارتدّوا علی أدبرهم من بعد .. الشیطن سؤل لهم

17- حرکت ارتجاعی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 25 - 3

3- روی گردانی از دین ، پس از گرایش و تمایل به آن ، عملی ارتجاعی و مورد نکوهش

إنّ الذین ارتدّوا علی أدبرهم من بعد .. الشیطن سؤل لهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 71 - 11

11 - گرایش به شرک پس از توحید (ارتداد)، حرکتی ضد تکاملی و ارتجاعی است.

أندعوا من دون الله . . . و نرد علی أعقابنا بعد إذ هدینا الله

معنای جمله «نرد علی . . .» صرفاً به معنای بازگشت به گذشته تاریخی نیست بلکه حکایت از بازگشت به جهل و عقب ماندگی فکری نیز دارد.

ص: 475

حرکت باد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 57 - 2

2 - خداوند باد های نوید دهنده باران را به حرکت می آورد و ابرها را به سرزمین های خشک گسیل می دارد .

و هو الذی یرسل الریح بشراً بین یدی رحمته .. . سقنه لبلد میت

18- حرکت بسوی جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 29 - 1

1 - حرکت تکذیب گران روز جزا به سوی دوزخ ، به فرمان الهی

انطلقوا إلی ما کنتم به تکذّبون

طبق گفته مفسران، مقصود از تکذیب در این آیه، تکذیب دوزخ است. گفتنی است که در روز قیامت، به کافران فرمان داده می شود که به سوی آن حرکت کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 30 - 1

1 - فرمان حرکت به تکذیب کنندگان روز جزا ، به سوی ستون های دود برخاسته از آتش دوزخ

انطلقوا إلی ظلّ

بنا به گفته مفسران، مقصود از «ظلّ» (سایه)، دود غلیظ برخاسته از آتش دوزخ است که به صورت سایه نمایان می شود؛ مانند: «و ظلّ من یحموم؛ و سایه ای از دودی سخت سیاه». (واقعه، آیه 43)

19- حرکت به سوی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 39 - 6

6 - حرکت به سوی خداوند و دستیابی به مقام قرب او ، برای تمام انسان ها امکان پذیر است .

فمن شاء اتّخذ إلى ربّه ما بآ

20- حرکت به سوی مرگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 476

5- شرکت در جنگ بدر حرکتی آشکار به سوی مرگ در پندار گروهی از مسلمانان صدر اسلام

کأنما يساقون إلى الموت وهم ينظرون

مفعول «ینظرون» به قرینه فراز قبل، «الموت» است. یعنی «وهم ینظرون الموت». بنابراین جمله حالیه «وهم ...» حکایت از آن دارد که اطمینان برخی از مسلمانان به مرگ آفرینی جنگ بدر به گونه ای بوده که گویا مرگ را با چشم خویش مشاهده می کردند.

21- حرکت تاریخ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 11 - 14

14 - تکرار و تشابه حوادث تاریخ

كدأب ال فرعون و الذین من قبلهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 26 - 7

7- حاکمیت الهی بر تحولات سیاسی و اجتماعی جوامع بشری

تؤتی الملك من تشاء... و تعزّ من تشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 140 - 7، 11

7- حاکمیت اراده الهی بر حرکت تاریخ (شکست ها و پیروزی ها، تلخی ها و شادی ها)

و تلك الايام نداولها بين الناس

از اینکه خداوند تمامی شکستها و پیروزیها و تلخیها و شادیها و... را به خود نسبت داده است (نداولها)، حاکمیت اراده الهی بر حرکت تاریخ به دست می آید.

11 - بینش توحیدی قرآن در تحلیل حوادث تاریخی

و تلك الايام نداولها بين الناس

مستفاد از انتساب گردش حوادث تاريخى به خداوند (نداولها).

22- حرکت تکاملی حیوانات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 38 - 12

ص: 477

12 - حرکت تمامی موجودات به سوی پروردگارشان، تکاملی است. *

ثم إلى ربهم يحشرون

با توجه به کلمه «رب»، که تربیت کنندگی را می رساند، و کلمه «إلی» که حرکت به سوی هدف و مقصدی را می رساند، برداشت فوق به دست آمده است.

23- حرکت خورشید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 6,15

6- آسمانها، عرش، خورشید و ماه تا سرآمدی معین در حرکتند.

كل یجری لأجل مسمی

مضاف الیه محذوف از کلمه «کل» ضمیری است که به «السموت»، «عرش»، «شمس» و «قمر» باز می گردد. «مسّمی» یعنی مشخص و معین. «اجل» در لغت به معنای مدت و نیز به معنای پایان مدت آمده است. برداشت فوق بر اساس دومین معناست. گفتنی است که بر این مبنا «لام» در «لأجل» به معنای «إلی» خواهد بود.

15- نظام هستی (برافراشته بودن آسمانها، رام بودن خورشید و ماه به فرمان خدا و حرکت آنها) دلیل و آیتی بر ربوبیت خداوند

الله الذی رفع السموت... لعلکم بلقاء ربکم توقنون

چون خداوند در ابتدای آیه با جمله «الله الذی...» توصیف و معرفی شد، ظاهر آن بود که در جمله «لعلکم...» نیز «لعلکم بلقاء الله» آورده شود. این تعویض؛ یعنی، آوردن «ربکم» به جای «الله» می رساند که مقصود اصلی از توصیف «الله» به ویژگیهای یاد شده، اثبات ربوبیت اوست.

24- حرکت در راه خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 157 - 2

2 - الهی بودن هدف و مسیر حرکت، ملاک ارزش اعمال آدمی

ولئن قتلتم فی سبیل الله او متّم لمغفره من الله ورحمه

مسلماً انسانها یا می میرند و یا کشته می شوند، بنابراین آنچه دارای ارزش است و سعادت آدمی را در پی دارد، معنایی است که از «فی

سبیل اللہ» به دست می آید که از آن تعبیر به الهی بودن هدف و مسیر حرکت شده است.

25- حرکت در زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 478

6- آفرینش زمین و بستر مناسب بودن آن برای حرکت و روزی انسان ها ، جلوه علم و آگاهی خداوند بر احوال نهان و آشکار انسان ها

إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ .. هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا... وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که آیه شریفه، درصدد تبیین چگونگی علم خداوند بر احوال و ضمیر انسان ها است که در دو آیه قبل، از آن سخن به میان آمده است.

26- حرکت در سبیل الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 244 - 4

4 - در راه خدا بودنِ عمل ، ملاک ارزش آن

و قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

27- حرکت زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 105 - 5

5- زمین در حرکت است و انسان ها را بر آیات آسمانی عبور می دهد .

كَايُنٍ مِّنْ أَيْهِ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّنَّ عَلَيْهَا

چنان چه جمله «یمرن علیها» را به معنای حقیقی آن و نه معنای کنایی اش (مشاهده می کنند) حمل کنیم، حاکی از حرکت زمین خواهد بود؛ زیرا مرور بر آیات آسمانی با این معنا سازگار می باشد که زمین حرکت کند و انسانها به واسطه حرکت آن بر آیات آسمانی عبور نمایند (برگرفته شده از تفسیرالمیزان).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 53 - 4

4- کره زمین ، دارای حرکت و جنب و جوش است . *

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا

از وجوه تشبیه زمین به گهواره آن است که همان گونه که گهواره برای آرامش طفل حرکت داده می شود، زمین نیز دارای حرکت است.

ص: 479

28- حرکت سپاه سلیمان (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 17 - 2

2- فراخوانی سپاه سلیمان از سوی او، برای حرکت به سوی مقصدی خاص

و حشر لسلیمن جنوده

واژه «حشر» (مصدر «حشر») به معنای بیرون آوردن جماعت از قرارگاهشان و حرکت دادن آنان به سوی مقصدی چون آوردگاه و... می باشد.

29- حرکت ستارگان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 16 - 2

2- ستارگان، در مدار و قرارگاههایی معین در حال حرکتند.

و لقد جعلنا فی السماء بروجاً و زیناً لها للنظرین

«برج» به منزلگاه و قرارگاه معنا شده است و منزلگاه به جایی اطلاق می شود که وارد شونده ای بر آن وجود داشته باشد و مراد از آن در این آیه، می تواند ستارگان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 33 - 3

3- هر یک از سیارات و ستارگان، در مسیر و مدار معین در حال حرکت اند.

أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ... وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلَّ فِی فَلْکِ یَسْبَحُونَ

لفظ «کُلِّ» مضاف به مضاف الیه محذوف مانند «ها» و... است. و مرجع ضمیر، مجموعه آسمان ها و زمین می باشد که در سه آیه قبل از آن یاد شده است.

30- حرکت سریع سپاه در شب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - هجوم غافلگیرانه بر دشمن در صبحگاه ، پس از حرکت سریع سپاهیان در شب ، شیوه ای کارساز در جهاد

فالمغیرت صبحاً

ص: 480

31- حرکت سیارات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 33 - 3

3- هر یک از سیارات و ستارگان ، در مسیر و مدار معین در حال حرکت اند .

أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ . . . وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلَّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ

لفظ «كُلِّ» مضاف به مضاف الیه محذوف مانند «ها» و .. است. و مرجع ضمیر، مجموعه آسمان ها و زمین می باشد که در سه آیه قبل از آن یاد شده است.

32- حرکت عرش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 6

6- آسمانها ، عرش ، خورشید و ماه تا سرآمدی معین در حرکتند .

كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى

مضاف الیه محذوف از کلمه «کل» ضمیری است که به «السّموت»، «عرش»، «شمس» و «قمر» باز می گردد. «مسمّی» یعنی مشخص و معین. «اجل» در لغت به معنای مدت و نیز به معنای پایان مدت آمده است. برداشت فوق بر اساس دومین معناست. گفتنی است که بر این مبنا «لام» در «لأجل» به معنای «إلی» خواهد بود.

33- حرکت عصای موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 32 - 4

4- عصای موسی پس از تبدیل شدن به اژدها ، حرکت و پیشروی کرد .

فإذا هی ثعبان مبین

برداشت یاد شده بدان احتمال است که «ثعبان» از ریشه «ثعب» (آب جاری) بوده و این اشاره ای به حرکت و پیشروی اژدها داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - تحرک شدید و تند و تیز عصای موسی در پی افکندن آن بر زمین

فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ

«إهتزاز» (مصدر «تهتز») به معنای به حرکت در آمدن است. تشبیه حرکت عصای اژدها شده موسی به حرکت مار کوچک (جان)، بیانگر آن است که عصای مار شده - علی رغم این که ماری بزرگ بود - چنان چالاک بود که گویا ماری کوچک است.

ص: 481

34- حرکت کشتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 22 - 2

2 - حرکت کشتی ها بر سطح دریا ، در سایه وزش باد های ملایم و موافق ، از جلوه های ربوبیت و پروردگاری خدا

هو الذی یسیرکم فی البر و البحر حتی إذا کنتم فی الفلک و جرین بهم بريح طيبة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 65 - 13، 4

4 - توجه به تسخیر طبیعت برای انسان ، حرکت کشتی در دریا و امنیت زمین از برخورد با کرات و سنگ های آسمانی ، زمینه روشنی برای ره یابی به توحید ربوبی خداوند

ألم تر أن الله سخر .. أن تقع على الأرض

13 - رام بودن طبیعت برای انسان ، حرکت کشتی در دریا و امنیت زمین از برخورد کرات آسمانی با آن ، جلوه های رأفت و رحمت گسترده خدا به انسان

ألم تر أن الله سخر .. إن الله بالناس لرءوف رحيم

35- حرکت کشتی در دریا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 164 - 6

6 - حرکت کشتی ها در دریا در جهت منافع انسان ، از نشانه های توحید و رحمت گستری خداوند است .

إن فی ... الفلک تجری فی البحر بما ینفع الناس ... لأیت

کلمه «ما» در «بما ینفع» می تواند موصوله باشد که در این صورت «باء» به معنای مصاحبت است. بر این مبنا «التي تجری...»؛ یعنی، آن کشتیهایی که در دریا حرکت می کنند و چیزهایی (از قبیل مال التجاره ها و ...) به همراه دارند که برای مردم سودبخش است ... و نیز «ما» می تواند مصدریه باشد که در این صورت «باء» به معنای سبب است؛ یعنی، کشتیهایی که در دریا به خاطر نفع رسانی به مردم در حرکت هستند.

36- حرکت کشتی نوح(ع)

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

8 - ہود - 11 - 42 - 3

ص: 482

3- کشتی نوح ، او و همراهانش را در میان موج های عظیمی بسان کوهها ، به پیش می برد .

و هی تجری بهم فی موج کالجبال

«موج» اسم جنس است و بر یک موج و نیز موجهای متعدد و کثیر اطلاق می شود از آن جا که در آیه شریفه ، کلمه «موج» به «جبال» (کوهها) تشبیه شده ، معلوم می شود مراد از آن ، امواج متعدد و کثیر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 14 - 1

1 - حرکت کشتی حضرت نوح بر امواج طوفان ، در پرتو حمایت و نظارت الهی

تجری بأعیننا

37- حرکت کشتی ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 31 - 4,6

4 - آمادگی شرایط طبیعی و خصوصیات اجسام ، برای ساختن کشتی و حرکت بر آب ، از نشانه های خدا است .

ألم تر أنّ الفلک تجری فی البحر بنعمت اللّٰه لیریکم من ءایته

6 - فلسفه فراهم آوردن امکانات حرکت کشتی در آب ، ارائه برخی از آیات خدا به بندگان است .

ألم تر أنّ الفلک تجری فی البحر بنعمت اللّٰه لیریکم من ءایته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 32 - 1

1 - حرکت کشتی های کوه پیکر در دریا ها ، آیه ای الهی و نشانی از تدبیر ، علم و قدرت خداوند است .

و من ءایته الجوار فی البحر

«جوار» (جمع «جاریه») و وصف «سفن» (جمع «سفینه») است که به دلیل اختصار حذف گشته ، و وصف جریان و حرکت کشتی ها جایگزین آن شده است.

38- حرکت کوه ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 47 - 2

2- در آستانه بروز قیامت ، کوه ها جابه جا شده و صفحه زمین مسطح می شود .

و یوم نسیّر الجبال و تری الأرض بارزه

«نسیّر» (از ماده سیر) یعنی «حرکت می دهیم» و «بارزه» به معنای «ظاهر و آشکار» است. چون در قیامت، کوه ها، از جا کنده

ص: 483

می شوند و ناهمواری های زمین از بین می رود، همه جای آن دیده شده و هیچ مانعی در برابر دید وجود ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 88 - 1

1 - جمود و ایستایی کوه ها در پندار آدمی ، علی رغم حرکت ابرآسای آنها

و تری الجبال تحسبها جامده و هی تمرّ مرّ السحاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 10 - 2

2 - به حرکت در آمدن کوه ها ، در آستانه رستاخیز

و تسیر الجبال سیرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 5 - 1,3

1 - حرکت و رانش کوه ها ، در آستانه قیامت بر اثر زلزله شدید

إذا رجّت الأرض رجًا . وبست الجبال بسًا

«بسّ» در دو معنا به کار می رود: 1- به حرکت واداشتن (القاموس المحيط); 2- خرد و ریز ریز کردن (المصباح المنیر). برداشت بالا بر پایه معنای اول است.

3 - رانش و از هم پاشیدگی کوه ها در آستانه برپایی قیامت ، بسیار عظیم و غیرقابل توصیف

وبست الجبال بسًا

ذکر «بسًا» به صورت نکره، بیانگر عظمت و غیرقابل توصیف بودن مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبا - 78 - 20 - 1,2

1 - کوه ها در آغاز برپایی قیامت ، از جا کنده و حرکت داده خواهند شد .

2 - حرکت کوه ها در قیامت ، آنها را به توده غباری شبیه کوه ، تبدیل خواهد کرد .

و سیرت الجبال فکانت سراباً

تشبیه کوه به سراب، بیانگر آن است که پس از حرکت کوه ها در قیامت، آنچه دیده می شود کوه نیست؛ ولی بیننده آن را کوه خواهد دید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 3 - 1

1 - در آستانه قیامت ، کوه ها از جا کنده و حرکت داده خواهند شد .

و إذا الجبال سیرت

ص: 484

39- حرکت کوه های یخی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 32 - 2

2 - حرکت کوه های یخ ، با تمامی عظمت و بزرگی در اقیانوس ها ، نشانی از قدرت خدای یگانه *

و من ءایته الجوار فی البحر کالأعلم

40- حرکت گناهکاران در جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 44 - 1

1 - حرکت مجرمان دوزخی ، در مداری بسته میان جهنم و چشمه های سوزان آن

یطوفون بینها و بین حمیم ءان

41- حرکت ماه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 15، 6

6- آسمانها ، عرش ، خورشید و ماه تا سرآمدی معین در حرکتند .

کل یجری لأجل مسمی

مضاف الیه محذوف از کلمه «کل» ضمیری است که به «السموت»، «عرش»، «شمس» و «قمر» باز می گردد. «مسمی» یعنی مشخص و معین. «اجل» در لغت به معنای مدت و نیز به معنای پایان مدت آمده است. برداشت فوق بر اساس دومین معناست. گفتنی است که بر این مبنا «لام» در «لأجل» به معنای «الی» خواهد بود.

15- نظام هستی (برافراشته بودن آسمانها ، رام بودن خورشید و ماه به فرمان خدا و حرکت آنها) دلیل و آیتی بر ربوبیت خداوند

الله الذی رفع السموت .. لعلکم بلقاء ربکم توقنون

چون خداوند در ابتدای آیه با جمله «الله الذی ..» توصیف و معرفی شد، ظاهر آن بود که در جمله «لعلکم ..» نیز «لعلکم بلقاء الله» آورده شود. این تعویض ؛ یعنی، آوردن «ربکم» به جای «الله» می رساند که مقصود اصلی از توصیف «الله» به ویژگیهای یاد شده، اثبات

رہویت اوست.

ص: 485

42- حرکت موجودات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 18 - 22

22 - تنها خداوند مُت ها الیه حرکت تمامی موجودات است .

وإليه المصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 2 - 3

3 - خداوند به حرکت ها و سکون های همه موجودات ، احاطه علمی کامل دارد .

يعلم ما يلج في الأرض و ما يخرج منها و ما ينزل من السماء و ما يعرج فيها

علم خداوند به ورود چیزی در زمین و یا خروج اشیا از آن و نیز علم او به آنچه از آسمان نازل می شود و یا به سمت آن بالا می رود، کنایه از احاطه علمی او به همه چیز است.

43- زمان حرکت کشتی نوح(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 41 - 9

9- « عن أبي عبدالله (ع) : إن نوحاً (ع) ركب السفينه أول يوم من رجب ... » ؛

از امام صادق(ع) روایت شده است: حضرت نوح اول ماه رجب بر کشتی سوار شد. «...».

44- سرعت حرکت اجرام آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 9 - 1

1 - حرکت سریع و بی سابقه اجرام آسمانی ، در آستانه رخداد قیامت

يوم تمور السماء مورًا

«مور» (مصدر «تمور») در معانی «حرکت سریع» و «اضطراب و ناآرامی» به کار می رود. برداشت بالا با توجه به معنای نخست آن است.

45- سوگند به حرکت اسب مجاهدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 486

2 - حرکت مرکب رزمندگان در راه جهاد ، حتی غبار برخاسته از آن ، ارزشمند و دارای عظمتی درخور سوگند خداوند است .

فأثرن به تقعا

46- سوگند به حرکت شب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 4 - 1

1 - سوگند خداوند ، به شب هنگام گذر کردن و پایان یافتن آن

و الیل إذا یسر

حرف «ال» در «اللیل»، برای جنس است. برخی آن را برای عهد گرفته و مراد از «اللیل» را شب عید قربان دانسته اند. در برداشت یاد شده، احتمال اول ترجیح داده شده است. «یسر»؛ یعنی، می گذرد. اصل این کلمه «یسری» بوده و چون در آخر آیه قرار گرفته، برای تناسب با آخر آیات قبل و بعد، حرف آخر آن حذف شده است. اسناد حرکت و گذر کردن به شب، مجاز و از باب تشبیه به اجسام است. (مصباح)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 5 - 1,2

1 - عاقلان با سوگند های خداوند به فجر ، شب های ده گانه ، شفع ، وتر و گذشت شب ، به صحت گفته او اطمینان یافته و آن را تصدیق می کنند .

هل فی ذلک قسم لذی حجر

2 - سوگند به سپیده دم ، شب های ده گانه ، هر جفت و تاق و گذشت شب ، سوگندی شایسته و بجا در دیدگاه هر شخص عاقل

هل فی ذلک قسم لذی حجر

استفهام در «هل فی ذلک...»، تقریری است و مراد تثبیت این نکته است که قسم های یاد شده، فرد عاقل را اقناع می کند؛ به گونه ای که او نیز در تأکید کلام خود، چنین سوگندهایی به کار می برد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 6 - 8

8 - سوگند خداوند به سپیده دم ، شب های ده گانه ، جفت ، تاق و گذشت شب ، برای تأکید بر دارا بودن توان اجرای تهدیدات خویش و نابود ساختن کافران

و الفجر .. ألم تر کیف فعل ربك بعاد

ممکن است مراد از سوگندها، تأکید بر قدرت خداوند بر نابود ساختن مخالفان پیامبر(صلی الله علیه و آله) باشد؛ در این صورت جواب قسم محذوف خواهد بود. گفتنی است که جواب قسم در احتمال دیگر، آیه چهاردهم این سوره است که مراقبت شدید خداوند را مطرح کرده است.

ص: 487

47- شرایط حرکت در راه حق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 57 - 19

19 - شناخت دقیق مرزهای حق و باطل، مقدمه ضروری برای حرکت در مسیر حق

يقص الحق و هو خير الفصلين

48- شگفتی حرکت کشتی ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 14 - 7

7- حرکت کشتی در دریا با شکافتن آب آن ، منظره ای دیدنی و شگفت آور

و تری الفلک مواخر فیه

عبارت «و تری الفلک مواخر فیه» معترضه است و بین چند جمله ای واقع شده که به همدیگر عطف شده اند. آوردن جمله معترضه - در صورتی که امکان عطف وجود دارد - به خاطر مخالفت با اسلوب جمله و بیان تعجب آور بودن آن است. لازم به ذکر است که «مواخر» جمع «مأخره» (از ماده مخر) بوده و به معنای شکافتن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 25 - 3

3 - خداوند ، خواهان توجه انسان به شگفتی حرکت کشتی های عظیم بر دریا و درس آموزی از آن

وله الجوار المنشآت فی البحر کالأعلم . فبأیء الآء ربکما تکذبان

49- شگفتی حرکت کوه ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 10 - 3

3 - حرکت کوه های زمین در آستانه رستاخیز ، حرکتی عجیب و نامعهود

و تسیر الجبال سیراً

مفعول مطلق «سیراً»، می تواند اشاره به مطلب بالا داشته باشد.

ص: 488

50- عبرت از حرکت باد ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 5 - 9

9- تغییر و تحول در حرکت باد ها ، امری الهی و در راستای درس آموزی بشر

و تصریف الريح

با توجه به واژه «تصریف» - که به معنای تغییر و دگرگونی از حالتی به حالتی دیگر است - برداشت بالا به دست می آید.

51- عبرت از حرکت کشتی ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 31 - 1

1 - حرکت کشتی ها بر پهنه دریا ، در پرتو مواهب الهی ، شایسته تأمل و درس آموزی است .

الم تر أنّ الفلک تجرى فی البحر بنعمت اللّٰه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 25 - 3

3 - خداوند ، خواهان توجه انسان به شگفتی حرکت کشتی های عظیم بر دریا و درس آموزی از آن

وله الجوار المنشآت فی البحر کالأعلم . فبأیّ آلاء ربکما تکذّبان

52- عظمت حرکت شب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 4 - 3

3 - گذشت شب ، پدیده ای با عظمت در جهان طبیعت

و الیل إذا یسر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - عظمت سپیده دم، شب های ده گانه، جفت، تاق و گذشت شب، قابل درک برای بهره مندان از اندکی عقل

هل فی ذلک قسم لذی حجر

تقلیل، از نکره بودن «حجر» استفاده شده است.

ص: 489

53- علم خدا به حرکت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 2 - 5

5- احاطه علمی خداوند به همه جنبش ها و سکون های موجودات ، مقتضی اختصاص داشتن همه ستایش ها و حمد ها به او است .

الحمد لله الذى له . . . يعلم ما يلج فى الأرض و ما يخرج منها و ما ينزل من السماء

عبارت «يعلم ما» می تواند حال برای ضمیر «له» باشد. بنابراین، معنا چنین می شود: حمد برای کسی است که مالک همه موجودات است؛ در حالی که از همه چیز خبر دارد.

54- عوامل حرکت ابرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 57 - 4

4- باد ، عامل جابه جایی توده های سنگین و پر آب ابرها

حتى إذا أقلت سحاباً ثقالا

«سحاب» جمع «سحابه» و «ثقال» جمع «ثقیل» (سنگین) است و سنگینی ابرها به بزرگی توده ها و پرآبی آنهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 12 - 7

7- «سأل أبو بصير أبا عبد الله (ع) : . . . ما حال البرق فقال : تلك مخاريق الملائكة تضرب السحاب فتسوقه إلى الموضع الذى قضى الله عز وجل فيه المطر ;

ابو بصیر از امام صادق (ع) از چگونگی برق سؤال کرد، حضرت فرمود: آن تازیانه های فرشتگان است که بر ابرها می زنند و آنها را به مکانی که خدای عزوجل در آن باران مقدر فرموده است، می رانند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 22 - 2

2- باد ها ، وسیله جا به جا کردن گرده های نر ، برای بارور ساختن گیاهان و درختان است .

و أرسلنا الريح لوقح

برداشت فوق، بنابراین احتمال است که مراد از «الرياح لواقح» (بادهای بارورکننده) بادهایی است که مواد باردارکننده را از گیاهان نر، به گیاهان ماده منتقل می کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 9 - 2

2- باد ، عامل حرکت و تشکیل ابرها

ص: 490

و الله الذي أرسل الريح فثبث سحابًا

55- عوامل حرکت کشتی نوح (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 41 - 2

2- کشتی نوح، با نام خدا حرکت می کرد و با نام خدا از حرکت باز می ایستاد.

بسم الله مجریها و مرسیها

«مجری» و «مرسی» مصدرهای میمی هستند و در کلام مبتدا واقع شده اند و به ترتیب به معنای «جری» (حرکت کردن) و «إرساء» (از حرکت بازداشتن) می باشد. حرف «باء» برای استعانت و «بسم الله» خبر برای «مجریها...» است. بنابراین جمله «بسم الله مجریها...» چنین معنا می شود: [نوح گفت: حرکت این کشتی و نیز بازداشتن آن از حرکت، با نام خدا تحقق می یابد.

56- عوامل حرکت کشتی ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 46 - 9

9- از جمله فواید باد ها، به حرکت در آوردن کشتی ها در دریا ها است.

أن يرسل الرياح . . . و لتجری الفلک بأمره

«لام» در «لتجری» تعلیل برای فعل «یرسل» است.

57- فلسفه حرکت آسمان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 7

7- حرکت آسمانها، عرش، خورشید و ماه برای سپری شدن مدت معین شده برای حیات دنیاست.

کل یجری لأجل مسمی

برداشت فوق بر این اساس است که «لأجل» به معنای مدت باشد. بر این اساس «لام» در «لأجل» به معنای غایت و هدف است.

58- فلسفه حرکت خورشید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 7

ص: 491

7- حرکت آسمانها ، عرش ، خورشید و ماه برای سپری شدن مدت معین شده برای حیات دنیاست .

کل یجری لأجل مسمی

برداشت فوق بر این اساس است که «لأجل» به معنای مدت باشد. بر این اساس «لام» در «لأجل» به معنای غایت و هدف است.

59- فلسفه حرکت عرش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 7

7- حرکت آسمانها ، عرش ، خورشید و ماه برای سپری شدن مدت معین شده برای حیات دنیاست .

کل یجری لأجل مسمی

برداشت فوق بر این اساس است که «لأجل» به معنای مدت باشد. بر این اساس «لام» در «لأجل» به معنای غایت و هدف است.

60- فلسفه حرکت ماه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 7

7- حرکت آسمانها ، عرش ، خورشید و ماه برای سپری شدن مدت معین شده برای حیات دنیاست .

کل یجری لأجل مسمی

برداشت فوق بر این اساس است که «لأجل» به معنای مدت باشد. بر این اساس «لام» در «لأجل» به معنای غایت و هدف است.

61- فواید حرکت روز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 12 - 9

9- از فواید گردش شب و روز ، محاسبه زمان و سال شماری و آشنایی انسان با تاریخ است .

جعلنا ایه النهار .. لتعلموا عدد السنین و الحساب

62- فواید حرکت شب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 12 - 9

9- از فواید گردش شب و روز ، محاسبه زمان و سال شماری و آشنایی انسان با تاریخ است .

ص: 492

جعلنا آیه النهار . . . لتعلموا عدد السنین و الحساب

63- کیفیت حرکت جانداران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 45 - 5,6,7

5 - بعضی از جانداران ، بر شکم خود راه می روند .

فمنهم من یمشی علی بطنه

6 - بعضی از جانداران ، بر روی دو پا راه می روند .

و منهم من یمشی علی رجلین

7 - بعضی از جانداران ، بر روی چهار پا راه می روند .

و منهم من یمشی علی أربع

64- مبدأ حرکت کشتی نوح(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 41 - 10

10- « عن أبي عبد الله (ع) قال : جاء رجل إلى أمير المؤمنين (ع) و هو في مسجد الكوفة فقال (ع) : ... صلّ في هذا المسجد . . . منه

سارت سفینه نوح . . . »

از امام صادق(ع) روایت شده است که فرمود: امیرالمؤمنین(ع) در مسجد کوفه بود. مردی نزد وی آمد، آن حضرت فرمود: ... در این مسجد

نماز بخوان... از همین مسجد کشتی نوح سیر خود را آغاز کرد...».

65- محدوده حرکت در جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 44 - 4

4 - دوزخیان ، دارای توان و اختیاری محدود برای حرکت و جابه جایی در دوزخ *

یطوفون بینها و بین حمیم ءان

66- مدت حرکت خورشید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 493

8 - حرکت خورشید و ماه ، تا وقت معینی بوده و زمانی به پایان می رسد .

و سَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلَّ يَجْرَى لِأَجَلٍ مَّسْمُومٍ

67- مدت حرکت کشتی نوح (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 44 - 10

10- « عن المفضل قال : قلت لأبي عبدالله (ع) . . . كم لبث نوح و من معه في السفينه حتى نضب الماء و خرجوا منها ؟ فقال : لبثوا فيها سبعة أيام و لياليها و طافت بالبیت ثم استوت على الجودی . . . » ;

مفضل گوید: به امام صادق (ع) گفتم: . . . چه مدتی نوح و همراهان در کشتی ماندند تا آب فرو نشست و از کشتی خارج شدند؟ فرمود: هفت شبانه روز در کشتی ماندند و کشتی بر خانه خدا طواف کرد، سپس بر کوه جودی استقرار یافت . . .» .

68- مدت حرکت ماه (گردون)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 5 - 8

8 - حرکت خورشید و ماه ، تا وقت معینی بوده و زمانی به پایان می رسد .

و سَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلَّ يَجْرَى لِأَجَلٍ مَّسْمُومٍ

69- مسیر حرکت فرعونیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 78 - 5

5- فرعونیان ، در تعقیب بنی اسرائیل ، به راه خشک شده دریا ، وارد شدند .

طريقاً في البحر يبساً . . فأتبعهم فرعون بجنوده

70- مطالعه حرکت ابرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - کیفیت رانش ابرها به وسیله بادها، ریزش باران و برخورداری قسمت های مختلف زمین از آن، دارای اهمیت و شایان

ص: 494

برداشت بالا، با توجه به این نکته است که مراد از «مقسّمات» بادهای باشند که با راندن ابرها و ریزش تدریجی باران، ذخیره های حیاتی آب را بر سرزمین های پست و بلند و دور و نزدیک تقسیم می کنند.

71- مطالعه حرکت ابر های باردار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 3 - 3

3- حرکت نرم توده های سنگین بار ابر در فضا با وزش باد ها ، امری الهی و شایان تأمل

فالحملت وقرّاً . فالجريت يسراً

در صورتی که «جاریات» وصف ابرها باشد، از ملاحظه «وقراً» (سنگین باری ابرها) و «یسراً» (حرکت نرم ابرها علی رغم سنگین باری آنها)، مطلب بالا استفاده می شود.

72- مطالعه حرکت اجرام آسمانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 79 - 3

3- تفکر در حرکت منظم و رام شده اجرام آسمانی ، از راه های خداشناسی *

ألم يروا إلى الطير . . . ما يمسكهنّ إلاّ الله

ممکن است منظور از «طیر» تنها پرندگان نباشد؛ بلکه شامل همه اجسام شناور در فضا نیز باشد.

73- مطالعه حرکت منظومه شمسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 48 - 3

3- دعوت خداوند ، برای مطالعه و دقت در حرکات و آثار منظومه شمسی

أولم يروا إلى ما خلق الله من شيء يتفيّئوا ظلاله عن اليمين والشمائل

دعوت برای ژرف نگری در سایه های پدیده های مادی، می تواند إشعار به مطالعه در منظومه شمسی باشد؛ چه اینکه گردش سایه اجسام، معلول خود آنها نیست؛ بلکه حاصل طلوع و غروب و گردش منظومه شمسی است.

ص: 495

74- معجزه حرکت کوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 31 - 1

1- نزول قرآنی که کوه ها را به حرکت درآورد ، زمین را قطعه قطعه کند ، مردگان را زنده سازد ، نمی تواند مایه هدایت کسانی شود که خدا هدایت آنان را نخواهد .

و لو أن قرءاناً سیّرت به الجبال أو قَطَّعت به الأرض أو کَلَّم به الموتی

«تسییر» (مصدر سیّرت) به معنای حرکت دادن است و «تقطیع» (مصدر قَطَّعت) به معنای شکافتن عمیق یا قطعه قطعه کردن می باشد و حرف باء در جمله های سه گانه فوق به معنای استعانت است. عبارت «بل لله الأمر» و نیز «أن لو یشاء الله لهدی الناس» گویای این است که جواب شرط «لو أن»

...» جمله ای نظیر «لم یهدوا إن لم یشأ الله» است.

75- منشأ حرکت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 70 - 5

5- خداوند ، فراهم آورنده زمینه ها و امکانات حرکت انسان در خشکی ها و دریاها

و حملنهم فی البرّ و البحر

76- منشأ حرکت ابرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 52 - 7

7- خداوند ، گسیل دهنده ابرها و نازل کننده باران

یرسل السماء علیکم مدراراً

مراد از «سما» به مناسبت مورد، ابر است و «مدراراً» صیغه مبالغه و به معنای بسیار بارنده می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - نقش عظیم بادها و حرکت نرم آنها در آسمان، در شکل گیری توده های سنگین ابرها

و الذریت ذرّوا . فالحملت وقرّا . فالجریت یسرّا

«جاریات» مانند دو وصف قبل، می تواند مربوط به بادها باشد؛ یعنی، «اقسم بالرياح الجاریه فی السماء یسرّاً». برداشت بالا بر پایه این احتمال است.

ص: 496

77- منشأ حرکت ابر های باردار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 3 - 3

3 - حرکت نرم توده های سنگین بار ابر در فضا با وزش باد ها ، امری الهی و شایان تأمل

فالحملت وقرآ . فالجريت يسراً

در صورتی که «جاریات» وصف ابرها باشد، از ملاحظه «وقراً» (سنگین باری ابرها) و «یسراً» (حرکت نرم ابرها علی رغم سنگین باری آنها)، مطلب بالا استفاده می شود.

78- منشأ حرکت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 35 - 6

6- خدا ، مبدأ آغازین حرکت انسان ها است .

وإینا ترجعون

برداشت یاد شده از واژه «رجوع» استفاده می شود؛ زیرا برای هر رجوع و بازگشتی، نقطه آغازین خواهد بود.

79- منشأ حرکت باد ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 5 - 9

9- تغییر و تحول در حرکت باد ها ، امری الهی و در راستای درس آموزی بشر

و تصريف الريح

با توجه به واژه «تصريف» - که به معنای تغییر و دگرگونی از حالتی به حالتی دیگر است - برداشت بالا به دست می آید.

80- منشأ حرکت زنبورعسل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- خداوند، به زنبور های عسل برای حرکت منقادانه و خاشعانه در راههایی که پروردگارشان تقدیر فرموده، الهام کرده است.

فاسلکی سبیل ریّک ذللاً

برداشت فوق بر اساس این نظریه است که «ذللاً» حال برای فاعل فعل «فاسلکی» - که ضمیر «أنت» است - باشد.

7- نشان دادن راه زندگی طبیعی (حرکات غریزی برای خانه سازی، تغذیه از گیاهان و تولید عسل) به زنبور های عسل، به

ص: 497

مقتضای ربوبیت پروردگار است .

فاسلکی سبیل ربّک ذللاً

81- منشأ حرکت سایه ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 45 - 4،5

4 - خداوند ، توانا بر متوقف کردن حرکت سایه ها و بازایستادن آنها از کم و زیاد شدن

الظلّ و لو شاء لجعله ساکناً

5 - حرکت سایه ها و کم و زیاد شدن آنها ، برخاسته از مشیت خداوند است .

و لو شاء لجعله ساکناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 46 - 1

1 - جریان مستمر کوتاه و بلند شدن سایه ها در طول روز ، برخاسته از قدرت و مشیت خداوند

مدّ الظلّ .. ثمّ قبضنه إلینا قبضاً یسیراً

82- منشأ حرکت کشتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 65 - 6

6 - حرکت کشتی ها در دریا ، به اذن خدا و تحت فرمان او است .

و الفلک تجری فی البحر بأمره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 33 - 6

6 - انسان های صبور و شاکر ، بهره مند از فهم و درک نشانه های قدرت الهی در حرکت و سکون کشتی ها

و من آیتہ . . . إنّ فی ذلک لآیت لکلّ صبرّ شکور

با توجه به این که لام در «لکلّ صبرّ شکور» لام انتفاع است، مطلب بالا استفاده می شود.

ص: 498

83- منشأ حرکت کشتی بادبانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 22 - 5

5 - سفر های دریایی با کشتی های بادبانی ، در گرو وزش باد های ملایم و موافق

حتی إذا كنتم فی الفلك و جرین بهم بريح طيبه

84- منشأ حرکت کشتی ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 32 - 12

12- حرکت کشتی ها و رام بودن آنها برای انسان ها به فرمان خداوند است .

و سخّر لكم الفلك لتجرى فی البحر بأمره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 46 - 8

8 - حرکت کشتی ها در دریا ها ، به امر خداوند است .

یرسل الرياح . . . و لتجرى الفلك بأمره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 31 - 3

3 - خداوند ، فراهم آورنده اسباب و وسایل حرکت کشتی ها در دریا است .

ألم تر أنّ الفلك تجرى فی البحر بنعمت اللّٰه

«با» در «بنعمت» می تواند برای مصاحبه و یا برای تعدیه و یا برای سبب باشد. برداشت بالا، بر اساس احتمال سوم است. لازم به ذکر

است که «بنعمت اللّٰه» براساس یاد شده، احسان خداوند در تهیه اسباب حرکت کشتی ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 12 - 3

3 - حرکت کشتی ها بر پهنه آب های دریا ، به امر و فرمان الهی

لتجرى الفلك فيه بأمره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 24 - 1

1 - حرکت کشتی های کوه پیکر در دریا ها ، به تدبیر و اراده الهی

وله الجوار المنشآت فى البحر كالأعلم

ص: 499

«جواری» (جمع «جاریه») به معنای کشتی ها و «اعلام» (جمع «علم») به معنای کوه ها است.

85- منشأ حرکت کوه ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 88 - 12

12 - متلاشی شدن و به حرکت درآمدن کوه ها در فضا، بر اثر نفخ صور

و یوم ینفخ فی الصور... و تری الجبال تحسبها جامده و هی تمرّ مرّ السحاب

ذکر «تری الجبال...» در ادامه «یوم ینفخ فی الصور...» می تواند به منظور بیان رخدادهایی باشد که در پی دمیده شدن در صور، در نظام طبیعت ظاهر می گردد. بنابراین معنای آیه بالا چنین می شود: تو این کوه ها را می بینی و می پنداری که ایستا و غیرقابل حرکت اند؛ در حالی که آنها روزی که در صور دمیده شود، چون ابر در آسمان به حرکت در خواهند آمد.

86- منشأ حرکت ماهی ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 163 - 11، 12

11 - خداوند برای امتحان یهودیان ایله، ماهیان را در روز شنبه به طرف ساحل سوق می داد و در روز های دیگر از ساحل دور می ساخت.

إذ تأتیهم حیثانهم یوم سبتهم شرعاً و یوم لایسبتون لا تأتیهم کذلک نبلوهم

چون حکم تعطیلی روز شنبه برای همه یهود بود، نه مخصوص مردم ایله، معلوم می شود آنچه خداوند برای مردم آن سامان پیش آورد تا آنان را بیازماید، همان آمدن ماهیان در روز شنبه و کمیاب شدنشان در روزهای دیگر بود، نه اصل تحریم کار در روز شنبه. لذا مشارالیه «ذلک» وضعیت بیان شده برای ماهیان است.

12 - حرکت ماهیان و تعیین مسیر حرکتشان در دریا، به دست خدا و در اختیار اوست.

إذ تأتیهم... لا تأتیهم کذلک نبلوهم بما کانوا یفسقون

87- نشانه حرکت سایه ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 45 - 6

6 - خورشید ، دلیل و راهنمای انسان ها بر حرکت سایه ها و مقدار امتداد و گسترده شدن آنها

كيف مدّ الظلّ . . . ثمّ جعلنا الشمس عليه دليلاً

ص: 500

88- نعمت حرکت در زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 15 - 3

3 - حرکت انسان ها ، بر روی زمین و اطراف و اکناف آن ، از نعمت های خداوند و جلوه لطف او است .

جعل لكم الأرض ذلولاً فامشوا في مناكبها

مقصود از «مناكب» (شانه ها) در این آیه، روی زمین و اطراف و اکناف آن است. گفتنی است برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که آیه شریفه، در مقام برشمردن نعمت های الهی به بشر است.

89- نعمت حرکت سایه ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 46 - 4

4 - حرکت سایه ها و بلند و کوتاه شدن آنها ، از نعمت های الهی برای انسان ها

ألم تر إلى ربك كيف مّد الظلّ . . . ثمّ قبضنه إلینا قبضاً یسیراً

آیه شریفه، هر چند در صدد بیان قدرت و ربوبیت خداوند نسبت به پدیده های جهان است؛ ولی در عین حال می تواند بازگو کننده نعمتی از نعمت های خداوند برای بشر نیز باشد.

90- نعمت حرکت کشتی ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 12 - 4

4 - حرکت کشتی ها در دریا ، نعمتی مهم و اساسی برای انسان ها

سنّخر لكم البحر لتجرى الفلک فیہ بأمره

از این که در میان منافع دریا، جریان کشتی ها (کشتی رانی) اختصاص به ذکر یافته است، اهمیت استفاده می شود.

91- نقش حرکت روز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14- تذکره به اهمیت و نقش گردش شب و روز در حیات انسان ، نمودی از بیان تفصیلی آیات توسط خداوند

و جعلنا الیل والنهار ایتین . . . و کلّ شیء فصلنه تفصیلاً

ص: 501

یکی از مصادیق «کلّ شیء..» به قرینه جمله «و جعلنا اللیل و النهار آیتین» می تواند گردش شب و روز باشد.

92- نقش حرکت شب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 12 - 14

14- تذکر به اهمیت و نقش گردش شب و روز در حیات انسان ، نمودی از بیان تفصیلی آیات توسط خداوند

و جعلنا الّیل و النهار آیتین . . . و کلّ شیء فصلّنه تفصیلاً

یکی از مصادیق «کلّ شیء..» به قرینه جمله «و جعلنا اللیل و النهار آیتین» می تواند گردش شب و روز باشد.

ص: 502

1- احکام حرم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 95 - 12، 3، 2

2 - حرمت کشتن شکار در حرم (حرم مکه)

لا تقتلوا الصيد و انتم حرم

برخی بر آنند که "حرم" جمع حرام به کسانی گفته می شود که داخل در حرم مکه هستند. (لسان العرب)

3 - کشتن عمدی شکار در حرم مکه و نیز در حال احرام موجب سزا و در پی دارنده جریمه است .

و من قتله منکم متعمداً فجزاء مثل ما قتل من النعم . . . او کفره

12 - تعداد روزه در کفاره صید ، بایستی به تعداد مساکین در آن کفاره باشد .

او کفره طعام مسکین او عدل ذلک صیاماً

در برداشت قبل روشن شد که قیمت شکار، به صورت غذا به مساکین پرداخت می شود بر این اساس معنای «او عدل ذلک صیاماً» این است که اگر مکلف روزه، را به عنوان کفاره برگزید باید حساب کند که به طور معمول چند مسکین را می توان با قیمت شکار اطعام کرد، به همان تعداد باید روزه بگیرد. امام باقر(ع) درباره آیه فوق فرمود: ... فان لم یکن عنده فلیصم بقدر ما بلغ لکل مسکین یوماً.

تهذیب شیخ طوسی، ج 5، ص 342، ح 97، ب 25؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 503، ح 3.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 97 - 21

21 - ممنوعیت ورود مشرکان به خانه خدا ، سبب نامگذاری آن به بیت الله الحرام

جعل الله الکعبه البیت الحرام

از امام صادق(ع) نقل شده که در پاسخ سؤال از سبب نامگذاری خانه خدا به بیت الله الحرام فرمود: لانه حرم علی المشرکین ان

علل الشرایع، ص 398، ح 1، ب 139؛ نورالثقلین، ج 1، ص 680، ح 401.

2- احکام حرم مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 1 - 10، 11

10 - حرمت صید در حرم مکه

غیر محلی الصید و انتم حرم

برداشت فوق بر این اساس است که مراد از «حُرْم» «داخلون فی الحرم» باشد گفتنی است مراد از حَرَم بر اساس این احتمال حرم مکه است.

11 - حرمت گوشت و سایر بهره برداری ها، از حیوانی که در حرم مکه صید شود.

غیر محلی الصید و انتم حرم

3- امنیت حرم مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 67 - 1، 2، 4

1 - مکه، به خواست خداوند، حرمی امن است.

أُولَم يروا أَنَا جعلنا حرماً آمناً

2 - امنیت مکه حتی پیش از ظهور اسلام، برخاسته از خواست خدا بوده است.

أُولَم يروا أَنَا جعلنا حرماً آمناً

4 - مردم جزیره العرب، به حفظ حرمت و امنیت مکه، پابند بوده اند.

أُولَم يروا أَنَا جعلنا حرماً آمناً و يتخطف الناس من حولهم

4- صید در حرم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 95 - 17, 3, 2

2 - حرمت کشتن شکار در حرم (حرم مکه)

لا تقتلوا الصيد وانتم حرم

برخی بر آنند که "حرم" جمع حرام به کسانی گفته می شود که داخل در حرم مکه هستند. (لسان العرب)

ص: 504

3 - کشتن عمدی شکار در حرم مکه و نیز در حال احرام موجب سزا و در پی دارنده جریمه است .

و من قتله منکم متعمداً فجزاء مثل ما قتل من النعم . . . او کفره

17 - صید های انجام شده پیش از تشریح کفاره شکار ، جریمه ای ندارد .

فجزاء مثل ما قتل . . . عفا الله عما سلف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 96 - 3

3 - مسافران غیر محرم مجاز به صید حیوان های دریایی و خوردن آن

احل لکم صید البحر و طعامه متعاً لکم و للسیاره

کلمه «السیاره» به معنای جماعتی است که در حال سیر هستند که از آنان به مسافر تعبیر می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 99 - 5

5 - بی اعتنایی به احکام صید و کفاره آن در نهان و شکستن حرمت کعبه و ماه های حرام به دور از چشم مردم ، پدیدار و آشکار در محضر خداوند

و الله يعلم ما تبون و ما تکتمون

از مصادیق مورد نظر برای «ما تکتمون» - با توجه به آیات قبل - افعال و رفتاری است که در برداشت به آنها اشاره شد.

5- صید در حرم مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 1 - 10,11

10 - حرمت صید در حرم مکه

غیر محلی الصید و انتم حرم

برداشت فوق بر این اساس است که مراد از «حُرْم» «داخلون فی الحرم» باشد گفتنی است مراد از حَرَم بر اساس این احتمال حرم مکه

است.

11 - حرمت گوشت و سایر بهره برداری ها ، از حیوانی که در حرم مکه صید شود .

غیر محلی الصید و انتم حرم

6- قبله اهل حرم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 150 - 19

ص: 505

19 - از ابن عباس روایت شده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: « البیت قبله لأهل المسجد و المسجد قبله لأهل الحرم و الحرم قبله لأهل الأرض فی مشارقها و مغاربها من امتی » ;

کعبه، قبله اهل مسجد الحرام و مسجد الحرام قبله اهل حرم (مکه و حوالی آن) و حرم قبله تمامی اهل زمین از امت من در مشرقها و مغربهای آن است».

7- کفاره صید در حرم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 32 - 10

10 - « عن أبی عبد الله (ع) قال إنما یكون الجزء مضاعفاً فیما دون البدنه حتى یبلغ البدنه فإذا بلغ البدنه فلا تضاعف لأنه أعظم ما یكون ، قال الله عزوجل : و من یعظم شعائر الله فإنها من تقوی القلوب » ;

از امام صادق (ع) روایت شده است [که در باره کفاره صید در حرم] فرمود: همانا جزای صید اضافه می شود تا آن جایی که کمتر از شتر باشد. پس آن گاه که به حد شتر رسید، دیگر اضافه نمی شود؛ زیرا شتر بزرگ ترین چیزی است که می توان قربانی کرد. خداوند عزوجل می فرماید: «و من یعظم شعائر الله...».

8- گناه صید در حرم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 95 - 16

16 - گناه شکار های صورت گرفته تا قبل از حکم به تحریم آن مورد عفو و بخشایش خداوند

لا تقتلوا الصيد و انتم حرم .. عفا الله عما سلف

در آیه مورد بحث برای شکار در حال احرام دو حکم بیان شده است یکی حرمت آن که بر گناهکاری شکار کننده دلالت دارد و دیگر لزوم کفاره جمله «عفا الله عما سلف» می تواند ناظر به هر دو جهت باشد. برداشت فوق به جهت اشاره اول اشاره دارد.

9- محرمات حرم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 2 - 1,2

1 - شهر مکه ، دارای محرماتی ویژه و احکامی خاص است .

لا أقسم . . و أنت حلّ بهذا البلد

جمله «و أنت حلّ . .»، یکی از خصایص پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) را بیان کرده است و آن اباحه برخی از اموری است که بر دیگران مباح نبود. بنابراین شهر مکه برای غیر پیامبر (صلی الله علیه و آله)، احکامی ویژه و محرّماتی خاص دارد.

ص: 506

2 - تکلیف پیامبر (صلی الله علیه و آله) درباره محرمات شهر مکه ، با دیگر مردم یکسان نبود .

و أنت حلّ بهذا البلد

«حِلٌّ» و «حَالِلٌ»، به یک معنا است و به مردی که از احرام بیرون آمده و یا از حرم خارج شده باشد، «حَالِلٌ» و «مُحِلٌّ» گفته می شود (مفردات راغب). بر این مبنا «حِلٌّ» بودن پیامبر (صلی الله علیه و آله); یعنی، آنچه درباره مکه بر دیگران تحریم شده، برای آن حضرت مباح است. در این معنا جمله «و أنت حلّ»، مستأنفه خواهد بود. مشهور گفته اند: محرمات مکه برای حضرت رسول (صلی الله علیه و آله)، تنها در «لحظه ای از روز فتح مکه» مباح شد و در غیر آن زمان با دیگران یکسان بوده است.

ص: 507

1- حروف مقطعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - 1 - 2 - بقره - 1

1 - « عن علی بن الحسین (ع) فی دعاء له : الهی و سیدی . . . قلت : . . . « الم ذلک الکتاب لاریب فیه . . . » ثبت بالکتاب مع القسم الذی هو اسم من اختصاصته لوحیک و استودعته سرّ غیبک . . . » ;

از امام سجّاد (ع) روایت شده که در ضمن دعایی به درگاه خدا عرض کرد: ای معبود من! وای سید من! .. فرمودی: ... «الم ذلک الکتاب ...» [و بدین طریق] سخن از کتاب خود را توأم با قسمی آوردی که نام کسی است که او را به وحی خود اختصاص دادی و راز غیب خویش را به ودیعت به او سپردی ...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 1 - 1

1 - « الم » در سوره آل عمران ، یعنی منم خداوند مجید .

الم

امام صادق(ع): «الم» فی اول آل عمران، فمعناه انا الله المجید.

معانی الاخبار، ص 22، ح 1؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 269، ح 1؛ نور الثقلین، ج 1، ص 309، ح 2.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 1 - 1

1 - عن الصادق(ع): . . . و «المص» فمعناه: أنا الله المقتدر الصادق . . .

از امام صادق(ع) روایت شده است: . . . «المص» یعنی، من خدای توانمند راستگو هستم . . .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 1 - 8، 1

1-1. ل. ر. از رمز های قرآن

الر

8- حروف مقطعه قرآن (الر) بخشی از آیات با عظمت قرآن

الر تلك آيات الكتب المبين

برداشت فوق، براساس این احتمال است که «تلك» اشاره به «الر» باشد؛ یعنی: تلك الحروف آيات... .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 1 - 1

1-1. ل. م. ر، از رمز های قرآن

المر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهيم - 14 - 1 - 1

1- الر از حروف مقطعه قرآن

الر كتب أنزلنه إليك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 1 - 1

1- «الر» از حروف مقطعه قرآن است .

الر تلك آيات الكتب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مريم - 19 - 1 - 1,2,3

1- «كهيعص» از رمز های قرآن است .

كهيعص

2- « عن جعفر بن محمد (ع) قال: ... و (كهيعص) معناه أنا الكافي، الهادي، الولي، العالم، الصادق الوعد... »؛

از امام جعفر صادق (ع) روایت شده که فرمود: ... معنای «كهيعص» این است: من «کافی»، «هادی»، «ولی» «عالم» و «صادق الوعد» هستم».

3- « عن [امام] علي (ع) أنه دعا فقال: اللهم سألتك يا كهيعص؛

از حضرت علی (ع) روایت شده که آن حضرت دعا کرد و فرمود: خدایا! از تو می خواهم ای كهيعص!».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 2 - 7

7- « كهيعص »، رمزهایی از سرگذشت لطف الهی در حق زکریا است .

كهيعص . ذکر رحمت ربك عبده زكريا

ص: 509

گفته اند: «کهیصص» می تواند مبتدا باشد و «ذکر»، خبر آن. در این صورت خود «کهیصص»، یادی رمزگونه از رحمت خداوند به زکریا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 1 - 2,3 - 1

1- «عن جعفر بن محمد (ع) قال: ... و أمّا «طه» فاسم من أسماء النبی (صلی الله علیه و آله) و معناه: یاطالب الحقّ الهادی إلیه؛ از امام صادق (ع) روایت شده که فرمود: .. و اما «طه» نامی از نام های پیغمبر (صلی الله علیه و آله) است و معنایش این است: ای طالب حق که هدایت کننده به سوی حق هستی».

2- «عن جعفر بن محمد الصادق (ع): قوله عزّوجلّ: «طه» أى طهاره أهل بیت محمد (صلوات الله علیهم) من الرجس؛

از امام صادق (ع) روایت شده «طه» در سخن خداوند اشاره به طهارت اهل بیت محمد (صلی الله علیه و آله) از رجس و پلیدی است».

3- عن جعفر بن محمد (ع) (انّه قال لمحمد بن مسلم) إذا أتیت مشهد أمير المؤمنین (ع) ... قل ... السلام علیک یا طه ...؛

از امام صادق (ع) روایت شده که (به محمد بن مسلم) فرمود: .. هرگاه به زیارت مرقد امیرالمؤمنین (ع) رفتی ... بگو ... السلام علیک یا طه».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 1 - 1

1 - «سفيان بن السعيد الثوري قال: قلت لجعفر بن محمد (ع) ... يابن رسول الله ما معنى قول الله عزّوجلّ ... طسم ...؟ قال (ع) : فمعناه أنا الطالب السميع المبدئ المعيد ...؛

سفيان بن سعيد ثوري گوید: به امام صادق (ع) عرض کردم: .. ای فرزند رسول خدا! معنای سخن خدای عزّوجلّ «طسم» چیست؟ فرمود: معنایش این است: «أنا الطالب»، «السميع»، «المبدئ المعيد...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 1 - 1

1 - از ائمه - عليهم السلام - روایت شده: «إنّ الحروف المفتّحة بها السور من المتشابهات التي إستأثر الله تعالى بعلمها و لا يعلم تأويلها إلا هو؛

حروف [مقطعه] - که سوره ها با آنها آغاز می شود - از متشابهاتی است که خدا علم آنها را به خود اختصاص داده و تأویل آنها را غیر از او

کسی نمی داند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 1 - 1

1 - از ائمه - علیهم السلام - روایت شده : « إِنَّ الحروف المفتحة بها السور من المتشابهات التي إستأثر الله تعالى بعلمها ولا يعلم تأويلها إلا هو »

حروف [مقطعه] - که سوره ها با آنها آغاز می شود - از متشابهاتی است که خدا علم آنها را به خود اختصاص داده و تأویل آنها را غیر از او کسی نمی داند».

ص: 510

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 1 - 1

1 - از ائمه - علیهم السلام - روایت شده: « إِنَّ الحروف المفتحة بها السور من المتشابهات التي إستأثر الله تعالى بعلمها ولا يعلم تأويلها إلا هو؛

حروف [مقطعه] - که سوره ها با آنها آغاز می شود - از متشابهاتی است که خدا علم آنها را به خود اختصاص داده و تأویل آنها را غیر از او کسی نمی داند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 1 - 1

1 - از ائمه - علیهم السلام - روایت شده: « إِنَّ الحروف المفتحة بها السور من المتشابهات التي إستأثر الله تعالى بعلمها ولا يعلم تأويلها إلا هو؛

حروف [مقطعه] - که سوره ها با آنها آغاز می شود - از متشابهاتی است که خدا علم آنها را به خود اختصاص داده و تأویل آنها را غیر از او کسی نمی داند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 1 - 1

1 - « عن سفیان بن سعید الثوری قال : قلت لجعفر بن محمد . . . یابن رسول الله ، ما معنی قول الله - عزوجل - . . . یس . . . قال (ع) . . . و أما « یس » فإسم من أسماء النبی (صلی الله علیه و آله) . . . ;

سفیان بن سعید ثوری می گوید: از امام صادق (ع) از معنای «یس» سؤال کردم. .. فرمود:... «یس» نامی از نام های رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 1 - 6

6 - از ائمه - علیهم السلام - روایت شده: « إِنَّ الحروف المفتحة بها السور من المتشابهات التي إستأثر الله تعالى بعلمها ولا يعلم تأويلها إلا هو؛

حروف [مقطعه] - که سوره ها با آنها آغاز می شود - از متشابهاتی است که خدا علم آنها را به خود اختصاص داده و تأویل آنها را غیر از او کسی نمی داند».

1 - از ائمه - علیهم السلام - روایت شده : « انّ الحروف المفتّحه بها السور من المتشابهات التي إستأثر الله تعالى بعلمها ولا يعلم تأويلها إلا هو »؛

حروف [مقطعه] - که سوره ها با آنها آغاز می شود - از متشابهاتی است که خدا علم آنها را به خود اختصاص داده و تأویل آنها را غیر از او کسی نمی داند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 1 - 1 - 41

1 - از ائمه - علیهم السلام - روایت شده: « انّ الحروف المفتحة بها السور من المتشابهات التي استأثر الله تعالى بعلمها ولا يعلم تأويلها إلا هو؛

حروف [مقطعه] - که سوره ها با آنها آغاز می شود - از متشابهاتی است که خدا علم آنها را به خود اختصاص داده و تأویل آنها را غیر از او کسی نمی داند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 1 - 2 - 42

1 - از ائمه - علیهم السلام - روایت شده: « انّ الحروف المفتحة بها السور من المتشابهات التي استأثر الله تعالى بعلمها ولا يعلم تأويلها إلا هو؛

حروف [مقطعه] - که سوره ها با آنها آغاز می شود - از متشابهاتی است که خدا علم آنها را به خود اختصاص داده و تأویل آنها را غیر از او کسی نمی داند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 1 - 1 - 43

1 - « المروى عن أئمتنا - عليهم السلام - أنّها من المتشابهات التي استأثر الله تعالى بعلمها ولا يعلم تأويلها إلا هو؛

از امامان (ع) روایت شده است: این ها (حروف مقطعه که سوره ها با آنها آغاز می شود) از متشابهاتی است که خدا علم آنها را به خود اختصاص داده و تأویل آنها را غیر از او کسی نمی داند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 1 - 1 - 44

1 - « المروى عن أئمتنا - عليهم السلام - أنّها من المتشابهات التي استأثر الله تعالى بعلمها ولا يعلم تأويلها إلا هو؛

از امامان (ع) روایت شده است: این ها (حروف مقطعه که سوره ها با آنها آغاز می شود) از متشابهاتی است که خداوند علم آنها را به خود اختصاص داده و تأویل آنها را غیر از او کسی نمی داند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - « المروى عن أئمتنا - عليهم السلام - أنّها من المتشابهات التي إستأثر الله تعالى بعلمها ولا يعلم تأويلها إلا هو ;

از امامان م(ع) روایت شده است: این ها (حروف مقطعه که سوره ها با آنها آغاز می شود) از متشابهاتی است که خداوند علم آنها را به خود اختصاص داده و تأویل آنها را غیر از او کسی نمی داند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - « المروى عن أئمتنا - عليهم السلام - أنّها من المتشابهات التي إستأثر الله تعالى بعلمها ولا يعلم تأويلها إلا هو ;

ص: 512

از امامان مالع) روایت شده است: این ها (حروف مقطعه که سوره ها با آنها آغاز می شود) از متشابهاتی است که خداوند علم آنها را به خود اختصاص داده و تأویل آنها را غیر از او کسی نمی داند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 1 - 6

6- « المروی عن أئمتنا - علیهم السلام - أنها من المتشابهات التي استأثر الله تعالى بعلمها ولا يعلم تأويلها إلا هو »

از امامان مالع) روایت شده است: این ها (حروف مقطعه که سوره ها با آنها آغاز می شود) از متشابهاتی است که خداوند علم آنها را به خود اختصاص داده و تأویل آنها را غیر از او کسی نمی داند».

2- اهمیت حروف مقطعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 1 - 6

6 - از امام باقر (ع) روایت شده که درباره فواتح سور فرمود: « ان هذه الآيات أنزلت فيهم » منهم آیات محکّمات هنّ أم الكتاب و آخر متشابهات « » ;

آیه «منه آیات محکّمات هنّ أم الكتاب و آخر متشابهات» درباره همین حروف مقطعه نازل شده است».

3- عظمت حروف مقطعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 1 - 2

2- « الف ، لام ، را » از زمره آیات قرآن کریم بوده و دارای عظمت است .

الر تلك آیت الکتب

برداشت فوق، بر اساس این احتمال است که «الر» مبتدا و جمله «تلك آیات الکتب» خبر آن باشد.

4- علم به حروف مقطعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 1 - 5

5 - از ائمه - عليهم السلام - روایت شده : « ان الحروف المفتحة بها السور من المتشابهات التي إستأثر الله تعالى بعلمها ولا يعلم تأويلها إلا هو »

حروف [مقطعه] - که سوره ها با آنها آغاز می شود - از متشابهاتی است که خدا علم آنها را به خود اختصاص داده و تأویل آنها را

ص: 513

غیر از او کسی نمی داند».

5- فلسفه حروف مقطعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 1 - 4، 2، 1

1 - « عن علی بن الحسین (ع) فی دعاء له : الہی و سیدی ... قلت : ... « الم ذلک الکتاب لاریب فیہ ... » ثبت بالکتاب مع القسم الذی ہو اسم من اختصاصتہ لوحیک و استودعتہ سرّ غیبک ... » ;

از امام سجاد (ع) روایت شده که در ضمن دعایی به درگاه خدا عرض کرد: ای معبود من! و ای سید من! ... فرمودی: ... «الم ذلک الکتاب ...» [و بدین طریق] سخن از کتاب خود را توأم با قسمی آوردی که نام کسی است که او را به وحی خود اختصاص دادی و راز غیب خویش را به ودیعت به او سپردی ...».

2 - از امام صادق (ع) روایت شده که فرمود: «الم» رمز و اشاره بینہ و بین حبیبہ محمد (صلی اللہ علیہ و آلہ) أراد أن لا یطلع علیہ سواہما ... ;

«الم» رمز و اشاره است بین خدا و حبیب خود، محمد (صلی اللہ علیہ و آلہ) که خواسته است هیچ کس غیر از خود و رسولش، از آن آگاه نشود ...».

4 - از امام صادق (ع) روایت شده که فرمود: «الم» هو حرف من حروف اسم اللہ الأعظم المقطع فی القرآن ، الذی یؤلفہ النبی و الإمام فإذا دعا بہ أجب ... ;

«الم» حرفی از حروف اسم اعظم خداست که در قرآن تقطیع شده است و پیامبر و امام آن را ترکیب می کنند. پس هرگاه خدا را با آن بخوانند دعایشان مستجاب می شود».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 1 - 10

10 - « عن جابر بن عبد اللہ الأنصاری قال : ... وجدت ... سیدی علی بن الحسین (ع) ... يدعو ... وقال : الہی و سیدی ... و قلت : ... « أُر تلك آیات الکتاب » ... ثبت بالکتاب مع القسم الذی ہو اسم من اختصاصتہ لوحیک و استودعتہ سرّ غیبک ;

از جابر بن عبد اللہ أنصاری روایت شده است که گفت: آقا و سرورم علی بن الحسین (ع) را یافتم در حالی که ... دعا می کرد ... و می گفت: ای معبود من و ای سید من! ... تو فرمودی: ... «أُر تلك آیات الکتاب» [و بدین طریق] سخن از کتاب خود را توأم با قسمی آوردی که نام کسی است که او را به وحی خود اختصاص دادی و راز غیب خویش را به ودیعت به او سپردی ...».

6- مراد از حروف مقطعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 1 - 5

5 - سفیان بن سعید ثوری گوید: « قلت لجعفر بن محمد . . . یا ابن رسول الله ما معی قول الله عز و جل : « . . . الر . . . » قال : .

ص: 514

.. و الر ، فمعناه انا الله الرؤوف ؛

به امام صادق (ع) گفتم: .. معنای قول خدای عز و جل: «... الر ...» چیست؟ فرمود: معنای «الر» انا الله الرؤوف است («الف» رمز انا و «لام» رمز الله و «راء» رمز رؤوف) .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 1 - 11، 12

11- ((عن سفیان بن سعید الثوری قال : قلت لجعفر بن محمد (ع) ... یا بن رسول الله ما معنی قول الله عزوجل : ((... الر ...)))) قال : ... الر فمعناه انا الله الرؤوف ؛ 1

سفیان بن سعید ثوری گوید: به جعفر بن محمد (ع) گفتم: ... ای فرزند رسول خدا! معنای قول خدای عزوجل: ((... الر ...)) چیست؟ فرمود: ... معنای الر، انا الله الرؤوف است (یعنی الف رمز انا و لام رمز الله و راء رمز رؤوف می باشد)).

12- ((عن ابي جعفر (ع) قال : إن حُیی بن أخطب و أخاه أبایاسر بن أخطب و نقرأ من اليهود من أهل نجران أتوا رسول الله (صلى الله عليه و آله) فقالوا له : أليس فيما

از امام باقر (ع) روایت شده است که حُیی بن اخطب و برادرش ابویاسر و چند تن از یهود نجران نزد رسول خدا (ص) آمدند و گفتند: آیا در میان آنچه می گویی بر تو نازل شده ((الم)) نیست؟ فرمود: چرا ... آن گاه حُیی به آن حضرت گفت: آیا غیر از ((الم)) نیز هست؟ فرمود: آری گفت: بیاور، فرمود: ((الر))، گفت: ... الف یک، لام سی و راء دویست ... ، امام باقر (ع) فرمود: آیات قرآن نازل شده درحالی که بخشی از آنها محکمانند که آنها اساس کتابند و بخشی دیگر متشابهات و این متشابهات راههای تأویلی دارند غیر از آنچه حُیی و ابویاسر و یاران او تأویل کرده اند)).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 1 - 16

16- « عن سفیان ... الثوری ، قال : قلت لجعفر بن محمد ... یا بن رسول الله ما معنی قول الله عزوجل : ... « المر » ... قال (ع) : . . فمعناه : انا الله المحیی الممیت الرازق ... ؛

از سفیان ثوری روایت شده است: به جعفر بن محمد (امام صادق (ع)) گفتم: ای فرزند رسول الله معنای سخن خداوند عزوجل: .. «المر» چیست؟ ... حضرت فرمود: ... معنای آن این است که من خدای زنده کننده، میراننده و روزی دهنده ام مراد از روایت این است که: «الف» رمز «اَنَا»، «ل» رمز «الله»، «م» رمز «مَحْيِي و مَمِيْت» و «ر» رمز «رَازِق» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 1 - 1

1 - « سفیان بن سعید الثوری قال : قلت لجعفر بن محمد (ع) . . . یا بن رسول الله ما معنی قول الله عزوجلّ : . . . طسم . . . قال (ع) .
.. معناه أنا الطالب السميع المبدئ المعید . . . ;

سفیان بن سعید ثوری می گوید: به امام صادق(ع) عرض کردم: ای فرزند رسول خدا! معنای سخن خداوند عزوجلّ.. «طسم» چیست؟
فرمود: معنای آن این است: أنا «الطالب»، «السمیع» و «المبدئ المعید»...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 1 - 6

ص: 515

6 - « عن سفیان بن السعید الثوری ، قال : قلت لجعفر بن محمد بن علی بن الحسین بن علی بن أبی طالب . یابن رسول الله ما معنی قول الله عزوجلّ . . . و طس . . . قال (ع) . . . و أمّا طس فمعناه أنا الطالب السميع . . . » ;

سفیان ثوری گوید از امام باقر(ع) از معنای «طس» سؤال کردم، آن حضرت فرمود: معنای آن «الطالب» و «السمیع» می باشد. . .».

ص: 516

31- حریر

1- حریر ضخیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 53 - 1

1- دیبای نازک و ضخیم ، پوشش تقوایندگان در بهشت

یلبسون من سندس و استبرق

«سندس» به پارچه ابریشمی نازک و لطیف گفته می شود. «استبرق» نیز به معنای پارچه ابریشمی ضخیم است.

2- حریر نازک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 53 - 1

1- دیبای نازک و ضخیم ، پوشش تقوایندگان در بهشت

یلبسون من سندس و استبرق

«سندس» به پارچه ابریشمی نازک و لطیف گفته می شود. «استبرق» نیز به معنای پارچه ابریشمی ضخیم است.

3- زیبای لباس حریر بهشتیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 31 - 4

4- پوشاک هایی به رنگ سبز ، فراهم آمده از حریر و در کمال ظرافت و لطافت ، لباس رسمی بهشتیان است .

ص: 517

«سندس» به «پارچه دیبای نازک» گفته می شود نکره بودن واژه‌های «ثياباً» و «خضرًا» و «سندس» دال بر تفخیم است، از همین رو، در برداشت، قید «کمال ظرافت و لطافت» آمده است. و نیز بدان جهت که اهل بهشت، هرگونه لباس که بخواهند، فراهم است، از این لباس، به عنوان لباس ویژه و رسمی یاد گردیده است.

4- علاقه به لباس حریر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 23 - 8

8 - علاقه و تمایل طبیعی همه انسان ها ، به زیور آلات و پوشیدن لباس های ابریشمین

یحلون فیها من اساور من ذهب و لؤلؤا و لباسهم فیها حریر

5- لباس حریر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 53 - 1

1- دیبای نازک و ضخیم ، پوشش تقوایپشگان در بهشت

یلبسون من سندس و استبرق

«سندس» به پارچه ابریشمی نازک و لطیف گفته می شود. «استبرق» نیز به معنای پارچه ابریشمی ضخیم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 12 - 1

1 - بوستانی بزرگ و پر نعمت و لباسی فاخر از حریر ، پاداش ابرار در قیامت

إنّ الأبرار . . . و جزیهم بما صبروا جنّه و حریرًا

«جنّه» به معنای بوستان است و تنکیر آن بر تعظیم و تفخیم دلالت می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 21 - 2, 1

1 - ابرار در بهشت ، برخوردار از بالاپوش های سبز رنگ از حریر نازک و ریزباف و حریر ستبر و درشت باف

علیهم ثیاب سندس خضر و استبرق

«سندس»، در لغت به معنای پارچه ابریشمی نازک و «استبرق» به معنای پارچه ضخیم است. برخی نیز آن را معرب و برگرفته از کلمه فارسی «استبر» یا «ستبر» دانسته اند (تاج العروس). از تعبیر «عالیهم» (بالای ایشان) می توان استفاده کرد که مقصود، لباس رویی و بالاپوش است.

ص: 518

2- جامه های سبز رنگ از حریر نازک و ستبر، از لباس های فاخر و رسمی بهشتیان

علیهم ثياب سندس خضر و استبرق

6- لباس حریر بهشتیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 31 - 5

5- تن پوش هایی فاخر و ضخیم، فراهم آمده از حریر سبز، از جمله لباس های ویژه اهل بهشت است.

و یلبسون ثيابًا خضرًا من سندس و استبرق

کلمه «استبرق» معرب «استبر» فارسی است. و به معنای «دیپای ضخیم» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 23 - 7

7- پرنیان، جنس لباس مؤمنان در بهشت

و لباسهم فیها حریر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 33 - 6

6- لباس بهشتیان از حریر است.

و لباسهم فیها حریر

ص: 519

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 56 - 1,2,6

1 - پذیرندگان ولایت و سرپرستی خدا، پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان واجد شرایط، از زمره حزب الله (یاران و پیروان خدا)

و من يتول الله ورسوله والذين ءامنوا فان حزب الله هم الغلبون

«الذين ءامنوا» اشاره به مؤمنانی است که در آیه قبل توصیف شدند.

2 - دوستان خدا، پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان، از زمره حزب خدا

و من يتول الله ورسوله والذين ءامنوا فان حزب الله هم الغلبون

بدان احتمال که «تولی» به معنای دوست داشتن باشد.

6 - اطاعت از خدا و رسول و مؤمنان واجد شرایط، محور تشکل حزب الله

و من يتول الله ورسوله والذين ءامنوا فان حزب الله هم الغلبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 22 - 26,27

26 - انسان ها، در بینش الهی دو دسته اند: حزب خدا و حزب شیطان.

أولئك حزب الشيطان... أولئك حزب الله

27 - مؤمنان راستین، حزب خدا هستند.

أولئك حزب الله

2- اطمینان حزب الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 56 - 9

9- حزب خدا ، رهیده از بیم و نگرانی نسبت به سرنوشت خویش و مطمئن به آینده ای پیروز

فان حزب الله هم الغلبون

3- پیروزی حزب الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 56 - 4

4- پیروزی حتمی تنها از آن حزب الله (یاران و پیروان خدا) است .

فان حزب الله هم الغلبون

ضمیر فصل «هم»، دلالت بر حصر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 22 - 29

29- حزب خدا (مؤمنان راستین) ، تنها حزب ظفرمند و رستگار

ألا إنَّ حزب الله هم المفلحون

قرآن قبلاً درباره حزب شیطان فرمود: «ألا- إنَّ حزب الشيطان هم الخاسرون» و درباره حزب خدا می فرماید: «ألا إنَّ حزب الله هم المفلحون» (حزب خدا فرجامی جز پیروزی و رستگاری ندارند).

4- حتمیت پیروزی حزب الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 22 - 28

28- رستگاری و ظفرمندی ، فرجام قطعی حزب خدا (مؤمنان راستین)

ألا إنّ حزب الله هم المفلحون

5- حتميت رستگاری حزب الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 22 - 28

ص: 521

28 - رستگاری و ظفر مندی ، فرجام قطعی حزب خدا (مؤمنان راستین)

ألا إنّ حزب الله هم المفلحون

6- رستگاری حزب الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 22 - 29

29 - حزب خدا (مؤمنان راستین) ، تنها حزب ظفر مند و رستگار

ألا إنّ حزب الله هم المفلحون

قرآن قبلاً درباره حزب شیطان فرمود: «ألا- إنّ حزب الشيطان هم الخاسرون» و درباره حزب خدا می فرماید: «ألا إنّ حزب الله هم المفلحون» (حزب خدا فرجامی جز پیروزی و رستگاری ندارند).

7- شجاعت حزب الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 56 - 9

9 - حزب خدا ، رهیده از بیم و نگرانی نسبت به سرنوشت خویش و مطمئن به آینده ای پیروز

فان حزب الله هم الغلبون

8- فرجام حزب الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 22 - 28

28 - رستگاری و ظفر مندی ، فرجام قطعی حزب خدا (مؤمنان راستین)

ألا إنّ حزب الله هم المفلحون

9- فضایل حزب الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

29 - حزب خدا (مؤمنان راستین) ، تنها حزب ظفرمند و درستگار

ألا إنَّ حزب الله هم المفلحون

ص: 522

قرآن قبلاً دربارہ حزب شیطان فرمود: «ألا- إنَّ حزب الشیطان هم الخاسرون» و دربارہ حزب خدا می فرماید: «ألا إنَّ حزب اللّٰه هم المفلحون» (حزب خدا فرجامی جز پیروزی و رستگاری ندارند).

ص: 523

33- حزن

1- حزن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 139 - 1

1 - نباید اهل ایمان در هنگامه های دشوار (رویارویی با دشمنان) ، سستی و اندوهی به خویش راه دهند .

یا ایها الذین امنوا .. و لا تهنوا و لا تحزنوا

2- ایمان و حزن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 139 - 8

8 - ناسازگاری ایمان آدمی با تن دادن او به سستی و اندوه در هنگامه های دشوار و رویارویی با دشمن

و لا تهنوا و لا تحزنوا و انتم الاعلون ان کنتم مؤمنین

در براشت فوق، جمله «و لا تهنوا و لا تحزنوا»، به منزله جواب شرط «ان کنتم ..» گرفته شده است.

3- حزن در جهاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 139 - 1

1 - نباید اهل ایمان در هنگامه های دشوار (رویارویی با دشمنان) ، سستی و اندوهی به خویش راه دهند .

یا ایها الذین امنوا .. و لا تهنوا و لا تحزنوا

ص: 524

4- حزن محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 128 - 17

17 - نگرانی پیامبر (صلی الله علیه و آله)، از هدایت نیافتن مشرکان و اعلام خداوند، به اینکه هدایت به دست اوست، نه پیامبر (صلی الله علیه و آله).

لیس لك من الامر شیء

رسول الله (صلی الله علیه و آله) در پی شکست دندان مبارکش توسط مشرکان در جنگ احد فرمود: کیف یفلح قوم فعلوا هذا بنبیهم؟ در این هنگام آیه فوق نازل شد.

الدر المنثور، ج 2، ص 312.

5- حزن همسر عمران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 36 - 3

3 - تأسف و اندوه همسر عمران، به گمان عدم پذیرش نذرش

اتی نذرت .. قالت ربّ ائی وضعتها اثنی

6- عوامل حزن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 139 - 3

3 - شکست در جنگ، نباید موجب سستی و اندوه اهل ایمان شود.

ولا تهنوا ولا تحزنوا و انتم الاعلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 140 - 2

2- سختی و جراحت های ناشی از رویارویی با دشمنان دین ، نباید موجب حزن و یا سستی در پیکار با آنان گردد .

ولا تهنوا ولا تحزنوا .. ان یمسسکم قرح

ص: 525

7- عوامل رفع حزن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 139 - 5

5 - توجّه به سنت های الهی در فرجام شوم تکذیب کنندگان دین خداوند ، از میان برنده هر گونه حزن و اندوه و سستی از جامعه ایمانی

فسیروا .. فانظروا کیف کان عاقبه المکذّبین ... و لاتهنوا و لاتحزنوا

اگر جمله «و لا- تهنوا ..» ، عطف بر جمله «فانظروا کیف ...» باشد، معنای این دو آیه چنین می شود: شما محزون نباشید، عاقبت تکذیب کنندگان آیات الهی (دشمن شما مسلمانان)، نابودی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 140 - 8

8 - یادآوری پیروزی های گذشته و توجّه به گردش قانونمند تغییرات اجتماعی ، برطرف کننده ضعف و اندوه جامعه ایمانی

و لا تهنوا و لا تحزنوا .. ان یمسسکم قرح فقد مسّ القوم قرح مثله و تلک الایّام ن

بنابر اینکه «فقد مسّ القوم»، درباره شکست مشرکان در جنگ بدر باشد، خداوند برای از بین بردن اندوه و ضعف مؤمنان، پیروزی آنان را در جنگ بدر یادآوری کرده و همه را (چه شکست و چه پیروزی) برخاسته از مشیت خویش دانسته است.

ص: 526

1- آثار حس گرایی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 153 - 11

11 - نگرش مادی در مورد خداوند و بهانه جویی در مقابل پیامبران ، از مصادیق بارز ظلم و موجب گرفتاری به عذاب الهی است .

یسئلک أهل الکتب .. فأخذتهم الصعقه بظلمهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 148 - 9

9 - وجود گرایی های شرک آلود در بنی اسرائیل و علاقه به معبودی محسوس ، زمینه ساز روی آوری آنان به گوساله پرستی

و اتخذ قوم موسی من بعده من حلیمهم عجلاً جسداً

تأکید قرآن بر اینکه قوم موسی پس از غیاب وی شروع به ساختن معبود کردند (من بعده)، بیانگر این است که حقایق مطرح شده از سوی موسی در آیه 138 و 139، تأثیری در متقاضیان خدای محسوس نداشت و آنان همچنان در اندیشه خدایی محسوس و ملموس بودند و لذا در فرصت پیش آمده (غیاب موسی) به آن خواسته جامه عمل پوشاندند.

2- ابداع حس بینایی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 78 - 2

2 - دستگاه شنوایی ، بینایی و تعقل انسان ، دستگاهی بدیع و بی مانند در نظام خلقت

و هو الذی أنشأ لکم السمع و الأبصر و الأفئده

«إنشاء» (مصدر «أنشأ») به ایجاد بدون طرح و الگوی قبلی، گفته می شود.

3- ابداع حس شنوایی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 78 - 2

2 - دستگاه شنوایی ، بینایی و تعقل انسان ، دستگاهی بدیع و بی مانند در نظام خلقت

و هو الذی أنشأ لكم السمع والأبصر والأفئدة

«إنشاء» (مصدر «أنشأ») به ایجاد بدون طرح و الگوی قبلی، گفته می شود.

4- اقرار حس گرایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 4 - 7

7 - اعتراف برخی از مردم به حوادث بعد از مرگ ، تنها با مشاهده آن امکان پذیر است .

کلاً سیعلمون

سؤال در «یتسائلون» چنانچه به معنای استفهام حقیقی باشد جمله «کلاً سیعلمون» به منزله پاسخ خواهد بود؛ یعنی، پاسخ این گونه پرسش ها مشکل این گروه از مردم را حل نمی کند؛ بلکه باید آن را مشاهده کنند تا به حقانیت آن اعتراف نمایند.

5- بینش حس گرایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 4 - 7

7 - اعتراف برخی از مردم به حوادث بعد از مرگ ، تنها با مشاهده آن امکان پذیر است .

کلاً سیعلمون

سؤال در «یتسائلون» چنانچه به معنای استفهام حقیقی باشد جمله «کلاً سیعلمون» به منزله پاسخ خواهد بود؛ یعنی، پاسخ این گونه پرسش ها مشکل این گروه از مردم را حل نمی کند؛ بلکه باید آن را مشاهده کنند تا به حقانیت آن اعتراف نمایند.

6- حس شنوایی و خواب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- حسّ شنوایی ، رابطه نزدیکی با خواب انسان دارد . *

ص: 528

فضربنا علی اذانهم فی الکهف سنین عددًا

به خواب بردن را با «زدن حجاب و مانع بر گوش ها» بیان کردن - که مفاد «ضربنا..» است - می رساند که ارتباط تنگاتنگی میان خواب و حسّ شنوایی وجود دارد.

7- حس گرایی اکثریت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 7 - 1

1 - شناخت و آگاهی اکثریت مردم ، محدود به مظاهر ناچیزی از زندگی دنیا است .

یعلمون ظهراً من الحیوه الدنیا

نکره آوردن واژه «ظاهراً» به منظور تحقیر و بیان بی ارزش بودن ظاهر زندگی دنیا است.

8- حس گرایی اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 153 - 8

8 - اهل کتاب ، به ویژه یهود ، مردمی حسگرا و دارای بینشی مادی

یسئلك أهل الكتب ان تنزل علیهم کتاباً من السماء .. فقالوا أرنا الله

9- حس گرایی بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 55 - 4

4 - بنی اسرائیل ، دارای روحیه حس گرایی بودند .

حتى نرى الله جهره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 138 - 10

10 - بنی اسرائیل با مشاهده بت پرستان و کرنش آنان در برابر معبودهایی محسوس ، خواستار معبودی ملموس و محسوس شدند .

فأتوا علی قوم یعکفون علی أصنام لهم قالوا یموسی اجعل لنا إلهاً كما لهم ءالهه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 529

9- وجود گرایش های شرک آلود در بنی اسرائیل و علاقه به معبودی محسوس ، زمینه ساز روی آوری آنان به گوساله پرستی

و اتخذ قوم موسى من بعده من حليهم عجلاً جسداً

تأکید قرآن بر اینکه قوم موسی پس از غیاب وی شروع به ساختن معبود کردند (من بعده)، بیانگر این است که حقایق مطرح شده از سوی موسی در آیه 138 و 139، تأثیری در متقاضیان خدای محسوس نداشت و آنان همچنان در اندیشه خدایی محسوس و ملموس بودند و لذا در فرصت پیش آمده (غیاب موسی) به آن خواسته جامه عمل پوشاندند.

10- حس گرایی فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 31 - 1

1 - موافقت فرعون با پیشنهاد موسی (ع) مبنی بر ارائه دلیل محسوس و روشن بر صدق رسالت خویش

قال أولو جنتك بشيء مبين . قال فأت به

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 38 - 9

9- ضرورت قابل رؤیت بودن خدا در پندار فرعون

فاجعل لي صرحاً لعلني أطلع إلى إله موسى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 37 - 4

4- تصور نادرست فرعون ، از حقیقت خداوند و اعتقاد باطل وی به وجود او در آسمان ها و انحصار راه خدا شناسی در محسوسات

أسبب السموت فأطلع إلى إله موسى

از این که فرعون برای کسب اطلاع از خداوند، به کاوش در آسمان ها پرداخت، این مطلب به دست می آید که او خدا را موجودی می دانست که اولاً در آسمان ها جای دارد نه در زمین، ثانیاً از راه های محسوس آسمانی (أسباب السماوات) قابل شناخت است.

11- حس گرایی قوم ابراهیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 73 - 2

2- بهره گیری ابراهیم (ع) در هدایت قومش ، از محسوس ترین و بدیهی ترین امور

قال هل یسمعونکم . . . أو ینفعونکم أو یضرون

ص: 530

12- حس گرایبی قوم عاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 22 - 7

7- قوم عاد، روی گردان از تفکر در پیام هود (ع) و منتظر مشاهده دلایل حسی *

قالوا .. فأتنا بما تعدنا إن كنت من الصدقین

برداشت بالا بدان احتمال است که درخواست عذاب، صرفاً به دلیل استهزا نباشد؛ بلکه از آن جهت باشد که هود(ع) بدانان وعده عذاب می داد و آنان می گفتند: تا آنچه را تو وعده می دهی به چشم خود نبینیم، باور نخواهیم داشت.

13- حس گرایبی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 8 - 4، 1

1 - مشاهده نزول فرشتگان بر پیامبر(صلی الله علیه و آله)، درخواست نابجا و بهانه جویانه کافران

وقالوا لو لا أنزل علیه ملک و لو أنزلنا ملکا لقضى الأمر

4 - کفرپیشگان حتی با نزول کتابی ملموس بر پیامبر(صلی الله علیه و آله)، ایمان نمی آورند و خواهان نزول فرشتگان می شوند.

و لو نزلنا علیک کتابا فی قرطاس فلمسوه بأیدیهم لقال .. وقالوا لو لا أنزل علیه م

بر اساس این احتمال که «قالوا» بر جواب «لو» در آیه قبل عطف شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 10 - 5

5 - استهزای کفار نسبت به پیامبر اکرم(صلی الله علیه و آله)، با درخواست نزول کتاب ملموس و مشاهده فرشتگان

و لو نزلنا علیک کتابا فی قرطاس فلمسوه .. و لقد استهزیء برسول من قبلک

یادآوری استهزا شدن انبیای گذشته برای تسلی پیامبر(صلی الله علیه و آله)، پس از بیان بهانه جوییها و توقعات بیجای کافران چنین می نماید که همین بهانه جوییها، از مصادیق استهزاگری کافران در مورد رسولان الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- ارائه معجزه ای محسوس و قابل رؤیت ، توقع مشرکان از پیامبر (صلی الله علیه و آله) جهت اثبات درستی ادعای نبوت خویش *

أُوَيَّلِقِي إِلَيْهِ كَنْزًا أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةً يَأْكُلُ مِنْهَا

درخواست و انتظار فرود آمدن گنجی برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) و یا داشتن باغ های پرثمر - که امری محسوس و ملموس است - می تواند به این خاطر باشد که کافران، به دنبال معجزه ای محسوس و قابل رؤیت از پیامبر (صلی الله علیه و آله) بودند.

ص: 531

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 10 - 3

3- در نظر کافران، حقیقت انسان، در جسم و اجزای مادی، خلاصه شده است.

وقالوا أءذا ضللنا فی الأرض

14- حس گرای کافران مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 7 - 4

4- کافران مکه، بر این باور بودند که نزول هر نوع پیام آسمانی بر بشر، باید همراه با شاهد آسمانی محسوسی باشد. *

قالوا .. لو ما تأتینا بالملئکه إن كنت من الصدقین

درخواست کافران از پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای آوردن ملائکه جهت تصدیق نبوتش، ممکن است از این رو باشد که: آنان ارتباط بشر با خداوند را غیر ممکن می دانستند و برای قبول نبوت بشر، خواستار آوردن شاهد آسمانی بودند و ذکر نام ملائکه شاید به عنوان نمونه و یا شناخته شده بودن آنان باشد.

15- حس گرای مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 21 - 6,7

6- مشرکان، معتقد به جسمانیت خدا و قابل مشاهده بودن او

أونری ربنا

7- مشرکان، مردمانی حس گرا در عقیده و اندیشه و منکر حقایق ماورا، محسوسات

أونری ربنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 25 - 5,8

5- مشرکان، بی اعتقاد نسبت به دلایل عقلی و روشن معاد و خواهان مشاهده حسی امور

و ما يهلكنا إلا الدهر . . . ما كان حجّتهم إلا أن قالوا اتوا بابائنا

درخواست زنده شدن پدران، در حقیقت ناشی از روحیه حسّ گرایى مشرکان است. مفاد آیه قبل (ما يهلكنا إلا الدهر) نیز تأیید و گواهی بر این مدعا است.

8 - حقانیت معاد از نظر مشرکان ، منوط به زنده شدن پدران آنان در برابر دیدگانشان

قالوا اتوا بابائنا إن كنتم صدقین

ص: 532

16- حس گرایبی مشرکان مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 90 - 4

4- مشرکان مکه ، علی رغم مشاهده آیات گوناگون الهی ، از پیامبر (صلی الله علیه و آله) درخواست معجزه حسّی کردند .

و لقد صرّفنا .. من کلّ مثل فأبی ... وقالوا لن نؤمن لك حتى تفجر لنا من الأرض ی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 92 - 10

10- اتکای مشرکان مکه در عقاید و جهان بینی خود ، تنها بر محسوسات و دریافت های حسّی بود .

تأتی بالله و الملئکه قبیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 93 - 4,8

4- مشرکان مکه ، علی رغم مشاهده آیات گوناگون الهی ، از پیامبر (صلی الله علیه و آله) درخواست معجزه حسّی کردند .

و لقد صرّفنا .. من کلّ مثل فأبی ... وقالوا لن نؤمن لك حتى ... یكون لك بیت من

8- اتکای مشرکان مکه به ملاک های مادی و حسّی ، در شناخت معجزات و آیات الهی

حتى تفجر لنا .. حتى تنزل علينا کتابًا نقرؤه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 50 - 2

2 - مشرکان مکه ، نزول وحی را ، به عنوان آیه ای از جانب خدا قبول نکرده و خواستار معجزه حسّی شدند .

و كذلك أنزلنا إليك الكتب .. و ما یجحد بأیتنا ... وقالوا لولا أنزل علیه ءای-

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 36 - 3

3- مشرکان مکّه ، خواهان شهود حسی برای ایمان به حقایق غیبی

فأتوا بآبائنا إن كنتم صدقین

با این که معاد اخروی از امور غیبی به حساب می آید، مشرکان با پیشنهاد زنده شدن پدرانشان، خواهان محسوس شدن آن بودند.

17- حس گرایبی یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 533

8 - اهل کتاب ، به ویژه یهود ، مردمی حسگرا و دارای بینشی مادی

یسئلك اهل الكتب ان تنزل عليهم كتباً من السماء .. فقالوا ارنا الله

18- فواید حس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 259 - 13

13 - حس ، از ابزار شناخت

فانظر الى طعامك .. وانظر الى حمارك ... وانظر الى العظام

حس گرایان

19- اقرار حس گرایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 4 - 78 - 7

7 - اعتراف برخی از مردم به حوادث بعد از مرگ ، تنها با مشاهده آن امکان پذیر است .

کلاً سیعلمون

سؤال در «یتسائلون» چنانچه به معنای استفهام حقیقی باشد جمله «کلاً سیعلمون» به منزله پاسخ خواهد بود؛ یعنی، پاسخ این گونه پرسش ها مشکل این گروه از مردم را حل نمی کند؛ بلکه باید آن را مشاهده کنند تا به حقانیت آن اعتراف نمایند.

20- بینش حس گرایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 4 - 78 - 7

7 - اعتراف برخی از مردم به حوادث بعد از مرگ ، تنها با مشاهده آن امکان پذیر است .

کلاً سیعلمون

سؤال در «یتسائلون» چنانچه به معنای استفهام حقیقی باشد جمله «کلاً سیعلمون» به منزله پاسخ خواهد بود؛ یعنی، پاسخ این گونه پرسش ها مشکل این گروه از مردم را حل نمی کند؛ بلکه باید آن را مشاهده کنند تا به حقانیت آن اعتراف نمایند.

حس گرایی

ص: 534

21- آثار حس گرایی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 153 - 11

11 - نگرش مادی در مورد خداوند و بهانه جویی در مقابل پیامبران ، از مصادیق بارز ظلم و موجب گرفتاری به عذاب الهی است .

یسئلک اهل الکتب . . . فأخذتهم الصعقه بظلمهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 148 - 9

9 - وجود گرایی های شرک آلود در بنی اسرائیل و علاقه به معبودی محسوس ، زمینه ساز روی آوری آنان به گوساله پرستی

و اتخذ قوم موسی من بعده من حلیم عجللاً

تأکید قرآن بر اینکه قوم موسی پس از غیاب وی شروع به ساختن معبود کردند (من بعده)، بیانگر این است که حقایق مطرح شده از سوی موسی در آیه 138 و 139، تأثیری در متقاضیان خدای محسوس نداشت و آنان همچنان در اندیشه خدایی محسوس و ملموس بودند و لذا در فرصت پیش آمده (غیاب موسی) به آن خواسته جامه عمل پوشاندند.

22- حس گرایی اکثریت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 7 - 1

1 - شناخت و آگاهی اکثریت مردم ، محدود به مظاهر ناچیزی از زندگی دنیا است .

یعلمون ظهراً من الحیوه الدنیا

نکره آوردن واژه «ظاهراً» به منظور تحقیر و بیان بی ارزش بودن ظاهر زندگی دنیا است.

23- حس گرایی اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 153 - 8

8 - اهل کتاب ، به ویژه یهود ، مردمی حسگرا و دارای بینشی مادی

يسئلك أهل الكتب ان تنزل عليهم كتباً من السماء . . . فقالوا أرنا الله

24- حس گرای بنی اسرائیل

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

ص: 535

1 - بقره - 2 - 55 - 4

4 - بنی اسرائیل ، دارای روحیه حس گرایي بودند .

حتی نری اللّٰه جهره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 138 - 10

10 - بنی اسرائیل با مشاهده بت پرستان و کرنش آنان در برابر معبودهایی محسوس ، خواستار معبودی ملموس و محسوس شدند .

فأتوا علی قوم یعکفون علی أصنام لهم قالوا یموسی اجعل لنا إلهاً کما لهم ءالهه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 148 - 9

9 - وجود گرایش های شرک آلود در بنی اسرائیل و علاقه به معبودی محسوس ، زمینه ساز روی آوری آنان به گوساله پرستی

و اتخذ قوم موسی من بعده من حلیمه عجلاً جسداً

تأکید قرآن بر اینکه قوم موسی پس از غیاب وی شروع به ساختن معبود کردند (من بعده)، بیانگر این است که حقایق مطرح شده از سوی موسی در آیه 138 و 139، تأثیری در متقاضیان خدای محسوس نداشت و آنان همچنان در اندیشه خدایی محسوس و ملموس بودند و لذا در فرصت پیش آمده (غیاب موسی) به آن خواسته جامه عمل پوشاندند.

25- حس گرایي فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 31 - 1

1 - موافقت فرعون با پیشنهاد موسی (ع) مبنی بر ارائه دلیل محسوس و روشن بر صدق رسالت خویش

قال أولو جنتک بشیء مبین . قال فأت به

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 38 - 9

9 - ضرورت قابل رؤیت بودن خدا در پندار فرعون

فاجعل لی صرحًا لعلی أطلع إلی إله موسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 37 - 4

4 - تصور نادرست فرعون، از حقیقت خداوند و اعتقاد باطل وی به وجود او در آسمان ها و انحصار راه خدا شناسی در محسوسات

أسبب السموت فأطلع إلی إله موسی

از این که فرعون برای کسب اطلاع از خداوند، به کاوش در آسمان ها پرداخت، این مطلب به دست می آید که او خدا را موجودی

ص: 536

می دانست که اولاً در آسمان ها جای دارد نه در زمین، ثانیاً از راه های محسوس آسمانی (أسباب السماوات) قابل شناخت است.

26- حس گرای قوم ابراهیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 73 - 2

2- بهره گیری ابراهیم (ع) در هدایت قومش ، از محسوس ترین و بدیهی ترین امور

قال هل یسمعونکم . . . أو ینفعونکم أو یضرون

27- حس گرای قوم عاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 22 - 7

7- قوم عاد ، روی گردان از تفکر در پیام هود (ع) و منتظر مشاهده دلایل حسی *

قالوا . . . فأتنا بما تعدنا إن كنت من الصدقین

برداشت بالا بدان احتمال است که درخواست عذاب، صرفاً به دلیل استهزا نباشد؛ بلکه از آن جهت باشد که هود(ع) بدانان وعده عذاب می داد و آنان می گفتند: تا آنچه را تو وعده می دهی به چشم خود نبینیم، باور نخواهیم داشت.

28- حس گرای کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 8 - 4، 1

1 - مشاهده نزول فرشتگان بر پیامبر(صلی الله علیه و آله)، درخواست نابجا و بهانه جویانه کافران

وقالوا لو لا أنزل علیه ملک و لو أنزلنا ملکاً لقضی الأمر

4 - کفرپیشگان حتی با نزول کتابی ملموس بر پیامبر(صلی الله علیه و آله)، ایمان نمی آورند و خواهان نزول فرشتگان می شوند.

و لو نزلنا علیک کتاباً فی قرطاس فلمسوه بأیدیهم لقال . . . وقالوا لو لا أنزل علیه م

بر اساس این احتمال که «قالوا» بر جواب «لو» در آیه قبل عطف شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 10 - 5

5 - استهزای کفار نسبت به پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)، با درخواست نزول کتاب ملاموس و مشاهده فرشتگان

و لو نزلنا علیک کتابا فی قرطاس فلمسوه . . . و لقد استهزیء برسول من قبلک

ص: 537

یادآوری استهزا شدن انبیای گذشته برای تسلی پیامبر (صلی الله علیه و آله)، پس از بیان بهانه جویبها و توقّعات بیجای کافران چنین می نماید که همین بهانه جویبها، از مصادیق استهزاگری کافران در مورد رسولان الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 3 - 8 - 25

3 - ارائه معجزه ای محسوس و قابل رؤیت ، توقع مشرکان از پیامبر (صلی الله علیه و آله) جهت اثبات درستی ادعای نبوت خویش *

أو یلقى إلیه کنز أو تکون له جنّه یا کل منها

درخواست و انتظار فرود آمدن گنجی برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) و یا داشتن باغ های پرثمر - که امری محسوس و ملموس است - می تواند به این خاطر باشد که کافران، به دنبال معجزه ای محسوس و قابل رؤیت از پیامبر (صلی الله علیه و آله) بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 3 - 10 - 32

3 - در نظر کافران ، حقیقت انسان ، در جسم و اجزای مادی ، خلاصه شده است .

وقالوا أءذا ضللنا فی الأرض

29- حس گرای کافران مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 4 - 7 - 15

4- کافران مکه ، بر این باور بودند که نزول هر نوع پیام آسمانی بر بشر ، باید همراه با شاهد آسمانی محسوسی باشد . *

قالوا .. لو ما تأتینا بالملئکه إن کنت من الصدقین

درخواست کافران از پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای آوردن ملائکه جهت تصدیق نبوتش، ممکن است از این رو باشد که: آنان ارتباط بشر با خداوند را غیر ممکن می دانستند و برای قبول نبوت بشر، خواستار آوردن شاهد آسمانی بودند و ذکر نام ملائکه شاید به عنوان نمونه و یا شناخته شده بودن آنان باشد.

30- حس گرای مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - مشرکان ، معتقد به جسمانیت خدا و قابل مشاهده بودن او

أونرى ربّنا

7 - مشرکان ، مردمانى حس گرا در عقیده و اندیشه و منکر حقایق ماورا ، محسوسات

أونرى ربّنا

ص: 538

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 25 - 8, 5

5- مشرکان ، بی اعتقاد نسبت به دلایل عقلی و روشن معاد و خواهان مشاهده حسی امور

و ما يهلكنا إلا الدهر .. ما كان حجّتهم إلا أن قالوا اتوا بابائنا

درخواست زنده شدن پدران، در حقیقت ناشی از روحیه حسّ گرای مشرکان است. مفاد آیه قبل (ما يهلكنا إلا الدهر) نیز تأیید و گواهی بر این مدعا است.

8- حقانیت معاد از نظر مشرکان ، منوط به زنده شدن پدران آنان در برابر دیدگانشان

قالوا اتوا بابائنا إن كنتم صدقین

31- حس گرای مشرکان مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 90 - 4

4- مشرکان مکه ، علی رغم مشاهده آیات گوناگون الهی ، از پیامبر (صلی الله علیه و آله) درخواست معجزه حسی کردند .

و لقد صرفنا .. من كلّ مثل فأبی ... وقالوا لن نؤمن لك حتى تفجر لنا من الأرض ی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 92 - 10

10- اتکای مشرکان مکه در عقاید و جهان بینی خود ، تنها بر محسوسات و دریافت های حسی بود .

تأتی بالله و الملكة قبلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 93 - 4, 8

4- مشرکان مکه ، علی رغم مشاهده آیات گوناگون الهی ، از پیامبر (صلی الله علیه و آله) درخواست معجزه حسی کردند .

و لقد صرفنا .. من كلّ مثل فأبی ... وقالوا لن نؤمن لك حتى ... يكون لك بيت من

8- اتکای مشرکان مکه به ملاک های مادی و حسی ، در شناخت معجزات و آیات الهی

حتی تفجر لنا .. حتی تنزل علینا کتباً نقرؤه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 50 - 2

2- مشرکان مکه ، نزول وحی را ، به عنوان آیه ای از جانب خدا قبول نکرده و خواستار معجزه حسی شدند .

و كذلك أنزلنا إليك الكتب .. و ما يجحد بآيتنا ... وقالوا لولا أنزل عليه آء-

ص: 539

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 36 - 3

3- مشرکان مکه ، خواهان شهود حسی برای ایمان به حقایق غیبی

فأتوا بابائنا إن كنتم صدقین

با این که معاد اخروی از امور غیبی به حساب می آید، مشرکان با پیشنهاد زنده شدن پدرانشان، خواهان محسوس شدن آن بودند.

32- حس گرایی یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 153 - 8

8 - اهل کتاب ، به ویژه یهود ، مردمی حسگرا و دارای بینشی مادی

یسئلک أهل الكتب ان تنزل علیهم کتاباً من السماء .. فقالوا أرنا الله

ص: 540

1- آثار ترس از حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 22 - 18

18- آنان که از خدا ترس‌اند و از حساب سخت و ناگوار قیامت هراس دارند ، به فرجامی نیک خواهند رسید .

و یخشون ربهم و یخافون سوء الحساب . . . أولئک لهم عقبی الدار

2- آثار تکذیب حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 27 - 7

7- انکار معاد و روز حسابرسی ، مستلزم باطل و بی هدف دانستن آفرینش جهان است .

بما نسوا یوم الحساب . و ما خلقنا السماء و الأرض و ما بینهما بطلاً

یادآوری این نکته که ما جهان را بی هدف نیافریده ایم - پس از طرح مسأله فراموشی روز حساب - می‌رساند که نسیان و انکار معاد با هدف مندی و حق‌مداری جهان، ناسازگار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 27 - 5

5- انکار معاد و حسابرسی قیامت ، عامل طغیان‌گری و مایه گرفتاری به عذاب جهنم است .

للطّـغین . . . إثمهم کانوا لایرجون حساباً

ص: 541

3- آثار حسابرسی اخروی امت ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 28 - 10

10 - احضار امت ها برای حسابرسی ، مایه هراس و به زانو درآمدن آنان در صحنه قیامت *

و تری کلّ أمّه جائیه کلّ أمّه تدعی إلی کتبها

برداشت بالا بدان احتمال است که جمله «کلّ أمّه تدعی إلی کتابها» در صدد بیان علت «کلّ أمّه جائیه» باشد.

4- آثار حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 18 - 10

10 - محاسبه اعمال و مراقبت بر کردار ، هم ریشه در تقوا دارد و هم روحیه تقوا را رشد داده ، شکوفا می سازد .

و لتنظر نفس . . . و اتقوا الله

از قرار گرفتن عبارت «و لتنظر . . .» در میان دو «اتقوا الله»، استفاده می شود که محاسبه نفس از یک سو، متکی به تقوا است و از سوی دیگر عامل شکوفایی و تکامل آن می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 10 - 4

4 - حسابرسی و سنجش نهان کاری ها و نیت های انسان ، مایه ناتوانی او از هرگونه دفاع و محرومیت او از کمترین یار و یاور در قیامت

یوم تبلی السرائر . فما له من قوه و لا ناصر

حرف «فاء» در «فما له من ..»، نبود قوت و ناصر را بر «تبلی السرائر» تفریع کرده و آن را نتیجه حسابرسی قرار داده است؛ یعنی، روز قیامت با متمایز شدن سریره های نیک و بد، راهی جز پذیرفتن جزای آن برای انسان باقی نمی ماند؛ زیرا نه او را یارای انکار است و نه کسی به حمایت از او برخواهد خاست.

5- آثار ذکر حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - توجه به محاسبه دقیق اعمال در آخرت ، در گرایش انسان به صلاح ، نقش سازنده ای دارد .

يٰۤاَيُّهَا اِنۡ تَكۡ مُّثۡقَالِ حَبۡهٖ . . . يٰۤاَتۡ بِهَا اللّٰهُ

ص: 542

6- آثار ذکر حسابرسی نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 8 - 3

3 - توجه به حسابرسی و مسئولیت در برابر نعمت ها ، بازدارنده انسان از دل خوشی به فراوانی آن و زمینه ساز ترک افتخار بر دیگران است .

ألهیکم التکاثر. .. ثم لتسئلنَّ یومئذ عن النعیم

7- آثار علم به حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 16 - 3

3 - آشنایی با مرحله حسابرسی نامه های اعمال ، زمینه ساز باور انسان به تغییرپذیر بودن حالات خویش است .

فلا أقسم

جمله «طبقاً عن طبق» (در آیات بعد) - که سوگندهای مکرر این آیات مربوط به آن است - از دگرگونی حالات انسان خبر می دهد و حرف «فاء» در «فلا أقسم» این مجموعه را بر آیات پیشین - که درباره محاسبه نامه های اعمال بود - تفریع کرده است؛ یعنی، حال که از حساب و کتاب آگاه شدید، بدانید که دگرگونی حالات حتمی است.

8- آثار غفلت از حسابرسی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 63 - 5

5 - غفلت از نظام ثبت و حسابرسی دقیق اعمال و کیفر و پاداش اخروی ، عامل بیگانگی کافران با اعمال نیک و آلودگی آنان به کردار های بد و ناشایست

بل قلوبهم فی غمره من هذا .. هم لها عملون

9- ارزش ترس از حسابرسی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- ترس از حسابرسی خداوند و وعید او ، امری ارزشمند و مورد تشویق خداوند

ذکر لمن خاف مقامی و خاف وعید

ص: 543

10- اهمیت ایمان به حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 20 - 7

7 - لزوم ایمان به ثبت کردار انسان در نامه اعمال و حسابرسی آن در قیامت

وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ . . . وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ . . . فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

11- اهمیت ترس از حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 40 - 8

8 - ضرورت بیم داشتن از حسابرسی اعمال

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ

12- اهمیت حسابرسی خود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 57 - 6

6- توجه همیشگی انسان به اعمال گذشته خویش و نقد و بررسی آنها ، لازم است .

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ . . . نَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ

13- اهمیت حسابرسی در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 109 - 5

5- ضرورت و لزوم یاد قیامت و صحنه های حسابرسی آن برای اهل ایمان

يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرِّسْلَ فَيَقُولُ مَاذَا اجْتَبْتُمْ

بدان احتمال که «یوم» مفعول به برای فعل محذوف همانند «اذکروا» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 16 - 5

5 - حسابرسی از بندگان ، مهم ترین ویژگی قیامت است .

ص: 544

14- یوم الحساب

از نام گذاری روز قیامت به «روز حساب»، برداشت یاد شده استفاده می شود.

15- اهمیت حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 57 - 6

6- توجه همیشگی انسان به اعمال گذشته خویش و نقد و بررسی آنها ، لازم است .

و من أظلم ممّن .. . نسی ما قدّمت یداه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 20 - 3

3 - حساب رسی اعمال ، مهم ترین ویژگی قیامت و فلسفه برپایی آن

إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَقٌ حَسَابِيه

از این که از میان مجموعه مسائل قیامت، مسأله حساب رسی مورد توجه مؤمنان قرار گرفته است؛ می توان به حقیقت یاد شده پی برد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 20 - 1

1 - توجه به هشدار های قرآن درباره بررسی نامه های عمل و پیامد های آن ، برای ایمان آوردن کافی است .

فما لهم لا يؤمنون

حرف «فاء»، این آیه را بر مفاد آیه های قبل تفریع کرده است؛ یعنی، پس از گوشزد شدن خطرهای ایمان نیاوردن توجیه ناپذیر است.

16- اهمیت عقیده به حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 16 - 2

2 - اعتقاد به محاسبه اعمال در عالم آخرت ، مهم ترین اصل عقیدتی پس از عقیده به یک تایی خداوند است .

لا تشرک باللّٰه... بینىٰ إنّها إن تک مثقال حبّه... یأت بها اللّٰه

ص: 545

17- ایمان به حسابرسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 105 - 19

19 - باور به قیامت و بازگشت به خدا و حسابرسی کردار ها زمینه ساز مراقبت بر ایمان و پرهیز از عوامل گمراهی

علیکم انفسکم .. فینبئکم بما کنتم تعملون

18- ایمان به حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 26 - 1

1 - تصدیق روز جزا و اعتقاد به حساب رسی بندگان ، از ویژگی های مؤمنان و مسلمانان راستین

و الذین یصدّقون بیوم الدین

یکی از کاربردهای واژه «دین»، جزا و حساب است.

19- ایمان به حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 20 - 1,5

1 - نامه اعمال معتقدان به قیامت و حساب رسی ، به دست راست آنان داده خواهد شد .

فأما من أوتی کتبه بیمینه .. إتی ظننت أتی ملق حسابیه

5 - ایمان به قیامت و حساب رسی اعمال ، دلیل شادمانی و رضایت مندی مؤمنان بهشتی ، هنگام مشاهده نامه اعمال خویش است .

فیقول هاؤم اقرءوا کتبه . إتی ظننت أتی ملق حسابیه

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که جمله «إتی ظننت ..» در مقام تعلیل برای جمله «فیقول هاؤم ...» باشد.

20- پاداش بی حسابرسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - مؤمنان نیک کردار ، برخوردار از پاداش بی حساب و همیشگی خداوند

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ

برداشت یاد شده بر این اساس است که «غیر ممنون» به معنای غیر منقطع و یا غیر قابل محاسبه باشد.

ص: 546

2 - خداوند در پاداش دادن به مؤمنان نیک کردار ، هیچ گونه منّتی بر آنان نخواهد گذاشت .

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ

برداشت بالا مبتنی بر این نکته است که «ممنون» از ماده «منت» اشتقاق یافته باشد.

4 - همراه بودن ایمان و عمل صالح ، شرط بهره‌وری از اجر بی حساب و بی منت الهی

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ

21- تذکر حسابرسی اخروی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 15 - 4

4- تبیین آیات الهی در طبیعت و تذکر به محاسبه اعمال در قیامت ، برای هدایت آدمیان است .

و جعلنا الليل والنهار آیتین . . . اقرأ کتیبک . . . من اهتدی فإنما یتهدی لنفسه

22- تذکر حسابرسی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 92 - 9

9- شعیب (ع) مردم مدین را به حسابرسی خداوند و مجازات های او هشدار داد .

إن ربی بما تعملون محیط

چنان چه مقصود از احاطه خداوند بر اعمال بندگان ، آگاهی او بر اعمال باشد ، جمله «إن ربی . . .» کنایه از حسابرسی و کیفردهی می باشد.

23- تذکر حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 15 - 17

17 - توجه دادن انسان به محاسبه اعمال اش در نزد خداوند ، زمینه ساز پابندی وی به توحید و پیروی کردن از انسان های خداجو است .

وإن جهداك على أن تشرك بي . . . فلا تطعهما ... واتبع سبيل من أناب إليّ ثم إليّ

ص: 547

24- ترس از حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 21 - 7,8

7- انسان ها باید از مواجه شدن با حساب سخت و ناگوار قیامت ، خائف و هراسان باشند .

و يخافون سوء الحساب

8- خشیت از خدا و هراس از حساب سخت و ناگوار قیامت ، از نشانه های خردمندان است .

إنما يتذكّر أولوا الألباب .. الذين ... يخشون ربهم و يخافون سوء الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 21 - 3

3- هراس انسان در قیامت ، از حضور در دادگاه عدل الهی *

و جاءت كلّ نفس معها سائق

برداشت یاد شده بدان احتمال است که تعبیر «سائق» و مأمور پیش برنده، از آن جهت یاد شده باشد که بی رغبتی و هراس انسان را، از حضور اختیاری در محکمه عدل الهی بنمایاند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 31 - 2

2 - پرهیز از طغیان گری ، ترس از حسابرسی اعمال و پذیرش آیات الهی ، مصداق تقوای پیشگی است .

للطّـغین .. إنّهـم کانوا لایرجون حساباً . و کذبوا بآیتنا ... إنّ للمتّقین مـف

از تقابل بین متقین و طغیان گران، دانسته می شود که منزه بودن از صفات طغیان گران، تقوای پیشگی است.

25- ترس از حسابرسی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 14 - 6

6- کسانی از امداد های ویژه خداوند برخوردار می شوند که از مقام الهی (حسابرسی) و وعید او ترس داشته باشند .

ولنسكننكم الأرض من بعدهم ذلک لمن خاف مقامی و خاف وعید

«مقام» اسم مکان است و به قرینه ترس و وعیدی که به دنبال آن آمده است می تواند به معنای مکان قیام برای حسابرسی باشد.

26- تشویق به ترس از حسابرسی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 14 - 7

ص: 548

7- ترس از حسابرسی خداوند و وعید او ، امری ارزشمند و مورد تشویق خداوند

ذلک لمن خاف مقامی و خاف وعید

27- تعدد آیات حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 28 - 3

3- بسیاری از آیات قرآن ، هشدار دهنده مردم درباره معاد و حسابرسی در قیامت است .

لایرجون حساباً . و کذبوا بایتنا کذباً

جمع بودن «آیات» بر نکته یاد شده دلالت دارد. به قرینه کلمه «حساباً» - در آیه قبل - موضوع حسابرسی در مجموعه آن آیات مطرح شده است.

28- تعدد ابزار حسابرسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 47 - 3

3- ابزار سنجش اعمال (میزان) در قیامت ، متعدد است .

و نضع الموزین القسط

«موازين» (جمع «میزان») به معنای ترازوها است و جمع آمدن آن دلیل بر تعدد است. هرچند میان مفسران در باره چگونگی متعدد بودن ترازوهای قسط و عدل اختلاف هست.

29- تعدد حسابرسی در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 22 - 6

6- رسیدگی به کارهای انسان ها در قیامت ، دارای قسمت های گوناگون و تفکیک شده است .

صفاً صفاً

30- تقسیم بندی حسابرسی انسان ها

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

20 - فجر - 89 - 22 - 6

ص: 549

6- رسیدگی به کارهای انسانها در قیامت، دارای قسمت‌های گوناگون و تفکیک شده است.

صَفَا صَفَا

31- حتمیت حسابرسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 16 - 9

9- علم الهی، به زوایای وجود آدمی، پشتوانه برپایی قیامت و حساب رسی و مؤاخذه انسان*

و نحن أقرب إليه من جبل الوريد

در آیات پیشین برای اقامه برهان معاد به دو نکته اشاره شده است: نخست قدرت خداوند و سپس علم او. اکنون در این آیات، تعبیر «أفعمینا...» به قدرت و «نعلم ما توسوس...» به علم الهی نظر دارد.

32- حتمیت حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 8 - 3

3- بازگشت به سوی خدا و حضور در دادگاه قیامت، برای محاسبه و مجازات، امری حتمی و غیر قابل اجتناب است.

ثم تردون إلى علم الغيب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 7 - 2

2- احضار کم فروشان در صحنه قیامت و حسابرسی اعمال آنان، قطعی و تردیدناپذیر است.

ويل للمطففين... ألا يظن أولئك... كلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ماعون - 107 - 1 - 3

3- روز مجازات و حسابرسی، حقیقتی است انکارناپذیر و دروغ پنداشتن آن، شگفت آور و توجیه ناپذیر است.

أرءيت الذي يكذب بالدين

33- حتميت حسابرسی اخروی نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 550

2- حسابرسی از نعمت ها در قیامت ، اجتناب ناپذیر و بیرون از اختیار انسان ها است .

ثم لتسئلنَّ

مجهول بودن «لتسئلنَّ»، اشاره به نکته یاد شده دارد.

34- حتمیت حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 1 - 2

2- حسابرسی اعمال مردم ، قریب الوقوع و تخلف ناپذیر است .

اقترب للناس حسابهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 5 - 5

5- بازگشت به خداوند جهت محاسبه اعمال ، امری گریزناپذیر است .

وإلی الله ترجع الأمور

به کارگیری فعل مجهول (ترجع) بیانگر آن است که مسأله بازگشت به محضر خداوند، دل بخواهی نبوده و انسان ها - چه بخواهند و چه نخواهند - به حضور او بازگشت داده خواهند شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 18 - 2

2- حضور مردم در پیشگاه خداوند در قیامت و حسابرسی اعمال آنان ، قطعی و تردیدناپذیر است .

یوم یقوم الناس لرب العلمین . کلاّین کتب الفجّار ... کلاّین کتب الأبرار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 10 - 3

3- قیامت روز بی ثمر ماندن نیروهای درونی و بیرونی انسان ، در برابر حسابرسی کارهای پنهانی او است .

فما له من قوه ولا ناصر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 26 - 1

1 - خداوند ، حسابرسی اعمال مردم را بر خود لازم شمرده است .

ثم انّ علينا حسابهم

ص: 551

35- حسابرسی اخروی از مکذبان الیاس (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 127 - 2

2- قوم تکذیب کننده الیاس ، در روز قیامت برای حسابرسی و کیفر احضار خواهند شد .

فإنّهم لمحضرون

36- حسابرسی اخروی از مکذبان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 127 - 3

3- تکذیب کنندگان پیامبران و ادیان الهی ، برای حسابرسی و کیفر در روز قیامت احضار خواهند شد .

فإنّهم لمحضرون

37- حسابرسی اخروی امت ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 29 - 3

3- صحیفه اعمال امت ها در قیامت ، بیان کننده تمامی کردار ایشان ، به صورتی دقیق و بدون کمترین کاستی و فزونی

ینطق علیکم بالحقّ

38- حسابرسی اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 31 - 2,3

2- جن و انس ، هر دو دارای مسؤولیت و حسابرسی در قیامت

سنفرغ لکم ایّه الثقلان

3- بسیج تمامی امکانات هستی در نشأه آخرت ، برای حسابرسی نهایی خلق

نسبت داده شدن «فراغ» به خداوند - با ضمیر متکلم مع الغیر - می تواند کنایه از این باشد که او تمامی اسباب و عوامل را در جهت رسیدگی به حساب خلق، در قیامت قرار می دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 5

5- ربوبیت الهی در حق جن و انس ، مستلزم برپا داشتن نظام حسابرسی اعمال برای آنان

سنفرغ لكم آیه الثقلان . فبأیء الآء ربكما تكذبان

ارتباط «ربكما» با محتوای آیه قبل، بیانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 33 - 2

2- جنیان چونان آدمیان ، مشمول محاسبه الهی و قوانین عام خداوند در سرای واپسین

یمعشر الجنّ و الإنس إن استطعتم .. لاتنفذون

از ذکر «جنّ» و تقدیم آن بر «انس»، می توان استفاده کرد که نباید گمان برد که جنیان، به واسطه داشتن اجرام لطیف، قدرت بر فرار از محاکمه و عقاب الهی دارند.

39- حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 21 - 7، 5

5- انسان ها در قیامت مورد حسابرسی قرار می گیرند .

و يخافون سوء الحساب

7- انسان ها باید از مواجه شدن با حساب سخت و ناگوار قیامت ، خائف و هراسان باشند .

و يخافون سوء الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 41 - 9

9- اهمیت و عظمت موقعیت حسابرسی انسان ها در قیامت *

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي... يوم يقوم الحساب

اینکه حضرت ابراهیم(ع) در میان موقعیتها و صحنه های گوناگون روز قیامت تنها از وقت حسابرسی یاد کرده است، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 93 - 7

7- انسان ها ، در قیامت در برابر اعمال خود بازپرسی می شوند .

و لتسنلنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تعملون

ص: 553

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 1 - 6

6- انسان در برابر رفتار و کردار خویش ، مسؤول بوده و در قیامت مورد مؤاخذة و بازخواست قرار خواهد گرفت .

اقترب للناس حسابهم

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که حسابرسی آن گاه معقول و متصور است که مسؤولیت و بازخواهی در کار باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 51 - 5

5 - انسان ها پس از زنده شدن در قیامت ، بی هیچ فاصله و تأخیری برای حسابرسی به پیشگاه خداوند احضار می شوند .

فإذا هم من الأجداث إلى ربهم ينسلون

بیشتر مفسران برآنند که مقصود از حرکت سریع انسان ها به سوی پروردگار، احضار آنان برای حسابرسی است. گفتنی است که به کار رفتن «إذا»ی فجائیة، می رساند که این حسابرسی بی هیچ فاصله ای پس از نفخ صور انجام خواهد پذیرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 54 - 1

1 - قیامت ، روز حساب رسی از تمام رفتار و کردار های بندگان

فإذا هم جميع لدينا محضرون . فاليوم لا تظلم نفس شيئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 7 - 21، 19

19 - حسابرسی اعمال بندگان از سوی خداوند در قیامت ، متکی به علم همه جانبه او است .

فینبئکم بما کنتم تعملون إنّه علیم بذات الصدور

برداشت بالا- از آن جا است که جمله «إنّه علیم بذات الصدور» تعلیل برای جمله «فینبئکم بما کنتم تعملون» است؛ یعنی، چون خداوند به باطن افراد آگاه است، پس می تواند آنان را به کردارشان آگاه سازد و به حسابرسی آنان پردازد.

21- ربوبیت الهی ، مقتضی برپایی قیامت و حسابرسی اعمال بندگان

ثمَّ إلى ربِّكم مرجعکم فینبئکم بما کنتم تعملون إنَّه علیم بذات الصدور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 18 - 2

2- قیامت ، روز حساب رسی و عرضه شدن نیات ، انگیزه ها ، افکار و رفتار انسان ها به محکمه عدل الهی

یومئذ تعرضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 43 - 3

3 - خروج انسان ها از گور ها و زنده شدن آنان ، برای محاکمه با سرعت انجام می پذیرد .

ص: 554

یوم یخرجون من الأجدات سراعاً كأنهم إلى نصب یوفضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 30 - 1

1 - انسان پس از مرگ به سوی دادگاه عدل الهی ، هدایت و سوق داده می شود .

إلی ربّک یومئذ المساق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 27 - 1

1 - قیامت ، صحنه حسابرسی انسان ها است .

إنّهم كانوا لایرجون حساباً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مظفین - 83 - 6 - 9

9 - ایستادن در پیشگاه خداوند برای حسابرسی اعمال ، از صحنه های خوفناک و حوادث بزرگ روز قیامت است .

لیوم عظیم . یوم یقوم الناس لربّ العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 22 - 3,5

3 - رسیدگی به حال انسان ها در قیامت ، از شؤون ربوبیت خداوند است .

کلاً إذا . . . و جاء ربّک

5 - فرشتگان ، مأمور رسیدگی به امور انسان ها در قیامت

و الملک صفّاً صفّاً

از جمله «یومئذ یتذکر الإنسان» در آیه بعد، معلوم می شود که حضور فرشتگان در قیامت در رابطه با کار انسان ها است.

40- حسابرسی اخروی تجزیه کنندگان قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 92 - 5

5- قیامت ، روز بازخواست از مجرمان و تجزیه کنندگان آیات قرآن

لنسلّتهم أجمعین

آورده شدن فعل مضارع «نسل» برای بازخواست، می تواند اشاره به آینده و روز قیامت داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 555

2- تمامی رفتار و اعمال کافران و تجزیه کنندگان قرآن ، مورد بازپرسی خداوند در قیامت قرار خواهد گرفت .

المقتسمین . الذین جعلوا القرآن عضین . فوربک لنسئلتهم أجمعین . عمّا كانوا یعمل

41- حسابرسی اخروی جن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 158 - 5

5- آگاهی جن به احضار شدن شان برای حسابرسی اعمالشان در روز رستاخیز

و لقد علمت الجنة إناهم لمحضرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 31 - 2

2- جن و انس ، هر دو دارای مسئولیت و حسابرسی در قیامت

سنفرغ لکم ایة الثقلان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 5

5- ربوبیت الهی در حق جن و انس ، مستلزم برپا داشتن نظام حسابرسی اعمال برای آنان

سنفرغ لکم ایة الثقلان . فبأیء الآء ربکما تکذبان

ارتباط «ربکما» با محتوای آیه قبل، بیانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 33 - 2

2- جنیان چونان آدمیان ، مشمول محاسبه الهی و قوانین عام خداوند در سرای واپسین

یمعشر الجنّ و الإنس إن استطعتم . . . لاتنفذون

از ذکر «جنّ» و تقدیم آن بر «انس»، می توان استفاده کرد که نباید گمان برد که جنیان، به واسطه داشتن اجرام لطیف، قدرت بر فرار از محاکمه و عقاب الهی دارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 39 - 3

3 - حضور جن همچون آدمیان ، در صحنه قیامت برای حسابرسی و کیفر و پاداش

فیومئذ لایسل عن ذنبه انس ولاجانّ

ص: 556

42- حسابرسی اخروی سعادتمندان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 71 - 14

14- کمترین ظلم و بی عدالتی در محاسبه اعمال و نیز در پاداش اخروی سعادتمندان وجود ندارد .

فمن أوتى كتبه بيمينه . . . ولا يظلمون فتيلاً

43- حسابرسی اخروی صابران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 10 - 22

22 - « عن أبي عبدالله (ع) قال : قال رسول الله (صلى الله عليه وآله) إذا نشرت الدواوين و نصبت الموازين لم ينصب لأهل البلاء ميزان و لم ينشر لهم ديوان ثم تلا هذه الآية « إثمًا يوقى الصابرون أجرهم بغير حساب » ;

از امام صادق (ع) روایت شده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: هنگامی که نامه های اعمال گشوده می شود و میزان ها [برای سنجش اعمال] برپا می گردد، برای اهل مصیبت و بلا [که صابر بوده اند] میزانی برپا نشده و نامه عملی گشوده نخواهد شد. آن گاه این آیه را تلاوت فرمود: «إثمًا يوقى الصابرون أجرهم بغير حساب».

44- حسابرسی اخروی ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 87 - 9

9- آخرت ، زمان بازگردانده شدن ستم گران و کافران و افراد ناصالح به پیش گاه خداوند و حساب رسی کردار آنها است .

ثم یردّ إلى ربّه فیعدّبه

45- حسابرسی اخروی عقیده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 7 - 1

1 - خداوند در قیامت رفتار و عقاید آدمیان را به گونه ای دقیق و عالمانه برای آنان بیان خواهد کرد.

فلنقصن عليهم بعلم و ما كنا غائبين

حرف «باء» به معنای مصاحبت و ملازمت است؛ یعنی: «فلنقصن عليهم مصاحبين و متلبسين بعلم. و نكره بودن «علم» دلالت بر عظمت آن علم دارد كه از آن به «دقيق بودن» تعبیر شد.

ص: 557

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 62 - 6

6 - انسان ، مسؤول اندیشه ها و گرایش های خویش و مورد بازخواست از سوی خداوند در قیامت

و یوم ینادیهم فیقول این شرکاء الذین کنتم تزعمون

46- حسابرسی اخروی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 105 - 15

15 - خداوند در قیامت انسان ها را به تمامی اعمال دنیوییشان آگاه ساخته و دستاوردهایشان را به آنان نشان خواهد داد .

إلی الله مرجعکم جميعاً فینبئکم بما کنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 109 - 6

6 - یاد قیامت و صحنه های بررسی اعمال در آن ، زمینه ساز رعایت تقوا و ترس از خداوند

و اتقوا الله .. یوم یجمع الله الرسل

چنانچه «یوم» مفعول برای «اذکروا» باشد، جمله «اذکروا یوم ..» پس از «اتقوا الله» می تواند اشاره به علتی از علل لزوم تقوا و ترس از خدا داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 62 - 7,8

7 - سریعترین نظام محاسبه و رسیدگی به اعمال در قیامت استقرار دارد.

ثم ردوا .. ألا له الحکم و هو أسرع الحسبین

8 - قضاوت و صدور حکم در قیامت، بر اساس محاسبه و سنجش اعمال آدمیان است.

ثم ردوا .. ألا له الحکم و هو أسرع الحسبین

1 - خداوند در قیامت رفتار و عقاید آدمیان را به گونه ای دقیق و عالمانه برای آنان بیان خواهد کرد.

فلنقصن علیهم بعلم و ما کنا غائبین

حرف «باء» به معنای مصاحبت و ملاجست است؛ یعنی: «فلنقصن علیهم مصاحبین و متلبسین بعلم. و نکره بودن «علم» دلالت بر عظمت آن علم دارد که از آن به «دقیق بودن» تعبیر شد.

ص: 558

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 8 - 7

7 - سنجش اعمال در قیامت، حق و بر اساس عدل است.

و الوزن یومئذ الحق

برداشت فوق بر این اساس است که «الوزن» به معنای مصدری، یعنی سنجیدن باشد و «الحق» صفت برای خبر محذوف، که تقدیر آن چنین می شود: «الوزن یومئذ الوزن الحق». یعنی: سنجیدن در آن روز، سنجشی حق و بر اساس عدل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 51 - 12

12 - خداوند، حسابرسی اعمال انسان را در قیامت با سرعت انجام می دهد.

لیجزی الله کلّ نفس ما کسبت إن الله سریع الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 93 - 1

1 - تمامی رفتار و اعمال آدمیان، مورد بازپرسی خداوند در قیامت قرار خواهد گرفت.

لنسنلّهم .. عمّا كانوا یعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 14 - 4

4 - برای محاسبه عمل انسان در قیامت، نیازی به وکیل، دلیل، شاهد و... نیست.

کفی بنفسک الیوم علیک حسیبًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 49 - 19

19 - حساب رسی و سنجش عادلانه اعمال آدمیان در قیامت، لازمه ربوبیت خدا است.

ووضع الكتب . . . ولا يظلم ربك أحداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 105 - 11

11- قیامت ، روز سنجش و محاسبه اعمال است .

فلا تقيم لهم يوم القيمة وزناً

از تعبیر موجود در آیه، چنین برمی آید که در قیامت، برای سنجش اعمال آدمیان، معیارها و میزان هایی به کار گرفته می شود، لکن برای برخی، به جهت فقدان هرگونه عمل ارزشمند، هیچ محاسبه و میزانی برقرار نمی شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 559

6 - رسیدگی به همه گفته ها و کرده های آدمیان در روز رستاخیز

اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ . اللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ... إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 102 - 3

3 - وجود معیار ها و میزان های متعدد در قیامت ، برای سنجش اعمال انسان ها

فمن ثقلت موازينه

«موازين» جمع «میزان» است. به کارگیری جمع، بیانگر این معنا است که هر نوع عمل فرد، دارای میزان مخصوصی می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 39 - 15

15 - خداوند ، در قیامت اعمال بندگان را با سرعت حسابرسی خواهد کرد .

واللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 82 - 2

2 - قیامت ، روز محاسبه کردار آدمیان و مجازات و پاداش در تعلیمات ابراهیم

و الذی اَطْمَعُ اَنْ یَغْفِرَ لِيْ خَطِيئَتِيْ يَوْمَ الدِّينِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 16 - 15، 10

10 - حساب رسی خداوند از اعمال انسان ها ، در قیامت ، نیاز به شاهد ندارد .

إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ... يَأْتِ بِهَا اللّٰهُ

از این که به جای «یعلمها الله» فرموده است «یأت بها الله» استفاده می شود که خداوند، خود ناظر بر اعمال بوده و براساس آن، حکم

خواهد کرد و نیازی به گواه ندارد. فعل مضارع «یأت» هم می تواند به وقوع چنین عملی در آینده - که همان قیامت است - دلالت داشته باشد.

15 - علم دقیق و آگاهی عمیق خداوند به امور ، پشتوانه قدرت او برگردآوری اعمال انسان و بروز دادن آن در روز حساب

إن تک مثقال حبه . . . یأت بها الله إنَّ الله لطیف خبیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 25 - 4

4 - هر کسی در قیامت پاسخگوی کردار و عمل خویش است .

لاتسئلون عمّا أجرنا و لانسئل عمّا تعملون

ص: 560

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 17 - 7

7 - خداوند ، حسابرسی اعمال بندگان را در قیامت با سرعت انجام خواهد داد .

اليوم تجزى كل نفس بما كسبت .. إن الله سريع الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 51 - 10

10 - بازخواست و محاسبه شدن رفتار و کردار انسان ها در قیامت

يوم يقوم الأشهد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 17 - 16

16 - قیامت ، صحنه سنجش و محاسبه اعمال و رفتار آدمی است .

الله الذى .. الميزان و ما يدريك لعل الساعه قريب

از ارتباط دو قسمت از آیه مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 8 - 7

7 - تمامی اعمال انسان ها در دادگاه الهی ، مورد رسیدگی قرار خواهد گرفت .

ثم تردون إلى .. فينبئكم بما كنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 5

5 - تمامی رفتار ها و کرده های انسان ها در قیامت ، مورد حسابرسی دقیق قرار خواهد گرفت .

ثم لتنبؤن بما عملتم

کلمه «ما» (آنچه) افاده عموم می کند. با خبر کردن انسان ها از تمامی کرده های خویش در قیامت، اشاره به حسابرسی و کیفر و پاداش دادن به آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 18 - 2

2- قیامت ، روز حساب رسی و عرضه شدن نیات ، انگیزه ها ، افکار و رفتار انسان ها به محکمه عدل الهی

یومئذ تعرضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 29 - 6

ص: 561

6- احاطه علمی خداوند به همه موجودات ، پشتوانه دقیق بودن حسابرسی اعمال در قیامت

لایرجون حساباً .. و کلّ شیءٍ أحصینہ کتباً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 5 - 5

5- انسان در دنیا ، پیش فرستنده دستاورد خویش و ذخیره سازنده آن برای صحنه حسابرسی اعمال

علمت نفس ما قدّمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 6 - 10

10 - حرکت ها و کردار های انسان ، نزد خداوند حسابرسی خواهد شد .

كادح إلی ربّك كدحاً فملقیه

ملاقات با خداوند، به معنای حضور در نزد او برای حسابرسی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 7 - 3

3 - حاکمیت نظامی خاص ، بر حسابرسی اعمال در قیامت

أوتی کتبه بیمینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 8 - 5، 1

1 - در قیامت ، اعمال انسان ها حسابرسی خواهد شد .

فسوف یحاسب

5- در قیامت ، انسان خود ، محاسبه و ارزشیابی خواهد شد .

فسوف یحاسب

فعل «یحاسب» به شخص استناد یافته است؛ نه به عمل؛ بنابراین حسابرسی قیامت در مورد خود اشخاص خواهد بود. می توان گفت: اعمال و نیت های انسان برای او، رتبه وجودی خاصی می بخشد؛ زیرا ملکه او شده و ابعاد وجودی او را شکل می دهد و در نتیجه سنجش آن انسان، در حقیقت محاسبه اعمال او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قاره - 101 - 6 - 5

5 - مرحله سنجش اعمال ، پس از تخریب کوه ها و گذشت دوران سرگردانی مردم در قیامت است .

یوم یکون الناس کالفراش . . . و تكون الجبال کالعهن المنفوش . فأما من ثقلت موزینه

حرف «فاء» در «فأما» بیانگر نکته یاد شده است.

ص: 562

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 8 - 2

2 - وزنه های محاسبه اعمال در قیامت ، متناسب با آنها و سنگین یا سبک خواهد بود .

فأما من ثقلت موزینه . . . و أما من خفت موزینه

چنانچه کلمه «موازين» جمع «میزان» (وزنه ای که با آن متاع را می سنجند)، باشد، نکته یاد شده استفاده می شود.

47- حسابرسی اخروی عمل ناپسند

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 8 - 3,6

3 - محاسبه اعمال ناروا در قیامت

و أما من خفت موزینه

6 - کردار های ناروا ، هنگام حسابرسی در قیامت - با وجود تهی بودن همه آنها از وزن و ارزش - گوناگون بوده و ابزار سنجش آنها متفاوت است .

و أما من خفت موزینه

جمع بودن «موازين»؛ بیانگر تعدد میزان و موزون و تغایر آنها است.

48- حسابرسی اخروی عهدشکنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 21 - 9

9- قطع پیوندهایی که خداوند به برقرار کردن آنها امر کرده ، موجب مواجه شدن با حساب سخت و ناگوار قیامت خواهد شد .

والذین یصلون . . . و یخشون ربهم و یخافون سوء الحساب

49- حسابرسی اخروی فاسدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- آخرت ، زمان بازگردانده شدن ستم گران و كافران و افراد ناصالح به پيش گاه خداوند و حساب رسي كردار آنها است .

ثم یردّ إلى ربّه فيعذبّه

ص: 563

50- حسابرسی اخروی قوم الیاس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 127 - 2

2- قوم تکذیب کننده الیاس ، در روز قیامت برای حسابرسی و کیفر احضار خواهند شد .

فإنّهم لمحضرون

51- حسابرسی اخروی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 93 - 2

2- تمامی رفتار و اعمال کافران و تجزیه کنندگان قرآن ، مورد بازپرسی خداوند در قیامت قرار خواهد گرفت .

المقتسمین . الذین جعلوا القراءان عضین . فوربک لئنسئلنهم أجمعین . عمّا كانوا یعمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 87 - 9

9- آخرت ، زمان بازگردانده شدن ستم گران و کافران و افراد ناصالح به پیش گاه خداوند و حساب رسی کردار آنها است .

ثم یردّ الی ربّه فیعدّبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 39 - 11، 14

11 - کافران ، در روز رستاخیز به جای نیل به ثمره اعمال نیک خویش ، با خدا و کیفر او مواجه خواهند شد .

والذین کفروا أعملهم کسراب بقیعه . . . حتّی إذا جاءه لم یجده شیئاً و وجد الله ع

14 - اعمال کافران به روز رستاخیز ، مورد حسابرسی کامل خداوند قرار خواهد گرفت و کیفر آنان بی کم و کاست داده خواهد شد .

والذین کفروا أعملهم کسراب . . . و وجد الله عنده فوقیه حسابه

«توفیه» (مصدر «وَقَى») به معنای پرداخت و دریافت کامل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 43 - 2

2 - وجود نقطه ای مشخص ، برای محاکمه و حساب رسی کافران در قیامت

کأنهم إلى نصب یوفضون

ص: 564

52- حسابرسی اخروی کم فروشان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 7 - 2

2- احضار کم فروشان در صحنه قیامت و حسابرسی اعمال آنان ، قطعی و تردیدناپذیر است .

ویل للمطففین . . . ألا یظنُّ أولئک ... کلاً

53- حسابرسی اخروی گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- رعد - 13 - 21 - 6

6- گنه کاران در قیامت با حسابی سخت و ناگوار مواجه می شوند .

و یخافون سوء الحساب

اضافه «سوء» به «الحساب» اضافه صفت به موصوف است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 92 - 5

5- قیامت ، روز بازخواست از مجرمان و تجزیه کنندگان آیات قرآن

لنسنلّهم أجمعین

آورده شدن فعل مضارع «سنل» برای بازخواست، می تواند اشاره به آینده و روز قیامت داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12- فرقان - 25 - 23 - 1

1 - خداوند ، تمامی اعمال و رفتار مجرمان و منکران معاد را ، در روز رستاخیز محاسبه و رسیدگی خواهد کرد .

وقدمنا إلی ما عملوا من عمل فجعلنه هباءً منثورًا

فعل «قدمنا» در آیه شریفه - طبق نظر مفسران - به معنای «قصدنا» «عمدنا» (قصد آهنگ [کاری] کردیم) است و مقصود از آن، پرداختن

به حساب اعمال مجرمان حساب اعمال مجرمان و بررسی آنها می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 12 - 5

5 - مجرمان پس از حسابرسی شدن در قیامت ، به تبه کاری خویش در دنیا ، پی می برند .

و لو تری إذ المجرمون ناكسوا رءوسهم عند ربهم ربنا أبصرنا

«عند ربهم» می تواند کنایه از حسابرسی شدن باشد. اعتراف با «أبصرنا و سمعنا» پس از آن، نشان دهنده این است که آنان، به جرم و تبه کاری خود پی می برند.

ص: 565

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جا ئیه - 45 - 30 - 2

2 - اعطای پاداش به مؤمنان و نیک کرداران در قیامت ، قبل از حسابرسی بدکرداران *

فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا .. وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا

برداشت یاد شده بدان احتمال است که تقدم در بیان، بیانگر تقدم خارجی نیز باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 49 - 3

3 - مجازات های سخت مجرمان در قیامت ، براساس محاسبه و سنجشی عادلانه و به دور از گزاف و ظلم است .

يَوْمَ يَسْحَبُونَ .. إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

با توجه به ارتباط این آیه با آیه قبل - که در زمینه مجازات سخت مجرمان در قیامت است - برداشت یاد شده به دست می آید.

54- حسابرسی اخروی متقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 73 - 1

1 - تقوای پیشگان ، پس از حسابرسی اعمالشان ، دسته دسته و گروه گروه به سوی بهشت هدایت خواهند شد .

وَوَضَعَ الْكُتُبَ .. وَقَضَىٰ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ .. وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ

55- حسابرسی اخروی معرضان از محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 6 - 5

5 - روی گردانان از دعوت به حق پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، ناگزیر از اجابت دعوت الهی در قیامت برای حسابرسی و مجازات

فَمَا تَعْنَىٰ النَّذْرِ .. يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَىٰ شَيْءٍ نَّكَرٍ

56- حسابرسی اخروی مکذبان معاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 15 - 2

2 - بصیر بودن خداوند به ویژگی های منکران معاد ، دلیل لزوم محشور ساختن آنان و حسابرسی از آنها است .

ظَنُّ أَنْ لَنْ يَحُورَ . بَلَى إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا

ص: 566

57- حسابرسی اخروی مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 8 - 6

6 - « قاسم بن محمد عن علی قال : سمعت أبا عبد الله (ع) يقول : إنَّ الله تبارک و تعالی إذا أراد أن يحاسب المؤمن أعطاه كتابه بيمينه و حاسبه فيما بينه و بينه فيقول : عبدی ! فعلت كذا . . . قد غفرتها لك و ابدلتها حسنات . . . و هو قول الله عزَّوجلَّ « فأما من أوتی كتابه بيمينه فسوف يحاسب حساباً يسيراً » ;

قاسم بن محمد از علی [بن ابی حمزه] روایت نموده که گفت: از امام صادق (ع) شنیدم که می فرمود: خدای - تبارک و تعالی - زمانی که بخواهد مؤمنی را محاسبه کند، نامه عملش را به دست راست وی می دهد و او را در آنچه بین خود و او است محاسبه کرده، می فرماید: بنده من فلان کار را کردی؟ . . . من آن را برای تو بخشیدم و آن را به حسنه هایی تبدیل کردم . . . و این سخن خدای عزَّوجلَّ است «فأما من أوتی كتابه بيمينه . فسوف يحاسب حساباً يسيراً» .

58- حسابرسی اخروی نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 4 - 2

2 - آگاهی تمام مردم، از بی پایه بودن امتیازات مادی، هنگام حسابرسی نعمت ها در قیامت

ثمَّ كلاًّ سوف تعلمون

آخرین آیه سوره، بیانگر زمانی است که مفاد «سوف تعلمون» تحقق می یابد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 8 - 4، 1

1 - قیامت، زمان حسابرسی از نعمت ها است .

ثمَّ لتسئلنَّ یومئذ عن النعیم

«نعیم»، به معنای نعمت فراوان است. (مفردات)

4 - پرسش و حسابرسی از نعمت ها، زمینه ساز گرفتاری برتری جویمان و تفاخر کنندگان به آتش دوزخ

لترونَّ الجحیم . . . ثمَّ لتسئلنَّ یومئذ عن النعیم

نشان دادن جهنم به اهل تکاثر - پیش از بازخواست نعمت ها - بیانگر آن است که اهل تکاثر، باید پس از طی مراحل بازخواست و حسابرسی، جهنم را جایگاه خویش بدانند.

ص: 567

59- حسابرسی اخروی نعمت ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 3 - 2

2 - همه انسان ها ، در آینده هنگام حسابرسی نعمت ها ، به پوچی افتخارات مادی پی خواهند برد .

سوف تعلمون

زمان مورد نظر در «سوف تعلمون» - به قرینه «ثم لتسئلنَّ يومئذ عن النعميم» - هنگام حسابرسی نعمت ها است.

60- حسابرسی از امت ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 6 - 1

1 - تمامی امته‌ها و پیامبران مورد بازجویی خداوند در قیامت قرار می گیرند.

فلنستئن الذين أرسل إليهم ولنستئن المرسلين

61- حسابرسی از انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 6 - 3، 1

1 - تمامی امته‌ها و پیامبران مورد بازجویی خداوند در قیامت قرار می گیرند.

فلنستئن الذين أرسل إليهم ولنستئن المرسلين

3 - تبلیغ تعالیم دینی و آسمانی، محور بازجویی از پیامبران خدا در قیامت

فلنستئن الذين أرسل إليهم ولنستئن المرسلين

عنوان «مرسلین» در جمله «ولنستئن المرسلین» بیانگر این است که سؤال از پیامبران درباره تبلیغ رسالت است.

62- حسابرسی از تجزیه کنندگان دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- سوگند مؤکد خداوند به ربوبیت خویش بر بازپرسی تمامی کافران و تجزیه گران دین

فوربک لئنلئنهم أجمعین

ضمیر جمع غایب «لئنلئنهم» هم می تواند به کافرانی برگردد که در چند آیه قبل از آن سخن به میان آمد (..أزواجاً منهم) و هم می تواند به «المقتسمین» اشاره داشته باشد. برداشت فوق بنابر هر دو احتمال است.

ص: 568

63- حسابرسی از خود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 8 - 5

5- در قیامت، انسان خود، محاسبه و ارزشیابی خواهد شد.

فسوف يحاسب

فعل «یحاسب» به شخص استناد یافته است؛ نه به عمل؛ بنابراین حسابرسی قیامت در مورد خود اشخاص خواهد بود. می توان گفت: اعمال و نیت های انسان برای او، رتبه وجودی خاصی می بخشد؛ زیرا ملکه او شده و ابعاد وجودی او را شکل می دهد و در نتیجه سنجش آن انسان، در حقیقت محاسبه اعمال او است.

64- حسابرسی از سلیمان (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 39 - 5

5- سلیمان (ع) در بخشش به هر کس و به هر مقدار آزاد بود و مورد محاسبه الهی قرار نداشت.

فامنن أو أمسک بغير حساب

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که «بغیر حساب» قید برای «فامنن أو أمسک» باشد.

65- حسابرسی از شیاطین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 9 - 3

3- شیاطین، موجوداتی مکلف و مسؤول و مورد کیفر و بازخواست الهی

و لهم عذاب واصلب

برداشت یاد شده از مبتلا شدن به عذاب و کیفر الهی به دست می آید؛ زیرا کیفر و عذاب بدون تکلیف و مسؤولیت، معقول نیست.

66- حسابرسی از عقیده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - انسان ، نسبت به عقاید و باور های بنیادین خود ، مورد بازخواست خدا قرار خواهد گرفت .

ص: 569

از این که خداوند، پیامبر (صلی الله علیه و آله) را مأمور ساخت که از مشرکان، دلیل بطلبد، استفاده می شود که اصولاً خداوند انسان را در برابر عقایدش بازخواست می کند و در برابر هر عقیده اصولی از او دلیل می طلبد.

67- حسابرسی از کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 40 - 13

13- خداوند، کفرپیشگان را پس از اتمام حجت حسابرسی می کند و به مجازات می رساند .

فإنما عليك البلاغ وعلينا الحساب

وقوع جمله «وعلينا الحساب» - که گویای حسابرسی و مجازات کفرپیشگان است - پس از «إنما عليك البلاغ» - که گویای ابلاغ و اتمام حجت است - می رساند که خداوند پیش از ابلاغ دین و اتمام حجت، کافران را مجازات نمی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 92 - 1

1- سوگند مؤکد خداوند به ربوبیت خویش بر بازپرسی تمامی کافران و تجزیه گران دین

فوربك لنسئلتهم أجمعين

ضمیر جمع غایب «لنسئلتهم» هم می تواند به کافرانی برگردد که در چند آیه قبل از آن سخن به میان آمد (..أزواجاً منهم) و هم می تواند به «المقتسمین» اشاره داشته باشد. برداشت فوق بنابر هر دو احتمال است.

68- حسابرسی از معبودان باطل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 23 - 5

5- خدایان پنداری مشرکان (مقربان و فرشتگان) خود مورد محاسبه و بازخواست قرار خواهند گرفت .

لايسل عمّا يفعل و هم يسلون

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که ضمیر «هم» به «من عنده» بازگردد؛ که از آنان به مقربان درگاه الهی و مصداق بارز آن «فرشتگان»

تعبیر می شود.

69- حسابرسی از مقربان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 570

5- خدایان پنداری مشرکان (مقربان و فرشتگان) خود مورد محاسبه و بازخواست قرار خواهند گرفت .

لا یسل عمّا یفعل و هم یسلون

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که ضمیر «هم» به «من عنده» بازگردد؛ که از آنان به مقربان درگاه الهی و مصداق بارز آن «فرشتگان» تعبیر می شود.

70- حسابرسی از ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- خدایان پنداری مشرکان (مقربان و فرشتگان) خود مورد محاسبه و بازخواست قرار خواهند گرفت .

لا یسل عمّا یفعل و هم یسلون

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که ضمیر «هم» به «من عنده» بازگردد؛ که از آنان به مقربان درگاه الهی و مصداق بارز آن «فرشتگان» تعبیر می شود.

71- حسابرسی از منافقان مدینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - عهد منافقان مدینه با خدا برای فرار نکردن از جهاد ، مورد حساب کشی خداوند است .

و لقد کانوا عهدوا اللّٰه من قبل . . . و کان عهد اللّٰه مسئولاً

72- حسابرسی از موجودات با شعور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- تمامی مخلوقات با شعور جهان ، موجوداتی مسؤول و مورد بازپرسی خداوند

و هم یسلون

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مرجع ضمیر «هم» «مَن» در «من فی السماوات» باشد.

ص: 571

73- حسابرسی اصحاب اخدود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 5

5 - رفتار اصحاب اخدود با مؤمنان و کردار تمام مجرمان ، از خداوند مخفی نبوده و حسابرسی خواهد شد .

والله على كل شيء شهيد

بیان گواه بودن و آگاهی خداوند، تهدید مجرمان به رسیدگی به کردارشان است.

74- حسابرسی امت ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 109 - 3

3 - قیامت صحنه حسابرسی از امت ها و واکنش های آنان در برابر دعوت پیامبران

يوم يجمع الله الرسل فيقول ماذا اجبتم

75- حسابرسی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 17 - 18

18 - حسابرسی انسان ها ، تنها در اختیار خدا است .

إليه ترجعون

تقديم «إليه» بر «ترجعون» می تواند مفید حصر باشد. گفتنی است: «إليه ترجعون» می تواند کنایه از این حقیقت باشد که انسان ها، سرانجام، حسابرسی خواهند شد.

76- حسابرسی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 40 - 8

وعلینا الحساب

تقدیم «علینا» بر «الحساب» دلالت بر حصر دارد. بنابراین «علینا الحساب»؛ یعنی، حساب بندگان تنها برعهده ماست نه برعهده تو و نه غیر تو. قابل ذکر است که جمله «علینا الحساب» عطف بر «إنما علیک البلاغ» است نه بر «علیک البلاغ»، زیرا در این صورت «إنما» بر «علیک الحساب» داخل شده و معنای جمله چنین می شود: «فقط حسابرسی بر ماست نه چیز دیگر» و این

معنا قطعاً مراد نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 53 - 3

3 - انسان ها در قیامت ، مورد مجازات و پاداش الهی قرار خواهند گرفت .

أءتّٰا لمدينون

«دین» (مصدر «مدینون») به معنای جزا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 19 - 6

6 - علم همه جانبه خداوند به احوال ظاهر و باطن انسان ها ، دلیل توانایی او بر حسابرسی سریع بندگان

إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ .. يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ

برداشت یاد شده بر این اساس است که جمله «يعلم خائنه الأعين..» تعلیل برای جمله «إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ» باشد؛ یعنی، چون خداوند از تمامی حالات انسان ها آگاهی کامل دارد، اعمال بندگان را با سرعت رسیدگی خواهد کرد و نیازی به ارائه دلیل و شهود ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 26 - 3

3 - حساب رسی و کیفر و پاداش بندگان ، مهم ترین خصوصیت معاد و فلسفه برپایی قیامت

وَالَّذِينَ يَصَّدَّقُونَ يَوْمَ الدِّينِ

مطلب یاد شده، از تعبیر «يوم الدين» درباره قیامت، به دست می آید.

77- حسابرسی جوامع عصیانگر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 8 - 5

5 - جوامعی که از فرمان های خدا و رسولان او، سرپیچی کردند، مورد محاسبه سخت الهی و عذاب ناشناخته و ناخوشایند (عذاب استیصال) قرار گرفتند.

فحاسبنها حساباً شديداً و عذبنها عذاباً نكراً

«نکر» (مرادف «منکر») به معنای شیء ناخوشایند و ناشناخته است.

ص: 573

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 4 - 2

2 - حسابرسی در روز قیامت و کیفر و پاداش دهی در آن روز ، به دست خدا و در اختیار اوست .

ملک یوم الدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 141 - 11

11 - عدل الهی در رسیدگی به اعمال انسان ها و پاداش دهی به آنان

لها ما کسبتم و لکم ما کسبتم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 202 - 7

7 - محاسبه اعمال تمامی بندگان توسط خداوند ، یکباره انجام می گیرد .

والله سریع الحساب

امیرالمؤمنین (ع): .. معناه انه يحاسب الخلق دفعهً كما يرزقهم دفعهً

مجمع البيان، ج 2، ص 531؛ نورالثقلین، ج 1، ص 200، ح 731.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 223 - 14

14 - خداوند ، محاسبه کننده و جزادهنده اعمال

و اعلموا انکم ملاقوه

با توجه به هشدار در آیه، ملاقات خداوند، کنایه از محاسبه و جزا می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 225 - 3، 1

1 - خداوند کسی را به خاطر سوگند بیهوده اش مؤاخذه نمی کند .

لا یؤاخذکم اللّٰه باللغو فی ایمانکم و لکن

مراد از سوگند لغو، سوگندهایی است که معمولاً به خاطر عادت بر زبان جاری می شود؛ بدون اینکه یادکننده سوگند، نسبت به آن قصد قلبی داشته باشد. این معنا از مقابله «بالغو» با «بما کسبت قلوبکم» به دست می آید.

3 - سوگندهایی که با قصد قلبی و اراده جدّی باشد ، موجب مؤاخذه الهی است .

و لکن یؤاخذکم بما کسبت قلوبکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 574

3 - خداوند ، حسابگر آنچه آدمی در دل دارد ؛ خواه آدمی آن را آشکار نماید و یا پنهان سازد .

و ان تبدوا ما فی انفسکم او تخفوه یحاسبکم به اللّٰه

4 - هشدار خداوند به کتمان کنندگان شهادت و حسابرسی گناه آنان

و من یکتُمها فانه اثم قلبه . . . و ان تبدوا ما فی انفسکم او تخفوه یحاسبکم به اللّٰه

5 - منویات و ملکات نفسانیه انسان ، مورد محاسبه خداوند

و ان تبدوا ما فی انفسکم . . . یحاسبکم به اللّٰه

«ما فی النفس»، علاوه بر منویات، می تواند شامل ملکات نفسانیه (مانند شجاعت و بخل و . . .) نیز بشود. بنابراین احتمال که «فی انفسکم»، متعلق به استقرار باشد؛ نه وجود تنها. و مستقر در نفس همان ملکات است.

8 - مالکیّت مطلق الهی ، علت و دلیل سلطه وی به اعمال و نیّات انسان و محاسبه آنها

للّٰه ما فی السّموات و ما فی الارض و ان تبدوا ما فی انفسکم او تخفوه یحاسبکم به ال

جمله «للّٰه ما فی السّموات . . .» به منزله تمهیدی است برای «ان تبدوا . . .» یعنی خداوند مالک حقیقی همه چیز است که از جمله آنها، اعمال و نیّات انسان می باشد. و چون مالک حقیقی است، قادر به محاسبه نیّات و اعمال آدمی است.

9 - خداوند پس از محاسبه اعمال و نیّات انسان ، وی را یا عفو خواهد کرد و یا عذاب .

و ان تبدوا . . . فیغفر لمن یشاء و یعدّب من یشاء

14 - خداوند ، قادر بر محاسبه اعمال و نیّات انسان و آمرزش و عذاب او

و ان تبدوا . . . یحاسبکم به اللّٰه فیغفر . . . و یعدّب . . . و اللّٰه علی کلّ شیء قدیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 19 - 16

16 - خداوند ، سریع الحساب است .

فانّ اللّٰه سریع الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 195 - 10

10 - ارزیابی دقیق اعمال از سوی خداوند

اِنَّی لا اصبیح عمل عامل منکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 199 - 24

24 - خداوند ، حسابرسی سریع است .

انّ الله سریع الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 6 - 17، 16

ص: 575

و کفی باللّٰه حسيبا

17 - اعتقاد به حسابرسی دقیق خداوند (وجدان دینی) ، پشتوانه رعایت حقوق دیگران

و کفی باللّٰه حسيبا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 41 - 10

10 - خداوند در قیامت - با وجود آگاهی بر اعمال - گواهانی را برای نشان دادن اتقان در حسابرسی ، فراخواهد خواند .

كان اللّٰه بهمّٰ عليماً .. فكيف اذا جئنا ... و جئنا بك علي هؤلاء شهيداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 86 - 7,8,9,10

7 - قدرت و تسلط خداوند بر حسابرسی و سنجش هر چیز

انّ اللّٰه كان علي كل شىء حسيبا

8 - هر عملی از انسان مورد حسابرسی خداوند قرار می گیرد .

انّ اللّٰه كان علي كل شىء حسيبا

9 - تحیت ها و درود های اهل ایمان به یکدیگر ، مورد محاسبه خداوند و در پی دارنده اجر و پاداش الهی

و اذا حيّيتم .. انّ اللّٰه كان علي كل شىء حسيبا

محاسبه اعمال نیک کنایه از پاداش دهی خداوند بر آن اعمال می باشد.

10 - توجّه به حسابرسی دقیق و کامل خداوند در هر عمل ، زمینه انجام اعمال نیک و پرهیز از اعمال ناروا

و اذا حيّيتم .. انّ اللّٰه كان علي كل شىء حسيبا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 87 - 4

4- قیامت ، روز حسابرسی اعمال از سوی خداوند

انّ الله كان على كلّ شيء حسيبا . . . ليجمعنكم الى يوم القيمة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 4 - 30

30 - توجه به حسابرسی سریع خداوند ، زمینه حصول تقوا در انسان

و اتقوا الله إنّ الله سريع الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 99 - 4

4 - اعمال و نيات پنهان و آشکار آدمی مورد محاسبه و جزاء و پاداش الهی

ص: 576

و الله يعلم ما تبدون و ما تكتمون

بیان آگاهی خداوند بر آشکار و نهان انسان هشدار می‌دهد که اعمال و رفتار و نیز نیات و حالات آنان محاسبه خواهد شد. و به مقتضای آن به پاداش و یا سزای لازم خواهند رسید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 13 - 6

6 - شنوایی و دانایی خداوند، تضمین کننده حسابرسی از بندگان در روز قیامت

ليجمعنكم إلى يوم القيمة... و هو السميع العليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 30 - 3

3 - خداوند در قیامت از منکران معاد بازخواست می‌کند.

وقالوا إن هی إلا حیاتنا الدنیا و ما نحن بمبعوثین. و لو تری إذ... ألیس هذا بالبح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 62 - 6

6 - سریعترین محاسبه کننده امور خداوند است.

ألا له الحکم و هو أسرع الحسین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 6 - 2

2 - پذیرش و عدم پذیرش رسالت‌های انبیا و نیز عمل به احکام دین، محور بازجویی خداوند از امتهاست.

فلنسلن الذین أرسل إلیهم

توصیف مردم با عنوان «أرسل إلیهم» دلالت بر این دارد که بازجویی از امتها درباره چگونگی برخورد با رسالت‌های الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14- تعیین راستی و درستی ایمان افراد و حسابرسی مدعیان ایمان ، از شوون خداوند است .

بل نزنکم کذیین . . ما أنا بطارد الذین ءامنوا إنهم ملقوا ربهم

کفرپیشگان، ایمان پیروان نوح را سطحی، بلکه آنان را در ادعای ایمان دروغگو می شمردند (بل نزنکم کاذبین). نوح(ع) در پاسخ ایشان با جمله «إنهم ملاقوا ربهم» بیان می دارد که برای انسانها روز آخرتی است و خداوند در آن روز، راستی و ناراستی ایمانها را تعیین خواهد کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14- کردار کفر پیشگان قوم عاد و کيفر آنان ، تحت حسابرسی دقیق خداوند بود .

إن ربي علي كل شيء حفيظ

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

8 - رعد - 13 - 40 - 13

13- خداوند ، کفرپیشگان را پس از اتمام حجت حسابرسی می کند و به مجازات می رساند .

فإنما عليك البلاغ وعلينا الحساب

وقوع جمله «وعلينا الحساب» - که گویای حسابرسی و مجازات کفرپیشگان است - پس از «إنما عليك البلاغ» - که گویای ابلاغ و اتمام حجت است - می رساند که خداوند پیش از ابلاغ دین و اتمام حجت ، کافران را مجازات نمی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

8 - رعد - 13 - 41 - 9

9- خداوند ، اعمال و رفتار آدمیان را محاسبه می کند و بر اساس آن ، ایشان را سزا می دهد .

و هو سريع الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

10 - مریم - 19 - 84 - 8

8- خداوند ، پرونده کردار کافران و مشرکان را مورد حسابرسی دقیق قرار خواهد داد .

إِنَّمَا نَعِدُّ لَهُمْ عَذَابًا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 62 - 6

6 - نظام حسابرسی خداوند ، مبرا از کمترین ظلم به آدمیان

و لدینا کتب . . . و هم لایظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

5- اعمال و باور های مشرکان ، دارای کیفر و حسابی معلوم و قطعی در نزد پروردگار

و من يدع مع الله .. فإئما حسابه عند ربّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 39 - 14

14 - اعمال کافران به روز رستاخیز ، مورد حسابرسی کامل خداوند قرار خواهد گرفت و کیفر آنان بی کم و کاست داده خواهد شد .

والذین كفروا أعمالهم كسراب .. و وجد الله عنده فوقیه حسابه

ص: 578

«توفیه» (مصدر «وَفَّی») به معنای پرداخت و دریافت کامل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 17 - 3

3 - خداوند ، به روز رستاخیز ، خواهان توضیح و پاسخ گویی معبود های باطل در باره نقش خود مشرکان در گمراهی خویش

فَيَقُولُ أَأَنْتُمْ أَضَلَلْتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 23 - 1

1 - خداوند ، تمامی اعمال و رفتار مجرمان و منکران معاد را ، در روز رستاخیز محاسبه و رسیدگی خواهد کرد .

وَقَدَّمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا

فعل «قدمنا» در آیه شریفه - طبق نظر مفسران - به معنای «قصدنا» «عمدنا» (قصد آهنگ [کاری] کردیم) است و مقصود از آن، پرداختن به حساب اعمال مجرمان حساب اعمال مجرمان و بررسی آنها می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 113 - 1

1 - محاسبه اعمال گذشته و نهانی گروندگان به دین ، برعهده خدا است ، نه پیامبران .

وَمَا عَلَّمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ . إِنْ حَسَابُهُمْ إِلَّا عَلَيَّ رَبِّي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 8 - 14

14 - اعمال دنیوی انسان ها ، مورد حساب رسی خداوند قرار خواهد گرفت .

إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

آگاه کردن خداوند، انسان ها را، از اعمال دنیوی شان، کنایه از مؤاخذه و حساب رسی است و صرف اطلاع رسانی نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 17 - 18

18 - حسابرسی انسان ها ، تنها در اختیار خدا است .

إلیه ترجعون

تقدیم «إلیه» بر «ترجعون» می تواند مفید حصر باشد. گفتنی است: «إلیه ترجعون» می تواند کنایه از این حقیقت باشد که انسان ها، سرانجام، حسابرسی خواهند شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 16 - 15، 10

10 - حساب رسی خداوند از اعمال انسان ها ، در قیامت ، نیاز به شاهد ندارد .

ص: 579

إِنَّهَا إِنْ تَكُ مَثْقَالَ حَبَّةٍ . . . يَأْتِ بِهَا اللَّهُ

از این که به جای «یعلمها الله» فرموده است «یأت بها الله» استفاده می شود که خداوند، خود ناظر بر اعمال بوده و براساس آن، حکم خواهد کرد و نیازی به گواه ندارد. فعل مضارع «یأت» هم می تواند به وقوع چنین عملی در آینده - که همان قیامت است - دلالت داشته باشد.

15 - علم دقیق و آگاهی عمیق خداوند به امور ، پشتوانه قدرت او برگردآوری اعمال انسان و بروز دادن آن در روز حساب

إِنْ تَكُ مَثْقَالَ حَبَّةٍ . . . يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 15 - 6، 3

3 - عهد منافقان مدینه با خدا برای فرار نکردن از جهاد ، مورد حساب کشی خداوند است .

و لقد كانوا عهدوا لله من قبل . . . و كان عهد الله مسئولاً

6 - همه عهد ها با خداوند ، قطعاً مورد حساب کشی خواهد بود .

و كان عهد الله مسئولاً

آوردن فعل ماضی برای بیان تحقق امری که در آینده خواهد بود، حکایت از وقوع قطعی آن می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 39 - 10، 8

8 - حسابرسی خداوند ، مستلزم اختصاص دادن ترس به او است .

و یخشونه و لا یخشون أحداً إلا الله و کفی بالله حسیباً

10 - خداوند ، حسابرسی کفایت کننده است .

و کفی بالله حسیباً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 7 - 17

17 - انسان ، در برابر اعمال خود مسؤول است و مورد بازخواست الهی قرار خواهد گرفت .

فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

مقصود از آگاه ساختن مردم نسبت به اعمالشان، حسابرسی اعمال آنان و کیفر و پاداش به ایشان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 21 - 2، 1

1 - گنه کاران ، دارای حسابی مجزّا از مؤمنان نیک کردار ، در پیشگاه الهی

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ .. كَالَّذِينَ ءَامَنُوا

2 - بی توجهی به عدالت الهی در نظام حسابرسی ، از زمینه های گناه پیشگی است .

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ

پرسش انکارآمیز خداوند در زمینه پندار غلط گناه پیشگان، حکایت از این می کند که چنین پنداری در اهل گناه، وجود داشته و یا

ص: 580

زمینه بروز دارد. لحن توبیخی و هدایت گرانه آیه شریفه، می رساند که این پندار، خود موجب انحراف است و برای از میان بردن انحراف، باید پندار را نقد و ابطال کرد.

79- حسابرسی خطاکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 11 - 6

6- ربوبیت خداوند، مقتضی حسابرسی و مؤاخذه خطاکاران است.

إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ

80- حسابرسی در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- رعد - 13 - 18 - 13 - 9, 8, 4

4- اجابت کنندگان دعوت خدا، از حسابرسی روز قیامت رنجی نمی برند و بر آنان سخت گرفته نمی شود.

لَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحَسَنَى

مقصود از «الحسنی» به قرینه مقابله آن - در ذیل آیه - با فرجام روی گردانان از دعوت خدا، معنایی مقابل «سوء الحساب» و نیز مقابل «جهنم» است. بنابراین مراد از «الحسنی» حساب آسان و نیز بهشت می باشد.

8- روی گردانان از دعوت خدا، در قیامت به حسابی سخت و ناگوار گرفتار خواهند بود.

وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ... أُولَئِكَ لَهُمُ السَّوْءُ الْحِسَابُ

«سوء» به هر چیزی که مایه ناراحتی و رنج باشد گفته می شود. اضافه «سوء» به «الحساب» اضافه صفت به موصوف است. بنابراین «سوء الحساب»؛ یعنی: «الحساب السوء».

9- قیامت صحنه حسابرسی از انسانهاست.

أُولَئِكَ لَهُمُ السَّوْءُ الْحِسَابُ

13- «فی مجمع البیان فی قوله: «أُولَئِكَ لَهُمُ السَّوْءُ الْحِسَابُ»... هو أن لا يقبل لهم حسنه ولا يغفر لهم سيئه... روی ذلک عن ابی عبدالله (ع)؛

در مجمع البیان درباره سخن خدا: «أولئك لهم سوء الحساب» .. از امام صادق (ع) روایت شده: مراد از «سوء الحساب» این است که هیچ حسنه ای از آنان پذیرفته نمی شود و هیچ گناهی از آنان آمرزیده نمی گردد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 4 - 3، 2

2 - حسابرسی در روز قیامت و کيفر و پاداش دهی در آن روز ، به دست خدا و در اختیار اوست .

ملک يوم الدين

ص: 581

3 - برپایی قیامت و قرار دادن روز جزا برای جهانیان ، جلوه ای از رحمت خداوند است .

الرحمن الرحيم. ملك يوم الدين

مطرح کردن مسأله قیامت پس از بیان رحمت الهی، اشاره به برداشت فوق دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 185 - 4

4 - محاسبه دقیق اعمال انسان و جزای عادلانه آن در قیامت

و انما توفون اجورکم يوم القيمة

«توفون» (اعطای پاداش کامل و تمام در مقابل عمل)، حکایت از محاسبه دقیق اعمال دارد و نیز حاکی از عدالت در پرداخت پاداش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 87 - 4

4 - قیامت ، روز حسابرسی اعمال از سوی خداوند

ان الله کان علی کل شیء حسیباً .. لیجمعنکم الی یوم القيمة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 96 - 13

13 - صحرای محشر عرصه حسابرسی مردم برای تعیین میزان پابندی آنان به احکام الهی

احل لکم .. حرم علیکم صید البر ما دتم حرمأ و اتقوا الله الذی الیه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 109 - 3,6,7

3 - قیامت صحنه حسابرسی از امت ها و واکنش های آنان در برابر دعوت پیامبران

یوم یجمع الله الرسل فیقول ماذا اجبتم

6 - یاد قیامت و صحنه های بررسی اعمال در آن ، زمینه ساز رعایت تقوا و ترس از خداوند

و اتقوا الله .. یوم یجمع الله الرسل

چنانچه «یوم» مفعول برای «اذکروا» باشد، جمله «اذکروا یوم ..» پس از «اتقوا الله» می تواند اشاره به علتی از علل لزوم تقوا و ترس از خدا داشته باشد.

7 - ضرورت ترس از قیامت و صحنه های حسابرسی در آن روز .

یوم یجمع الله الرسل

برداشت فوق بر این است که «یوم» بدل اشتمال برای «الله» در آیه قبل «اتقوا الله» گرفته شود و یا مفعول باشد. برای فعلی همانند: «اتقوا و یا احذروا و ... که به قرینه «اتقوا الله» حذف شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 582

5 - انعام - 6 - 13 - 6

6 - شنوایی و دانایی خداوند، تضمین کننده حسابرسی از بندگان در روز قیامت

ليجمعنكم إلى يوم القيمة .. و هو السميع العليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 36 - 10

10 - قیامت روز رسیدگی به کار حق پذیران و حق ناپذیران و پاداش و مجازات آنهاست.

إنما يستجيب الذين يسمعون و الموتى يعثهم الله ثم إليه يرجعون

جمله «ثم إليه يرجعون» ظاهراً تذلیلی برای تمامی آیه است. یعنی هم پاسخ دهندگان و هم مرده دلان جملگی در قیامت مبعوث شده و به نتایج اعمال خود می رسند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 60 - 14

14 - خداوند در قیامت آدمیان را به کردارهای دنیویشان آگاه می کند.

ثم إليه مرجعكم ثم ينبئكم بما كنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 62 - 7

7 - سریعترین نظام محاسبه و رسیدگی به اعمال در قیامت استقرار دارد.

ثم ردوا .. ألا له الحكم و هو أسرع الحسبين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 2,5

2 - گمراهان برای حسابرسی و جزای عملکردشان در روز قیامت برانگیخته خواهند شد.

و من یرد أن یضله .. و یوم یحشرهم جمیعاً یمعشر الجن

5 - جنیان و انسانها در قیامت مورد بازخواست مشترک قرار خواهند گرفت.

یمعشر الجن . . . وقال أولياؤهم من الإنس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 8 - 8

8 - عن امیرالمؤمنین (ع) . . . و اما قوله: «فمن ثقلت موازينه...» فإنما یعنی الحساب ... و الحسنات ثقل المیزان . . .

از امیرالمؤمنین (ع) روایت شده است: . . . مراد از آیه «فمن ثقلت موازينه»، حسابرسی (در قیامت) است ... و حسنات، موجب سنگینی میزان است . . .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 583

6 - عن امیرالمؤمنین (ع): ... و أما قوله: «... و من خفت موازینہ» فإنما یعنی الحساب ... و السيئات خفه المیزان

از امیرالمؤمنین (ع) روایت شده است: مراد از آیه «و من خفت موازینہ»، حسابرسی (در قیامت) است .. و گناهان، موجب سبکی میزان هستند

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 9

9 - قیامت ، عرصه احضار انسان ها برای حسابرسی اعمالشان

و ستردون ... فینبئکم بما کتمت عملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 22 - 3

3- پس از اتمام حسابرسی اعمال اهل جهنم ، شیطان آنان را سرزنش می کند و گمراهی آنان را معلول اندیشه و عمل خود آنان معرفی خواهد کرد .

و قال الشیطن لَمَّا قَضَى الْأَمْرَ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقُّ وَعَدْتُكُمْ

مفسّران، از جمله احتمالاتی که برای «قضی الأمر» برشمرده اند این است که وقتی به حسابهای اهل قیامت رسیدگی شد، شیطان به اهل جهنم چنین خطابی خواهد کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 41 - 8

8- قیامت روز حسابرسی است .

یوم یقوم الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 93 - 1،2

1- تمامی رفتار و اعمال آدمیان ، مورد بازپرسی خداوند در قیامت قرار خواهد گرفت .

لنستلّهم .. عمّا كانوا يعملون

2- تمامی رفتار و اعمال کافران و تجزیه کنندگان قرآن ، مورد بازپرسی خداوند در قیامت قرار خواهد گرفت .

المقتسمین . الذین جعلوا القرآن عضین . فوریک لنستلّهم أجمعین . عمّا كانوا يعمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 13 - 9

9- « عن النبي قال : الكتب كلّها تحت العرش فإذا كان يوم القيامة بعث الله تبارك و تعالی ریحاً تطيرها بالأیمان و الشمال أول حرفه : «
إقرأ كتابك كفی بنفسك اليوم عليك حسيباً» ;

از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) روایت شده است که فرمود: تمام نامه ها زیر عرش قرار دارند و آن گاه که روز قیامت فرا رسد، خداوند
- تبارک و

ص: 584

تعالی - بادی را برمی انگیزد تا آنها را به پرواز درآورد و به دستهای چپ و راست مردم برساند و اولین حرف آن کتاب این است: إقرأ کتابک کفی بنفسک الیوم علیک حسیباً».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 14 - 2

2- هر انسانی در قیامت، با خواندن پرونده اعمال خویش، خود حسابگر آنها خواهد بود.

إقرأ کتابک کفی بنفسک الیوم علیک حسیباً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 49 - 19

19- حساب رسی و سنجش عادلانه اعمال آدمیان در قیامت، لازمه ربوبیت خدا است.

و وضع الکتب . . . و لایظلم ربک أحدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 105 - 11

11- قیامت، روز سنجش و محاسبه اعمال است.

فلا نقیم لهم یوم القیمه وزنًا

از تعبیر موجود در آیه، چنین برمی آید که در قیامت، برای سنجش اعمال آدمیان، معیارها و میزان هایی به کار گرفته می شود، لکن برای برخی، به جهت فقدان هرگونه عمل ارزشمند، هیچ محاسبه و میزانی برقرار نمی شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 1 - 4

4- حسابرسی، از رخدادهای مهم قیامت است.

اقترب للناس حسابهم

آغاز شدن سوره با طرح مسأله حسابرسی و بیان آن از میان دیگر رخدادهای قیامت، بیانگر مطلب یاد شده است.

3 - وجود معیارها و میزانهای متعدد در قیامت، برای سنجش اعمال انسانها

فمن ثقلت موازینہ

«موازن» جمع «میزان» است. به کارگیری جمع، بیانگر این معنا است که هر نوع عمل فرد، دارای میزان مخصوصی می باشد.

6 - «عن أبي عبد الله (صلى الله عليه وآله) (في قوله تعالى): «فمن ثقلت موازینه» قال: فمن رحج عمله...»؛

از امام صادق (ع) روایت شده است که در معنای قول خدای تعالی «فمن ثقلت موازینه» فرمود: کسی که عمل او سنگین و با ارزش باشد.
..».

ص: 585

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 24 - 6

6 - وجود دادگاه و محاکمه برای انسان ها در قیامت

یوم تشهد علیهم ألسنتهم .. بما كانوا یعملون

برداشت یاد شده بر این اساس است که شهادت و گواهی، حاکی از وجود نوعی دادگاه و محاکمه است؛ زیرا بدون دادگاه و محاکمه، شهادت و گواهی بی معنا خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 23 - 1

1 - خداوند، تمامی اعمال و رفتار مجرمان و منکران معاد را، در روز رستاخیز محاسبه و رسیدگی خواهد کرد.

وقدمنا إلی ما عملوا من عمل فجعلناه هباءً منثورًا

فعل «قدمنا» در آیه شریفه - طبق نظر مفسران - به معنای «قصدنا» «عمدنا» (قصد آهنگ [کاری] کردیم) است و مقصود از آن، پرداختن به حساب اعمال مجرمان حساب اعمال مجرمان و بررسی آنها می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 82 - 2

2 - قیامت، روز محاسبه کردار آدمیان و مجازات و پاداش در تعلیمات ابراهیم

والذی أطمع أن یغفرلی خطیئتی یوم الدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 13 - 10

10 - مشرکان مکه، به بازخواست انسان ها از سوی خداوند، پس از مرگ، معتقد بودند.

و یوم تقوم الساعة .. و لم یکن لهم من شرکائهم شفعاؤا

نفی شفاعت از معبودان مشرکان، حکایت از اعتقاد آنان به شفاعت می کند و ذکر آن به عنوان یکی از رخدادهای قیامت، این احتمال را تقویت می کند که آنان شفاعت معبودان را برای پس از مرگ خود می خواسته اند.

2 - اعتقاد به محاسبه اعمال در عالم آخرت ، مهم ترین اصل عقیدتی پس از عقیده به یک تایی خداوند است .

لا تشرک باللّٰه .. بینىٰ إنّها إنّ تک مثقال حبّه ... یأت بها اللّٰه

10 - حساب رسی خداوند از اعمال انسان ها ، در قیامت ، نیاز به شاهد ندارد .

إنّها إنّ تک مثقال حبّه .. یأت بها اللّٰه

از این که به جای «یعلمها اللّٰه» فرموده است «یأت بها اللّٰه» استفاده می شود که خداوند، خود ناظر بر اعمال بوده و براساس آن، حکم خواهد کرد و نیازی به گواه ندارد. فعل مضارع «یأت» هم می تواند به وقوع چنین عملی در آینده - که همان قیامت است - دلالت داشته باشد.

12 - توجّه به محاسبه دقیق اعمال در آخرت ، در گرایش انسان به صلاح ، نقش سازنده ای دارد .

يٰۤاَيُّهَا اِنَّهَا اِن تَك مَثَقَالِ حَبَّةٍ . . . يٰۤاَت بِهَا اللّٰه

15 - علم دقیق و آگاهی عمیق خداوند به امور ، پشتوانه قدرت او برگردآوری اعمال انسان و بروز دادن آن در روز حساب

اِن تَك مَثَقَالِ حَبَّةٍ . . . يٰۤاَت بِهَا اللّٰه اِنَّ اللّٰه لَطِيْفٌ خَبِيْر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 23 - 17

17 - کيفر و داوری خدا ، در روز قیامت ، متکّی به علم خویش به نیت و مقاصد محاکمه شوندگان است .

فَنَنْبِئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِذٰتِ الصُّدُوْر

«اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ . . .» به منزله تعلیل است برای مفاد «نَنْبِئُهُمْ . . .» که مجازات است و حکایت از نکته یاد شده می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 53 - 3

3 - انسان ها در قیامت ، مورد مجازات و پاداش الهی قرار خواهند گرفت .

اٰءْتٰۤا لِمَدِيْنُوْنَ

«دین» (مصدر «مدینون») به معنای جزا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 16 - 3

3 - قیامت ، روز حسابرسی از بندگان

یوم الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 26 - 25، 24

24 - قیامت ، روز حسابرسی از بندگان

بما نسوا يوم الحساب

25 - حسابرسی از بندگان ، مهم ترین ویژگی قیامت است .

يوم الحساب

از نام گذاری قیامت به روز حساب، برداشت یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 27 - 6

6 - حق مدار و هدفمند بودن آفرینش جهان ، مستلزم برپایی قیامت و وجود حسابرسی برای بندگان است .

بما نسوا يوم الحساب . و ما خلقنا السماء و الأرض و ما بينهما بطلاً

ذکر حق مدار و هدفمند بودن جهان، پس از طرح مسأله حسابرسی قیامت، می تواند بیانگر چنین ارتباطی میان آن دو مسأله باشد.

ص: 587

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 28 - 1

1 - هدفمند بودن آفرینش جهان ، مقتضی برپایی قیامت به منظور کیفر بندگان و یا پاداش به آنان

و ما خلقنا السماء... بطلاً... أم نجعل الذين آمنوا وعملوا الصلحت

یادآوری برابر نبودن سرنوشت مؤمنان با مفسدان، پس از طرح مسأله بی هدف نبودن آفرینش جهان، می رساند که اگر مؤمنان و مفسدان یکسان باشند، لازم می آید که جهان آفرینش بی هدف باشد و چون جهان آفرینش هدفمند است، پس باید سرنوشت این دو گروه یکسان نباشد. و از آن جایی که در دنیا یکسان زندگی می کنند، پس باید جهان دیگری (رستاخیز) باشد که با آنان برخورد متفاوت و متناسب شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 53 - 4

4 - قیامت ، روز حسابرسی اعمال و پاداش و جزا

هذا ما توعدون لیوم الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 7 - 19

19 - حسابرسی اعمال بندگان از سوی خداوند در قیامت ، متکی به علم همه جانبه او است .

فینبئکم بما کنتم تعملون إله علیم بذات الصدور

برداشت بالا- از آن جا است که جمله «إنّهم علیم بذات الصدور» تعلیل برای جمله «فینبئکم بما کنتم تعملون» است؛ یعنی، چون خداوند به باطن افراد آگاه است، پس می تواند آنان را به کردارشان آگاه سازد و به حسابرسی آنان پردازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 68 - 10

10 - تمامی موجودات آسمان ها و زمین ، پس از به پاخاستن با دومین نفخ صور ، در انتظار سرنوشت خود به سر خواهند برد .

ثمّ نفخ فیهِ أُخری فإذا هم قیام ینظرون

«نظر» (مصدر «ينظرون») هم به معنای انتظار است و هم به معنای نظر متحیرانه و بهت آمیز. برداشت یاد شده مبتنی بر معنای نخست است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 17 - 7

7 - خداوند ، حسابرسی اعمال بندگان را در قیامت با سرعت انجام خواهد داد .

اليوم تجزى كلّ نفس بما كسبت . . . إنّ الله سريع الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 588

7- فرعون فردی متکبر و منکر قیامت و روز حساب بود .

کَلِّ متکبِّر لایؤمن بیوم الحساب

8- مخالفان رسالت موسی (ع) (فرعونیان) ، گروهی متکبر و منکر قیامت و روز حساب بودند .

کَلِّ متکبِّر لایؤمن بیوم الحساب

10 - تکبر در برابر سخن حق و باور نداشتن به روز حساب ، از زمینه های فسادگری و کشتار افراد بی گناه در جامعه

کَلِّ متکبِّر لایؤمن بیوم الحساب

توصیف فرعون فاسد و سفاک به متکبر و منکر روز حساب، می تواند بیانگر مطلب یاد شده باشد.

11 - اعتقاد به روز حساب ، از اصول دعوت موسی (ع)

لایؤمن بیوم الحساب

12 - قیامت ، روز حسابرسی اعمال بندگان

لایؤمن بیوم الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 44 - 9

9- قیامت ، عرصه بازخواست و حسابرسی

و سوف تسئلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 40 - 2

2- قیامت ، روز داوری و حلّ و فصل نهایی امور و کشف حقیقت برای همگان

و لکنّ اکثرهم لایعلمون . إنّ یوم الفصل میقتهم أجمعین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - بسیج تمامی امکانات هستی در نشأه آخرت ، برای حسابرسی نهایی خلق

سنفرغ لکم ایّه الثقلان

نسبت داده شدن «فراغ» به خداوند - با ضمیر متکلم مع الغیر - می تواند کنایه از این باشد که او تمامی اسباب و عوامل را در جهت رسیدگی به حساب خلق، در قیامت قرار می دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 9 - 8

8 - قیامت ، روز فراهم آمدن انسان ها برای محاکمه و کیفر و پاداش

و اتّقوا الله الذی إليه تحشرون

«حشر» (مصدر «تحشرون») به معنای جمع کردن و فراهم آوردن است. فراهم آمدن مردم در قیامت، برای محاکمه و تعیین

ص: 589

کیفر و پاداش برای آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 5

5 - تمامی رفتارها و کرده های انسانها در قیامت، مورد حسابرسی دقیق قرار خواهد گرفت.

ثُمَّ لَتَنْبَوْنَ بِمَا عَمَلْتُمْ

کلمه «ما» (آنچه) افاده عموم می کند. با خبر کردن انسانها از تمامی کرده های خویش در قیامت، اشاره به حسابرسی و کیفر و پاداش دادن به آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 9 - 1, 2

1 - خداوند، همه انسانها را برای حسابرسی در روز قیامت گرد می آورد.

یوم یجمعکم

2 - قیامت و گرد آمدن انسانها در آن روز، برای محاکمه و مجازات، شایان یاد و یادآوری

یوم یجمعکم

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که «یوم» متعلق به فعل مقدر «اذکر» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 18 - 2

2 - قیامت، روز حساب رسی و عرضه شدن نیات، انگیزه ها، افکار و رفتار انسانها به محکمه عدل الهی

یومئذ تعرضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 46 - 2

2 - قیامت، روز جزا و حسابرسی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 8 - 6، 4

4 - قیامت ، روز حسابرسی اعمال انسان ها و پرسش از رفتار آنان با یکدیگر

و إذا الموءودة سئلت

6 - حسابرسی قاتل در قیامت ، بر دادخواهی مقتول توقف ندارد .

و إذا الموءودة سئلت

مجهول آوردن «سئلت»، حاکی از این است که فرد یا افرادی غیر از مقتول، پی گیر محاکمه قاتل خواهند شد.

ص: 590

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 7 - 3

3 - حاکمیت نظمی خاص ، بر حسابرسی اعمال در قیامت

اوتی کتبه بیمینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 9 - 1

1 - تمام اسرار و اعمال کتمان شده ، در قیامت ارزیابی گشته ، و مورد سنجش و شناسایی قرار خواهد گرفت .

یوم تبلی السرائر

«سرائر» جمع «سریره» (آنچه کتمان شود) است (قاموس) و چون با حرف «ال» همراه است، بر عموم دلالت دارد. «ابلاء» (مصدر «تبلی») به معنای امتحان کردن است (مصباح). مراد از آزمودن سرائر، سنجش و محاسبه آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 10 - 3

3 - قیامت ، روز حسابرسی نیت ها ، خصلت ها و اسرار درونی است .

و حصّل ما فی الصدور

تهدید به ظهور اسرار درونی در قیامت، کنایه از تأثیر آنها در فرجام اخروی است. بنابراین انسان ها، براساس رازهای سینه خود نیز، محاسبه و کیفر خواهند شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 8 - 1

1 - قیامت ، زمان حسابرسی از نعمت ها است .

ثمّ لتسنلنّ یومئذ عن النعیم

«نعیم»، به معنای نعمت فراوان است. (مفردات)

81- حسابرسی دنیوی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 40 - 11

11- حسابرسی و مجازات کفرپیشگان و منکران رسالت در دنیا

و علینا الحساب

از آن جا که مقصود از تهدیدهای اشاره شده در این آیه عذابهای دنیوی است ، معلوم می شود مراد از حساب در جمله «علینا الحساب» نیز حسابرسی در دنیا است.

ص: 591

82- حسابرسی دنیوی مکذبان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 40 - 11

11- حسابرسی و مجازات کفرپیشگان و منکران رسالت در دنیا

و علینا الحساب

از آن جا که مقصود از تهدیدهای اشاره شده در این آیه عذابهای دنیوی است ، معلوم می شود مراد از حساب در جمله «علینا الحساب» نیز حسابرسی در دنیا است.

83- حسابرسی راز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 10 - 3

3- قیامت ، روز حسابرسی نیت ها ، خصلت ها و اسرار درونی است .

و حصّل ما فی الصدور

تهدید به ظهور اسرار درونی در قیامت، کنایه از تأثیر آنها در فرجام اخروی است. بنابراین انسان ها، براساس رازهای سینه خود نیز، محاسبه و کیفر خواهند شد.

84- حسابرسی سخت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 8 - 6

6 - سرپیچی از فرمان های خدا و پیامبران ، در پی دارنده محاسبه سخت الهی و عذاب ناخوشایند و ناشناخته (عذاب استیصال)

عتت عن أمر ربّها و رسله فحاسبنها حساباً شديداً و عذبنها عذاباً نكراً

85- حسابرسی سخن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 18 - 2

2- سخنان آدمی، همانند سایر اعمال او، مسئولیت آفرین و مورد محاسبه

ما یلفظ من قول إلاّ لدیه رقیب عتید

در آیه قبل، مسأله محاسبه و ضبط اعمال به صورت مطلق مطرح گردیده است و اکنون در این آیه، ضبط و محاسبه گفتار، به انسان

ص: 592

یادآوری شده است.

86- حسابرسی شیعیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 26 - 6

6 - « عن قَبِيصَةَ بن يَزِيدَ الجُعْفِيِّ قال : دخلت على الصادق جعفر بن محمد (ع) . . . قلت . . . أسألك عن قول الله تعالى « إنَّ إلینا إیابهم . ثمَّ إنَّ علینا حسابهم » قال : نعم یا قَبِيصَه إذا كان يوم القيامة جعل الله حساب شیعتنا علینا فما كان بینهم و بین الله استوهبه محمد (صلی الله علیه و آله) من الله و ما كان فیما بینهم و بین الله علیه و آله) من الله و ما كان فیما بیننا و بینهم و هبناهم حتّی یدخلون الجنّه بغير حساب ;

قَبِيصَه بن یزید جعفری روایت کرده که خدمت امام صادق(ع) رسیدم و گفتم: از شما درباره سخن خدای تعالی «إنَّ إلینا إیابهم . ثمَّ إنَّ علینا حسابهم» سؤال دارم امام فرمود: آری ای قبیصه! زمانی که قیامت برپا شود، خداوند حساب شیعیان ما را به ما واگذار می کند. پس هر چه [از خطا و گناه] که بین آنان و خدا باشد، [حضرت] محمد(صلی الله علیه و آله) از خداوند بخشش آن را طلب می کند و آنچه از مظلومه و حقوق که بین آنان و مردم باشد، آن را نیز [حضرت] محمد(صلی الله علیه و آله) پرداخت می کند و آنچه [از حقوق] بین ما و آنان باشد، ما به آنان می بخشاییم؛ تا این که بدون حساب وارد بهشت شوند».

87- حسابرسی صالحان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 30 - 3

3 - شمول رحمت و حمایت خداوند ، نسبت به اهل ایمان و عمل صالح ، پس از حسابرسی آنان

كلّ أمّه تدعی إلى كتبها . . . فأما الذین ءامنوا و عملوا الصلحت فیدخلهم ربّهم ف

88- حسابرسی طراح قصه افک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 24 - 9

9 - تهدید شدن سازندگان « افک » به محاکمه ای سخت در قیامت و آشکار شدن توطئه های پنهانی آنان با شهادت غیر قابل انکار اعضا و جوارح خود آنها

إنّ الذین یرمون المحصنات . . . یوم تشهد علیهم ألسنتهم . . . بما كانوا یعملون

برداشت یاد شده، بر این اساس است که این آیه از جمله آیات مربوط به ماجرای «افک» باشد.

ص: 593

89- حسابرسی عصیانگران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 8 - 6

6 - سرپیچی از فرمان های خدا و پیامبران ، در پی دارنده محاسبه سخت الهی و عذاب ناخوشایند و ناشناخته (عذاب استیصال)

عتت عن أمر ربّها ورسله فحاسبنها حساباً شديداً و عذبنها عذاباً نكراً

90- حسابرسی عقیده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 117 - 5

5 - اعمال و باور های مشرکان ، دارای کیفر و حسابی معلوم و قطعی در نزد پروردگار

و من يدع مع الله . . . فإتّما حسابه عند ربّه

91- حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 134 - 11

11 - عدل الهی ، در رسیدگی به اعمال انسان ها و پاداش دهی به ایشان

لها ما كسبت و لكم ما كسبتم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 202 - 7

7 - محاسبه اعمال تمامی بندگان توسط خداوند ، یکباره انجام می گیرد .

والله سريع الحساب

اميرالمؤمنين (ع): . . . معناه انه يحاسب الخلق دفعهً كما يرزقهم دفعهً

مجمع البيان، ج 2، ص 531؛ نورالثقلين، ج 1، ص 200، ح 731.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

3 - آل عمران - 3 - 195 - 10

10 - ارزیابی دقیق اعمال از سوی خداوند

انّی لا اصبیح عمل عامل منکم

ص: 594

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 199 - 26

26 - نظام اجر و پاداش الهی ، قانونمند و دارای محاسبات دقیق و سریع

انّ الله سريع الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 6 - 16

16 - کفایت خداوند در حسابرسی اعمال

و كفى بالله حسيبا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 86 - 8

8 - هر عملی از انسان مورد حسابرسی خداوند قرار می گیرد .

انّ الله كان على كل شيء حسيبا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 87 - 6، 4

4 - قیامت ، روز حسابرسی اعمال از سوی خداوند

انّ الله كان على كل شيء حسيبا . . . ليجمعنكم الى يوم القيمة

6 - یگانگی خداوند ، مقتضی برپایی قیامت و حسابرسی اعمال *

انّ الله كان على كل شيء حسيبا. الله لا اله الا هو ليجمعنكم الى يوم القيمة

توصیف خداوند به یگانگی و آنگاه بیان برپایی قیامت از سوی او، می تواند اشاره به این معنا باشد که یگانگی خداوند دلیل برپایی قیامت از سوی اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - تهدید مستکبران و امتناع کنندگان از بندگی خداوند به احضار در پیشگاه خداوند برای حسابرسی و مجازات

و من یتنکف عن عبادته و یتکبر فسیحشرهم إلیه جمیعاً

جمله «فسیحشرهم» کنایه از حسابرسی و مجازات مستکبران است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 109 - 4

4 - قیامت ، عرصه پرسش از عملکرد آدمیان

یوم یجمع الله الرسل فیکول ماذا اجبتم

ص: 595

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 52 - 14

14 - محاسبه اعمال و برآورد تأثیر حضور و یا عدم حضور مؤمنان فقیر و ضعیف در کنار پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در محدوده وظایف آن حضرت نیست.

و لا تطرد الذین یدعون ربهم بالغدوه .. ما علیک من حسابهم من شیء

مرجع ضمیر در «من حسابهم» موصول در صدر آیه و مراد از آن همان مؤمنان فقیرند. و «من» بنابر گفته اهل ادب، زاید و مفید استغراق است. یعنی حساب هیچ عمل و کاری از آنان با تو نیست، که از جمله آنها برآورد نقش حضور و یا عدم حضور آنان در نزد پیامبر (صلی الله علیه و آله) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 61 - 2

2 - خوابانیدن و بیدار کردن تا زمان اجل و سپس بازگشت به خداوند و محاسبه اعمال، نشانه تسلط خداوند بر امور بندگان است.

هو الذی یتوفکم باللیل ... و هو القاهر فوق عباده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 21 - 13

13 - «عن أبی عبد الله (ع) فی قوله: «و یخافون سوء الحساب» قال: الإستقصاء والمداقه و قال: یحسب علیهم السیئات و لایحسب لهم الحسنات»

از امام صادق (ع) درباره سخن خدا: «و یخافون سوء الحساب» روایت شده است که فرمود: [سوء الحساب] حسابرسی دقیق و دقت در بررسی اعمال است و [همچنین] فرمود: کارهای بد آنان علیه ایشان محاسبه می شود و کارهای نیکشان به سود آنان به حساب نمی آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 41 - 9

9 - خداوند، اعمال و رفتار آدمیان را محاسبه می کند و بر اساس آن، ایشان را سزا می دهد.

و هو سریع الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13- رفتار آدمی به مجرد صدور آن در دنیا، بدون تأخیر مورد حسابرسی دقیق خداوند قرار می گیرد.

ليجزي الله كلّ نفس ما كسبت إن الله سريع الحساب

برداشت فوق مبتنی بر این است که مقصود از «سريع الحساب» بودن خداوند حسابرسی اعمال در همین دنیا باشد و این محاسبه تا روز قیامت به تأخیر نمی افتد؛ بلکه همزمان با صدور اعمال از بندگان محاسبه و ثبت خواهد گردید.

ص: 596

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 14 - 2

2- هر انسانی در قیامت ، با خواندن پرونده اعمال خویش ، خود حسابگر آنها خواهد بود .

اقرأ کتیبک کفی بنفسک الیوم علیک حسیباً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 117 - 5

5 - اعمال و باور های مشرکان ، دارای کیفی و حسایی معلوم و قطعی در نزد پروردگار

و من یدع مع الله . . . فإئما حسابہ عند ربّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 23 - 1

1 - خداوند ، تمامی اعمال و رفتار مجرمان و منکران معاد را ، در روز رستاخیز محاسبه و رسیدگی خواهد کرد .

وقدمنا إلی ما عملوا من عمل فجعلنه هباء منثوراً

فعل «قدمنا» در آیه شریفه - طبق نظر مفسران - به معنای «قصدا» «عمدنا» (قصدا آهنگ [کاری] کردیم) است و مقصود از آن، پرداختن به حساب اعمال مجرمان حساب اعمال مجرمان و بررسی آنها می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 113 - 1,6

1 - محاسبه اعمال گذشته و نهانی گروندگان به دین ، برعهده خدا است ، نه پیامبران .

و ما علمی بما کانوا یعملون . إن حسابهم إلاّ علی ربّی

6 - ربوبیت خداوند ، مقتضی حساب رسی از اعمال بندگان است .

إن حسابهم إلاّ علی ربّی لو تشعرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - اعمال دنیوی انسان ها ، مورد حساب رسی خداوند قرار خواهد گرفت .

إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

آگاه کردن خداوند، انسان ها را، از اعمال دنیوی شان، کنایه از مؤاخذه و حساب رسی است و صرف اطلاع رسانی نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 15 - 16

16 - انسان ها ، پس از مرگ ، در پیشگاه خداوند درباره اعمال دنیوی شان ، مؤاخذه خواهند شد .

إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

ص: 597

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 16 - 8،16

8 - اعمال انسان ها ، چه خوب و چه بد ، باقی می ماند و روزی ، محاسبه می شود .

فتکن فی صخره . . . یأت بها الله

16 - خداوند ، حساب رسی اعمال انسان ها را با دقت انجام می دهد .

یأت بها الله إن الله لطیف خبیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 25 - 1،9

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) مأمور ابلاغ پیام خداوند به مشرکان ، درباره بازخواست نشدن هرکسی از عمل دیگری

قل لاتسئلون عمّا أجرنا ولا نسئل عمّا تعملون

9 - انسان ها در قیامت ، درباره عملشان مورد مؤاخذه و پرسش قرار خواهند گرفت .

قل لاتسئلون عمّا أجرنا ولا نسئل عمّا تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 5 - 4

4 - رسیدگی نهایی به کار مردمان و تعیین کیفر و پاداش برای آنان ، از شؤون خداوند

وإلی الله ترجع الأمور

در صورتی که مراد از «الأُمور» کارهای مربوط به انسان ها باشد؛ آیه شریفه به فلسفه قیامت و حضور مردم در پیشگاه خداوند، جهت محاسبه اعمال و مشخص شدن فرجام نهایی شان اشاره دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 18 - 6

6 - محاسبه اعمال و مراقبت بر آن ، لازمه تقوا است .

اتَّقُوا اللَّهَ وَلِتَنْظُرَ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 8 - 4

4 - قیامت ، روز حسابرسی اعمال انسان ها و پرسش از رفتار آنان با یکدیگر

و إذا الموءودة سئلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 9 - 5

5 - حسابرسی نهان کاری های انسان و چشیدن کیفر آن ، از اهداف معاد است .

إِنَّهُ عَلَىٰ رَجْعِهِ لَقَادِرٌ . يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ

ص: 598

«یوم» ظرف برای «رجعه» و بیانگر آن است که ارجاع دوباره انسان، روزی به وقوع خواهد پیوست که از مشخصات آن، محاسبه اعمال پنهانی و نیت های انسان برای تشخیص میزان کیفر او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 7 - 7 - 90

7 - کمک های مالی به مردم - هر چه باشد - از دید خداوند مخفی نمانده و محاسبه خواهد شد .

يقول أهلكم مالاً لبدأ . أیحسب أن لم یره أحد

در برداشت یاد شده، مفروض این است که گوینده «أهلكم . . .» اهل انفاق بوده؛ ولی بر تعبیر «أهلكم» توبیخ شده است. به این بیان که انفاق گران، نباید مال خود را تلف شده بدانند؛ زیرا انفاق ها از نظر خداوند مخفی نمی ماند. البته این افراد نباید به همین مقدار اکتفا کنند؛ بلکه برای قرار گرفتن در زمره «أصحاب المیمنه» باید به عقبه هایی گام نهند که آیات بعد گویای آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 6 - 7

7 - مواجه شدن انسان ها با کردار خود و پاداش یا کیفر آن ، پس از بازگشت آنان از حسابرسی است .

یصدر الناس أشتاتاً لیروا أعمالهم

92- حسابرسی عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 26 - 4

4 - تمامی انسان ها در قیامت ، با حساب رسی اعمال خویش روبه رو خواهند شد .

و لم أدر ما حسابیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 4 - 2

2 - افکار و کردار انسان ها ، محفوظ مانده و محاسبه خواهد شد .

إن کلّ نفسٍ لَمَّا علیها حافظ

خبر از حفاظت و مراقبت بر انسان ها، هشدارى است به آنان كه نپندارند آنچه انجام مى دهند، فانى گشته و پيامدى نخواهد داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

20 - طارق - 86 - 9 - 1

1 - تمام اسرار و اعمال كتمان شده ، در قيامت ارزيابى گشته ، و مورد سنجش و شناسايى قرار خواهد گرفت .

يوم تبلى السرائر

ص: 599

«سرائر» جمع «سریه» (آنچه کتمان شود) است (قاموس) و چون با حرف «ال» همراه است، بر عموم دلالت دارد. «ابلاء» (مصدر «تبلی») به معنای امتحان کردن است (مصباح). مراد از آزمودن سرائر، سنجش و محاسبه آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 26 - 4,5

4 - حسابرسی اعمال ، از اهداف احضار همگان در پیشگاه خداوند است .

إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ . ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ

5 - وجود کارگزارانی چند ، برای حسابرسی اعمال مردم در قیامت

ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ

برداشت یاد شده، از ضمیر «نا» استفاده شده است.

93- حسابرسی عمل در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 12 - 3

3 - وجود جهنم ، پیش از حسابرسی کردار ها در قیامت

وَ إِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ

برافروختن جهنم در قیامت، حاکی از وجود اصل آن پیش از قیامت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 13 - 2

2 - وجود بهشت ، پیش از حسابرسی کردار ها در قیامت

وَ إِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ

94- حسابرسی عمل کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - حساب و نتیجه اعمال کافران دوزخی ، در نامه اعمالشان درج شده و روشن است .

ولم أدر ما حساييه

ص: 600

95- حسابرسی عمل محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 52 - 16

16 - مؤمنان وظیفه دار محاسبه اعمال و برخوردهای پیامبر با دیگران نیستند.

و ما من حسابک علیهم من شیء

96- حسابرسی قاتل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 8 - 6

6 - حسابرسی قاتل در قیامت، بر دادخواهی مقتول توقف ندارد.

و إذا الموءودة سئلت

مجهول آوردن «سئلت»، حاکی از این است که فرد یا افرادی غیر از مقتول، پی گیر محاکمه قاتل خواهند شد.

97- حسابرسی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 84 - 8

8- خداوند، پرونده کردار کافران و مشرکان را مورد حسابرسی دقیق قرار خواهد داد.

إنما نعدّ لهم عداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 71 - 1

1 - کافران پس از حسابرسی اعمالشان، دسته دسته و گروه گروه به دوزخ رانده خواهند شد.

و وضع الکتب... و وقیت کلّ نفس ما عملت... و سیق الذین کفروا إلى جهنّم زمراً

«زمره» (مفرد «زمر») به معنای گروه و دسته است که به دنبال گروه و دسته ای دیگر باشند. بنابراین پیام آیه شریفه این می شود که کافران به

چند دسته تقسیم شده؛ آن گاه دسته دسته به دنبال هم وارد دوزخ خواهند شد.

98- حسابرسی گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 21 - 1

ص: 601

1 - گنه کاران ، دارای حسابی مجزاً از مؤمنان نیک کردار ، در پیشگاه الهی

أم حسب الذین .. کالذین ءامنوا

99- حسابرسی مجرمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 9 - 5

5- رفتار اصحاب اخذود با مؤمنان و کردار تمام مجرمان ، از خداوند مخفی نبوده و حسابرسی خواهد شد .

و الله على كل شيء شهيد

بیان گواه بودن و آگاهی خداوند، تهدید مجرمان به رسیدگی به کردارشان است.

100- حسابرسی محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 25 - 3

2- مشرکان ، هیچ گاه درباره کردار پیامبر و مؤمنان ، مورد مؤاخذه قرار نمی گیرند .

قل لاتسئلون عمّا أجرنا

3- پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان ، از کردار مشرکان بازخواست نمی شوند .

ولانسئل عمّا تعملون

101- حسابرسی مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 84 - 8

8- خداوند ، پرونده کردار کافران و مشرکان را مورد حسابرسی دقیق قرار خواهد داد .

إِنَّمَا نَعَدُّ لَهُمْ عَدًّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - مشركان ، هيچ گاه درباره كردار پيامبر و مؤمنان ، مورد مؤاخذة قرار نمى گيرند .

قل لاتسئلون عمّا أجرنا

3 - پيامبر (صلی الله عليه و آله) و مؤمنان ، از كردار مشركان بازخواست نمى شوند .

ص: 602

102- حسابرسی مکذبان محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 26 - 3

3- روی گردانان از رهنمود های پیامبر (صلی الله علیه و آله) و کافران به آن ، در قیامت مورد حسابرسی و مؤاخذه قرار خواهند گرفت .

إلا من تولى و كفر... ثم إن علينا حسابهم

103- حسابرسی مکذبان معاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 23 - 1

1 - خداوند ، تمامی اعمال و رفتار مجرمان و منکران معاد را ، در روز رستاخیز محاسبه و رسیدگی خواهد کرد .

و قدمنا إلی ما عملوا من عمل فجعلناه هباء منثورًا

فعل «قدمنا» در آیه شریفه - طبق نظر مفسران - به معنای «قصدنا» «عمدنا» (قصد آهنگ [کاری] کردیم) است و مقصود از آن، پرداختن به حساب اعمال مجرمان حساب اعمال مجرمان و بررسی آنها می باشد.

104- حسابرسی مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 25 - 2,3

2- مشرکان ، هیچ گاه درباره کردار پیامبر و مؤمنان ، مورد مؤاخذه قرار نمی گیرند .

قل لاتسئلون عمّا أجرمنا

3- پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان ، از کردار مشرکان بازخواست نمی شوند .

و لانسئل عمّا تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - گنه کاران ، دارای حسابی مجزاً از مؤمنان نیک کردار ، در پیشگاه الهی

أم حسب الذین .. كالذین ءامنوا

ص: 603

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 30 - 3

3 - شمول رحمت و حمایت خداوند ، نسبت به اهل ایمان و عمل صالح ، پس از حسابرسی آنان

كَلَّ أُمَّهُ تَدْعَى إِلَى كِتَابِهَا .. فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ ف

105- حسابرسی نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 8 - 7

7 - حسابرسی از نعمت ها ، مرحله ای پس از مشاهده دوزخ و یقین به آن است .

ثُمَّ لَتَرُونَهَا .. ثُمَّ لَتَسْتَلْتَنَّ

106- حسابرسی نیات در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 10 - 3

3 - قیامت ، روز حسابرسی نیت ها ، خصلت ها و اسرار درونی است .

و حَصَّلَ مَا فِي الصُّدُورِ

تهدید به ظهور اسرار درونی در قیامت، کنایه از تأثیر آنها در فرجام اخروی است. بنابراین انسان ها، براساس رازهای سینه خود نیز، محاسبه و کیفر خواهند شد.

107- حقانیت حسابرسی در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 8 - 7

7 - سنجش اعمال در قیامت، حق و بر اساس عدل است.

و الوزن یومئذ الحق

برداشت فوق بر این اساس است که «الوزن» به معنای مصدری، یعنی سنجیدن باشد و «الحق» صفت برای خبر محذوف، که تقدیر آن چنین می شود: «الوزن یومئذ الوزن الحق». یعنی: سنجیدن در آن روز، سنجشی حق و بر اساس عدل است.

ص: 604

108- دقت حسابرسی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 47 - 10

10- تمامی اعمال آدمیان - حتی خردترین و سبک ترین آنها - مورد حسابرسی ، بازخواست و جزای الهی قرار خواهد گرفت .

وإن كان مثقال حبة من خردل أتينا بها وكفى بنا حاسبين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 16 - 16

16 - خداوند ، حساب رسی اعمال انسان ها را با دقت انجام می دهد .

يأت بها الله إنَّ الله لطيف خبير

109- دقت در حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 11 - 7

7- علم خداوند ، پشتوانه دقت در حسابرسی و مجازات انسان ها در قیامت است .

إنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ

110- دقت در حسابرسی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 88 - 11

11 - اتقان و استواری صنع خدا ، نشانگر برخورد دقیق و بی تسامح او در سنجش کردار آدمیان

صنع الله الذي أتقن كلَّ شيءٍ إنَّه خبير بما تعملون

از ارتباط «صنع الله..» با «إنَّه خبير...» می توان استفاده کرد که خداوند، هم چنان که در امر تکوین هیچ ضرورتی را فروگذار نکرده است، در بررسی کردار آدمیان نیز از هیچ نکته ای غافل و فروگذار نیست.

111- دقت در حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 8 - 7

7 - « عن أبي الجارود عن أبي جعفر (ع) قال : قال رسول الله (صلى الله عليه وآله) كلّ محاسبٍ معذبٌ فقال له قائل : يا رسول الله فأين قول

ص: 605

اللّٰهُ عَزَّوَجَلَّ « فسوف يحاسب حساباً يسيراً » قال : ذلك العَرَضُ يعنى التَّصَفُّحُ ؛

ابی جارود از امام باقر(ع) روایت نموده که حضرت فرمود: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمودند: هر کس محاسبه شود، در عذاب خواهد بود. شخصی به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) گفت: پس کلام خدای عزوجلّ که فرموده: «فسوف يحاسب حساباً يسيراً» چه می شود؟ حضرت فرمود: آن محاسبه [که گفتم] عرضه شدن [تمام اعمال] است [امام باقر(ع) فرمود:]مقصود پیامبر(صلی الله علیه و آله) بررسی دقیق [اعمال] است».

112- دلایل حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 6 - 2

2 - برنامه و حساب دقیق حاکم بر هستی ، خود دلیل ضرورت قیامت و محاسبه نهایی کردار آدمیان *

و الذریت . . . وإنّ الدین لواقع

از مناسبت میان مقسم به و جواب قسم، استفاده می شود: همان طور که تمام مظاهر طبیعت به گونه ای حساب شده در ارتباط باهم قرار دارند و هدفی را دنبال می کنند؛ به طریق اولی حیات انسان بی فرجام نیست و بدون حساب پایان نمی پذیرد.

113- ذکر حتمیت حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 3

3 - توجه به حتمی بودن حسابرسی اعمال ، زمینه ساز شناخت پروردگار و بازدارنده خلق از کفر و تکذیب

سنفرغ لکم . . . فبأیّ آلاء ربکمما تکذبان

برداشت یاد شده از آن جا است که خداوند، برای دور ساختن خلق از کفر و تکذیب حق، حتمی بودن حسابرسی اعمال را یادآور شده است.

114- روزی بی حسابرسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 38 - 15

15 - مردان الهی ، از روزی و فضل بدون حسابرسی خداوند برخوردارند .

رجال لاتلهيهم تجره ولابيع عن ذكر الله . . . و الله يرزق من يشاء بغير حساب

معنای «بغیر حساب» - به قرینه «و یزیدهم من فضله» - می تواند بدون حسابرسی باشد؛ زیرا اعطای مازاد بر استحقاق (من فضله) دلیل بر این است که حسابرسی در کار نیست، وگرنه می بایست تنها به مقدار استحقاق شخص، پاداش داده شود.

ص: 606

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 10 - 23

23 - « عن أمير المؤمنين (ع) : . . . قال الله عز وجل . . . إنما يوفى الصابرون أجرهم بغير حساب ، فما أعطاهم الله في الدنيا لم يحاسبهم به في الآخرة . . . » ;

از امام علی (ع) روایت شده: . . . خدای عزوجل فرمود: «إِنَّمَا يُوفَى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ» آنچه را خدا در دنیا به صابران داده است، در قیامت حساب آن را از آنان نمی خواهد.».

115- زمان حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 8 - 2

2- مرحله حسابرسی در قیامت ، مرحله ای پس از دریافت نامه های اعمال است .

فسوف يحاسب حسابًا يسيرًا

«سوف»، برای وعده دادن به کار می رود (مصباح) و دلالت بر تأخیر دارد. (مقایس اللغه)

116- زمینه حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 52 - 8

8 - رحمانیت خداوند ، مقتضی برپا کردن قیامت و حساب رسی از بندگان است .

هذا ما وعد الرحمن

برداشت یاد شده از یاد کردن خدا به صفت و نام «رحمان» - از میان دیگر اوصاف و نام های الهی - به دست می آید.

117- زمینه حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 93 - 4

4- ربوبیت الهی ، مقتضی بازپرسی و کیفر و پاداش دادن در برابر اعمال و رفتار آدمی است .

فوربک لئسئلئهم أجمعين . عمّا كانوا يعملون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

12 - مؤمنون - 23 - 117 - 7

ص: 607

7- ربوبیت خدا، مقتضی حسابرسی اعمال و کیفر کافران

فإنّما حسابه عند ربّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 88 - 16

16 - رخداد های جهان بر اثر نفخ صور، زمینه ساز برپایی قیامت و حسابرسی آدمیان، براساس علم دقیق خداوند به اعمال آنان

و یوم ینفخ فی الصور.. و تری الجبال... إنّه خبیر بما تفعلون

برداشت یاد شده بنابراین فرض است که «تری الجبال..» ادامه «یوم ینفخ فی الصور...» و بیانگر حوادث جهان در پی دمیده شدن در صور باشد. بنابراین جمله پایانی آیه (إنّه خبیر بما تفعلون) می رساند که قیامت، برای حسابرسی است و این کار متکی به علم دقیق الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 18 - 10

10 - محاسبه اعمال و مراقبت بر کردار، هم ریشه در تقوا دارد و هم روحیه تقوا را رشد داده، شکوفا می سازد.

و لتنظر نفس... و اتقوا الله

از قرار گرفتن عبارت «و لتنظر..» در میان دو «اتقوا الله»، استفاده می شود که محاسبه نفس از یک سو، متکی به تقوا است و از سوی دیگر عامل شکوفایی و تکامل آن می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 10 - 5

5 - ربوبیت الهی، مقتضی برپایی قیامت و حسابرسی اعمال

إنّا نخاف من ربّنا یوماً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 6 - 2

2 - زلزله زمین، از مقدمات حشر مردم و حسابرسی اعمال آنان در قیامت است.

إذا زلزلت الأرض . . . يومئذ يصدر الناس

118- زیادی حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 6 - 6

6 - « قال علیّ (ع) . . . و معنى قوله « فمن ثقلت موازينه » و « من خفت موازينه » فهو قله الحساب و كثرته ;

علی(ع) فرمود: معنای سخن خداوند «فمن ثقلت موازينه» و «من خفت موازينه»، پس آن [سنگینی و سبکی، به معنای] ا کمی و

ص: 608

زیادی [مدت] حسابرسی است».

119- سختی حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 35 - 14

14- یک عمر لذت جویی و هوس رانی ، پوچ و بی ارزش در قبال لحظه پاسخ گویی و مجازات

کأثم یوم یرون ما یوعدون لم یلبثوا إلا ساعه من نهار

«یوم یرون مایوعدون» همان قیامت و روز کیفر است که با دیدنش روزگار دراز کامروایی کافران، لحظه ای از روز می نماید.

120- سختی حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 11 - 4

4 - محاسبه و رسیدگی به اعمال کسانی که نامه عمل خود را از پشت سر دریافت کرده اند ، سخت و اندوه بار خواهد بود .

حساباً یسیراً .. مسروراً ... فسوف یدعوا ثبوراً

برداشت یاد شده، از مقابله دو گروه استفاده شده است. از آنجا که گروه اول حسابی آسان داشته و شادمان خواهند شد، دانسته می شود که برای گروه دوم، جز سختی حساب و غمگین شدن نخواهد بود.

121- سختی حسابرسی عمل کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 26 - 2

2 - حسابرسی اعمال در قیامت برای کافران ، از حضور در پیشگاه خداوند دشوارتر است .

ثمّ إنّ علینا حسابهم

حرف «ثمّ»، بر تراخی رتبی دلالت دارد و بیانگر آن است که مرحله حسابرسی، سخت تر از مرحله رجوع به خداوند است؛ هر چند هر دو هم زمان باشند.

122- سختی حسابرسی عهدشکنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 21 - 10

ص: 609

10- شکستن پیمان ها و پایبند نبودن به عهدها ، در پی دارنده حساب سخت و ناگوار قیامت است .

الذین یوفون بعهد الله و لاینقضون المیثق . . . و یخافون سوء الحساب

123- سختی حسابرسی گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 21 - 6

6- گنه کاران در قیامت با حسابی سخت و ناگوار مواجه می شوند .

و یخافون سوء الحساب

اضافه «سوء» به «الحساب» اضافه صفت به موصوف است.

124- سختی حسابرسی معرضان از خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 18 - 8

8- روی گردانان از دعوت خدا ، در قیامت به حسابی سخت و ناگوار گرفتار خواهند بود .

و الذین لم یتستجیبوا له . . . أولئک لهم سوء الحساب

«سوء» به هر چیزی که مایه ناراحتی و رنج باشد گفته می شود. اضافه «سوء» به «الحساب» اضافه صفت به موصوف است. بنابراین «سوء الحساب» ؛ یعنی: «الحساب السوء».

125- سرعت حسابرسی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 51 - 13، 12

12- خداوند ، حسابرسی اعمال انسان را در قیامت با سرعت انجام می دهد .

لیجزی الله کلّ نفس ما کسبت إن الله سریع الحساب

13- رفتار آدمی به مجرد صدور آن در دنیا ، بدون تأخیر مورد حسابرسی دقیق خداوند قرار می گیرد .

ليجزي الله كل نفس ما كسبت إن الله سريع الحساب

برداشت فوق مبتنی بر این است که مقصود از «سريع الحساب» بودن خداوند حسابرسی اعمال در همین دنیا باشد و این محاسبه تا روز قیامت به تأخیر نمی افتد؛ بلکه همزمان با صدور اعمال از بندگان محاسبه و ثبت خواهد گردید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 610

7 - خداوند ، حسابرسی اعمال بندگان را در قیامت با سرعت انجام خواهد داد .

اليوم تجزي كل نفس بما كسبت .. ان الله سريع الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - علم همه جانبه خداوند به احوال ظاهر و باطن انسان ها ، دلیل توانایی او بر حسابرسی سریع بندگان

ان الله سريع الحساب .. يعلم خائنه الاعين وما تخفي الصدور

برداشت یاد شده بر این اساس است که جمله «يعلم خائنه الاعين ..» تعلیل برای جمله «ان الله سريع الحساب» باشد؛ یعنی، چون خداوند از تمامی حالات انسان ها آگاهی کامل دارد، اعمال بندگان را با سرعت رسیدگی خواهد کرد و نیازی به ارائه دلیل و شهود ندارد.

126- سرعت در حسابرسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- سرعت در حسابرسی و قضاوت و حکم، معیاری مهم و اساسی در نظام قضائی شایسته

ألا له الحكم وهو أسرع الحسبين

بیان سرعت حسابرسی به عنوان یکی از ویژگیهای مهم در حکم و قضاوت خداوند، گویای رجحان و مزیت قضاوت و حکمی است که سرعت هر چه بیشتر و بدون فوت وقت انجام پذیرد.

127- سرعت در حسابرسی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - خداوند ، در قیامت اعمال بندگان را با سرعت حسابرسی خواهد کرد .

والله سريع الحساب

128- سهولت حسابرسی اجابت کنندگان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 18 - 4

ص: 611

4- اجابت کنندگان دعوت خدا، از حسابرسی روز قیامت رنجی نمی برند و بر آنان سخت گرفته نمی شود.

لذین استجابوا لربهم الحسنی

مقصود از «الحسنی» به قرینه مقابله آن - در ذیل آیه - با فرجام روی گردانان از دعوت خدا، معنایی مقابل «سوء الحساب» و نیز مقابل «جهنم» است. بنابراین مراد از «الحسنی» حساب آسان و نیز بهشت می باشد.

129- سهولت حسابرسی اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 7

7- برانگیختن انسان ها و حسابرسی از آنان در قیامت، کاری سهل و آسان برای خداوند

لتبعثنَّ ثمَّ لتنبؤنَّ بما عملتم و ذلك علی الله یسیر

130- سهولت حسابرسی اصحاب یمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 8 - 3,6

3 - کسانی که نامه عمل آنان به دست راستشان داده شود، حسابرسی آسانی خواهند داشت.

فأما من أوتی کتبه یمینه . فسوف یحاسب حساباً یسیراً

«یسیر» دو معنا دارد: 1. آسان، 2. قلیل (مفردات راغب). در آیه شریفه، اولین معنا مناسب است.

6 - «قاسم بن محمد عن علی قال : سمعت أبا عبد الله (ع) یقول : إنَّ الله تبارک و تعالی إذا أراد أن یحاسب المؤمن أعطاه کتابه یمینه و حاسبه فیما بینه و بینه فیقول : عبدی ! فعلت کذا . . . قد غفرتها لک و ابدلتها حسنات . . . و هو قول الله عزَّوجلَّ « فأما من أوتی کتابه یمینه فسوف یحاسب حساباً یسیراً » ؛

قاسم بن محمد از علی [بن ابی حمزه] روایت نموده که گفت: از امام صادق (ع) شنیدم که می فرمود: خدای - تبارک و تعالی - زمانی که بخواهد مؤمنی را محاسبه کند، نامه عملش را به دست راست وی می دهد و او را در آنچه بین خود و او است محاسبه کرده، می فرماید: بنده من فلان کار را کردی؟ . . . من آن را برای تو بخشیدم و آن را به حسنه هایی تبدیل کردم . . . و این سخن خدای عزَّوجلَّ است «فأما من أوتی کتابه یمینه . فسوف یحاسب حساباً یسیراً» .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - اعطای نامه عمل به دست راست انسان در قیامت و حسابرسی آسان از او، فرح بخش و شادی آفرین است .

و ينقلب إلى أهله مسرورًا

3 - دریافت کنندگان نامه عمل با دست راست ، با آسان گذراندن مرحله حسابرسی ، شادمان به نزد خویشاوندان خود بر خواهند گشت .

ص: 612

فَأَمَّا مَنْ أَوْتَىٰ كُتْبَهُ بِيَمِينِهِ . . . وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مُسْرُورًا

131- شرایط حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 111 - 8

8- رساندن انسان ها به سزایی کامل و مطابق با اعمال و رفتار آنان ، تنها درخور کسی است که به تمام اعمال و جزئیات رفتار ایشان آگاه باشد .

لِيُوفِّيَهُمْ رَبِّكَ أَعْمَلَهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

بیان آگاهی خداوند به تمامی اعمال و جزئیات آن ، پس از مطرح ساختن ادای کامل پاداش و کیفر اعمال ، گویای برداشت فوق است.

132- شگفتی تکذیب حسابرسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ماعون - 107 - 1 - 3

3 - روز مجازات و حسابرسی ، حقیقتی است انکارناپذیر و دروغ پنداشتن آن ، شگفت آور و توجیه ناپذیر است .

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَكْذِبُ بِالْدِينِ

133- عدالت در حسابرسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 8 - 7

7 - سنجش اعمال در قیامت، حق و بر اساس عدل است.

و الوزن يومئذ الحق

برداشت فوق بر این اساس است که «الوزن» به معنای مصدری، یعنی سنجیدن باشد و «الحق» صفت برای خبر محذوف، که تقدیر آن چنین می شود: «الوزن يومئذ الوزن الحق». یعنی: سنجیدن در آن روز، سنجشی حق و بر اساس عدل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 47 - 1

1- حسابرسی مردم در قیامت بر میزان قسط و عدالت است .

و نضع الموزین القسط لیوم القیمه

ص: 613

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که لام در «لیوم القیامه» برای ظرفیت و به معنای «فی»، یا «عند» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 7 - 11

11 - حسابرسی اعمال بندگان ، عادلانه خواهد بود .

و لاتزر وازره وزر أُخری

134- عدالت در حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 71 - 14

14- کمترین ظلم و بی عدالتی در محاسبه اعمال و نیز در پاداش اخروی سعادتمندان وجود ندارد .

فمن أوتی کتبه بیمینه . . . و لایظلمون فتیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 47 - 5، 4، 2

2- حسابرسی اعمال بندگان بر مبنای قسط و عدل ، از فلسفه های برپایی قیامت

و نضع الموزین القسط لیوم القیمه

برداشت یاد شده بر مبنای این است که لام در «لیوم القیامه» برای تعلیل باشد. بر این اساس پیام آیه چنین می شود: ترازوهای قسط و داد را به خاطر برپایی قیامت، بنا می نهیم.

4- حسابرسی دقیق و عادلانه خداوند ، فراگیر تمامی اعمال خُرد و کلان انسان

و نضع الموزین القسط لیوم القیمه . . . من خردل

«حَبّه» به معنای یک دانه از گندم، جُو و مانند آن است و «خردل» به معنای بذره‌های بسیار ریز است. «مثقال حَبّه من خردل» مثلی است برای بیان هر چیز دقیق و کوچک و مقصود از آن در این آیه، تمامی اعمال خُرد و کلان انسان ها است.

5- حسابرسی خداوند در قیامت به گونه ای است که به هیچ کس اندکی ظلم نمی شود .

و نضع الموزين . . . فلا تظلم نفس شيئاً

135- عقیده به حسابرسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 13 - 10

10 - مشرکان مکه ، به بازخواست انسان ها از سوی خداوند ، پس از مرگ ، معتقد بودند .

و يوم تقوم الساعة . . . و لم یکن لهم من شركائهم شفعا

ص: 614

نفی شفاعت از معبودان مشرکان، حکایت از اعتقاد آنان به شفاعت می کند و ذکر آن به عنوان یکی از رخدادهای قیامت، این احتمال را تقویت می کند که آنان شفاعت معبودان را برای پس از مرگ خود می خواسته اند.

136- عقیده به حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 52 - 10

10 - عقیده به برپایی قیامت و حساب رسی از بندگان ، از موضوعات دعوت رسولان الهی

من بعثنا من مرقدنا هذا ما وعد الرحمن و صدق المرسلون

137- عقیده به حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 3 - 6

6 - اعتقاد به قیامت و محاسبه اعمال ، دارای نقشی بنیادین در مجموعه باور های دینی

و هم بالأخره هم یوقنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 20 - 2

2 - اطمینان و اعتقاد به حساب رسی اعمال در قیامت ، مهم ترین رکن اعتقادی مؤمنان

إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَقٌ حَسَابِيه

برداشت یاد شده، از آن جا است که مسأله حساب رسی اعمال - در این آیات - در ردیف نخستین اصل اعتقادی مؤمنان برشمرده شد.

138- عمومیت حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 32 - 1

1 - تمامی انسان ها بدون استثنا ، در قیامت برای حساب رسی و کیفر و پاداش به پیشگاه خداوند احضار خواهند شد .

وإن كلّ لمّا جمیع لدینا محضرون

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

ص: 615

4- تمامی انسان ها در قیامت ، با حساب رسی اعمال خویش روبه رو خواهند شد .

و لم أدر ما حسابیه

139- عمومیت حسابرسی در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- اعراف - 7 - 6 - 1

1 - تمامی امتها و پیامبران مورد بازجویی خداوند در قیامت قرار می گیرند.

فلنستلن الذين أرسل إليهم ولنستلن المرسلين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 92 - 6

6- همه انسان ها بدون استثنا ، در قیامت مورد بازپرسی خداوند قرار خواهند گرفت .

فوربك لنستلنهم أجمعين

برداشت فوق، بنابراین احتمال است که مرجع ضمیر «هم» - به قرینه «إني أنا النذير المبين» - همه انسانها باشد. به دلیل اینکه «نذیر» بودن پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای همه انسانهاست.

140- عمومیت حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 20 - 4

4- تمامی انسان ها در قیامت ، با حساب رسی اعمال خویش روبه رو می شوند .

إني ظننت أنني ملق حسابیه

141- عوامل سختی حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- قطع پیوندهایی که خداوند به برقرار کردن آنها امر کرده، موجب مواجه شدن با حساب سخت و ناگوار قیامت خواهد شد.

والذین یصلون . . . و یخشون ربهم و یخافون سوء الحساب

10- شکستن پیمان ها و پایبند نبودن به عهدها، در پی دارنده حساب سخت و ناگوار قیامت است.

ص: 616

الذین یوفون بعهد الله و لایتقضون المیثق . . . و یخافون سوء الحساب

142- غافلان از حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 1 - 3

3- مشرکان صدراسلام، از مسأله حسابرسی قیامت، به طور کلی غافل مانده و از تأمل و اندیشه در نشانه‌ها و دلایل روشن آن، روی گردان بودند.

اقترب للناس حسابهم و هم فی غفله معرضون

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که این سوره، مکی است و مخاطب و مصداق اولی «الناس»، مردم مشرک اند.

143- غفلت از حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 1 - 1

1- انسان‌ها از حسابرسی قیامت - در عین نزدیک بودن آن - در غفلت شدید به سر می‌برند.

اقترب للناس حسابهم و هم فی غفله معرضون

کلمه «فی» در «فی غفله» برای ظرفیت مجازی است و دلالت بر شدتِ وصف می‌کند؛ یعنی، غفلت مردم از حسابرسی قیامت بسیار شدید است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 1

1 - سرزنش شدن تکذیب‌گران و کافران جن و انس از سوی خداوند، به خاطر بی‌توجهی آنان به موضوع حسابرسی اعمال خلق در قیامت و کیفر و پاداش الهی در آن

سنفرغ لکم ایّه الثقلان . فبأیّ الآء ربکما تکذبان

استفهام در «فبأیّ الآء» توییحی است و تشبیه آمدن «کما» و «تکذبان» به خاطر توجه خطاب به جن و انس است.

144- غفلت از حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 19 - 4

4 - غفلت از محاسبه اعمال ، زمینه ساز فراموشی از یاد خداوند *

ص: 617

يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا .. و لتنظر إنَّ اللهَ خبير بما تعملون. و لاتكونوا كالذين ن

برداشت یاد شده، بدان احتمال است که تقدم «و لتنظر..» بر «و لاتكونوا كالذين...» نظر به تقدم رتبی داشته باشد.

145- فلسفه حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 103 - 6

6- گذر از موقف های قیامت (حسابرسی ، کیفر ، پاداش و ...) غرض از گردآوری همگان در صحنه قیامت است .

ذلک یوم مجموع له الناس

برداشت فوق ، مبتنی براین نکته است که «لام» در «له» برای بیان غایت و غرض باشد. بر این اساس مفاد جمله «ذلک یوم...» چنین می شود: روز قیامت روزی است که خداوند ، همگان را برای گذر از موقعهای آن روز گردآوری می کند.

146- قانونمندی حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 7 - 3

3 - حاکمیت نظمی خاص ، بر حسابرسی اعمال در قیامت

أوتی کتبه بیمینه

147- کمی حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 6 - 6

6 - « قال علیّ (ع) . . . و معنی قوله « فمن ثقلت موازینه » و « من خفت موازینه » فهو قله الحساب و کثرته ؛

علی(ع) فرمود: معنای سخن خداوند «فمن ثقلت موازینه» و «من خفت موازینه»، پس آن [سنگینی و سبکی، به معنای] کمی و زیادی [مدت] حسابرسی است.».

148- گواهی در حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- برای محاسبه عمل انسان در قیامت، نیازی به وکیل، دلیل، شاهد و... نیست.

ص: 618

149- لجاجت مکذبان حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 20 - 3

3- گروهی از مردم با وجود هشدار های قرآن، همچنان بر بی ایمانی خود باقی اند و ربوبیت و بصیرت الهی را انکار کرده و معاد و حسابرسی اعمال را نمی پذیرند.

إِنَّ رَبَّهٗ كَانَ بِهِ بَصِيرًا... فما لهم لا يؤمنون

متعلق «لایؤمنون»، ممکن است معارفی باشد که در آیات پیشین بیان شد؛ از قبیل: ربوبیت و بصیرت الهی، نامه های اعمال، محاسبه و ...

150- محور حسابرسی در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- اعراف - 7 - 6 - 4، 3، 2

2- پذیرش و عدم پذیرش رسالت های انبیا و نیز عمل به احکام دین، محور بازجویی خداوند از امتهاست.

فلنستلن الذین أرسل إلیهم

توصیف مردم با عنوان «أرسل إلیهم» دلالت بر این دارد که بازجویی از امتها درباره چگونگی برخورد با رسالت های الهی است.

3- تبلیغ تعالیم دینی و آسمانی، محور بازجویی از پیامبران خدا در قیامت

فلنستلن الذین أرسل إلیهم ولنستلن المرسلین

عنوان «مرسلین» در جمله «ولنستلن المرسلین» بیانگر این است که سؤال از پیامبران درباره تبلیغ رسالت است.

4- چگونگی رفتار امتها و برخورد آنان با رسالت انبیا، پرسش خداوند از رسولان خویش در قیامت *

فلنستلن الذین أرسل إلیهم ولنستلن المرسلین

بدان احتمال که مورد سؤال از پیامبران، رفتار امتهایشان باشد؛ چه اینکه محور آیات پیشین فرمان به پذیرش آیات الهی و تهدید مخالفان انبیا بوده است.

151- مدت حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 4 - 5,7

5 - عرصه محشر و حساب رسی خلائق در آن ، بسیار طولانی است .

ص: 619

فی یوم کان مقداره خمسين ألف سنه

برداشت یاد شده، بنابراین احتمال است که عدد یاد شده در آیه شریفه، صرفاً برای بیان کثرت است.

7- « روی عن ابي عبدالله (ع) أنه قال : لو ولي الحساب غير الله لمكثوا فيه خمسين ألف سنه من قبل أن يفرغوا و الله سبحانه يفرغ من ذلك في ساعه ;

از امام صادق(ع) روایت شده که فرمود: اگر حساب رسی قیامت را کسی غیر خدا به عهده گیرد، هر آینه [مردم] در آن جا پنجاه هزار سال باید توقف کنند؛ قبل از این که از حساب فارغ شوند؛ ولی خدای سبحان در کمتر از ساعتی از [حساب رسی] آنان فارغ می شود».

152- مدت حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 4 - 4

4- عرصه محشر و حساب رسی خلائق ، پنجاه هزار سال به طول می انجامد .

فی یوم کان مقداره خمسين ألف سنه

153- مدت حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 6 - 6

6- « قال علی (ع) . . . و معنی قوله « فمن ثقلت موازينه » و « من خفت موازينه » فهو قله الحساب و کثرته ;

علی(ع) فرمود: معنای سخن خداوند «فمن ثقلت موازينه» و «من خفت موازينه»، پس آن [سنگینی و سبکی، به معنای] کمی و زیادی [مدت] حسابرسی است».

154- مکان حسابرسی در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 43 - 2

2- وجود نقطه ای مشخص ، برای محاکمه و حساب رسی کافران در قیامت

کأنهم إلى نصب يوفضون

155- مکان حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 4 - 3

3 - زمین پس از تحولاتی در سه مرحله (« لرزش ویرانگر در پایان عمر دنیا ») ، « اخراج مردگان از درون خود در آغاز قیامت » و « اظهار اطلاعات بایگانی شده در خود ») ، مکان حسابرسی اعمال انسان ها خواهد شد .

إذا زلزلت ... و أخرجت ... تحدّث أخبارها

آیات این سوره می تواند بیانگر حوادث آخرت باشد که از پایان نظام موجود، شروع می شود. تعبیر «یومئذ» - در این احتمال - نشانگر وقوع تمام آن حوادث، در یک زمان گسترده است.

156- مکذبان حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 16 - 2

2- سران کفر و شرک ، در اوج غرور و ناباوری نسبت به معاد و حسابرسی الهی به سر می بردند .

وقالوا ربنا عجل لنا قطننا قبل يوم الحساب

از استهزای معاد به وسیله کافران و درخواست شتاب در نزول عذاب قیامت، برداشت یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 27 - 2

2- طغیان گران دوزخی ، حسابرسی قیامت را انکار کرده و احتمال حقانیت آن را نیز مردود می دانستند .

إنّهم كانوا لا يرجون حساباً

نفی «امید»، بیانگر این است که انکار قیامت از سوی دوزخیان، به حدی شدید بود که آنان احتمال آن را نیز نمی دادند و حتی اندک امیدی به آن نداشتند.

157- ملاک حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11- « عن هشام بن سالم قال : سألت أبا عبد الله (ع) عن قول الله عزَّوجلَّ : « ونضع الموازين القسط ليوم القيامة فلا تظلم نفس شيئاً » قال : هم الأنبياء والأوصيا (ع) ;

از هشام بن سالم نقل شده که گفت: از امام صادق (ع) در باره قول خدای عزوجل «ونضع الموازين القسط ليوم القيامة..» پرسیدم فرمود: موازين قسط، پیامبران و اوصیا هستند».

ص: 621

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 7 - 19

19 - حسابرسی اعمال بندگان از سوی خداوند در قیامت ، متکی به علم همه جانبه او است .

فَیَنْبِتْکُمْ بِمَا کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ إِنَّهُ عَلِیمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

برداشت بالا- از آن جا است که جمله «إنّ-ه علیم بذات الصدور» تعلیل برای جمله «فینب-تکم بما کنتم تعملون» است؛ یعنی، چون خداوند به باطن افراد آگاه است، پس می تواند آنان را به کردارشان آگاه سازد و به حسابرسی آنان پردازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 9 - 3

3 - انسان در قیامت ، بر باور ها و ملکات نفسانی خویش ، مؤاخذه خواهد شد .

یوم تبلی السرائر

مراد از آزمودن سریره ها، حسابرسی و سنجش میزان کفر آنها است.

158- ملاک حسابرسی در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 93 - 5

5- اعمال و رفتار انسان ، معیار بازپرسی و محاسبه و تعیین کننده سرنوشت او در قیامت

لنسنلّتهم .. عمّا کانوا یعملون

159- ملاک حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 21 - 4

4- محاسبه کردار بندگان و جزادهی به آنان ، متکی بر شهادت گواهان

کلّ نفس معها سائق وشهید

160- منشأ حسابرسی در آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 7 - 3

3 - برقراری قانون ، محاسبه و سنجش به اراده الهی ، در ساختار نظام جهان

ص: 622

و السَّمَاءِ رَفَعَهَا وَ وَضَعَ الْمِيزَانَ

با توجه به این که «میزان» به ابزار سنجش گفته می شود؛ وضع میزان در آسمان، می تواند اشاره به حاکمیت قانون و محاسبه در نظام جهان داشته باشد.

161- منشأ حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 5

5- ربوبیت الهی در حق جن و انس ، مستلزم برپا داشتن نظام حسابرسی اعمال برای آنان

سنفرغ لکم ایّه الثقلان . فبأیّ آلاء ربکم تکذبان

ارتباط «ربکم» با محتوای آیه قبل، بیانگر مطلب یاد شده است.

162- موانع ذکر حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 1 - 3

3- ضرورت پرهیز از سرگرمی ها و ترک امور بازدارنده از توجه به حسابرسی ها در قیامت

ألهیکم التکاثر

آیه «لستسلنّ یومئذ عن النعم» در آخر سوره - که بر حسابرسی از نعمت ها دلالت دارد - نشانگر آن است که سرگرم شدن به تکاثر، مایه غفلت از حسابرسی است و باید انسان از آنچه او را سرگرم ساخته و از اهداف نعمت ها بازمی دارد، پرهیز کند تا هنگام حسابرسی نعمت ها، پاسخی داشته باشد.

163- نزدیکی حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 31 - 1

1- هشدار الهی ، به دور نبودن لحظه حسابرسی خلق و برپایی قیامت

سنفرغ لکم ایّه الثقلان

164- نزدیکی حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 623

2- حسابرسی اعمال مردم، قریب الوقوع و تخلف ناپذیر است.

اقترب للناس حسابهم

165- نعمت حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 2

2- اصل حسابرسی اعمال خلق در نظام جهان، نعمتی الهی، انکارناپذیر و غیر قابل تکذیب

سنفرغ لکم... فبأیّ الآء ربکمما تکذبان

تعبیر «سنفرغ لکم...»، می تواند نویدی باشد به از بین نرفتن اعمال خلق و به حساب آمدن نهایی آن و «ءالآء» نیز بر این نعمت الهی اطلاق شده باشد.

166- وضوح حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 14 - 3

3- حساب انسان در پرونده عمل وی در قیامت، روشن و آشکار است.

کفی بنفسک الیوم علیک حسابًا

از اینکه خداوند فرموده است: «خودت برای حسابرسی عمل خود کافی هستی» نشان می دهد که اعمال و حسابرسی آنها روشن و آشکار است و نیاز به تبیین از سوی کسی ندارد.

167- وعده حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 52 - 6

6- برپایی قیامت و حسابرسی از بندگان، وعده الهی به انسان ها

هذا ما وعد الرحمن

168- وکیل در حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 624

10 - اسراء - 17 - 14 - 4

4- برای محاسبه عمل انسان در قیامت، نیازی به وکیل، دلیل، شاهد و... نیست.

کفی بنفسک الیوم علیک حسیبًا

169- ویژگیهای حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 14 - 4

4- برای محاسبه عمل انسان در قیامت، نیازی به وکیل، دلیل، شاهد و... نیست.

کفی بنفسک الیوم علیک حسیبًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 43 - 3

3- خروج انسان ها از گور ها و زنده شدن آنان، برای محاکمه با سرعت انجام می پذیرد.

یوم یخرجون من الأجدات سراعًا کأنهم إلی نصب یوفضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 9 - 5

5- انسان ها در قیامت، تنها و دور از خویشاوندان، مورد حسابرسی قرار خواهند گرفت.

فسوف یحاسب .. و ینقلب إلی أهله

170- ویژگیهای حسابرسی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 47 - 5,9,10

4- حسابرسی دقیق و عادلانه خداوند، فراگیر تمامی اعمال خرد و کلان انسان

و نضع الموزین القسط لیوم القیمه .. من خردل

«حَبَّه» به معنای یک دانه از گندم، جُو و مانند آن است و «خردل» به معنای بذرهای بسیار ریز است. «مَثَقَال حَبَّه مِنْ خَرْدَلٍ» مثلی است برای بیان هر چیز دقیق و کوچک و مقصود از آن در این آیه، تمامی اعمال خُرد و کلان انسان ها است.

5- حسابرسی خداوند در قیامت به گونه ای است که به هیچ کس اندکی ظلم نمی شود .

و نضع الموزین . . . فلا تظلم نفس شیئاً

9- خداوند در رسیدگی به اعمال بندگان ، حسابگری با کفایت و بی نیاز از کمک و یاری دیگران در روز قیامت است .

و کفی بنا حسین

ص: 625

10- تمامی اعمال آدمیان - حتی خردترین و سبک ترین آنها - مورد حسابرسی ، بازخواست و جزای الهی قرار خواهد گرفت .

وإن كان مثقال حبة من خردل أتينا بها وكفى بنا حسيين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 90 - 10

10 - محاسبه و جزای اعمال انسان ، براساس علم دقیق و همه جانبه الهی

إنه خبير بما تفعلون .. فكبت وجوههم في النار هل تجزون إلا ما كنتم تعملون

مطلب یاد شده با توجه به ارتباط این آیه با ذیل آیه 88 (إنه خبير بما تفعلون) استفاده می شود.

171- هشدار به حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 28 - 3

3 - بسیاری از آیات قرآن ، هشدار دهنده مردم درباره معاد و حسابرسی در قیامت است .

لايرجون حساباً . و كذبوا بايتنا كذاباً

جمع بودن «آیات» بر نکته یاد شده دلالت دارد. به قرینه کلمه «حساباً» - در آیه قبل - موضوع حسابرسی در مجموعه آن آیات مطرح شده است.

حسابرسی اخروی

172- آثار ترس از حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 22 - 18

18- آنان که از خدا ترسند و از حساب سخت و ناگوار قیامت هراس دارند ، به فرجامی نیک خواهند رسید .

ويخشون ربهم ويخافون سوء الحساب .. أولئك لهم عقبى الدار

173- آثار تکذیب حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 27 - 7

7 - انکار معاد و روز حسابی ، مستلزم باطل و بی هدف دانستن آفرینش جهان است .

بما نسوا يوم الحساب . و ما خلقنا السماء و الأرض و ما بينهما بطلاً

ص: 626

یادآوری این نکته که ما جهان را بی هدف نیافریده ایم - پس از طرح مسأله فراموشی روز حساب - می رساند که نسیان و انکار معاد با هدف مندی و حق مداری جهان، ناسازگار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 27 - 5

5 - انکار معاد و حسابرسی قیامت ، عامل طغیان گری و مایه گرفتاری به عذاب جهنم است .

للظّـغین . . . إثمهم كانوا لا يرجون حساباً

174- آثار حسابرسی اخروی امت ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 28 - 10

10 - احضار امت ها برای حسابرسی ، مایه هراس و به زانو درآمدن آنان در صحنه قیامت *

وتری کلّ أمّه جائیه کلّ أمّه تدعی إلی کتبها

برداشت بالا بدان احتمال است که جمله «کلّ أمّه تدعی إلی کتبها» درصدد بیان علت «کلّ أمّه جائیه» باشد.

175- اهمیت ایمان به حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 20 - 7

7 - لزوم ایمان به ثبت کردار انسان در نامه اعمال و حسابرسی آن در قیامت

و أمّا من أوتی . . . و أمّا من أوتی . . . فما لهم لا يؤمنون

176- ایمان به حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 26 - 1

1 - تصدیق روز جزا و اعتقاد به حساب رسی بندگان ، از ویژگی های مؤمنان و مسلمانان راستین

وَالَّذِينَ يَصَّدَّقُونَ يَوْمَ الدِّينِ

یکی از کاربردهای واژه «دین»، جزا و حساب است.

ص: 627

177- تذکر حسابرسی اخروی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 15 - 4

4- تبیین آیات الهی در طبیعت و تذکر به محاسبه اعمال در قیامت ، برای هدایت آدمیان است .

و جعلنا الیل والنهار آیتین . . . اقرأ کتبک ... من اهتدی فإنما یتهدی لنفسه

178- ترس از حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 21 - 7,8

7- انسان ها باید از مواجه شدن با حساب سخت و ناگوار قیامت ، خائف و هراسان باشند .

و یخافون سوء الحساب

8- خشیت از خدا و هراس از حساب سخت و ناگوار قیامت ، از نشانه های خردمندان است .

إنما یتذکر أولوا الألباب .. الذین ... یخشون ربهم و یخافون سوء الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 21 - 3

3- هراس انسان در قیامت ، از حضور در دادگاه عدل الهی *

و جاءت کل نفس معها سائق

برداشت یاد شده بدان احتمال است که تعبیر «سائق» و مأمور پیش برنده، از آن جهت یاد شده باشد که بی رغبتی و هراس انسان را، از

حضور اختیاری در محکمه عدل الهی بنمایاند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 31 - 2

2- پرهیز از طغیان گری ، ترس از حسابرسی اعمال و پذیرش آیات الهی ، مصداق تقوایشگی است .

لَطَّ-غين . . . إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا . وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا . . . إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفْ

از تقابل بین متقین و طغیان گران، دانسته می شود که منزه بودن از صفات طغیان گران، تقوای پیشگی است.

179- تعدد آیات حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 28 - 3

3- بسیاری از آیات قرآن، هشدار دهنده مردم درباره معاد و حسابرسی در قیامت است .

ص: 628

لا یرجون حساباً . و کذبوا بآیتنا کذاباً

جمع بودن «آیات» بر نکته یاد شده دلالت دارد. به قرینه کلمه «حساباً» - در آیه قبل - موضوع حسابرسی در مجموعه آن آیات مطرح شده است.

180- حتمیت حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 8 - 3

3- بازگشت به سوی خدا و حضور در دادگاه قیامت ، برای محاسبه و مجازات ، امری حتمی و غیر قابل اجتناب است .

ثم تردّون إلى علم الغیب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 7 - 2

2- احضار کم فروشان در صحنه قیامت و حسابرسی اعمال آنان ، قطعی و تردیدناپذیر است .

ویل للمطفّفین . . . ألا یظنّ أولئک ... کلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ماعون - 107 - 1 - 3

3- روز مجازات و حسابرسی ، حقیقتی است انکارناپذیر و دروغ پنداشتن آن ، شگفت آور و توجیه ناپذیر است .

أرءیت الذی یکذب بالذین

181- حتمیت حسابرسی اخروی نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 8 - 2

2- حسابرسی از نعمت ها در قیامت ، اجتناب ناپذیر و بیرون از اختیار انسان ها است .

ثم لتسنلنّ

مجهول بودن «لتسئلن»، اشاره به نکته یاد شده دارد.

حسابرسی اخروی از مکذبان الیاس (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 127 - 2

ص: 629

2- قوم تکذیب کننده الیاس ، در روز قیامت برای حسابرسی و کیفر احضار خواهند شد .

فإنّهم لمحضرون

182- حسابرسی اخروی از مکذبان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 127 - 3

3- تکذیب کنندگان پیامبران و ادیان الهی ، برای حسابرسی و کیفر در روز قیامت احضار خواهند شد .

فإنّهم لمحضرون

183- حسابرسی اخروی امت ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 29 - 3

3- صحیفه اعمال امت ها در قیامت ، بیان کننده تمامی کردار ایشان ، به صورتی دقیق و بدون کمترین کاستی و فزونی

ینطق علیکم بالحقّ

184- حسابرسی اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 31 - 2,3

2- جن و انس ، هر دو دارای مسؤولیت و حسابرسی در قیامت

سنفرغ لکم آیه الثقلان

3- بسیج تمامی امکانات هستی در نشأه آخرت ، برای حسابرسی نهایی خلق

سنفرغ لکم آیه الثقلان

نسبت داده شدن «فراغ» به خداوند - با ضمیر متکلم مع الغیر - می تواند کنایه از این باشد که او تمامی اسباب و عوامل را در جهت رسیدگی به حساب خلق، در قیامت قرار می دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 5

5- ربوبیت الهی در حق جن و انس ، مستلزم برپا داشتن نظام حسابرسی اعمال برای آنان

سنفرغ لکم ایّه الثقلان . فبأیّ ءالآء ربکمما تکذّبان

ص: 630

ارتباط «رَبِّكَمَا» با محتوای آیه قبل، بیانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 33 - 2

2- جنیان چونان آدمیان، مشمول محاسبه الهی و قوانین عام خداوند در سرای واپسین

یَمَعِشِرَ الْجَنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّ اسْتَطَعْتُمْ... لَاتَنْفِذُونَ

از ذکر «جَنِّ» و تقدیم آن بر «إِنْسِ»، می توان استفاده کرد که نباید گمان برد که جنیان، به واسطه داشتن اجرام لطیف، قدرت بر فرار از محاکمه و عقاب الهی دارند.

185- حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 21 - 5,7

5- انسان ها در قیامت مورد حسابرسی قرار می گیرند .

و یخافون سوء الحساب

7- انسان ها باید از مواجه شدن با حساب سخت و ناگوار قیامت، خائف و هراسان باشند .

و یخافون سوء الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 41 - 9

9- اهمیت و عظمت موقعیت حسابرسی انسان ها در قیامت *

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي... يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

اینکه حضرت ابراهیم(ع) در میان موقعیتهای و صحنه های گوناگون روز قیامت تنها از وقت حسابرسی یاد کرده است، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 93 - 7

7- انسان ها ، در قیامت در برابر اعمال خود بازپرسی می شوند .

ولتسئلنّ عما كنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 1 - 6

6- انسان در برابر رفتار و کردار خویش ، مسؤول بوده و در قیامت مورد مؤاخذه و بازخواست قرار خواهد گرفت .

اقترب للناس حسابهم

ص: 631

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که حسابرسی آن گاه معقول و متصور است که مسؤلیت و بازخواهی در کار باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 51 - 5

5 - انسان ها پس از زنده شدن در قیامت ، بی هیچ فاصله و تأخیری برای حسابرسی به پیشگاه خداوند احضار می شوند .

فإذا هم من الأجدات إلى ربهم ينسلون

بیشتر مفسران بر آنند که مقصود از حرکت سریع انسان ها به سوی پروردگار، احضار آنان برای حسابرسی است. گفتنی است که به کار رفتن «إذا»ی فجائیه، می رساند که این حسابرسی بی هیچ فاصله ای پس از نفع صور انجام خواهد پذیرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 54 - 1

1 - قیامت ، روز حساب رسی از تمام رفتار و کردار های بندگان

فإذا هم جميع لدينا محضرون . فاليوم لا تظلم نفس شيئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 7 - 21، 19

19 - حسابرسی اعمال بندگان از سوی خداوند در قیامت ، متکی به علم همه جانبه او است .

فینبئکم بما کنتم تعملون إته علیم بذات الصدور

برداشت بالا- از آن جا است که جمله «إنّهم علیم بذات الصدور» تعلیل برای جمله «فینبئکم بما کنتم تعملون» است؛ یعنی، چون خداوند به باطن افراد آگاه است، پس می تواند آنان را به کردارشان آگاه سازد و به حسابرسی آنان بپردازد.

21 - ربوبیت الهی ، مقتضی برپایی قیامت و حسابرسی اعمال بندگان

ثمّ إلى ربکم مرجعکم فینبئکم بما کنتم تعملون إته علیم بذات الصدور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 18 - 2

2- قیامت ، روز حساب رسی و عرضه شدن نیات ، انگیزه ها ، افکار و رفتار انسان ها به محکمه عدل الهی

یومئذ تعرضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 43 - 3

3- خروج انسان ها از گور ها و زنده شدن آنان ، برای محاکمه با سرعت انجام می پذیرد .

یوم یخرجون من الأجداث سراغاً كأنهم إلى نصب یوفضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 30 - 1

ص: 632

1 - انسان پس از مرگ به سوی دادگاه عدل الهی ، هدایت و سوق داده می شود .

إلى ربك يومئذ المساق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبا - 78 - 27 - 1

1 - قیامت ، صحنه حسابرسی انسان ها است .

إنّهم كانوا لا يرجون حساباً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففين - 83 - 6 - 9

9 - ایستادن در پیشگاه خداوند برای حسابرسی اعمال ، از صحنه های خوفناک و حوادث بزرگ روز قیامت است .

ليوم عظيم . يوم يقوم الناس لرب العلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 22 - 3,5

3 - رسیدگی به حال انسان ها در قیامت ، از شؤون ربوبیت خداوند است .

كلاً إذا .. و جاء ربك

5 - فرشتگان ، مأمور رسیدگی به امور انسان ها در قیامت

و الملك صفّاً صفّاً

از جمله «یومئذ یتذکر الإنسان» در آیه بعد، معلوم می شود که حضور فرشتگان در قیامت در رابطه با کار انسان ها است.

186- حسابرسی اخروی تجزیه کنندگان قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 92 - 5

5- قیامت ، روز بازخواست از مجرمان و تجزیه کنندگان آیات قرآن

لنستلّهم أجمعين

آورده شدن فعل مضارع «نستل» برای بازخواست، می تواند اشاره به آینده و روز قیامت داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 93 - 2

2- تمامی رفتار و اعمال کافران و تجزیه کنندگان قرآن ، مورد بازپرسی خداوند در قیامت قرار خواهد گرفت .

المقتسمين . الذين جعلوا القرآن عضين . فوربک لنستلّهم أجمعين . عمّا كانوا يعمل

ص: 633

187- حسابرسی اخروی جن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 158 - 5

5- آگاهی جن به احضار شدن شان برای حسابرسی اعمالشان در روز رستاخیز

و لقد علمت الجنة انهم لمحضرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 31 - 2

2- جن و انس ، هر دو دارای مسؤولیت و حسابرسی در قیامت

سنفرغ لكم آية الثقلان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 5

5- ربوبیت الهی در حق جن و انس ، مستلزم برپا داشتن نظام حسابرسی اعمال برای آنان

سنفرغ لكم آية الثقلان . فبأية الآء ربكما تكذبان

ارتباط «ربكما» با محتوای آیه قبل، بیانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 33 - 2

2- جنیان چونان آدمیان ، مشمول محاسبه الهی و قوانین عام خداوند در سرای واپسین

يمعشر الجنّ و الإنس إن استطعتم .. لاتنفذون

از ذکر «جنّ» و تقدیم آن بر «انس»، می توان استفاده کرد که نباید گمان برد که جنیان، به واسطه داشتن اجرام لطیف، قدرت بر فرار از محاکمه و عقاب الهی دارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - حضور جن همچون آدمیان ، در صحنه قیامت برای حسابرسی و کیفر و پاداش

فیومئذ لایسل عن ذنبه انس و لاجانّ

188- حسابرسی اخروی سعادتمندان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 634

14- کمترین ظلم و بی عدالتی در محاسبه اعمال و نیز در پاداش اخروی سعادتمندان وجود ندارد .

فمن أوتى كتبه بيمينه . . . و لا يظلمون فتيلاً

189- حسابرسی اخروی صابران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 10 - 22

22 - « عن أبي عبد الله (ع) قال : قال رسول الله (صلى الله عليه وآله) إذا نشرت الدواوين و نصبت الموازين لم ينصب لأهل البلاء ميزان و لم ينشر لهم ديوان ثم تلا هذه الآية « إتما يوقى الصابرون أجرهم بغير حساب » ;

از امام صادق (ع) روایت شده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: هنگامی که نامه های اعمال گشوده می شود و میزان ها [برای سنجش اعمال] برپا می گردد، برای اهل مصیبت و بلا [که صابر بوده اند] میزانی برپا نشده و نامه عملی گشوده نخواهد شد. آن گاه این آیه را تلاوت فرمود: «إتما يوقى الصابرون أجرهم بغير حساب».

190- حسابرسی اخروی ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 87 - 9

9- آخرت ، زمان بازگردانده شدن ستم گران و کافران و افراد ناصالح به پیش گاه خداوند و حساب رسی کردار آنها است .

ثم یردّ إلى ربّه فیعدّبه

191- حسابرسی اخروی عقیده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 7 - 1

1 - خداوند در قیامت رفتار و عقاید آدمیان را به گونه ای دقیق و عالمانه برای آنان بیان خواهد کرد.

فلنقصن علیهم بعلم و ما كنا غائبین

حرف «باء» به معنای مصاحبت و ملابست است؛ یعنی: «فلنقصن علیهم مصاحبین و متلبسین بعلم. و نکره بودن «علم» دلالت بر

عظمت آن علم دارد که از آن به «دقیق بودن» تعبیر شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 62 - 6

ص: 635

6- انسان ، مسؤول اندیشه ها و گرایش های خویش و مورد بازخواست از سوی خداوند در قیامت

و یوم ینادیهم فیقول این شرکاءى الذین کنتم تزعمون

192- حسابرسی اخروی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 105 - 15

15 - خداوند در قیامت انسان ها را به تمامی اعمال دنیوییشان آگاه ساخته و دستاوردهایشان را به آنان نشان خواهد داد .

إلی الله مرجعکم جمیعاً فینبئکم بما کنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 109 - 6

6 - یاد قیامت و صحنه های بررسی اعمال در آن ، زمینه ساز رعایت تقوا و ترس از خداوند

و اتقوا الله .. یوم یجمع الله الرسل

چنانچه «یوم» مفعول برای «اذکروا» باشد، جمله «اذکروا یوم ..» پس از «اتقوا الله» می تواند اشاره به علتی از علل لزوم تقوا و ترس از خدا داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 62 - 7,8

7 - سریعترین نظام محاسبه و رسیدگی به اعمال در قیامت استقرار دارد.

ثم ردوا .. ألا له الحکم و هو أسرع الحسین

8 - قضاوت و صدور حکم در قیامت، بر اساس محاسبه و سنجش اعمال آدمیان است.

ثم ردوا .. ألا له الحکم و هو أسرع الحسین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 7 - 1

1 - خداوند در قیامت رفتار و عقاید آدمیان را به گونه ای دقیق و عالمانه برای آنان بیان خواهد کرد.

فلنقصن علیهم بعلم و ما كنا غائبین

حرف «باء» به معنای مصاحبت و ملائمت است؛ یعنی: «فلنقصن علیهم مصاحبین و متلبسین بعلم. و نکره بودن «علم» دلالت بر عظمت آن علم دارد که از آن به «دقیق بودن» تعبیر شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 8 - 7

7 - سنجش اعمال در قیامت، حق و بر اساس عدل است.

ص: 636

برداشت فوق بر این اساس است که «الوزن» به معنای مصدری، یعنی سنجیدن باشد و «الحق» صفت برای خبر محذوف، که تقدیر آن چنین می شود: «الوزن يومئذ الوزن الحق». یعنی: سنجیدن در آن روز، سنجشی حق و بر اساس عدل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 51 - 12

12- خداوند ، حسابرسی اعمال انسان را در قیامت با سرعت انجام می دهد .

ليجزى الله كل نفس ما كسبت إن الله سريع الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 93 - 1

1- تمامی رفتار و اعمال آدمیان ، مورد بازپرسی خداوند در قیامت قرار خواهد گرفت .

لنستلّهم... عما كانوا يعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 14 - 4

4- برای محاسبه عمل انسان در قیامت ، نیازی به وکیل ، دلیل ، شاهد و . . . نیست .

كفى بنفسك اليوم عليك حسيبًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 49 - 19

19- حساب رسی و سنجش عادلانه اعمال آدمیان در قیامت ، لازمه ربوبیت خدا است .

ووضع الكتب... ولا يظلم ربك أحداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 105 - 11

11- قیامت، روز سنجش و محاسبه اعمال است .

فلائتقیم لهم یوم القیمه وزناً

از تعبیر موجود در آیه، چنین برمی آید که در قیامت، برای سنجش اعمال آدمیان، معیارها و میزان هایی به کار گرفته می شود، لکن برای برخی، به جهت فقدان هرگونه عمل ارزشمند، هیچ محاسبه و میزانی برقرار نمی شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 70 - 6

6- رسیدگی به همه گفته ها و کرده های آدمیان در روز رستاخیز

اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ . اللّٰهُ یَحْکُمُ بَیْنَكُمْ یَوْمَ الْقِیْمَةِ... إِنَّ ذَٰلِكَ فِی کِتَابٍ اِنَّ ذَٰلِكَ

ص: 637

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 102 - 3

3 - وجود معیار ها و میزان های متعدد در قیامت ، برای سنجش اعمال انسان ها

فمن ثقلت موزینه

«موازين» جمع «میزان» است. به کارگیری جمع، بیانگر این معنا است که هر نوع عمل فرد، دارای میزان مخصوصی می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 39 - 15

15 - خداوند ، در قیامت اعمال بندگان را با سرعت حسابرسی خواهد کرد .

والله سریع الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 82 - 2

2 - قیامت ، روز محاسبه کردار آدمیان و مجازات و پاداش در تعلیمات ابراهیم

والذی اطمع أن یغفرلی خطیئتی یوم الدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 16 - 15، 10

10 - حساب رسی خداوند از اعمال انسان ها ، در قیامت ، نیاز به شاهد ندارد .

إنّھا إن تک مثقال حبّه . . . یأت بها الله

از این که به جای «یعلمها الله» فرموده است «یأت بها الله» استفاده می شود که خداوند، خود ناظر بر اعمال بوده و براساس آن، حکم خواهد کرد و نیازی به گواه ندارد. فعل مضارع «یأت» هم می تواند به وقوع چنین عملی در آینده - که همان قیامت است - دلالت داشته باشد.

15 - علم دقیق و آگاهی عمیق خداوند به امور ، پشتوانه قدرت او برگردآوری اعمال انسان و بروز دادن آن در روز حساب

إن تك مثقال حبه . . . يأت بها الله إن الله لطيف خبير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 25 - 4

4 - هر کسی در قیامت پاسخگوی کردار و عمل خویش است .

لاتسئلون عما أجرمنا و لانسئل عما تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 17 - 7

7 - خداوند ، حسابرسی اعمال بندگان را در قیامت با سرعت انجام خواهد داد .

ص: 638

اليوم تجزى كل نفس بما كسبت .. إن الله سريع الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - غافر - 40 - 51 - 10

10 - بازخواست و محاسبه شدن رفتار و كردار انسان ها در قيامت

يوم يقوم الأشهد

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - شوری - 42 - 17 - 16

16 - قيامت ، صحنه سنجش و محاسبه اعمال و رفتار آدمی است .

الله الذی .. المیزان و ما یدریک لعلّ الساعه قریب

از ارتباط دو قسمت از آیه مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

19 - جمعه - 62 - 8 - 7

7 - تمامی اعمال انسان ها در دادگاه الهی ، مورد رسیدگی قرار خواهد گرفت .

ثم تردون إلی .. فینبئکم بما کنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

19 - تغابن - 64 - 7 - 5

5 - تمامی رفتار ها و کرده های انسان ها در قيامت ، مورد حسابرسی دقیق قرار خواهد گرفت .

ثم لتنبؤن بما عملتم

کلمه «ما» (آنچه) افاده عموم می کند. با خبر کردن انسان ها از تمامی کرده های خویش در قيامت، اشاره به حسابرسی و کیفر و پاداش دادن به آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

2- قیامت ، روز حساب رسی و عرضه شدن نیات ، انگیزه ها ، افکار و رفتار انسان ها به محکمه عدل الهی

یومئذ تعرضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 29 - 6

6 - احاطه علمی خداوند به همه موجودات ، پشتوانه دقیق بودن حسابرسی اعمال در قیامت

لا یرجون حساباً . . . و کلّ شیء أحصینہ کتباً

ص: 639

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 5 - 5

5 - انسان در دنیا ، پیش فرستنده دستاورد خویش و ذخیره سازنده آن برای صحنه حسابرسی اعمال

علمت نفس ما قدمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 6 - 10

10 - حرکت ها و کردار های انسان ، نزد خداوند حسابرسی خواهد شد .

كادح إلی ربك كدحًا فملقیه

ملاقات با خداوند، به معنای حضور در نزد او برای حسابرسی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 7 - 3

3 - حاکمیت نظمی خاص ، بر حسابرسی اعمال در قیامت

أوتی کتبه بیمینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 8 - 5، 1

1 - در قیامت ، اعمال انسان ها حسابرسی خواهد شد .

فسوف يحاسب

5 - در قیامت ، انسان خود ، محاسبه و ارزشیابی خواهد شد .

فسوف يحاسب

فعل «یحاسب» به شخص استناد یافته است؛ نه به عمل؛ بنابراین حسابرسی قیامت در مورد خود اشخاص خواهد بود. می توان گفت: اعمال و نیت های انسان برای او، رتبه وجودی خاصی می بخشد؛ زیرا ملکه او شده و ابعاد وجودی او را شکل می دهد و در نتیجه سنجش

آن انسان، در حقیقت محاسبه اعمال او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 6 - 5

5 - مرحله سنجش اعمال ، پس از تخریب کوه ها و گذشت دوران سرگردانی مردم در قیامت است .

یوم یكون الناس كالفرأش . . . و تكون الجبال كالعهن المنفوش . فأما من ثقلت موزینه

حرف «فاء» در «فأما» بیانگر نکته یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 8 - 2

2 - وزنه های محاسبه اعمال در قیامت ، متناسب با آنها و سنگین یا سبک خواهد بود .

ص: 640

فَأَمَّا مَنْ ثَقَلَتْ مَوزِينَهُ . . . وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوزِينَهُ

چنانچه کلمه «موازين» جمع «میزان» (وزنه ای که با آن متاع را می سنجند)، باشد، نکته یاد شده استفاده می شود.

193- حسابرسی اخروی عمل ناپسند

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 8 - 3,6

3 - محاسبه اعمال ناروا در قیامت

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوزِينَهُ

6 - کردار های ناروا، هنگام حسابرسی در قیامت - با وجود تهی بودن همه آنها از وزن و ارزش - گوناگون بوده و ابزار سنجش آنها متفاوت است .

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوزِينَهُ

جمع بودن «موازين»؛ بیانگر تعدد میزان و موزون و تغایر آنها است.

194- حسابرسی اخروی عهدشکنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 21 - 9

9- قطع پیوندهایی که خداوند به برقرار کردن آنها امر کرده، موجب مواجه شدن با حساب سخت و ناگوار قیامت خواهد شد .

والذین یصلون . . . و یخشون ربهم و یخافون سوء الحساب

195- حسابرسی اخروی فاسدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 87 - 9

9- آخرت، زمان بازگردانده شدن ستم گران و کافران و افراد ناصالح به پیش گاه خداوند و حساب رسی کردار آنها است .

ثُمَّ یُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فِی عَذَابٍ

196- حسابرسی اخروی قوم الیاس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 127 - 2

ص: 641

2- قوم تکذیب کننده الیاس ، در روز قیامت برای حسابرسی و کیفر احضار خواهند شد .

فإنهم لمحضرون

197- حسابرسی اخروی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 93 - 2

2- تمامی رفتار و اعمال کافران و تجزیه کنندگان قرآن ، مورد بازپرسی خداوند در قیامت قرار خواهد گرفت .

المقتسمین . الذین جعلوا القرآن عضین . فوربک لنتلّتهم أجمعین . عمّا كانوا یعمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 87 - 9

9- آخرت ، زمان بازگردانده شدن ستم گران و کافران و افراد ناصالح به پیش گاه خداوند و حساب رسی کردار آنها است .

ثم یردّ الی ربّه فیعدّبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 39 - 11، 14

11 - کافران ، در روز رستاخیز به جای نیل به ثمره اعمال نیک خویش ، با خدا و کیفر او مواجه خواهند شد .

و الذین کفروا أعمالهم کسراب بقیعه . . . حتی إذا جاءه لم یجده شیئاً و وجد الله ع

14 - اعمال کافران به روز رستاخیز ، مورد حسابرسی کامل خداوند قرار خواهد گرفت و کیفر آنان بی کم و کاست داده خواهد شد .

و الذین کفروا أعمالهم کسراب . . . و وجد الله عنده فوقیه حسابه

«توفیه» (مصدر «وفی») به معنای پرداخت و دریافت کامل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 43 - 2

2- وجود نقطه ای مشخص ، برای محاکمه و حساب رسی کافران در قیامت

كأنهم إلى نصب يوفضون

198- حسابرسی اخروی کم فروشان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 7 - 2

ص: 642

2- احضار کم فروشان در صحنه قیامت و حسابرسی اعمال آنان ، قطعی و تردیدناپذیر است .

ویل للمطفّفين . . . ألا یظنّ أولئک ... کلاً

199- حسابرسی اخروی گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 21 - 6

6- گنه کاران در قیامت با حسابی سخت و ناگوار مواجه می شوند .

و یخافون سوء الحساب

اضافه «سوء» به «الحساب» اضافه صفت به موصوف است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 92 - 5

5- قیامت ، روز بازخواست از مجرمان و تجزیه کنندگان آیات قرآن

لنسنلّهم أجمعین

آورده شدن فعل مضارع «سنل» برای بازخواست، می تواند اشاره به آینده و روز قیامت داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 23 - 1

1 - خداوند ، تمامی اعمال و رفتار مجرمان و منکران معاد را ، در روز رستاخیز محاسبه و رسیدگی خواهد کرد .

وقدمنا إلی ما عملوا من عمل فجعلناه هباءً منثورًا

فعل «قدمنا» در آیه شریفه - طبق نظر مفسران - به معنای «قصدنا» «عمدنا» (قصد آهنگ [کاری] کردیم) است و مقصود از آن، پرداختن به حساب اعمال مجرمان حساب اعمال مجرمان و بررسی آنها می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 12 - 5

5 - مجرمان پس از حسابرسی شدن در قیامت ، به تبه کاری خویش در دنیا ، پی می برند .

و لو تری إذ المجرمون ناكسوا رءوسهم عند ربهم ربنا أبصرنا

«عند ربهم» می تواند کنایه از حسابرسی شدن باشد. اعتراف با «أبصرنا و سمعنا» پس از آن، نشان دهنده این است که آنان، به جرم و تبه کاری خود پی می برند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 30 - 2

2 - اعطای پاداش به مؤمنان و نیک کرداران در قیامت ، قبل از حسابرسی بدکرداران *

ص: 643

فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا .. وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا

برداشت یاد شده بدان احتمال است که تقدم در بیان، بیانگر تقدم خارجی نیز باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 49 - 3

3 - مجازات های سخت مجرمان در قیامت ، براساس محاسبه و سنجشی عادلانه و به دور از گزاف و ظلم است .

یوم یسحبون .. إنا کُلُّ شَیْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

با توجه به ارتباط این آیه با آیه قبل - که در زمینه مجازات سخت مجرمان در قیامت است - برداشت یاد شده به دست می آید.

200- حسابرسی اخروی متقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 73 - 1

1 - تقوای پیشگان ، پس از حسابرسی اعمالشان ، دسته دسته و گروه گروه به سوی بهشت هدایت خواهند شد .

و وضع الکتب .. و قضی بینهم بالحقّ ... و سیق الذین اتقوا ربهم إلى الجنة

201- حسابرسی اخروی معرضان از محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 6 - 5

5 - روی گردانان از دعوت به حق پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، ناگزیر از اجابت دعوت الهی در قیامت برای حسابرسی و مجازات

فما تغن النذر .. یوم یدع الداع إلى شیء نکر

202- حسابرسی اخروی مکذبان معاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 15 - 2

2 - بصیر بودن خداوند به ویژگی های منکران معاد ، دلیل لزوم محشور ساختن آنان و حسابرسی از آنها است .

ظَنُّ أَنْ لَنْ يَحُورَ . بَلَى إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا

ص: 644

203- حسابرسی اخروی مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 8 - 6

6 - « قاسم بن محمد عن علی قال : سمعت أبا عبد الله (ع) يقول : إنَّ الله تبارک و تعالی إذا أراد أن يحاسب المؤمن أعطاه كتابه بيمينه و حاسبه فيما بينه و بينه فيقول : عبدی ! فعلت کذا . . . قد غفرتها لک و ابدلتها حسنات . . . و هو قول الله عزَّوجلَّ « فأما من أوتی کتابه بيمينه فسوف يحاسب حساباً يسيراً » ;

قاسم بن محمد از علی [بن ابی حمزه] روایت نموده که گفت: از امام صادق (ع) شنیدم که می فرمود: خدای - تبارک و تعالی - زمانی که بخواهد مؤمنی را محاسبه کند، نامه عملش را به دست راست وی می دهد و او را در آنچه بین خود و او است محاسبه کرده، می فرماید: بنده من فلان کار را کردی؟ . . . من آن را برای تو بخشیدم و آن را به حسنه هایی تبدیل کردم . . . و این سخن خدای عزَّوجلَّ است «فأما من أوتی کتابه بيمينه . فسوف يحاسب حساباً يسيراً» .

204- حسابرسی اخروی نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 4 - 2

2 - آگاهی تمام مردم، از بی پایه بودن امتیازات مادی، هنگام حسابرسی نعمت ها در قیامت

ثمَّ کلاً سوف تعلمون

آخرین آیه سوره، بیانگر زمانی است که مفاد «سوف تعلمون» تحقق می یابد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 8 - 1,4

1 - قیامت، زمان حسابرسی از نعمت ها است .

ثمَّ لتسئلنَّ یومئذ عن النعیم

«نعیم»، به معنای نعمت فراوان است. (مفردات)

4 - پرسش و حسابرسی از نعمت ها، زمینه ساز گرفتاری برتری جویمان و تفاخر کنندگان به آتش دوزخ

لترونَّ الجحیم . . . ثمَّ لتسئلنَّ یومئذ عن النعیم

نشان دادن جهنم به اهل تکاثر - پیش از بازخواست نعمت ها - بیانگر آن است که اهل تکاثر، باید پس از طی مراحل بازخواست و حسابرسی، جهنم را جایگاه خویش بدانند.

205- حسابرسی اخروی نعمت ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 3 - 2

ص: 645

2- همه انسان ها ، در آینده هنگام حسابرسی نعمت ها ، به پوچی افتخارات مادی پی خواهند برد .

سوف تعلمون

زمان مورد نظر در «سوف تعلمون» - به قرینه «ثُمَّ لَتَسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» - هنگام حسابرسی نعمت ها است.

206- دقت در حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 11 - 7

7 - علم خداوند ، پشتوانه دقت در حسابرسی و مجازات انسان ها در قیامت است .

إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ

207- دلایل حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 6 - 2

2- برنامه و حساب دقیق حاکم بر هستی ، خود دلیل ضرورت قیامت و محاسبه نهایی کردار آدمیان *

و الذریت . . . و إِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ

از مناسبت میان مقسم به و جواب قسم، استفاده می شود: همان طور که تمام مظاهر طبیعت به گونه ای حساب شده در ارتباط باهم قرار دارند و هدفی را دنبال می کنند؛ به طریق اولی حیات انسان بی فرجام نیست و بدون حساب پایان نمی پذیرد.

208- زمان حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 8 - 2

2 - مرحله حسابرسی در قیامت ، مرحله ای پس از دریافت نامه های اعمال است .

فسوف يحاسب حساباً يسيراً

«سوف»، برای وعده دادن به کار می رود (مصباح) و دلالت بر تأخیر دارد. (مقایس اللغه)

209- زمينه حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - 15 - 36 - 52 - 8

ص: 646

8- رحمانیت خداوند ، مقتضی برپا کردن قیامت و حساب رسی از بندگان است .

هذا ما وعد الرحمن

برداشت یاد شده از یاد کردن خدا به صفت و نام «رحمان» - از میان دیگر اوصاف و نام های الهی - به دست می آید.

210- سختی حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 35 - 14

14- یک عمر لذت جویی و هوس رانی ، پوچ و بی ارزش در قبال لحظه پاسخ گویی و مجازات

کأنهم يوم يرون ما يوعدون لم يلبثوا إلا ساعة من نهار

«یوم یرون مایوعدون» همان قیامت و روز کیفر است که با دیدنش روزگار دراز کامروایی کافران، لحظه ای از روز می نماید.

211- سهولت حسابرسی اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 7

7- برانگیختن انسان ها و حسابرسی از آنان در قیامت ، کاری سهل و آسان برای خداوند

لتبعثنَّ ثمَّ لتتَّبِوْنَ بما عملتم و ذلک علی اللّٰه یسیر

212- عدالت در حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 71 - 14

14- کمترین ظلم و بی عدالتی در محاسبه اعمال و نیز در پاداش اخروی سعادت‌مندان وجود ندارد .

فمن أوتی کتبه بیمینه . . . و لا یظلمون فتیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 47 - 2،4،5

2- حسابرسی اعمال بندگان بر مبنای قسط و عدل ، از فلسفه های برپایی قیامت

و نضع الموزین القسط لیوم القیمه

برداشت یاد شده بر مبنای این است که لام در «لیوم القیامه» برای تعلیل باشد. بر این اساس پیام آیه چنین می شود: ترازوهای قسط و داد را به خاطر برپایی قیامت، بنا می نهیم.

ص: 647

4- حسابرسی دقیق و عادلانه خداوند ، فراگیر تمامی اعمال خُرد و کلان انسان

و نضع الموزین القسط لیوم القیمه . . من خردل

«حَبَّه» به معنای یک دانه از گندم، جُو و مانند آن است و «خردل» به معنای بذره‌های بسیار ریز است. «مَثقال حَبَّه من خردل» مثلی است برای بیان هر چیز دقیق و کوچک و مقصود از آن در این آیه، تمامی اعمال خُرد و کلان انسان ها است.

5- حسابرسی خداوند در قیامت به گونه ای است که به هیچ کس اندکی ظلم نمی شود .

و نضع الموزین . . فلا تظلم نفس شیئاً

213- عقیده به حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 52 - 10

10 - عقیده به برپایی قیامت و حساب رسی از بندگان ، از موضوعات دعوت رسولان الهی

من بعثنا من مرقدنا هذا ما وعد الرحمن و صدق المرسلون

214- عمومیت حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 32 - 1

1 - تمامی انسان ها بدون استثنا ، در قیامت برای حساب رسی و کیفر و پاداش به پیشگاه خداوند احضار خواهند شد .

وإن کلّ لَمَّا جمیع لدینا محضرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 26 - 4

4 - تمامی انسان ها در قیامت ، با حساب رسی اعمال خویش روبه رو خواهند شد .

و لم أدر ما حسابیه

215- عوامل سختی حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 21 - 10، 9

9- قطع پیوندهایی که خداوند به برقرار کردن آنها امر کرده، موجب مواجه شدن با حساب سخت و ناگوار قیامت خواهد شد.

والذین یصلون . . . و یخشون ربهم و یخافون سوء الحساب

ص: 648

10- شکستن پیمان ها و پایبند نبودن به عهدها ، در پی دارنده حساب سخت و ناگوار قیامت است .

الذین یوفون بعهد الله و لاینقضون المیثق . . . و یخافون سوء الحساب

216- غافلان از حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 1 - 3

3- مشرکان صدراسلام ، از مسأله حسابرسی قیامت ، به طور کلی غافل مانده و از تأمل و اندیشه در نشانه ها و دلایل روشن آن ، روی گردان بودند .

اقترب للناس حسابهم و هم فی غفله معرضون

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که این سوره، مکی است و مخاطب و مصداق اولی «الناس»، مردم مشرک اند.

217- غفلت از حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 1 - 1

1- انسان ها از حسابرسی قیامت - در عین نزدیک بودن آن - در غفلت شدید به سر می برند .

اقترب للناس حسابهم و هم فی غفله معرضون

کلمه «فی» در «فی غفله» برای ظرفیت مجازی است و دلالت بر شدتِ وصف می کند؛ یعنی، غفلت مردم از حسابرسی قیامت بسیار شدید است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 1

1 - سرزنش شدن تکذیب گران و کافران جن و انس از سوی خداوند ، به خاطر بی توجهی آنان به موضوع حسابرسی اعمال خلق در قیامت و کیفر و پاداش الهی در آن

سنفرغ لکم ایّه الثقلان . فبأیّ الآء ربکما تکذبان

استفهام در «فبأیّ الآء» توییخی است و تشبیه آمدن «کما» و «تکذبان» به خاطر توجه خطاب به جن و انس است.

218- فلسفه حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 103 - 6

ص: 649

6- گذر از موقف های قیامت (حسابرسی ، کیفر ، پاداش و . . .) غرض از گردآوری همگان در صحنه قیامت است .

ذلک یوم مجموع له الناس

برداشت فوق ، مبتنی براین نکته است که «لام» در «له» برای بیان غایت و غرض باشد. بر این اساس مفاد جمله «ذلک یوم...» چنین می شود: روز قیامت روزی است که خداوند ، همگان را برای گذر از موقفهای آن روز گردآوری می کند.

219- قانونمندی حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 7 - 3

3 - حاکمیت نظمی خاص ، بر حسابرسی اعمال در قیامت

اوتی کتبه بیمینه

220- گواهی در حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 14 - 4

4- برای محاسبه عمل انسان در قیامت ، نیازی به وکیل ، دلیل ، شاهد و . . . نیست .

کفی بنفسک الیوم علیک حساباً

221- مدت حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 4 - 5,7

5 - عرصه محشر و حساب رسی خلایق در آن ، بسیار طولانی است .

فی یوم کان مقداره خمسین ألف سنه

برداشت یاد شده، بنابراین احتمال است که عدد یاد شده در آیه شریفه، صرفاً برای بیان کثرت است.

7 - « روی عن ابی عبداللّه (ع) أنّه قال : لو ولی الحساب غیر اللّٰه لمکثوا فیه خمسین ألف سنه من قبل أن ینفخوا و اللّٰه سبحانه ینفخ من ذلک فی ساعه ;

از امام صادق(ع) روایت شده که فرمود: اگر حساب رسی قیامت را کسی غیر خدا به عهده گیرد، هر آینه [مردم] در آن جا پنجاه هزار سال باید توقف کنند؛ قبل از این که از حساب فارغ شوند؛ ولی خدای سبحان در کمتر از ساعتی از [حساب رسی] آنان فارغ می شود».

ص: 650

222- مدت حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 4 - 4

4 - عرصه محشر و حساب رسی خلائق ، پنجاه هزار سال به طول می انجامد .

فی یوم کان مقداره خمسين ألف سنه

223- مکذبان حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 16 - 2

2 - سران کفر و شرک ، در اوج غرور و ناباوری نسبت به معاد و حسابرسی الهی به سر می بردند .

وقالوا ربنا عجل لنا قطننا قبل یوم الحساب

از استهزای معاد به وسیله کافران و درخواست شتاب در نزول عذاب قیامت، برداشت یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 27 - 2

2 - طغیان گران دوزخی ، حسابرسی قیامت را انکار کرده و احتمال حقانیت آن را نیز مردود می دانستند .

إنهم كانوا لا يرجون حساباً

نفی «امید»، بیانگر این است که انکار قیامت از سوی دوزخیان، به حدی شدید بود که آنان احتمال آن را نیز نمی دادند و حتی اندک امیدی به آن نداشتند.

224- ملاک حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 47 - 11

11- « عن هشام بن سالم قال : سألت أبا عبد الله (ع) عن قول الله عز وجل : « ونضع الموازين القسط ليوم القيامة فلا تظلم نفس شيئاً » قال : هم الأنبياء والأوصيا (ع) ;

از هشام بن سالم نقل شده که گفت: از امام صادق(ع) در باره قول خدای عزوجل «ونضع الموازين القسط ليوم القيامة..» پرسیدم فرمود:
موازين قسط، پیامبران و اوصیا هستند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 651

19 - حسابرسی اعمال بندگان از سوی خداوند در قیامت ، متکی به علم همه جانبه او است .

فینبئکم بما کنتم تعملون إینه علیم بذات الصدور

برداشت بالا- از آن جا است که جمله «إنّـه علیم بذات الصدور» تعلیل برای جمله «فینبئکم بما کنتم تعملون» است؛ یعنی، چون خداوند به باطن افراد آگاه است، پس می تواند آنان را به کردارشان آگاه سازد و به حسابرسی آنان بپردازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 9 - 3

3 - انسان در قیامت ، بر باور ها و ملکات نفسانی خویش ، مؤاخذه خواهد شد .

یوم تبلی السرائر

مراد از آزمودن سریره ها، حسابرسی و سنجش میزان کیفر آنها است.

225- موانع ذکر حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 1 - 3

3 - ضرورت پرهیز از سرگرمی ها و ترک امور بازدارنده از توجه به حسابرسی ها در قیامت

ألهیکم التکاثر

آیه «لتسئلنّ یومئذ عن النعیم» در آخر سوره - که بر حسابرسی از نعمت ها دلالت دارد - نشانگر آن است که سرگرم شدن به تکاثر، مایه غفلت از حسابرسی است و باید انسان از آنچه او را سرگرم ساخته و از اهداف نعمت ها بازمی دارد، پرهیز کند تا هنگام حسابرسی نعمت ها، پاسخی داشته باشد.

226- نزدیکی حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 31 - 1

1 - هشدار الهی ، به دور نبودن لحظه حسابرسی خلق و برپایی قیامت

سنفرغ لكم آيه الثقلان

227- وضوح حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 652

3- حساب انسان در پرونده عمل وی در قیامت ، روشن و آشکار است .

کفی بنفسک الیوم علیک حسیبًا

از اینکه خداوند فرموده است: «خودت برای حسابرسی عمل خود کافی هستی» نشان می دهد که اعمال و حسابرسی آنها روشن و آشکار است و نیاز به تبیین از سوی کسی ندارد.

228- وعده حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 52 - 6

6- برپایی قیامت و حسابرسی از بندگان ، وعده الهی به انسان ها

هذا ما وعد الرحمن

229- وکیل در حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 14 - 4

4- برای محاسبه عمل انسان در قیامت ، نیازی به وکیل ، دلیل ، شاهد و . . . نیست .

کفی بنفسک الیوم علیک حسیبًا

230- ویژگیهای حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 14 - 4

4- برای محاسبه عمل انسان در قیامت ، نیازی به وکیل ، دلیل ، شاهد و . . . نیست .

کفی بنفسک الیوم علیک حسیبًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - خروج انسان ها از گور ها و زنده شدن آنان ، برای محاکمه با سرعت انجام می پذیرد .

يوم يخرجون من الأجداث سراعا كأنهم إلى نصب يوفضون

ص: 653

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 9 - 5

5 - انسان ها در قیامت ، تنها و دور از خویشاوندان ، مورد حسابرسی قرار خواهند گرفت .

فسوف يحاسب .. و ينقلب إلى أهله

231- هشدار به حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 28 - 3

3 - بسیاری از آیات قرآن ، هشدار دهنده مردم درباره معاد و حسابرسی در قیامت است .

لا يرجون حساباً . و كذبوا بآيتنا كذباً

جمع بودن «آیات» بر نکته یاد شده دلالت دارد. به قرینه کلمه «حساباً» - در آیه قبل - موضوع حسابرسی در مجموعه آن آیات مطرح شده است.

ص: 654

1- حسادت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 120 - 3،5

3 - حسد و عداوت برخی اهل کتاب ، نسبت به مؤمنان

ان تمسکم . . . و ان تصبکم سیئه یفرحوا بها

5 - بدخواهی و حسادت منافقان با اهل ایمان *

اذا لقوکم قالوا امنا . . . ان تمسکم حسنه تسوهم و ان تصبکم سیئه یفرحوا بها

برخی برآند که جمله «و اذا لقوکم قالوا امنا» درباره منافقان است. بنابر این ضمیر مفعولی «تسوهم» نیز به آنان برمی گردد.

2- آثار حسادت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 5 - 6،1

1 - حسادت به دیگران ، حالتی ناپسند و عملی ساختن آن ، شرّ آفرین و ضربه زننده به آنان است .

و من شرّ حاسد إذا حسد

6 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در معرض ضربه خوردن از سوی فرد یا افرادی که حسادت ، آنان را به تلاش های شرّ آفرین وادار می ساخت .

قل . . . و من شرّ حاسد إذا حسد

نکره بودن «حاسد» - در مقابل معرفه بودن «النفاثات» - می تواند بیانگر ناشناخته بودن حسودانی باشد که درصدد ضربه زدن به پیامبر (صلی الله علیه و آله) بودند و ممکن است مراد از آن جنس باشد؛ در آن صورت بر همه حسودان تعمیم خواهد یافت.

3- آثار حسادت رهبران شرک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 8 - 4

4- رویارویی سران شرک با پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)، برخاسته از حسادت و خوی جاه طلبی آنان بود.

أَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرَ مِنْ بَيْنِنَا

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که مقصود از «بیننا» خود سران کفر و شرک باشد. بر این اساس اعتراض آنان به انتخاب پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) از میان آنها، می تواند ناشی از جاه طلبی و حسادت آنان به آن حضرت باشد.

4- حسادت اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 19 - 9

9- حسادت و تجاوز، عامل مخالفت اهل کتاب (یهود و نصارا) با دین مورد پذیرش خدا

و ما اختلف الذين اوتوا الكتاب . . . بغياً بينهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 120 - 3

3- حسد و عداوت برخی اهل کتاب، نسبت به مؤمنان

ان تمسسکم . . . و ان تصبکم سیئه یفرحوا بها

5- حسادت اهل مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- یوسف - 12 - 103 - 6

6- حسادت مردم مکه بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) از ریشه های ایمان نیاوردن ایشان به آن حضرت *

و ما اکثر الناس و لو حرصت بمؤمنین

برداشت فوق با توجه به توضیحی که در شماره قبل آورده شد معلوم می شود.

6- حسادت برادران یوسف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 8 - 6,7,8

ص: 656

6- همه فرزندان یعقوب محبت افزون تر او به یوسف (ع) و بنیامین را احساس می کردند و بر آن رشک می بردند .

إذ قالوا ليوسف وأخوه أحب إلي أئنا منا

ضمير در «قالوا» به «إخوته» در آیه قبل برمی گردد؛ یعنی ، همه آنان چنین گفتند و بر این نظر اتفاق داشتند.

7- محبت و علاقه افزون تر یعقوب (ع) به دو فرزندش یوسف (ع) و بنیامین ، برانگیزنده حسادت دیگر فرزندان وی نه اطلاعشان از رؤیای یوسف (ع)

إذ قالوا ليوسف وأخوه أحب إلي أئنا منا

چنان چه یوسف(ع) رؤیای خویش را برای برادرانش نقل کرده بود و آن باعث حسادت و توطئه علیه او شده بود ، سخن از بنیامین به میان نمی آوردند و تنها به ذکر یوسف(ع) اکتفا می کردند.

8- حسادت برادران یوسف به وی ، آنان را به جلسه ای برای تصمیم گیری علیه او واداشت .

إذ قالوا ليوسف وأخوه أحب إلي أئنا منا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 9 - 2

2- حسادت برادران یوسف به وی ، منشأ تصمیم آنان بر کشتن و یا تبعید او

إذ قالوا ليوسف وأخوه أحب .. اقتلوا يوسف

7- حسادت بر برادران یوسف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 67 - 9

9- یعقوب (ع) نگران از چشم زخم و حسادت بر فرزندان خویش در صورت ورود جملگی آنان به مصر از یک دروازه آن

لا تدخلوا من باب وحد .. و ما أغنى عنكم من الله من شيء

آیه شریفه در این باره که یعقوب(ع) چه خطری را برای فرزندان خویش و یا برای بنیامین احساس می کرده، بیانی ندارد. بسیاری از مفسران گفته اند از اینکه یعقوب(ع) از آنان خواسته متفرق شوند و از دربهای متعدد وارد گردند، می توان حدس زد که وی از خطر چشم زخم و مانند آن هراسان بوده است.

8- حسادت لیید بن اعصم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 5 - 7

7 - تلاش شدید فردی حسود ، برای رساندن شرّ به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و من شرّ حاسد إذا حسد

چنانچه آمدن «حاسد»، برای بیان شدت حسدی باشد که از فرد حسود سر زده بود، ناشناخته بودن او از آیه استفاده نمی شود؛

ص: 657

مؤید این احتمال شأن نزول آیه شریفه است که در آن آمده: آن فرد «لَبِيدُ بْنُ أَعْصَمٍ» نام داشته است.

9- حسادت مسیحیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 19 - 9

9 - حسادت و تجاوز، عامل مخالفت اهل کتاب (یهود و نصارا) با دین مورد پذیرش خدا

و ما اختلف الذين اوتوا الكتاب . . . بغياً بينهم

10- حسادت منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 120 - 5

5 - بدخواهی و حسادت منافقان با اهل ایمان *

اذا لقوكم قالوا امنا . . . ان تمسككم حسنه تسوهم و ان تصبكم سيئه يفرحوا بها

برخی برآند که جمله «و اذا لقوكم قالوا امنا» درباره منافقان است. بنابر این ضمیر مفعولی «تسوهم» نیز به آنان برمی گردد.

11- حسادت یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 19 - 9

9 - حسادت و تجاوز، عامل مخالفت اهل کتاب (یهود و نصارا) با دین مورد پذیرش خدا

و ما اختلف الذين اوتوا الكتاب . . . بغياً بينهم

12- ناپسندی حسادت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 5 - 1

1 - حسادت به دیگران، حالتی ناپسند و عملی ساختن آن، شرّ آفرین و ضربه زننده به آنان است.

و من شرّ حاسد إذا حسد

ص: 658

13- آثار حسد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 90 - 14

14 - حسادت ، از رذایلی است که آدمی را به گناهان بزرگ و حتی کفر می کشاند .

أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغِيًّا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 109 - 5،7

5 - حسادت یهود و نصارا ، منشأ علاقه و تلاش آنها بر بازگرداندن اهل ایمان از اسلام بود .

وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكُتُبِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كَفَارًا حَسَدًا

«حسدًا» مفعولٌ له برای «وَدَّ كَثِيرًا...» می باشد؛ یعنی، علاقه و تلاش اهل کتاب برای مرتد ساختن مسلمانان، به علت حسادت ایشان بود.

7 - حسد از عوامل انکار حق و عاملی برای مبارزه با آن

لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كَفَارًا حَسَدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 213 - 29،32،38

29 - نکوهش شدید خداوند از کسانی که پس از روشن شدن حق ، از سر تجاوزگری و حسادت ، در آن اختلاف می کنند .

وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَ تَهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغِيًّا بَيْنَهُمْ

«بغی» در لغت به معنای تجاوز و نیز حسد آمده است.

32 - حَسَدٌ و خودخواهی (بَغِيٌّ) عالمان ناشایسته ، ریشه اختلافات دینی

وَمَا اخْتَلَفَ .. بَغِيًّا بَيْنَهُمْ

38 - حَسَد و سرکشی (بغی) مانع پذیرش بیّنات و هدایت الهی

و ما اختلف فيه الا الذين اوتوه بغياً

«بغياً» (حَسَد و سرکشی)، مفعول لأجله برای «ما اختلف» است؛ یعنی حسد و سرکشی، مانع پذیرش هدایت و حق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 19 - 7, 8, 9, 10, 11

7 - اختلافات دینی، نشأت یافته از ناحیه عالمان متجاوز و حسود

و ما اختلف .. الا من بعد ما جاءهم العلم بغياً

کلمه «بغياً»، به معنای تجاوز است و به معنای حسد نیز آمده است (مجمع البيان).

8 - حسادت و نارسایی های اخلاقی، از عوامل ستیز عالمان

و ما اختلف .. بغياً بينهم

ص: 659

9 - حسادت و تجاوز، عامل مخالفت اهل کتاب (یهود و نصارا) با دین مورد پذیرش خدا

و ما اختلف الذین اوتوا الكتاب . . . بغیاً بینهم

10 - حسد و تجاوز از حد، تهدیدکننده واقع‌نگری و روشن بینی عالمان دینی

و ما اختلف الذین اوتوا الكتاب . . . بغیاً بینهم

11 - ستیز عالمان حسود با یکدیگر، نشان بی دینی و تسلیم نبودن آنان در برابر خداست .

انّ الذین عندالله الاسلام و ما اختلف الذین . . . بغیاً بینهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 54 - 6,7,9

6 - حسادت یهودیان بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و منزلت وی، مایه گرایش آنان به کفر و شرک

یؤمنون بالحبیب و الطاغوت . . . ام یحسدون الناس علی ما اتیهم الله من فضله

7 - حسادت، خطری برای ایمان و اعتقاد و عاملی برای گرایش به شرک و کفر

یؤمنون بالحبیب و الطاغوت . . . ام یحسدون الناس علی ما اتیهم الله من فضله

«ام یحسدون»، چنانچه گذشت، بیان علت مسائلی است که در آیه 51 مطرح شد که از جمله آنها، گرایش و ایمان برخی از یهودیان به کفر و شرک است. یعنی حسادت باعث شد تا به «جبت» و «طاغوت» ایمان بیاورند.

9 - بی نتیجه بودن حسادت اهل کتاب (یهود) نسبت به تقضّلات الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

ام یحسدون الناس علی ما اتیهم الله من فضله فقد اتینا ال ابرهیم

«فقد آتینا» به این معناست که همان گونه که حسدورزان به آل ابراهیم طرفی نیستند و به آنان ضرری نرسانند، حسودان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیز نتیجه ای نخواهند برد و ضرری را متوجّه آن حضرت نخواهند کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 27 - 16,17,18

16 - حسد و خودخواهی، ریشه و آغاز برادرکشی در تاریخ

17 - حسد ، زمینه ساز سستی مناسبات و روابط عاطفی در میان انسانها

نبأ ابني آدم .. قال لاقتلنک

با توجه به اینکه حسادت قابیل، باعث نادیده گرفتن عاطفه برادری خود نسبت به هابیل شد.

18 - حسد ، زمینه ساز قتل و جنایت

قال لاقتلنک

برداشت فوق را فرمایش منقول از امام صادق (ع) تأیید می کند که فرمود: .. فقبل الله قربان هابیل فحسده قابیل فقتله

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 312، ح 83؛ نورالثقلین، ج 1، ص 610، ح 125.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 30 - 11

ص: 660

11 - حسد و هوای نفس آدمی ، جلوگیری از پندپذیری و عاقبت اندیشی

انی اخاف الله رب العلمین انی ارید . . . فطوعت له نفسه قتل اخیه فقتله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 5 - 18

18- حسادت ، زمینه ای مناسب برای بروز دشمنی شیطان با انسان

فیکیدوا لک کیداً إن الشیطن للإنسن عدو مبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 8 - 8

8- حسادت برادران یوسف به وی ، آنان را به جلسه ای برای تصمیم گیری علیه او واداشت .

إذ قالوا لیوسف و أخوه أحب إلی أبینا منا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 9 - 2,3

2- حسادت برادران یوسف به وی ، منشأ تصمیم آنان بر کشتن و یا تبعید او

إذ قالوا لیوسف و أخوه أحب . . . اقتلوا یوسف

3- حسد ، آدمی را به گناهیانی همانند قتل و آواره ساختن برادر وادار می سازد .

إذ قالوا لیوسف و أخوه أحب . . . اقتلوا یوسف أو اطرحوه أرضاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 11 - 10

10- حسد ، آدمی را به گناهیانی همانند دروغ گفتن و نیرنگ زدن حتی به محبوب ترین نزدیکانش ، وادار می سازد .

قالوا یأبانا ما لک لاتأمننا علی یوسف و إنا له لنصحون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- حسادت مردم مکه بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) از ریشه های ایمان نیاوردن ایشان به آن حضرت *

و ما أكثر الناس ولو حرصت بمؤمنین

برداشت فوق با توجه به توضیحی که در شماره قبل آورده شد معلوم می شود.

14- آثار حسد مسیحیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 661

5 - حسادت یهود و نصارا، منشأ علاقه و تلاش آنها بر بازگرداندن اهل ایمان از اسلام بود.

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكُتُبِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كَفَارًا حَسَدًا

«حسدًا» مفعولٌ له برای «وَدَّ كَثِيرًا...» می باشد؛ یعنی، علاقه و تلاش اهل کتاب برای مرتد ساختن مسلمانان، به علت حسادت ایشان بود.

15- آثار حسد یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 90 - 12

12 - حسادت یهود به پیامبر (صلی الله علیه و آله) از ریشه های کفرورزی آنان به قرآن و تورات

أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغِيًّا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ

«بغی» به معنای حسادت و نیز به معنای ظلم و سرکشی است؛ برداشت فوق ناظر به احتمال اول است. کلمه «بغیاً» مفعولٌ به برای «أَنْ يَكْفُرُوا» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 109 - 5

5 - حسادت یهود و نصارا، منشأ علاقه و تلاش آنها بر بازگرداندن اهل ایمان از اسلام بود.

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكُتُبِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كَفَارًا حَسَدًا

«حسدًا» مفعولٌ له برای «وَدَّ كَثِيرًا...» می باشد؛ یعنی، علاقه و تلاش اهل کتاب برای مرتد ساختن مسلمانان، به علت حسادت ایشان بود.

16- انصار و حسد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 9 - 7

7 - انصار، به دور از کمترین حسد و چشمداشت نسبت به اموال عطا شده به مهاجران از «فیء»

و لا یجدون فی صدورهم حاجه ممّا أوتوا

با توجه به این که حسد مسبوق به چشمداشت است و انصار هیچ گونه چشمداشتی نسبت به اموال عطا شده به مهاجران نداشتند؛ از آیه شریفه نفی هرگونه حسادت استفاده می شود.

ص: 662

17- اهمیت اجتناب از حسد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 3 - 15

15- « عن جعفر بن محمد (ع) انه قال : قال والدي . . . و ما أنزل الله سوره يوسف إلا أمثالا لكي لا يحسد بعضنا بعضا كما حسد يوسف إخوته و بغوا عليه ;

از امام صادق(ع) روایت شده است که فرمود: پدرم (امام باقر) فرمود: خدا سوره یوسف را نازل نفرمود مگر به عنوان مثلها [ی بیدارکننده] تا بعضی از ما به بعضی دیگر حسد نوزیم، آن گونه که برادران یوسف به او حسد ورزیدند و به او ستم کردند».

18- اهمیت رفع حسد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 28 - 3

3 - لزوم تلاش در جهت آرام نمودن خشم و حسادت بر افروخته دیگران در رویارویی با آنان

لئن بسطت . . . ما إنا بباسط يدي إليك

بیان نحوه برخورد هابیل با برادرش، می تواند درسی آموزنده برای همگان در موارد مشابه با آن باشد.

19- ترک زمینه حسد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 5 - 11

11- لزوم پرهیز از نقل و ارائه مسائل غیر ضروری که سبب برانگیختن حسادت دیگران می شود .

لا تقصص رءياك على إخوتك فيكيدوا لك كيدا

20- تهمت حسد به مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 15 - 13

13 - منع شدگان از شرکت در فتح خیبر ، متهم کننده مؤمنان به حسدورزی

21- حسد اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 109 - 6

6 - حسادت اهل کتاب بر مسلمانان ، ریشه در اعماق جان ایشان داشت .

حسداً من عند أنفسهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 54 - 2،9،1

1 - حسادت اهل کتاب (یهود) ، نسبت به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مسلمانان

ام یحسدون الناس علی ما اتیهم الله من فضله

این آیه و آیات گذشته جوابی است بر گفتار غیر منصفانه یهود درباره اهل ایمان (هؤلاء اهدی . . .) بنابراین مراد از «الناس» پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان خواهد بود.

2 - همسویی اهل کتاب (یهود) با کافران و تصدیق عقاید آنان ، برخاسته از حسادتشان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مسلمانان

يقولون هؤلاء اهدى من الذين امنوا سيلا . . . یحسدون الناس

جمله «ام یحسدون . . . » بیان علتی برای مسائل عنوان شده در آیه 51 است. و از جمله آنها، قضاوت ظالمانه و همسویی با کافران است. یعنی این قضاوت و همسویی، ناشی از حسادت یهود می باشد.

9 - بی نتیجه بودن حسادت اهل کتاب (یهود) نسبت به تفضلات الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

ام یحسدون الناس علی ما اتیهم الله من فضله فقد اتینا ال ابرهیم

«فقد آتینا» به این معناست که همان گونه که حسدورزان به آل ابراهیم طرفی نسبتند و به آنان ضرری نرسانند، حسودان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیز نتیجه ای نخواهند برد و ضرری را متوجه آن حضرت نخواهند کرد.

22- حسد به عقیده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 109 - 8

8- ایمان و عقاید دینی ، در گستره حسدورزی انسان

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكُتُبِ . . . حَسِداً مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ

23- حسد به محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 90 - 11، 12

11 - یهودیان ، به خاطر نزول وحی بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و رسالت آن حضرت ، بر او حسادت میورزیدند .

ص: 664

بغياً أن ينزل الله من فضله على من يشاء من عباده

عبارت «أن ينزل الله . . .» به تقدیر «لام» بیانگر علت و منشأ حسادت است و حاصل معنای «أن يكفروا ... من عباده» چنین است: یهودیان به خاطر حسادتشان بر پیامبر (صلی الله علیه و آله)، به قرآن کافر شدند و منشأ حسادتشان این بود که خدا محمد (صلی الله علیه و آله) - که از نژاد عرب بود - به پیامبری برگزید و به آن حضرت وحی فرستاد.

12 - حسادت یهود به پیامبر (صلی الله علیه و آله) از ریشه های کفرورزی آنان به قرآن و تورات

أن يكفروا بما أنزل الله بغياً أن ينزل الله من فضله على من يشاء من عباده

«بغی» به معنای حسادت و نیز به معنای ظلم و سرکشی است؛ برداشت فوق ناظر به احتمال اول است. کلمه «بغياً» مفعولٌ به برای «أن يكفروا» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 103 - 6

6- حسادت مردم مکه بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) از ریشه های ایمان نیاوردن ایشان به آن حضرت *

و ما أكثر الناس ولو حرصت بمؤمنين

برداشت فوق با توجه به توضیحی که در شماره قبل آورده شد معلوم می شود.

24- حسد به نوح(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 33 - 13

13 - «عن أمير المؤمنين (ع) . . . و نوح (ع) حسده قومه فقالوا: « ما هذا إلا بشر مثلكم يأكل مما تأكلون ويشرب مما تشربون ، ولئن أطعتم بشراً مثلكم إنكم إذا لخاسرون » . . . ;

از امیرالمؤمنین(ع) روایت شده است که فرمود: . . . و قوم نوح نسبت به آن حضرت حسادت ورزیدند، پس گفتند: ما هذا إلا بشر مثلكم . . .».

25- حسد علما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 213 - 29,32

29 - نکوهش شدید خداوند از کسانی که پس از روشن شدن حق ، از سر تجاوزگری و حسادت ، در آن اختلاف می کنند .

و ما اختلف فيه الا الذين اوتوه من بعد ما جاءتهم البينات بغياً بينهم

«بغی» در لغت به معنای تجاوز و نیز حسد آمده است.

32 - حَسَد و خودخواهی (بَغِي) عالمان ناشایسته ، ریشه اختلافات دینی

و ما اختلف ... بغياً بينهم

ص: 665

26- حسد قابیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 27 - 15,23

15 - رد قربانی قایل و پذیرش قربانی برادرش هابیل ، برانگیزنده احساس حسادت در وی نسبت به هابیل *

قال لاقتلنک

به نظر می رسد که پس از پذیرفته شدن قربانی هابیل، انگیزه ای برای تصمیم قایل جز حسادت در کار نبوده و گویا روشنی این مسأله، موجب آن شده که در کلام به آن پرداخته نشود. برداشت فوق را فرمایش منقول از امام صادق(ع) تأیید می کند که فرمود: ... فقبل الله قربان هابیل فحسده قایل فقتله ...

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 312، ح 83؛ نورالثقلین، ج 1، ص 610، ح 125.

23 - قایل ، انسانی ناآشنا به معارف الهی ، بی تقوا و حسود

قال لاقتلنک .. قال انما يتقبل الله من المتقين

27- حسد قوم نوح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 33 - 13

13 - « عن أمير المؤمنين (ع) ... و نوح (ع) حسده قومه فقالوا: « ما هذا إلا بشر مثلكم يأكل ممّا تآكلون و يشرب ممّا تشربون ، و لئن أطعتم بشراً مثلكم إنكم إذا لخاصرون » ... »

از امیرالمؤمنین(ع) روایت شده است که فرمود: ... و قوم نوح نسبت به آن حضرت حسادت ورزیدند، پس گفتند: ما هذا إلا بشر مثلكم...».

28- حسد مسیحیان صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 109 - 4

4- یهودیان و نصارای عصر بعثت، بر ایمان مسلمانان رشک برده به آنان حسادت میورزیدند.

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِن بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كَفَارًا حَسَدًا

مقصود از «اهل الكتاب» به دلیل «وقالوا لن يدخل...» در آیه 111، یهود و نصاراست.

ص: 666

29- حسد منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 74 - 14

14 - رفاه و امکانات مادی مسلمانان، غیر قابل تحمل برای منافقان صدر اسلام و برانگیزنده آنان به ستیزه جویی و کینه‌ورزی

و ما نقموا إلا أن أغنیهم الله ورسوله من فضله

30- حسد یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 90 - 11، 12

11 - یهودیان، به خاطر نزول وحی بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و رسالت آن حضرت، بر او حسادت می‌ورزیدند.

بغياً أن ينزل الله من فضله على من يشاء من عباده

عبارت «أن ينزل الله...» به تقدیر «لام» بیانگر علت و منشأ حسادت است و حاصل معنای «أن یکفروا... من عباده» چنین است: یهودیان به خاطر حسادتشان بر پیامبر (صلی الله علیه و آله)، به قرآن کافر شدند و منشأ حسادتشان این بود که خدا محمد (صلی الله علیه و آله) - که از نژاد عرب بود - به پیامبری برگزید و به آن حضرت وحی فرستاد.

12 - حسادت یهود به پیامبر (صلی الله علیه و آله) از ریشه های کفرورزی آنان به قرآن و تورات

أن یکفروا بما أنزل الله بغياً أن ينزل الله من فضله على من يشاء من عباده

«بغی» به معنای حسادت و نیز به معنای ظلم و سرکشی است؛ برداشت فوق ناظر به احتمال اول است. کلمه «بغياً» مفعولٌ به برای «أن یکفروا» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 54 - 2، 3، 4، 6، 9

1 - حسادت اهل کتاب (یهود)، نسبت به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مسلمانان

ام یحسدون الناس على ما اتيهم الله من فضله

این آیه و آیات گذشته جوابی است بر گفتار غیر منصفانه یهود درباره اهل ایمان (هؤلاء اهدى...) بنابراین مراد از «الناس» پیامبر (صلی

الله علیه و آله) و مؤمنان خواهد بود.

2 - همسویی اهل کتاب (یهود) با کافران و تصدیق عقاید آنان، برخاسته از حسادتشان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مسلمانان

يقولون هؤلاء اهدى من الذين امنوا سيلا .. يحسدون الناس

جمله «ام يحسدون ..» بیان علتی برای مسائل عنوان شده در آیه 51 است. و از جمله آنها، قضاوت ظالمانه و همسویی با کافران است. یعنی این قضاوت و همسویی، ناشی از حسادت یهود می باشد.

3 - مقام پیامبری و حکومت اعطا شده از جانب خدا به پیامبر (صلی الله علیه و آله) باعث حسادت یهودیان به آن حضرت و پیروانش

ام يحسدون الناس على ما اتيهم الله من فضله فقد اتينا ال ابرهيم

مراد از «فضله» به قرینه ذیل آیه (فقد آتانا ..)، کتاب و حکمت و ملک عظیم است.

4 - اعطای قرآن به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مایه حسادت یهود بر آن حضرت

ص: 667

ام يحسدون الناس على ما اتيهم الله من فضله

از مصادیق «فضل» - به قرینه ذیل آیه - قرآن می باشد.

6 - حسادت یهودیان بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و منزلت وی ، مایه گرایش آنان به کفر و شرک

یؤمنون بالجبب و الطاغوت .. ام يحسدون الناس على ما اتيهم الله من فضله

9 - بی نتیجه بودن حسادت اهل کتاب (یهود) نسبت به تفضلات الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

ام يحسدون الناس على ما اتيهم الله من فضله فقد اتينا ال ابرهيم

«فقد آتینا» به این معناست که همان گونه که حسدورزان به آل ابراهیم طرفی نسبتند و به آنان ضرری نرساندند، حسودان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیز نتیجه ای نخواهند برد و ضرری را متوجه آن حضرت نخواهند کرد.

31- حسد یهود صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 109 - 4

4 - یهودیان و نصاری عصر بعثت ، بر ایمان مسلمانان رشک برده به آنان حسادت میورزیدند .

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كَفَارًا حَسَدًا

مقصود از «اهل الكتاب» به دلیل «وقالوا لن يدخل ..» در آیه 111، یهود و نصاریست.

32- شومی حسد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 31 - 26

26 - سرانجام شوم حسادت و برادرکشی قاییل ، درسی برای اهل کتاب

واتل عليهم نبأ ابني ادم... فاصبح من الندمين

با توجه به اینکه ضمیر در «عليهم» به اهل کتاب باز می گردد، هدف اصلی از بر شمردن پیامدهای قتل هابیل، پند گرفتن آنان خواهد بود.

33- عوامل حسد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 54 - 10، 4، 3

3 - مقام پیامبری و حکومت اعطا شده از جانب خدا به پیامبر (صلی الله علیه و آله) باعث حسادت یهودیان به آن حضرت و پیروانش

ام یحسدون الناس علی ما اتیهم الله من فضله فقد اتینا ال ابرهیم

ص: 668

مراد از «فضله» به قرینه ذیل آیه (فقد آتانا ..)، کتاب و حکمت و ملک عظیم است.

4- اعطای قرآن به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مایه حسادت یهود بر آن حضرت

ام یحسدون الناس علی ما اتیهم الله من فضله

از مصادیق «فضل» - به قرینه ذیل آیه - قرآن می باشد.

10- خاندان رسالت به علت بهره مندی از داده ها و فضل خداوند، مورد حسادت

ام یحسدون الناس علی ما اتیهم الله من فضله

امام صادق (ع) فرمود: ... نحن الناس المحسودون الذين قال الله: ام یحسدون الناس ...

کافی، ج 1، ص 186، ح 6؛ و ص 205، ح 1، ص 206، ح 2، 4؛ نورالثقلین، ج 1، ص 491، ح 301؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 246، ح 153.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 27 - 15

15 - رد قربانی قاییل و پذیرش قربانی برادرش هاییل، برانگیزنده احساس حسادت در وی نسبت به هاییل *

قال لاقتلنک

به نظر می رسد که پس از پذیرفته شدن قربانی هاییل، انگیزه ای برای تصمیم قاییل جز حسادت در کار نبوده و گویا روشنی این مسأله، موجب آن شده که در کلام به آن پرداخته نشود. برداشت فوق را فرمایش منقول از امام صادق (ع) تأیید می کند که فرمود: ... فقبل الله قربان هاییل فحسده قاییل فقتله ...

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 312، ح 83؛ نورالثقلین، ج 1، ص 610، ح 125.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 8 - 6، 7

6- همه فرزندان یعقوب محبت افزون تر او به یوسف (ع) و بنیامین را احساس می کردند و بر آن رشک می بردند .

إذ قالوا ليوسف وأخوه أحب إلى أبينا منا

ضمير در «قالوا» به «إخوته» در آیه قبل برمی گردد؛ یعنی، همه آنان چنین گفتند و بر این نظر اتفاق داشتند.

7- محبت و علاقه افزون تر یعقوب (ع) به دو فرزندش یوسف (ع) و بنیامین، برانگیزنده حسادت دیگر فرزندان وی نه اطلاعشان از رؤیای یوسف (ع)

إذ قالوا ليوسف وأخوه أحب إلى أبينا منا

چنان چه یوسف (ع) رؤیای خویش را برای برادرانش نقل کرده بود و آن باعث حسادت و توطئه علیه او شده بود، سخن از بنیامین به میان نمی آوردند و تنها به ذکر یوسف (ع) اکتفا می کردند.

34- فرجام حسد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 669

26 - سرانجام شوم حسادت و برادرکشی قاییل ، درسی برای اهل کتاب

واتل عليهم نبأ ابني ءادم .. فاصبح من الندمين

با توجه به اینکه ضمیر در «علیهم» به اهل کتاب باز می گردد، هدف اصلی از بر شمردن پیامدهای قتل هاییل، پند گرفتن آنان خواهد بود.

35- فسق حسد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 99 - 10

10 - هواپرستی ، حسد ، نژادپرستی ، خود بزرگ بینی و خویشتن را بدون هیچ دلیل اهل بهشت پنداشتن ، از مصادیق فسق است .

و ما یکفر بها إلا الفسقون

36- محدوده حسد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 109 - 8

8 - ایمان و عقاید دینی ، در گستره حسدورزی انسان

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكُتُبِ .. حَسِداً مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ

37- حسودان

{ حسودان }

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 90 - 11

11 - یهودیان ، به خاطر نزول وحی بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و رسالت آن حضرت ، بر او حسادت میورزیدند .

بغياً أن ينزل الله من فضله على من يشاء من عباده

عبارت «أن ينزل الله ...» به تقدیر «لام» بیانگر علت و منشأ حسادت است و حاصل معنای «أن یکفروا ... من عباده» چنین است:

یهودیان به خاطر حسادتشان بر پیامبر (صلی الله علیه و آله)، به قرآن کافر شدند و منشأ حسادتشان این بود که خدا محمد (صلی الله علیه و آله) - که از نژاد عرب بود - به پیامبری برگزید و به آن حضرت وحی فرستاد.

ص: 670

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 54 - 3, 4, 6, 9, 1

1 - حسادت اهل کتاب (یهود) ، نسبت به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مسلمانان

ام یحسدون الناس علی ما اتیهم الله من فضله

این آیه و آیات گذشته جوابی است بر گفتار غیر منصفانه یهود درباره اهل ایمان (هؤلاء اهدی . . .) بنابراین مراد از «الناس» پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان خواهد بود.

2 - همسویی اهل کتاب (یهود) با کفران و تصدیق عقاید آنان ، برخاسته از حسادتشان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مسلمانان

يقولون هؤلاء اهدى من الذين امنوا سيلا . . . یحسدون الناس

جمله «ام یحسدون . . . » بیان علتی برای مسائل عنوان شده در آیه 51 است. و از جمله آنها، قضاوت ظالمانه و همسویی با کفران است. یعنی این قضاوت و همسویی، ناشی از حسادت یهود می باشد.

3 - مقام پیامبری و حکومت اعطا شده از جانب خدا به پیامبر (صلی الله علیه و آله) باعث حسادت یهودیان به آن حضرت و پیروانش

ام یحسدون الناس علی ما اتیهم الله من فضله فقد اتينا ال ابرهيم

مراد از «فضله» به قرینه ذیل آیه (فقد آتانا . . .)، کتاب و حکمت و ملک عظیم است.

4 - اعطای قرآن به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مایه حسادت یهود بر آن حضرت

ام یحسدون الناس علی ما اتیهم الله من فضله

از مصادیق «فضل» - به قرینه ذیل آیه - قرآن می باشد.

6 - حسادت یهودیان بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و منزلت وی ، مایه گرایش آنان به کفر و شرک

يؤمنون بالحبث والطاغوت . . . ام یحسدون الناس علی ما اتیهم الله من فضله

9 - بی نتیجه بودن حسادت اهل کتاب (یهود) نسبت به تفضلات الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

ام یحسدون الناس علی ما اتیهم الله من فضله فقد اتينا ال ابرهيم

«فقد آتينا» به این معناست که همان گونه که حسدورزان به آل ابراهیم طرفی نبستند و به آنان ضرری نرساندند، حسودان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیز نتیجه ای نخواهند برد و ضرری را متوجه آن حضرت نخواهند کرد.

38- آسیب پذیری از حسودان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 5 - 6

6 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در معرض ضربه خوردن از سوی فرد یا افرادی که حسادت، آنان را به تلاش های شرّآفرین وادار می ساخت.

قل . . . و من شرّ حاسد إذا حسد

نکره بودن «حاسد» - در مقابل معرفه بودن «النفاثات» - می تواند بیانگر ناشناخته بودن حسودانی باشد که درصدد ضربه زدن به پیامبر(صلی الله علیه و آله) بودند و ممکن است مراد از آن جنس باشد؛ در آن صورت بر همه حسودان تعمیم خواهد یافت.

ص: 671

39- استعاذه از حسودان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 5 - 2،8

2- لزوم پناه بردن به خداوند ، هنگام تلاش های حسادت آمیز دیگران

و من شرّ حاسد إذا حسد

8- خداوند ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) را به پناه خواستن و امداد طلبیدن از او ، در برابر آثار حسادت مردم فرمان داد .

قل أعوذ برّبّ الفلق . . . و من شرّ حاسد إذا حسد

40- برخورد با حسودان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 28 - 3

3- لزوم تلاش در جهت آرام نمودن خشم و حسادت بر افروخته دیگران در رویارویی با آنان

لئن بسطت . . . ما إنا بباسط یدی إلیک

بیان نحوه برخورد هابیل با برادرش، می تواند درسی آموزنده برای همگان در موارد مشابه با آن باشد.

41- زمینه مصونیت از حسودان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 5 - 4

4- پناه بردن به خداوند و به زبان جاری ساختن استعاذه به درگاه او ، زمینه ساز دور ماندن انسان از آسیب های حسودان

أعوذ برّبّ الفلق . . . و من شرّ حاسد إذا حسد

42- منشأ مصونیت از حسودان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 5 - 3،5

3 - خداوند ، بر بی اثر کردن حسد دیگران و مصون ساختن انسان در برابر تلاش های عملی حسودان ، توانا است .

أعوذ برّب الفلق . . و من شرّ حاسد إذا حسد

5 - توانایی خداوند بر شکافتن تاریکی ها با سپیده صبح ، دلیل قدرت او بر نجات انسان از خطر حسودان

قل أعوذ برّب الفلق . . و من شرّ حاسد إذا حسد

ص: 672

1- حسرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 153 - 15،21

15 - اندوه و حسرت مسلمانان به خاطر از دست دادن غنائم جنگی و جراحاتی که در نبرد احد به آنان رسید .

فاثابکم غمًا بغمّ لکیلا تحزنوا علی ما فاتکم و لا ما اصابکم

مراد از «غمّ» (غم دوّم) باید غمی ناپسند باشد؛ چرا که خداوند آن را به غم پسندیده تبدیل کرد و آن را پاداشی بر مسلمانان قرار داد و به قرینه «لکیلا . . .»، آن غم ناپسند همان از دست دادن غنائم و جراحات وارد شده بر مسلمانان بوده است.

21 - هجوم پی در پی غم ها و حسرت ها به مسلمانان در کارزار احد ، نتیجه مخالفت آنان با پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله)

اذ تصعدون . . . فاثابکم غمًا بغمّ

برخی از مفسران برآنند که «باء» در «بغمّ» الصاقیه است و مراد، غمهای فراوانی است که یکی پس از دیگری در آن نبرد به مسلمانان وارد می شد و همه آنها پیامد فرار از جنگ و مخالفت با دستور پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود. در برداشت فوق «اثابکم» به معنای مجازات گرفته شده نه پاداش.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 156 - 7

7 - حسرت و افسوس فراریان از میدان نبرد ، پس از دانستن این که حیات و مرگ تقدیر الهی است .

لا تکنوا . . . ما ماتوا و ما قتلوا لیجعل الله ذلک حسره فی قلوبهم

بنابر اینکه «لیجعل» متعلق به محذوف باشد؛ یعنی بیان این حقیقت که مرگ و حیات تقدیر الهی است، برای این بود که متخلفان از جنگ بر کرده خویش حسرت برند. زیرا معلوم می شد که اگر در جنگ شرکت می کردند، چون مقدر نبود، کشته نمی شدند.

2- انداز از حسرت اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 39 - 11

11- انداز غافلان و منکران قیامت و بیم دادن آنان از زمینه های حسرت در آن از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله) است .

وأنذرهم يوم الحسره . . . و هم فی غفله و هم لایؤمنون

3- بی تأثیری حسرت اخروی مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 23 - 9

9- بی اثر بودن اعتراف مشرکان به وجود رستاخیز و اظهار تأسف و حسرت آنان به حال زار خویش در روز قیامت

قالوا یویلنا هذا یوم الدین . . . احشروا الذین ظلموا... فاهدوهم إلى صراط الجحیم

4- حسرت اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 167 - 11

11 - اعمال ناروای آدمیان در قیامت ، به صورت حسرتی مجسم در پیش روی آنان قرار خواهد گرفت .

کذلک یربهم الله أعمالهم حسرت علیهم

برداشت فوق بر این اساس است که: «یری» از رؤیت قلبی باشد. در این صورت «حسرات» مفعول سوم برای «یری» خواهد بود و معنای

جمله چنین می شود: خداوند اعمال مشرکان را به صورت حسرتهایی، بر آنان جلوه گر خواهد ساخت.

5- حسرت اخروی بندگان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 9 - 17

17 - « فی الخبر النبوی (صلی الله علیه و آله) أنه یفتّح للعبد یوم القیامه علی کلّ یوم من ایام عمره أربعه و عشرون خزانهً . . . یفتّح له

خزانهً . . . فیراها فارغهً لیس فیها ما یسرّه و لا ما یسؤوه و هی الساعه التي نام فیها أو اشتغل فیها بشیء من مباحات الدنیا فیناله من الغبن و

الأسف على فواتها . . . ما لا يُوصَف و من هذا قوله تعالى : « ذلک یوم التغابن » ؛

در روایتی از پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمده که برای بنده در قیامت، برای هر روز از ایام عمرش 24 خزانه باز می شود . . . خزانه ای برای او باز می گردد که آن را خالی می بیند و چیزی که او را خوشحال یا ناراحت کند در آن نیست. این همان ساعتی است که در آن خوابیده و یا مشغول کارهای مباح دنیا بوده است. پس غبن و تأسف بر از دست دادن آن ساعت، به او دست می دهد . . . به اندازه ای که قابل

ص: 674

توصیف نیست و در همین باره است سخن خدای تعالی: و ذلك يوم التغابن».

6- حسرت اخروی خطاکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 24 - 1

1 - خطاکاران در قیامت ، فرورفته در حسرت و پشیمان از ترک ذخیره سازی توشه آخرت

و جایء یومئذ بجهنّم ... یقول یلیتنی قدّمت لِحیاتی

7- حسرت اخروی ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 39 - 5

5- حسرت کافران و ستم گران در قیامت ، به خاطر از دست دادن فرصت ها در دنیا

و أنذرهم یوم الحسره إذ قضی الأمر

«إذ» در «إذ قضی الأمر» بیانگر «یوم الحسره» است و مراد این است که روز حسرت، هنگامی است که موضوع خاتمه یافته باشد.

8- حسرت اخروی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 27 - 8

8 - کافران با مشاهده مقام و جایگاه مؤمنان در قیامت به آن حسرت می خورند.

یلتینا نرد و لا نکذب بأیت ربنا و نکون من المؤمنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 39 - 5

5- حسرت کافران و ستم گران در قیامت ، به خاطر از دست دادن فرصت ها در دنیا

و أنذرهم یوم الحسره إذ قضی الأمر

«إذ» در «إذ قضى الأمر» بیانگر «یوم الحسره» است و مراد این است که روز حسرت، هنگامی است که موضوع خاتمه یافته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 97 - 8

ص: 675

8- اظهار حسرت کافران در قیامت ، به خاطر غفلت عمیق و پیوسته خویش از روز قیامت

یویلنا قد کتّا فی غفله من هذا

برداشت یاد شده از آمدن «فی» - که برای ظرفیت است - استفاده می شود. بدین صورت که غفلت، ظرف و انسانِ غافل، مطروف قرار گرفته است و این حکایت از غوطهور شدن و فرورفتن در عمق غفلت دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 66 - 11، 6

6 - کافران ، در جهنم بر نیندوختن توشه ای برای آخرت خود ، حسرت می خورند .

الکفرین . . . یوم تقلّب وجوههم فی النار یقولون یتینا أطعنا الله و أطعنا الرسو

11 - کافران ، در حال سوختن در آتش جهنم ، بر عملکرد گذشته خود در دنیا ، حسرت می خورند .

یوم تقلّب وجوههم فی النار یقولون یتینا أطعنا الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 52 - 1

1 - کافران به وقت زنده شدن و حضور به پیشگاه پروردگار ، به شدت اظهار تأسف و حسرت می کنند .

الی ربهم ینسلون . قالوا یویلنا

«یاویلنا» (ای وای بر ما) در جایی به کار می رود که حادثه ای مصیبت بار و تأسف آور، پدید آمده باشد و از آن اظهار تأسف شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 57 - 3

3 - غبطه و حسرت کافران و گنه کاران ، به حال تقوایبشگان در قیامت

أَنَّ اللَّهَ هَدِيْنِي لِكُنْتِ مِنَ الْمَتَّقِيْنَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 58 - 6

6 - غبطه و حسرت کافران و گنه کاران به حال محسنان در قیامت

لو أن لی کره فأکون من المحسنین

9- حسرت اخروی گمراهان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 38 - 1

1 - انسان گمراه و غفلت زده ، در روز قیامت گرفتار حسرت و آرزومند عدم همنشینی با عناصر شیطانی گمراه کننده

حتی إذا جاءنا قال یلیت بینی و بینک بعد المشرقین

ص: 676

10- حسرت اخروی گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 57 - 3

3 - غبطه و حسرت کافران و گنه کاران ، به حال تقوایپشگان در قیامت

أَنَّ اللَّهَ هَدِينِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 58 - 6

6 - غبطه و حسرت کافران و گنه کاران به حال محسنان در قیامت

لَوْ أَنَّ لِي كَرْهٌ فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

11- حسرت اخروی مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 167 - 7

7- قیامت صحننه حسرت و اندوه مشرکان پیرو ، از شرکورزی و پیروی از سران شرک

كَذَلِكَ يَرِيهَمُ اللَّهُ أَعْمَلَهُمْ حَسْرَتٍ عَلَيْهِمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 100 - 2

2- حسرت مشرکان در قیامت ، بر نداشتن شفاعت کننده و مددکار

إِذْ نَسُوْكُمْ رَبِّ الْعَالَمِينَ... فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 101 - 1

1 - حسرت مشرکان ، بر نداشتن کمترین دوست دلسوز در قیامت

«حميم» به معنای نزديك است و «صديق حميم» (دوست نزديك) می تواند کنایه از فرد مشفق، مهربان و دلسوز باشد.

12- حسرت اخروی مکذبان معاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 20 - 1

1 - اظهار تأسف و حسرت منکران معاد بر حال زار خود ، پس از برانگیخته شدن در قیامت

فإذا هم ينظرون . وقالوا یویلنا

«ویل» واژه ای است که برای اظهار تأسف و حسرت به کار می رود و ضمیر متکلم مع الغیر (نا) برای تأکید و اهتمام به این امر است.

13- حسرت باغدار متکبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 42 - 4

4- مرد ثروت مند ، بادیدن باغ فرو ریخته بر سقف ها و تباهی تمامی محصول و سرمایه های خویش به حسرت شدید فرورفت .

وَأُحِيط بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يَقْلَبُ كَفَّيْهِ.. و هی خاویه علی عروشها

«کف» یعنی دست و «کفیه» تشبیه آن و به معنای دو دست او است. جمله «یقلب کفیه» یعنی، دو دست اش را زیر و رو می کرد (گاهی کف یک دست را بر پشت دست دیگر و گاه عکس آن را انجام می داد). این حرکت، بازتابی از اندوه و حسرت شدید آدمی است. «خاویه» یعنی، فرو ریخته و منهدم شده و «عروش» به معنای سقف ها و یا داربست هایی است که برای برخی درختان میوه برپا می گردد. «خاویه علی عروشها» یعنی: «درختان و یا بناهای باغ، بر سقف های خود فرو ریخته بود.».

14- حسرت تارکان انفاق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 10 - 12

12 - تأسف عمیق دریغ کنندگان از انفاق ، به هنگام فرارسیدن مرگ

فیقول ربّ لولا آخرتتی .. و أکن من الصّٰلِحین

15- حسرت جهنمیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - عن النبي (صلى الله عليه و آله) في قوله: «يا حسرتنا» قال: يرى أهل النار منازلهم من الجنة فيقولون: «يا حسرتنا».

رسول خدا (صلى الله عليه و آله) درباره قول خداوند «يا حسرتنا» فرمود: جهنمیان جایگاه خودشان را در بهشت می بینند آنگاه می گویند:
«ای

ص: 678

افسوس».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 97 - 1

1 - سوگند به خدا و اعتراف حسرت بار دوزخیان در میان شراره های آتش ، به گمراهی آشکار خویش در دنیا

تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفِي ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 37 - 3

3 - پشیمانی دوزخیان از کرده های ناشایست خویش و حسرت شدید آنان برای انجام اعمال صالح

رَبَّنَا اٰخِرَجْنَا نَعْمَلًا صٰلِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ

آهنگ سخن دوزخیان، به گونه ای است که نشانگر ندامت شدید آنان بر گذشته های خود و حسرتشان برای انجام اعمال نیک است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 62 - 2

2 - اظهار تعجب و حسرت طاغیان و دوزخیان ، از ناتوانی شان در دیدن مؤمنان و جایگاه آنان

وَقَالُوا مَا لَنَا لَنْرِيْ رِجَالًا كُنَّا نَعْدُهُمْ مِنَ الْاَشْرَارِ

استفهام در «ما لنا..» برای تعجب و تحسر است.

16- حسرت حبیب نجار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 26 - 9

9 - مؤمن انطاکیه (حبیب نجار) ، پس از به شهادت رسیدنش ، از آگاه نبودن مردم از جایگاه بهشتی خود ، اظهار تأسف کرده و آرزو

نمود که ای کاش آنان آگاه می شدند .

یَلِيْتُ قَوْمِيْ يَعْلَمُوْنَ

جمله «یا لیت قومی..» برای استتلاف بیانی است؛ یعنی، بیانگر امری است که پس از ورود به بهشت [برزخی] اتفاق افتاده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 27 - 4

4 - مؤمن انطاکیه (حبیب نجار)، پس از به شهادت رسیدن، از آگاه نبودن مردم از مورد غفران قرار گرفتن و عزیز شدنش در پیشگاه الهی، تأسف خورد.

قال یلیت قومی یعلمون . بما غفر لی ربّی و جعلنی من المکرّمین

ص: 679

17- حسرت خطاکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 24 - 3

3 - خطاکاران ، زندگانی اخروی خویش را فاقد توشه های لازم دیده و در حسرت فرصت های بر باد رفته بسر می برند .

یلیتنی قدّمت لحياتی

18- حسرت در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 156 - 8

8 - اندیشه های جاهلانه درباره مرگ و حیات (حاکمیت عوامل مادی بر اراده خداوند) ، موجب حسرت کفرپیشگان ، به هنگام قیامت

لو كانوا عندنا ما ماتوا و ما قتلوا لیجعل الله ذلک حسره فی قلوبهم

برخی از مفسران برآنند که زمان حسرت مطرح شده در آیه، قیامت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 30 - 11، 7

7 - بدکاران در قیامت آرزو می کنند کاش میان آنان و عملشان ، زمان بی حدی فاصله بود .

و ما عملت من سوء توّد لو أنّ بینها و بینها امداً بعیدا

11 - قیامت ، روز اندوه و افسوس بدکاران

توّد لو أنّ بینها و بینها امداً بعیداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 31 - 7، 8

7 - منکران ملاقات پروردگار در قیامت بر تفریط و کوتاهیهای خویش در دنیا تأسف و حسرت بسیار می خورند.

حتى إذا جاءتهم الساعة بغته قالوا یحسرتنا علی ما فرطنا فیها

منادا قرار گرفتن حسرت گویای شدت و عمق ندامت است. ضمناً مرجع ضمیر «فیها»، «حیات دنیا» گرفته شده که مرجعی معنوی است.

8 - منکران معاد در قیامت بر سهل انگاری و بی توجهی خود در مورد قیامت بسیار حسرت و تأسف خواهند خورد.

حتى إذا جاءتهم الساعة بغتة قالوا يحسرتنا علی ما فرطنا فیها

مرجع ضمیر در «فرطنا فیها» می تواند «الساعة» باشد. و مراد از «الساعة» ممکن است قیامت باشد، در این صورت معنی جمله

ص: 680

چنین می شود «یا حسرتنا علی ما فرطنا فی امر القیامه».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 39 - 2، 1

1- پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) مأمور انذار و هشدار دادن به مردم در مورد حوادث حسرت آفرین قیامت

و أنذرهم یوم الحسره

ضمیر «هم» در «أنذرهم» شامل همه مردم می شود. از اضافه شدن «یوم» به «الحسره» معلوم می شود که در آن روز همگان برگزیده خویشتن تأسف می خورند، به طوری که آن روز «روز حسرت» نامیده شده است.

2- قیامت، روز حسرت و افسوس آدمیان بر عملکرد خویشتن در دنیا است.

و أنذرهم یوم الحسره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 52 - 2

2- وضعیت کافران در روز رستاخیز، بسیار تأسف بار و حسرت آور خواهد بود.

قالوا یویلنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 24 - 10

10 - تذکر و بیداری انسان در قیامت، حاصلی جز پشیمانی و حسرت ندارد.

و آتی له الذکری . یقول یلینتی قدّمت لِحیاتی

19- حسرت دنیا طلبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 79 - 8

8 - اظهار حسرت و دریغ از سوی دنیا طلبان غافل، به هنگام مشاهده قارون در تجمل ویژه خود

قال الذين يريدون الحيوة الدنيا يلبت لنا مثل ما أوتى قرون

20- حسرت دنیوی دنیا طلبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 66 - 2

2- واکنش کافران دنیاگرا در برابر فشار های ناگهانی اقتصادی ، واکنشی ذلیلانه و حسرت بار است .

ص: 681

لونشاء .. فظلتم تفكّهون . إنا لمغرمون

21- حسرت دنیوی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 66 - 2

2- واکنش کافران دنیاگرا در برابر فشار های ناگهانی اقتصادی ، واکنشی ذلیلانه و حسرت بار است .

لونشاء .. فظلتم تفكّهون . إنا لمغرمون

22- حسرت طغیانگران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 62 - 2

2- اظهار تعجب و حسرت طغیان و دوزخیان ، از ناتوانی شان در دیدن مؤمنان و جایگاه آنان

وقالوا ما لنا لانرى رجالاً کنا نعدّهم من الأشرار

استفهام در «ما لنا ..» برای تعجب و تحسر است.

23- حسرت ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 14 - 2

2- مرفهان ستمگر ، با مشاهده عذاب الهی در حسرت و ندامت فرو می روند .

فلما أحسّوا بأسنا .. قالوا یویلنا إنا کنا ظلمین

24- حسرت عمل صالح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 37 - 3

3- پشیمانی دوزخیان از کرده های ناشایست خویش و حسرت شدید آنان برای انجام اعمال صالح

رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلْ

آهنگ سخن دوزخیان، به گونه ای است که نشانگر ندامت شدید آنان بر گذشته های خود و حسرتشان برای انجام اعمال نیک است.

ص: 682

25- حسرت کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 156 - 8

8 - اندیشه های جاهلانه درباره مرگ و حیات (حاکمیت عوامل مادی بر اراده خداوند) ، موجب حسرت کفرپیشگان ، به هنگام قیامت

لو كانوا عندنا ما ماتوا و ما قتلوا ليجعل الله ذلک حسره فی قلوبهم

برخی از مفسران برآنند که زمان حسرت مطرح شده در آیه، قیامت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 46 - 1

1- حسرت و ندامت کافران از ستم کاری خویش ، به هنگام احساس و لمس اندکی از عذاب الهی

ولئن مسّتهم نفعه من عذاب ربّک ليقولنّ یویلنا إنّنا کنا ظلمین

«نفعه» در لغت به معنای وزیدنی و یا یک وزیدن است که نوعاً در امور خیر به کار می رود و گاهی هم در امور شرّ استعمال می شود. از نظر مفسران این کلمه در آیه شریفه، به سه دلیل دلالت تقلیل را می رساند: 1- ماده «نفعه» دال بر تقلیل است؛ 2- بر وزن و بناء «مرّه» می باشد؛ 3- به صورت نکره آمده است. گفتنی است کسی واژه «ویل» را می گوید که دچار بدبختی و هلاکت شده و از روی تأسف و تحسّر این لفظ را ادا کرده باشد.

26- حسرت کافران قریش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 36 - 5

5 - حسرت و ندامت کافران قریش بر نابودی داراییهایشان ، تنها نتیجه پرداخت هزینه مبارزاتی آنان علیه اسلام

ثم تکون علیهم حسره ثم یغلبون

چون هدف کافران از سرمایه گذاری اموال جلوگیری از گسترش اسلام بوده، معلوم می شود حسرت و ندامت آنان بدان جهت بوده است که اموالشان از دست رفته و به نتیجه مطلوب نرسیده اند. قابل ذکر است که جمله «ثم یغلبون» دلالت می کند که زمان ندامت آنان در دنیا است.

27- حسرت گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 683

3 - حسرت شدید مجرمان لجاجت پیشه ، بر فرصت های از دست رفته و نومیادی آنان به هنگام مشاهده عذاب الهی

فیأتیهم بغته .. فبقولوا هل نحن منظرون

با توجه به تعبیر «هل نحن..» به دست می آید که آنان به گونه ای قطعی چنین درخواستی نمی کنند؛ بلکه آرزوی خود را در قالب پرسش بیان می دارند.

28- حسرت متخلفان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 73 - 9،10

9 - متخلفان از جهاد ، بیگانه با جامعه ایمانی و پیوند های مودت آمیز آن

و انّ منکم لمن لیبطنّ .. کان لم تکن بینکم وینه موده

10 - حسرت و تأسف متخلفان از جهاد بر محرومیشان از غنایم جنگی

ولئن اصابکم فضل من اللّٰه لبقولنّ .. یا لیتنی کنت معهم فافوز فوزاً عظیماً

29- حسرت متخلفان از جهاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 73 - 10

10 - حسرت و تأسف متخلفان از جهاد بر محرومیشان از غنایم جنگی

ولئن اصابکم فضل من اللّٰه لبقولنّ .. یا لیتنی کنت معهم فافوز فوزاً عظیماً

30- حسرت مجاهدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 156 - 7

7 - حسرت و افسوس فراریان از میدان نبرد ، پس از دانستن این که حیات و مرگ تقدیر الهی است .

لا تكونوا .. ما ماتوا و ما قتلوا ليجعل الله ذلك حسره في قلوبهم

بنابر اینکه «ليجعل» متعلق به محذوف باشد؛ یعنی بیان این حقیقت که مرگ و حیات تقدیر الهی است، برای این بود که متخلفان از جنگ بر کرده خویش حسرت برند. زیرا معلوم می شد که اگر در جنگ شرکت می کردند، چون مقدر نبود، کشته نمی شدند.

ص: 684

31- حسرت محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 8 - 35 - 13، 14

13 - توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مبنی بر حسرت و اندوه نداشتن بر گمراهی کافران

فلا تذهب نفسک علیهم حسرت

14 - حسرت و اندوه شدید و همه جانبه پیامبر (صلی الله علیه و آله)، بر انحراف و گمراهی مردم کافر

فلا تذهب نفسک علیهم حسرت

آمدن «حسرات» به صورت جمع به جای «حسرت»، بر کثرت و چند جانبه بودن آن دلالت می کند.

32- حسرت مرفهان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 14 - 2

2- مرفهان ستمگر، با مشاهده عذاب الهی در حسرت و ندامت فرو می روند.

فلما أحسوا بأسنا... قالوا یویلنا إنا كنا ظلمین

33- حسرت مسلمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 153 - 21، 15

15 - اندوه و حسرت مسلمانان به خاطر از دست دادن غنائم جنگی و جراحاتی که در نبرد احد به آنان رسید.

فأصابکم غمًا بغمٍّ لکیلا تحزنوا علی ما فاتکم و لا ما أصابکم

مراد از «غم» (غم دوّم) باید غمی ناپسند باشد؛ چرا که خداوند آن را به غم پسندیده تبدیل کرد و آن را پاداشی بر مسلمانان قرار داد و به قرینه «لکیلا...»، آن غم ناپسند همان از دست دادن غنائم و جراحات وارد شده بر مسلمانان بوده است.

21 - هجوم پی در پی غم ها و حسرت ها به مسلمانان در کارزار احد، نتیجه مخالفت آنان با پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله)

اذ تصعدون . . . فاثابکم غمّا بغمّ

برخی از مفسران برآنند که «باء» در «بغمّ» الصاقیه است و مراد، غمهای فراوانی است که یکی پس از دیگری در آن نبرد به مسلمانان وارد می شد و همه آنها پیامد فرار از جنگ و مخالفت با دستور پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود. در برداشت فوق «اثابکم» به معنای مجازات گرفته شده نه پاداش.

ص: 685

34- حسرت مشرکان پیرو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 167 - 12

12 - شرکوری، محبت به سران شرک و پیروی از آنان، عمل های حسرت آفرین و اندوهبار در سرای آخرت برای مشرکان پیرو

کذلک یربهم الله أعمالهم حسرت علیهم

35- حسرت مکذبان لقاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 31 - 7

7 - منکران ملاقات پروردگار در قیامت بر تفریط و کوتاهیهای خویش در دنیا تأسف و حسرت بسیار می خورند.

حتى إذا جاءتهم الساعة بغتة قالوا يحسرتنا علی ما فرطنا فیها

منادا قرار گرفتن حسرت گویای شدت و عمق ندامت است. ضمناً مرجع ضمیر «فیها»، «حیات دنیا» گرفته شده که مرجعی معنوی است.

36- حسرت مکذبان معاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 31 - 8

8 - منکران معاد در قیامت بر سهل انگاری و بی توجهی خود در مورد قیامت بسیار حسرت و تأسف خواهند خورد.

حتى إذا جاءتهم الساعة بغتة قالوا يحسرتنا علی ما فرطنا فیها

مرجع ضمیر در «فرطنا فیها» می تواند «الساعة» باشد. و مراد از «الساعة» ممکن است قیامت باشد، در این صورت معنی جمله چنین می شود «یا حسرتنا علی ما فرطنا فی امر القیامة».

37- حسرت منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 168 - 5

5 - اظهار حسرت و اندوه منافقان بر کشته شدن بستگان خویش در پیکار احد

الَّذِينَ قَالُوا لَأُخَوِّنَهُمْ وَقَعَدُوا لَوْ اطَاعُونَا مَا قَتَلُوا

گفته شده مراد از «لاخوانهم»، خویشان نسبی است. و جمله «قالوا لاخوانهم» یعنی: «درباره آنها گفتند»؛ نه «به آنها گفتند».

ص: 686

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 55 - 16، 13

13 - حسرت منافقان برای از دست دادن اموال و فرزندان خویش به هنگام مرگ

فلا تعجبک أمولهم و لا أولدهم .. لیعذبهم ... و تزهق أنفسهم

«زهوق نفس» به معنای خروج جان بر اثر تأسف و حسرت است. (مفردات راغب).

16 - جان کندن دشوار و حسرت بار منافقان و کفر نهایی آنان ، پیامد کثرت مال و اولاد و نمودی از عذاب الهی

فلا تعجبک أمولهم .. یرید الله لیعذبهم بها ... و تزهق أنفسهم و هم کفرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 85 - 15، 12

12 - حسرت منافقان برای از دست دادن اموال و فرزندان خویش به هنگام مرگ

أن یعذبهم ... و تزهق أنفسهم

«زهوق» به معنای مفارقت جستن از امری که همراه با تأسف و حسرت است (مفردات راغب).

15 - کثرت مال و اولاد منافقان نمودی از عذاب الهی و زمینه ساز جان کندن دشوار و حسرت بار آنان

أن یعذبهم ... و تزهق أنفسهم و هم کفرون

با توجه به اینکه «تزهق أنفسهم» می تواند عطف تفسیری برای «أن یعذبهم» باشد، برداشت فوق استفاده می شود.

38- حسرت مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 156 - 9

9 - بی اعتنایی اهل ایمان به توطئه های تبلیغاتی کفرپیشگان ، ایجادکننده حسرت در دل های ایشان

لا تکنوا کالذین کفروا .. لیجعل الله ذلک حسره فی قلوبهم

بنابر اینکه «لیجعل» متعلق به «لا تکنوا» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 153 - 23

23 - ناپسندی حسرت و اندوه بر زوال منفعت های مادی و نیز حسرت بر کشته های راه خدا

لکیلا تحزنوا علی ما فاتکم و لا ما اصابکم

چون خداوند با مرحمت خویش غمی را بر آنان وارد کرد تا اندوه از دست دادن غنایم و کشته های جنگ را نادیده انگارند، بنابراین اگر چنین اندوهی پسندیده بود از یاد بردن آن، پاداش و مرحمت محسوب نمی شود.

ص: 687

40- زمینه حسرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 29 - 8

8- انسان نباید مرتکب عملی شود که مورد سرزنش قرار گیرد و از کرده خود پشیمان گشته و بر آن حسرت بخورد .

و لاتجعل يدك .. فتتعد ملومًا محسورًا

41- زمینه حسرت اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 5 - 9

9- بی توجهی به فرصت های مناسب و از کف دادن آنها ، امری ناپسند و مایه افسوس خوردن بر آن در آخرت

علمت نفس ما .. آخرت

بیان آگاهی به آنچه از دست رفته (ما آخرت)، نظر به ندامتی دارد که پس از آگاهی پیدا می شود؛ زیرا آیه شریفه در مقام هشدار است و صرف «آگاه شدن از چیزی» هشدار نمی خواهد.

42- شدت حسرت کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 29 - 4

4- تأسف و حسرت شدید کافران دوزخی ، از بهره مناسب نبردن از قدرت و توانمندی خویش و ذخیره نکردن آن برای سعادت اخروی

هلك عتّى سلطنیه

43- عوامل حسرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 156 - 10، 9

9- بی اعتنایی اهل ایمان به توطئه های تبلیغاتی کفرپیشگان ، ایجادکننده حسرت در دل های ایشان

لا تكونوا كالَّذِينَ كَفَرُوا... لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكُ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ

بنابر اینکه «لِيَجْعَلَ» متعلق به «لا تكونوا» باشد.

ص: 688

10 - ضرورت هشیاری آدمی ، در پرهیز از گرایش های حسرت آفرین

لا تكونوا كالَّذِينَ كَفَرُوا .. لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكُمْ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 36 - 4،5

4 - از دست دادن دارایی ها و بر جای ماندن حسرت و ندامت ، ثمره تلاش برای مبارزه با اسلام

ثم تكون عليهم حسره

5 - حسرت و ندامت کافران قریش بر نابودی داراییهایشان ، تنها نتیجه پرداخت هزینه مبارزاتی آنان علیه اسلام

ثم تكون عليهم حسره ثم يغلبون

چون هدف کافران از سرمایه گذاری اموال جلوگیری از گسترش اسلام بوده، معلوم می شود حسرت و ندامت آنان بدان جهت بوده است که اموالشان از دست رفته و به نتیجه مطلوب نرسیده اند. قابل ذکر است که جمله «ثم يغلبون» دلالت می کند که زمان ندامت آنان در دنیاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 29 - 6

6- بخل ، باعث سرزنش و زیاده روی در انفاق ، عامل ناتوانی و حسرت انسان در زندگی است .

و لا تجعل يدك .. و لا تبسطها كلَّ البسط فتعبد ملوماً محسوراً

برداشت فوق بنابرین نکته است که «ملوماً» به «لا تجعل يدك مغلوله» و «محسوراً» به «لا تبسطها» نظر داشته باشد و نیز بنابرین است که «محسوراً» به معنای جدا شدن شخص از امکانات خویش باشد و مایه حسرت او گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 100 - 6

6 - ضییع عمر و از دست دادن فرصت های زندگی دنیوی ، مایه حسرت انسان به هنگام مرگ

قال ربّ ارجعون . لعلّی أعمل صالحاً فیما ترکت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - حسرت شدید مجرمان لجاجت پیشه ، بر فرصت های از دست رفته و نومییدی آنان به هنگام مشاهده عذاب الهی

فیأتیهم بغته .. فبقولوا هل نحن منظرون

با توجه به تعبیر «هل نحن..» به دست می آید که آنان به گونه ای قطعی چنین درخواستی نمی کنند؛ بلکه آرزوی خود را در قالب پرسش بیان می دارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 30 - 5، 2

2 - برخورد استهزاگرانه مردم با پیامبران الهی ، پس حسرت آور و اندوه بار بود .

ص: 689

يحسره على العباد ما يأتيهم من رسول إلا كانوا به يستهزءون

5- استهزای رسولان الهی ، رفتاری بس حسرت آور و اندوه بار است .

يحسره على العباد ما يأتيهم من رسول إلا كانوا به يستهزءون

تنوین «حسره» بر تکثیر دلالت می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 56 - 1

1 - کوتاهی در حق خداوند ، موجب حسرت و پشیمانی شدید انسان

أن تقول نفس يحسرتي على ما فرطت في جنب الله

«حسرت» به معنای پشیمانی شدید است و عبارت «یا حسرتی» در صورتی گفته می شود که انسان از انجام و ترک کاری به شدت پشیمان شده و بخواهد آن را اظهار کند. «تقریط» (مصدر «فرطت») به معنای تقصیر و کوتاهی و کلمه «جنب» به معنای جهت و ناحیه است که در این آیه کنایه از حق می باشد. پس «ما فرطت في جنب الله»؛ یعنی، آنچه در حق خدا کوتاهی کردم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 57 - 5

5- تقوایندگان ، دارای مقام و جایگاهی حسرت برانگیز در قیامت

أو تقول لو أن الله هدیني لكنت من المتقين

از این که کافران می گویند: اگر خداوند ما را هدایت می کرد از تقوایندگان بودیم، به دست می آید که افراد با تقوا، از چنان مقام والایی برخوردارند که کافران درباره آنان غبطه خورده و آرزو می کنند که ای کاش از زمره آنان بودند.

44- عوامل حسرت اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 167 - 15

15 - از امام صادق (ع) درباره سخن خداوند که فرموده: «كذلك يريهم الله اعمالهم حسرات عليهم» روایت شده: «هو الرجل يدع المال لا ينفقه في طاعة الله بخلا ثم يموت فيدعه لمن هو يعمل في طاعة الله او في معصيته فان عمل به في طاعة الله راه في ميزان غيره فزاده حسره و قد كان المال له و ان كان عمل به في معصيه الله قواه بذلك المال حتى عمل به في معصيه الله» ;

مراد شخصی است که مال دنیا را به جا می گذارد و از روی بخل آن را در طاعت خدا انفاق نمی کند و بعد از مرگش آن مال در طاعت و یا معصیت خدا خرج می شود. پس اگر آن مال در طاعت خدا مصرف شود آن را در میزان دیگری می بیند و حسرت او زیادتر می شود؛ چون این مال، ملک او بوده است و اگر در معصیت خدا صرف شده باشد، او آن گناهکار را به وسیله آن مال تقویت کرده تا بدین گونه نافرمانی خدا را نماید».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 31 - 10، 9

ص: 690

9 - پشیمانی، اندوه و حسرت در آخرت، پیامد تباہ کردن فرصت دنیا و کوتاهی در انجام تکالیف

قد خسر الذین کذبوا بقاء اللّٰه . . . قالوا یحسرتنا علی ما فرطنا فیها

ضمیر «ها» در «علی ما فرطنا فیها»، به «ما بر می گردد و معنا چنین می شود: «یا حسرتنا علی تفریطنا». و چون متعلق تفریط محذوف است، بر اطلاق متعلق تفریط دلالت دارد.

10 - محدود دانستن حیات در تنگنای زندگی مادی دنیا، موجب حسرت و اندوه عمیق در قیامت می شود.

وقالوا این هی إلا حیاتنا الدنیا . . . حتی إذا جاءتهم الساعه بغته قالوا یحسرتنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 39 - 5،7،8

5- حسرت کافران و ستم گران در قیامت، به خاطر از دست دادن فرصت ها در دنیا

وأنذرهم یوم الحسره إذ قضی الأمر

«إذ» در «إذ قضی الأمر» بیانگر «یوم الحسره» است و مراد این است که روز حسرت، هنگامی است که موضوع خاتمه یافته باشد.

7- اعتقاد به فرزندی عیسی (ع) برای خداوند، مایه دریغ و حسرت در قیامت

فاختلف الأحزاب . . . وأنذرهم یوم الحسره

8- مرگ همراه با غفلت و بی ایمانی، موجب حسرت در قیامت است.

وأنذرهم یوم الحسره إذ قضی الأمر و هم فی غفله و هم لایؤمنون

ضمیر «هم» به «الظالمون» - در آیه قبل - بازمی گردد و جمله «هم فی...» حالیه است و مفاد آیه این است که در حالی فرصت دنیایی ظالمان پایان یافت که آنان غافل بودند و به معاد ایمان نمی آوردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 97 - 10

10- ظلم و غفلت در دنیا، موجب حسرت و ندامت انسان در قیامت

یویلنا قد کنا فی غفله من هذا بل کنا ظلمین

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که «بل» در «بل کنا..» برای اضراب انتقالی باشد؛ یعنی، سخنان کافران در قیامت دو چیز است:
1- اعتراف به غافل بودن خود؛ 2- اعتراف به ستمگر بودن خویش.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 20 - 2

2- انکار معاد ، موجب تأسف و اندوه انسان در قیامت

وقالوا یویلنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 56 - 6، 3

3- عمل نکردن به تعالیم قرآن ، مایه حسرت و پشیمانی انسان در عرصه زندگی دنیایی و حیات اخروی

واتبعوا أحسن ما أنزل إليکم . . . أن تقول نفس یحسرتی علی ما فرّطت فی جنب اللّٰه

ص: 691

6- تمسخر تعالیم الهی (قرآن)، کوتاهی در حق خدا و موجب حسرت و پشیمانی انسان در دنیا و آخرت است.

أن تقول نفس يحسرتي... وإن كنت لمن السخرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 28 - 5

5- اندوختن مال و ثروت بدون ایمان و مصرف آنها در جهت سعادت اخروی، مایه حسرت و تأسف در قیامت

ما أغنى عني ماليه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 29 - 5

5- قدرت و توانمندی بدون ایمان و مصرف آن در مسیر سعادت اخروی، مایه حسرت و تأسف در قیامت

هلك عني سلطنيه

45- عوامل حسرت اخروی مکذبان معاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 20 - 4

4- نظام کيفر و پاداش الهی در روز رستاخیز، موجب تأسف و حسرت شدید منکران معاد خواهد شد.

وقالوا يويلنا هذا يوم الدين

برداشت یاد شده از آن جا است که جمله «هذا يوم الدين» استتفاهیه و در مقام تعلیل برای مفاد جمله قبل است.

46- عوامل حسرت در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 167 - 12، 11، 9، 7

7- قیامت صحنه حسرت و اندوه مشرکان پیرو، از شرک‌ورزی و پیروی از سران شرک

كذلك يريهم الله أعمالهم حسرت عليهم

9 - اعمال ناشایست آدمی در دنیا ، مایه حسرت و اندوه او در قیامت خواهد شد .

كذلك يريهم الله أعمالهم حسرت عليهم

11 - اعمال ناروای آدمیان در قیامت ، به صورت حسرتی مجسم در پیش روی آنان قرار خواهد گرفت .

كذلك يريهم الله أعمالهم حسرت عليهم

برداشت فوق بر این اساس است که: «یری» از رؤیت قلبی باشد. در این صورت «حسرات» مفعول سوم برای «یری» خواهد بود و معنای جمله چنین می شود: خداوند اعمال مشرکان را به صورت حسرتهایی، بر آنان جلوه گر خواهد ساخت.

ص: 692

12 - شرکوری ، محبت به سران شرک و پیروی از آنان ، عمل های حسرت آفرین و اندوهبار در سرای آخرت برای مشرکان پیرو

کذلک یربهم الله أعمالهم حسرت علیهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 7 - 6

6 - « عن أبي جعفر (ع) فی قوله « فمن يعمل مثقال ذره خيراً يره » يقول إن كان من أهل النار و كان قد عمل فی الدنيا مثقال ذره خيراً يره يوم القيامة حسرة انه كان عمله لغير الله » ;

از امام باقر(ع)، درباره سخن خداوند «فمن يعمل مثقال ذره خيراً يره» روایت شده که خداوند [می فرماید]: اگر [بنده ای] از اهل آتش بوده و در دنیا به اندازه وزن یک ذره، کار خوب انجام داده باشد، در قیامت آن را می بیند تا حسرت بخورد که چرا این عمل را برای غیر خدا انجام داده بود».

47- عوامل حسرت دنیوی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 56 - 3,6

3 - عمل نکردن به تعالیم قرآن ، مایه حسرت و پشیمانی انسان در عرصه زندگی دنیایی و حیات اخروی

و اتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ . . . أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَحْسَرْتِي عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ

6 - تمسخر تعالیم الهی (قرآن) ، کوتاهی در حق خدا و موجب حسرت و پشیمانی انسان در دنیا و آخرت است .

أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَحْسَرْتِي . . . وَإِنْ كُنْتَ لِمَنِ السَّخِرِينَ

48- غفلت از حسرت اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 39 - 9

9- باور نداشتن قیامت و غفلت از حسرت باربودن آن ستم گری است .

لكن الظالمون . . هم فی غفله و هم لایؤمنون

49- موانع حسرت اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 32 - 11

11 - اندیشه و تعقل درباره دنیا و آخرت و ارزش و جایگاه هر یک، زمینه مصون ماندن از زیان و حسرت در قیامت

ص: 693

قد خسر الذين كذبوا... و ما الحيوه الدنيا إلا... أفلا تعقلون

50- ناپسندی حسرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 29 - 9

9- مورد سرزنش قرار گرفتن و حسرت خوردن بر از دست داده ها ، اموری ناخوشایند بر انسان ها و ناسازگار با طبع آنها

فتتعد ملومًا محسورًا

از اینکه خداوند پیامد افراط و تفریط در انفاق را مورد سرزنش قرار گرفتن و حسرت خوردن ذکر کرده است تا به این وسیله انسان برای دچار نشدن به آن از افراط و تفریط پرهیز کند، به دست می آید که چنین حالاتی برای انسان ناخوشایند است.

ص: 694

1- آثار حسن پیشینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 73 - 7

7- حسن سابقه افراد از نشانه های بی گناهی آنان است .

لقد علمتم . . و ما كنا سرقین

2- آثار حسن نیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 91 - 12، 14

12 - اشخاص معذور و معاف شده از جهاد ، در صورت داشتن حسن نیت و خیرخواه بودن ، از محسنان به حساب می آیند .

لیس علی الضعفاء . . إذا نصحوا لله ورسوله ما علی المحسنین من سبیل

14 - معاف شدگان از جهاد ، در صورت داشتن حسن نیت و خیرخواه بودن ، باید از هر گونه تعرض در جامعه مصون باشند .

لیس علی الضعفاء . . إذا نصحوا لله ورسوله ما علی المحسنین من سبیل

3- ارزش حسن فرجام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 44 - 9

9- فرجام نیک و پایان خوش ، ملاکی مهم در ارزش گذاری امور است .

ص: 695

4- امیدواری به حسن فرجام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 40 - 2

2- مؤمن ، به آینده و پایانی بهتر از امکانات مادی دنیاداران ، امیدوار است .

فَعَسَى رَبِّي أَن يُؤْتِيَنَا خَيْرًا

منظور مرد مؤمن از «عسی ربی . . .» ممکن است انتظار ثواب آخرت باشد. ترک آرزوی اولاد بیشتر و نیز جمله «هنالك الولایه لله» و عبارت «خیر عقباً» در آیه چهل و چهارم، این معنا را محتمل می سازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 132 - 22

22 - ضرورتِ دل بستن به عاقبت نیک و دل خوش نبودن به لذت های زودگذر

والعقبه للتقوی

5- امیدواری به حسن فرجام انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 106 - 7

7- نگرش مثبت و امیدوارانه اندیشه مذهبی ، نسبت به فرجام جامعه بشری

و لقد كتبنا فی الزبور . . . أن الأرض یرثها عبادی الصالحون . إن فی هذا لبلغاً

6- امیدواری به حسن فرجام انسانها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 106 - 7

7- نگرش مثبت و امیدوارانه اندیشه مذهبی ، نسبت به فرجام جامعه بشری

ولقد كتبنا في الزبور . . . أن الأرض يرثها عبادى الصالحون . إنَّ فى هذا لبلغاً

ص: 696

7- اهمیت حسن ظن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 12 - 2

2- لزوم حاکمیت روح خوشبینی ، در زندگی اجتماعی مؤمنان و پرهیز از بدگمانی و شک

اجتنبوا کثیراً من الظنّ

8- اهمیت حسن فرجام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 135 - 9،10

9- فرجام نیک از آن پیامبر(صلی الله علیه و آله) و مؤمنان است. و ظالمان محروم از آن می باشند.

فسوف تعلمون من تكون له عقبه الدار إنه لا يفلح الظلمون

10 - فرجام نیک، رستگاری است.

فسوف تعلمون من تكون له عقبه الدار إنه لا يفلح الظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 101 - 20،24

20- تسلیم خدا بودن تا پایان عمر ، از نعمت های بزرگ الهی است .

توفنی مسلماً

جمله «مرا در حال تسلیم بمیران» (توفنی مسلماً) کنایه از این است که من همواره تسلیم تو باشم به گونه ای که در هر لحظه و شرایطی که جان دادم ، با این وصف قرین بوده باشم.

24- انسان باید برای تسلیم بودن در برابر خدا و عاقبت به خیر شدن و زیستن با صالحان در سرای آخرت ، دعا کرده و به درگاه خدا نیایش کند .

توفنی مسلماً و ألحقنی بالصلحین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 25 - 6

6 - حسن عاقبت و نیک فرجامی ، امری بس مهم در زندگی بشر

و حسن مناب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 40 - 3

3 - حسن عاقبت و نیک فرجامی ، امری بس مهم در زندگی بشر

و حسن مناب

ص: 697

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 33 - 8

8 - اهمیت حسن عاقبت *

و جاء بقلب منیب

برداشت بالا بدان احتمال است که «جاء بقلب» اشاره به پایان کار و حسن عاقبت داشته باشد.

9- بشارت به حسن فرجام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 2 - 6

6- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، وظیفه دار مژده دادن به موحدان و بشارت دادن آنان به عاقبتی خوش

ألا تعبدوا إلا الله إنني لکم منه . . . بشیر

10- بشارت حسن فرجام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 122 - 3

3- خداوند، پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان را به فرجامی نیکو بشارت داد.

وقل . . . إنا منتظرون

11- تشخیص حسن عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 14 - 8

8- بعضی از افعال، دارای حسن و قبح ذاتی و کافران گرفتار انحراف در تشخیص آن *

زین له سوء عمله

در آیه شریفه میان بینش فرد کافر و ارزش واقعی اعمال، تفکیک شده است؛ یعنی، در متن واقع عمل او حقیقتاً بد است؛ ولی کافر آن را زیبا

می بیند و این می نمایاند که واقعیت هر عمل، بدون داوری انسان ها، دارای ارزشی مستقل و اصیل است.

ص: 698

12- تضمین حسن فرجام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 22 - 3

2- اخلاص و عمل نیک ، تضمین کننده فرجامی نیک است .

و من یسلم وجهه إلى الله و هو محسن فقد استمسک . . . و إلى الله عقبه الأمور

3- تسلیم محض شدن در برابر خدا و اطاعت بی چون و چرا از او ، تضمین کننده فرجام نیک

و من یسلم وجهه إلى الله . . . و إلى الله عقبه الأمور

13- حسن پیشینه برادران یوسف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 73 - 6,3

3- فرزندان یعقوب نزد کارگزاران یوسف به حسن سابقه و منزه بودن از فساد و سرقت شناخته شده بودند .

تالله لقد علمتم ما جئنا لنفسد فی الأرض و ما كنا سرقین

6- فرزندان یعقوب با بیان حسن پیشینه خویش و منزه بودنشان از سابقه سرقت ، متهم شدنشان را به سرقت جام شاهی امری نابجا شمردند .

لقد علمتم . . . ما كنا سرقین

14- حسن پیشینه متقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 16 - 4

4- پیشینه درخشان تقوای پیشگان و پابندی آنان بر نیکی و احسان ، مایه دستیابی آنان به بهشت و هدایای پروردگار

ءاخذین ما ءاتیهم . . . إنهم كانوا قبل ذلک محسنین

15- حسن پیشینه متهمان

6- سابقه نیک متهمان و سوگند آنان بر بی گناهی ، مانع جواز بازرسی و تحقیق درباره اتهام آنان نمی شود .

قالوا تالله لقد علمتم .. فما جزؤه إن كنتم كذبین

از آن جا که کارگزاران یوسف به حسن سابقه فرزندان یعقوب اعتنایی نکردند و به سوگند آنان بر بی گناهی خویش وقعی ننهادند ،

می توان برداشت فوق را استفاده کرد.

16- حسن خلقت موجودات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 7 - 3, 7, 1, 2

1 - خداوند ، همه آفریده های خود را ، به صورتی نیکو و شایسته پدید آورده است .

اللّٰه .. الذی أحسن کلّ شیء خلقه

2 - آفرینش موجودات به صورتی نیکو و شایسته ، نشانه تدبیر و علم الهی است .

یدبّر الأمر .. علم ... الذی أحسن کلّ شیء خلقه

3 - زیبا و نیکو آفریده شدن پدیده ها ، از جمله آیات الهی است .

اللّٰه الذی .. الذی أحسن کلّ شیء خلقه

7 - خلقت موجودی شگفت مانند انسان از گلی بی شکل و فاقد حیات ، نمود آفرینش نیکوی خدا است .

أحسن کلّ شیء خلقه و بدأ خلق الإنسن من طین

17- حسن سابقه مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 2 - 10, 14

10 - اهل ایمان ، دارای پیشینه ای نیک و پرونده ای درخشان در نزد پروردگار

و بشر الذین ءامنوا أن لهم قدم صدق عند ربهم

«قدم صدق» کنایه از حسن پیشینه است.

14 - برخورداری از جایگاه بلند و حسن سابقه در پیشگاه پروردگار ، بشارت پیامبر (صلی الله علیه و آله) به مؤمنان

و بشر الذین ءامنوا أن لهم قدم صدق عند ربهم

18- حسن عاقبت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 193 - 19

19 - ترغیب مؤمنان از سوی خداوند به دعا و طلب آمرزش و همراهی با ابرار و حسن عاقبت

رَبَّنَا فَاعْفُرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْآبِرَارِ

ستایش خردمندان به ویژگیهای یاد شده، به این منظور است که مؤمنان هم، خواستار موارد یاد شده باشند.

ص: 700

19- حسن فرجام ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 49 - 7

7- داوود، سلیمان، ایوب، ابراهیم، اسحاق، یعقوب، اسماعیل، الیسع، ذالکفل (علیهم السلام)، از تقوایپیشگان و نیک فرجامان بودند.

و اذکر داود... إسمعیل و الیسع و ذالکفل... هذا ذکر و إنّ للمتقین لحسن مئاب

«مئاب» به معنای مرجع و بازگشت است و منظور از «حسن مئاب» حسن عاقبت و سرانجام نیک است. گفتنی است که برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مقصود از «متقین» پیامبرانی باشد که در آیات گذشته از آنان سخن گفته شد.

20- حسن فرجام اسحاق (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 49 - 7

7- داوود، سلیمان، ایوب، ابراهیم، اسحاق، یعقوب، اسماعیل، الیسع، ذالکفل (علیهم السلام)، از تقوایپیشگان و نیک فرجامان بودند.

و اذکر داود... إسمعیل و الیسع و ذالکفل... هذا ذکر و إنّ للمتقین لحسن مئاب

«مئاب» به معنای مرجع و بازگشت است و منظور از «حسن مئاب» حسن عاقبت و سرانجام نیک است. گفتنی است که برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مقصود از «متقین» پیامبرانی باشد که در آیات گذشته از آنان سخن گفته شد.

21- حسن فرجام اسماعیل (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 49 - 7

7- داوود، سلیمان، ایوب، ابراهیم، اسحاق، یعقوب، اسماعیل، الیسع، ذالکفل (علیهم السلام)، از تقوایپیشگان و نیک فرجامان بودند.

و اذکر داود... إسمعیل و الیسع و ذالکفل... هذا ذکر و إنّ للمتقین لحسن مئاب

«مئاب» به معنای مرجع و بازگشت است و منظور از «حسن مئاب» حسن عاقبت و سرانجام نیک است. گفتنی است که برداشت یاد شده

مبتنی بر این است که مقصود از «متقین» پیامبرانی باشد که در آیات گذشته از آنان سخن گفته شد.

ص: 701

22- حسن فرجام اصحاب یمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 71 - 12

12- در دست راست داشتن نامه عمل در قیامت ، نشانه سعادت و نیک فرجامی است .

فمن أوتی کتبه یمینه فأولئک یقرءون کتبهم و لایظلمون فتیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 95 - 1

1 - برپایی قیامت ، تقسیم شدن مردم به سه دسته (مقربان ، اصحاب الیمین و اصحاب الشمال) و فرجام نیک دو دسته اول و بدفرجامی دسته آخر ، امری قطعی ، یقنی و غیرقابل تردید است .

إنّ هذا لهو حقّ الیقین

«هذا» به آنچه در سوره واقعه مطرح شده اشاره دارد و محور آن مطالبی است که در برداشت بالا آمده است. گفتنی است که تعبیر «حقّ الیقین» از باب اضافه صفت به موصوف است؛ یعنی، «الیقین الحقّ» و حق به معنای ثابت و استوار است. بنابراین «الیقین الحقّ»؛ یعنی، یقینی که ثابت است و هرگز تردید در آن راه ندارد.

23- حسن فرجام الیسع (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 49 - 7

7- داوود ، سلیمان ، ایوب ، ابراهیم ، اسحاق ، یعقوب ، اسماعیل ، الیسع ، ذالکفل (علیهم السلام) ، از تقوایندگان و نیک فرجامان بودند .

و اذکر داود .. . إسمعیل و الیسع و ذالکفل ... هذا ذکر و إنّ للمتقین لحسن مئاب

«مئاب» به معنای مرجع و بازگشت است و منظور از «حسن مئاب» حسن عاقبت و سرانجام نیک است. گفتنی است که برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مقصود از «متقین» پیامبرانی باشد که در آیات گذشته از آنان سخن گفته شد.

24- حسن فرجام انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10- فرجام نیک از آن پیامبران الهی و پیروان ایشان است .

وسیعلم الکُفّ - ر لمن عقبی الدار

11- کفرپیشگان - در قیامت و یا پس از مرگشان - در خواهند یافت که فرجام نیک از آن پیامبران و پیروان ایشان است .

وسیعلم الکُفّ - ر لمن عقبی الدار

ص: 702

25- حسن فرجام انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 50 - 3

3 - باغ های جاویدان بهشت ، فرجامی نیک برای انسان ها

لحسن مثاب . جنّ - ت عدن

26- حسن فرجام انفاقگران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 22 - 17

17- فرجام نیک از آن صبرپیشگان ، برپادارندگان نماز ، انفاق گران و جبران کنندگان اعمال بد با اعمال شایسته است .

والذین صبروا .. و یدرءون بالحسنه السیئه أولئک لهم عقبی الدار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 21 - 1

1 - انفاق گران باتقوا و مخلص ، آینده ای سرشار از رضایت خاطر خواهند داشت .

و لسوف یرضی

27- حسن فرجام اولوا الالباب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 22 - 16

16- فرجام نیک حیات دنیا از آن خردمندان است .

إنما یتذکر أولوا الألباب .. أولئک لهم عقبی الدار

28- حسن فرجام ایوب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- داوود، سليمان، ايوب، ابراهيم، اسحاق، يعقوب، اسماعيل، اليسع، ذالكفل (عليهم السلام)، از تقوایندگان و نيك

ص: 703

فرجامان بودند .

و اذکر داود . . . إسمعیل و الیسع و ذالکفل . . . هذا ذکر و إن للمتقین لحسن مئاب

«مئاب» به معنای مرجع و بازگشت است و منظور از «حسن مئاب» حسن عاقبت و سرانجام نیک است. گفتنی است که برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مقصود از «متقین» پیامبرانی باشد که در آیات گذشته از آنان سخن گفته شد.

29- حسن فرجام پیروان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 42 - 11، 10

10- فرجام نیک از آن پیامبران الهی و پیروان ایشان است .

و سيعلم الکفّ - ر لمن عقبی الدار

11- کفرپیشگان - در قیامت و یا پس از مرگشان - در خواهند یافت که فرجام نیک از آن پیامبران و پیروان ایشان است .

و سيعلم الکفّ - ر لمن عقبی الدار

30- حسن فرجام پیروان نوح(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 49 - 15

15- نوح (ع) و پیروان او ، از تقوای پیشگان و بهره مند از فرجامی نیک

تلك من أنباء الغیب . . . فاصبر إن العقبه للمتقین

31- حسن فرجام خداترسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 22 - 18

18- آنان که از خدا ترسانند و از حساب سخت و ناگوار قیامت هراس دارند ، به فرجامی نیک خواهند رسید .

و یخشون ربهم و یخافون سوء الحساب . . . أولئک لهم عقبی الدار

32- حسن فرجام داود (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 25 - 5

ص: 704

5- داوود (ع)، برخوردار از حسن عاقبت و سرانجامی نیک

و حسن مئاب

«مئاب» به معنای مرجع و بازگشت است و منظور از «حسن مئاب» حسن عاقبت و سرانجام نیک است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 49 - 7

7- داوود، سلیمان، ایوب، ابراهیم، اسحاق، یعقوب، اسماعیل، الیسع، ذالکفل (علیهم السلام)، از تقوایندگان و نیک فرجامان بودند.

و اذکر داود... إسمعیل و الیسع و ذالکفل... هذا ذکر و إن للمتقین لحسن مئاب

«مئاب» به معنای مرجع و بازگشت است و منظور از «حسن مئاب» حسن عاقبت و سرانجام نیک است. گفتنی است که برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مقصود از «متقین» پیامبرانی باشد که در آیات گذشته از آنان سخن گفته شد.

33- حسن فرجام دنیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 42 - 9

9- دنیا، دارای عاقبت و فرجامی نیک است.

لمن عقبی الدار

«ال» در «الدار» عهد حضوری و اشاره به حیات دنیا دارد. مراد از فرجام حیات دنیا بهشت و نعمتهای آن است.

34- حسن فرجام دنیا طلبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 50 - 11

11 - دنیا مداران، مغرور به آخرت اند و سرنوشت خویش را در آن جا نیک می پندارند.

ولئن رجعت إلى ربی إن لی عنده للحسنى

35- حسن فرجام ذوالکفل (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 49 - 7

7 - داوود ، سلیمان ، ایوب ، ابراهیم ، اسحاق ، یعقوب ، اسماعیل ، یسوع ، ذالکفل (علیهم السلام) ، از تقوایندگان و نیک

ص: 705

فرجامان بودند .

و اذکر داود .. . إسمعیل و الیسع و ذالکفل ... هذا ذکر و إنَّ للمتقین لحسن مئاب

«مئاب» به معنای مرجع و بازگشت است و منظور از «حسن مئاب» حسن عاقبت و سرانجام نیک است. گفتنی است که برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مقصود از «متقین» پیامبرانی باشد که در آیات گذشته از آنان سخن گفته شد.

36- حسن فرجام سلیمان (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 40 - 2

2- سلیمان (ع) ، برخوردار از حسن عاقبت و سرانجامی نیک

و حسن مئاب

«مئاب» به معنای مرجع و بازگشت است و منظور از «حسن مئاب» حسن عاقبت و سرانجام نیک است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 49 - 7

7- داوود ، سلیمان ، ایوب ، ابراهیم ، اسحاق ، یعقوب ، اسماعیل ، الیسع ، ذالکفل (علیهم السلام) ، از تقواییشان و نیک فرجامان بودند .

و اذکر داود .. . إسمعیل و الیسع و ذالکفل ... هذا ذکر و إنَّ للمتقین لحسن مئاب

«مئاب» به معنای مرجع و بازگشت است و منظور از «حسن مئاب» حسن عاقبت و سرانجام نیک است. گفتنی است که برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مقصود از «متقین» پیامبرانی باشد که در آیات گذشته از آنان سخن گفته شد.

37- حسن فرجام صابران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 22 - 17

17- فرجام نیک از آن صبرپیشگان ، برپادارندگان نماز ، انفاق گران و جبران کنندگان اعمال بد با اعمال شایسته است .

والذین صبروا .. و یدرءون بالحسنه السیئه أولئک لهم عقبی الدار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 24 - 6

6- عاقبت و فرجام حیات دنیا (بهشت) برای صبرپیشگان بر طاعت خدا عاقبتی خوش و نیکوست .

فنعلم عقبی الدار

ص: 706

38- حسن فرجام صالحان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 29 - 2

2- فرجام نیکو (سعادت اخروی) از آن مؤمنانِ دارای عمل صالح است .

الذین ءامنوا و عملوا الصلحت طوبی لهم و حسن مئاب

«مئاب» مصدر میمی و به معنای بازگشت است و مراد از آن سرای آخرت می باشد. قابل ذکر است که «طوبی» مبتدا و «حسن مئاب» عطف بر آن و «لهم» خبر برای آن دو می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 76 - 13

13- بهترین عاقبت ، در انتظار انجام دهندگان عمل صالح است .

و خیر مرداً

«مرداً» می تواند اسم مکان و به معنای «مرجع» باشد (البحر المحيط). در این صورت مراد از «خیر مرداً» بهترین فرجام خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 10 - 18

18 - صالحان ، دارای فرجامی نیک در جهان آخرت

لولا آخرتی . . . و اکن من الصلحین

39- حسن فرجام قوم یونس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 148 - 5

5- ایمانِ ثمربخش قوم یونس و فرجام نیک آنان ، مایه عبرت و موجب دلداری به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان

ف- امنوا فمّتعنهم إلی حین

برداشت یاد شده از آن جا است که آیه شریفه درصدد دلداری به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنانی است که در شرایط سخت و طاقت فرسای مکه قرار داشتند. در واقع این آیه، آنان را (همچون یونس (ع)) به ادامه رسالت الهی فرا می خواند.

ص: 707

40- حسن فرجام متقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 49 - 16، 17

16- فرجام نیک ، از آن تقوایپیشگان است .

إن العقبه للمتقین

17- پیامبر (صلی الله علیه و آله) و پیروان او ، از تقوا پیشگانند و فرجام نیک از آن ایشان است .

فاصبر إن العقبه للمتقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 132 - 19

19 - فرجام نیک ، از آن تقوایپیشگان است .

والعقبه للتقوی

گفتن «التقوی» و اراده «أهل التقوی»، برای مبالغه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 83 - 7

7 - عاقبت نیک ، ویژه تقوایپیشگان است .

والعقبه للمتقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 49 - 8

8 - تقوایپیشگان ، برخوردار از فرجامی نیک

وإن للمتقین لحسن مئاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19- فرجام نیک متقین بهشتی ، غیرقابل قیاس با فرجام سخت دوزخیان

مثل الجنّه الّتی وعد المتّقون . . . کمن هو خلد فی النار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 17 - 6

6 - مقایسه فرجام نیک تقوایندگان با سرنوشت شوم کافران ، شیوه بهینه هدایت خلق

اصلوها . . . إنّ المتّقین فی جنّات و نعیم

از این که خداوند در هدایت خلق، به ترسیم هر دو فرجام پرداخته است؛ مطلب بالا برداشت می شود.

ص: 708

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 29 - 4

4 - ترسیم فرجام نیک متقین و سرنوشت شوم تکذیب کنندگان دین ، از وظایف رهبران الهی

فدگر

ظاهراً موضوع تذکر، مطالبی است که در آیات پیشین در مورد فرجام نیک مؤمنان و سرنوشت شوم کافران آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 21 - 1

1 - انفاق گران باتقوا و مخلص ، آینده ای سرشار از رضایت خاطر خواهند داشت .

و لسوف یرضی

41- حسن فرجام محسنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 22 - 17

17- فرجام نیک از آن صبرپیشگان ، برپادارندگان نماز ، انفاق گران و جبران کنندگان اعمال بد با اعمال شایسته است .

والذین صبروا .. و یدرءون بالحسنه السیئه أولئک لهم عقبی الدار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 37 - 12

12 - محسنان (نیکوکاران) ، دارای آینده ای درخشان و سرشار از شادی و شادکامی

کذلک سخر لکم ... و بشر المحسنین

42- حسن فرجام محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 135 - 9

9- فرجام نیک از آن پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان است. و ظالمان محروم از آن می باشند.

فسوف تعلمون من تكون له عقبه الدار إنه لا يفلح الظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 49 - 17

17- پیامبر (صلی الله علیه و آله) و پیروان او، از تقوا پیشگانند و فرجام نیک از آن ایشان است .

ص: 709

فاصبر إن العقبه للمتقين

43- حسن فرجام مخلصان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 21 - 1

1 - اتفاق گران باتقوا و مخلص ، آینده ای سرشار از رضایت خاطر خواهند داشت .

و لسوف یرضی

44- حسن فرجام مسلمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 49 - 17

17- پیامبر (صلی الله علیه و آله) و پیروان او ، از تقوا پیشگاند و فرجام نیک از آن ایشان است .

فاصبر إن العقبه للمتقين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 2 - 4

4- مسلمان و تسلیم خدا بودن ، فرجامی نیک و پسندیده دارد .

ربما یوّد الذین کفروا لو کانوا مسلمین

45- حسن فرجام مقربان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 95 - 1

1 - برپایی قیامت ، تقسیم شدن مردم به سه دسته (مقربان ، اصحاب الیمین و اصحاب الشمال) و فرجام نیک دو دسته اول و بدفرجامی دسته آخر ، امری قطعی ، یقینی و غیرقابل تردید است .

إنّ هذا لهو حقّ الیقین

«هذا» به آنچه در سوره واقعه مطرح شده اشاره دارد و محور آن مطالبی است که در برداشت بالا آمده است. گفتنی است که تعبیر «حقّ الیقین» از باب اضافه صفت به موصوف است؛ یعنی، «الیقین الحقّ» و حق به معنای ثابت و استوار است. بنابراین «الیقین الحقّ»؛ یعنی، یقینی که ثابت است و هرگز تردید در آن راه ندارد.

ص: 710

46- حسن فرجام مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 135 - 4,9

4 - کافران در روز قیامت در خواهند یافت که فرجام نیک از آن مؤمنان است.

فسوف تعلمون من تكون له عقبه الدار

9 - فرجام نیک از آن پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان است. و ظالمان محروم از آن می باشند.

فسوف تعلمون من تكون له عقبه الدار إنه لا يفلح الظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 29 - 2

2- فرجام نیکو (سعادت اخروی) از آن مؤمنان دارای عمل صالح است .

الذین ءامنوا و عملوا الصلحت طوبی لهم و حسن مئاب

«مئاب» مصدر میمی و به معنای بازگشت است و مراد از آن سرای آخرت می باشد. قابل ذکر است که «طوبی» مبتدا و «حسن مئاب» عطف بر آن و «لهم» خبر برای آن دو می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 23 - 12

12- بیان عاقبت نیک مؤمنان دارای عمل صالح و فرجام شوم پیروان شیطان ، روشی است برای ایجاد انگیزش آدمیان به عاقبت اندیشی .

و برزوا لله جمیعاً فقال الضعفوا للذین استکبروا .. فهل أنتم مغنون عتاً من عذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 14

14 - مؤمنان راستین و میرا از پندار های شرک آمیز ، دارای آینده ای سعادت مند و سرشار از خوشبختی و شادکامی

و بئس المخبئین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 18 - 2

2- فرجام ناگوار کافران و عاقبت نیکوی مؤمنان ، علامت برابر نبودن آنان با یکدیگر است .

فذوقوا بما نسيتم لقاء يومكم .. فلا تعلم نفس ما أخفى لهم ... أفمن كان مؤمناً كم

«فاء» در «أفمن» تفریع بر آیات سابق است که در آنها از کافران و مؤمنان و فرجام و عاقبتشان سخن گفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 711

4- مسؤولیت پیامبر (صلی الله علیه و آله)، تبیین سرانجام نیک مؤمنان و عاقبت شوم کفرپیشگان است .

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 3 - 2

2- نیک فرجامی و غفران لغزش های مؤمنان ، نتیجه پیروی از حق و پیام پروردگارشان

وَالَّذِينَ ءَامَنُوا... ذَلِكَ بَأَنَّ... وَأَنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ

47- حسن فرجام نمازگزاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 22 - 17

17- فرجام نیک از آن صبرپیشگان ، برپادارندگان نماز ، انفاق گران و جبران کنندگان اعمال بد با اعمال شایسته است .

وَالَّذِينَ صَبَرُوا... وَيَدْرءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَئِكَ لَهُمْ عَقَبَى الدَّارِ

48- حسن فرجام نوح(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 49 - 15

15- نوح (ع) و پیروان او، از تقوایپیشگان و بهره مند از فرجامی نیک

تلك من أنباء الغيب... فاصبر إن العقبه للمتقين

49- حسن فرجام یعقوب(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 49 - 7

7- داوود ، سلیمان ، ایوب ، ابراهیم ، اسحاق ، یعقوب ، اسماعیل ، الیسع ، ذالکفل (علیهم السلام) ، از تقوایپیشگان و نیک فرجامان

بودند .

و اذکر داود . . . إسمعیل و الیسع و ذالکفل ... هذا ذکر و إن للمتقین لحسن مئاب

«مئاب» به معنای مرجع و بازگشت است و منظور از «حسن مئاب» حسن عاقبت و سرانجام نیک است. گفتنی است که برداشت یاد شده مبتنی بر این است که مقصود از «متقین» پیامبرانی باشد که در آیات گذشته از آنان سخن گفته شد.

ص: 712

50- حسن معاشرت با مساکین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 27 - 5

5 - آگاهی از فلسفه فقر و غنا و برخورد صحیح با یتیمان ، مسکینان و اموال مردم و دل نبستن به ثروت ، فرونشاندن اضطراب درونی و مایه اطمینان نفس انسان

فَأَمَّا الْإِنْسَنَ إِذَا مَا ابْتَلِيَهُ .. يَأْتِيهَا النَّفْسَ الْمَطْمَئِنَّةَ

توصیف «نفس» به «مطمئن» - در قیامت - ممکن است به اعتبار اطمینانی باشد که در دنیا، برای او حاصل شده بود.

51- حسن معاشرت با یتیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 27 - 5

5 - آگاهی از فلسفه فقر و غنا و برخورد صحیح با یتیمان ، مسکینان و اموال مردم و دل نبستن به ثروت ، فرونشاندن اضطراب درونی و مایه اطمینان نفس انسان

فَأَمَّا الْإِنْسَنَ إِذَا مَا ابْتَلِيَهُ .. يَأْتِيهَا النَّفْسَ الْمَطْمَئِنَّةَ

توصیف «نفس» به «مطمئن» - در قیامت - ممکن است به اعتبار اطمینانی باشد که در دنیا، برای او حاصل شده بود.

52- حسن نیت معذوران از جهاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 91 - 12

12 - اشخاص معذور و معاف شده از جهاد ، در صورت داشتن حسن نیت و خیرخواه بودن ، از محسنان به حساب می آیند .

ليس على الضعفاء .. إذا نصحوا لله ورسوله ما على المحسنين من سبيل

53- حسن نیت مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 10 - 14

14 - مؤمن ، به دور از نیت و اندیشه سوء نسبت به دیگر مؤمنان

الذین جاءو من بعدهم یقولون . . . و لا تجعل فی قلوبنا غلاً للذین ءامنوا

ص: 713

آیه شریفه، در حقیقت رهنمودی است به مؤمنان که خویش را از هرگونه بدخواهی و کینه نسبت به اهل ایمان، دور نگه دارند.

54- زمینه حسن فرجام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 15 - 7

7- تقوا، احسان به پدر و مادر، پرهیز از سلطه جویی و عصیان، زمینه ساز فرجامی سرشار از سلامت و امنیت کامل است.

بِرَّاً بُولَدِيهِ و لَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا . و سَلَّمَ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ و يَوْمَ يَمُوتُ و يَوْمَ يُبْعَثُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 39 - 17

17 - فرجام نیک و بد انسان ها، در گرو عقیده و عمل آنان است.

رَجَالٍ لَا تَلْهِيهِمْ تَجْرَهُ و لَا يَبِيعُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وِإِقَامِ الصَّلَاةِ . . . لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ م

تصریح خداوند بر اعمال مؤمنان (أحسن ما عملوا) و نیز اعمال کافران (أعمالهم كسراب)، حکایت از این دارد که علاوه بر عقیده انسان ها (ایمان و کفر)، اعمال آنان نیز در سرنوشت شان مؤثر خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 10 - 4

4 - فرجام نیک و بد، در اختیار خداوند است و زمینه هر دو را او فراهم می سازد.

فَسَنِيَسِّرُهُ لِلْيَسِيرِ . . . لِلْعُسْرِ

55- سرزنش اطمینان به حسن فرجام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 50 - 12

12 - غرور و اطمینان به سرنوشت نیک اخروی، امری نکوهیده است.

و لئن رَجَعْتَ إِلَى رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ لِلْحَسَنَى

56- شرايط حسن فرجام

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - هود - 11 - 49 - 12

ص: 714

12- صبر و تقوا، دو شرط اساسی برای پیروزی نهایی بر کافران و نایل شدن به فرجامی نیکوست.

فاصبر إن العقبه للمتقين

57- عوامل حسن عاقبت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 126 - 13

13 - استقامت در راه خدا و دستیابی به حسن عاقبت، نیازمند امداد های خداوند است.

ربنا أفرغ علينا صبراً و توفنا مسلمين

58- عوامل حسن فرجام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 2 - 4

4- پرستش خدای یکتا، در پی دارنده فرجامی خوش و نیکوست.

إنی لکم منه ... بشیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 122 - 4

4- اعمال و عقاید مؤمنان، موجب دستیابی آنان به فرجامی نیک خواهد شد.

إنا عملون ... إنا منتظرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 35 - 4

4- رعایت عدل و انصاف اقتصادی، در پی دارنده عاقبت و فرجامی نیک است.

ذلک خیر و أحسن تأویلا

«تأویل» از مصدر «أول» به معنای بازگشت به اصل است و مراد از آن، غایتی است که منظور و مورد نظر است.

7- انسان ها ، برای وصول به فرجام نیک ، باید با هوشیاری کامل در پی رهبرانی صالح و شایسته باشند .

یوم ندعوا کلاً أناس یاممهم

از اینکه خداوند قیامت را با این وصف ذکر می کند: «همه انسانها به نام رهبرانشان فرا خوانده می شوند» احتمالاً هشدار است به

آنان که متوجه باشند به دنبال چه کسی حرکت می کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 72 - 4

4- فرجام نیک و بد انسان ها در آخرت ، تابع عملکرد و بیش دنیوی آنان است .

و من كان في هذه أعمى فهو في الآخرة أعمى وأضل سبيلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 44 - 7

7- ولایت خداوند و حَقَّائِیت او ، ضامن اعطای بهترین پاداش ها و فرجام ها است .

هنالك الوليه لله الحق هو خير ثواباً و خير عقباً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 15 - 6

6 - تقوایشگی ، عامل دستیابی به بهشت جاودان و سرانجامی خوش و برتر

جنّ الخلد . . . و مصيراً

از پاداش قرارگرفتن بهشت برای متقین، استفاده می شود که بهشت را به بهای تلاش می دهند نه به بهانه و این تلاش - به قرینه وصف «متقین» - تقوایشگی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 22 - 6

6 - چنگ زدن به ریسمان محکم الهی ، فرجامی خوش دارد .

فقد استمسك بالعره الوثقی و إلى الله عقبه الأمور

«و إلى الله عقبه الأمور» در مقام تعلیل برای «فقد استمسك. . .» است و کنایه از فلاح و رستگاری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - تقوا، عامل نیک فرجامی انسان

وإن للمتقين لحسن مئاب

10 - نیک فرجامی، تنها در سایه تقوایبشگی میسر است .

وإن للمتقين لحسن مئاب

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که لام در «للمتقين» برای اختصاص است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 3 - 2

ص: 716

2- نیک فرجامی و غفران لغزش های مؤمنان ، نتیجه پیروی از حق و پیام پروردگارشان

و الذین ءامنوا .. ذلك بأن .. و أن الذین ءامنوا اتبعوا الحق من ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 36 - 5

5- عنصر ایمان و تقوا ، تغییر دهنده ماهیت پوچ زندگی دنیایی به ماهیتی ارزشی و با فرجام

إنما الحیوه الدنیالعب و لهو و إن تؤمنوا و تتقوا یؤتکم أجورکم

از ارتباط «إنما الحیاه الدنیا ..» با «إن تؤمنوا و...»، استفاده می شود که همین زندگی لعب و لهو، اگر به عنصر ایمان و تقوا آمیخته شد؛ در نزد خدا ارزش می یابد و دارای پاداش خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 2 - 5

5 - انسان های برخوردار از نفس لؤامه ، دارای فرجامی نیکو در قیامت *

لأقسَم بیوم القیمه . و لأقسَم بالنفس اللؤامه

بیان سوگند به نفس لؤامه، پس از سوگند به روز قیامت، ممکن است بیانگر حقیقت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 21 - 5

5 - برخورداری از توجهات و عنایت های خداوند ، مایه خشنودی انسان و دست یافتن او به فرجامی پسندیده و رضایت بخش

ابتغاء وجه ربّه .. و لسوف یرضی

59- مشرکان و حسن فرجام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 62 - 6,7,9

6- مشرکان علی رغم استناد امر ناخوشایند به خداوند ، مدعی عاقبتی نیکو برای خود بودند .

و يجعلون لله ما يكرهون و تصف ألسنتهم الكذب أن لهم الحسنى

7- ادعای خوش عاقبتی مشرکان برای خویش ، ادعایی دروغ و دور از واقعیت

و تصف ألسنتهم الكذب أن لهم الحسنى

«أن لهم الحسنى» بدل برای «الكذب» است.

9- مشرکان ، تداوم نسل خویش را از طریق داشتن پسر ، برای خود فرجامی نیک تلقی می کردند . *

و يجعلون لله ما يكرهون و تصف ألسنتهم الكذب أن لهم الحسنى

احتمال دارد مراد از «الحسنى» به قرینه «و يجعلون لله البنات .. و لهم ما يشتهون» و «يجعلون لله ما يكرهون» ادامه نسل مشرکان از طریق پسرانی باشد که آنان برای خویش مدعی بودند.

ص: 717

60- منشأ حسن فرجام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 44 - 6

6- خداوند ، عطاکننده بهترین پاداش ها و برترین فرجام ها است .

هو خير ثوابًا و خير عقبًا

«ثواب» به معنای «اجر و پاداش» است و «عقب» به معنای «عاقبت و فرجام».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبا - 78 - 39 - 5

5- انسان فرجام نیک یا بد را به خواست خود ، انتخاب می کند و بر آن مجبور نیست .

فمن شاء اتَّخِذْ إِلَى رَبِّهِ مَا بَاءًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 10 - 4

4- فرجام نیک و بد ، در اختیار خداوند است و زمینه هر دو را او فراهم می سازد .

فسنيسره لليسرى ... للعسرى

61- منشأ حسن فرجام انفاقگران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 12 - 2

2- فراهم ساختن آسانی برای انفاق گران با تقوا و سختی برای ثروتمندان بخیل ، وعده تخلف ناپذیر خداوند و نمونه ای از هدایت گری او است .

فسنيسره لليسرى ... إنَّ علينا للهدى

جمله «إنَّ علينا للهدى»، به منزله تعلیل برای آیات پیشین است؛ یعنی، چون هدایت را بر خویش لازم شمرده ایم، برای هر یک از آن دو دسته فرجام مناسب برخوردارشان با هدایت را فراهم می سازیم.

حسن ظن

ص: 718

62- اهمیت حسن ظن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 12 - 2

2- لزوم حاکمیت روح خوشبینی ، در زندگی اجتماعی مؤمنان و پرهیز از بدگمانی و شک

اجتنبوا کثیراً من الظنّ

63- حسن عاقبت

{ حسن عاقبت }

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 14 - 13

13 - جایگاه و فرجام نیک ، تنها نزد خداوند است .

والله عنده حسن المثاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 126 - 12

12 - مؤمنان راستین نگران حسن عاقبت خویش و باقی ماندن بر طریق ایمان تا آخرین لحظات

و توفنا مسلمین

64- حسن عاقبت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 193 - 19

19 - ترغیب مؤمنان از سوی خداوند به دعا و طلب آمرزش و همراهی با ابرار و حسن عاقبت

ربّنا فاغفر لنا ذنوبنا و کفرنا سیئاتنا و توفنا مع الابرار

ستایش خردمندان به ویژگیهای یاد شده، به این منظور است که مؤمنان هم، خواستار موارد یاد شده باشند.

65- عوامل حسن عاقبت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 126 - 13

13 - استقامت در راه خدا و دستیابی به حسن عاقبت ، نیازمند امداد های خداوند است .

ص: 719

ربنا أفرغ علينا صبراً و توفنا مسلمين

66- حسن عقلي

{ حسن عقلي }

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

5 - اعراف - 7 - 28 - 10، 9

9 - وجود کارهای پسندیده و ناپسند، بدون امر و نهی خداوند

إن الله لا يأمر بالفحشاء

10 - عقل آدمی توانا بر درک کردارهایی پسندیده و ناپسند، مستقل از امر و نهی خداوند

قل إن الله لا يأمر بالفحشاء

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

6 - اعراف - 7 - 181 - 4

4 - عدالت پیشگان همواره حق را میزان قضاوت های خویش قرار داده و بر اساس آن داوری می کنند .

و به يعدلون

«به» متعلق به «يعدلون» و «باء» در آن برای استعانت است.

حسن نیت

67- آثار حسن نیت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

7 - توبه - 9 - 91 - 14، 12

12 - اشخاص معذور و معاف شده از جهاد، در صورت داشتن حسن نیت و خیرخواه بودن، از محسنان به حساب می آیند .

ليس على الضعفاء .. إذا نصحوا لله ورسوله ما على المحسنين من سبيل

14 - معاف شدگان از جهاد، در صورت داشتن حسن نیت و خیرخواه بودن، باید از هر گونه تعرض در جامعه مصون باشند .

ليس على الضعفاء . . . إذا نصحوا لله ورسوله ما على المحسنين من سبيل

68- حسن نيت معذوران از جهاد

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

7 - توبه - 9 - 91 - 12

ص: 720

12 - اشخاص معذور و معاف شده از جهاد ، در صورت داشتن حسن نیت و خیرخواه بودن ، از محسنان به حساب می آیند .

ليس على الضعفاء .. إذا نصحوا لله ورسوله ما على المحسنين من سبيل

69- حسن نیت مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 10 - 14

14 - مؤمن ، به دور از نیت و اندیشه سوء نسبت به دیگر مؤمنان

الذين جاءو من بعدهم يقولون .. . ولا تجعل في قلوبنا غلا للذين ءامنوا

آیه شریفه، در حقیقت رهنمودی است به مؤمنان که خویش را از هرگونه بدخواهی و کینه نسبت به اهل ایمان، دور نگه دارند.

ص: 721

1- آثار حسنات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 8 - 8

8 - عن اميرالمؤمنين (ع) . . . و اما قوله: « فمن ثقلت موازينه ... » فإنما يعنى الحساب ... و الحسنات ثقل الميزان

از اميرالمؤمنين (ع) روايت شده است: . . . مراد از آيه «فمن ثقلت موازينه»، حسابرسى (در قيامت) است ... و حسنات، موجب سنگينى ميزان است

2- حسنات دنيوى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 122 - 5

5- كسب فضائل معنوى و كوشش خود انسان ، مؤثر در برخوردارى او از مواهب و نيكي ها در دنيا و مقامات عالى در آخرت

إن إبرهيم كان أمه قانتاً لله .. و إنه فى الآخره لمن الصالحين

3- زمينه حسنات اخروى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 122 - 8

8- دين ، دربردارنده سعادت و حسنات دنيوى و اخروى است .

و آتینه فى الدنيا حسنه و إنه فى الآخره لمن الصالحين

ص: 722

4- زمینه حسنات دنیوی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 122 - 8

8- دین ، دربردارنده سعادت و حسنات دنیوی و اخروی است .

و ءاتینہ فی الدنیا حسنہ و إنه فی الآخرہ لمن الصالحین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 123 - 10

10- پیروی از مرام حنیف (معتدل و بی انحراف) ابراهیمی ، دربردارنده نیکی های دنیوی و صلاح اخروی

و ءاتینہ فی الدنیا حسنہ و إنه فی الآخرہ لمن الصالحین . . . اتبع مله ابرهیم حنیف

5- موارد حسنات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 160 - 4

4- پذیرش همه معارف و احکام دین، حسنہ و پذیرش بخشی از آن و رهاسازی بخشهای دیگر، سیئه است.

إن الذین فرقوا دینہم . . . من جاء بالحسنہ . . . و من جاء بالسیئہ

با توجه به آیه قبل می توان گفت مصداق مورد نظر برای «الحسنه» ایمان به همه معارف و احکام دین و مصداق «السیئہ» تفرقه در دین است.

حسنہ

6- تبدیل سیئه به حسنہ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 70 - 4,6,10

4- کسانی که مرتکب گناه شرک، آدم کشی و زنا شده اند، در صورتی که به توبه، ایمان و عمل صالح روی آورند، خداوند کردار بد آنان را از نامه عملشان محو کرده و به جای آنها کردار نیک قرار می دهد .

و من يفعل ذلك .. يضعف له العذاب ... إلا من تاب ... فأولئك يبذل الله سيئ

در این که مقصود از تبدیل «سیئات» به «حسنات» چیست؟ میان مفسران دو دیدگاه عمده وجود دارد: 1- تبدیل خود اعمال بد به اعمال نیک؛ به گونه ای که در پرونده اعمال مؤمنان به جای «سیئه»، «حسنه» نوشته شود. 2- تبدیل آثار و پیامدهای

ص: 723

«سینات» - که عقاب است - به آثار و پیامدهای «حسنات» - که ثواب است - گفتنی است برداشت فوق مبتنی بر دیدگاه نخست است.

6 - توبه، ایمان و عمل صالح، موجب محو شدن گناهان و آثار آنها (عقاب) و جایگزین شدن نیکی ها و آثار آنها (ثواب) به جای آن گناهان

إلا من تاب و ءامن و عمل عملاً صلحاً فأولئك يبدل الله سيئاتهم حسنت

10 - تبدیل بدی های مردم توبه کار، مؤمن و نیکوکار به خوبی ها و جایگزین کردن ثواب به جای عقاب آنان، برخاسته از غفران و مهربانی خداوند

إلا من تاب .. فأولئك يبدل الله سيئاتهم حسنت و كان الله غفوراً رحيمًا

یادآوری دو صفت غفران و رحمت خداوند، پس از وعده تبدیل بدی های مؤمنان به خوبی ها، می تواند گویای حقیقت یاد شده باشد.

7- حسنه اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 201 - 6

6 - حسنه در دنیا، وسعت روزی و اخلاق نیک و در آخرت، رضوان الهی و بهشت است .

ربنا اتنا في الدنيا حسنه

امام صادق (ع) درباره آیه «ربنا اتنا ..»، فرمود: رضوان الله و الجنة في الاخره و السعه في الرزق و المعاش و حسن الخلق في الدنيا

معانی الاخبار، ص 175؛ نورالثقلین، ج 1، ص 199، ح 725 و 728.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 202 - 5، 1

1 - آنان که خواهان حسنه دنیوی و آخریند، از آنچه انجام داده اند، بهره خواهند برد .

و منهم من يقول ربنا اتنا .. اولئك لهم نصيب مما كسبوا

5 - تنها آنان که پس از انجام حج، خواهان حسنه دنیوی و آخروی هستند، از حج خود بهره خواهند برد .

فاذا قضيتم مناسككم .. اولئك لهم نصيب مما كسبوا

بنابراينكه مراد از «مما كسبوا» انجام فریضه حج باشد.

8- حسنه دنیوی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 201 - 6

6 - حسنه در دنیا، وسعت روزی و اخلاق نیک و در آخرت، رضوان الهی و بهشت است .

ص: 724

امام صادق (ع) درباره آیه «رَبَّنَا اتْنَا ..»، فرمود: رضوان الله و الجنة في الآخرة و السعة في الرزق و المعاش و حسن الخلق في الدنيا

معانی الاخبار، ص 175؛ نورالثقلین، ج 1، ص 199، ح 725 و 728.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 202 - 5، 1

1 - آنان که خواهان حَسَنَه دنیوی و اُخروی‌ند، از آنچه انجام داده اند، بهره خواهند برد.

و منهم من يقول رَبَّنَا اتْنَا .. اولئک لهم نصیب مما کسبوا

5 - تنها آنان که پس از انجام حج، خواهان حسنه دنیوی و اُخروی هستند، از حج خود بهره خواهند برد.

فاذا قضیتم مناسککم .. اولئک لهم نصیب مما کسبوا

بنابراینکه مراد از «مَمَّا کَسَبُوا» انجام فریضه حج باشد.

9- سنت های حسنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 84 - 7

7 - مشروعیت و پسندیده بودن حضور بر مزار مؤمنان و دعا و استغفار برای آنان

و لاتصل .. و لاتقم علی قبره

آنچه در آیه نهی شده در خصوص منافقان است و همین تخصیص می رساند که حضور یافتن بر مزار مؤمنان و دعا برای آنان امری جایز، بلکه پسندیده است.

10- مراد از حسنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 160 - 9

9- عن علي (ع) في قوله تعالى . . «من جاء بالحسنه فله عشر امثالها»، الحسنه حبنا أهل البيت و السيئه بغضنا . . .

از اميرالمؤمنين (ع) درباره آيه «من جاء بالحسنه . . .» روايت شده است: «حسنه» دوستي ما اهل بيت و «سيئه» دشمني ماست . . .

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

7- توبه - 9 - 50 - 8

8- «عن ابى جعفر (ع) في قوله: «إن تصبک حسنه تسؤهم و إن تصبک مصيبه»: اما الحسنه فالغنيمه و العافيه و اما المصيبه فالبلاء و الشده»

ص: 725

از امام باقر (ع) درباره قول خدا «ان تصبک حسنه . . .» روایت شده است: «حسنه» غنیمت و سلامتی و «مصیبت» بلا و سختی است».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 96 - 8

8 - «عن أبی عبداللّٰه (ع) . . . قال الحسنه التقيه و السیئه الإذاعه . و قوله عزّوجلّ « اذفع بالتی هی أحسن السیئه » قال : التی هی أحسن التقيه . . . »

از امام صادق (ع) روایت شده است که فرمود: «حسنه» تقیه است و «سیئه» شایع کردن [اسرار] است. [در باره] قول خدای - عزّوجلّ - نیز «اذفع بالتی هی أحسن السیئه» فرمود: آنکه احسن است، همان تقیه می باشد...».

11- موارد حسنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 40 - 10

10 - ایمان و انفاق ، حسنه ای است که ، هر چند اندک باشد ، پاداش عظیم الهی را در پی خواهد داشت .

ماذا علیهم لو امنوا باللّٰه و الیوم الآخر و انفقوا . . . و ان تک حسنه یضاعفها و یؤ

از مصادیق مورد نظر برای حسنه، به دلیل آیه قبل، ایمان و انفاق است.

ص: 726

40- حضور قلب

1- آثار حضور قلب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 28 - 27

27- کسانی که یاد خداوند در قلب آنان حضور ندارد ، شایسته رهبری نیستند .

و لاتطع من أغفلنا قلبه عن ذكرنا

نهی از اطاعت غافلان، نفی شایستگی آن ها برای فرمان دادن و ارائه پیشنهاد است.

2- اهمیت حضور قلب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 29 - 4

4- لزوم روی آوری خالصانه به خدا و انقطاع کامل از غیر او به هنگام حضور در مساجد

و أقيموا وجوهكم عند كل مسجد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 28 - 28

28- زنده نگه داشتن یاد خدا در قلب و از میان بردن زمینه های غفلت از آن ، لازم است .

و لاتطع من أغفلنا قلبه عن ذكرنا

ص: 727

3- حضور قلب در عبادت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 5 - 8

8 - احساس حضور در پیشگاه خداوند از آداب عبادت است .

ایاک نعبد

از جمله نکته های التفات از غیبت به خطاب در سوره حمد، بیان ادب عبادت و دعاست؛ یعنی، شایسته است انسان به هنگام پرستش و دعا احساس کند که در پیشگاه خداوند حاضر است.

4- حضور قلب در نماز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 43 - 8،9

8 - بی توجهی به اذکار نماز و مفاهیم آن ، فلسفه بطلان آن در حال مستی

لا تقربوا الصلوه . . . حتی تعلموا ما تقولون

جمله «حتی تعلموا . . .» بیانگر علت تحریم بطلان نماز در حال مستی است.

9 - برپایی نماز با حالت حضور قلب امری بایسته و سزاوار

حتی تعلموا ما تقولون

ملاک حرمت نماز در حال مستی توجه نداشتن و آگاه نبودن به اذکار نماز است. و این معنا به هنگام غفلت و فقدان حضور قلب نیز وجود دارد.

5- نشانه های حضور قلب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 28 - 29

29- دعای خالصانه در سپیده دم و پسین ، نشانه حضور یاد خدا در قلب انسان است .

الذین یدعون ربهم بالغدوه والعشی . . . و لاتطع من أغفلنا قلبه عن ذکرنا

1- افشاگری حفصه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 3 - 2،9

2- یکی از همسران پیامبر (صلی الله علیه و آله) (حفصه) ، سخن محرمانه و سرّی آن حضرت را [برای عایشه] فاش ساخت .

وإذ أسر النبي إلى بعض أزوجه حديثاً فلما تبأت به

مفسران، براساس شأن نزول ها، ماجرای نقل شده در آیه شریفه را مربوط به حفصه و عایشه دانسته اند.

9- هیچ کس ، جز خداوند ، از افشا شدن راز پیامبر (صلی الله علیه و آله) از سوی همسرش (حفصه) آگاه نبود .

قالت من أنباک هذا قال تبأتی العليم الخبير

از این که پیامبر (صلی الله علیه و آله) آگاهی خود را از ناحیه خداوند دانسته است، می توان به مطلب یاد شده پی برد.

2- پرسش حفصه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 3 - 7

7- پرسش همسر پیامبر (صلی الله علیه و آله) (حفصه) ، از آن حضرت درباره منبع اطلاع ایشان از افشا شدن رازش

فلما تبأها به قالت من أنباک هذا

3- توصیه توبه به حفصه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 729

1 - توصیه خداوند به دو همسر خطاکار پیامبر (صلی الله علیه و آله) (حفصه و عایشه) ، به توبه و دست برداشتن از خطاکاری

إن تتوبا إلى الله

جواب شرط «إن تتوبا إلى الله»، محذوف و تقدیر آن چنین است: «فهو خير لكما». این جمله در حقیقت، تشویق و توصیه به توبه و تکرار نکردن اشتباهات گذشته است.

ص: 730

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند یکسانند؟

سوره زمر / 9

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

